

ॐ ह्रीं अर्हं नमः

धर्म साधना

लेखक

पू. सुनिराज श्री कुन्दकुन्दविजयजी भांडारकर.

स २०१७] आशुति पब्लिशी [वी. म २४७७

પ્રકાશ -

મુતજ્ઞાન જામીધારા જ્ઞાનમંદિર
બેઠા (રાજપાન).

મૂલ્ય સાદા ત્રણ રૂપીયા

મુદ્રા

મે. કીરચંદ જમજવનાણી
શ્રી જયવનિદત્ત (પ્ર. વર્ગ)
વકીલ હોર (મૈસૂર)

ॐ હ્રીં અહૈં
નમો અરિહંતાય.

પ્રસ્તાવના.

જીવનમાં ‘ધર્મસાધના’ કરતી એ માનવતુ એક મુખ્ય અને એક કર્તવ્ય છે માનવ માટે એનાથી ઉચ્ચ કર્તવ્ય બીજું કોઈ નથી. માનવ ભવજ એક એવો ભવ છે કે જેમાં ધર્મસાધનાને જીવનમાં જોડી શકાય છે અને ક્રમે ક્રમે તેને પસાકાપ્ટાએ પણ પહોંચાડી શકાય છે એ દષ્ટિએ જ શાસ્ત્રોમાં અન્ય ભવો કરતા માનવ ભવને સૌથી શ્રેષ્ઠ ભવ તરીકે ગણાવ્યો છે.

અનંત પુણ્યગણિ એકત્ર થયા પડી કદાચિત કવચિત માનવ જન્મની પ્રાપ્તિ થાય છે અને એમાં પણ ઉત્તમ કોનાદિની સામગ્રી પૂર્વકનો જન્મ તો એથી પણ અતિ અતિ દુર્લભ મનાયો છે આવો અતિશય દુર્લભ માનવ જન્મ પામીને મનુષ્ય, કેવળ દુઃખ અને દુર્ગતિના કારણમૂલ અર્થ અને કામ પુરૂષાર્થમાં જ આસક્ત બની તેને હારી ન જાય અને પોતાને પ્રાપ્ત થયેલ શક્તિ અને સામગ્રી અનુસાર ધર્મસાધના કરી ચતુર્થ પુરૂષાર્થરૂપ મોક્ષની નજીક પહોંચે. જાય, તે માટે પૂર્વના કડ્ઠાવત અને જ્ઞાની મહાપુર-

યોગે નિતલિન કક્ષાના છોડે સુખપૂર્વક આચરી શકે
 તેવા અનેક પ્રકારના ઉપાયો જતાવ્યા છે એ ઉપાયો જેમા
 મગૂડીત થયેલા છે, તેને ધર્મગાત્રો તરીકે જોળખાવવામા આવે
 છે જૈન સાહિત્યમા એવા અનેક શાસ્ત્રો છે, તેમા આગમ શાસ્ત્રો
 મુખ્ય છે અતિ નિપુણ મતિવાલા પવિત્ર પુરુષોજ સીધા આગમ
 સાગરમા પ્રવેશ કરી શકે છે પરંતુ દરેક જીવોની પ્રજ્ઞા
 અને સત્ત્વ એક સરખું હોતું નથી અને તેથી અનત સૂક્ષ્મ
 અર્થોથી અને અનેક અપેક્ષાઓથી ભરપૂર આગમ શાસ્ત્રોમા
 દરેકનો પ્રવેશ થઈ શકતો નથી તેવા જીવો પણ ધર્મ-
 સાધનાથી સાવ વચિત ન રહી જાય એટલા માટે આગમ
 શાસ્ત્રોમા પ્રવેશ કરવા માટે દ્વાર સમાન આગમ શાસ્ત્રોને
 અનુમરનારા બીજા પણ અનેક ગ્રંથો દેશકાળને જાણવામા
 ચતુર એવા ઉપકારી મહાપુરુષો રચે છે એવા ગ્રંથકારોમા
 પરમ પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી, કલિકાલ સર્વજ્ઞ
 પૂ આચાર્યશ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી, મહોપાધ્યાયશ્રી યશો
 વિજયજી આદિ મહાપુરુષો આપણા માટે પરમ ઉપકારી છે

આચાર્યશ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજીના ગ્રંથોનું અવગાહન,
 ધર્મ વિષયક અડોલ્લતા પ્રાપ્ત થનામા પરમ સહાયક છે
 એક વખત કામાડોળ દશામા મુકાર્ઝ ગયેલા મિલ્કિર્જિ જેવા
 પ્રતિભા સચ્ચં આત્માને પણ જૈન શાસન પ્રત્યે અડોલ્લતા
 પ્રાપ્ત થઈ, તેમા આ આચાર્યવર્યના વચનોનો પ્રભાવ હતો
 જેના પ્રતાપે જૈન સમાજને એક મહાન શાસન પ્રભાવક
 પુરુષરત્નની પ્રાપ્તિ થઈ અને વિદાનોને પણ આશ્ચર્યમા

ગરકાવ કરી નાખે તેવા ઉપમિતભવપ્રપચાકથા આદિ મહાન ગ્રંથોની જગતને પ્રાપ્તિ થઈ

બીજી રીતે વિચારીએ તો એમ પણ કંડી શકાય કે તેઓશ્રીના ગ્રંથોનું અવગાહન ચારિત્રને પ્રાણવત બનાવે છે. ભાવના એ ચરિત્રનો પ્રાત્ન છે એ ભાવનાનો કિંમતી સાથે સુમેળ થાય તો જ કિંમત પ્રાણવત બને, એ વાતને તેઓ શ્રીના ગ્રંથોમા અનેક સુક્તિ-પ્રયુક્તિ પૂર્વક મમતાવવા માટે અથાગ પ્રયત્ન થયો છે. એમના ગ્રંથોનું મનન પૂર્વક અવગાહન કરનાર સુપાત્ર આત્મા ધીમે ધીમે વધુને વધુ સ્થિરપ્રજ્ઞાનો અનુભવ કરનારો અને મધ્યસ્થ પરિણતિ ભજનારો બને છે

જેમણે પોતાના તથાભવ્યત્વને શીઘ્ર પકાવવું હોય અર્થાત્ મોક્ષ પ્રાપ્તિની યોગ્યતા પોતામા જન્મી પ્રગટાવવી હોય, તથા જેમને કર્મના સબધમા આપવાની લાવની મૂળમૂત યોગ્યતાનો મૂળથીજ નાશ કરવાની પ્રમજા ઈચ્છા પ્રગટી હોય, તેમને પૂ આચાર્યશ્રી હરિબદ્રસૂરીશ્વરજીના ગ્રંથોનું મનન પૂર્વક અધ્યયન અને અનુભાવન પરમ સહાયક બને છે

આચાર્યશ્રી હેમચદ્રસૂરીશ્વરજીના ગ્રંથોનું અવગાહન, લાવમા રહેલ ધર્મ વિવચક મૂલના ટાળી દે છે દુનિયામા એવા અનેક માણસો જોવા મળે છે, કે જેઓએ બાહ્ય જગતના બારીકમા બારીક પ્રશ્નોમા પણ અત્યંત ઈંડા ઉતરીને

સર્વાંગ પ્રવીણતા મેળવી હોય છે, એવા પ્રવીણ મહાતા
 માણસો પણ સત્-અસતના વિષયમા, ધર્મ-અધર્મના વિષ
 યમા, પુણ્ય-પાપના વિષયમા આલોક-પરલોકના હિતા-હિતના
 વિષયમા તથા યોગ અને અધ્યાત્મના વિષયમા તદ્દન મૂઢ
 અજ્ઞાન-અબોધ દશા અનુભવતા હોય છે આત્માને અત્યંત
 દાલ કરનારી અને અત્યંત આવશ્યક વસ્તુઓમા પણ માનવ
 બેઠરકાર બને છે, એ માનવ પ્રકૃતિમા રહેલ એક મહાન
 નબળાઈ છે માનવ પ્રકૃતિની આ નબળાઈને અને તે નબ
 નાઈને દૂર કરવાના ઉપાયને આચાર્યશ્રી સારી રીતે સમજી
 શક્યા હતા, તેથીજ તેમનો ઉપદેશ સફળ નીવડ્યો છે

અનાદિ કાળથી આત્મામા અત્યંત ઉંડે ઉતરી ગયેલા
 અવિદ્યા, કુષામના, કુસંગતિ, પ્રમાદશીલતા અને મિથ્યાત્વના
 અતિ કુટિલ કટકોનો ઉદ્ધાર કરવો એ કાર્ય સાવ સહેલું
 નથી, તો પણ આચાર્યશ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજીએ એ કટકોના
 ઉદ્ધાર માટે એવા તિફલું અને ઉંડા ઉપદેશરૂપી ચીપીયા
 બનાવ્યા છે, કે તેમના મન્યોનું પ્રતિદિન અધ્યયન કરનાર
 આત્મા, પોતામા ઉંડામા ઉંડા ઉતરી ગયેલા અને કુટિલમા
 કુટિલ કર્મ કટકોનો ઉચ્ચાર કરવા મમર્થ બની શકે છે
 આત્મામા અનાદિ કાળથી જામી ગયેલ મિથ્યાત્વરૂપી મળ
 એમના ઉપદેશરૂપી જલવી પોતાઈ જાય છે અને પરિણામે સત્
 અસતના વિષયમા જીવની આ મ કિતકર તત્વોના વિષયમા મૂઢતા
 અને અજ્ઞાનના ટળી જાય છે મિથ્યાત્વ વિષે ઉતારવા માટે પ્રજુ
 શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના વચનો એક અઝોડ જડીબુટ્ટી સમ્પ્રાન છે

“પ્રભુનો ધર્મ ન મળે તો હું અકર્તૃપણુ પણ ન
 ઇચ્છુ અને પ્રભુનો ધર્મ મળે તો હોય તો મને રકપણુ પણ
 બંધે છે” મહારાજા કુમારપાસે આવી અમૂલતા પ્રાપ્ત કરી
 હતી, તેમા સુખ્ય કારણ આચાર્યશ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજીના
 ઉપદેશની એમના લવન ઉપર ચયેલી અસર હતી અને
 તેના પ્રભાવે તેમણે કલિકાળમા પશુ ધર્મનું સામ્રાજ્ય એક
 ક્ષત્રી બનાવ્યું હતું

૫ આચાર્યશ્રીની સાહિત્ય સેવા અત્યેક અને અનુપમ
 છે તેઓશ્રીના ગ્રંથોનું અધ્યયન જ્ઞાન પ્રકાશને સર્વાંગ તેજસ્વી
 બનાવે છે સાહિત્યના મેવમા લવન વિકાસમા જે જે પદાર્થો
 અત્યંત ઉપયોગી છે, તે તમામ વિષયોનું તેઓશ્રીએ ઉડાણથી
 ખેડાણ કર્યું છે આજે એમના ગ્રંથોનું અધ્યયન જગત
 ભરના વિદ્વાનોને એક પરમ આશીર્વાદરૂપ બની રહ્યું છે

જેન સુધમા વર્તમાનમા જે કોઈ વિદ્વાન કે મન્યકાર,
 લેખક કે ચિત્રક, વ્યાખ્યાનકાર શિક્ષક કે વિચારક હશે,
 તેમણે પોત પોતાના વિષયમા પ્રવીણતા એળની હશે અને
 પ્રગતિ કરી હશે તેમા સુખ્ય ફાળો આચાર્યશ્રીના રચેલા
 ગ્રંથ અધ્યયનનો હશે, એટલું જ નહિ પણ એમના ગ્રંથ
 નિર્માણ પડી આજ સુધી જેન સમાજમા સેકડો વર્ગોથી
 જૂનાગામમા પણ જે વિદ્વાનો ચેળીઓ કે આધ્યાત્મિક પુરો
 થયા છે, તે તમામ મહાપુરોહોએ પણ પોતાના તે તે વિષ
 યમા તેમણે પ્રવીણતા પ્રાપ્ત કરી હતી તેમા શ્રી હેમચંદ્રા

આર્થશ્રીએ શુર તરીકેનું સ્થાન મેળવ્યું છે તેમણે વ્યાકરણ કાવ્ય, કોષ, ન્યાય ચારિત્ર, યોગ, લક્ષિત, સાહિત્ય, છદ કે અલકાર કોઈ પણ વિષય જતો કર્યો નથી. એમની પ્રતિભા સાર્વત્રિક હતી અને એવી જ એમના સાહિત્યનું અવગાહન મનુષ્યોના જ્ઞાન પ્રકાશને સર્વાંગ બનાવે છે.

પૂ ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજના અન્યેનું અધ્યયન કરનાર આત્મા, મહાપુરુષોના ભિન્ન ભિન્ન મદાશયોને સંપૂર્ણ ન્યાય આપી શકવાને સમર્થ બને છે તેમજ આગમ, યોગ, અધ્યાત્મ, જ્ઞાન, ક્રિયા આદિ તમામ માર્ગોને યથાસ્થાને યોજવાનું બાબ પ્રાપ્ત કરી શકે છે દરેક સદ્વસ્તુ પોતા પોતાના સ્થાને સમ્પન્ન બાબવાન છે, એ વાનનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ પણ આપણને ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજના વચનો વડે સહેજાઈથી થઈ શકે છે

પાતતા, શુક્રદૃષ્ટા અને પ્રતિભા રૂપ ત્રિવેણી સગમથી તેઓશ્રી શાસ્ત્રના પારને પારી શક્યા હતા અને શાસ્ત્રના શુદ્ધતમ ભાવોને સમજી, જીવનમાં પચાવો, ભિન્ન ભિન્ન ભાવાઓ દ્વારા તેને આલેખી પણ શક્યા હતા એમની શૈલીમાં અનેકાતવાદ નરવરે છે જેઓ પૂર્વપુરુષોના અમુક અમુક વચનોને અમુક અમુક અપેક્ષાએ જ પકડી એકાત ખેચનાલુ ઠરે છે, તેમને તેઓશ્રીએ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં લોકોત્તર અનેકાત નીતિ સમન્વરી છે તેઓશ્રીએ એક સ્થળે કરમાવ્યું છે કે—

‘એક વચન ઝાંચીને હાડે, ખીજા લૌકિક નીતિ,
સકલ વચન નિજ કામે ભેડે, તે લોકોત્તર નીતિ’

ઉપાધ્યાયજીએ જે જે અર્થો રચ્યા છે, તે અન્ય
રચનાની પાછળ તેઓશ્રીનો પ્રધાન આશય ‘ભવિષ્યના મુમુક્ષુ
જીનો આરાધનાનો માર્ગ સરળ બને’ એ-૪ પ્રતીત
ધાય છે

એમના વચનોમા અનેક સ્થળે પૂર્વ પુરૂષોના વચનોનો
સમન્વય અને અને મુમેજ સંધાયેલો છે બિન્ન બિન્ન
અપેક્ષાઓથી અને બિન્ન દ્રવ્ય, હોદ્દા કાળ અને ભાવથી પૂર્વ
પુરૂષોએ જે વચનો કહ્યા છે, તેને યથારથાને કેમ
યોજવા અને તેમને ન્યાય કેમ આપવો એજ જાણે એમનું
જીવનવૃત્ત ન હોય । એમ જણાય છે આવી ન્યાયવૃત્તિ
પૂર્વકની મધ્યસ્થ દષ્ટિ સર્વ કાલમા જરૂરી છેજ, છતાં વર્તમાન
દુષ્કાળમા એ દષ્ટિ અમૃત કરતાં પણ અધિક મૂલ્યવાન છે
તેથી મિધ્યાત્વ વિના દૂર થઈ જાય છે અને આતરતાપો
આપોઆપ સમાપ્ત થાય છે તેમના વચનો આધુનિક જીવોની
શ્રદ્ધા શુદ્ધિ દેદ કરે છે એમના સાહિત્ય સર્જન પત્રી ઇતિ
હાસ્ય તપાસવામા આવે તો સ્પષ્ટ રીતે પ્રતીત ધાય છે કે
જેન સઘમા અનેક તેજસ્વી સાધક પુરૂષો એમના વચનના
આધારે સત્યમાર્ગનો સ્વીકાર કરનારા બન્યા છે આજના
વિષમ કાળમા પણ જેન સઘમા આજે જે કંઈ એકવાક્યતા
દેખાય છે અથવા જે કંઈ ભ્રમવૃત્તિ દેખાય છે, તેમા

એમના વિવિધ ભાષાઓમાં તલસ્પર્શી વિશાળ સાહિત્ય સર્જનનો ઘણો મોટો ફાળો ॥ ‘વાણી વાચક જશતણી, કોઈ નયે ન અધુરી રે’ એ પકિત સાલગતા જ એમની સર્વનય સાપેક્ષ દષ્ટિ પ્રત્યે અતઃસ્વમા બહુમાન બાળ્યા સિવાય રહેતું નથી આજનાં જીવો ઉપર તેઓથીનો ઉપકાર અગ્રીમ છે

હવે અહીં પ્રસંગોપાત સર્વ પ્રકારની ધર્મસાધનામાં મૂલરૂપ આગમ શાસ્ત્રો મળી થોડા વિચાર કરીએ

આગમ શાસ્ત્રોનું અવગાહન, સુમુખ આત્માઓમાં તીવ્ર મોક્ષાભિલાષ અને તેના કાર્યરૂપ માયા સમભાવને અર્થાત સર્વ જીવોની માથે આત્મમહર્ષિત્વના ભાવને પરાકાષ્ટાએ પહોંચાડે છે

આગમ એ શ્રી વીરવિભુની સાક્ષાત વાણી છે એ વાણીમાં અદ્ભૂત પરાક્રમ છે કેસરીસિંહની ગર્જના છે નિસત્વ જીવરૂપી મૃગલાઓ તેને સાલળી શકતા નથી એમને માટે એ વાણી ત્રાસજનક બને ॥ વાણીમાં વક્તાનો પ્રભાવ ઉતરે છે બોલનાર વખત જેટલો પ્રભાવયુક્ત હોય છે, એટલો પ્રભાવ તેની વાણીમાં ઉતરે છે બીજી રીતે કહેવું હોય તો શ્રી વીરવિભુની આગમ વાણી એ મિહિરનું ફધ છે અથવા ચક્રવર્તીનું ભોજન છે તેને ટકાવવા અને પચાવવા માટે પાત્ર પણ સોનાનું અથવા ચક્રવર્તીનું નોંઝ એ અર્થાત્ જીવનમાં પાત્રતા જૂ પૂર્ણ નોંઝ એવા પાત્ર જીવો

ત્યારે આગમ વચનનું પાત કર છે, ત્યારે તેમનું હવ વીર્ય એકદમ ઉત્તમિત બની જાય છે એવા પરમ સત્વશાળી હવેમા જગનના તમામ હવેની સાથે આત્મસમર્થિત્વ જાવ પરાકાષ્ટાએ પહોંચે છે

ધર્મરૂચિ અણુગારે કીડીઓના હવેની કિ મન પોતાના આત્માથી અધિક આકી હતી અને મેનરજ સપિએ એક ક્ષેત્ર પડીના હવેની કિ મત પોતાના આત્મા કંટા પણ અધિક આકી હતી આત્મસમર્થિત્વ જાવની આ પરા કાષ્ટા છે આવું પરાકમ પ્રગટ થવું એ કદ્યમા થયેલ આગમ વચનના પરિપાકનું ફલ છે

મેધકુમાર, પન્નાજી અને શાલોજદ્ર વિગેરે મુનિવરોમા આરાધના રૂપી પતાકાને અણુનમ રાખવાનું અદ્ભૂત સામર્થ્ય ઉદ્ઘસિત થયું હતું તેમા વીગ્વિમુની વાણી માજાન કારણ ભૂત હતી.

આગમ શાસ્ત્રોનું ઉદ્ઘણથી અવગાહન અને તેનું હૃદયમા પરિણુમન આરાધના રૂપી વિજયપતાકાને અણુનમ રાખવાનું હવનું એક સત્વ-પરાકમ પ્રગટાવે છે

સર્વહવેની સાથે આત્મસમર્થિત્વનો માત્ર-ભાવજ નહિ પણ તેને વાણી અને કાયાથી અમલમા મૂકવાની સગીન પ્રક્રિયા આગમ ગાત્રમા આવેખાઈ છે તેના પ્રતાપે આજે પણ અનેક આત્માઓ પોતાની શકિત અનુસાર, એને

હવનમા હવી પણ રહ્યા છે સર્વ હોનોની સાથે આત્મ
 સમર્થિત્વનો ભાવ ભગવાનના હૃદયમા કેટલો પરાકાષ્ટાએ
 પહોચ્યો હશે, કે જેના પ્રભાવે સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ હોનોની માથે
 પણ આત્મમર્થિત્વ ભાવને વ્યાપકરૂપે આચારમા મૂલી
 શકાય તેનો સઘ પ્રભુએ સ્થાપિત કર્યો ભગવાનના
 શાસનમા સામાયિક એ ધર્મનું પ્રધાન અંગ મનાયું છે,
 અને એ સામાયિક એટલે જગનના તમામ હોનોની સાથે
 મન, વચન અને કાયાથી આત્મસમર્થિત્વનો ભાવ અને
 તેનો અમલ આ પ્રમાણે જેટલો વખત હવ સામાયિકમા
 રહે છે તેટલો વખત તેનો ઉત્તમોત્તમ પ્રકારની આરાધનામા
 પમાર થાય છે મર્વ હોનોની સાથે આત્મમર્થિત્વને
 ભાવ જેમા છે તેવા જે ઘડી પર્યન્તના માન એ
 સામાયિકની કિમત ત્રણ ભુવનના મમત્ર બાદ્ય ઐશ્વર્યથી
 પણ આડી શકાતી નથી પ્રભુના ધર્મમા પ્રતિકમણ કે પોષક
 સામાયિક કે દેશાવગાશિક દેશ વિરતિ કે સર્વવિરતિ એ
 બધું આત્મમર્થિત્વ ભાવને અમલમા મૂકવાના જ નકક
 અને વ્યવહાર પ્રયોગોરૂપ છે તે સામાયિક આઠિ ભાગો
 વધુ ને વધુ તીવ્ર બનાવના માટે સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ વિચારો પ્રભુ
 આગમમા મળે છે અને એ ભાવો જ પ્રભુના આગમરૂપ
 તેજસ્વી મણીની નિર્મલ કાતિ ॥ પ્રભુનું શાસન પાચમ
 આરાના અત સુધી ટકવાનું છે એમા પણ પ્રધાન છે
 આત્મસમર્થિત્વનો ભાવ છે જગનના તમામ હોનો
 માથે અભરામર્થિત્વ ભાવને ધાગ્ય કરનારા હોનો જ્યા મુ

જગતમા રહેનારા છે ત્યાં સુધી પ્રજાનું શાસન અખંડિત રહેવાનું છે વસ્તુનો ટકાવ એના સાચા કારણોને આધારે હોય છે પ્રજાનું શાસન પણ એક વસ્તુ છે અને એના ટકાવમા મૂલમૂલ વસ્તુ કેડાં હોય તો તે જગતના તમામ જીવોની સાથે આત્મગમ-શિલ્પનો ભાવ છે. ખીજા તમામ ધર્મનુદાતાની જન્મભૂમિ પણ તે ભાવ છે ક્રિયાવાદી શુદ્ધ પશ્ચિમ કહેવાય તેનું પણ સ્વભાવ એ છે કે ક્રિયામા આત્મસમર્થિત્વ ભાવનો અમલ છે જેના મૂલમા આત્મ સમ-શિલ્પનો ભાવ છે, તે ક્રિયાનો અમલ જેમ જેમ વધે તો જાય છે, તેમ તેમ જીવનું શુદ્ધપણું-શુદ્ધપણું વધારે ને વધારે સતેજ બનતું જાય છે

હવે આપણા મૂલ વિષય ઉપર આવીએ આ આત્મગમ-શિલ્પને સમજવાનો અને પસાવવાનો શ્રદ્ધેથી અને અમોઘ ઉપાય ઉપરોક્ત નવું મહાપુરોના ધર્મોનું જીવનભર અવગા હોઈ કપાં કરવું તે છે આજના કાલમા જન્મેલા જીવો કદાચિત સંજોગવધાન વિશેષ કાંઈ ન કરી શકે તો પણ અતઃકાળની સંઘર્ષ પૂર્વક પોતાનું સમગ્ર જીવન આ નવું મહાપુરોના ધર્મોનો અભ્યાસ કરવામા ગાળે અને તેમના સત્ય વચનોને ન્યાય આપવા માટે જો પોતાના અતઃકરણને સદા તૈયાર રાખે અને શક્ય રીતે જીવનમા ઉતારે તો તેવા પાત્ર જીવોમા મિત્યાત્મમજ, અજ્ઞાન અધકાર અને અવિરતિને મેટું

વિના રહેશે નહિ અને કમશ સાચી શ્રદ્ધા, સાચુ જ્ઞાન અને માયુ આચરણ તેનામા આવ્યા વિના રહેશે નહિ

પ્રખ્યુત 'ધર્મસાધના' પુસ્તક તૈયાર થયુ છે, તેના મૂળમા એ ત્રણ મહાપુરુષોના ગ્રન્થોનો પ્રભાવ છે એ મહા પુરુષોના વચનો એમા સુધાયેલા છે, અને મુખ્યત્વે શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના યોગશાસ્ત્રના પદાર્થોનો વિશેષ સમાવેશ કરવામા આવ્યો છે

શાસ્ત્રકારો ઠરણા પુષ્પિથી ધર્મગ્રન્થો રચે છે અને તેમા કર્મરોગ નિવારણના ઔષધો બતાવવામા આવે છે ધર્મના તમામ પ્રકારો વાસ્તવિક રીતે જુદા જુદા ઈર્મરોગ નિવારણના ઔષધરૂપે છે ઈર્મરોગના જેટલા પ્રકારો છે, તેના નિવારણ માટેના ઉપાયો પણ તેટલાજ છે, પરંતુ તેનુ સક્ષિપ્તમા વર્ગીકરણ કરવુ હોય તો તેના નીચેની પાંચ બામતોમા સમાવેશ થઈ શકે છે (૧) આચાર શુદ્ધિ, (૨) વિચાર શુદ્ધિ, (૩) યોગ શુદ્ધિ, (૪) અધ્યાત્મ શુદ્ધિ અને (૫) મન શુદ્ધિ

યોગ શાસ્ત્ર ગ્રન્થમા એ પાંચે વસ્તુઓનો ઠેકી સુંદર રીતે સમાવેશ કરવામા આવ્યો છે તે અહીં વિચારીએ

(૧) આચારશુદ્ધિ. આત્મકલ્યાણના માર્ગમા આચાર શુદ્ધિ એ મૌથી પ્રથમ ધર્મ છે જેઓ આચાર શુદ્ધિની કાળજી રાખ્યા વિના જ કલ્યાણ માર્ગનો ઈચ્છા કરે છે, તેઓ પગ વગગજ બચકર અટવીનુ ઉલ્લંઘન કરવાની

હજી કરે છે જે સૂચ આચારોને મુધારવા સમર્થ બની
 શકતો નથી તે વિચારસ્વરૂપ સૂક્ષ્મ વસ્તુને મુધારવા માટે સમર્થ
 બની શકતો નથી વિચાર એ આચારનું સૂક્ષ્મ અંગ છે જે નાની
 ખાત્રીને તરી શકે નહિ તે બોટો મકાસાદ ગી રીને તરી
 શકે ? તેથી આચારો શુદ્ધિ એ ધર્મમાં આ પ્રથમ અંગ
 છે આચાર શુદ્ધિ માટે મગીન, સુચોદ અને નિર્જેષ
 ઉપદેશ ચોનાચારના મના શકે છે જે શાસ્ત્રોમાં ધર્મના
 નામે પદ્મનિધિ પ્રાણીઓની દ્રિષ્ટિ અને આચારના નામે
 જ્યાં જ્યાં અનુચિત વિધાનો અને એ વિધાનોને આધારે
 અનુચિત આચરણો થઈ રહેલ છે તેમને આચાર્યશ્રીએ કહ્યું
 શબ્દોમાં દિનચિંતા આપી છે તેઓશ્રીના એ કહ્યું
 શબ્દોમાં પરુ જાવદયા તત્ત્વરે છે દારણ કે એ ઠારા અનેક
 જદિક અને વિદ્યામુ મનુષ્યોને તેઓશ્રીએ સ્વાર્થાધ મનુષ્યોની
 ધર્મના નામે ઉની કરવામાં આવતી વ્યભક્તિમાંથી
 છોડાવી તેમને ઉનાર્ગમાં જતા અટકાવી સુનાર્ગમાં સ્થાપી
 હૃદયગતિના અધિકારી બનાવ્યા છે વ્યવહાર શુદ્ધિનું મૂળ
 ઔચિત્ય પૂર્વકનું પવિત્ર આચરણ છે મુમુક્ષુ આત્મા
 કોઈપણ વિષયમાં પોતાની ભૂમિકાને પ્રાપ્ત કર્તવ્યરૂપ
 ઔચિત્યને ઠયાય ન શકે તે માટે આચાર્યશ્રીએ શોગશાસ્ત્રમાં
 ખૂબ જ તકેદારી રાખી છે કાળનું કે ઔચિત્ય આચરણ
 પૂર્વકની શખ્યમાં જે શુભ પ્રવૃત્તિ થાય છે, તે જ દેવને
 સર્વથા વિશુદ્ધ બનાવવા સમર્થ બને ॥

માર્ગાનુસારિતાના શુભ્રાથી માઢી આત્મવિકાસના અત
પર્યન્તનો શુદ્ધ આચાર યોગશાસ્ત્રમા સમૃદ્ધિત થયેલો છે
યોગશાસ્ત્રનો ધણોખરો વિભાગ આચાર શુદ્ધિ અને વ્યવહાર
શુદ્ધિના ઉપદેશમા રાકાયેલો છે કારણ કે આચાર શુદ્ધિ
અને વ્યવહાર શુદ્ધિ એ ધર્મ સાધનારૂપી મહેલનો મજબૂત
પાયો છે તે પાયા વિનાની કે કાયા પાયા ઉપરની ધર્મ
ઇમારત સુઠક અને સુસ્થિર ટકી શકે નહિ.

આત્મા વિકાસનો ગાયો અર્થો આત્મવિકાસના કોઈ
પણ વિષયમા જેટલુ માર્ગદર્શન હોય, તે તમામ યોગશાસ્ત્ર
માથી મેળવી શકે, એવો એ સર્વાંગ સપૂર્ણ ગ્રન્થ છે, છતાં
એમા ખૂબી એ છે કે તેમા નિરર્થક વિસ્તાર બીજકુલ નથી
અને તેની રચના પણ ઘણી જ મરળ અને સુખોદ છે થી
વીતરાગ સર્વજ્ઞ કથિત આચાર માર્ગ શુ છે તેને સ્પષ્ટપણે
જાણવા માટે જીવનમા એકવાર શરૂઆતથી આ ગ્રન્થને તેના
વિવરણ સહિત વિધિપૂર્વક સાલગવો જરૂરી છે આતુર્માસમ
એ ગ્રન્થ સધ મમશ વચ્ચાય તે માટે પણ યોગના કરવી
જોઈએ શરૂઆતથી વિનયપૂર્વક યોગશાસ્ત્ર ગ્રન્થતુ સાગોપાગ
ગ્રવણ કરવુ એ પણ માનવ જન્મનો એક મહાન લહાવો છે
જીવન જીવવા માટે પ્રયોજનભૂત જેટલુ જ્ઞાન, જેટલી ક્રિયા
અને જેટલા સાધનો જોઈએ તે તમામનો સમક તેમા છે
એટલુ જ નહિ પણ તેના રચયિતા મહાપ્રતિભાસપત્ર મહા
પુરુષ હોવાથી તે ગ્રન્થને એકવાર બરાબર સ્થિર કર્યા પછી

એમજ લાગશે કે બીજા મન્યોમા પણ જે કંઈ આત્મહિતકર હકીકત છે તે જાણે એને જ વિસ્તાર ન હોય ! જેમ જેમ એનું પરિશીલન વધતું જાય, તેમ તેમ તેમાંથી નવું નવું મળ્યા જ કરે. એના એક એક પ્રકરણ કે કોઈ કોઈ તો એકાદ મ્લોકમા પણ એટલો જથ્થો સાવાઈ રહેલો છે કે તેનું જો વિવરણ કરવામા આવે તો એક મહાન ગ્રન્થ બની જાય એવી રીતે સંક્ષેપમા ઉપદેશનો સંગ્રહ કરવામા આચાર્યશ્રીએ અર્પૂર્વ કૃપાવતા બતાવી છે. ધર્મસાધના નામના આ પુસ્તકમા તેમાંથી સાધકને ઉપયોગી વિષયો રજૂ કરવામા આપ્યા છે.

(૨) વિચારશુદ્ધિ. યોગશાસ્ત્રમા આચાર શુદ્ધિની સાથે વિચાર શુદ્ધિનો પણ સુદર સુમેળ સધાયો છે. આચાર્યશ્રીના વિશાળ સાહિત્યમા શ્રી તીર્થકરોના મુખથી જે ધર્મ દેશનાઓ જુદે જુદે સ્થળે અપાઈ છે, મોટાભાગે તેનો જ સંગ્રહ યોગશાસ્ત્રમા છે. તેમા બધા સહવિચારોનો સમાવેશ થઈ જાય છે, તેને મનનપૂર્વક વાચવાથી મનુષ્યના વિચારો દિન પ્રતિદિન વધારે ને વધારે ઉદાર, સ્થિર, અને સૂક્ષ્મ બનતા જાય છે. મહારાજા કુમારપાલ પ્રતિદિન યોગશાસ્ત્રનો સ્વાધ્યાય કરતા હતા, એના પરિણામે તેમનામા આચારશુદ્ધિની સાથે વિચારશુદ્ધિ પણ અદિતીય પ્રગતિ હતી. વિચારશુદ્ધિનું મૂલ્ય અનેકાન્ત દષ્ટિ છે સમ્યગ્દષ્ટિ મહાપુરવો અનેકાન્તદષ્ટિને વરેલા હોય છે, તેથી તેમના વચનોમા હેતુ, સ્વરૂપ અને અનુબંધ એમ સર્વ રીતિએ વિચારશુદ્ધિ

જળવાઈ રહે છે વિચારશુદ્ધિ માટે યોગશાસ્ત્રના આતરંજીકો ખાસ મનન પૂર્વક વાચવા લાયક છે એથી સ્પષ્ટ જણાશે કે યોગશાસ્ત્રમાં આચારની સાથે વિચારશુદ્ધિની પણ ખુબજ ચીવટ રાખવામાં આવી છે તેમાથી સાધકને યોગ્ય જરૂરી હકીકત આ પુસ્તકમાં જુદા જુદા સ્થળે રજૂ કરવામાં આવેલ છે.

(૩) યોગશુદ્ધિ. યોગ શુદ્ધિ એ તો આ યોગશાસ્ત્રનો મુખ્ય વિષય છે આખા યોગશાસ્ત્રનો કેમ પણ યોગના આડ અંગો પ્રમાણે રચાયે છે આચાર્યશ્રીનું યોગશાસ્ત્ર જોના એમ લાગે છે કે જગતભરના યોગ વિષયક બધા જ ગ્રન્થો જાણે પોતે પી ગયા ન હોય ! અને જાણે એ અમૃતપાનથી તૃપ્ત થઈ તેના સારરૂપ અમૃતના ઉદ્ભાવોની પરપરાઓ તેઓશ્રીએ પોતાના યોગશાસ્ત્રમાં શુધ્ધ લીધી છે.

યોગશાસ્ત્ર ગ્રન્થ આચાર્યશ્રીએ કુમારપાલ રાજાની પ્રાર્થનાથી રચ્યો છે કુમારપાલ મૂંડાણનું તરણુ જીવન અનેક સંકટોમાં પસાર થયું હતું તે વખતે અનેક દેશોમાં તેમને લમણ પડ્યું હતું, અને વિવિધ પ્રકારના યોગીઓના સમાગ્ર મમાં પણ તેઓ આવ્યા હતા પણ વર્ષની મોટી ઉંમરે તેઓ ગાદીએ આવ્યા હતા યોગ શાસ્ત્રની જિજ્ઞાસાને તૃપ્ત કરવા યોગી સમ્રાટ હેમચંદ્રાચાર્યના ઉપદેશને તેઓ ઝીવવા લાખ્યા, એ જિજ્ઞાસુ રાજાની ઇચ્છા સતોષવા માટે આચાર્ય શ્રીએ યોગશાસ્ત્રની રચના કરી હતી, એ વાતને આચાર્યશ્રીએ અતિમ શ્લોકમાં જણાવી છે

એ સ્લોકના વિવરણમાં તેઓથી જણાવે છે કે કુમારપાદને યોગની ઉપાસના પ્રિય હતી. તેમણે અન્ય યોગ શાસ્ત્રો જોયા હતા આ કારણથી તેને બધા યોગશાસ્ત્રોથી વિલક્ષણ એવું યોગશાસ્ત્ર સાલગવાની ઇચ્છા હતી આ રીતે કુમારપાદ મહારાજ આ અન્યની રચનામાં કારણભૂત હતા, તો પણ આખોય અન્ય સર્વ મુમુક્ષુઓને લાલગ્રસ્ત થાય તેવી રીતે આચાર્યશ્રીએ રચ્યો છે અને એ હેતુને સિદ્ધ કરવા અનેક દૃષ્ટાંતોથી રોચક અને લાપામાં સરલ જોડી વિસ્તૃત વૃત્તિ-વિવરણ પણ તેઓશ્રીએ રચેલ છે યોગશાસ્ત્રમાં યમ-નિયમ આદિ યોગના આઠ અંગોનો ક્રમસર સમાવેશ થયેલો છે એ આઠે અંગોનું સક્ષિપ્ત વર્ણન આ પુસ્તકના પંચ શિષ્ટ ખીલમાં કરવામાં આવ્યું છે, જિજ્ઞાસુએ ત્યાંથી જાણી લેવું

(૪) અધ્યાત્મશુદ્ધિ. યોગ શાસ્ત્રનો ચોથો પ્રકાશ

એ અધ્યાત્મ અમૃતનો મહાસાગર છે અધ્યાત્મની શુદ્ધિ માટે સાધકને ઉપયોગી એક પણ વિષય તેમાંથી જતો કયો નથી એમાં નિત્ય રત્નન કરનાર આત્મા જોઈને રોજ વધુને વધુ પવિત્ર બનતો જાય છે આધ્યાત્મિક વિચારોની પદ્ધતિસર સુદર સઠલના એમાં કરવામાં આવી છે, એથી સાધકને પોતાનું આધ્યાત્મિક જીવન ઘડતર કરવા માટેની વિપુલ સામગ્રી અને તેની અતિ સ્પષ્ટ સમજણ તેમાંથી મળી શકે છે ચોથો પ્રકાશ એ યોગ શાસ્ત્રનું હૃદય છે તમામ અધ્યાત્મશાસ્ત્રોનું અતિકુશળતા પૂર્વક એમાં ઢોહન કરવામાં આવ્યું છે, અને

એ કાર્ય છેજ પ્રતિભાસપત્ર આચાર્યશ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજી કરી શકે તેઓશ્રીને ‘કલિકાલ સર્વજ્ઞ’નું બિરુદ આપવામા આવ્યું છે, તે ખરેખર યથાર્થ છે, કારણ કે તેઓશ્રી કોઈ પણ વિષયનું જ્યારે નિરૂપણ કરે છે, ત્યારે તે વિષય સાગોપાગ યોનાના હૃદયમા આરપાર ઉતરી જાય તેવી રીતે રજૂ કરે છે, અને જ્ઞાતાની તે વિષયની ઘડી ખરી જિજ્ઞાસાઓ તૃપ્ત થઈ જાય છે જગાડના સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન ડૉ. હર્ગિસલ્સ બટ્ટાચાર્ય એમ. એ. પી. એચ. ડી.ને એક વખત યોગશાસ્ત્રનો જાથો પ્રકાશ વૃત્તિ સહિત વાચવા માટે આપવામા આવેલ તે વાચીને તેમણે કહ્યું કે ‘આમા તો આચાર્યશ્રીએ ઉપનિષદ રૂપી ગાયોનું સુદર ઢોલન કરી લીધું છે, તેથી આ પ્રકરણ ઉપનિષદનું પણ ઉપનિષદ છે’ યોગશાસ્ત્રનો જારમો પ્રકાશ એ આ આખા અધ્યાત્મ શાસ્ત્રરૂપ પ્રાસાદનો મગજ કળશ છે એમા આચાર્યશ્રીએ પોનાના સ્વાનુભવને શુદ્ધીને તદ્વિષયક અનેક જિજ્ઞાસુ આત્માઓની જિજ્ઞાસા તૃપ્ત કરી દીધી છે

કલિકાલમા અધ્યાત્મ અતિ દુર્લભ છે. તેવા કરાલ કાળમા તેઓશ્રીને આ અનુભવનો પ્રકાશ હબારે નિરાશામા આશાનું એક અમર કિરણ છે યોગ અને અધ્યાત્મ માર્ગમા મુસાફરી કરવા ઈચ્છનાર જાન્ય જીવોને માટે એક વિશ્વાસુ લોભિયાની મરજ સારે છે સરલ ભાવામા આવી અધ્યાત્મ પૂર્ણ અને અનુભવસચ્ચી ભરપૂર ઉત્તમ રચના, એ આચાર્યશ્રીના અતઃકરુણા સહેલ અપાર કરૂણા અને યોગ તથા અધ્યાત્મ વિષયની સર્વોચ્ચ પ્રજ્ઞતાના પ્રતીક રૂપ છે

પ્રસ્તુત ‘ધર્મસાધના’ નામના પુસ્તકમાં ‘આત્મજ્ઞાનના સાધન’ નામના આઠમા પ્રકરણમાં ચોથા પ્રકાશમાં આવેલ ઉપ યોગી હકીકતને રજુ કરવામાં આવી છે તથા પરિચિષ્ટ ત્રીજામાં આચાર્યશ્રીની અનુભવ વાણીમાં બારમાં પ્રકાશના પદાર્થો રજુ કરવામાં આવ્યા છે વારવાર તેનું પરિશીલન સાધકને માટે ખૂબજ જરૂરી છે.

(૫) મત્રશુદ્ધિ. ઉપર કહેવાઈ ગયું તેમ ધર્મશાસ્ત્રકારો છવોને સર્વદુષ્કર્મથી મુક્ત કરવાના ઈરાદે કરેલા બુદ્ધિથી શાસ્ત્રોમાં આચારશુદ્ધિ, વિચારશુદ્ધિ, યોગશુદ્ધિ, અધ્યાત્મશુદ્ધિ અને એ ચારના નિષેધક સ્વરૂપ એક સ્વતંત્ર મત્ર પણ બતાવે છે જેમ અનેક ઉત્તમ ઔપધિઓના અર્કના મિશ્રણથી બનેલી એક નાનકડી ગુટિકામાં રોજનારા માટેની કમ્પનાતીન શક્તિ ભરી હોય છે, તેમ મત્રમાં પણ પાપ નાશ માટેની અપાર શક્તિ ભરી હોય છે સમસ્ત શાસ્ત્રોના રહસ્ય સ્વરૂપ હોવા છતાં મત્ર દુકો હોય છે, તેથી તેને આત્મમાત્ર કરવામાં વધારે અનુકૂલતા રહે છે. વળી તેને ગમે તેવી અવસ્થામાં પણ સરળતાથી યાદ કરી શકાય છે અને એના રટણદારો ઉપરની ચારે બાબતોનું આરાધન સુલભ થઈ જાય છે સમર્થજ્ઞાની પુરૂષો પણ અત્યંત વખતે એ મત્રમાંજ પોતાનું ચિત્ત પરોવે છે મત્ર એ ઈષ્ટ દેવતાના સ્મરણ રૂપ છે અર્થ બાવના પૂર્વક સતત સ્મરણ અને જાપથી ધીમે ધીમે મત્ર જે ઈષ્ટ દેવનો હોય છે, તે સ્વરૂપ તેનું ધ્યાન કરનારો ખજૂ બનતો જાય છે અને આગળ વધતા

ક્રમે તન્મય-તદુપ પશુ બની જાય છે મહામત્ર નવકાર
એ જોન શાસ્ત્રનો પરમ મત્ર છે નવકારનું પુન પુન રટણ
કરનાર અતે પચ્ચ પરમેષ્ઠિ સ્વરૂપ બને છે અથવા નવકારના
મારુપ પ્રથમ પદ “નમો અરિહતાળ” થી પુન પુન રટણ
કરનાર આત્મા અતે અરિહત સ્વરૂપ બને છે

મહામત્ર નવકાર એ તમામ આરાધનાઓનું અતિમ
સ્થેત્ય છે નવકારને પક્ષવાથી બધીજ ઉત્તમ આરાધના
પક્ષક્રમા આવી જાય છે નવકારનું મામર્થ્ય અદ્ભૂત છે તે
સર્વાંગ શુદ્ધ મહામત્ર છે અને બીજા પશુ તમામ મહામત્ર
અને પ્રવર વિદ્યાઓના ઉત્કૃષ્ટ બીજ સ્વરૂપ છે

આ પુસ્તકમા શ્રાવકની દિનચર્યામા મહામત્ર નવકાર
સબધી સાધકને ઉપયોગી સમજણ આપવામા આવી છે તથા
પરિશિષ્ટ બીજામા પણ તે સબધી ઉપયોગી હકીક્ત રજુ
કરવામા આવી છે તેનું પુન પુન મનન, પરિશીલન કરી
મહામત્રને આત્મસાત્ત બનાવવા યથાશક્તિ પુરુષાર્થ કરવો
એજ માનવ જન્મનું પ્રધાન ફળ છે

‘ધર્મ સાધના’ નામના આ પુસ્તકમા નવ પ્રકરણો
તથા ચાર પરિશિષ્ટોમા નીચે મુજબ વિષયો રજુ કરવામા
આવ્યા છે

‘શુદ્ધધ્યાનો સામાન્ય ધર્મ’ એ નામના પ્રકરણ
પહેલામા માર્ગનુસારીના પાત્રીસ શુણોનું વર્ણન કરવામા
આવ્યું છે આ પાત્રીસ શુણો એ ધર્મરૂપી પ્રાપ્તાદનો મજબૂત
પાયો છે. ધર્મનું આચરણ કરનાર લોકે સર્વ વિરતિધર સાધુ

હોય કે દેશવિરતિધર આવક હોય પણ જન્મેના મૂલમાં આ શુદ્ધો આવશ્યક છે—અત્યંત જરૂરી છે, તેથી તેને સૌથી પ્રથમ રજુ કરવામાં આવ્યો છે પૃષ્ઠ ૧-ચી-૫૧

માર્ગાનુસારી, પાગ લવને નિપક્ષપાતપણે ધર્મતત્ત્વ જાણવાની ઇચ્છા થાય છે, તેથી બીજા પ્રકરણમાં ધર્મનું લક્ષણ બતાવવામાં આવ્યું છે સામાન્ય બોધવાળા બાળકોને પણ સમજવું સરળ પડે તે હેતુથી તે આખું પ્રકરણ પ્રત્યેક પક્ષતિથી રજુ કરવામાં આવ્યું છે પૃષ્ઠ ૫૨ થી ૬૭

ધર્મ તત્ત્વને જાણ્યા પછી લવનમાં તેની આરાધના કરવાની સ્વાભાવિક તમન્ના જાગે છે વિવેકી પુત્રો માટે આરાધવા હાયક કેઈ પ્રધાન તત્ત્વ હોય તો તે દેવ, ગુરૂ અને ધર્મ છે તેથી ત્રીજા પ્રકરણમાં દેવ, ગુરૂ અને ધર્મની ઓળખાણરૂપ સમ્યગ્દર્શનનું સ્વરૂપ બતાવવામાં આવ્યું છે આ તત્ત્વત્રયીની સમ્યગ્ ઓળખાણ લવને ધર્મ માર્ગમાં નિશ્ચલ બનાવનાર છે પૃષ્ઠ ૬૮ થી ૧૧૬

તત્ત્વત્રયીની સાચી ઓળખાણથી સમ્યગ્દર્શન સ્થિર બને છે આ સમ્યગ્દર્શનને દિન પ્રતિ દિન વધુ નિર્મળ બનાવવાનો ઉપાય શ્રી અસ્થિત પરમાત્માની ભક્તિ છે શુદ્ધ-સ્થિ માટે તરવાનું મુખ્ય સાધન ભક્તિ છે, એ ભક્તિનું અનન્ય સાધન જિન પ્રતિમાદે છે આપણા હૃદયમાં પ્રભુભક્તિ જગાડવા માટે અને જાગૃત થયેલ પ્રભુભક્તિને ચિર કરવા માટે અનેક દષ્ટાંત હેતુ અને મુક્તિ પૂર્વક એ વિષયને ચોથા પ્રકરણમાં વિસ્તાર પૂર્વક રજુ કરવામાં આવ્યો છે ૧૧૭

આરભી ૨૫૬ પૃષ્ઠ સુધી કુલ ૧૪૨ પૃષ્ઠમાં
યોગ મળેલી વિવિધ હકીકતો દર્શાવવામાં

પાચમા પ્રકરણમાં પાંચ અનુવત, ત્રણ
શિશાવત એમ આવકના બાર વર્તો સંબંધી હ
આવી છે તેમાં આવક જીવનને માટે અત્ય
પણ અનેક બાબતો દર્શાવવામાં આવી છે પૃ

છઠ્ઠા પ્રકરણમાં આવકની દિનચર્યાના
નિત્ય રાત્રિ દિવસ કરવા લાયક અનુદાનોનુ
કરવામાં આવ્યું છે મહામત્ર નવકારને ઠેવ
તે માટે જરૂરી હકોકત ૩૬ પૃષ્ઠમાં રજુ કર
એત્યવદનની વિધિ તથા એત્યવદનના સૂત્રોન
કરવા માટે ૬૦ પૃષ્ઠ રોકવામાં આવ્યા
સૂત્રોનો ભાવ સરળ ભાષામાં જોડવામાં આ
શુદ્ધવદન, પચયકભાણુ, પડાવચ્ચક પ્રતિકભણુ, સ્વ
અને આવકને કરવા લાયક મનોરથો બતાવવા
પૃષ્ઠ ૩૦૭ થી ૪૧૭

સાતમા પ્રકરણમાં વિસ્તારથી સર્વે
આરાધનાના દશ પ્રકાર બતાવવામાં આ
૪૧૮ થી ૪૨૬

આઠમા પ્રકરણમાં પ્રથમ નિશ્ચયથી ર
બતાવી, આત્મજ્ઞાનનુ પ્રાધાન્ય જણાવવામાં
આત્મજ્ઞાનના સાધનો તરીકે કષાયને
ઇન્દ્રિય જ્ય અને મનશુષ્પિ, રાગદ્વેષ જ્ય,

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ श्री कृष्णाय नमः ॥
 श्री गुरुभ्यो नमः ॥ श्री गुरुदेवाय नमः ॥
 श्री गुरुदेवाय नमः ॥ श्री गुरुदेवाय नमः ॥
 श्री गुरुदेवाय नमः ॥ श्री गुरुदेवाय नमः ॥
 श्री गुरुदेवाय नमः ॥ श्री गुरुदेवाय नमः ॥
 श्री गुरुदेवाय नमः ॥ श्री गुरुदेवाय नमः ॥

[illegible][illegible]

આરણી ૨૫૬ પૃષ્ઠ સુધી કુલ ૧૪૨ પૃષ્ઠમા એકલી ભક્તિ યોગ સળધી વિવિધ હકીકતો દર્શાવવામા આવી છે

પાચમા પ્રકરણમા પાચ અણુવત, ગણુ ગુણુવત અને ચાર શિક્ષાવત એમ આવકના બાર મતો સળધી હકીકત રજુ કરવામા આવી છે તેમા આવક જીવનને માટે અત્યંત ઉપયોગી બીજી પાણુ અનેક બાબતો દર્શાવવામા આવી છે પૃષ્ઠ ૨૬૦ થી ૩૦૬

છઠ્ઠા પ્રકરણમા આવકની દિનચર્યાનો અધિકાર છે તેમા નિત્ય રાત્રિ દિવસ કરવા લાયક અનુષ્ઠાનોનું રહસ્ય પ્રગટ કરવામા આવ્યું છે. મહામત્ર નવકારને કેવી રીતે ગણુવો તે માટે જરૂરી હકીકત ૩૬ પૃષ્ઠમા રજુ કરવામા આવી છે. ચૈત્યવદનની વિધિ તથા ચૈત્યવન્દનના સૂત્રોના રહસ્યો પ્રગટ કરવા માટે ૬૦ પૃષ્ઠ રોકવામા આવ્યા છે. અને તેમા સૂત્રોનો ભાવ સરળ ભાષામા ખોલવામા આવ્યો છે ત્યારબાદ શુદ્ધવન્દન, પરચક્રબાણુ, યડાવચ્ચક-પ્રતિક્રમણુ, સ્વાધ્યાય, શયનવિધિ અને આવકને કરવા લાયક મનોરથો બતાવવામા આવ્યા છે પૃષ્ઠ ૩૦૭ થી ૪૧૭

સાતમા પ્રકરણમા વિસ્તારથી સર્વોપદ્રાવત-અતિમ આરાધનાના દશ પ્રકાર બતાવવામા આવ્યા છે પૃષ્ઠ ૪૧૮ થી ૪૨૬.

આઠમા પ્રકરણમા પ્રથમ નિશ્ચયથી રત્નત્રયીનું સ્વરૂપ બતાવી, આત્મજ્ઞાનનું પ્રાધાન્ય જણાવવામા આવ્યું છે અને આત્મજ્ઞાનના સાધનો તરીકે કષાયને છત્રાનના ઉપાયો, ધન્વિય જય અને મનશુષ્કિ, રાગદ્વેષ જય, સમતા તથા

અનિત્યાદિ બાર ભાવનાઓ, મેગી આદિ ચાર ભાવનાઓ, એ ભાવનાઓને સ્થિર કરવાના ઉપાયો ધ્યાનનો મહિમા, ધ્યાનનું સ્વરૂપ, ધ્યાન માટે દેશ, કાગ અને અધિકારીનું વર્ણન વિગેરે છવનને ઉત્તર કરનાર અતિ પ્રયોજનમૂલક હકીકત રજુ કરવામાં આવી છે. પૃષ્ઠ ૪૩૦ થી ૪૮૧

‘મોક્ષ પ્રાપ્તિનો સાચો ઉપાય’ એ નામના નવમા પ્રકરણમાં એકલા જ્ઞાન કે એકલો ક્રિયાથી મોક્ષ નથી. પણ જ્ઞાન અને ક્રિયાના સુમેળથી મોક્ષ થાય છે, તે હકીકત, તથા વ્યવહાર અને નિશ્ચય એ બંનેનું બળ પોત પોતાના સ્થાનમાં કેવું અને કેટલું છે, તથા નિશ્ચય પામવા માટે શુદ્ધ વ્યવહાર પાલનની પ્રવચન કેટલી બધી જરૂર છે, તે હકીકતને સરળ રીતે સમજાવવામાં આવી છે. પૃ. ૪૮૨ થી ૪૯૧

પરિશિષ્ટ પહેલામાં ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવની કહેલું, યોગનો મહિમા, યોગનું સ્વરૂપ, મહાવ્રતો તથા તેની ભાવનાઓનું સ્વરૂપ વિગેરે રજુ કરવામાં આવ્યું છે પૃષ્ઠ ૪૯૨ પ૦૪

પરિશિષ્ટ બીજામાં યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિ આ યોગના આઠ અંગોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે પૃ ૫૦૫ થી ૫૨૮

પરિશિષ્ટ ત્રીજામાં પૂ આચાર્ય શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીને ધ્યાન યોગ વિષયક સ્વાતંત્ર્ય રજુ કરવામાં આવ્યો છે જે ધ્યાનમાર્ગમાં ઘણી ઉપયોગી અને પ્રયોજનમૂલક હકીકત પાડે છે પૃષ્ઠ ૫૨૯

પરિશિષ્ટ ચોથામા ધર્મસાધનામા ઉપયોગી ગેય કાવ્યો
રજુ કરવામા આવ્યા છે

મારા પરમોપકારી યુ શુરમકારાજ પન્થામજી પ્રવર
શ્રી ભદ્રકર નિજયજી ગણિવરશ્રીના પરમ આશીર્વાદ અને
પરમ કૃપાથી આ કાર્ય નિર્વિઘ્ન પૂર્ણ થયું છે આમા જે
કંઈ સાફ છે તે બધું તેઓશ્રી પાસેથી મળેલું છે-તેઓશ્રીની
કૃપાનું ફળ છે

નવ અગ પૂજા વખતનો વિચારણા થી સારાભાઈ
નવાળ સંપાદિત શ્રી જૈન નિત્યપાઠ સંગ્રહમાથી ઉદ્ધૂન કરવામા
આવેલ છે, તે ઉપરાંત યજ્ઞ જે જે ઋગ્વેદો અને લેખકોના
વચનોનો આમા આધાર લેવામા આવ્યો છે, તે તમામ
મહાત્માઓ પ્રત્યે કૃતજ્ઞતા ભાવ દર્શાવીએ છીએ

આ પુસ્તકના સમગ્ર લખાણમા તથા આ પ્રસ્તાવનામા
મતિમદતાહિના કારણે કંઈપણ જિનાજ્ઞા વિરુદ્ધ લખાયું હોય
તેનો મિચ્છામિ દુકકક હા વિરમુ છુ.

અતમા આ પુસ્તકમા રજુ કરવામા આવેલ પદાર્થોના
વારવાર વાચન મનન અને પરિચોલન દ્વારા લબ્ધિ હોવા
ધર્મ સાધનામા એકતાર જની સ્વ-પરતુ કસ્યાણુ સાધનારા
બનો એજ શુભેચ્છા

બેડા

(રાજસ્થાન)

વિ સ ૨૦૧૭

રેયાળ વદ ૬

મુનિ કુદકુદવિજય

પ્રકાશકનું નિવેદન

જીવનમાં ધર્મભાવના જગાડવા માટે તથા સ્થિર કરવા માટે અનેક ઉપયોગી માહિતીથી ભરપૂર “ધર્મ-સાધના” નામનું પ્રસ્તાવના સંક્લિષ્ટ લગભગ ૬૦૦ પૃષ્ઠનું આ પુસ્તક પ્રગટ કરતા અમેને અપૂર્વ આનંદ થાય છે.

ધર્મમાર્ગમાં ચડ્યાના જીવો પશુ સહિવાદથી સમજી શકે તેવી સરલભાષામાં ધર્મમાધનાને ઉપયોગી વિવિધ હકીકત આમાં સુદર રીતે રજુ થઈ છે.

પ્રથેક ધર્મપ્રેમી જોત કે જોને પોતાના પરિવારમાં ધર્મના સંસ્કારોનું સિચન કરવાની ઇચ્છા હોય તેમજ આ પુસ્તકને અવશ્ય પોતાના ઘરમાં વસાવવું જોઈએ અને જ્યારે જ્યારે સમય મળે ત્યારે પોતે તેને મનનપૂર્વક વાંચવું જોઈએ અને બીજા પશુ યોગ્ય જીવોને સજાગવું જોઈએ.

જો બરાબર સ્થિર ચિત્તથી આ પુસ્તકનો અભ્યાસ કરવામાં આવે, તો આમાંથી અભ્યાસી ઘણું મેળવી શકશે. જીવનમાં ધર્મને ઉતારવા માટે સર્વ અવસ્થાના જીવોને આમાંથી કંઈકને કંઈક જરૂર મળી રહેશે. ધર્મભાવના પ્રગટ થઈ હશે તો સ્થિર થશે અને નહિ પ્રગટી હોય તો નવી પ્રગટશે.

જેના જીવનમાં ધર્મશ્રદ્ધા ઓતપ્રોત થઈ ગઈ છે એવો શ્રદ્ધાળુ આત્મા આ પુસ્તકનું કોઈપણ પ્રકરણ ગિરાસી પૂર્વક વાંચશે તો તેમાંથી તે અપૂર્વ તાજગી

આ પુસ્તકે માત્ર ઉપર ઉપરથી એકાદ વાર વાંચી જવાનું પુસ્તક નથી પરંતુ જ્યાં સુધી જીવનમાં ધર્મસાધના સુદૃઢ ન થાય ત્યાં સુધી જીવનભર સુધી અભ્યાસ કરવા માટેનું પુસ્તક છે મહાપુરુષોના ઉપદેશનો સાર આત્મા સમાયેલો છે જેમ જેમ પરિચીલન વધતું જશે તેમ તેમ તેનું ગહોર રહસ્ય સમજાણુમાં આવતું જશે.

પરમ પૂજ્ય પંચાસજી મહારાજશ્રી ભદ્રકરવિજયજી ગણિવરશ્રીનું વિ. સ. ૨૦૧૬ ની સાલનું આતુર્માંસ બેડા મુઠામે થયું હતું તે આતુર્માંસમાં તેઓશ્રીની પવિત્ર નિશામાં ઉપધાન, ઉપાપન, લક્ષ નવકારનો ભાષ, શ્રી રાણુકપુરજીનો સઘ તીર્થયાત્રા આદિ વિવિધ આરાધનાઓ ઉત્સાહભેર થઈ હતી પરમ પૂ પંચાસજી મહારાજશ્રીની છત્રદાયામાં તેઓશ્રીની આજ્ઞાથી તેમના શિષ્ય પૂ મુનિરાજશ્રી કુદકુઠવિજયજી મહારાજશ્રીએ ધર્મસાધના નામનું આ પુસ્તક પરિશ્રમ વેડીને તૈયાર કરી આપ્યું છે આ પુસ્તકની ચરૂઆત અને પૂર્ણાહુતિ એમ બન્ને ગાયોં અમારા ગામ બેડામાં થાય છે તેથી અમે વિશેષ આનંદ અનુભવીએ છીએ.

આ પુસ્તકને છાપોને સમયસર તૈયાર કરી આપવામાં શ્રી જગવતસિંહજી પ્રેસના માલોક કીરચંદ જગજીવન શેઠે દાખવેલો ઉત્સાહ નોંધપાત્ર છે.

આ પુસ્તકને વાંચી વિચારી જીવનમાં ઉતારી સૌ કોણ રવપર કડ્યાણુના લાગી બનો એજ પ્રાર્થના.

સઘરી યુનમચંદ ગોમાજી બેડાવાડા

—અનુક્રમણિકા—

પ્રકરણ પહેલું	શૃંગરધોનો સામાન્ય ધર્મ	પૃષ્ઠ- ૧ થી ૫૧
પ્રકરણ બીજું	ધર્મનું લક્ષ્ય	પૃષ્ઠ- ૫૨ થી ૬૭
પ્રકરણ ત્રીજું	ઉપામનાના ત્રણ તત્ત્વો	
ધાને સમ્યક્દર્શનનું સ્વરૂપ		પૃષ્ઠ- ૬૮ થી ૧૧૬
પ્રકરણ ચોથું	દેવદર્શન આદિનું સ્વરૂપ	
		પૃષ્ઠ-૧૧૭ થી ૨૫૬
પ્રકરણ પાંચમું	આવકનો ધર્મ	પૃષ્ઠ-૨૬૦ થી ૩૦૬
પ્રકરણ છઠ્ઠું	આવકની દિન ચર્યા	પૃષ્ઠ-૩૦૭ થી ૪૧૭
પ્રકરણ સાતમું	સલેષભાવનની આરાધના	
		પૃષ્ઠ-૪૧૮ થી ૪૨૬
પ્રકરણ આઠમું	આ મજ્ઞાનનો સાધન	પૃષ્ઠ-૪૩૦ થી ૪૮૧
પ્રકરણ નવમું	મોક્ષ પ્રાપ્તિનો સાચો ઉપાય	
		પૃષ્ઠ-૪૮૨ થી ૪૬૧
પરિશિષ્ટ પહેલું	મકાવત અને તેની ભાવનાઓ	
		પૃષ્ઠ-૪૬૨ થી ૫૦૪
પરિશિષ્ટ બીજું	યોગના આઠ અંગો	
		પૃ-૫૦૫ થી ૫૨૮
પરિશિષ્ટ ત્રીજું	આચાર્યશ્રીનો સ્વાનુભાવ	
		પૃષ્ઠ-૫૨૬ થી
પરિશિષ્ટ ચોથું	ગેય કાવ્યો	

ધર્મ સાધના નામનું આ પુસ્તક

તથા મહામત્રની સાધના નામનું પુસ્તક

મેળવવાનાં ઠેકાણાં

શ્રી સરસ્વતી પુસ્તક બહાર ઠે રતનપોળ કાપીખાના અમદાવાદ
સોમચંદ હી શાહ પાલીતાણા (મોરબદ્ધ)

શ્રી મેઘરાજ પુસ્તક બહાર ૨૧૬A કોઝરટીટ મુબઈ ન ૨
શા ચુનીલાલ હીરાચંદ આ બેડા રોડા મોરી બેડા (રાજસ્થાન)
શા નાનલ સોમચંદ ક્રા ૧૨-૧૪ કાત્રી સૈયદ રટીટ મુબઈ ન ૬
વી વી શુદ્ધા પો બો ન ૧૪૮૭ મેળાસા (કેન્યા કોલોની)
શા. પ્રવિણચંદ્ર પરમાણુદ દહીયા પોસ્ટ બોક્સ ન ૫૫ પોર્ટ મુબાઈ
ધર્મચંદ કાર્યાલય, હીસા ખનાસ-કાદા

શ્રી કેશરભાઈ જ્ઞાન મંદિર ઠે ગાંધીભાઈ હોલ શ્રી પત્રાસરાઈ પાસે
પાટણ (ઉત્તર ગુજરાત)

શા હીરલ કેશરી ઠે નળખખર ચોકી સામે મુબઈ ન ૩
શા મોતીચંદ કેપાળભાઈ શુદ્ધા દિગ્વિજય પોસ્ટ રોડી ન ૪૬
કુમાર શાળાની સામે જામનગર (સૌરાષ્ટ્ર)

શા રાયરી પુળભાઈ પત્તાલી (પત્તાણી મધમ લીમીટેડવાલા)
પો બો ન ૫૮૬ નાઈરોબી (કેન્યા કોલોની)

શા અમરચંદ શેલાચંદ પો બોક્સ નં ૫૨૮ મદ્રાસ
મજલાવ વિઠ્ઠલ સંઘવી ઠે નેશનલ ટ્રેડિંગ કંપની

૭૧ કેનીયા રટીટ રમન બી ૧૧૭-૧૧૮ કલકત્તા

(૧) મહામત્રની સાધના કે જેની બીજી આવૃત્તિ હવે બહાર
પડવાની છે તે પુસ્તક પણ ઉપરના ઠેકાણેથી મળશે વિગત માટે
જુઓ આ પછીનું પાનું ડાંચુ

-મહામંત્રની સાધના-

લેખક પૂ. સુનિરાજશ્રી કુદકુદવિજયજી મહારાજ
 શ્રીસિંધિનેઘધર્મસચ્ચક્રસાકિત્યસમિતિ
 (વિદ્યાશાળા અમદાવાદ) તરફથી આ પુસ્તકની બે
 હજાર નકલ પ્રગણિત કરવામાં આવી હતી. બે મહિના
 નેટલા દુઃખ ગાળામાં તેની તમામ નકલો ખપી ગઈ
 છે. અત્યારે એ પુસ્તક અપ્રાપ્ય છે તેની માગ ઘણી
 હોવાથી દુઃક સમયમાં તેની બીજી આવૃત્તિ પ્રગટ થશે
 આ પુસ્તકના વાચનથી નવનર પ્રેમી આત્માઓએ
 પોતાના હૃદયમાં પ્રસન્નતા અનુભવી છે અને અનેકને
 પુસ્તક વાચવાની ભલામણ કરી છે.

શ્રી નવકાર પ્રત્યે આપણા આત્મામાં શ્રદ્ધા, ભક્તિ
 અને બહુમાન પ્રગટે તે માટે એ પુસ્તકમાં વિવિધ
 રીતિએ સાદી, સરળ અને રાત્રિક ભાષામાં સમજાવવામાં
 આવ્યું છે. ભુમિકાનુસાર મહામંત્રને આરાધવાનો ક્રમ
 અને વિધિ પણ દર્શાવવામાં આવેલ છે.

પ્રત્યેક નવકાર પ્રેમી આત્માઓના ધરમાં આ
 પુસ્તક અવશ્ય હોવું જોઈએ.

-પ્રાપ્તિ સ્થાન-

પ્રસિધ્ધ જૈન છોકસેલરો તથા પૃષ્ઠ ૩૦ ૬૫૨
 લખેલા સ્થળોએથી પણ મળી શકશે.

મનુષ્ય જન્મનાં આઠ મોટાં કૃતો

પૂજ્યપૂજા દયા દાન, તીર્થયાત્રા જપસ્તપ ।
શ્રુત પરોપકાર'ચ, મર્ત્યજન્મફલાપ્તયમ્ ॥ ૧

અર્થ—પૂજ્યોની પૂજા કરવી, ભુવોની દયા
પાળવી, સુપાત્ર અને અનુકંપાના પાત્રમા દાન આપવું,
ભવસાગરથી તારનારા પવિત્ર તીર્થોનો યાત્રાએ જવું,
મહામગ્ગજકારી શ્રી પદ્મપરમેષ્ઠિ નમસ્કાર મહામગ્ગનો
નિયમિત જપ કરવો યથાશક્તિ તપનું આચરણ
કરવું, શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરવો અને પરોપકાર
પરાયણ થવું, એ આઠ મનુષ્ય જન્મના મોટા કૃતો છે

॥ ૐ હ્રીં શ્રીં ગૃહ્યે શાસ્ત્રપાર્શ્વનાથાય નમઃ ॥

પ્રકરણ પહેલું.

ગૃહસ્થોનો સામાન્ય ધર્મ.

‘સવિ છવ કરે શાસન રસી’ એ ભાવના શ્રી
તીથ કર પદ્મ બીજ ॥ સમગ્ર છવ શશિનુ કન્યાણુ કરવાની
ઉત્કૃષ્ટ ભાવનાના યોગે, શ્રી તીર્થકર પરમાત્માના આત્મા
ઓમા વિશ્વમૈત્રીના ભાવ પરાકાષ્ટાએ પહોચેલો હોય છે
સમગ્ર વિશ્વ પ્રયેની એમની ભાવદયા તથા તેમના પવિત્રતમ
છવનના યોગે, એમને યોગની મહાન વિજૃંભિઓ પ્રાપ્ત થાય
છે એ દ્વારા તેઓ અતિશયવાળી વાણી વડે જગતને
હિતનો માર્ગ બતાવી જગત ઉપર મહાન ઉપકાર કરે છે

ચરમ તીર્થપતિ ભગવાનશ્રી મહાવીર પરમાત્માએ અત્યંત
કરૂણા બુદ્ધિથી સામાનિક ત્રિવિધ હુ ખતા નાશ માટે અને આત્મ
વિકાસના નહર ઉપાય તરીકે બે પ્રકારનો ધર્મ બતાવ્યો. ॥
એક ગૃહસ્થ ધર્મ અને બીજો સાધુ ધર્મ

આ સંસાર અનેક વિચિત્રતાઓનો ભંડાર છે તેમા
લિન્નલિન્ન રૂચિવાળા છવો ભોવા મળે છે એ રૂચિબેદનુ

મુખ્ય કારણ પૂર્વ જન્મમાં પાડેલા તેવા તેવા સંસ્કારો હોય છે જેવા પ્રકારના સંસ્કારો જીવ પોતામાં દાખલ કરે છે, તેજ સંસ્કારો લવિષ્યમાં દૃઢ થઈને ઉચ્ચમાં આવે છે એ ન્યાયે દેહલાક પુણ્યાત્મઓ પૂર્વ જન્મમાં યોગ માર્ગનો સુદર અભ્યાસ કરીને આવેલા હોવાથી તેમનો કર્મ મળ ઓછો થઈ ગયો હોય છે અને તેથી તેમના કષાયો ઘણા પાતળા પડી ગયા હોય છે, કષાયની જાડતાથી તેમનો સંસાર પ્રત્યે આસક્તિ હોતી નથી, વળી તેમનો સવેગ અને વૈરાગ્ય પણ તીવ્ર પ્રકારનો હોય છે આવા જીવો સાધુ-ધર્મના અધિકારી બને છે પરંતુ સર્વ જીવોમાં એવું ઉત્તમ સત્ત્વ હોતું નથી, તેથી જેઓનો વૈરાગ્ય તીવ્ર નથી છતાં પણ જેઓ આત્મકલ્યાણની અભિલાષા ધરાવે છે, એવા જીવો ગૃહસ્થ ધર્મના અધિકારી ગણાય છે આ ગૃહસ્થ ધર્મિઓ પણ પોતાના મનથી તો સંપૂર્ણ ઉત્તમ ધર્મની જ અભિલાષા રાખે છે અને પોતાને પ્રાપ્ત થયેલ શક્તિ અને સામર્થ્ય મુજબ દેવગુરુની ભક્તિ, શુભ લાવનાપૂર્વક શ્રી પદપરમેષ્ઠિ નમસ્કાર મહામંત્રનો પવિત્ર જાપ, દરેક કાર્યમાં પોતાની ભૂમિકા મુજબ શક્ય થતાં અને ઔચિત્યજી પાલન, શક્તિ મુજબ તપ, સુપાનદાન અને દીન દુર્ગી પ્રત્યે અનુકંપા બુદ્ધિ (દયાની લાગણી) પૂર્વક તેમના દુર્ગો નિવારણ કરવા હમેશા તત્પર રહે છે, તથા પર્વ વિગેરેના નૈમિત્તિક કર્તવ્યોનું પાલન કરે છે, તેથી તેઓ પણ પરંપરાએ ઉત્તમ યોગના અધિકારી બની, પોતાના આત્માનું શ્રેય સાધનારા બને છે

આ રીતે ધર્મને આચરનારા બધા એક સરખા હોતા નથી તેથી તે આચરનારાઓના બેઠથી ધર્મના બે લેદ પડેલા છે જે ધર્મ જેને માટે યોગ્ય હોય છે, તેજ ધર્મ તેને લાભકારક બને છે દરેક વસ્તુ અધિકાર મુજબ જ ફળ દાયક બને ॥ યોગ્યતા પ્રાપ્ત કર્યા વિના અનધિકારે કોઈ પણ કાર્યમાં સિદ્ધિ સાધી શકવી નથી અને તેથી જ શાંતી પુરૂષોએ અધિકારોની યોગ્યતા મુજબ જ ધર્મ આપવાનો વિધિ કહ્યો છે

ગૃહસ્થ ધર્મના પણ અવસ્થા બેઠથી સામાન્ય ગૃહસ્થ-ધર્મ અને વિશેષ ગૃહસ્થ-ધર્મ એમ બે પ્રકારે છે. તેમાં જુદી જુદી માન્યતાવાળા અને જુદા જુદા ધર્મ પાળનારા ધાર્મિક મનુષ્યોના સર્વ સાધારણ કર્તવ્યો એ ગૃહસ્થોનો સામાન્ય ધર્મ ॥ અર્થાત્ જે ધર્મ અનુષ્ઠાન સર્વ ધર્મવાળા માર્ગાનુસારી સિદ્ધ પુરૂષોને પણ માન્ય હોય, તે ધર્મ અનુષ્ઠાન એ ગૃહસ્થનો સામાન્ય ધર્મ છે શાસ્ત્રમાં તેને 'માર્ગાનુસારીના પાત્રીસ ગુણો' તરીકે સંબોધવામાં આવે ॥ અહીં તે ગુણોને શ્રી યોગશાસ્ત્ર પ્રથમા આપવામાં આવેલ ક્રમ અનુસાર રજુ કરવામાં આવે છે

૧ ન્યાય સપત્ત વિશવ

ન્યાય સપત્ત વિશવ એટલે ન્યાયથી પત મેળવવું તે. સ્વામી દ્રોહ, મિત્ર દ્રોહ, વિવાદોને ઠગવું, ચોરી કરવી, ધાપણ ઝાળવવી, વગેરે નિહાંતીય કાર્યોનો ત્યાગ કરી, પોત

પોતાના વર્ણને અનુસાર વ્યાપારાદિ કરી સહાયારથી ધન મેળવવું, તે ન્યાય સપન્ન વિભવ કહેવાય છે. દગો, પ્રપચ, ઠગવિદ્યા, અને વર્ણનું ઉલ્લંઘન કરી વ્યાપાર આદિથી પ્રાપ્ત થયેલી લક્ષ્મી લાભે સમય ટકતી નથી અનીતિનું ધન ન્યાયથી પ્રાપ્ત કરેલા ધનને પણ ઘસડી જાય છે.

વળી ન્યાયોપાર્જિત ધનનો નિ શકપણે, કોઈને પણ જાય શક્યા વિના પોતાના માટે ઉપયોગ કરી શકાય છે. મિત્રા દિકને ભેટ આપી શકાય છે અને સ્વમન વગેરેને પણ આપી શકાય છે આ રીતે ન્યાયસપન્ન વિભવથી આ લોકનું પણ હિત જળવાય છે. કહ્યું છે કે—‘પોતાના ન્યાયી કર્તવ્યના બળે ધીર પુરુષો સર્વ ઠેકાણે પવિત્રપણે પકાય છે અને પાપી પુરુષો જ્યાં જાય છે ત્યાં પોતાના દુકર્મથી રખે કોઈ પોતાના કરેલા પાપોને ભણી ન જાય વગેરે અનેક ભયોથી શકારીલ રહે છે’.

અન્યાયથી મેળવેલું ધન આલોહ અને પરલોહમાં અર્પિતકર થાય છે આલોહમાં અન્યાયના યોગે રાજકંઠ, જેલ

★ ‘વર્ણને અનુસારે વ્યાપારાદિ’ એટલે ઉત્તમ જાતિના ઉપન્ન થયેલા ને મામ મદિરા આદિના વ્યાપાર નિવિદ્ધ મમજનો.

૧ સર્વેષાં શુચયો ધીરા, સ્વર્કર્મવલગર્વિતા ।

કુર્કર્મનિદતાસ્માન, પાપા સર્વેષાં શક્તિતા ॥ યોગશાસ્ત્ર ટીકા ૦

કે ફાસી જેવા વધતું પણ કારણ બને છે અને પરલોકમા
નરક વગેરે દુર્ગતિનું કારણ થાય છે કહ્યું છે કે—કનિષ્ઠ
માણસ રાજદાના ભયથી પાપ કરતો નથી, મધ્યમ માણસ
પરલોકના ભયથી પાપ કરતો નથી અને ઉત્તમ માણસ તો
ભયથી જ પાપ કરતો નથી ૨

તે કે પાપાનુમયિ પુણ્યના ઉત્તમથી ધન પાપ કરોને મેળ
વવા છતાં કેટલાકને તત્કાળ આપત્તિ ડેખાતી નથી, પણ ભવિ
ષ્યકાળે તેને અવશ્ય વિપત્તિ આવવાની જ કારણ કે, વાવેલા
ખીજ તરત ફળતા નથી, પણ સમયે ફળે છે કહ્યું છે કે—
ધનના રાગથી અપ બનેલો છતાં પાપથી જે કંઈ ધન
મેળવે છે, તે માછલાને ફસાવવા માટે તેની બાજમાં લોખ
ડના ઠાટા ઉપર બરાવેલા માસના ટુકડાની જેમ આખરે
માલિકને નાશ કર્યા વિના રહેતું નથી ૩

તેથી જ ‘દ્રવ્યપ્રાપ્તિનેા ઉત્કૃષ્ટ અને શુદ્ધમૂલ ઉપાય
ન્યાય જ છે, જોમ સિદ્ધાન્તવેત્તાઓ કહે છે’ ૪

૨ રાત્રદન્ટમયાત્માપ, નાચરત્યગમો જન ।

પરલોકમયામધ્ય, સ્વમાનાદેવ ધોત્તમ ॥ ધર્મેવિન્દુ ટીકા.

૩ પાપેનૈવાર્ણરાગાન્ધ, ફલ્લમાપ્નોતિ ચત્ વચ્ચિત્ ।

પદિશામિપયત્તમચિન્નારય ન લીર્યતિ ॥ ચો શા ટી

૪ ન્યાય એવ દ્વર્ચાપ્ત્યુપનિષત્પરેતિ સમચરિદ્ હતિ ॥ ધર્મેવિન્દુ

“જેમ દેડકાઓ ખાખોચીયામા અને હસો ભરેલા સરોવરમા પહોંચે છે, તેમ સઘળી સ્ત્ર પત્તિઓ ન્યાયી મનુષ્યને વશવર્તી બની આવી મળે છે” ૫

‘જેમ સસુદ્ર પ્રાર્થના કરતો નથી છતાં પાણીથી પૂરાય છે, તેમ આત્માને જોવો સુપાત્ર કરવો કે જેથી તેનામાં સ્ત્ર પત્તિઓ સ્વતઃ આવીને મળે’ ૬

આ રીતે સ્ત્ર પત્તિ ન્યાયને વશ ૥ આવું ન્યાયોપાર્જિત ધન ગૃહસ્થ જીવનમાં મુખ્ય સાધન હોવાથી પાત્રીસ ગુણોમાં તેને સૌથી મોખેરે ધર્મરૂપે વર્ણવ્યું છે, તેવા ધન વિના આજીવિકાદિ નિર્વાહના અભાવે ગૃહસ્થને સઘળી શાસ્ત્રોક્ત શુભ ક્રિયાઓ અટકી પડે ૭

૨. શિષ્ટાચાર પ્રશસા.

જ્ઞાનથી વૃદ્ધ અથવા વયથી વૃદ્ધ પુરૂષોની સેવા કરી, જેમણે ઉત્તમ શિક્ષા મેળવી હોય, તેવા જ્ઞાની, સદાચારી, ગભીર અને ઉદાર પુરૂષોના આચારોની પ્રશસા કરી, તથા

૫ નિપાનમિય મણ્ડુકા, સર પૂર્ણમિયાળજા ।

શુભકર્માણમાયાન્તિ, વિવશા સર્વસમ્પદ ॥ યો જ્ઞા ટી

૬ નોદન્યાનરિચિતામેતિ, નવામ્મોમિર્ન પૂર્યતે ।

આત્મા તુ પાત્રતા મેય, પાત્રમાયાન્તિ સમ્પદ ॥ ધર્મચિન્દુટીકા

૭ વિત્તીનોચ્છેયમિ ય, ગિહિણો સીયતિ સઙ્ગકિરિયામો ।

તેમના સુદર આચારોનું અનુકરણ કરવા પ્રયત્ન કરવો, તે શિષ્ટાચાર પ્રથમ કહેવાય છે તેઓના આચરણ રૂપ શિષ્ટાચાર નીચે ગુણ છે

“ દોષાપવાદનો જય, દીન દુ ખોયાનો ઉદ્ધાર કરવામા આદર, ઉપકારીના ઉપકારને નહિ જૂલવા રૂપ કૃતજ્ઞતા, પોતાના સ્વાર્થનો ત્યાગ કરીને અન્યની યોગ્ય પ્રાર્થનાનો ભગ ન કરવા રૂપ મુદાસિવ્ય, ગુણી કે અવગુણી કોઈનો પણ ખરાબ વાત દેહવાના અસહભાવ પૂર્વક બીજાની આગળ કરવા રૂપ નિન્નાનો ત્યાગ, જેને સમજાવવાથી અહિત ન થાય તે રીતે ગુણવાનોના ગુણની પ્રથમા કરવો, આપત્તિમા દીનતા ધારણ નહિ કરતા ધીર-વીર બનવું, સ પત્તિના સમયમા ગર્વિષ્ઠ ન બનવું પણ નમ્ર રહેવું, યોદ્ધા અને અવનર ઉચિત હિતકર બોલવું, અવિસવાદ એટલે પરસ્પર વિરોધો બને તેવા વિચાર, ઉચ્ચાર કે આચારનો પરિહાર કરવો અર્થાત્ બોલવા પ્રમાણે યથાશક્ય આચરવું, અમલમા મૂંઝી શકાય તેટલું ઉચ્ચારવું, એ અવિસવાદિતા છે વિનિ આલે તો પણ અગીકાર કરેલા શુભ કાર્યને પૂર્ણ કરવું, કુલાચારનું પાલન કરવું, આવકયો અધિક અથવા અયોગ્ય કાર્યોમા લડમીનો બચ નહિ કરવો જે કાર્ય જે સ્થાને કરવા યોગ્ય હોય, તે કાર્ય ત્યા કરવું સારા કાર્યો કરવા માટે હિંમેશાં આદર-આશરુ રાખવો અતિનિદ્રા, વિકથા, વિષય કે બચસનીપણા રૂપ પ્રમાદનો પરિહાર કરવો,

લોકાચારને અનુસરવું, તેના વિરોધ ન કરવો, ઔચિત્ય
ધર્મને કોઈ વિષયમાં ચૂકવો નહિ અને પ્રાણાન્તે પણ
અયોગ્ય-નિન્દનીય કાર્ય કરવું નહિ “ ૧૨ ” વગેરે શિષ્ટના
આચારો છે આવા શિષ્ટાચારની પ્રશંસા કરવી, કારણ
કે, શિષ્ટ પુરુષોના ઉપર કહેલા આચારોની પ્રશંસા ધર્મના
બીજરૂપ હોવાથી પરલોકમાં પણ ધર્મ ફળ આપે છે અને
પરિણામે મોક્ષ ફળ આપે છે

‘જેમ દૂધ વિનાની (વધ્યા) ગાયને ઘટા ધુધરમાળા
વગેરે બાધીને શલ્યગારવાથી દુધનો અર્થ તેને લેતો નથી,

૮ લોનાપવાદમીરુત્ય, દીનામ્યુદરણાદર ।
કૃતજ્ઞતા સુદાક્ષિણ્ય, સદાચાર પ્રકીર્તિત ॥

૯ સર્વત્ર નિન્દાસત્યાગો, ઘર્ષણવાદશ્ચ સાધુપુ ।
આપન્નદૈન્યમત્યન્ત, તદ્વત્સપદિ નમ્રતા ॥

૧૦ પ્રસ્તાવે મિતભાષિતત્વમવિસવાદન તથા ।
પ્રતિપન્નક્રિયા ચેતિ, કુલધર્માનુપાલનમ્ ॥

૧૧ અસદ્બ્યયપરિત્યાગ, સ્થાને ચૈવ ક્રિયા સદા ।
પ્રધાનકાર્યે નિર્વન્ધ, પ્રમાદસ્ય વિવર્જનમ્ ॥

૧૨ લોકાચારાનુવૃત્તિશ્ચ, સર્વત્રોચિતપાલનમ્ ।
પ્રવૃત્તિર્ગૃહિતા નૈવ, પ્રાણૈ કષ્ઠગતૈરપિ ॥

યોગવિન્દુ ।

તેમ મનુષ્ય પણ ખોટા આકબર કરે તેથી મોટો બની જતો નથી, માટે શુભો મેગવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ^{૧૩}

શુભવાનોના શુભોની પ્રથસાદિ તે તે શુભોને મેળવવાના સાચા ઉપાય રૂપ છે જેમ હાથીનું શરીર મોટું છતાં તે અધારામાં ડેખાતું નથી અને તેના ઇતશૂળ નાના છતાં શુભ-ઉજળા હોવાથી તે ડેખી શકાય છે, તેમ શુભ વગરનો મોટો પણ જગતમાં આદર પામતો નથી. નિર્ધન અને સત્તા વગરનો પણ શુભવાન પૂજ્ય છે, આદર પામે છે^{૧૪} માટે ધન, સત્તા કે એવા બાહ્ય પદાર્થોથી મોટા બનવાને બદલે શુભવાનોની પ્રથસાદિ દ્વારા શુભી થવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. શુભીની જેમ શુભીના શુભોની પ્રથસા કરનારો પણ જગતમાં આદર પામે છે કહ્યું છે કે- 'શુભો પ્રથે બહુમાન પારણ કરનારા હોય, એ બહુ માન દ્વારા ઉપાર્જન કરેલ અવન્ય પુણ્ય સમૂહના સામર્થ્યથી આલોક પરલોકમાં ચરક ઝટુના ચક્ર કિરણના સમૂહ જેવા ઉત્તમવળ શુભ સમુદાયને અવશ્ય પ્રાપ્ત કરે છે, કારણ

૧૩ ગુણેષુ યન ક્રિયતા, કિમાટોર્વે પ્રયોજનમ્ ।

ચિત્રિયન્તે ન ધણ્ટાભિ, ગર્ભ્ય હીરવિગર્જિતા ॥

૧૪ શુદ્ધ પ્રસિદ્ધિમાયાન્તિ, લપ્તોડ્પીદ નેતરે ।

તમસ્યપિ વિલોક્યતે, દત્તિદન્તા ન દન્તિન ॥

કે ગુણ બહુમાનનો આશય-અધ્યવસાય ચિન્તામણિ રત્ન કરતા પણ અધિક શક્તિથી સુકવ છે^{૧૫} વળી “હવે આ જન્મમાં ગુણ અને દોષનો જેવો અભ્યાસ પાડે છે, તે અભ્યાસ વડે પરલોકમાં તેને જ એટલે કે તેજ ગુણ દોષોને પ્રાપ્ત કરે છે”^{૧૬}

ધણા ગુણોને ચોતે ધારણ કરતો હોય તો પણ ખીજાના ગુણની અદ્ધર અદેખાઈ રાખનાર હું અધી વ્યાકુળ હૃદયવાળો મુગ્ધ પુરુષ સસારમાં જ કુબી જાય છે^{૧૭} માટે શિષ્ટાચારની પ્રશસા અવશ્ય કરણીય બને છે

૩. સરખા કુલાચારવાળા પણ અન્ય ગોત્રી સાથે વિવાહ કરવો.

સરખા કુલવાળા એટલે જેના પિતા, દાદા, વગેરેની

૧૫ ગુણપક્ષપાતિનો હિં જીના ગુણરહ્માનદ્વારોપજાતા-
 ષ ધ્યપુણ્યપ્રવન્ધસામર્થ્યાત્રિયમાદિદ્વામુત્ર ચ
 શરદ્દશધરકરનિરુગૌર ગુણગ્રામમવશ્યમ
 ધાપ્નુવન્તિ, સદ્વહુમાનાશયસ્ય ચિન્તારત્ન
 દપ્યધિકશક્તિયુસ્તત્વાન્ ॥ ધર્મવિન્દુદીકા૦

૦૧૬ જ અન્મસેદ્ધ જીવો, ગુણ વ દોષ વ હત્ય જન્મમ્મિ ।
 ત પરલોક પાવહ, અન્મસેષ પુણો તેણ ॥

૦૧૭ વિભ્રાણોઽપિ ગુણશ્રેણીરન્યેષુ ગુણમત્સરી ।
 નિમગ્નત્યેવ સસારે, મુગ્ધો દુ સ્વાકુલાશય ॥

શ્રાદ્ધગુણધિવરણ૦

પરપરા નિષ્કલક-કુલોત હોય, અને મદિરાપાન, માસ
લોજન આદિ અશુભ આચરણો ન હોય, તેવા મદાચારથી
જેઓ સરખા હોય અને જુદા જુદા ગોત્રના હોય તેની
સાથે ગૃહસ્થોએ વિવાહ કરવો એ ગૃહસ્થોના સામાય
ધર્મનો ત્રીજો પ્રકાર છે

“સરખા કુળવાળા” એમ કહ્યું છે, પણ ઉપલક્ષણથી
ભાષા વેપ, ધન વગેરે પણ સરખા હોય તેવાની સાથે
ગૃહસ્થોએ વિવાહ કરવો એમ પણ સમજવું જો એમ ન
થાય તો જો કન્યાનો બાપ અધિક ધનિક હોય તો પિતાના
ધનથી ગર્વિષ્ઠ સ્ત્રી, પુરુષનો અનાદર કરે, તેમજ જો કન્યાના
બાપ કરતા સસરે અધિક લક્ષ્મીવાન હોય તો તેનો બર્તા
સ્ત્રીને તૃષ્ણવત્ ગણે જો ભાષા ભેદ હોય તો પરસ્પરના
વ્યવહારમાં સખલના યવાયો પ્રીતિ વધે નહિ એ પ્રમાણે
દાપત્ય-ધર્મમાં અનેક આપત્તિઓ નડે છે અને તેઓની
છાત્રી કલેશિત અને દુઃખદાય નીવડે છે

આર્થ દેશના આચાર રૂપ આ વિવાહનું ફળ યોગ્ય-
શુદ્ધ સ્ત્રીની પ્રાપ્તિ થવી તે છે આવી શુભ યોગ્ય સ્ત્રી
પ્રાપ્ત થવાથી જ સુખત વગેરે પુત્રોની પ્રાપ્તિ થાય છે
શાસ્ત્રમાં સુખત, અતિબલત, કુબલત અને કુર્તાંગાર
એમ ચાર પ્રકારના પુત્રો કહ્યા છે સુખતને આઝફળની
ઉપમા આપી છે જેમ આળતુ ફળ આવાની ગોટલીને

અનુસરતા ગુણોવાળું થાય છે તેમ સુખત પુત્ર, પિતા સમાન ગુણવાળો અને પિતાની મર્યાદાઓને આચારોને પાળનારો હોય છે, અર્થાત્ પિતાથી જરા પણ ઓછો કે અધિક હોતો નથી.

‘અતિભત’ ને કાળા કે બીજોરાના કુળની ઉપમા આપી છે અર્થાત્ જેમ બીજોરાનું કે કાળાનું બીજ-વેલો નાનો છતાં કુળ મોટું હોય છે, તેમ અતિભત પુત્ર પિતાથી પણ અધિક ગુણવાળો, ધનાઢ્ય, કુલોદ્ધારક અને ધર્મી હોય છે પિતા કરતાં એક આવે. પુત્ર અતિભત કહેવાય છે.

‘કુભત’ ને વડના કુળની ઉપમા આપી છે જેમ વડનું વૃક્ષ મોટું તથા અનેક પથિકોને શીતળ છાયાદિ વડે ઉપકારક હોવા છતાં તેનું કુળ નાનું તુચ્છ અને સ્વાદ રહિત હોય છે તેમ પિતા ઉત્તમ ઉપકારાદિ ગુણોવાળો હોવા છતાં પુત્ર હીનગુણી તુચ્છ પ્રકૃતિનો હોય તે કુભત કહેવાય છે.

‘કુલાગાર’ ને શેરડી અને કેળના કુળની ઉપમા આપી છે શેરડી કે કેળને કુળ આવતા જ જેમ શેરડી કે કેળને નાશ થાય છે, તેમ જે પુત્ર કુળ નાશક બને છે, તેને કુલાગાર કહેવું છે.^{૧૮}

૧૮ સહકાર દિ સુજાત, કુપ્માણ્ડ ધીજપુરમતિજાતમ્ ।

વટતરુફલ કુજાત, ભવતિ કુલાક્ષારમિત્રુફલમ્ ॥

સારી સતતિ સારા ગુણી સી પુરૂષના યોગથી જ પાકે છે જેમ જમીન ઉત્તમ છતાં ખીજ અયોગ્ય અથવા ખીજ ઉત્તમ છતાં જમીન અયોગ્ય હોય તો સારો પાક મેળવી શકતો નથી, તેમ જી અધમ આચાર-વિચારવાળી હોય અને પુરૂષ ગુણવાન હોય તો પણ સારી સતતિ પાકતી નથી તેમ જો પુરૂષ ઉછૂખલ અન્યાયી, લુગાર, મૂઝ, માસ લશ્ચુરુદિ દુર્ગણુવાળો અને વ્યસનયુક્ત હોય તો ઉત્તમ સી મળવા છતાં ઉત્તમ સતતિ પાકતી નથી આ અટલ ન્યાયનો અવગણના કરીને, મોહથી જેઓ જાતિ કે યોગ્યતાની બેદર કારી કરે છે, તેઓ સુખ પામવાને બદલે પરિણામે ઉપડા દુખના માર્ગે જ ધસડાઈ જાય છે

ઉપર કહ્યું તેમ યોગ્ય સી પ્રાપ્ત થવાથી સુખાત વગેરે પુત્રની પ્રાપ્તિરૂપ યોગ્ય પરિવારથી પુરૂષના ચિત્તને શાન્તિ, ધરના કાર્યોમાં બ્યવસ્થા, પોતાના ઉત્તમ આચારોની શુદ્ધિ, દેવસેવા, અતિથિ, સ્વજન આદિના સત્કાર-સન્માન તેમજ આચિત્ત આચરણુ આદિ ઘણા લાભ થાય છે

આવી કુલવાન જીને ધરના કાર્યોમાં જોડવાથી, પરિ મિત જોટલે ઉન્નત ન થઈ જાય તેટલું ધન આપવાથી અને હંમેશા સદાચાર સ પત્ર માતા સમાન ઉત્તમ સ્ત્રીઓની નિશામાં રાખવાથી, જોટલે જ્યાં ત્યાં સ્વતંત્ર જવા ન દેવાથી તેની રક્ષા થાય છે, અન્યથા તેના શીલપાલનમાં વિનો સમવિત છે

જી સ્વાતંત્ર્ય જો આર્થપણુ નહિ પણ અનાર્થતા છે

જે કે સ્ત્રીઓમા વ્યક્તિરૂપે કેટલીક ઉત્તમ સ્ત્રીઓ પણ હોય છે, તથાપિ જાતિરૂપે તો સ્ત્રી જોગ્ય હોવાથી પુરૂષોને વિષય તરફ ખેંચનારી છે, આથી સત્પુરૂષો અને મહાસતી ઓના જીવન અસ્તિત્વે વાચી વિચારી ધાર્મિક સંસ્કારો જીવનમા ઉતારવા, ઘર સાફ રાખવું, પતિ વડિલોની સેવા કરવી, જળ ભરવું, રસોડા કરવી, વાસણો યજ્ઞવાળવા, કળવું, ધરના માણસોને સલાખવા વગેરે અનેક પ્રકારના જે કર્તવ્ય ઓને જોગ્ય છે, તેમા જોડાયેલી સ્ત્રી દુશીવ્રથી બચે છે જોગ્યતા વિનાની ચાકર-રસોઇઓની પદ્ધતિ હાનિકારક છે

વિચારશૂન્ય અજોગ્ય સ્વતંત્રતા એ સ્ત્રી ધર્મનો ભયજન શત્રુ છે ખરી રીતે એ સ્વતંત્રતા નથી પણ સ્વચ્છંદતા છે. તેથી તો દરેક કાર્યમા પતિની કે સસરા-સાસુ વગેરે વડીવનો આજ્ઞાને અનુસરવા રૂપ સ્ત્રી ધર્મ નાશ પામે છે વધુમા સ્વેચ્છાચારી ગમનાગમન વગેરે સ્ત્રીઓના શીલ-ધર્મનો પણ નાશ કરે છે જ્યા ત્યા જમણું કરવાથી અને જેના તેના પરિચયથી સ્ત્રીના લજ્જાનંદિ ગુણરતનો પણ નાશ પામે છે મર્યાદા વિહીન બની દુરાચારિણી બનવા સુધી તેનું પરિણામ આવે છે સમાન હક્ક, સહશિલ્પ, સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્ય વગેરે નામો વડે ઝેપાયેલા વિષ ણીજોના અકુરા કેવા પુટયા છે, તે વિચારતા તેના ફળો કેવા આવશે, તે સહજ સમજી શકાય તેમ છે સોમ્ય કોઈ જોગ્ય વ્યક્તિ માટે ઘટિત છતા સ્વામાન્યતા સો જાતિ માટે જો સર્વસાધારણ રૂપે આ સ્વચ્છંદતા અમલમા મૂકાય, તો તેનું પરિણામ અનિષ્ટ જ

આવે એ નિશક છે નારીની પવિત્રતા એજ સસારની સાચી
શોભા છે, પવિત્ર નારીએજ જગતને વિશ્વોદ્ધારક પુત્રરત્નની
લેટ આપી શકે છે

વ્યવહાર અને નિઃસ્વયનોઃ મુનેજ કેમ સધાય તે લક્ષ્ય ચૂકીને
વ્યવહાર મુધારનારા નિઃસ્વયનોઃ નારા કરે છે વસ્તુત ને
વ્યવહારથી નિઃસ્વયને બાધ ન પડે એ તે વ્યવહાર શુભ છે
આથી સર્વ વ્યવહાર સર્વને માટે એકસરખો ઉપારેય બની
શકતો નથી, પણ તેમા યોગ્યતા-અયોગ્યતાની અપેક્ષા રહે છે

૪-પાપ ભીરૂતા.

પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ દુ ખોના કારણમૂળ પાપકર્મોથી બધ
પામવું, તેનું નામ પાપભીરૂતા છે ચોરી, બ્યભિચાર, જુગાર
વગેરે કાર્યો આલોકમા પણ પ્રત્યક્ષ રાજકલ આદિ મહા કવ
હના કારણો બને છે, અને કારૂપાન, માસમશણ, શિકાર
વગેરે પાપ કાર્યો નરક આદિ દુર્મતિનાં કારણમૂળ હોવાથી
પરલોકમા પણ દુ ખવું કારણ બને છે કહ્યું છે કે- 'જુગાર,
માસમશણ, મદિરાપાન, વેશ્યાગમન, શિકાર, ચોરી અને
પરશ્ચીગમન, આ સાત વ્યસનો ધોરાતિધોર નરકમા ધસડી
ભાય ॥ ૧૮ ॥

નગરાબ્દ, પાંકવો વગેરે જુગારથી રાજ્યભ્રષ્ટ થયા,

૧૧ દત્ત ષ માસં ષ સુરત ષ વેશ્યા, વાર્ષાધીર્યં પરદારસેવા ।
વૃતાનિ સપ્ત વ્યસનાનિ લોકે, ધોરાતિધોર નરક, નયન્તિ ॥
ગ્રાહ્ય, વિષરણ

કૃષ્ણજી જેવા વાસુદેવ ધ્યાન છતાં દુવારિકાનો મદિરાપાનથી નાચ થયો, કશરથ રાત્રી ચિકારથી દુનિત થયા, બેટીકરાજ માંસ વ્યસનથી નરકમાં ગયા, રાવણ, દુર્યોધન આદિ પર ત્રી લાખગ્રંથથી ઘષ્ટ થયા અને કૃતપુણ્ય ગ્રેક વેશ્યાગમનથી નિર્ધન થયા ચોરીના વ્યસનથી તે અનેક આત્માઓ મરણને શરણ થયા ॥ આ બધા પાપ કાર્યોના કુષ્ટ ફળો છે આથી પાપકાર્યોથી ઠરવું, એ ગૃહસ્થોના સામાન્ય ધર્મનું લક્ષણ ॥

૫—પ્રસિદ્ધ દેશાચારનું પાલન કરવું.

અન્ય શિષ્ટ પુરુષોને માન્ય આચારો કે-જે ધનુઃ કાળથી સર્વત્ર વ્યવહાર રૂપ બની ગયા હોય જેવા કે-જમણુ, જમાડણુ, વસ્ત્ર પહેરવા પહેરામણી કરવી, વગેરે અનેક પ્રકારના લોકિક વ્યવહારોનું પાલન કરવું જો તેમ કરવામાં ન આવે તો દેશના લોકો સાથે વિરોધ થાય, ધર્મની નિંદા થાય વગેરે અનેક પ્રકારે અશ્વિન થાય કહ્યું છે કે “યોગી પુરુષો આખી પૃથ્વીને અર્થાત્ સકલ લોકને ખૂબ કરતા જુએ છે, તથાપી તેઓ મનથી પણ દેશાચારનું ઉપાધન કરતા નથી”^{૨૦} તો પછી ગૃહસ્થનું તો પૂછવું જ શું ? આથી રૂઢ દેશાચારનું પાલન કરવું એ ગૃહસ્થનો સામાન્ય ધર્મ છે

૨૦ यद्यपि सकृन् योगी, छिद्रा पश्यति मेदिनीम् ।

तथापि लौकिकचार, मनसापि न लङ्घयेत् ॥

ધર્મચિન્દુ ટીકા

૬-કેઈના અવર્ણવાદ બોલવો નહિ.

ઉત્તમ, મધ્યમ કે અધમ, કેઈના પણ દોષ જાહેર કરવા રૂપ અવર્ણવાદ બોલવા નહિ. કારણ કે, પારકા દોષો ગાવા એ મહાદોષ છે. શ્રી પ્રથમરતિ નામના અન્યરત્નમા લખાવ્યું છે કે, 'બીજને હલકો પાડવાથી, તેના અવર્ણવાદ બોલવાથી કે પોતાનો ઉત્કર્ષ ગાવાથી કોડો ભવોથી પણ ન છૂટે તેવું નીચ ગોત્ર નામનું કર્મ છવ પ્રત્યેક ભવે બાધે છે ૨૧

આ પ્રમાણે સામાન્ય મનુષ્યના પણ દોષો ગાવા તે પણ અયોગ્ય છે, તો રાજા, મંત્રી, પુરોહિત જ્ઞાદિસત્તાધારીઓ કે બીજા લોકમાન્ય પુરૂષોના દોષો બોલવામાં તો વિશેષ કાળજી રાખવી જોઈએ. કારણ કે રાજાદિની નિન્દાથી તો ધનનો અને પ્રાણનો પણ નાશ થાય છે. બીજાનો અવર્ણવાદ બોલવો એ જેમ દોષ છે, તેમ તેને રસપૂર્વક સામળવું તે પણ દોષ છે, તેથી શક્ય હોય ત્યાં સુધી અવર્ણવાદ સામળવો પણ નહિ.

૭-સારા પાડોશી હોય ત્યાં પ્રતિનિયત

દ્વારવાળુ ઘર રાખવું

ન્યા સહાચારી પાડોશી હોય ત્યાં ઘર રાખવું કેમકે

૨૧ પરપરિભવરિનાદાદાત્મોત્કર્ષાય વધ્યતે કર્મ ।

નીચે ગોત્ર પ્રતિભવમનેકમવજોટિદુર્મોચમ્ ॥

મકમરતિમકરણ

‘સર્ગજા દોષગુણા મવન્તિ’—જેવી સોગત મળે તેવા ઠાપો કે ગુણો પ્રગટે ।

લોકોમાં પણ કહેવત છે કે ગધેડા જોડે ઘોડું રહે તો તે ભૂકતા ન શીખે તો બચકું ભરતાં કે લાત મારતા તો શીખે. માટે જે સ્થાને સ્મશાનરક્ષકો, જાળ નાખનારા, પારખી, શીકારી, ચાડાળ, બીલ, માછીમાર, કસાઈ વગેરે હલકી જાતિના મનુષ્યો રહેતા હોય, તેવા પાડોશમાં ઘર-વસવાટ રાખવો નહિ વળી જ્યાં જમીનમાં હાંકકા, ઠેલસા વિગેરે ચથ્થો ન હોય, જ્યાં જમીનમાં ઘણા પ્રમાણમાં ધરો નામની વનસ્પતિ, નવા અકુરા, કુશ એટલે હાથ નામની વનસ્પતિ વગેરે ઉગતી હોય, જે ભૂમિની માટી સારા વર્ણુ-મન્ધવાળી હોય, જે જમીનમાં સ્વાદિષ્ટ પાણી હોય, તેવા ઉત્તમ સ્થાનમાં પણ નિમિત્ત શાસ્ત્રોના આધારથી, ગુણુ હોય સૂચક સ્વપ્ન તથા લોકવાયકા એટલે લોકોનો તે ભૂમિ માટે અભિપ્રાય વગેરે જાણીને મકાન બધાવવું આવો મારો પાડોશ અને શુદ્ધ ભૂમિ છતાં રહેઠાણ રાજમાર્ગ ઉપર કે અતિગુપ્ત ગલીમાં ન હોવું જોઈએ કારણ કે અતિ જાહેરમાં રહેવાથી પોણ દરવાજાદિના અભાવે ચોર-લુટારાદિનો ભય રહે, અને અતિ ગુપ્ત સ્થળે હોય તો ઘણા ઘરોથી દકાઈ જવાથી ઘર શોભાને ન પામે, તેમજ અગ્નિ આદિ ઉપદ્રવ વખતે જાળ વગેરેની સહાય મેળવવામાં કે પેસવા નીકળવા વગેરેમાં મુશ્કેલી પડે જળી યોગ્ય સ્થાને પણ બાંધેલા ઘરને પેસવા નીકળવાના

અનેક બારણા ન હોવા જોઈએ કારણ કે જે ઘરને જ્યાં આવવાના ધણા બારણા હોય, ત્યાં દુષ્ટ લોકો પ્રવેશ કરી જાય તો પણ ખ્યાલ ન રહે, અને તેથી ધન, સ્ત્રી વગેરેની રક્ષા કરવી મુશ્કેલ પડે આથી સારા પાકોશમાં સારી ગુણવાળી જમીન ઉપર અતિ પ્રગટ કે ગુપ્ત સ્થાનને ઊંડીને ધણા બારણા વિનાનું ઘર ધર્મિ આત્માઓને માટે ધર્મતુ' પોષક બને ॥ માટે તેને ગૃહસ્થના સામાન્ય ધર્મરૂપે કહ્યું છે

૮-સદાચારી પુરૂષોની સોબત કરવી.

આલોક અને પરલોકમાં સિતકારી સુંદર આચાર સેવ નાશ સદાચારી પુરૂષોની સોબત કરવી. તેવાઓની સોબતથી દુરાચારથી બચી સદાચારી થવાય છે જુગારી, પૂર્, માદ, ભાડ, નટ વગેરે અસત્ પુરૂષોની સોબતથી તો પોતામાં જે સદાચાર હોય છે, તે પણ વત્કાળ નાશ પામે છે કહ્યું છે કે - 'જો સત્સંગિમાં રહત ધર્મિય તો સત્-સારો થઈ જાય અને અસદાચારીની સોબતમાં પડી જાય તો નાશ પામી જાય અર્થાત્ જે ગુણો મળ્યા છે, તે પણ નાશ પામશે

આત્મા સ્વયં એકલોજ છે, સંયોગ થયા પછી પણ વિયોગ થાયજ છે, એટલે વસ્તુનું સંગ છોડાવવામાં આત્મસુખ રહેલું છે કહ્યું છે કે - 'સંગ સર્વ પ્રકારે છોડવાલાયક છે, છતાં સંગ છોડી ન શકાય તો સોબત સત્પુરૂષોનીજ કરવી. કારણ કે-

સત્પુરૂષો સગમાથી છુટવાના ઔપધ તુલ્ય છે ૧૧૨ અર્થાત્
સત્પુરૂષોના યોગે પ્રથમ પ્રથમ આલબનથી
અપ્રથમ સગમાથી આત્મા મુક્ત બને છે અને યોગ્ય
કાળે સમગ્ર રાગને તોડીને સ્વ સ્વરૂપમા તૃપ્ત બની શકે
છે માટે ત્યાં મુખી સગ ન દ્રટે ત્યાં મુખી સગમાથી
દ્રટવા માટે પણ સત્પુરૂષોની સોળત કરી એ જરૂરી છે

૯-માતાપિતાની પૂજા કરવી.

માતાપિતાની પૂજા કરવી એટલે કે ત્રણ કાળ તેઓને
પ્રણામ કરવો પરલોકમા હિત કરનારા કાર્યોમા તેઓને
લોકવા અર્થાત્ સગવડ આપવી દરેક પ્રવૃત્તિમા તેઓની
આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તન કરવું ફળ, પુણ્ય વગેરે ઉત્તમોત્તમ
લોગોપલોગના પદાર્થો પણ તેઓને આપવા અર્થાત્ વાપ-
રવાની ઉત્તમમા ઉત્તમ વસ્તુઓ તેઓને આપવી તેઓના
જમ્યા પછી જમણુ, સુતા પછી સુણુ વગેરે બાદ્ય સેવા
કરવી ઉપરાત તેઓએ અંગીકાર કરેલા મત નિયમોને
જરા પણ બાધ ન આવે તેમ વ્યાપાર, વ્યવહાર વગેરે કાર્યો
કરવા જેથી તેઓનું પૂર્ણ ઔચિત્ય જળવાય આ પ્રમાણે
વર્તન કરવું તેજ માતાપિતાના પૂજન રૂપ ॥ તેમા પણ
પિતાથી માતા અધિક પૂજ્ય છે કહ્યું છે કે—

૨૨ સદ્ગ્ સર્વાત્મના ત્યાજ્ય, સચેત્યસ્તુ ન શક્યતે ।

સ મદ્વિ સદ્ધર્ત્વ્ય, સન્ત સદ્ગત્ય મેપજમ્ ॥

યો૦ શા૦ ટીકા

‘દશ વિદ્યાગુરુઓની બરાબર એક ધર્માચાર્ય છે એ ધર્માચાર્યની બરાબર પિતા છે અને માતા તો પિતા કરતા પણ હજાર ગુણુ અધિક ગૌરવને પાત્ર છે’^{૨૪} માટે અહીં પણ પિતા-માતાને બદલે માતા-પિતા એ કમ જણાવ્યો છે.

જે માણસ ગૃહસ્થ ધર્મમાં રહેલો છે તેને માટે માતા, પિતાની સેવા એ પ્રથમ કર્તવ્ય છે, કારણ કે માતા-પિતા પ્રત્યક્ષ ઉપકારી છે જન્મ ન આપ્યો હોત, અથવા જન્મ પછી જાળકને તણ હીણુ હોત, તો આજે તેની હયાતિ પણ ન હોત. અનેક સકટો વેઠી ઉઠેનારા પ્રત્યક્ષ ઉપકારી માતા પિતાની જેઓ સેવા કરી શકતા નથી, તેઓ આપ્તા જગતની સેવાની વાતો બલે કરતા હોય પણ વાસ્તવિક સેવાધર્મ તેવા મનુષ્યોમાં સહજી શકેનો નથી પ્રત્યક્ષ ઉપકારી પ્રત્યે કૃતજ્ઞતા સેવનારો ખીન્ન ઠાઈ પરોક્ષ ઉપકારીનો સેવા કયા કારણે કરે? એ વિચારતા જ સ્વાર્થ, અવિવેક અજ્ઞાન આદિના થોડે તેની સેવા પાયા વિનાની પ્રવૃત્તિ જેવી જણાશે. ઉપકારી એવા માતાપિતાની સેવા કરનારો જ સમાજની, દેશની કે ખીન્ન સાધર્મિક વર્ગેરની પણ સાચી સેવા કરી શકે છે માટે તે ગૃહસ્થનો સામાન્ય ધર્મ છે.

૨૨ ઉપાધ્યાયદ્વ દશાચાર્ય, માધ્યાયોણ શત પિતા ।

મદ્દસ્ય તુ પિતુર્માતા, ગૌરવેનાતિરિપ્યતે ॥

૧૦—ઉપદ્રવવાળા સ્થાનનો ત્યાગ કરવો.

સ્વરાજ્ય કે પરરાજ્યના લશ્કરથી ભય ભગવાથી, ડુકાળ, મરહો, ઠેલેરા, અતિવૃષ્ટિ, અનાવૃષ્ટિ, તીક વગેરેનો ઉપદ્રવ થવાથી, તથા જનવિરોધ એટલે પરસ્પર મનુષ્યોનો મહાવિશદ્ધ, કેમકે રમખાણ વગેરે કારણોથી જે ગામ, નગર અસ્વસ્થ બન્યા હોય અર્થાત્ ત્યાના લોકોમાં ગભરાટ પેદા થયો હોય, તેવા સ્થાનનો ત્યાગ કરવો કારણ કે એવી સ્થિતિમાં ત્યા રહેવાથી પૂર્વે મેળવેલા ધર્મ, અર્થ અને કામનો નાશ થાય છે, અને તેવા ઉપદ્રવવાળા સ્થાને પુનઃ તે મેળવી શકાતા નથી, તેથી ઉભયલોકથી ભ્રષ્ટ થવાનું બને છે.

૧૧—નિન્દિત કાર્યોમાં પ્રવૃત્તિ ન કરવી.

સામાન્ય લોકમાં કે લોકોત્તર એવા સતોમાં પણ જે કાર્યો અનાદરણીય હોવાથી નિન્દનીય ગણાતાં હોય, તેવા સુરાપાન, માસબક્ષણ, પરસ્ત્રીગમન વગેરે પાપોનો ત્યાગ કરવો નિન્દિત કાર્યોમાં પ્રવૃત્તિ કરવાથી તેના બીજા સારા કાર્યો પણ ઉપહાસને પાત્ર બની જાય છે મનુષ્ય સારા આચરણથી જ મોટાઇને મેળવે છે.

૧૨—આવકે પ્રમાણે ખર્ચ રાખવું

આવકને અનુસાર ખર્ચ રાખવું નીતિશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—“આવકનો ચોથો ભાગ (લવિષ્યમાં આકસ્મિક કારણે જરૂર

પડે તે માટે) નિધાનમાં રાખે, ચોથો ભાગ બ્યાપારમાં રોકે
ચોથા ભાગથી ધર્મકાર્યો તથા પોતાનો નિર્વાહ કરે અને
બાકીના ચોથા ભાગને ભર્તવ્ય એટલે જેનું પોષણ કરવાની
પોતાની ફરજ છે તેવા આશ્રિનોતુ પોષણ કરવામાં વાપરે ૨૪

કેટલાકો તો કહે છે કે-‘ધનિક પુરૂષો આવકનો
અડધો કે તેથી વધારે ભાગ સુવનના પ્રધાન કાર્યરૂપ ધર્મમાં
વાપરે અને બાકીનો અડધો ભાગ આ લોકના બાકીના કાર્યોમાં
પ્રયોગ ૨૫ અન્યત્ર કહ્યું છે કે-‘ધર્મ, ચોર, અગ્નિ અને રાજા
એ ચાર ધનના ભાગીદારો છે. ધર્મરૂપ ભાગીદારતુ અપમાન
કરવાથી અર્થાત્ ધર્મમાં નહિ ખર્ચવાથી બાકીના ત્રણ ભાગો
દારો ખર્ચાકારે પણ ધનનું હરણ કરી લેશે ૨૬

પચસૂત્રના બીજા સૂત્રમાં કહ્યું છે કે- આવકના
પ્રમાણમાં જ્ઞાન, ભોગ, પરિવારતુ પોષણ અને ધનનો
સંબંધ કરવો ૨૭

૨૪ પાદમાયાન્નિધિ કુર્યાત્પાદ વિષ્ણવ શોધયેત્ ।
ધર્મોપભોગયો પાદ, પાદ મર્તવ્યપોષણે ॥ ચો શાસ્ત્ર

૨૫ નાચ્છર્ધ નિયુક્તીત, ધર્મે થદ્વાઽધિક તત્ ।
શેષેણ શેષ કુર્વીત, ચત્તતસ્તુચ્છમૈદિકમ્ ॥

૨૬ ચત્તારો ધર્મદાયાદા ધર્મચોરોગ્નિમૂઘૃત ।

૨૭ તદ્દા લાહોચિમદાણે લાહોચિમભોગે લાહોચિમ
પરિવારે લાહોચિમનિહિકરે સિમા ॥ પચસૂત્ર

રોગ જેમ શરીરને દુર્બળ બનાવી પુરુષને વ્યવહાર માટે નાલાયક બનાવી દે છે, તેમ આવકને વિચાર્યા વિના કરેલો ખર્ચ પણ દરિદ્ર બનાવી સસારના કે આત્માના દરેક કાર્યોમા મનુષ્યને અસમર્થ બનાવી દે છે આવકને વિચાર કર્યા વિના જે કુખેરની જેમ ખર્ચ કરે છે, તે ધનવાન હોય તો પણ થોડા વખતમા જ નિશ્ચયથી ભિખારી બની જાય છે' અર્થાત્ મનુરી કરવા લાયક બને છે^{૨૮} 'આવકથી ખર્ચ ઓછો કરવો એજ પડિતાઈનું લક્ષણ છે^{૨૯} આવક પ્રમાણે ખર્ચ કરવાથી અનીતિ, અન્યાય કરવાનો વખત આવતો નથી ન્યારે ખર્ચ વધાર્યા પછી ખર્ચ પ્રમાણે આવક કરવા જવાથી અનીતિ, અન્યાય કરવામા આવકે આવતો નથી માટે આવક પ્રમાણે ખર્ચ રાખવું એ ગૃહસ્થનો સામાન્ય ધર્મ છે

૧૩-વૈશવને અનુસાર વેપ રાખવો.

પોતાની સ પત્તિ, કમાણી, વય-અવસ્થા તથા રહેવાનું ગામ શહેર, દેશ વગેરેને અનુરૂપ વસ્ત્ર, પહેરવેશ વગેરે રાખવા બોધ્યો સારી આવક છતાં જેઓ કૃપણતાથી

૨૮ આયવ્યયમનાલોચ્ય, યસ્તુ વૈશ્રમણ્યતે ।

અચિરેણૈવ કાલેન, મોડ્ર દૈશ્રમણ્યતે ॥

યોગશાસ્ત્ર ટીકા

૨૯ एतदेव हि पाण्डित्यमायादल्पतरो व्यय ॥

તેના પ્રભાષુમા વેશ રાખતા નથી, અર્થાત્ ધન છતાં પણ ખરાબ વસ્ત્ર વગેરે પહેરીને ફરે છે, તેઓ લોકોની નિંદાનુ પાત્ર બની ધર્મ માટે પણ અયોગ્ય બને છે સારા વેશવાળા મગળરૂપ મળાય છે અને તેવા મગળભૂત પુરુષોથી લક્ષ્મી આવે છે કહ્યું છે કે-

‘લક્ષ્મી મગળઓ પ્રાપ્ત થાય છે, બુદ્ધિથી વધે છે અને કોશલ્યથી મૂળ નાખે છે, એટલે કે, તે પુરુષની તાબેકાર હામી બને છે, તેને છેડતી નથી’^{૩૦} ઈદ્રિય નિગ્રહ વગેરે સમમવાળા હવનથી પુરુષની લક્ષ્મી થોભાને પામે છે અને લોકોની પ્રશંસાનુ પાત્ર બને છે

સપત્તિ ઓછી છતાં ધનવાનની માફક વેશ ધારણ કરવાથી લોકોમાં હાસી થાય છે અને આવો ખર્ચ કરનાર જરૂર અનીતિખોર હશે એમ લોકોમાં અનુમાન થાય છે માટે પોતાની સપત્તિ, આવક, જાતિ, વય, અવસ્થા અને હેશને અનુરૂપ વેશ રાખનારો સદાચારી મનુષ્ય, સર્વન પ્રેમનુ પાત્ર બનવાથી ધર્મયોગ્ય બને છે

૧૪-બુદ્ધિના આઠ ગુણોને ધારણ કરવા.

શુદ્ધતા, શ્રવણ, ગ્રહણ, ધારણ, ઉહ, અપોહ, અર્થ-

૩૦ શ્રી મૈદ્ગલાપ્રમવતિ, પ્રાગલ્ભ્યાચ્ચ પ્રવર્ધેતે ।

દાક્ષ્યાણુકુરતે મૂલ, સયમાત્પ્રતિતિષ્ઠતિ ॥

શ્રાદ્ધગુણનિવરણ

વિજ્ઞાન અને તત્ત્વજ્ઞાન આ બુદ્ધિના આઠ શુભો છે

૧. શુશ્રૂષા-તત્ત્વ સામળવાની ઇચ્છા
૨. અવણ-તત્ત્વને સામળવું
૩. અહણ-ઉપયોગપૂર્વક સામળેલું અહણ કરવું
૪. ધારણા-અહણ કરેલું ભૂમી નહિ જવું અર્થાત્
યાદ રાખવું
૫. ઊક-જે અર્થ બાદ્યો હોય તેને તે જ્યાં જ્યાં
ઘટિત હોય ત્યાં ઘટાવવો. અથવા ઊક
એટલે પદાર્થનું સામાન્ય જ્ઞાન
૬. અપોહ-સામળેલા વચનોથી તથા સુન્નિથી પણ
વિરૂદ્ધ એવા હિસા-સુકુ-ચોરી વગેરે દુષ્ટ
ભાવોના માઠા પરિણામો બાણી તેને છાડી
દેવા અથવા અપોહ એટલે પદાર્થનું શુદ્ધ
પર્યાય પૂર્વકનું જ્ઞાન
૭. અર્થવિજ્ઞાન-ઉહાપોહ દ્વારા થયેલું, ભ્રમ, સંશય
કે વિપર્યય વગેરે હોયોથી રહિત પર્યર્થજ્ઞાન
૮. તત્ત્વજ્ઞાન-ઉહાપોહથી સંશયાર્થિ હોય રહિત થયેલું
'આ એમજ છે' એવું નિશ્ચિત જ્ઞાન

આ આઠ ગુણો ઉત્તરોત્તર ભુખિની વિશુદ્ધિરૂપ છે
આ ગુણોવાળો વિશિષ્ટ પુરુષ કદિપણ અકલ્યાણને પામતો
નથી આ ભુદિના આઠ ગુણોનો યોગ કરવો એટલે કે તે
આઠ ગુણો જે રીતે જ્યાં કિંનાર બને તે રીતે ધ્યાનવા

૧૫.-નિરંતર ધર્મ શ્રવણ કરવો

ઉત્તરોત્તર ઉન્નતિ સાધી કમે કમે મોક્ષ આપનાર ધર્મ
જે તે ધર્મને કમેયા સામગ્ર્યો ભેડાએ જેમ નિરાગ્રી,
શત્રુ અને યુવાન પુરુષ દેવી ગીતને એકતાન
પૂર્વક સામજે તેથી પણ અધિક રાત્રપૂર્વક કમેયા
ધર્મ સામગ્ર્યો ભેડાએ ઉપયોગપૂર્વક સત્યા શ્રવણ કરવાથી
ચિત્ત યાત્રા હોય તો યાક ઉતરી જાય છે ક્યાયથી તપી
ગયું હોય તો શાન્ત થાય છે આપત્તિ વગેરેથી દિગ્ભૂત
બની ગયું હોય તો સૂઝવાળું બને છે અને અસ્થિર-ન્યા
કુળ બન્યું હોય તો સ્થિર થાય છે^{૨૧} વગેરે ધર્મ
શ્રવણથી બીજા પણ ઘણા લાભો થાય છે જો કે ભુખિના
આઠ ગુણોમાં શ્રવણ ગુણ કહેવાયો છે, તથાપિ કમેયા ધર્મ
શ્રવણ કરનારને ઉત્તરોત્તર અનેક સદ્ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય
છે, એ રૂઝની પ્રધાનતા બતાવવા માટે અહીં જુદો બતાવ્યો છે

૨૧ ચલાન્તમિદોઽતિ રેદ, તપ્ત નિર્વાતિ બુધ્યતે મૂદમ્ ।

સ્થિરતામેતિ ક્યાતુન્નમુપયુક્તસુમાર્ષિતં ચેત્ ॥

વિજ્ઞાન અને તત્ત્વજ્ઞાન આ બુદ્ધિના આઠ ગુણો ॥

૧ શુદ્ધિ-તત્ત્વ સામજીવાની ઈચ્છા

૨ અવણ-તત્ત્વને સામજીવુ.

૩ શ્રદ્ધણ-ઉપયોગપૂર્વક સામજીકું મહણ કરવું

૪ ધારણા-શ્રદ્ધણ કરેલું ભૂત્રી નહિ જવું. અર્થાત્
યાદ રાખવું.

૫, ઊક-જે અર્થ જાણ્યો હોય તેને તે ન્યા ન્યા
ઘટિત હોય ત્યા ઘટાવવો. અથવા ઊક
એટલે પદાર્થનું સામાન્ય જ્ઞાન

૬ અપોહ-સામજીકા વચનોથી તથા મુખ્તિથી પક્ષ
વિરૂધ્ધ એવા હિસા-બુદ્ધ-ચેત્રી વગેરે દુષ્ટ
ભાવોના માઠા પરિણામો જાણી તેને છોડી
દેવા અથવા અપોહ એટલે પદાર્થનું શુદ્ધ
પર્યાય પૂર્વકનું જ્ઞાન

૭ અર્થવિજ્ઞાન-ઉપોહ દ્વારા થયેલું, ભ્રમ, સંશય
કે વિપર્યય વગેરે દોષોથી રહિત યથાર્થજ્ઞાન.

૮ તત્ત્વજ્ઞાન-ઉપોહથી સ્વચ્છાદિ દોષ રહિત થયેલું
'આ એમજ છે' એવું નિશ્ચિત જ્ઞાન

આ આઠ ગુણો ઉત્તરોત્તર ભુખિની વિશુદ્ધિરૂપ છે
આ ગુણોવાળો વિશિષ્ટ પુરુષ કદિપણ અકલ્યાણને પામતો
નથી. આ ભુદિના આઠ ગુણોનો યોગ કરવો એટલે કે તે
આઠ ગુણો જે રીતે જ્યાં હિતકાર બને તે રીતે ઘટાવવા

૧૫-નિરતર ધર્મ અવણુ કરવો

ઉત્તરોત્તર ઉન્નતિ સાધી ક્રમે ક્રમે મોક્ષ આપનાર ધર્મ
છે તે ધર્મને હમેશા સામજીવો ભોળાંજે જેમ નિરોગી,
ચતુર અને સુવાન પુરુષ દેવી ગીતને એકતાન
પૂર્વક સામજી તેથી પણ અધિક રાગપૂર્વક હમેશા
ધર્મ સામજીવો ભોળાંજે 'ઉપયોગપૂર્વક સતકથા અવણુ કરવાથી
ચિત્ત થાક્યું હોય તો થાક ઉતરી જાય છે કપાયથી તપી
ગયું હોય તો શાન્ત થાય છે આપત્તિ વગેરેથી હિંમૂઢ
બની ગયું હોય તો સજવાળું બને છે અને અસ્થિર-બધા
ફળ બન્યું હોય તો સ્થિર થાય છે' ૩૧ વગેરે ધર્મ-
અવણુથી બીજા પણ ધણા લાભો થાય છે ને કે ભુખિના
આઠ ગુણોમા અવણુ ગુણ કહેવાયો છે, તથાપિ હમેશા ધર્મ
અવણુ કરનારને ઉત્તરોત્તર અનેક સદ્ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય
છે, એ ફળની પ્રધાનતા બતાવવા માટે અહીં જુદો બતાવ્યો છે

૩૧ કલ્પાન્તમિદોઽવિ સ્વેદ, વપ્ત નિર્વાતિ સુખ્યતે મૂદમ્ ।

સ્થિરતામેતિ વ્યાકુલ્યમુપયુક્તસુમાયિન ચેત્ ॥

મૃદસ્થે આ ધર્મ, અર્થ અને કામ-ત્રણેયને પરસ્પર એકબીજાને બાધક ન થાય એ રીતે સાધવા જોઈએ જે પુરુષ ધર્મ, અર્થ અને કામની સાધનામાં આ મર્યાદા ચૂકે તેના ઉભય બંને જગડવાથી આખો જન્મ નિષ્ફળ બને છે કહ્યું છે કે, ત્રણ વર્ગની સાધના વિના જેના દિવસો આવે છે અને જાય છે, તે છુદારની ધમણની જેમ બંને શ્વાસોસ્વાસ લેતો હોય તો પણ મરેલો જ છે.^{૩૩}

આ ત્રણમાં તત્કાલીન ક્ષણિક વિષય સુખમાં લુપ્ત બનીને જે ધર્મ અર્થને ધક્કે મારે છે, તે જંગલના હાથીની જેમ આપસિઓનો લોગ બને છે જંગલી હાથીને વશ કરવા માટે મનુષ્યો એક મોટા ખાડામાં કાગળની કે માટીની કૃત્રિમ હાથણી બનાવે છે તેને ફેળી વિષયાધ બનેલો હાથી પરિણામને વિચાર્યા વિના, તેના પ્રત્યે ઢોડી આવતા જ ખાડામાં પડે છે ત્યાંથી નીકળવાને અશક્ત બનેલા તે હાથીને જૂખ-તૃષાના કુ ખોથી દીન બનાવીને, તેને બધનમાં નાખી વશ કરે છે એ રીતે જેમ હાથી જીવનભર સ્વતંત્રતાને શુભાવી બંધનાદિ અનેક કષ્ટોનો ભાગી થાય છે, તેમ મનુષ્ય પણ ધર્મમાં અનાદરવાળો થઈ, કેવળ વિષયોમાં અધ

૩૩ यस્ય ત્રિવર્ગશૂન્યસ્ય, દિનાન્યાવાન્તિ યાન્તિ ચ ।

સલોહકારમસ્ત્રેવ ઋસજપિ ન જીવતિ ॥

ચો જા ટી

બની, સ પતિનો વ્યય કરવાથી, આખરે સર્વ સાધનોથી
 કષ્ટ થઇ, આલોક-પરલોકમાં દુ ખનું ભાજન બને છે ન/ગ
 ત્વસિદ્ધ વસ્તુ ॥ ૬ - વિષયસેવનમાં અતિ આસક્ત હોય
 છે, તેનું શરીર ક્ષીણ થતાં ક્ષયરાગી બને છે અને આખરે
 તે ધર્મ તથા ધન બધું ગુમાવી દે છે

વળી જેમ સિદ્ધ હાથીનો નાશ કરી પાપનો ભાગી
 બને છે અને હાથીનું માંસ તો બીજાજ ન જાણી પ્રાણીઓ
 ભોજવે છે, તેમ ધર્મ આદિનો અનાદર કરી, જે ધન
 કમાવમાંજ રાવે છે, તે મનુષ્ય કેવળ પાપનું જ ભાજન
 બને છે તેનું કમાયેલું ધન તો બીજાઓ જ ભોજવે છે

ધર્મને બાધ થાય તેવી રીતે અર્થ કામનો સેવા પણ
 બીજાને ખાઇ જનારા જેડુતની જેમ અનર્થકારક છે જેમ જેડુત
 વાવેતર માટે રાજેલા બીજાને ખાઇ જાય, તો બાકી પાકથી
 વચિત રહી દરિદ્ર બને, તેમ ધર્મરૂપી બીજ પ્રયે ઉપેક્ષા
 કરનારો, આખરે અર્થ-કામથી પણ વચિત રહે ॥ કારણ
 કે, ધર્મરહિત પુરૂષને ભાવિકાળે કાંઈ પણ સુખ મળતું
 નથી, ખરી રીતે તેને જ સાચો સુખી કહી શકાય કે ને,
 પરલોકના સુખમાં વિરોધ ન આવે તે રીતે આ ભવમાં
 છવે છે ધર્મમાં બેદરકારી કરનારો આ ભવમાં કદાચ પૂર્વ
 પુરૂષના બળે દુ ખી ન થાય, તો પણ જાવિધ્યાકાળમાં તે
 દુ ખી થાય જ છે કારણ કે સુખનું મૂળ ધર્મ ॥ જેમ

મૂળ ગયા પછી વૃક્ષ ટકો થકતુ જ નથી, તેમ ધર્મ ગયા પછી સુખ ટકી શકતુ નથી. માટે જુદિમાન પુરુષે ધર્મનો ધાત ન થાય, તેવી રીતે અર્થકામમા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ

ધનની ઉપેક્ષા કરીને કામની સેવા કરનારો દેવાદાર બની જાય છે ધનનો કંઈ પણ સચય નહિ કરતા પ્રાપ્ત થતુ' બધુ ધન જે ખર્ચો નાખે છે, તે માણસ 'તાદાત્વિક' કહેવાય છે બાપ-દાદા વગેરેના પુર્વોપાર્જિત દ્રવ્યને અન્યાયથી જે ખાઈ જાય છે, ખર્ચો નાખે છે, તે 'મૂળહર' કહેવાય છે અને જે નોકરાની કુટુંબની કે પોતાની પીકાને પણ અવગણીને માત્ર ધન જોશુ જ કરે છે અને કાંઈપણ ખર્ચતો નથી તે 'કદર્થ' કહેવાય છે તેમા તાદાત્વિક અને મૂળહરને ધનનો નાશ થતા ધર્મ-કામનો પણ નાશ થાય છે કદ્યાણુ થતુ નથી અને કદર્થ (કુપણ) નો ધનસંગ્રહ રાજા, ભાગીદારો કે ચોરાને જ જોગ્ય બને છે, પણ ધર્માદિના ઉપયોગમા આવતો નથી આ પ્રમાણે તાદાત્વિક, મૂળહર અને કદર્થને ધર્મ, અર્થ અને કામ પરસ્પર બાધક થાય છે

આથી અહરથે ત્રણેય વર્ગને બાધ ન પડે. શાકના ત્રણેયની યથા યોગ્ય રક્ષા કરી જોઇએ સયોગવશાત્ જો ત્રણેયને જો ન સાધી શકે તો ઉત્તર ઉત્તરને છોડી પૂર્વ પૂર્વની રક્ષા કરે, એટલે કે કામની ઉપેક્ષા કરીને ધર્મ અને ધનની રક્ષા કરવી, કારણ કે, ધર્મ અને ધનની રક્ષાથી પરિણામે

કામની પણ સિદ્ધિ સહેલાઈથી થઈ શકે છે જો તેમ પણ ન બને તો ધન અને કામને છોડીને ધર્મની રક્ષા તો કરવી જ જોઈએ, કારણ કે અર્થ અને કામનું મૂળ ધર્મ છે, ધર્મની રક્ષા કરનારો, આખરે ધન અને કામને પણ સાધી શકે છે કહ્યું ■ કે- “ વાચના કરીને જીવતા પણ જો ધર્મ સચવાય તો સમજવું કે-હું ધનવાન જ છું, કારણ કે- સત્પુરુષોનું સાચું ધન એક ધર્મ જ છે ” ૩૪

૧૯. ઔચિત્યપૂર્વક એવા કરવી

પર્વતિથિ કે અપર્વતિથિના વિચાર વિના હમેશા સત્પ્રવૃત્તિમાં જ જોએ એકાકાર મઠ્યા રહ્યા હોય છે, તેવા મહાત્માઓને અતિથિ કહ્યા છે તથા ઉત્તમ આચાર વાળા હોવાથી, સર્વ લોકમાં કેઈ જેમના અવર્ણવાદ બોલતું નથી તેવા સાધુ અને ધર્મ, અર્થ, કામરૂપ પુરવારને સાધી શકે તેવી યજ્ઞિત જેમની ક્ષેત્ર થઈ છે તેવા દીન આવા અતિથિ, સાધુ અને દીન પ્રત્યે યથોચિત-જેને જે ચોક્કસ હોય તેવું અન્ન, પાન, વસ્ત્ર વગેરે આપીને એમની સેવા કરવી ઔચિત્યને છોડીને સઘળાઓ પ્રત્યે સમાન

૩૪ ધર્મ*ચેન્નાસીદેઠ, કપાલેનાપિ લીરત ।

માદ્યોડરમોત્યગન્તગ્ય, ધર્મવિત્તાદિ સાધર ॥ યો શા ટી

પ્રવૃત્તિ કરવી તે વાસ્તવિક સેવા નથી “ એક બાળુ
 ઔચિત્ય ગુણ અને બીજી બાળુ ઠરોઠા ગુણો હોય તો
 પણ બન્ને સરખા છે, કારણ કે ઔચિત્ય ગુણ વિનાના
 બાકીના ગુણોનો સમૂહ હોય તો પણ ઝેર તુલ્ય છે ૩૫
 દાન, શીલ, તપ વગેરે કોઈ પણ ધર્મ પ્રવૃત્તિ કે
 ખાલુ, સૂયુ, કમાલુ, બોલલુ વિગેરે સામાન્ય પ્રવૃત્તિ પણ
 ઔચિત્ય રહિત હોય તો ઉલટી નિદાનુ પાત્ર બને છે, માટે
 ઔચિત્ય સાચવીને સેવા કરવી તે સાચી સેવા છે જેમ હાર
 હીરાનો હોય છતાં તે પગે બાધ્યો હોય, અથવા પગરખા
 જરીથી ભરેલા હોય પણ તે માથે પહેર્યા હોય, તો
 શોભતા નથી પણ ઉનટી મૂર્ખતા ગણાય છે, કારણ કે હાર
 ગણામા અને પગરખા પગમા-પોતાના સ્થાનમા જ શોભે છે,
 તેમ જ માણસની જેટલી અને જે-ની સેવા યોગ્ય હોય તેની
 તેટલી અને તેવી સેવા થાય તે સેવારૂપ બને છે એમ દરેક
 વ્યવહારમા સમજવું

૨૦ 'હમેશા કોઈ વાતમાં કહાગ્રહ ન રાખવો

હમેશા અદુરાગ્રહી બનવું બીજાનો પરાસત કરવાની
 ખુદ્દિથી અન્યાયી કાર્ય કરવું તે દુરાગ્રહ કહેવાય છે ખાલો
 દુરાગ્રહ હલકા પુરુષોને હોય છે કહ્યું છે કે-

૩૫. ઔચિત્યમેકમેકા ગુણાના કોટિરેક્ત ।

વિપાયતે ગુણપ્રાપ્ત, ઔચિત્યપરિવર્જિત ॥ યો, શા દી

“ નદીના પ્રવાહથી ઉલટા માર્ગે તરવાના સ્વભાવવાળા માણસાને ક્ષમ સિવાય કાંઈ રૂબ નથી, તેમ દુરાચક પણ નીચ પુરુષો પાસે નિષ્ફળ, અન્યાયી અને દુષ્કર એવાં કાર્યો કરાવીને તેમને યકાવી દે છે ”^{૩૬} અર્થાત્ હલકા પુરુષો દુરાચકથી દુષ્ટ કાર્યો કરીને પોતાનો શક્તિ બરમાલ કરી યાકે છે. કોઈ વખતે નીચ પુરુષો પણ શકતાથી દુરાચકને ઊઠી દે છે પરંતુ એટલા માત્રથી તે ઉત્તમ ગણાતા નથી કારણ કે સદાને માટે દુરાચકને તજવો એને શુભ કહેવામાં આવ્યો છે.

‘ મારૂં એજ સાચુ ’ એ દુરાચકનું લક્ષણ છે અને ‘ સાચુ તેજ મારૂં ’ એ સરળતાનું લક્ષણ છે.

૨૧ શુષ્કના પક્ષપાતો બનવું.

સ્વપર કલ્યાણકારક આત્મધર્મસાધક એવા સન્નતા, ધીરતા, વીરતા, ગૌરીતા, કૃતજ્ઞતા, સંકનશીલતા, ઉદારતા, હાસિવ્ય, સ્થિરતા અને પ્રિય ભાવણુપૂર્વક સામાયે ભાવાબ્યા પહેલા તેને ભાલાવવો વગેરે શુષ્કોનું અને શુષ્કોનું બહુમાન, પ્રશંસા કરવી કે તેને સહાય કરવી વગેરે શુષ્કોના પક્ષપાતરૂપ છે. શુષ્કપક્ષપાતી પુરુષો જ અવન્ય.

૩૬ દર્પ ઇમયતિ નીચામિષ્કલનયધિગુણદુષ્કરાર્મ્ભે ॥

સ્તોતોપિલોમતરણવ્યસનિમિરાયામ્યને મત્તથૈ ॥ યો શા દી...

પુણ્યરૂપ બીજને સિચન કરવા દ્વારા આ લોક-પરલોકમાં ઉત્તમ ગુણોરૂપ લક્ષ્મીને પામે છે-ગુણવાન બને છે કહ્યું છે કે-“અવગુણી ગુણવાનને જાણી શકતો નથી. ગુણવાન પણ મોટો વર્ગ જોવો હોય છે કે બીજા ગુણવાનના ગુણને સહન કરી શકતો નથી, પણ મત્સર-તંજો દેવ કરે છે ક્વય ગુણી અને ગુણ-ગુણોનો શાગી જોવો સરળ ઉત્તમ મનુષ્ય કોઈક જ હોય છે”

૨૨. નિષિદ્ધ દેશમાં અને નિષિદ્ધ ઠાળમાં જવા આવવાનો ત્યાગ કરવો.

નિષિદ્ધ દેશ એટલે જેલ, વધર્યાન, જુગારગુ ર્યાન, જ્યાં પરાજય થાય તેવું ર્યાન, બીજાના બહારગુ ર્યાન, બીજાગુ અતપુર, રમ્યાન, નિર્જનર્યાન અને ચોર, વેશ્યા, નટ વગેરેના ર્યાનો આ બધા નિષિદ્ધ ર્યાનો ગણાય આવો ર્યજોએ જવાથી અનેક આપત્તિઓ આવવાનો સંભવ છે, માટે તેવા ર્યાનોમાં ન જવું

અકાળ એટલે સર્વેએ શયન કર્યા પછીનો રાત્રિનો ઠાળ અને પરદેશ જવા માટે સાયકાળ કે રાત્રિનો ઠાળ વગેરે નિષિદ્ધ ઠાળ ગણાય છે તેવા ઠાળે ગમન વગેરે કરવાથી

૩૭ નાગુણી ગુણિન વેત્તિ, ગુણી ગુણિપુ મત્સરી ।

ગુણી ચ ગુણરામી ચ, રિરલ સરલો બન ॥

શાળ હકનો, ચોર-હુટારાના ઉપદ્રવ વગેરેનો સહન થાય છે, માટે તે કાળમા ગમન કરવું નહિ

૨૩ બહાબલનો વિચાર કરી કાર્યનો આરંભ કરવો

બલ એટલે-દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવથી પોતાનું સામર્થ્ય અને અમલ એટલે અસામર્થ્ય એટલે એ બન્નેનો વિચાર કરીને પ્રવૃત્તિ કરનાર કાર્યસિધ્ધિ કરી શકે ॥ બહાબલના વિચારપૂર્વક આરંભેલું કાર્ય સફળ થાય છે અન્યથા નિષ્ફળ બને છે કહ્યું છે કે- “ કોષાદિને તણને શમપૂર્વક પોતાની શક્તિને અનુરૂપ યોગ્ય સ્થાને પ્રયત્ન કરનારા પ્રાણીઓનો દિન દિન વૃદ્ધિ-વિકાસ થતો જાય છે અને શક્તિ ઉપરાંત કરેલો આરંભ પરિણામે થયેલા વિકાસમા પણ ક્ષયનું કારણ બને છે”^{૨૮} આથી જ કહ્યું છે કે- ‘સુખના અભિવાધીએ, અત્યારે સમય કેવો છે ? મિત્રોનું બળ કેવું છે ? કયા સ્થાને છું ? આવક ખર્ચનું પ્રમાણ કેવું છે ? હું કેણું છું ? મારી યોગ્યતા કેટલી છે ? અને મારામા શક્તિ કેવી છે ? તેનો વારંવાર વિચાર કરતા રહેવું જોઈએ”^{૨૯}

૨૮. સ્થાને શમવતા શક્ત્યા, વ્યાયામે વૃદ્ધિરઙ્ગિન્દ્રિયમ્ ।

વયથાવલમારમ્ભો, નિદાન દાયસમ્પદ ॥ યો શા ટી

૨૯ ક કાલ કાંતિ મિત્રાણિ, કો દેશ કો વ્યયાગમો ।

કથ્વાદ કાં ચ મે શક્તિરિતિ ચિન્ત્ય મુદ્મુદ્મ ॥

કોઈ પણ વ્યવહારમાં દ્રવ્ય, સેત્ર, કાળ અને જાત
બાળ વિચારવું જરૂરી છે

૨૪ સદાચારમાં રહેલા અને જ્ઞાનથી વૃદ્ધ એ
પુરુષોની સેવા કરવી.

દુરાચારના ત્યાગપૂર્વક સદાચારમાં પ્રવર્તનારા મા
નિયમધારી પુરુષો કે જેઓ ત્યાગ કરવા લાયક અને શ્રદ્ધા
કરવા લાયક વસ્તુના વિવેક જ્ઞાનથી વૃદ્ધ હોય એટલે કે
'આપણા કરતા જેઓ વિશેષ જ્ઞાની અને મતધારી હોય
તેવા જ્ઞાનવૃદ્ધ પુરુષોની સેવા કરવી જેમકે તેઓ
આવે ત્યારે ઊભા થવું, સન્મુખ જવું, હાથ જોડીને પ્રણામ
કરવો, આસન આપવું, વહન કરવું, શરીરસેવા કરવી,
ઉત્તમ આહાર, પાણી, વસ્ત્ર, પાત્ર, આદિ ઉચિત વસ્તુઓનું
તેઓને દાન કરવું, વળાવવા જવું વગેરે વિનયરૂપ સેવા
કરવી, કારણ કે શુભવાન પુરુષોની સેવા કરી હોય તો તેઓ
કલ્પવૃક્ષની જેમ સદૃપદેશ આદિ મહાન ફળ આપે છે
અર્થાત્ "શુભવાનોની સેવાથી હંમેશા હિતકર ઉપદેશ મળે
છે તેઓના સપર્શથી ખીલ પશુ ધર્મી પુરુષોના દર્શન,
મીળાપ, વગેરે લાભો થાય છે અને યોગ્ય કાળે તેઓના પશુ
વિનય કરવાનો લાભ મળે છે એમ જાણી, અભ્યુત્તર અનેક
મોટા લાભો શુભવાનોની સેવાથી પ્રાપ્ત થાય છે" ૪૦

૪૦. ઉપદેશ શ્રુતો નિત્ય, દર્શન ધર્મચારિણામ્ ।
સ્થાને વિનય હત્યેતત્સાધુસેવાફલ મહત્ ॥

૨૫. પોષ્યવર્ગનું પોષણ કરવું

માતા, પિતા, સ્ત્રી-પુત્ર વગેરે તથા આપણા આઘરે રહેલા સગા-સબંધી કે નોકર ચાકર વગેરેનું યોગ ક્ષેમ દ્વારા એટલે કે તેમને જરૂરી પદાર્થો મેળવી આપીને અને તેઓની વસ્તુઓની રક્ષા દ્વારા ભરણુ-પોષણ કરવું જોઈએ તેમા માતા પિતા, સતી સ્ત્રી અને પોતાના નિર્વાહની સક્તિ નેઓમા નથી તેવા પુત્ર-પુત્રી એ તથેવનુ તો અનેક મુશ્કેલીઓ વેઠીને નોકરી-ચાકરી-મજૂરી કરીને પણ અવશ્ય ભરણુ-પોષણ કરવું જોઈએ અને વૈભવ સારો હોય તો બીજા પણ નિરાધાર સ્વજન સબંધી વગેરેનું ભરણુ-પોષણ કરવું જોઈએ કહ્યું છે કે-

“હે તાત ! લક્ષ્મીવન્ત એવા તમારે ત્યાં દરિદ્ર મિત્રો પુત્ર વિનાની વિધવા બેન, સ્વશ્રાવિના વૃદ્ધો અને કુલવાન દરિદ્રો એ ચાર પ્રકારના મનુષ્યો વસવાટ કરે.”^{૪૧}

અર્થાત્ ગૃહસ્થધર્મમા રહેલ લક્ષ્મીવન્તોએ આ ચાર દુઃખીઓને અવશ્ય સહાયતા જોઈએ

પોતાના આશ્રિત કુટુંબ, સ્વજન સબંધી, શ્રાવિનને કે ગામના ઉત્તમ મનુષ્યોની સહાયતા નહિ હોતા વસુધૈવ કુટુંબમ્ એ ન્યાયને આજણ કરી આ યોગી સેવા માટે નેઓ

૪૧ પત્મારિ તે તાત ગૃહે વસન્તુ, ત્રિયામિજુટસ્ય ગૃહસ્થધર્મે ।
સસ્ટા દરિદ્રો મગિની વ્યવત્યા શ્રાવિશ્ચ વૃદ્ધો વિધન કુલીન ॥

મર્મવિન્દુટીકા

જોડ જ્ઞાન રૂપ વિવેક વિનાનું હોય છે, તેમ વિવેક વચ્ચરનો પુરુષ પણ પશુતુલ્ય ગણાય છે

અથવા વિશેષ એટલે પોતાના જીવનમાં જ શુદ્ધિદોષની વૃદ્ધિ-હાનિરૂપ લાભહાનિનું જ્ઞાન મનુષ્યને હોવું જોઈએ જે મનુષ્ય પોતાના જીવનમાં શુદ્ધિદોષની વૃદ્ધિ હાનિને તપાસે નથી, તેનું જીવન નિષ્ફળ બને છે કહ્યું છે કે-

‘હરોજ મનુષ્યે પોતાના ચારિત્ર્યને તપાસવું જોઈએ અને નકકી કરવું જોઈએ કે-મારું ચારિત્ર્ય પશુતુલ્ય છે કે સત્પુરુષોના જેવું છે?’^{૧૨}

માત્ર દોષ દિવસે આવું વિચારનાર તો સામાન્ય મનુષ્ય પણ હોય છે, માટે હરોજ આ પ્રકારનો વિચાર એટલે જાણપણ હોવું જોઈએ

૨૮ કૃતજ્ઞ બનવું.

કરેલા ઉપકારને જાણે તે કૃતજ્ઞ કહેવાય ઉપકારીના ઉપકારને છુપાવેલા કે વિસારેલા નહિ. અપુરુષો, ઉપકારીના ઉપકારને કદી જૂલતા નથી, પણ શિર ઉપર બારડૂંચે માનતા તેનો યથાશક્ય બહોલો કેમ વળે તેની ચિંતા સેવે ।

શ્રીકૃષ્ણ પણ બાલ્યકાળમાં અદ્ય પાણી આપનાર (વૃક્ષ

૪૨ પ્રત્યદ્ પ્રત્યવેક્ષેત નરશ્ચરિત્તમાત્મન ।

કિં તુ મે પશુમિસ્તુલ્ય કિં તુ સત્સપૈરિતિ ॥

સિચનાર) ને પોતાના ઉછેરનાર તરીકે ઉપકારી માની મસ્તક ઉપર ભારને ધારણ કરી, ઉપકારીને પોતાના પ્રાણનો નાશ કરીને પણ અમૃતસમાન મીઠું પાણી આપે ॥

તો શ્રીફળ પણ આ રીતે કૃતજ્ઞતા ગુણને ધારણ કરે છે, તો સત્પુરુષો ઉપકારોને કેમ વિસરે ? અર્થાત્ સત્પુરુષો કદી પણ ઉપકારીને ભૂલતા નથી, અને તેથી જેમ શ્રીફળ સર્વ ફળેશ્વર એટલાને પામ્યું છે, તેમ કૃતજ્ઞ પુરુષો મહાન ધર્મ, પુનર્જિને પામી કન્યાણના ભાગી બને છે વળી કહ્યું છે કે-‘પરોપકારમા જેની બુદ્ધિ છે અને કરેલા ઉપકારને જે ભૂલતા નથી, એવા માત્ર બે જ પુરુષોને પૃથ્વી ધારણ કરે. અથવા આવા બે જ પુરુષથી આ પૃથ્વી ટકી રહી છે’ ૧૪

અર્થાત્ પરોપકારી અને કૃતજ્ઞતા ગુણને ધારણ નાર લોકમા સર્વ એટલેપણને પામે છે

૨૬ લોકપ્રિય થવું

લોકપ્રિય એટલે વિશિષ્ટ લોકોને પ્રિય આવે. લોક પ્રિય આત્મા સ્વભાવથી જ આ લોક વિરુદ્ધ, પરલોક વિરુદ્ધ અને ઉભયલોક વિરુદ્ધ કાર્યોના ત્યાગ કરનારો હોય છે આ ત્રણ પ્રકારના લોકવિરુદ્ધ કાર્યોના ત્યાગ કરનારો જ વાસ્તવિક લોકપ્રિય બની શકે છે તે લોકવિરુદ્ધ કાર્યો આ પ્રમાણે છે

૪૪ દો પુરિસે ધરડ ધરા બદલા દોહિંવિ પરિયા ધરણી ।
હવયારે માસ મર્દ હવયરિલ જો જ હુ સદ ॥

‘દોષપણ પ્રાણીની નિન્દા કરવી, તમા પણ ત્રિશેષે કરીને ગુણીજનની નિન્દા કરવી, સરળતાથી ધર્મ કરતા હોય તેમની હાસી કરવી, લોકમા જે પૂજ્ય ગણાતા હોય તેમનું અપમાન કરવું’^{૪૫} ઘણા માણસો સાથે જે વિરોધ કરતો હોય તેનો સજ કરવો. દેશાઢિકના આચરણનું ઉદ્ધપન કરવું, ઉદ્ધત વેવ રાખવો, સત્પુરુષોને કષ્ટ પડે તે જોઈ આનંદ પામવો તથા શક્તિ છતાં સત્પુરુષોના દુષ્કર્મો પ્રતિ કાર ન કરવો. આ બધા લોકવિરુદ્ધ કાર્યો છે, તથા રાજ્ય, ખેતરોનું સ્વામિપણું અને જગાત ઉદ્ધરાવવા વગેરેનું કામ ખરે કર્મ એટલે પરલોક વિરુદ્ધ કાર્ય કહેવાય છે, તથા છુગાર, માંસ, મદિરા, વેશ્યા, શિકાર, ચોરી અને પરત્ની મમન, આ સાત વ્યસનો ધોરાતિધોર દુર્ગતિના કારણ છે. આ વ્યસનોમા જે આસક્ત હોય છે, તેને આ લોકમા ઉત્તમ પુરુષો નિન્દે છે અને મરણ પછી પરલોકમા તેની દુર્ગતિ થાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે, લોકોની અપ્રોતિના કારણરૂપ આવા કાર્યો ત્યાગ કરવાથી જ મનુષ્ય ઉત્તમ પુરુષોને પ્રિય થાય છે તથા ધર્મનો અધિકારી પણ તેજ થાય છે.

લોકપ્રિય થવા માટે જેમ લોક વિરુદ્ધ કાર્યોનો ત્યાગ જોઈએ. તેમ તેનામા દાન, વિનય અને શીલગુણનું પાલન હોવું જોઈએ કહ્યું છે કે-

૪૫ સઘ્નરસચેત્ર નિન્દા, વિસેસમો તદ્દય ગુણસમિદ્ધાણ ।

વજુધમ્મકરણહસર્ણ, રીંદાજણ પૂયણિગ્ગાણ ॥

‘દાન કરવાથી પ્રાણીઓ વધ થાય છે દાનથી વૈર નાશ પામે છે અને દાનથી શત્રુ પણ બન-પુરૂષ થાય છે તેથી નિરતર દાન આપવું ચોચ છે’

જે માણસનું કાર્મ પણ કામ પડે તેમ ન હોય એવો માણસ પણ જો ઘેર આવે તો તેને સજ્જન પુરુષો હસતે મુખે આવકાર ઇં આમન આપે છે આવે! વિનયી માણસ લોકપ્રિય થાય છે અને જે શુદ્ધ આચાર પાળતો હોય છે તે આ લોકમાં યશઃકીર્તિ પામે છે, તથા સર્વ જનને પ્રિય થાય છે અને પરભવમાં શુભ ગતિ પામે છે, આવા પ્રકારનો લોકપ્રિય માણસ ખીજા જીવોને પણ મોક્ષ માર્ગની પ્રાપ્તિમાં નિમિત્તમૂલ્ય બને છે માટે લોકપ્રિય થવું એ જરૂરી છે.

૩૦ લક્ષ્મણનું થવું

લક્ષ્મણ એટલે પિઠૃઘ્નનો ત્યાગ લક્ષ્મણ માણસ પ્રાણાન્તે પણ પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરે છે કહ્યું છે કે—

‘માતા સમાન ઉત્તમ, અતિશુભ વાત્સલ્યવાળી અને અનેક શુભોને પ્રગટ કરાવનારી લક્ષ્મણને અનુસરનારા સત્ય પ્રતિજ્ઞાવન્ત-પ્રતિજ્ઞાયાળી પુરુષો પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરતાં મરણ આવે તો મરણને સુખપૂર્વક સ્વીકારે છે, પણ પ્રતિ

જાનો ભગ કરતા નથી.'૪૬ લક્ષ્મણશીલ માણસ નાનું સરખું
પણ અકાર્ય કરતા કરે છે તે અકાર્યને દૂર તણ સદાચારને
સેવતા રહે છે, તેથી તે સદ્ધર્મને યોગ્ય ગણાય છે. લક્ષ્મણહીન
મનુષ્ય કદી પણ અકાર્ય કરતા કરતો નથી. ગમે તેવા ઉત્તમ
કુલમાં ઉત્પન્ન થયા છતાં તે કુલભર્યાદાને તજતા વાર
લગાડતો નથી.

૩૨ દયાળુ થવું.

દુખી પ્રાણીઓને દુખથી બચાવવાની ઇચ્છા તેનું
નામ દયા. દયાળુ મનુષ્ય દરેક પ્રાણીને સુખી કરવાની
ઇચ્છાવાળો હોય છે. પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે તે પ્રાય દયાથીલ
હોવાથી ઉપયોગપૂર્વકની પ્રવૃત્તિના યોગે તેની સર્વ આરા
ધનામાં દયા મુખ્ય હોય છે. દયા એ ધર્મનું મૂલ છે. તે
પ્રાપ્ત થવાથી જ પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે દયાની ભાવનાપૂર્વક તે
ક્ષમા વગેરે તાત્વિક ધર્મની આરાધના કરી શકે છે.

ધર્મક્રિયા કરવા છતાં જે મનુષ્યમાં દયાના પરિણામ
નથી તે મનુષ્યની ધર્મ ક્રિયા તેના ધર્મને ક્ષતકરૂપ બને.

૪૬ લક્ષ્મણ ગુણીધજનની જનનોમિત્રાર્યામત્યતશુદ્ધદયામનુ
વર્તમાના ।

તેજસ્યિન મુખમસૂનપિ સત્યજન્તિ સત્યમ્થિતિ જ્યસન્તિનો
ન પુન પ્રતિહામ્ ॥

છે ધર્મ તો ગ્રંથ જ હોય છે, પણ ધર્મ કરનારની અયોગ્યતાથી જ જગતમાં ધર્મ અયોગ્ય કરે છે, વગોવાય છે

૩૨ સૌમ્ય પ્રકૃતિવાળા થવું

સ્વભાવથી જ શાન્ત પ્રકૃતિવાળો આત્મા બનતા લગી પાપકર્મમાં પ્રવૃત્તિ કરતો નથી અને સૌમ્ય પ્રકૃતિવાળા માણસને સહુ સુખે સુખે અનુસરી શકે છે શાત સ્વભાવને લીધે તે બીજા અશાન્ત હોવાને પણ સમાધિનું કારણ થઈ પડે છે અર્થાત્ આકરી પ્રકૃતિવાળા હોયો પણ શાન્ત પ્રકૃતિવાળા સત્જનોના સમાગમથી ઠંડી પ્રકૃતિના થઈ જાય છે તેથી શાન્ત પ્રકૃતિવાળા હોયો મુખપૂર્વક સ્વપરહિત સાધી શકે છે

૩૩ પરોપકારના કાયમાં પ્રવ્રીણ થવું.

સ્વાર્થ વિના પરતુ કાર્ય કરવામાં તત્પર થવું તે પરોપકાર પરોપકાર પરાયણ મનુષ્યનું ધર્મનું સર્વને આનંદ જનક બને છે

પરોપકારી પુરુષ ધર્મનું ખરૂં રહસ્ય સારી રાતે સમજી નિરપૃથક વૃત્તિવાળો થઈ પોતાના પૂર્વ પુરુષાર્થના ચોગે અન્યજનોને પણ સન્માર્ગમાં જોડી દે છે એવા પર હિતકારી પુરુષોની જ બલિહારી છે તેવા ધન્ય પુરુષો સ્વ પરતુ હિત સુદર રીતે સાધી શકે છે અને ધર્મને સારી રીતે લીધારી શકે છે, આવા નિ સ્વાર્થી જનો પરોપકારને

૩૫. ઇન્દ્રિયોના મનુદાયને બશ કરનાર થવું

જ્ઞાન, આજ્ઞા, નાક, જીભ તથા ચામડી એ પાંચે ઇન્દ્રિયોની રૂપ, રૂપ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શરૂપ પોતપોતાના વિષયમા અધિક પડતી આસક્તિનો ત્યાગ કરવો. અર્થાત્ વિકારને અટકાવવો તે ઇન્દ્રિયજન્ય કહેવાય છે આ રીતે ઇન્દ્રિયોના વિકારોને કાણુમા લેવાથી મનુષ્યને બાહ્ય અજ્યતર મહાન સંપત્તિઓ મળે છે, કહ્યું છે કે-

‘ઇન્દ્રિયોનો અસયમ તે દુ ખનો માર્ગ છે અને ઇન્દ્રિયો ઉપર વિજય મેળવવો તે સ પદા (મુખ) નો માર્ગ છે એ બે માર્ગોમાથી જે માર્ગ ઇષ્ટ હોય તે માર્ગે ગમન કરવું’^{૪૭} અર્થાત્ મુખની અભિલાષાવાળાજી ઇન્દ્રિયોનો નિશ્ચય કરવા સતત ઉદ્યમ કરવો ‘ઇન્દ્રિયો એજ નરક અને સ્વર્ગસ્વરૂપ છે નિશ્ચય કરેલી ઇન્દ્રિયો પાપથી બચાવીને સ્વર્ગમા લઈ જાય છે, જ્યારે છુટી મૂકેલી ઇન્દ્રિયો યથેચ્છપાપ કરાવીને નરકમા લઈ જાય છે’^{૪૮}

અહીં ઇન્દ્રિયવિજયમા અતિ આસક્તિના પરિહાર રૂપ મર્યાદા બતાવી તેનું કારણ એ છે કે-અહીં સામાન્ય મૂલંસ્થ ધર્મનું સ્વરૂપ કહેવામા આવ્યું છે સર્વથા ઇન્દ્રિયજન્ય તો સાધુપણમા કરી શકાય છે

૪૭ આપદા કથિત પન્થા, ઇન્દ્રિયાણામસયમ ।

તજ્જય સંપદા માર્ગો, યેનેષ્ઠ તેન ગમ્યતામ્ ॥

૪૮. ઇન્દ્રિયાણ્યેષતત્સર્વ, યત્તર્વાગનરકાવુમૌ ।

નિગૃહીતવિસૃષ્ટાનિ, સ્વર્ગાંચ નરકાય ચ ॥

ઉપર જણાવવામાં આવ્યા છે તે ઉપ શુદ્ધો એ
 ધર્મનો પાયો છે પાયો મજબૂત કયાં વિના જેમ મહેલ
 સ્થિર થઈ શકે નહિ, તેમ ચોચ્ચતા વિના આવક કે મુનિ
 ધર્મની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી પાતતા કેળવવા
 માટે જીવનમાં માર્ગાનુસારોના આ શુદ્ધોની અતિશય આવ
 જ્યક્તા હોવાથી સૌથી પ્રથમ તેને રત્ન કરવામાં આવ્યા છે
 આવા માર્ગાનુસારી જીવને ધર્મ તત્ત્વ જાણવાળી ઇચ્છા થાય
 એ સ્વાભાવિક છે તેથી હવે પછીના પ્રકરણમાં ધર્મનું
 લક્ષણ જણાવવામાં આવશે.

કે 'શુદ્ધ અનુષ્ઠાન દ્વારા કર્મમેવ દૂર થવાથી મોક્ષના કારણમૂલ સમ્યગ્દર્શન આદિ ગુણોના લાભ થવા રૂપ ફળ-વાણી પ્રગટ થયેલી હવશુદ્ધિ તે જ ધર્મ'^૩

ધર્મના ઉપયુક્ત લક્ષણમા વ્યવહાર ધર્મ અને નિશ્ચય ધર્મ બન્નેનો નિષ્કર્ષ આવી જાય છે

ચિત્તની શુદ્ધિ-યુષ્ઠિ વિના કેવળ કાયિક-વાચિક પ્રવૃત્તિમા જ ધર્મ માનવો તે અયોગ્ય છે તેમ જ ચિત્તશુદ્ધિમા કારણમૂલ તપ, જપ, સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, દાન, શીલ આદિ કાયિક-વાચિક પ્રવૃત્તિ વિના માત્રકલ્પિત મનશુદ્ધિને જ ધર્મ માની લેવો તે પણ અયોગ્ય છે, કારણ કે તપ, જપ, સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, દાન શીલ આદિ અનુષ્ઠાનો મનશુદ્ધિના પ્રબળ નિમિત્ત કારણો છે જે કાર્યતુ જે કારણ હોય તે કારણોત્તુ વારંવાર આહર અને સન્માન પૂર્વક આલેખન કર્યા વિના કદી પણ કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી

વ્યવહાર અને નિશ્ચય બન્ને પરસ્પર સાપેક્ષ છે એકલી બાહ્યક્રિયામા કે આચરણ વિના કલ્પિત મનની નિર્મળતામા જ ધર્મ સમજનારા જ્ઞાન્ત છે અર્થાત્ વસ્તુસ્થિતિથી અજ્ઞાત છે નિર્મળ ચિત્તદ્વારા જે કાંઈ શુભ પ્રવૃત્તિ થાય છે, તે વ્યવહાર ધર્મ છે, અને કાયિક શુભ પ્રવૃત્તિ દ્વારા જે ચિત્ત શુદ્ધિ પ્રગટે છે, તે લાવ-ધર્મ છે, (નિશ્ચય ધર્મ છે), અને

૩ શુદ્ધાનુષ્ઠાનત્રય્યા કર્મમલાપગમલામલક્ષણા

સમ્યગ્દર્શનાદિનિર્ગોળગોજલામફલાગ્રીવશુદ્ધિ ધર્મ ।

ધર્મવિન્દુટીકા

તે ભાવધર્મ દ્વારા હેયોપાદેય વસ્તુમાં ત્યાગ અને આકરણ પ્રવૃત્તિ થાય છે તે બ્યવહાર ધર્મ છે. આ રીતે બન્નેમાં પરસ્પર કાર્યકારણભાવ હોવાથી તેમને સર્વથા અલગ પાડી શકાતા નથી.

પ્રશ્ન ૦ ૩ ‘અવિરુદ્ધ એવા આગમ વચનને અનુસરતું’ એટલે શું ?

ઉત્તર ૦ બ્યવહાર ધર્મના લક્ષણમાં એક વિશેષણ એવું બતાવવામાં આવ્યું છે, કે ‘અવિરુદ્ધ એવા આગમ વચનને અનુસરતું’ એનો અર્થ એ છે કે જે ધર્મ-અનુષ્ઠાન કરવું છે, તે પરીક્ષિત વચનરૂપ આગમને અનુસરતું હોવું જોઈએ પરીક્ષિત વચન તેને કહેવાય કે-જેમ કસોટીથી કસીને, છીછીથી કાપીને અને અગ્નિથી બાળીને સોનાની પરીક્ષા થાય છે, તેમ શાસ્ત્ર વચનોની પણ કપ, છેદ અને તાપદ્વારા પરીક્ષા થાય છે તે પરીક્ષામાં જે ટકી શકે તે જ પરીક્ષિત આગમવચન કહેવાય છે.

પ્રશ્ન ૪ કયું શુદ્ધ આગમ કયું કહેવાય ?

ઉત્તર ૦ જે આગમમાં કરવા લાયક કાર્યોને કરવાનું વિધાન હોય અને નહિ કરવા લાયક કાર્યોનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો હોય, તે આગમ કયશુદ્ધ કહેવાય.

પ્રશ્ન ૫. છેદ શુદ્ધ આગમનું લક્ષણ શું ?

૪ વિધિપ્રતિષેધો કય (ધર્મવિન્દુ)

૬૦ કસોટીથી શુદ્ધ જણાવુ સુવર્ણ જેમ અદરથી અશુદ્ધ
હોવાનો સ્વભવ છે, માટે તેના છેદ કરીને પરીક્ષા થાય છે,
તેમ આગમ પણ વિધિનિરેખાયુક્ત હોવા છતાં સ્વહિતથી
વિપરીત ક્રિયાનુ પ્રક્રપક હોય, તે તેના વિધિનિરેખા નકામા
જ નીવડે છે માટે જે પ્રમાણે તેમાં કરણીય અકરણીયના વિધિ
નિરેખા જણાવ્યા હોય, તે જ પ્રમાણે તેને બાધ ન પડે અને
તેથી શુદ્ધ ક્રિયાનુ જે પ્રક્રપક હોય, આગમ તે છેદ્યુદ્ધ ગણાય છે ૧

‘અહિસા પરમો ધર્મ’ અથવા

‘આત્મન્ સર્વમૂતેષુ, સુરદુ.સે પ્રિયાપ્રિયે ।

ચિન્તયન્નાત્મનોઽનિષ્ઠાં હિસામન્યસ્ય નાચરેત્ ॥’

‘અહિસા એજ પરમ ધર્મ’ છે, અથવા ‘આપણા
આત્માની જેમ સહુ કોઈ પ્રાણીને સુખ પ્રિય છે અને
દુઃખ અપ્રિય છે, એમ સમજીને, જેમ આપણને હિસા
અનિષ્ઠ છે, તેમ બીજાની હિસા પણ ન કરવી’ વગેરે
વાક્યોથી જે આગમમાં અહિસાનુ વિધાન કે હિસાને
નિરેખ જણાવેલ હોય, છતાં એ જ આગમ જે એમ કહે કે-

યજ્ઞાર્થં પશુઃ સૃપ્તાઃ, સ્વયમેવ સ્વયમ્હરા ।

યજ્ઞોઽસ્ય મૃત્યૈ સર્ગસ્ય, તસ્માદ્ યજ્ઞે વધોઽનયઃ ॥

ભાવાર્થ-‘વિધાતાએ સ્વયમેવ યજ્ઞ માટે પશુઓ બના
વ્યા છે, માટે તેનું અહિસાન દેવાથી, યજ્ઞ તે પશુના અને

૧ તત્સમવપાન્નાચેષ્ટોક્તિઃ ૧૪૯૫ । ધર્મવિદુ ।

સર્વ જગતના હિત માટે થાય છે આથી યજ્ઞમા થતી
હિંચા હિંચા નથી’

અથવા એવી જ બીજી હિંચક ક્રિયાઓનું પ્રરૂપક હોય,
તો તે શાસ્ત્ર એક બાજુ ઉપદેશથી ફિસાનો નિષેધ કરવા છતાં
બીજી બાજુ ક્રિયાથી હિંચાનું પ્રરૂપક છે માટે તે પરસ્પર
વિરૂદ્ધ વચન બની જાય છે આથી જ પોતે કહેલા કાયદાનો
પોતે કહેલી ક્રિયાથી જેમા ભગ ન થતો હોય તે આગમવચન^૧
ઉદ્દશ્ય^૨ ગણાય છે

પ્ર૦ ૬. તાપશ્યુષ્ય આગમનું લક્ષણ ॥ ?

૬૦ સોનું કાપવાથી શુષ્ક જણાયા છતાં પણ, જેમ
તે અન્ય ધાતુના મિશ્રણવાળું હોવાનો સંભવ છે અને તેથી
તેને અગ્નિમા ગાળીને પરીક્ષા કરવામાં આવે છે, તેમ આગમ
વચન પણ વિધિ નિષેધયુક્ત અને તેને અનુરૂપ ક્રિયાઓનું
પ્રરૂપક હોય, ઉપશાન્ત તે વિધિનિષેધમા કારણ બની શકે
તેવા જીવ-અજીવ વગેરે પદાર્થોને જે આગમ સ્વાદ્વાર
નીતિથી જણાવનાર હોય તે તાપ શુષ્ક આગમ કહેવાય^૧

આત્મા વગેરેને જે શાસ્ત્ર એકાન્ત નિત્ય કે અનિત્ય
માને, તે શાસ્ત્ર ભલે વિધિનિષેધ અને તેને અનુરૂપ ક્રિયાનું
પ્રરૂપક હોય, છતાં તે તાપશ્યુષ્ય નથી, કારણ કે, એકાન્ત નિત્ય
આત્મા કદી પણ પોતાના સ્વરૂપને છોડતો નથી અને નવું

સ્વરૂપ ધારણ કરતો નથી. જો આત્મા જ આવા નિત્ય સ્વ
રૂપવાળો હશે, અક્રિય હશે, તો ક્રિયાવાળો બનશે જ કેમ ?
અગર તે સક્રિય હશે તો ક્રિયાથી અટકશે જ કેમ ?
કારણ કે, નિત્ય હોવાથી સ્વરૂપ કદી બદલાશે જ નહિ,
એથી તેનામાં ક્રિયાદિ ઘટે જ નહિ અને તે સસારી
મટી મુકતાત્મા પણ બને નહિ, વળી તે સુખી હોય તો
દુખી થઈ શકે જ નહિ અને દુખી હોય તો સુખી
થઈ શકે જ નહિ આમ એકાન્ત નિત્યવાદથી
સર્વાન વિરોધ જ આવશે. વળી જો એકાન્ત અનિત્ય
માનવામાં આવે તો ક્ષણ વિનમ્બર તે આત્મા આ ક્ષણે ક્રિયા
કરીને બીજી ક્ષણે નાશ પામે, એટલે ક્રિયાના ફળ સુખ-
દુખ આદિનો ભોક્તા તે બની શકશે નહિ આ ક્ષણે ક્રિયા
કરનાર આત્મા જુદો, બીજી ક્ષણે ઉત્પન્ન થનાર ક્રિયાનુ ફળ
ભોગવનાર આત્મા જુદો એમ ઠેાંઠના પુણ્ય-પાપ ઠેાંઠ
બીજો આત્મા ભોગવનાર બનશે એ વાત જ તદ્દન અનુચિત
છે, માટે પદાર્થ માત્ર કથયિત્ નિત્યાનિત્ય છે સોનાનું કડું
હોય તેને લાગી કુડા કરાવવા છતાં સોનું તો સોનારૂપે જ
રહે છે માત્ર તેનો કડારૂપી પૂર્વપર્યાય નાશ થયો
અને કુડવરૂપે નવો પર્યાય ઉત્પન્ન થાય છે તે રીતે પદાર્થ
માત્ર પણ દ્રવ્યરૂપે નિત્ય જ છે છતાં તેના એક પર્યાયનો
નાશ થાય છે અને બીજો પર્યાય પ્રગટે છે, તેથી પર્યાય વડે
અનિત્ય છે એટલે પદાર્થ માત્ર દ્રવ્યથી નિત્ય છે અને
પર્યાયથી અનિત્ય છે તે જ રીતે પદાર્થમાત્રનું કથયિત

જિન્નાજિન્નત્વ વગેરે પણ સ્વણુદિથી સમજી લેવું. એ રીતે જે આગમમા જીવ, અજીવ, આદિ પદાર્થોનું સ્વાદાદ રીતેથી કથયિત્ નિત્યાનિત્યત્વાદિ સ્વરૂપ જણાવ્યું હોય તે જ આગમ વચન તાપશુદ્ધ હોઈ ઉપાદેય બની શકે છે

પ્ર૦ ૭ આ રીતે કય, છેદ અને તાપદારા પરીક્ષિત આગમવચન કૈનું હોઈ શકે ?

ઉ૦ નિમિત્તની શુદ્ધિ હોવાથી શ્રી જિનવચન જ આવું અવિરુદ્ધ શુદ્ધ હોઈ શકે કારણ કે વચનનું અતરંગ નિમિત્ત વક્તા છે, તે જો રાગ, દ્વેષ, મોહાદિથી પરત્રા હોય, તો તેનું વચન અસત્ય હોવાનો સંભવ છે, એ રાગદ્વેષ મોહની પરત્રાતા શ્રી જિનેશ્વરદેવેને નાશ પામી છે તેઓ સ્વયં શુદ્ધ છે, તેથી તેઓનું વચન સત્ય જ હોય છે રાગદ્વેષાદિથી પરત્રા હોય તે જિન કહેવાય નહિ અને જિન હોય તે રામદ્વેષાદિથી પરત્રા હોય નહિ આ જિન શબ્દ નામ કે કલ્પના માત્ર નથી, પણ ‘તપાવે તે તપન’ વગેરે શબ્દોની જેમ ‘અતરંગ રાગદ્વેષાદિ શત્રુઓને જે છોડે તે જિન’ એમ અર્થાથ શબ્દ

ધુણાદાર ન્યાયથી કૈાઈ કૈાઈ ઠેકાણે સ્વમતિ કલ્પનાથી પ્રરૂપણા કરનારના પણ અવિરુદ્ધ વચનો મળી આવે છે, પણ તે વચનો શ્રી જિનેશ્વરદેવના જ કહેલા છે કારણ કે—સત્ય વચનનું મૂળ શ્રી તીર્થંકર દેવોજ છે સમુદ્રમા જેમ બધી નદીઓ સમાઈ જાય છે તેમ સર્વ દર્શનાના જે સત્ય વચનો

છે, તે તમામ સ્ત્રી વચનો શ્રી જિનેશ્વરદેવના આગમમા સમાઈ જાય છે. આથી જ્યાં જ્યાં સ્ત્રી વચનો મળી આવે છે, તે સમગ્ર શ્રી જિનેશ્વરદેવના આગમ સમુદ્ધાન જિન્દુઓ રૂપ છે

મં ૮. 'દ્રવ્ય, દેવ, કાલ, ભાવને સાપેશ' એટલે શું ?

૬૦ બ્યવહાર ધર્મના લક્ષણમા એક વિશેષણ એવું બતાવવામા આજુ ૧૧ કે દ્રવ્ય, દેવ, કાલ, ભાવને સાપેશ હોય તે અનુષ્ઠાન ધર્મ કહેવાય તેનો અર્થ એ છે કે- સર્વ હ્રદ્યો કર્મની વિચિત્રતાથી એક સરખા નથી સર્વ દેવો પણ એક સરખી સામગ્રીવાળા હોતા નથી અને અવસર્પિણી ઉત્સર્પિણીરૂપ કાળ પણ પડતી ચડતી અવસ્થાવાળો હોવાથી એકસરખો હોતો નથી તેમ દાયોપશમાદિક ભાવો અધ્યવસાયો કે અભ્યવસાયિક પકાવવાની સાધન સામગ્રી પણ સર્વને એકસરખી હોતી નથી આ દ્રવ્ય, મેત્ર, કાળ, ભાવથી વિચિત્રતામય જગતમાં કોઈ પણ અનુષ્ઠાન સર્વ હ્રદ્યો સર્વ દેવોમા સર્વકા સરખી રીતિએ કરી શકે નહિ માટે જે હ્રદ્યોને, જે દેવોમા, જે કાળે, જે અધ્યવસાય કે સામગ્રી મળી હોય તેને અનુરૂપ 'શક્ય અનુષ્ઠાનનું વિધાન' કરેલું હોય તે જ અનુષ્ઠાન વાસ્તવિક કાર્યમાધક હોવાથી ધર્મ કહેવાય

શ્રી જિનેશ્વર દેવોએ માસકરપવિદાર આદિ કોઈ કાર્યનું એકાન્તે વિધાન કે નિષેધ કર્યો જ નથી તેઓની

૨૫૦૮ આશા એ છે કે- જેમા અધિક લાભ હોય અને અલ્પ હાનિ હોય, તે કાર્ય કરવું. અથવા જે રીતે આત્મિક ગુણો પ્રગટે તે રીતે નિઃકલ્પ પરિણામી બનીને વર્તવું જોઈએ મનુષ્યપણુ દુર્લભ ॥ અને તેમા પણ શ્રી જિનેશ્વર દેવોના વચનની પ્રાપ્તિ મહાદુર્લભ છે, માટે વિશુદ્ધ ભાવથી જે રીતે જ્ઞાનીની આજ્ઞાનુ પાલન થાય, તે રીતે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ જેમ રાગીનો રાગ જે જે ઔષધ આદિ ઉપચારોથી દૂર થાય, તે જ તેવું સાચું ઔષધ છે, તેમ જે અનુધ્યાનથી અનાદિ સંકલ્પર કુવાસનાદિ દોષો આત્મામા ઓછા થાય, તે જ તેને માટે મોક્ષનો સાચો ઉપાય છે આથી વિપરીત જોઈએ ન્યૂનાધિક પ્રવૃત્તિ કરવી તે વાસ્તવિક ધર્મ તો નથી પણ પોતે જે ધર્મ કરે છે તેના પ્રત્યે જ દેવનું તે પરિણામ છે. શ્રી યોગિન્દુ નામના અન્યરત્નમા જણાવ્યું છે કે-“ જે આત્મા કરણીય અનુધ્યાનોમા આગમ વચનનું ઉશ્કેધન કરીને તેજ આગમના નામે સ્વમતિ કલ્પ નાથી (યથેચ્છ) પ્રવૃત્તિ કરે છે તે મૂઢ આત્મા અનુધ્યાનને કરતો હોવા છતાં નિયમા તેનો દેવી છે ૭ પૂ જ્ઞમાત્રમણુ ધર્મદાસગણિએ પણ ઉપદેશ માલામા કહ્યું છે, કે-“ જે શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનની આજ્ઞાને અનુરૂપ દ્રવ્ય, ક્ષેત્રાદિને અનુસરીને પ્રવૃત્તિ નથી કરતો (અને ઊવડી રીતે કરે છે)

૭ તત્કારીમ્યાત્સ નિયમાત્, નદ્દુવેપી ચેતિ ચો જ્ઞઢ ।

આગમાર્થે તમુલ્લઙ્ગય, તત્ત એવ પ્રવર્તે ॥ યોગિન્દુ ॥

તેના જેવો મિથ્યાદષ્ટિ બીજો કોણ છે ? અર્થાત્ કોઈ નથી, કારણ કે-તે આગમવચનથી વિપરીત વર્તન કરીને બીજા આત્માઓને આગમવચનમાં શકાદિ દોષો ઉત્પન્ન કરે. સ્વ પર મિથ્યાત્વની વૃદ્ધિનો કરનાર છે^૮ માટે અવિરુદ્ધ આગમવચનને અનુસરતું દ્રવ્ય, દોષ, કાવ, બાવ સાપેક્ષ જે અનુમાન હોય તે જ ધર્મ કહેવાય

પ્ર૦ ૬ “ મૈત્રી, પ્રમોદ, કરુણા અને માધ્યસ્થ્ય ભાવ યુક્ત ધર્મ અનુમાન હોવું જોઈએ ” એવું તાર્પર્ય શું ?

ઉ૦ બ્યવહાર ધર્મના લક્ષણમાં એક વિશેષણ એવું બતાવવામાં આવ્યું છે કે-મૈત્રી, પ્રમોદ, કરુણા અને માધ્યસ્થ્ય ભાવયુક્ત જે અનુમાન હોય તે ધર્મસ્વરૂપ બની શકે અહીં પ્રથમ મૈત્રી આદિ ભાવો શું છે, તથા મૈત્રી અદિ ભાવોને ધર્મની સાથે શો સબંધ છે, તે વિચારીએ સમસ્ત પ્રાણીઓ પ્રત્યે મૈત્રી, શુભાધિક આત્માઓ પ્રત્યે ભક્તિરાગરૂપ પ્રમોદ, દુ ખી છરો પ્રત્યે કરુણા અને જેને સુધારી શકાય તેમ ન હોય તેવા અવિત યાદિ દોષોથી દુષ્ટ આત્માઓ પ્રત્યે માધ્યસ્થ્યભાવ એટલે ઉપેક્ષાવાળું અતકરણ તે મૈત્રી આદિ ભાવો છે બીજી રીતિએ કહેવું હોય તો ‘પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે સ્નેહના પરિણામ’

૮ જો જહવાય ન કુળદ મિચ્છાદિદ્વૈ સઠ કો અન્નો-

વદ્દેદ મિચ્છત્ત, પરસ્સ સઠ જણેમાણોત્તિ ॥ ઉપદેશમાલા ॥

-તે મૈત્રી* આપણા કરતા અધિક ગુણવાળા વડીલો પ્રત્યે નમન આદિથી અને પ્રસન્નતાદિથી જણાવતો તેમના પ્રત્યે હાર્દિક બહિતરાગ તે પ્રમોદ.^{૧૦} દીન, દુઃખી, રોગી વગેરે પ્રતિ દયાની કે દુઃખ ફેડવાની લાગણી તે કરુણા.^{૧૧} અને અયોગ્ય આત્મા પ્રત્યે રાગદેવનો અભાવ તે માધ્યસ્થ્ય.^{૧૨} કહ્યું છે

આ મૈત્રી, પ્રમોદ, કરુણા અને માધ્યસ્થ્ય ચારે ભાવનાઓને અવશ્ય મોક્ષફળની પ્રાપ્તિ કરાવનાર ધર્મરૂપ દ્રવ્ય વૃક્ષના મૂળ તરીકે શાસ્ત્રોમા જણાવી છે. જેમ મૂળ વિના વૃક્ષ કે ફળ ન હોય, તેમ આ મૈત્રી આદિ ભાવરૂપ મૂળ વિના ધર્મરૂપો વૃક્ષ ન જ હોય તો મોક્ષફળ તો મળે જ કયાથી ?

જો હૃદયગત મૈત્રી આદિ ભાવો ન હોય તો બાહ્ય અનુષ્ઠાન ગમે તેવું હોય, તો પણ તે ધર્મ અને નહિ કારણ કે-જેને મૈત્રીભાવ નથી તે આત્મા ધર્મક્રિયા કરવા છતાં વેરભાવને ચમાવી શકે નહિ જેને ગુણનો રાગ નથી, તે કદી પોતે ગુણી બની શકે નહિ. જેને ખીજના

૧ તથા સમસ્તમરણવિષયસ્નેહપરિણામો મૈત્રી ॥ મહોપાધ્યાય શ્રી
યજ્ઞોવિજયજી ॥

૧૦ નમનપ્રસાદાદિભિર્ગુણાધિકેષ્યમિવ્યવ્યમાનાન્તરમન્તિરનુરાગ
પ્રમોદ ।

૧૧ દીનાદિષ્વનુકમ્પા કરુણા (મહોપાધ્યાય શ્રી યજ્ઞોવિજયજી ।)

૧૨ અરાગભાવો માધ્યસ્થ્યમ્

હું ખની લાગણી નથી, તેને પોતાના પત્રુ ભાવિ હું ખોતુ જ્ઞાન થઈ શકે નહિ અને તેથી ઉન્માર્ગથી બચી શકે નહિ. તેમ જ જે જીવોના કર્મજન્ય દોષો કે જેને સુધારવાને કોઈ ઉપાય નથી, તેની જે ઉપેક્ષા કરી શકે નહિ, પણ જિલ્લો દ્વેષ કરે કે બળાત્કારે તેને સુધારવા પ્રયત્ન કરે, તો તે સુધારવાને બદલે જિલ્લો વધારે બગડે પરિણામે અતિ પ્રવૃત્તિ દેવથી પોતાને અશુભ ધ્યાનની વૃદ્ધિ અને કર્મનો બંધ જ થાય માટે આ ચારે ભાવનાઓ સુસારનો ઉકરનાર છે. ધર્મની પ્રથમ ભૂમિકારૂપ છે દરેક ધર્મી આ માટે આ ચાર ભાવનાઓને પોતાના જીવનમાં વધાશક્ય પ્રગટ કરવાની ખાસ આવશ્યકતા છે.

મં ૧૦ ઉપર કહેવા ધર્મના લક્ષણ સુજ્ઞ તો માત્ર એક વચન અનુષ્ઠાન જ ધર્મસ્વરૂપ બને છે. ન્યારે શાસ્ત્રોમાં તો પ્રીતિ, ભક્તિ, વચન અને અસંગ, આ ચારે પ્રકારના અનુષ્ઠાનોને ધર્મ કહ્યો છે, તો તેની સંગતિ શી રીતે થશે ?

ઉં માત્ર વચન અનુષ્ઠાનને જ અહીં ધર્મ કહેવામાં નથી આવતો, પણ આગમવચન જેમાં પ્રેરક એટલે પ્રયોજક હોય, તેવી કોઈ પણ ક્રિયા અનુષ્ઠાનરૂપ વ્યવહારને ધર્મ કહીએ છીએ. પ્રસ્તુત અધિકારમાં યજ્ઞના પદમાં પચમી વિશકિત પ્રયોજ્ય-પ્રયોજક અર્થમાં છે. જિનવચન જે અનુષ્ઠાનનું પ્રયોજક છે તે ધર્મ આવી વ્યાખ્યા કહેલી હોવાથી પ્રીતિ, ભક્તિ અને અસંગ અનુષ્ઠાનમાં પણ

આગમવચન પ્રેરક રૂપે તો છે જ, તેથી જાણી ય અનુષ્ઠાનોમા આ બ્યાખ્યા ઘટે છે અર્થાત્ તે ચારે ય અનુષ્ઠાનોમા આ બ્યાખ્યા ઘટવી હોવાથી જાણાય પ્રકારો ધર્મ રૂપ છે.

પ્ર० ૧૧. પ્રીતિ, ભકિત અને અસંગ અનુષ્ઠાનનુ સ્વ-તત્ત્વ લક્ષણ શુ ? અને આ ત્રણ અનુષ્ઠાનોમાં વચન અનુષ્ઠાનથી ભિન્નતા કઈ રીતે છે ?

ઉ० આગમવચનની પ્રેરણા છતાં જે અનુષ્ઠાનમા આદર-પ્રીતિ મુખ્ય હોય છે, તે પ્રીતિઅનુષ્ઠાન કહેવાય છે. અને જે ક્રિયામા આદર અને પૂજ્યભાવ મુખ્ય હોય છે, તે ભકિત અનુષ્ઠાન કહેવાય છે આ બન્ને અનુષ્ઠાનોમા આગમ-વચનની પ્રેરણા (પ્રયોજ્યપણુ) હોવા છતાં તેનું નિયંત્રણપણુ નથી. જ્યારે વચનઅનુષ્ઠાન, આગમવચનની નિયંત્રણવાળું હોવાથી તેમા અતિચાર બહુ અટક અને સૂક્ષ્મ હોય છે નિશ્ચયનયથી વચનઅનુષ્ઠાન મુનિ મિવાય (છઠ્ઠાથી) નીચેના શુભરથાને હોઈ શકતું નથી આ રીતે પ્રીતિ, ભકિત અને વચન અનુષ્ઠાનમાં સ્વરૂપમાં ભેદ છે અસંગ અનુષ્ઠાન વચન અનુષ્ઠાનના અતિ અભ્યાસ રૂપ છે જેમ કુભારનો ચાક પ્રથમ હડ વડે અને પછી ભ્રમિતા બળે હડ વિના પણ ભ્રમિ છે તેમ વચનાનુષ્ઠાન વચન બળે થનાર છે અને અસંગ અનુષ્ઠાન તો તેના સતત અભ્યાસના બળે પ્રીતિ, ભકિત અને વચનના આલેખન વિના કેવળ આત્માના સંકેત સ્વભાવમા રમણનાપૂર્વક થવાનું છે એ રીતે પ્રીતિ,

લકિત, વચન અને અસંગ અનુષ્ઠાનો સિત્ત સિત્ત પ્રકારના હોવાથી એકતુ લક્ષણ બીજામાં ન ઘટે તો પણ હોય જેવું કંઈ નથી

પ્ર૦ ૧૨ ધર્મના લક્ષણમાં એક રચણે અવિરુદ્ધ આગમ વચનને અનુસરતા અનુકાનને ધર્મ કહ્યો અને બીજે ઠેકાણે ચિત્તનો મેલ ઘટવાથી પુષ્ટિ તથા શુદ્ધિવાળા ચિત્તને ધર્મ કહ્યો તો આ બન્ને લક્ષણોને પરસ્પર શો સબંધ છે ?

ઉ૦ ઉપર જે અવિરુદ્ધ આગમવચનને અનુસરતા અનુકાનને ધર્મ કહ્યો, તે ઉપચારથી સમજવું આવી ઉપચરિત બ્રાહ્મ્યોઃ શાસ્ત્રોમાં હોય છે જેમકે-નરવત્ત નામની વનરપતિવાળું પાણી પગે લાગવાથી રોગ થાય છે, માટે તે વનરપતિનું પાણી પાકરોગ કહેવાય છે ધૃત જીવનમ્ ધીએ લવવાતું કારણ છે, માટે ધી એ લવન કહેવાય છે આમાં ખરી રીતે નરવત્તનું પાણી એ કોઈ રોગ નથી, પણ પગના રોગનું કારણ છે ધી એ લવન નથી, પણ લવનનું કારણ છે આમ છતાં કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરી તેને કાર્યરૂપે કહેવામાં આવ્યું છે આવા કથનને ઉપચરિત કથન કહેવાય છે અહીં પણ અવિરુદ્ધ આગમવચનને અનુસરતું અનુકાન સ્વરૂપે ધર્મરૂપે નથી, પણ ચિત્તની શુદ્ધિ પુષ્ટિરૂપ ભાવધર્મના કારણરૂપે વ્યવહારધર્મ છે અર્થાત્ કારણને પણ કાર્ય માનીને ઉપચારથી ધર્મ કહેવામાં આવ્યો છે એ રીતે વ્યવહાર ધર્મ અને ભાવધર્મ બંનેના લક્ષણ કહ્યાં કારણરૂપ

દ્રવ્યધર્મમા ભાવધર્મનો અંશ હોય છે માટે ઉપચાર કરી શકાય છે આવો અંશ જેમા ન હોય તેમા તેનો ઉપચાર કરી શકતો નથી દ્રવ્યધર્મ અને ભાવધર્મ અર્થાત્ વ્યવહાર ધર્મ અને નિશ્ચયધર્મ બંને પરસ્પર સાપેક્ષ છે દ્રવ્યધર્મની અપેક્ષાએજ તેના કાર્યને ભાવધર્મ અને ભાવધર્મની અપેક્ષાએજ તેના કારણને દ્રવ્યધર્મ કહ્યો છે આ રીતે કાર્ય કારણરૂપે બંને પરસ્પર એક બીજામા રહ્યા છે.

પ્ર૦ ૧૩ વ્યવહાર ધર્મના લક્ષણમા જણાવ્યું છે કે ત્યાગ કરવારૂપે ભાવોને ત્યાગ કરવા તથા ગ્રહણ કરવા લાયક ભાવોને ગ્રહણ કરવા રૂપે બાહ્ય પ્રવૃત્તિ તે ધર્મ તે ત્યાગ કરવા રૂપ અને ગ્રહણ કરવા રૂપે ભાવો કયા કયા છે ?

ઉ૦ ત્યાગ કરવા લાયક મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, ક્ષાય અને મન, વચન, કાયાની અશુભ પ્રવૃત્તિ આ બધા પાપ વ્યાપારો છે પાપ માત્ર ત્યાગ કરવા લાયક છે અને માર્ગાનુસારિતા, અભ્રુવતો, મહાવ્રતો, ક્ષમા, નમ્રતા, સરળતા, શૌચ, સત્ય, સદમ, તપ, નિર્લોભતા, નિષ્પરિગ્રહતા, પ્રજ્ઞા વગેરે દસ પ્રકારનો તથા દાન-શીલ તપ ભાવરૂપે ચાર પ્રકારનો ધર્મ, શુદ્ધિ, સમિતિ, બાર પ્રકારની ભાવના, પરિવહ જય, પાત્ર પ્રકારનું પ્યારિત્ર, ધૈર્ય સ્થૈર્ય, આભૈર્ય દાક્ષિણ્ય સૌજન્ય, ઓદાર્ય વગેરે આદરવા લાયક ભાવો છે

પ્ર૦ ૧૪ ભાવધર્મના લક્ષણમા જણાવ્યું કે-ચિત્તનો મેલ ઘટવાથી પુષ્ટિ તથા શુદ્ધિવાળા ચિત્તનો પ્રાદુર્ભાવ થવો

તે ધર્મ તો ચિત્તનો મેઝ, ચિત્તની પુષ્ટિ અને ચિત્તની શુદ્ધિ શું છે ? અને તેમનું કાર્ય શું છે ?

ઉ૦ “રાગ, દેવ, મોહાદિ એ ચિત્તનો મેઝ ॥ તેને જોગખીને શુદ્ધ ચિત્તપૂર્વક શુભક્રિયા કરવાથી તે દૂર યાય છે એ દૂર થવાથી ચિત્તની શુદ્ધિ અને પુષ્ટિ યાય તે બાવધર્મ છે”^{૧૩} શુભ પુણ્યનો મયય તે પુષ્ટિ, અને અશુભ જ્ઞાનાવરણીય આદિકર્મોની નિર્જરા તે શુદ્ધિ સમજવી આ બન્ને પરપરાએ વધતા કર્મે કરીને આત્માની કર્મથી સંપૂર્ણ મુક્તિ યાય છે^{૧૪} આ રીતે મોક્ષ પર્યન્ત ૯ ને શુભ ક્રિયાની જરૂર રહે છે એ શુભક્રિયાના-જગથી જ ૯વી પરમ શુદ્ધિ સ્વરૂપ મોક્ષ બપરયા પ્રગટે છે”

આ રીતે ધર્મનું લક્ષણ બધવા પછી સ્વાભાવિક રીતે જ ૯વનમા ઉપાસના કરવા યોગ્ય તત્વોને જાણવાની અને આશાધવાની તમગા બાગે છે સમગ્ર વિશ્વમા આશાધવા લાયક એ કમા એષ કોષ તત્વો હોય તો તે દેવ-ગુરૂ અને ધર્મ એ નણ તત્વો છે એને તત્વનથી પણ કહેવામા આવે ॥ અહીં હવે પછીના પ્રકરણમા તેની જોગખાણ આપવામાં આવશે.

૧૩ રાગાદયો મહા ચત્યાગમમદ્યોગતો વિગમ વપામ્ ।

તદય ક્રિયાત ણ્ય દિ પુષ્ટિ શુદ્ધિષ્ચ ચિત્તસ્ય ॥

(શ્રી પોદશક)

૧૪ પુષ્ટિ પુણ્યોપજય શુદ્ધિ પાપહયેણ નિર્મત્તલતા ।

અનુચિન્તિ દ્વયેડાસ્મિન્ક્રમેણ મુક્તિ વરા ક્ષેયા ॥

(શ્રી પોદશક)

પ્રકરણ ત્રીજું.

ઉપાસનાનાં ત્રણ તત્ત્વો. (યાને સમ્યગ્દર્શન)

સર્વ પ્રકારના માસારિક અભ્યુદયો અને પરપરાએ મોક્ષને સાધી આપનાર જ્ઞાન, દાન, તપ, જપ આદિ ધર્મ કરણીની વાસ્તવિક સફળતાનો આધાર સમ્યગ્દર્શન ઉપર રહે છે. સમ્યગ્દર્શન એટલે ઉપાસના કરવા લાયક દેવ, શુદ્ધ અને ધર્મ એ ત્રણ તત્ત્વો ઉપરની સાચી શ્રદ્ધા તેને બાધિબીજ ખણી કહેવામાં આવે છે. યોગશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

યા દેવે દેવતાશુદ્ધિર્ગુરો ચ ગુરુતામતિ. ।

ધર્મે ચ ધર્મધી શુદ્ધા, સમ્યક્સ્વામિદમુચ્યતે ॥૧॥

અર્થ દેવમાં સાચી દેવતાની શુદ્ધિ, શુદ્ધમાં સાચી શુદ્ધતાની શુદ્ધિ અને ધર્મમાં શુદ્ધધર્મની શુદ્ધિ એ સમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે.

તત્ત્વ ત્રય મોક્ષમાર્ગ આ ત્રણ તત્ત્વોની શ્રદ્ધા ઉપર નિર્ભર હોવાથી, મોક્ષ માર્ગની ઉપાસનામાં તે મહત્ત્વનો ભાગ ભજવે છે તેથી અર્થ આત્માઓએ તે ત્રણ તત્ત્વોનું સ્વરૂપ જાણવું ખાસ જરૂરી છે.

આ એક સાધરણ નિયમ છે, કે જેને જેવા જનવુ હોય તેને તેવા ઉપાસ્ય તત્ત્વની સેવા, ભક્તિ, સ્મરણ, જપ ધ્યાન આદિ જરૂરના છે પાવત્ર જનવાની ભાવનાવાળાએ પવિત્ર-તમ એવા પરમાત્માને ઓળખવા માટે પોતાની શક્તિ અને સામગ્રી મુજબ પ્રયત્ન કરવો. જોઈએ તે વિષયના જાણકારો પાસેથી નમ્રતા પૂર્વક તે સબંધી જ્ઞાન મેળવવુ જોઈએ એટલે કે પરમાત્મા કેણુ હેઈ શકે ? એ પદની યોગ્યતાને સૂચવનારા કેવા શુદ્ધિ તેમનામા હોવા જોઈએ ? કેવી ઉદાર ભાવના અને ઉત્તમ સાધના દ્વારા તેઓ પરમાત્મા જન્યા હોય છે ? અને કેવા કેવા નામોથી તેમને સંબોધવામાં આવે છે ? એ બધું જાણવાની જરૂર છે

યોગશાસ્ત્રમાં પરમાત્માની ઓળખાણ નીચે મુજબ આપવામાં આવી છે

સર્વજ્ઞો જિતરાગાદિદોષસ્ત્રીલોક્યપૂજિત ।

યથાસ્થિતાર્થવાદી ચ, દેવોઽર્હન્ પરમેશ્વર ॥૧॥

(૧) પરમાત્મા ત્રણકાળ અને ત્રણ લોકને જાણનારા હોવાથી સર્વજ્ઞ હોય છે

(૨) રાગ, દ્વેષ અને મોહાદિ દોષો ઉપર વિજ્ય પોતે કર્યો હોય છે, દ્રવ્ય-ભાવ ઉપદ્રવોથી પોતે મુક્ત હોય છે અને બીજાના ઉપદ્રવોને પણ ટાળનારા હોય છે

(૩) વાણીના ઠપ શુદ્ધ મુક્ત અતિશયવાળી વાણી વડે તેઓ યથાર્થ ઉપદેશ આપનારા હોય છે

(૪) જગતમા પૂજનીય અણ્ણતા રાજા, બળદેવ, વાસુ-
 દેવ, ચક્રવર્તી, દેવ, દેવેન્દ્ર વિગેરે પણ જેમને સ્તુતિ કરવાને
 -પૂજવાને ઇચ્છે એવા શુભ પ્રકરણને ખામેલા હોય છે કારણ
 કે તે ભગવતોમા સ્તુતિ કરવાને યોગ્ય સમગ્ર વસ્તુઓ
 હોય છે તે માટે કહ્યું છે કે—

દેશ્વર્યસ્ય સમગ્રસ્ય, રૂપસ્ય યશ્ચ સ્ત્રિય ।

ધર્મસ્યાય પ્રયત્નસ્ય, વર્ણના મગ્ન ઇતીહ્વના । ॥૧॥

અર્થ—સમગ્રદેશ્વર્ય, રૂપ, યશ, સ્ત્રી-લક્ષ્મી, ધર્મ
 અને પ્રયત્ન, એ છને ‘ભગ’ એવી સજ્ઞા આપવામા
 આવી છે એ જ વસ્તુઓ જેઓમા પરિપૂર્ણ હોય છે,
 તેઓ ભગવાન કહેવાય છે પરમાત્મામા એ છ વસ્તુઓનો
 સંપૂર્ણ યોગ રહેલો છે

૧ સમગ્ર દેશ્વર્ય—ત્રિદશપતિ ઇન્દ્રો પણ જેઓના
 ચરણમા લકિતથી નમ્ર બનીને હાકન કરે છે તથા શુભાતુ
 બન્ધિ મહાપ્રાતિહાર્યો વડે પૂજા કરે છે

૨ રૂપ—જેઓનું રૂપ પણ અદિતીય હોય છે
 સઘળા દેવતાઓ પોતાના પ્રભાવ વડે પોતાના રૂપને એક
 અશુદ્ધ પ્રમાણુ વિકૃત્વે તોપણ ભગવતના ચરણના અશુદ્ધ
 આગળ તે રૂપ બૂજાઈ ગયેલા અગારા સમાન ભાસે

૩ યશ—પ્રભુનો યશ પણ રાગદોષ, પરીપક્ષ અને
 ઉપસંગોને સંપૂર્ણ પાળે હાકવવાના પરાક્રમથી સર્વત્ર ફેલા-

યેલેા છે અને ત્રણે લોકને સદાકાળ આનંદ આપવા વાળો છે.

૪ શ્રી-લક્ષ્મી પણ ધાતિકર્મના ઉચ્છેદથી પ્રાપ્ત થયેલ કેવલાલોક-કેવળજ્ઞાન અને નિરતિયય સુખરૂપ નેઓને શાશ્વત હોય છે

૫ ધર્મ ધર્મ પણ સમ્યગ્ દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર રૂપ અથવા જ્ઞાન રીત તપ અને ભાવનાદિરૂપ, સાધન અને અનાગમ એવા બે ભેદવાળો તથા મહાયોગાત્મક નેઓને સર્વોત્કર્ષપણે હોય છે

૬ પ્રયત્ન પ્રયત્ન પણ નેઓનો પરમરીયંથી ઉત્પન્ન થયેલ એક શક્તિ આદિ મહાપ્રતિભાઓના કારણભૂત તથા કેવલી સમુદ્ધાત અને યોગનિરોધ રૂપ શેલેશીઅવસ્થાઓ વડે બ્યબ્ધ હોય છે

પરમાત્માનુ અદાર દોષરહિતપણું.

મુખ્યપણે અદાર પ્રકારના દોષો સસારી જીવોમા જોવામા આવે છે પરમાત્મા એ અદારે પ્રકારના દોષોથી સર્વથા મુક્ત હોય છે કહ્યું છે કે-

‘મન્તરાયા દાનલાભગ્રીર્યમોગોપમોગના ।

દામો રત્યસ્તી મીતિર્નુગુપ્ત્યા શોક ઇવ ચ ॥૧॥

કામો મિધ્યાત્વમજ્ઞાન, નિદ્રા પાવિરતિસ્તયા ।

રાગો દ્વેષઃ નો દોષાસ્તેષામષ્ટાદશાપ્યમી ॥૨॥,

૧-૫ પરમાત્મામા દાનાતરાય નામનો દોષ હોતો નથી એટલે કે જ્ઞાન આપવાની સંપૂર્ણ શક્તિ પરમાત્મામા

પ્રગટેલી હોય છે તેવી જ રીતે સર્વ પ્રકારના લાભો પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ પણ પરમાત્મામાં સંપૂર્ણપણે પ્રગટેલી હોય છે, એટલે તેમનામાં લાભાતરાય હોતો નથી લોગાંતરાય અને ઉપલોગાંતરાય પણ સંપૂર્ણ ક્ષય થયેલ હોય છે અને પરાક્રમ ફેરવવાની સમગ્ર શક્તિ તેમનામાં પ્રગટેલી હોય છે, તેથી તેમને વીર્યાંતરાય હોતો નથી અતરાય કર્મના નાશથી પરમાત્મામાં ઉપરની પાત્ર શક્તિઓ સંપૂર્ણપણે પ્રગટેલી હોય છે ૬-૧૧. પરમાત્મા સંપૂર્ણ જ્ઞાની હોવાથી સામાન્ય જનતાની માફક કૌતુક અગર કુતુહલ આદિથી તેમને હંસવાનું (હાસ્ય) હોય નહિ પરમાત્મા મોહ વિનાના હોવાથી સુખ ઉપર રતિ તેમને હોય નહિ. તેવી જ રીતે દુઃખ ઉપર અરતિ પણ ન હોય સર્વશક્તિમાન હોવાથી તેમને કંઈ જાતનો કંઈના તરફથી ભય હોતો નથી જીગુપ્સા એટલે કંઈ ખરાબ વસ્તુ કેળીને નાક ચઢાવવું, ધૂણા બતાવવી પરમેશ્વર મોહ રહિત અને સર્વજ્ઞ હોવાથી, તેમને કંઈ પણ વસ્તુ પર ધૂણા આવતી નથી પરમેશ્વરને ઠઠી પણ દુઃખ થતું નથી, તેથી તેમને શોક પણ હોતો નથી.

૧૨ કામ એટલે વિવેક વિકાર પરમાત્મા કામ વિકારથી સર્વથા રહિત હોય છે

૧૩ મિથ્યાત્વ એટલે સાચાને ખોટું અને ખોટાને સાચું માનવું તે પરમાત્મામાં આ મિથ્યાત્વ હોતું નથી

પરમાત્મા કોઈ પણ પ્રકારનો મોહ નહિ હોવાથી પોતાના મન ઉપર પણ મોહ હોતો નથી

૧૪ ભગવાન સર્વજ્ઞ હોવાથી કોઈપણ જાતનું અજ્ઞાન એમનામાં હોતું નથી

૧૫ પરમાત્મા જગતના ચરાચર સમગ્ર પદાર્થોને હૃદયને માટે કેળવતા હોવાથી નિદ્રા તેમને હોતી નથી તેઓ સદાકાળ જાગૃતજ હોય છે

૧૬ અવિરતિ એટલે ભોગ તૃષ્ણા પરમેશ્વર ભોગ તૃષ્ણાથી સર્વથા રહિત હોવાથી તેમનામાં અવિરતિ નામનો દોષ હોતો નથી

૧ -૧૮ જગતના તમામ પદાર્થો ઉપર તેઓ સમદષ્ટિવાળા હોવાથી તેમનામાં રાગ અને દ્વેષ હોતા નથી

કૈવલ્યપદના નામો.

અહીં ઉપર જણાવવામાં આવ્યા તે અઢાર દોષો એ ધાતિકર્મના પેટા ભેદો છે એ દોષોનો અભાવ થવાથી એટલે કે ધાતિકર્મોનો ક્ષય થવાથી અનુક્રમે કૈવલ્ય એટલે મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ થાય છે શાસ્ત્રોમાંએ કૈવલ્યપદના અનેક શુભ નામો વર્ણવ્યા છે તેમાંના કેટલાક નામો નીચે મુજબ છે

મહાનંદપદ, અમૃતસ્થાન, સિદ્ધિમતિ, અપુનર્ભવાવસ્થા, શિવપદ, નિઃકેયસપદ, નિર્વાણપદ, શ્રદ્ધાપદ, નિર્વૃત્તિસ્થાન,

મહોદયપદ, સર્વદુઃખક્ષય, નિર્ધાણપદ, અક્ષયપદ, મુક્તિ, મોક્ષ અને અપવર્ગ ઇત્યાદિ-

કૈવલ્યપદનાં સાધકો.

એ પદની અભિલાષાવાળા આત્માઓને મુમુક્ષુ, શ્રમણ, યતિ, વાચ્યયમ, સાધુ, અનગાર, ઋષિ મુનિ, નિર્બન્ધ, વિદ્યુ, તપોધન, યોગી, શમજૂત અને ક્ષાન્તિમાન ઇત્યાદિ શુભ નામોથી સંબોધેલા છે તપ, યોગ, સમતા અને ક્ષમા એ એમનું ધન હોય છે

કૈવલ્યપદનો ઉપાય

કૈવલ્યપદની સાધનાને શાસ્ત્રોમા 'યોગ' પદ્યો મંબોધેલી છે યોગ એ કૈવલ્યપદ યાને મોક્ષનો ઉપાય છે એ યોગ જ્ઞાન, શ્રદ્ધા અને ચારિત્ર સ્વરૂપ છે યથાવસ્થિત તત્ત્વના અવબોધને જ્ઞાન કહેવાય છે સમ્યક્ તત્ત્વો વિષેની રૂચિને શ્રદ્ધા કહેવાય છે તથા સાવધયોગો-પાપવાળા વ્યાપારોના ત્યાગને ચારિત્ર કહેવાય છે એ ત્રણનો એકત્ર સમાગમ એ મોક્ષનો ઉપાય છે

ત્રીજા ભાવની ઉત્તમ ભાવના પૂર્વકની કલ્યાણકારિણી આરાધના

શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માના નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય એમની વાણી એમના અતિશયો એમનું તીર્થ આદિ તમામ વસ્તુઓમા જે અચિત્ત સામર્થ્ય ઉત્પન્ન થાય છે, તેમાં

મુખ્ય કારણ ઉત્તમ જાવના પૂર્વકની પૂર્વે ત્રીજા ભવે થયેલી
એમની કમ્પાણકારિણી આરાધના છે

શ્રી જિનેશ્વરદેવતા આત્માઓની ત્રીજા ભવની એ
ઉદાત્ત જાવના અને અવસ્થાનુ વર્ણન કરતા સુવિહિત શિરો
મણિ ૧૪૪૪ મન્યસ્તનોના પ્રજ્ઞેના સુરિપુરુષર શ્રી હરિભદ્ર-
સૂરિ મદારાજ સ્વોપજ્ઞ 'શ્રી યોગજિન્દ' નામના અન્યસ્તનમા
નીચે મુજબ કરમાવે છે-

‘મોહાધકારગહને, સુમારે દુ સ્થિતા વત ।
સત્યા પરિભ્રમ ત્યુચ્ચૈ, સત્યરિમ્-ધર્મતેવસિ ॥૧॥
મહમેતાનત વૃદ્ધાદુ, વધાયોગ વધવન ।
મનેનોત્તારયામીતિ, વરમોધિસમન્વિત ॥૨॥
વ્રજ્ઞાદિગુણોપેત વરાર્થઘ્યસની સત્ત્વ ।
સયૈવ ચેષ્ટતે ધીમાન્, વર્દ્ધમાનમદોદય ॥૩॥
સત્તત્કયાણયોગેન, કુર્વેન સરસાર્થમેવ મ ।
તીર્થકૃત્વમગાપ્રોતિ, પર સત્વાર્થસાધનમ્ ॥૪॥’

શ્રી સર્વજ્ઞ પ્રણીત ધર્મરૂપી ઉગ્રોત જગતમા વિધ
માન દેવા છતાં અહો ! મિથ્યાત્વાદિ મોહાધકારથી બ્યાપ્ત
હુ ખિત પ્રાણીઓ ભવમા-સ સારમા પ્રતિગ્રમણ કરે છે-(૧)

વરભોધિને પ્રાપ્ત થયેલો હુ વાંચણ ભવજ્ઞમણુધી પીઠા
પામી રહેલા આ પ્રાણીઓને કોઈ પણ પ્રકારે સર્વજ્ઞ ભગવા
નના ધર્મરૂપી ઉદ્યોત વડે હુ ખમય મ સારયકી પાર ઉતારૂ -(૨)

અનુકમ્પા અને આસ્તિકયાદિ ગુણથી સુકત, પરોપકાર
કરવાના બ્યસનવાળો, નવીન નવીન પ્રશન્ન ગુણોને ઉદ્ય

પ્રતિક્ષણુ જેમને વૃદ્ધિ પામતો છે, એવો બુદ્ધિમાન આત્મા પ્રાણીઓ ઉપરની કૃષ્ણાથી પ્રેરણા, તેમને તારવાની ક્રિયામાં રક્ત બને છે—(૩)

સિદ્ધાન્તતુ પરિશુદ્ધજ્ઞાન, અતિશયી ધર્મકથા, અવિ-
સવાદિ નિમિત્તાદિ વ્યાપારો વડે બળ્ય પ્રાણીઓને હિતકારી,
મોક્ષતુ બીજાધાનાદિસ્વરૂપ પરમાર્થ કરવા વડે વરબોધિમાન
પુરુષ તીર્થ કરપણાને પામે છે—તીર્થ કર નામકર્મની નિકાચના
કરે છે—(૪)

‘ચિન્તયત્યેવમેષૈતત્, સ્વજનાદિગત તુ ચ ।

તથાઽનુષ્ઠાનત સોઽપિ, ધીમાન્ ગણધરો મવેત્ ॥૫॥’

બલથી તારવાની ભાવના પોતાના સ્વજનો, કુટુંબીઓ,
મિત્રો, દેશબંધુઓ વિગેરેને માટેજ જે બોધિ પ્રધાન પ્રચરત
બુદ્ધિવાળો આત્મા ચિન્તવે છે, તથા તેને અનુરૂપ પરીપકાર
રૂપ અનુકૂળ સેવે છે, તે આત્મા દેવ, દાનવ અને માનવાદિને
માનનીય તથા મહિમાવાળુ શ્રી ગણધરપદ—શ્રી તીર્થ કર દેવના
મુખ્ય શિષ્યપદને દેવાવાળુ કર્મ ઉપાર્જન કરે છે. (૫)

‘સયિગ્નો મવનિર્વેદાદાત્મનિ સરણ તુ ચ ।

આત્માર્થસમ્પવૃત્તોઽસૌ, સદા સ્યાન્મુણ્ડવેયલી ॥૬॥’

માત્ર સ્વપ્રયોજન—સ્વહિતબદ્ધચિન્તવાળો સ વિગ્ન
આત્મા જરા મરણાદિ રૂપ કાંઈક અનિશ્ચી સળગતા બલરૂપી
જગતના મધ્યમાંથી માત્ર પોતાના આત્માનેજ બહાર કાઢવાની

ભાવના ભાવે છે તથા તેને અનુરૂપ અનુષ્ઠાન સેવે છે, તે આત્મા તથા-પ્રકારના બાહ્ય અતિશયોચી શૂન્ય એવા મુઠ ઠેવણી-સામાન્ય ઠેવણીપણાને પામે ॥ (૬)

એજ વાતન આચાર્યદેવ શ્રી મહાગિરિજી મહા શાસ્ત્ર પદ્મ શ્રી પદ્મસરોજી અન્વની ટીકામા નીચે મુજબ દર્શાવે છે—

‘મહો ! ચિત્રમેતત્, યત્-સત્યપિ પારમેશ્વરે પ્રવચને સુરસોનસિ, મોહાન્ધકારવિહુન્નસત્યપિ દુ સપરીત્તચેતસો જ્ઞાતવ્ય પરિભ્રમન્તિ, તદ્દમ્મેવાનન્ત સંસારાત્ અનેન પ્રવચનેન યથા-યોગમુચારયामीતિ ॥’

‘અહો ! આચાર્ય છે કે શ્રી જિનેશ્વરદેવ પ્રત્નિપિત રૂપરાયમાન તેજ-પ્રકાશવાણુ પ્રવચન વિદ્યમાન હોવા છતાં, મોહાન્ધકારથી જેમનો સન્માર્ગ હુપ્ત થયો છે, એવા દુ ખપરીત ચિત્તવાળા જાતુઓ આ સંસારમા પરિભ્રમણ કરી રહ્યા છે હું તેઓને આ જામ કરે સંસારથી, આ તારકે પ્રવચન વડે પાર ઉતારું’

‘અથ ચ ચિન્તયિત્વા યથા યથા પરેપામુપકારો મયતિ તથા તથા ચોષ્ઠતે ।’

‘એ રીતે વિચાર કરી જે જે પ્રકારે બીજાઓને ઉપકાર થાય, તે તે પ્રકારે ઉદ્યમ કરે છે’

સાહજિક ઉત્તમતા

શ્રી આરંભિત પરમાત્માના આત્માઓને આવી ઉત્તમ ભાવના રૂપરાયમાન થાય છે તેનું મુખ્ય કારણ તેમનામા

રહેવી સાહજિક ઉત્તમતા છે એવ્યત્વ તમામ આત્માઓનું સમાન હોય છે કિન્તુ પ્રત્યેક એવ્ય આત્માઓની મુક્તિ સમાન કાળે અને સમાન સામગ્રીઓથી થતી નથી તેથી પ્રત્યેકનું 'તથાભવ્યત્વ' બિન બિન્ન પ્રકારનું માનવું પડે છે શ્રી જિનેશ્વરદેવના આત્માઓનું 'સહજ તથાભવ્યત્વ' સર્વ કરતા ઉત્તમ હોય છે જેમ જેમ તેમનું 'સહજ તથાભવ્યત્વ' તે તે સામગ્રીના યોગે પરિપાક પામતું જાય છે, તેમ તેમ તેમની ઉત્તમતા બહાર આવતી જાય છે વરજોધિની પ્રાપ્તિ બાદ તો શ્રી જિનેશ્વરદેવના આત્માઓ સર્વથા પરાર્થઉદ્યમી, ઉચિત ક્રિયાવાળા અને જગત જતુઓનો ઉદ્ધાર કરવાના વિશાળ આશયવાળા હોય છે અને તેથી તેમની સઘળી પ્રવૃત્તિ સદૃશ આરભવાત્મી તથા સર્વોત્કૃષ્ટ સત્વાર્થ-પરોપકારને સાધનારી હોય છે.

શ્રી જિનેશ્વરદેવના આત્માઓની પુરૂષોત્તમતા જણાવતા શાસ્ત્રકાર મહર્ષિઓ ક્ષરમાવે છે કે શ્રી જિનેશ્વરદેવના આત્માઓ અનાદિકાળથી આ સસારમા—

- ૧ પરાર્થવ્યસનિન —પરોપકાર કરવાના વ્યસનવાળા હોય છે
- ૨ ઉપમર્જનીકૃતસ્યાર્યા —સ્વાર્થને ગોણું કરનારા હોય છે
- ૩ રચિનક્રિયામત —સર્વત્ર ઉચિત ક્રિયાને આચરનારા હોય છે
૪. બદીનમાયા —દીનતા વિનાના હોય છે

- ૫ સપ્તારમ્ભિણ -સફલ ધર્મનો જ આરંભ કરવાવાળા હોય છે.
- ૬ મદદાનુશયા -અપકારિજન ઉપર પણ અત્યંત ક્રોધને ધારણ કરનારા હોતા નથી
- ૭ કૃતશતાવતય -કૃતશતા શુભના સ્વભાવ હોય છે
- ૮ ધનુષદ્વચિત્તા -ડુંકવૃત્તિઓથી નહિ હણાયેલા ચિત્ત વાળા હોય છે
- ૯ વૈરગુરુમદુમાનિન -દેવ અને શુરેનું બહુમાન કરનારા હોય છે
- ૧૦ ગમ્મીરાગયા -તથા નહીર આશય-ચિત્તના ભાવને ધારણ કરનારા હોય છે

શ્રી જિનનામકર્મબંધના હેતુઓ

શ્રી જિનેશ્વરદેવના આત્માઓ ત્રીજા ભવે શ્રીજિન નામ-કર્મની નિકાચના વખતે દેવા પ્રકારની કટ્યાણુકારેણી સાધનાને સાધનારા હોય છે, તેનું વર્ણન કરના દેવ પૂર્વધર શ્રી ઉમાસ્વાતિ વાચક સ્વસ્થિત શ્રી તત્વાર્થાધિગમચૂડમાનીએ મુજબ કૃતમાવે છે—

‘દર્શનિશ્ચિદ્ધિર્નિનયસપ્તજાશીલત્રતેઘ્નનતિચારોઽમોક્ષં
જ્ઞાનોપયોગમવેગી શાસ્તિતુસ્ત્યાગનપક્ષી સહસ્રાધુસમાધિદૈયાનૃત્ય
વ્રણમર્દદાચાર્યેશ્વરુત્ત્વપ્રચનમક્તિરાપરચસાઽપરિહ્વાણિર્માર્ગપ્રભાવના
વચનવત્સલત્વમિતિ સીર્ષઙ્કરસ્ય ।’

દર્શનવિશુદ્ધિ - પરમપ્રકૃષ્ટસમ્યક્ત્વશુદ્ધિ-શ્રી જિનોક્ત તત્ત્વોને વિ
સર્વથા નિ શક્તિપણુ આદિ દર્શનાચારુ પાલન

વિનયસમ્પત્તતા—અહ કારનો ત્યાગ કરી સમ્યગ્દર્શનાદિ શુદ્ધ
અને તેને ધારણ કરનારા મહાપુરુષોનો વિનય

શીલવ્રતેષ્વનતિચાર —મૂલગુણ અને ઉત્તર ગુણનું ઉત્સર્ગ અપવા
દાત્મક સર્વદા પ્રણીત સિદ્ધાન્તાનુસારે અતિચારરહિત પાલન

અભીક્ષણ જ્ઞાનોપયોગ —અતિક્ષણ વાચના, પૃચ્છના, પરાવર્તના
અનુપ્રેક્ષા અને ધર્મકથા લક્ષણ શ્રુતાભ્યાસમા ઉપયોગ

અભીક્ષણ સવેગ —અતિક્ષણ જન્મ, જરા અને મરણાદિ કલેશરૂપ
સ સારથી લાયભીતપણુ

શક્તિતત્ત્વયાગ —શક્તિમુજળ-શક્તિને ગોપવ્યા કે ઉલ્લંઘ્યા વિના
દાનાદિ ધર્મેનું આત્મેવન-પાલન

શક્તિતત્ત્વસ્તપ —શક્તિમુજળ આદિ પ્રકારના કર્મને તપાવનાર બાર
પ્રકારના તપનું આત્મેવન-પાલન

સઘસાધુસમાધિવેચાવૃત્ત્યકરણમ—અતુર્વિધ મઘ અને મોક્ષ
માર્ગને સાધનાર સાધુપુરુષોને સમાધિ થાય તેવું વર્તન
અને વૈયાવૃત્ત્ય કરણ અથવા સઘની સમાધિ અને
સાધુનું વૈયાવચ્ચ

દ્વંદ્વાચાર્યયદુશ્રુતપ્રવચનમસ્તિ —અરિહંત, આચાર્ય, બુદ્ધશ્રુત
અને પ્રવચન, એ ચારને વિષે, જેમા જે રીતે ઘટે તે
રીતે શુદ્ધાશયથી ભક્તિ-અનુરાગયુક્ત ઉપામના

માધ્યકાપરિહાણિ —અતિદિન ઉભયકાળ અવરત્ય કરવા લાયક
સામાયિકાદિ યજ્ઞાવલ્યકોનું અથવા અતિલેખનાદિ ક્રિયા
ઓનું ખામીરહિત આત્મેવન-પાલન.

માર્ગપ્રમાણના—સમ્યક્દર્શનાદિ શ્રી જિનેશ્વર માર્ગના પ્રમાણને કરવા કરાવવા અને ઉપદેશવા આદિ વડે વિસ્તારવો, વધારવો

પ્રવચનસલ્લસ્ય—પ્રવચન એટલે શ્રી અરિકત પરમહમાનુ શામ્ભુન તેમા રહેલા શુનધરો, બાવમુનિઓ, તપસ્વીઓ, નવહીક્ષિતો, જ્ઞાન મુનિવરો આદિનો મંત્રકે તથા ઉપમક વડે અનુમક કરવો માધમિકો પ્રદેશ સ્નેહ રાખવો શ્રુતાધ્યયન અને સચમાનુષ્ઠાન કરનારને દ્રવ્ય-શાવ ઉત્તમ પ્રકારે સહાય કરવી

ઉપરોક્ત ગુણો એક સાથે મળીને અથવા પૃથક્ પૃથક્ જિનનામકર્મજન્યતા હેતુ બને છે શ્રી જિનેશ્વરદેવના આત્માઓ ત્રીજે બંને શ્રી જિનનામ કર્મની નિકાચના વખતે ‘સવિહવ કદે શાસન રમી’ એ ભાવનાપૂર્વક ઉપરની કદયા છૂકારિણી સાધનાને સાધનારા હોય છે તેના પ્રભાવે અરમ ભવમા તેમનામા જન્મથી ચાર અતિશય, કમક્ષયથી અગિયાર અતિશય અને કેવળજ્ઞાન થયા પડી દેવકૃત ઓગળીસ અતિશય, એમ અનુક્રમે ચોત્રીસ અતિશયો ઉત્પત્ત થાય છે અતિશય એટલે સમસ્ત જગતથી અડીચાતી અવસ્થા લોકમાં ચમત્કાર પે । કરનારી હડીકત આવા અતિશયો અને પાત્રીસ ગુણયુક્ત વાણી વિગેરે પૂર્વ ભવમા સર્વજ્ઞગતકદયાણુના આશયપૂર્વક કરેલી આરાધનાનુ પરિશ્રમ છે તેઓ અરમ ભવમા તીર્થની સ્થાપના કરે છ જગતને કદયાણુનો માર્ગ બતાવી અનેક જીવોનો ઉદ્ધાર કરે છે ।

ગુણપ્રકર્ષની દોષે પહોંચેલા આત્મા પ્રકારના દેવાધિ
દેવ જોઈ સર્વ જીવિમાન પુરુષોને અર્ચનીય અને નમસ્કર
ણીય છે. તેમજુ દર્શન સ્તવન, પૂજન, અને વન્દન અચૂક
રીતે ઠલ્યાણુનું કારણ અને ॥

દેવાધિદેવનાં નામો

પ્રથમ જણાવવામા આવ્યું છે તે મુજબ અદારદોષથી
રહિત તથા સમગ્ર ઐશ્વર્યાદિ ગુણો સહિત જે ઠાઈ હોય,
(પછી તે નામથી ગમે તે હોય) તેઓને પરમાત્મા કહી
શકાય દેવાધિદેવને શાત્રોમા અનેક નામોથી સંબોધવામા
આવ્યા છે ભગવાનના નામનો પણ મહિમા અચિન્ત્ય છે
યોગ શાસ્ત્રના ૧૧મા પ્રકાશમા જણાવ્યું છે કે—

તન્નામમહાનમાત્રાવનાદિસસારસંભવ દુઃખમ્ ।

મઠ્યાત્મનામગ્રેષ પરિક્ષય યાતિ સહસૈવ ॥૧॥

અર્થ—ભગવાનનું નામ શ્રદ્ધા કરવા માત્રથી લગ્ય
જીવોના અનાદિ સસારથી ઉત્પન્ન થયેલા સમગ્ર દુઃખો એક
દમ નાશ પામે છે

સુપ્રસિદ્ધ કવિવર શ્રી સિદ્ધસેનદિવાકરસૂરીશ્વરજી શ્રી
ઠલ્યાણુ મંદિર નામના પ્રસિદ્ધ સ્તોત્રમા નીચે મુજબ દર્શાવે ॥

‘આસ્તામચિન્ત્યમદિમા જિન । સસ્તવસ્તે,

નામાપિ િ મવતો મવતો જગતિ ।’

હે જિન ! અચિન્ત્ય મહિમાવાળું આપનું સ્તવન તો
 રહ્યું, પરંતુ આપનું નામ પણ જાણે જગતનું આ સ સા
 રથી રક્ષણ કરે છે

લક્ષ્મણ સ્તોત્રમાં પણ આચાર્યશ્રી માનતું ગણુરિણ
 ભગવાન શ્રી કૃપમહેવ સ્વામીની સ્તુતિ કરતા દ્રુમભાવે છે કે—

‘માસ્તા તવ સ્તવનમસ્તસમસ્તદોષ,
 ત્વત્સકયાપિ જગતા દુરિતાનિ હન્તિ ।’

સમસ્ત દોષોનો નાશ કરનાર આપનું સ્તવન તો દ્રુ
 મ રહ્યું, પરંતુ આપની સકથા—નામનું કીર્તન પણ જગતના
 પ્રાણીઓના પાપોને હણે છે

આ રીતે તેમનું નામ શ્રદ્ધાથી પણ લગ્ય લેવાને ઉપ
 કારક હોવાથી અહીં સામાન્ય અર્થ સહિત પરમાત્માના
 ઉદ્દેશના નામે અભિધાન ચિતામણિ આદિ શ્રદ્ધાના આધારે
 રજુ કરવામાં આવે છે

“અર્હત્ જિન પારગતસ્તિજાલવિત્ક્ષીણાષ્ટકર્મા પરમેષ્ઠવીશ્વર ।
 શમુ સ્વયમ્ભૂર્મગનાન્ જગત્પ્રમુસ્તીર્થદ્વરસ્તીર્થસ્ત્રો જિનેશ્વર ॥૧॥

અર્હન, જિન, પારગત, ત્રિકાલવિત્, ક્ષીણાષ્ટકર્મ,
 પરમેષ્ઠી, અધીશ્વર, શમુ, સ્વયમ્ભૂ, ભગવાન, જગત્પ્રભુ,
 તીર્થ કર, તીથકર અને જિનેશ્વર—૧

“સ્યાદ્વાચમયદ્માર્ગો સર્વેષા મર્ગેર્દર્શિન્નેયલિનો ।

‘સંયોદોદી’, ‘અભયદ’, ‘સાર્વ’, ‘સર્વજ્ઞ’, ‘સર્વદર્શી’, ‘કેવલી’,
 ‘દેવાધિદેવ’, ‘બોધિદે’, ‘પુરુષોત્તમ’, ‘વીતરાગ’ અને ‘આપ્ત’. એ
 ઉપરાંત ગુણનિષ્પન્ન બીજાં પણ અનેક નામો દેવાધિદેવના
 શાઓમા કહેલા છે.

- ૧ અર્હન્—ચોત્રીસ અનિશ્ચયોને અથવા દેવેન્દ્રકૃત પૂતને લાયક
- ૨ જિન—રાગદ્વેષ મોહાદિક આતરિક શત્રુઓને છૂતનારા
- ૩ વાત્સલ—સંસારના પારને અથવા સર્વ પ્રયોજનોના પારને
 પામેલા
- ૪ ત્રિફાલગિન્—મૂલ, લાવિન્ય અને વર્તમાન ત્રણે કાલને
 જાણનારા
- ૫ ક્ષીણાષ્ટકર્મા—જેઓના જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠે ક્રમો ક્ષીણ થઈ
 ગયા-છે, તે,
- ૬ પરમેષ્ઠી—પરમપદ સર્વોચ્ચસ્થાનને વિષે રહેલા
- ૭ ‘કેવીંધર’—ત્રણે જગત ઉપર જેમનું શાસન વર્તે છે, તે
- ૮ શક્તુ—શમ-શાન્તિન મુખ તેને વિષે થનારા
- ૯ સ્વયમૂ—સ્વય-પદેશથી નહિ દિન્ટુ પોતાની મેળે તથા—
 લબ્યત્વાદિ સામર્થ્યના ચરિપાકથી થનારા
- ૧૦ મગ્નનાન્—ભગ-સમગ્ર અર્થ અથવા સંયોદકૃત જ્ઞાનને
 ધારણ કરનારા
- ૧૧ જગત્પ્રભુ—ત્રણે જગતમા પ્રભુત્વ પ્રાપ્ત કરનારા.
- ૧૨ તીર્થંકર—સંસાર સમુદ્ર જેનાથી તરાવ તે તીર્થ—ચતુર્વિધ
 સદ્ય અર્થવા પ્રેમ્ય ગણુધર તેને કરનારા.
- ૧૩ તીર્થકર—અહીં અર્થ ઉપર મુજબાં સમજવો.

૧૪ નિનેશ્વર — જિન - સગાઈને છતનારા સામાન્યકેવલીએ
તેમના ઈશ્વર

૧૫ સ્વાદ્વાદી — સ્વાદ્-અનેકાન્તગ્રોતક અવ્યય સહિત બોલનારા
અનેકાન્તવાદી

૧૬ મમચર — અભય-ઈહલોક, પરલોક, આદાન, અકરમાત,
આણવિકા, મરણ અને અપયશ, એ સાત પ્રકારના
ભયથી મુક્તિથી અભય આપવાનું વિશિષ્ટ સ્વાસ્થ્ય-
નિ શ્રેયસધર્મના કારણમૂલ ભૂમિકા-તેને આપનાર (શ્રી
નિનેશ્વરદેવો) શુભ પ્રકર્ષવાન, અચિન્ત્ય શક્તિમાન તથા
સર્વથા પરાધિકારી હોવાથી તેમનું અવલંબન હોનાર
ભવ્ય આત્મા અવશ્ય અભયને પામે છે, માટે ભજવાન
અભયદ-અભયને આપનાર કહેવાય છે

૧૭ સાર્વ — સર્વ પ્રાણીઓના હિતકારી

૧૮ મર્થજ્ઞ — સર્વ વસ્તુઓને (વિશેષ ધર્મોવટે) જાણનારા

૧૯ સર્વદર્શી — સર્વ વસ્તુઓને (સામાન્ય ધર્મોવટે) જોનારા

૨૦ કેવલી — સર્વથા આવરણનો વિહય થવાથી ચૈતન્ય સ્વરૂપનો
અવિભાવ થવો તે કેવલ છે, તે જેમને છે, તે કેવલી

૨૧ દેવાધિદેવ — દેવોના પણ દેવ (દેવોથી પણ અધિક
શક્તિવાળા)

૨૨ વોષિદ — બોધિ-શ્રીજિનોબધર્મની પ્રાપ્તિ, તેને આપનારા

૨૩ પુરુષોત્તમ — પુરુષોત્તમ-પુરુષોને વિષે સહજ તથાભવ્યત્વાદિ
ભાવથી શ્રેષ્ઠ

૨૪ વીતરાગ — રાગ દ્વેષ અને મોહ જેમના અર્થના નાશ પામ્યા છે તે

૨૬ ઘાસ — હિતોપદેશને આપનારા હોવાથી આપ્ત

શ્રીજયશેખરસૂરિજી પ્રબોધચિન્તામણિના ૭ મા અધિ કારમા દેવાધિદેવના સિન્નસિન્ન નામોનું વર્ણન કરતા દેરમાવે છે કે—

૧ નિશ્ચિન્તર નિર્મળ જ્ઞાન અને દર્શન રૂપી જ્યોતિના આશ્રય હોવાથી ભગવાન પરમજ્યોતિ-કાન્તિસ્વરૂપ ‘રાજા’ કહેવાય છે

૨ મનુષ્ય લોકરૂપી પૃથ્વીથી આવેલા હોવાથી ‘પાથિવ’ કહેવાય છે

૩ સમસ્ત આરભથી મુક્ત બનેલા હોવાથી ‘મુક્તપાલ’ કહેવાય છે

૪ ત્રણ ભુવન વડે મુકુટની જેમ મસ્તકે ધારણ કરાય છે માટે ‘ત્રિભુવન મુકુ’ કહેવાય છે

૫ સર્વ ઉપદ્રવ-ઉપદ્રવથી રહિત હોવાથી ‘સદાશિવ’ કહેવાય છે.

૬ જ્ઞાન સ્વરૂપ વડે લોકાલોકને વીંટનાર હોવાથી ‘વિખણુ’ કહેવાય છે

૭ દોષથી પણ ઉપન્ન કરાયેલા નહિ હોવાથી ‘સ્વયં ભૂ’ કહેવાય છે

૮ જન્મ સહિત હોવાથી 'અજ' કહેવાય છે

૯ કર્મથી અબદ આત્માઓને વિષે ઉત્કૃષ્ટ હોવાથી 'પર-
માત્મા' કહેવાય છે

૧૦ પરમ જ્ઞાનવાન હોવાથી 'પરબ્રહ્મ' કહેવાય છે

૧૧ જ્ઞાતીઓ વડે પણ કોઈપણ પ્રકારે બહી ચકાતા નથી
માટે 'અણક્ય' કહેવાય છે

૧૨ દ્રવ્ય દ્રષ્ટિએ 'એક' કહેવાય છે

૧૩ પર્યાય દ્રષ્ટિએ 'અનેક' કહેવાય છે

૧૪ સત્ત્વ, રજ અને તમોગુણથી સહિત હોવાથી 'ત્રિગુણ' કહેવાય છે

૧૫ જ્ઞાતાદિ શુદ્ધોએ સહિત હોવાથી 'મહાગુણ' કહેવાય છે.

૧૬ આકાશ સમાન હોવાથી 'અબ્યકત' કહેવાય છે

૧૭ તેમના શુષ્કનુ વર્ણન થઈ શકે છે માટે 'વ્યકત' કહેવાય છે

૧૮ 'શિવ' સમતા પર્યાયો વડે વિવિધ હોવાથી 'સાવ' કહેવાય છે

૧૯ 'સવ' સમતા પર્યાયો વડે અવિવિધ હોવાથી 'અસાવ' કહેવાય છે

૨૦ જ્ઞાનદર્શન વડે ચેષ્ટાવાન હોવાથી 'સકલ' કહેવાય છે

૨૧ વચન અને શરીરથી ચેષ્ટાથી સહિત હોવાથી 'નિષ્કલ' કહેવાય છે

૨૨ કલેશના કારણજૂત દન્દ્રોથી રહિત હોવાથી 'સદાસુખી' કહેવાય છે

૨૩ સસારી આત્માઓથી વિતક્ષણ હોવાથી 'વિશ્વ વિતક્ષણ' કહેવાય છે

૨૪ રૂપરસ ગંધસ્પર્શાદિથી રહિત હોવાથી 'નીરૂપ' કહેવાય છે

૨૫ વિશ્વના તમામ સ્વરૂપને જાણનાર હોવાથી 'વિશ્વરૂપ' કહેવાય છે.

શ્રી માનતુ ગસૂરિણ 'ભક્તામર' સ્તોત્રમા દેવાધિદેવના નામોત્તુ વર્ણન કરતા કૃત્તમાવે છે કે—

‘ત્યામયય ત્રિભુમચિત્યમમરપમાથ,
પ્રદ્માણમીવમનન્તમનઙ્ગવેતુમ્ ।

યોગીન્દ્રં ત્રિવિતયોગમનેકમેક,

જ્ઞાનરત્નરૂપમમલ પ્રવદન્તિ સન્ત ॥૧૧॥”

હે ભગવાન ! વિશ્વક્ષણ પુરૂષો આપને આ પ્રમાણે કહે છે—

૧ અવ્યય—અયાપચયને નહિ પામનાર અને સર્વકાલ સ્થિર—એકસ્વભાવે રહેનાર

૨ વિભુ—પરમૌવચથી શોભિત, કર્મોત્તુ હિન્મૂલન કરવાને સમર્થ અથવા ઇન્દ્રાદિના સ્વામી

૩ અચિન્ત્ય—આધ્યાત્મિક પુરૂષો વડે પણ ચિન્તવન કરવાને અશક્ય, અતિ-અદ્વ્યુતસુષુકત.

- ૪ અસપ્ત—જેમના ગુણોની સખ્યા થઈ શકતી નથી
અથવા જેમના જ્ઞાનને માપી શકાતું નથી માટે અસપ્ત
- ૫ આદિ—પથ પરમેષ્ઠિમા પ્રથમ અથવા સામાન્ય કેવલી
ઓમા મુખ્ય
- ૬ બ્રહ્મા—અનન્ત આનન્દથી વધના, બ્રહ્મ-કેવળજ્ઞાન
અથવા નિર્વાણને પામનાર
- ૭ હંધર—સકલ સુરાસુરનરનાયકને શાસન કરવા
સમર્થ, કૃતાર્થ
- ૮ અનન્ત—અનન્ત ચતુર્દયની સમૃદ્ધિને ધારણ કરનારા
અને મૃત્યુ રૂપી અન્ત વિનાના-મૃત્યુનો દાય કરનારા
- ૯ અનગકેતુ—કામદેવને માટે કેતુ સમાન, વેકિયાદિ
અગ રૂપી કેતુ-ચિહ્નથી રહિત
- ૧૦ યોગીશ્વર—મન, વચન અને કાયાને હૃતનારા, ધ્યાની
પુરૂષોના હંવર અને સયોગિ-કેવલીઓને માન્ય
- ૧૧ વિહિતયોગ—સમ્યગ્જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર રૂપ યોગને
ભણનારા અને બીજાને જણાવનારા, વિશેષે કરીને ખંડિત-
નાથ કયો છે હવ અને કમનો યોગ-સંગ્રહ જેમણે
- ૧૨ અનેક—જ્ઞાનથી સર્વગત, અનેક સિદ્ધ એક જગ્યાએ
રહેવાથી અનેક, ગુણધર્મોની અપેક્ષાએ અનેક અને
ઋષભાદિ વ્યક્તિના સેદથી અનેક
- ૧૩ એક—અદિતીય, ઉત્તમોત્તમ અથવા હવ દ્રવ્યની
અપેક્ષાએ એક

જ્ઞાનસ્વરૂપ—ક્ષાયિત કેવળજ્ઞાન રૂપ સ્વરૂપવાળા—સર્વ
કર્મના કાયથો ચિદ્રૂપ

૧૫ અમલ—અદાર દોષ રૂપી મલથી રહિત.

“યો વિશ્વ વેદ વેદ જનજલનિષેર્મદ્ગિન પારદશ્વા,
પૌર્તપર્વાડવિરુદ્ધ ઘષ્ટનમનુપમ, નિષ્કલક્ટ ચદીયમ્ ।
ત ઘન્દે સાધુષ ષ સકલગુણનિધિ જ્વસ્તરોપદ્વિપન્તમ્ ,
બુદ્ધ યા વર્ધમાન શતદલનિલય કેશવ યા ગિયં યા ।૧।”

જેમણે જેમ જોવા વિષ્ણુને જાણ્યું છે, જેઓ જન્મરૂપી
સમુદ્રની લહેરીના પારદશ્વા છે, જેમનું વચન—આગમ અનુ-
પમ, કલકટરહિત અને પૂર્વાપરવિરોધ રહિત છે, જે સાધુ
પુરુષોને વન્દનીય છે, જે સકલ ગુણના નિધાન છે અને દોષ
રૂપી શત્રુના વિનાશક ॥ જે દોષ આવા શુદ્ધોથી સહિત
હોય તે પછી નામથી ભલે તે શુદ્ધ, વર્ધમાન, બ્રહ્મા, કૃષ્ણ
કે મહાદેવ ગમે તે હો તેને હું વદન કરું છું

પરમાત્માના અધિક નામે જાણવાની દૃઢજવાળાએ
કલિકાલ સર્વજ્ઞ પૂ હેમચદ્રાચાર્ય વિરચિત શ્રી અર્હંત્રામ
સહસ્ર સમુચ્ચય, શ્રી સિંધુસેન હીરાકરસૂરિ વિરચિત ગદ્યમય
શ્રી શકસ્તવ, તથા મહોપાધ્યાય શ્રી વિનયવિજયજી મં
વિરચિત શ્રી જિનસહસ્ર નામ સ્તોત્રાદિ ગ્રંથો જોવા,
ભગવાનના વિવિધ નામોનો હૃદયગમરીતિએ તેમા વિસ્તારથી
ઉદ્દેશ કરવામા આવ્યો છે

ગુરુ તત્ત્વની ઓળખાણ.

જગતમાં હરકોઈ વસ્તુના અનેક પ્રકારો હોય છે, તેમ ગુરુના પણ અનેક પ્રકારો સંભવે છે કેાંપણ જાતનો ફક્ત, કળા કે વિદ્યા આદિ દુન્યવી શિક્ષણને આપનારાઓ પણ ગુરુથી ઓળખાય છે ધાર્મિક શિક્ષણ આપનારા શિક્ષકો પણ ગુરુ કહેવાય છે, અહીં ને ગુરુની વ્યાખ્યા કરવાની છે તે સસારના ત્યાગી ધર્મગુરુની સમજવાની છે યોગશાસ્ત્રમાં ગુરુની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે કરવામાં આવી છે—

“મહાવ્રતધરા ધીરા મૈદામાત્રોપજીરિન ।

સામાયિવત્થા ધર્મેષિદેશકા ગુરુરો” મતા ॥

અહિંસા, અત્ય, અચોર્ય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિશ્ક્રમે પાંચ મહાવ્રતોને ધારણ કરનારા પોતાની આજીવિમ માટે કોઈ જાતનો સ્વયં આરભ નહિ કરનારા, અર્થાત્ નિર્દોષ શીક્ષા-માધુકરી વૃત્તિથી જીવનારા, સમતામાં રહેનારા અને ધર્મનો ઉપદેશ આપનારા ગુરુઓ કહેવાય છે

મહાવ્રતોની સમજ

૧ પ્રથમ વ્રતમાં વ્રસ અને સ્થાવર કોઈપણ નાના અગર મોટા પ્રાણીઓની હિંસા સ્વયં કરે નહિ, અન્ય પાસે

કરાવે નહિ અને જેઓ તેવી હિસા કરતા હોય તેમની અનુમોદના કરે નહિ,

૨ સુદમ અગર સ્થૂલ કૌંપણ પ્રકારના અસત્યને સ્વયં બોલે નહિ, ખીજા પાસે બોલાવે નહિ અને અસત્ય બોલાતા હોય તેની અનુમોદના કરે નહિ.

૩ નાની અમર મોટી હલકી અગર કીમતી કૌંપણ ચીજને માલીકની રજા વિના શ્રદ્ધ કરે નહિ, અન્ય પાસે શ્રદ્ધ કરાવે નહિ અને શ્રદ્ધ કરનારની અનુમોદના કરે નહિ.

૪ સ્વયં અધિકારી સેવન કરે નહિ, અન્ય પાસે કરાવે નહિ અને જે તેણે કાર્ય કરતા હોય તેને લગાણે નહિ.

૫ પરિશ્રદ્ધ સ્વયં રાખે નહિ, અન્ય પાસે રખાવે નહિ અને જે રાખતા હોય તેની અનુમોદના કરે નહિ.

ઉપર મુજબ અધિસાદિ પ્રાય મહાવ્રતોત્ત પાલન કરનારા અને ગૃહસ્થીઓએ પોતાના માટે બનાવેલા નિર્દોષ આહાર્યો ધર્મના સાધનભૂત પોતાના શરીરને ટકાવનારા, કનકમા તથા પયરમા, સુખમા અને દુઃખમા, ભક્તિ કરનારમા અગર ભક્તિ નહિ કરનારમા, પૂજકમા અગર નિદકમા, દુનિયાના તમામ જીવો ઉપર સમભાવ રાખનારા (સામાયિકમા રહેનારા) અને માત્ર ધર્મનો જ ઉપદેશ

આપનારા ગુરૂઓ કહેવાય છે તે સબધી અન્યત્ર પણ એક
સ્થળે કહ્યું ॥ કે—

“ધર્મ... મૈત્રી ચ, સદા ધર્મપરાયણ ।

સર્વેભ્યો ધર્મશાસ્ત્રાર્થદેશકો ગુરુરુચ્યતે ॥” ॥૧॥

જે ધર્મના બાળ હોય, ધર્મને આચરનારા હોય,
હંમેશા ધર્મ માટે તપસ હોય અને પ્રાણીઓને ધર્મશાસ્ત્રનો
સમ્યક્ ઉપદેશ કરનારા હોય તે ગુરુ કહેવાય છે

વળી તેઓ નીચે મુજબ પાંચ સન્નિતિ અને ત્રણ
શુષ્કિત પાલન કરવામાં સતત ઉદ્યમશીલ હોય છે સન્નિતિ
અને શુષ્કિત સ્વરૂપ યોગશાસ્ત્રમાં નીચે મુજબ કહ્યું છે

લોકોની અવરજવરવાળા તથા સૂર્યના પ્રકાશવાળા
ધોરી માર્ગે ઠાંધ જતુને કલેશ ન થાય તે માટે આવધા
નના પૂર્વક આવવું તે ધર્માસન્નિતિ કહેવાય છે

હોષયુક્ત વાણીનો ત્યાગ કરી, સર્વ લોકોને હિતકર
અને પરિમિત બોલવું તે આપાસન્નિતિ કહેવાય છે

ભીક્ષાના બેતાલીય હોષથી અદ્વિત અન્ન ગ્રહણ
કરવું તે એષણા સન્નિતિ કહેવાય છે

વસ્તુમાત્રને બેઈ તપાસી કાળજીપૂર્વક લેવી મૂકવી
તે આદાનનિશેષ સન્નિતિ કહેવાય છે

કદે, મૂત્ર, મદ્ય વગરે વસ્તુઓ જીવજંતુ વિનાના સ્થાનમાં કાળજીપૂર્વક પરઠવવી તેનું નામ ઉત્તમર્ગ સ્મિતિ છે.

કામ ક્રોધાદિ કટપનામળમાંથી મનને મુક્ત કરવું, પોતાના કટ્યાણુને ઉપયોગી પદાર્થોના ચિંતનમાં તેને સમભાગપૂર્વક પરોવવું તથા અતે મનોવૃત્તિઓનો નિરોધ કરી આત્માની અંદર જ તેને રમમાણું કરવું એ મનોગુપ્તિ છે.

મુખ, આંખ, હાથ આદિવડે કંઈપણ સજ્ઞા કર્યા વિના મૌન ધારણ કરવું અથવા બોલવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે શાસ્ત્રાનુસાર વચનનું નિયમન કરવું એટલે કે ઉપયોગ નેટલું બોલવું તે વચન ગુપ્તિ છે.

વિષ્ણુ આવે તો પણ કાયૈત્સર્ગ, ધ્યાન આદિ વખતે શરીરની નિશ્ચલતા રાખવી. તેમ જ શયન-આસન લેવું મૂંઢવું અને હંરવું ફેરવું એ બધામાં મનસ્વી ચેષ્ટાનો ત્યાગ કરવો તે કાયગુપ્તિ છે.

ઉપર મુજબ પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ મળીને આ આઠ બાબતો સાધુના ચારિત્રરૂપી શરીરને ઉત્પન્ન કરતી હોવાથી, તેનું રક્ષણ કરતી હોવાથી તથા તેનું સંશોધન કરતી હોવાથી સાધુની આઠ માતાઓ કહેવાય છે. વળી પછી કદા છે કે—

જ્ઞાતો દાનો મુક્તો ત્રિતેન્દ્રિય સત્યયાગમયદાતા ।

પ્રોક્તિસ્તિરવિરતો વિધિગૃહીતા મનતિ પાત્રમ્ ॥૧૥

સમાવાન, શત, લોક વિનાનો, ઈન્દ્રિયોને છૂતનાર, સત્ય વચન બોલનાર, અભય આપનાર, મનોહર-વચનહર અને કાયદર એ ત્રણ હાથી રહિત અને વિધિનું શરૂ કરનાર એનો સાધુ યોગ્યપાત્ર ગણાય છે

જગતના સમગ્ર પ્રાણીઓનું હિત જેમના હૃદયમાં વસ્યું હોય અને સાધુ ધર્મનું આચરણ જેઓ કરતા હોય તેઓ જ વારતવિક રીતે ગુરૂપદને હીપાવી શકે છે. સાધુ ધર્મનું લક્ષણ શાન્તોભા નીચે મુજબ જણાવવામાં આવ્યું છે—

‘સામાપિનાદિગતશિશુદ્ધક્રિયામિત્યદ્દમ્ય

સઘલસસ્વદિતાશયામૃતલક્ષણસ્વપરિણામ સાધુર્ધર્મ ।’

અર્થાત્ સામાયિકાદિ વિશુદ્ધ ક્રિયાઓ દ્વારા પ્રગટ થતો સકલ પ્રાણીઓના હિતના આશયરૂપ અમૃતલક્ષણ સ્વપરિણામ એ જ સાધુ ધર્મ કહેવો છે

આવા ગુરૂઓનો સમાગમ, તેમની સેવા, તેમને કરેલું વદન અને તેમની પાસે જઈ વિધિપૂર્વક કરેલું ધર્મશ્રવણ છૂવોને અવશ્ય પ્રગતિને પથે ચલાવે છે.

શુદ્ધ વિના કદીપણ સાચુ જ્ઞાન થતુ નથી ગમે તેટલી નિર્મળ શક્તિવાળો પણ માણસ અધકારમાં દીપક વિગેરેના પ્રકાશ વિના વિદ્યમાન વસ્તુને પણ દેખી શકતો નથી તેમ ગમે તેટલો બુદ્ધિમાન પણ માણસ શુદ્ધ વિના ક્ષિતકર સત્ય તાર્વોને 'જાણવા સમર્થ' જની શકતો નથી શુદ્ધોનો સંભાગમ પુણ્યપાપના રસ્તાને બતાવનાર છે તેમની ગૌરવમય અને ભક્તિ સમાર સમુદ્રને તરવા માટેની એ મજબૂત લુખઓ છે તેમના યોગે જ જગતમાં કલ્યાણમાર્ગ અખ કિત રહે તેમની ધર્મ છે દેશના મોહ નિદ્રામાં પડેલાને જાગૃત કરે છે તેમની રૂપાથી જ વિનય, વિવેક, ઉદારતા, ક્ષમા વિશ્વવાત્મક આદિ નિર્મળ ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે તેમને કરેલુ વહન ઉચ્ચગોત્ર બધાવે છે શુદ્ધોની ઉપાસનાથી માનરૂપી પર્વત ગળી જાય છે શ્રી તીથ કરની આજ્ઞાનું પાલન થાય છે, નમ્રતા, હાથુતા વગેરે ગુણોની પ્રાપ્તિ થવા સાથે શાસ્ત્રશ્રવણ અને શાસ્ત્રઅધ્યયન કરવાની સુદર તક પ્રાપ્ત થાય છે

સદ્ગુરુના સંભાગમ વિના જીવને ભક્ત્યાભક્ત્યનો, પેયા પેયનો અને કૃત્યાકૃત્યનો વાસ્તવિક વિવેક પ્રગટ વતો નથી માટે જ જીવનને પવિત્ર અને ઉન્નત બનાવવાની ઇચ્છાવાળા જો માટે શુદ્ધતત્વની ઉપાસના અતિ આવશ્યક છે

ધર્મતત્ત્વ.

ધર્મ તત્ત્વની વ્યાખ્યા શાસ્ત્રોમાં નીચે મુજબ કરવામાં આવી ॥

દુર્ગતિપ્રપત્તઞ્ચમુષારણાદ્ધર્મ સ્વયતે ।

દાનશીલતપોમારભેદાત્સ તુ ચતુર્વિધ ॥૧॥

અર્થ દુર્મતિમાં પડતા પ્રાણીઓને બચાવી લે (અને જીવોને સદ્ગતિમાં સ્થાપન કરે) તેવું નામ ધર્મ કહેવાય ॥ દાન, શીલ, તપ અને ભાવ એ ચાર ધર્મના પ્રકાર છે.

ધર્મતત્ત્વ સમજવા માટે સૌથી પ્રથમ દાનાદિના પેટા ભેદોને પણ બરાબર સમજી લેવા જરૂરના છે તેમાં પ્રથમ દાનધર્મના ત્રણ પ્રકારો છે જ્ઞાનદાન, અમયદાન અને ધર્મેષિષ્યદાન

જ્ઞાનદાન. ધર્મને નહિ જાણનારા જીવોને ધર્મની સમજ આપવી, જગર જ્ઞાનના સાધનોનું દાન આપવું તે જ્ઞાનદાન કહેવાય છે જ્ઞાન વડે પ્રાણી પોતાનું હિતાહિત જાણી પાપથી વિરામ પામી શકે છે સર્વ પાપમાં સ્વાર્થ પરાયણતા એ સૌથી મોટું પાપ છે તે જવા પાછેનું મૂળ છે જ્ઞાન વિના સ્વાર્થપરાયણતાનો ભાવ ટળી શકતો નથી અને એ ભાવ ન ટળે ત્યાંથી પરમાય પ્રધાન જીવનની

શરૂઆત થઈ શકતી નથી જ્યાં પરમાર્થભાવ નથી ત્યાં ધર્મ નથી વળી બીજા જીવોની હિતચિંતા કર્યા વિના કુશલાનુબંધિ પુણ્યની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી કુશલાનુબંધિ પુણ્ય વિના ભવનિસ્તાર માટેની ઉત્તમ સામગ્રી મળવી સુલભ નથી અને ભવનિસ્તાર વિના મોક્ષ નથી મોક્ષ વિના સાચા મુખની પ્રાપ્તિ નથી.

ભવચક્રમાં પરિભ્રમણ કરતા જીવો જ્યારે વિકાસક્રમમાં દાખલ થાય છે, ત્યારે એ વિકાસ યવામાં પરજીવો સબંધો જ્ઞાન, દયા અને હિતના વિચારોનો જ એમાં મુખ્ય ફાળો હોય છે પોતાની રૂચિમાં બીજાના હિતનો કે મુખનો વિચાર ન આવે ત્યાંમુખી મનુષ્ય ભવ આદિ ઉત્તમ ભવની પણ પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી.

જ્ઞાન જેમ જેમ વૃદ્ધિ પામે છે તેમ તેમ પરહિત ચિંતાનો ભાવ વધારે વિસ્તૃત બને છે અને એ જ સાચા જ્ઞાનની સાચી ઠેસોટી છે જ્ઞાનથી જ સમગ્ર વિશ્વ ઉપર વાત્સલ્ય ભાવ પ્રગટે છે અને તેથી સમગ્ર જગતને તે મિત્રભાવે જોવા, જાણવા અને તેમની સાથે યોગ્ય આચરણ કરવા ભાવ્યશાળી બને છે સમગ્ર જગતને પોતાના આત્મા સમાન જોવા, જાણવા અને તેમની સાથે યોગ્ય વર્તવ સંબંધો એ જ આત્મકલ્યાણનો અમોઘ ઉપાય છે આ કાર્ય, જ્ઞાનથી જ બની શકે છે તેથી જ જ્ઞાની પુરૂષોએ 'પ્રથમ જ્ઞાન અને પછી દયા' છે એમ ફરમાવ્યું છે.

જ્ઞાનપૂર્વકના કરૂણા ભાવમાં આગળ વધતો જીવ ધાતીકર્મને ક્ષમ્ય કરી કેવળજ્ઞાન પામી મોક્ષપદને મેળવે છે. માટે જ્ઞાનદાન સર્વ દાનમાં શ્રેષ્ઠ છે

અભયદાન મન, વચન અને કાયાથી જીવોનો વધ કરવો નહિ, કરાવવો નહિ અને કરનારની અનુમોદના કરવી નહિ તેનું નામ અભયદાન છે જીવોના આશુખ્યનો ક્ષય કરવો, તેઓના અગોપાગ છેદીને કુળ આપવું, તથા તેમના મનમાં કલેશ લેપન્ન કરાવવો, એમ ત્રણ પ્રકારે વધ કરેવાય છે એ ત્રણ પ્રકારની કિંસાનો ત્યાગ કરીને જે પુરૂષ જીવોને અભયદાન આપે છે, તે ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ આ ચારે પુરૂષાર્થ આપે છે કારણ કે વધથી બચાવેલો જીવ જો જીવે છે તે તેને ચારે પુરૂષાર્થ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે

અભયદાનના અર્ધોએ જીવોની જાતિના ભેદો સમજવા પડશે જગતમાં જીવો કેટલા પ્રકારના છે, તે જણાય નહિ ત્યામુખી અવિમાના સાચા હિમાયતી બની શકાય તેમ નથી એક ઠવિએ પણ કહ્યું છે કે-

દયા દયા સુખને કરે, દયા ન હાટ વેચાય,
જાતિ ન ભણી જીવડી, કરે દયા કયું યાય ?

અહીં નીચે જીવોનું દુઃક સ્વરૂપ બતાવવામાં આવે છે
પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, અને વનસ્પતિ એ પાંચ

સ્થાવર (સ્થિર રહેનારા) જીવો કહેવાય છે તેમને માત્ર એક સ્પર્શેન્દ્રિય હોઈ તેઓ એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવો કહેવાય છે શબ્દ, જલો, અજમીયા, કરમીયા, પોરા, વગેરે જીવો બેઇન્દ્રિય કહેવાય છે માકડ, કાનખનુરા, જુઆ, કીડી, મકોડા, જી આદિ જીવો ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા પ્રાણી કહેવાય ■ વીંછુ, ભમરી, પતંગિયા, તીડ, માખી, મચ્છર, કસારી આદિ જીવો, ચાર ઇન્દ્રિયવાળા કહેવાય છે નારકીના જીવો, દેવગતિના જીવો, મનુષ્યો અને પશુપક્ષીઓ પાંચેન્દ્રિય કહેવાય છે ઉપર જણાવેલા તમામ જીવો ચૈતન્યની અપેક્ષાએ એકસરખા છે સૌ કોઈ આપણા જેવા જ સુખના અર્થી છે માત્ર કર્મવશાત્ કિંત્ર કિંત્ર જાતિઓમાં ઉત્પન્ન થયા છે સર્વ કોઈ જીવો જીવવાને ઇચ્છે છે મરવાનું કોઈને પસંદ નથી સ્વર્ગમાં રહેલ ઇન્દ્ર અને અશુચિમાં રહેલ કીડાને જીવવાની ઇચ્છા અને મરવાનો ભય એકસરખો છે. માટે જ સત્જનન પુરુષો પોતાના શોખ ખાતર અગર સગવડતા ખાતર નાના જીવોની પણ નિર્ઝંક હિંસા ન થાય તેનો સતત ખ્યાલ રાખે છે અને તેવા આત્માઓ જ ધર્મી કહેવાય છે સર્વ જીવોને પોતાના સમાન જાણી તેમને અભયદાન આપવાથી મનુષ્યો પરભવે મનોહર શરીરવાળા, દીર્ઘાયુષી, આરોગ્યવત, લાવણ્યમાન અને શક્તિમાન થઈ ઉત્તમ ધર્મ પ્રાપ્ત કરી આત્મકથ્યાણ કરવા માટે જામ્યશાળી બને છે.

ધર્મેષિયહતાન. ધર્મેષમહ દાનના પાપ પ્રકાર છે
(૧) દાપકશુદ્ધ (૨) આદકશુદ્ધ (૩) દેવશુદ્ધ (૪)
કામશુદ્ધ અને (૫) ભાવશુદ્ધ. તેમનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે.

(૧) દાપકશુદ્ધ. ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્યનામે, સારી
બુદ્ધિવાળો, આશ્રમના વિનાનો, જ્ઞાનવાન, આપીને પદ્માસ્તાપ
નહિ કરનારો, પરંતુ જહો 'આવુ ચિત્ત આવુ વિત્ત
અને આવુ ઉત્તમ પાત્ર અને પ્રાપ્ત થયું' છે, તેથી હું
હૃતાય યથો હુ એમ મન્યો ને દાન આપે તે દાપક શુદ્ધ
દાન કહેવાય છે

(૨) આદકશુદ્ધ સર્વથા પાપ વ્યાપારોથી રહિત, ત્રણ
મારવાથી રહિત, ત્રણ શુષ્કિધારક, પાપ સમિતિ પાળનાર, રાગદ્વેષ
વર્જિત, નમર-નિવાસ-સ્થાન-શરીર અને ઉપકરણ વિગેરેમાં
મમતા રહિત, અદાર હાથર શીશ્રમને ધારણ કરનાર, જ્ઞાન-દર્શન
અને ચારિત્ર્ય રત્નત્રયીના ધારક, ખીર, મુવળું અને લોહમાં
સમાન ભુખિવાળા, ધર્મધ્યાન અને શુદ્ધ ધ્યાનમાં રિયનિ
કરનારા, નિતેન્દ્રિય, કુક્ષિમબલ, ઉદરપૂર્તિ માત્ર જ
આહારને ગ્રહણ કરનારા, જગતના તમામ જીવો પ્રત્યે
સમદષ્ટિવાળા, સૌનું કલ્યાણ કરવાની કામનાવાળા, હ મેં
શબ્દ પ્રમાણે આત્મવિશુદ્ધિ કરનારા, વિવિધ પ્રકારના તપ
કરનારા, અખલિતપણે સત્તર પ્રકારના સયમને પાળનારા,
અદાર પ્રકારના પ્રહાર્યર્થને ધારણ કરનારા, એવા આદકને
દાન આપવું તે આદક કામ દાન કહેવાય છે

તે ઉપરાંત દીન, દુઃખી અને કષ્ટમા આવી પડેલા
 જીવોના તાત્કાલિક દુઃખ દૂર કરવા માટે જે દાન આપ-
 વામા આવે છે, તે અનુકંપા દાન કહેવાય ॥ દુઃખી
 જીવમાત્ર પ્રત્યે અનુકંપાબુદ્ધિ રાખવાની હોય છે પણ તે
 મનુષ્ય હોય કે પશુ હોય મનુષ્યમા પણ ગમે તે જાતિનો
 હોય પણ તેનું વર્તમાન સંકટ દૂર કરવાની બુદ્ધિથી અને
 તેને સદ્બુદ્ધિ મળે એ જાવનાથી દાન આપવાની પર
 માત્રમાની આગ્રા છે. દુઃખી જીવોના દુઃખ દૂર કરવા માટે
 અનુકંપાદાનનો પ્રભુએ કયાય નિષેધ કર્યો નથી ત્યા
 પાત્રાપાત્રનો વિચાર કરવાનો નથી ત્યા તો તેનું વર્તમાન
 દુઃખ દૂર કરવાની જ બુદ્ધિ હોય છે. અને તેનામા ધર્મબુદ્ધિ
 પ્રગટો એવી જાવના રાખવાની હોય છે અને એ પ્રમાણે
 કંઈજાબુદ્ધિથી જે દાન આપવામા આવે છે તેનાથી એ દાન
 સેનારમા પણ સદ્બુદ્ધિ પ્રગટવાની જાવના રહે છે વિવેકી
 પુરૂષો, સયમી અભુવતધારી અને સમ્યગ્ દષ્ટિથી
 ભક્તિના પાત્રમા પાત્રબુદ્ધિથી તથા દીન, દુઃખી અને કષ્ટમા
 આવી પડેલા એવા અનુકંપાના પાત્રમા અનુકંપાબુદ્ધિથી
 દાન આપવાનું કદી પણ ચૂકતા નથી

(૩) દેયશુદ્ધ. કોષ રહિત અન્ન, પાણી, વસ્ત્ર, પાત્ર,
 પુસ્તકો વિગેરેનું દાન આપવું તે દેયશુદ્ધ દાન કહેવાય ॥

(૪) કાળશુદ્ધ. યોગ્ય કાળે, યોગ્ય પાત્રને દાન
 આપવું તે કાળશુદ્ધ દાન કહેવાય છે

ભાવશુદ્ધ નિષ્કામભાવે, શ્રદ્ધાથી દાન આપવું તે ભાવશુદ્ધ દાન કહેવાય ॥

દેહ વિના ધર્મનું આરાધન થતું નથી અને અન્ન, જળ વિગેરે જરૂરી સાધનો વિના દેહ ટકો શકતો નથી, માટે હંમેશા ધર્મોપચક્ર એટલે ધર્મમાં સહાય કરે તેવી વસ્તુઓનું દાન આપવું જરૂરી છે જે માણસ અન્ન, જલ વિગેરે ધર્મોપચક્ર દાન સુપાનને આપે છે, તે તીર્થને અખંડ રાખવામાં નિમિત્તભૂત બને છે અને પરપરાએ તે પરમપદને અધિકારી બને છે

શીલ ધર્મનો બીજો પ્રકાર શીલ છે મન, વચન અને કાયાના પાપકારી બ્યાપારોને અટકાવવા તેનું નામ અહીં શીલ છે શીલ એટલે સદાચાર તે દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિના લેહથી બે પ્રકારે છે

દેશવિરતિ પાંચ અણુવત, ત્રણ ગુણુવત અને ચાર શીક્ષાવત, એ પ્રમાણે દેશવિરતિના બાર પ્રકાર ॥ શુભ્રૂપા (ધર્મ સાલગવાની ઇચ્છા) વિગેરે ગુણુવાળા, યતિ ધર્મના અનુરાગી, ધર્મપથ્ય લોજનને ઇચ્છનારા, શમ-સંયેગ-નિર્વેદ-અનુકંપા અને આસ્તિક્ય એ પાંચ લક્ષણયુક્ત સમક્રિતને પામેલા, મિથ્યાત્વથી નિવૃત્ત થયેલા અને સાનુબંધ ક્રોધના ઉદયથી રહિત એવા ગૃહસ્થ મહાત્માઓને આરિત મોહનીયનો નાશ થવાથી દેશવિરતિ ગુણ ઉત્પન્ન થાય ॥

સર્વવિરતિ સ્થાવર અને ત્રસ લેવોની હિસા કિંકરુ સર્વથા વર્જ્યુ તે સર્વ વિરતિ કહેવાય છે અને તે સિદ્ધિરૂપી મહેલ ઉપર ચડવાને માટે નિઃસરણી રૂપ છે એ સર્વવિરતિગુણુ સ્વભાવથી અદ્યક્ષાયવાળા, ભવમુખના વિરાગી અને વિનયાદિ શુભોને વિષે રકત એવા મુનિ મહાત્માઓને પ્રાપ્ત થાય છે

તપ જે કર્મને તપાવે તે તપ કહેવાય છે. તેના બાહ્ય અને અભ્યંતર એવા બે ભેદ છે. તેમા અનશન (ઉપવાસ) ઉનોદરી, વૃત્તિસંયોગ, રસત્યાગ, કાયકલેશ, અને સદ્દીનતા એ છ પ્રકારના બાહ્ય તપ છે તથા પ્રાયશ્ચિત્ત, ઔપાવૃત્ય (સેવા) સ્વાધ્યાય, વિનય, કાયોત્સર્ગ અને શુભધ્યાન એ છ પ્રકારના અભ્યંતર તપ કહેવાય છે આ બંને પ્રકારના તપ સર્વ પ્રકારના મુખ્યત્વે અમોઘ સાધન છે, સિદ્ધિતુ પશ્ચ નિદાન છે

ભાવના. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર રૂપ સ્તનવયોના ધારણ કરનારને વિષે અદિતીય ભક્તિ, તેમના કાર્યને કરવું, સકલ જીવસાક્ષિના શુભની જ વિચારણા અને સસારથી નિર્વેદ પામવું, તે ભાવના કહેવાય છે

આ ચાર પ્રકારનો ધર્મ મોક્ષ રૂળને આપવામા સાધન રૂપ છે, તેથી ભવબ્રમણથી બચ પામેલા મનુષ્યોએ સાવધાન થઈને તે સાધવા યોગ્ય છે

ધર્મનું પ્રથમ પગથિયું જ્ઞાન છે તેને સૌ ઠેાંઠ સહે
લાઇથી આચરી શકે છે, તેથી જડી જ્ઞાનાદિ ધર્મનું સ્વરૂપ
પ્રથમ બતાવ્યું છે હવે જડી નીચે સયમાદિ દશ પ્રકારના
ધર્મનું સ્વરૂપ જતાવવામા આવે છે ચોતથાસમા તે દશ
પ્રકારો નીચે મુજબ જતાવવામા આન્યા છે

“સંયમ સુનૃતં શૌચ, મદ્ધાકિચનતા તપ ।

જ્ઞાતિર્માર્ગમજુના મુન્નિતથ દશવા સ તુ ॥૧૧॥”

ભાવાર્થ—સંયમ, સત્ય, શૌચ, મદ્ધાચર્ય, અક્રિયનતા, તપ,
જ્ઞાના, મૃદુતા, મનુજા અને ત્યાગ આ પ્રમાણે દશ પ્રકારનો
ધર્મ કહ્યો છે જાણોમા તેનું વિસ્તારથી વર્ણન કરવામા
આવ્યું છે સરોપમા તેનું સ્વરૂપ નીચે મુજબ છે

(૧) સંયમ પાંચ ઇન્દ્રિયોનો નિયંત્રક, જીવલિસાદિ
પાંચ અવતોનો ત્યાગ, ક્રોધાદિ ચાર કપાયનો જય અને મન-
વચન-કાયાની વિરતિ અર્થાત્ મન, વચન અને કાયાને
કબૂમા રાખવી તે આ પ્રમાણે સંયમના સત્તર પ્રકારો છે

(૨) સત્ય કઠેરતા, ચાડીચુમટી, અસંખ્યતા, સહિ
શ્વતા વિગેરેના ત્યાગપૂર્વક મધુર, ઉદાર, સ્પુટ, હિન-મિત
અને યથાર્થ વચનનો ઉપયોગ કરવો તે સત્ય

૩ શૌચ. લોભનો અભાવ તે શૌચ

૪ મદ્ધાચર્ય મતોના પાલન માટે, જ્ઞાનાદિગુણોની

વૃદ્ધિ માટે અને ક્રોધાદિ ક્ષયોને પરિપાક કરવા માટે
શુદ્ધકલ્પવાસમા વ્રમણ તે પ્રદાયક ॥

૫ અક્રિયનતા ધર્મના ઉપકરણો અને શરીર
મુખ્યામા આસન્નિ ન રાખવી તે અક્રિયનતા

૬ તપ. મલિન વૃત્તિઓને નિર્મળ કરવા માટે ભોધતુ
બળ કેળવવા માટે આત્મદમન કરવું તે તપ છે

૭ ક્ષમા. ક્ષમા એટલે સહનશીલતા, અર્થાત્ ગુરુમાને
ઉત્પન્ન થવા ન દેવો અને ઉત્પન્ન થાય તો તેને વિવેક
બળથી નકામો કરી નાખવો તે

૮ મૃદુતા. મૃદુતા એટલે અદ્વ અને બહાર નસ
વૃત્તિ, રૂપ, બળ, તપ ઈત્યર્થ વિગેરેના અભિમાનનો ત્યાગ
કરવાથી આ શુભ કેળવાય છે

૯ નેકજીવતા. નેકજીવ એટલે ભાવની વિશુદ્ધિ અર્થાત્
વિચાર, વાણી અને વર્તનની એકતા રાખવી તે

૧૦ ત્યાગ ત્યાગ એટલે બાહ્ય અને અસ્થિતર
વસ્તુઓમા તૃષ્ણાનો વિચ્છેદ આ પ્રમાણે ધર્મના દશ
પ્રકારો છે

ધર્મનો મહિમા અપાર છે ધર્મ એ સર્વશ્રેષ્ઠ મગળ
છે આ ધર્મ સ્વર્ગ અને મોક્ષને અપાવનાર છે સસારરૂપી
અટવીતુ ઉદ્ધવન કરવામા માર્ગદર્શક છે તે માતાની પેઠે

પોષણ કરે છે, પિતાની પેઠે રક્ષણ કરે છે, મિત્રની પેઠે પ્રસન્ન કરે છે, બન્ધુની જેમ સ્નેહ રાખે છે, શુરની પેઠે ઉન્નતવલ્લ શુણેને વિષે ઉન્નતપણે આરૂઢ કરે છે અને સ્વામીની જેમ ઉત્કૃષ્ટ પ્રતિષ્ઠાને પ્રાપ્ત કરાવે છે દુઃખમાં ધર્મથી જગતમાં સર્વ પ્રકારની સિદ્ધિ થાય છે ધર્મને મહિમા સમજવા માટે નીચેના શ્લોકો ઉપયોગી હોવાથી અહીં રજુ કરવામાં આવે છે

एक एव सुहृद् धर्मो, मतमप्यनुयाति य ।

शरीरेण सम नाश, सर्वमन्यत्तु गच्छति ॥ १ ॥

એક ધર્મ જ એવો મિત્ર છે કે જે મરેલાની પાછળ જાય છે ખીલુ સઘળું શરીરની સાથે જ નાશ પામે છે (૧)

विशिष्ट देवसौंदर्य यत्, शिवसौंदर्य न यत्परम् ।

धर्मरूपद्रुमस्येव, फलमाहुर्मनीषिण ॥ ૨ ॥

વિશિષ્ટ જે દેવસુખ અને પરમ જે શિવસુખ, તે ધર્મરૂપી કમ્પતૃક્ષના ફળ છે, એમ પડિત પુરોહિતે કહ્યું છે (૨)

यत्किञ्चन शुभ लोके, स्थान तत्सर्वमेव हि ।

मनुष्यघगुणोपेतधर्मादानोति मानय ॥ ૩ ॥

હોતકેને વિષે જે કાંઈ સુદર સ્થાન છે, તે સર્વને અનુબન્ધવાળા શુભથી સુકલ ધર્મ વડે મનુષ્ય પ્રાપ્ત કરે છે (૩)

ધર્મશ્ચિન્તામણિ શ્રેષ્ઠો, ધર્મ કલ્યાણમુત્તમમ્ ।

હિત એકાન્તતો ધર્મો, ધર્મ ણ્યાડમૃત પરમ્ ॥ ૪ ॥

ધર્મ એ શ્રેષ્ઠ ચિન્તામણિ છે, ધર્મ એ ઉત્તમ કલ્યાણ છે
ધર્મ એકાન્ત હિત કરનાર છે અને ધર્મ એજ પરમ અમૃત છે (૪)

અતુર્દશમહારત્ન-સમ્મોગાન્નરુપ્પુત્તમમ્ ।

અશ્વત્થિપદ પ્રોક્ત ધર્મદેલાવિજૃમ્ભિતમ્ ॥ ૫ ॥

મનુષ્યોને વિષે ચોદ મહારત્નથી થતા સદ્ભોગોથી
અનુત્તમ એવું અશ્વત્થિ પદ, એ ધર્મની હેલાવું વિલસિત છે (૫)

કિચેદ્ વદુનોક્તેન, તીર્થકૃત્ત્વ જગદ્ધિતમ્ ।

પરિશુદ્ધાદયાન્નોતિ, ધર્માડધ્યાસાન્નરોત્તમ ॥ ૬ ॥

ખાહું કહેવાથી શુ? જગત્ને હિતકારી એવું તીર્થકરપણું, પરિ
શુદ્ધ એવા ધર્મના અધ્યાસથી, ઉત્તમ મનુષ્ય પ્રાપ્ત કરે છે (૬)

ઊન્નમૂલો યથા વૃક્ષો, ગતશીર્ષો યથા મટ ।

ધર્મહીનો ધનો વદ્વત્, કિયત્કાલ લલિપ્યતિ ॥ ૭ ॥

મૂવરહિત જેમ વૃક્ષ તથા મસ્તકરહિત જેમ મુળદ તેમ ધર્મ-
રહિત ધનાઢય કેટલો કાળ ટકી શકશે-સમૃદ્ધ રહી શકશે? (૭)

ધરાડન્ત દ્વ તરોર્મૂલમુચ્છયેનાડનુમીયતે ।

અદૃષ્ટોડપિ તથા પ્રાન્યધર્મો લક્ષ્યત સપદા ॥ ૮ ॥

ધરતીની અદર રહેલ મૂલ જેમ વૃક્ષની ઉચ્ચાઇથી માપી
શકાય છે તેમ અદૃશ્ય એવો પણ ધર્મ પૂર્વોપાર્જિત પુણ્ય
સપત્તિ વડે ઓળખી શકાય છે (૮)

ધર્માદધિગતૈશ્વર્યો, ધર્મમેવ નિહન્તિ ય

કય શુભગતિર્માયો, સ સ્વામિદ્રોહપાત્રકી ॥ ૯ ॥

ધર્મથી અશ્વર્યને પામેલો જે ધર્મને જ હણે છે, તે સ્વામિ દ્રોહનો પાત્રકી શુભગતિને કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરવાનો છે ? (૯)

ધર્મસ્ય ફલમિચ્છન્તિ, ધર્મ નેચ્છન્તિ માનવા ।

ફલ પાપસ્ય નેચ્છન્તિ, પાપ કુર્જન્તિ સાદરા ॥ ૧૦ ॥

મનુષ્યો ધર્મના ફલને ઇચ્છે છે પણ ધર્મને ઇચ્છતા નથી, પાપના ફલને ઇચ્છતા નથી પણ પાપને આદરપૂર્વક કરે છે. (૧૦)

ચલા ભદ્રમીશ્વરા પ્રાણાશ્વલ ચચલયૌગમ્ ।

ચલાઽચલેઽસ્મિન્ સસારે, ધર્મ ઈકો દિ નિશ્ચલ ॥૧૧॥

હકમી ચચલ છે પ્રાણો ચચલ છે યૌગન પણ ચચલ છે ચલાચલ આ સસારને વિષે ધર્મ એક જ નિશ્ચલ છે (૧૧)

આ રીતે ઉપરોક્ત દેવ, શુદ્ધ અને ધર્મ એ ત્રણ તાવેલા સ્વરૂપને બરાબર ઓળખી તેના ઉપર અટલ અક્ષર રાખવી એનું જ નામ સમ્યગ્દર્શન છે સમ્યગ્દર્શનએ આત્માના એક શુભ પરિણામ રૂપ છે છદ્મસથોને તે દેખાય તેવું નથી માત્ર તેના ચિહ્નોથી તે ઓળખાય છે તે માટે કહ્યું છે કે-

“ શ્મસવેગનિર્વેદાનુસ્મારિતયલ્પદાજે

લક્ષણે પચમિ સમ્યક્ સમ્યક્ત્વમુપલબ્યતે ॥૧૨॥

અર્થ-શમ, સવેગ, નિર્વેદ, અનુસ્મારણ અને અલ્પદાજ

રૂપ પાત્ર લક્ષણોથી સમ્યગ્દર્શન સારી રીતે જાણી શકાય છે શ્રમાદિનુ સ્વરૂપ નીચે સુચ્ચ છે

૧ શામ. અનંતાતુળન્ધી કથાયના અનુદયને શામ કહેવામાં આવે છે. આવે શામ, સ્વાભાવિક એટલે આત્મામાં કથાયો મદ પડવાથી થાય છે, અથવા કથાયના કડવા પરિણામોને જોવાથી પણ થાય છે આવા ઉપશમનજો છવ, અપરાધી ઉપર પણ કહાપિ કાપ કરતો નથી ચિત્તમાં અપરાધીનું પણ પ્રતિકૂલ ચિત્તવતો નથી

૨ સવેગ સવેગ એટલે મોક્ષની અભિલાષા સમ્યગ્દષ્ટિ આત્મા શબ્દ, ચક્રવર્તી કે ઇન્દ્રોના પણ વિષય સુખોને દુષ્કર્મિશ્રિત અને પરિણામે દુષ્કર્મ દેનારા હોવાથી દુષ્કર્મપણ માને છે માત્ર એક મોક્ષ સુખનેજ સાચુ સુખ માને છે અને તેની જ અભિલાષા કરે છે

૩ નિર્વેદ સંસાર પ્રત્યેના થાકને નિર્વેદ કહેવામાં આવે છે સમ્યગ્દષ્ટિ આત્મા, દુષ્કર્મ, દુર્બોધ વગેરેથી ભરેલા ભયકર સંસારરૂપ જોડમાં કર્મરૂપી કાટવાળોની અનેક કથંના વેઠવા છતાં તેનો પ્રતિકાર કરવામાં અસમર્થ હોવાથી સંસારની ભયકરતાથી નિર્વેદ પામેલો હોય ॥ સંસારમાં મમત્વ વિનાનો આવે છવ, નરક, તિર્થંચ, મનુષ્ય અને દેવ જે ચારે ગતિમાં નિર્વેદ ગુણના યોગે દુષ્કર્મ માનીને કાળ નિર્ગમન કરે છે અર્થાત્ ક્યારે હું સંસારના બંધનથી છુટું જોવી ઝંખનાપૂર્વક રહે છે.

૪ અનુકરણ નિપક્ષપાતપણે દુખીઓના દુખોને ટાળવાની ઇચ્છાને અનુકરણ કહેવામા આવે છે. પણ પક્ષ પાતથી તો સિદ્ધિ, વાદ જેવા કુરુ છોને પણ પોતાના બચ્ચાઓ વિગેરેના દુખોને દૂર કરવાની ઇચ્છા હોય છે પણ તે કંઈના મનાતી નથી. આ અનુકરણ દ્રવ્યથી અને ભાવથી એમ બે પ્રકારે છે. યજ્ઞિ પ્રમાણે દુખીઓના દુખોને ટાળવાની પ્રવૃત્તિ તે દ્રવ્યઅનુકરણ અને દુખી પ્રાણીઓને જોઈને હૃદય દ્રવિત થાય તે ભાવ-અનુકરણ છે.

શારીરિક વિગેરે દુખોવાળાનો અનુકરણ તે દ્રવ્યદયા અને પાપાચરણ વિગેરે આત્માના દુખોવાળાની અનુકરણ તે ભાવદયા એમ પણ અનુકરણનું લક્ષણ કોઈ કોઈએ કહ્યું છે.

૫ આસ્તિક્ય શ્રી જિનેશ્વરજીએ જે કહ્યું છે તે જ સત્ય અને શકા વિનાનું છે, એવી માન્યતાવાળો અને અન્ય અભિલાષા રૂપ આકાંક્ષા વિનાનો આત્માનો શુભ પરિણામ તે આસ્તિક્ય કહેવાય છે. આવા આસ્તિકને પણ કદાચ ભુદ્ધિની ન્યૂનતાને કારણે, તથાવિધ સમજાવનારા શુદ્ધતા અભાવે, છત્ર, અછત્ર વિગેરે જેવ લાગેનું સ્વરૂપ ગર્હન દોવાના કારણે, જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉચ્ચથી અથવા જેવા જોઈએ તેવા હેતુ હિંદુનાં વિગેરે સમજવાના સાધનો નહિ દોવાના કારણે કોઈ પદાર્થો યથાર્થ ન સમજાય તો પણ ભુદ્ધિમાન આસ્તિકે છત્ર 'સર્વજ્ઞનો મત સત્ય છે'

એમ જ માને ઉપર કહેલા કારણોના યોગે હું સમજી શકતો નથી, એમ પોતાની ખામી સ્વીકારે કારણ કે શ્રી જિનેશ્વરે નિષ્કારણ ઉપકારી છે એટલે કે ઉપકાર નહિ કરનારા એવા અનુપકારી ઉપર પણ ઉપકાર કરનારા, રાગદ્વેષ વિનાના અને જગતશ્રેષ્ઠ આત્માઓ હોય છે, જેથી તેઓ અસત્યવાદી હોતા જ નથી એ પ્રમાણે વિચારી શ્રી જિનવચન સત્ય જ માને

આ સમ્યગ્દર્શનને પ્રોલાવનારા પાપ ભૂષણો નીચે મુજબ છે

સ્થૈર્ય પ્રભાવના ભક્તિ કૌશલ જિનશાસને ।

તીર્થસેવા ચ પજ્ઞાસ્ય મૂળાણિ પ્રવક્ષતે ॥ ૧ ॥

અર્થ-સ્થિરતા, પ્રભાવના, ભક્તિ, જૈન શાસનમા કુશલતા અને તીર્થની સેવા, આ પાપ સમ્યગ્દર્શનના ભૂષણો કહેવાય છે.

સ્થિરતા શ્રી જિનેશ્વર દેવના ધર્મમા અન્ય આત્માઓને સ્થિર કરવા, અથવા અન્ય સ્થળે અમરકાર આદિ જોવા છતાં પોતે સ્વધર્મથી અલાયમાન ન થવું તેને સ્થિરતા કહી છે

પ્રભાવના જેનાથી જૈનશાસનનો મહિમા વધે તેવી પ્રવૃત્તિઓને પ્રભાવના કહેવાય

લક્ષિત શ્રી જિન પ્રવચન-સમન્ન વિનય વૈયાવચ્ચાદિ કરવા તેને લક્ષિત કહી છે

જિનશાસનમા કૌશલ્ય કૌશલ્ય એટલે નિપુણતા અર્થાત્ શ્રી જિન આગમમા સિદ્ધ સિદ્ધ પ્રકારના વચનો છે કેટલાક વિધિ વચનો છે, કેટલાક ઉગમના પ્રેરનારા છે, કેટલાક પદાર્થોના વર્ણન રૂપે છે, કેટલાક ઉત્સર્ગવચનો છે, કેટલાક અપવાદરૂપ છે, એમ અનેક અપેક્ષાવાળા તે તે વચનોને અનુસારી દ્રવ્ય, દોષ, કાળ, ભાવ અને પુરૂષાદિને આશ્રીને તેવો તેવો વ્યવહાર કરવો, તેને શ્રી જિનશાસનમા નિપુણતા કહી છે શ્રી જિનશાસનની વ્યવસ્થામા-વ્યવહારમા એ રીતિએ નિપુણતાને શ્રી જિનશાસનમા કૌશલ્ય કહ્યું છે

તીર્થસેવા. સસારસમુદ્ર જેનાથી તરાય તે તીર્થ તે તીર્થો દ્રવ્ય અને ભાવ એમ બે પ્રકારનાં છે તેમા શ્રી જિનેશ્વરોના જન્માદિ ત્યા યયા હોય તે જમિએ તથા શ્રી શત્રુજય ગિરિરાજ વિગેરે દ્રવ્ય તીર્થો કહેવાય છે તે સબધી કહ્યું છે કે-“ મહા મહિમાવત શ્રી તીર્થ કર ભગવતોના જન્મ, દીક્ષા, કેવલજ્ઞાન કે નિર્વાણ ત્યા યયા હોય, તે “દ્રવ્ય-તીર્થ ” કહેવાય છે, તેની સ્પર્શનાથી દર્શન-શ્રદ્ધા પરિણતિ આગાહ એટલે સ્થિર થાય છે’

તેમજ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રના આધારભૂત અમણ પ્રમુખ સદ્ય, અર્થાત્ સાધુ, સાધ્વી આવક આવિકા રૂપ ચતુર્વિધ સદ્ય, અથવા પહેલા મણુધર ભગવત તે “ભાવ-

તીર્થ* કહેવાય છે, એ રીતિએ દ્રવ્ય અને ભાવ બન્ને પ્રકારના તીર્થોની યાત્રા પૂજારૂપે કે વિન્યાદિ રૂપે સેવા કરવી તે તીર્થસેવા કહેવાય છે

સમ્યગ્દર્શનની છ ભાવનાઓ.

૧. મૂલ જેમ મૂલમાથી વૃક્ષ ઉગીને ફળ આપે છે, તેમ સમ્યગ્દર્શન રૂપી મૂલમાથી ચારિત્રધર્મ રૂપી વૃક્ષ ઉગીને પરિણામે મોક્ષરૂપ ફળ આપે છે જેમ મૂલ વિના વૃક્ષ ટકતું નથી, તેમ સમ્યગ્દર્શન વિના મિથ્યામતિઓના મત રૂપી પવનથી ડોલાયમાન યનુ ધર્મવૃક્ષ પણ ટકતું નથી એ રીતિએ સમ્યગ્દર્શન એ ધર્મવૃક્ષનું મૂલ છે.

૨ દ્વાર. દ્વાર એટલે દરવાજો જેમ નગર સુઢર હોય અને ચારે બાજુ કિલ્લો મજબૂત હોય, પણ દરવાજો ન હોય તો નગરમા જવા આવવાનું કે નગરને જાણવા જોવાનું કાર્ય થઈ શકતું નથી, તેમ ધર્મરૂપ નગરમા પણ સમ્યગ્દર્શન વિના પ્રવેશ થઈ શકતો નથી અને ધર્મવ્રત સત્ય સ્વરૂપ પણ જાણી શકાતું નથી આથી ધર્મનગરનું સ્વરૂપ જાણવા માટે સમ્યગ્દર્શન એ પ્રવેશદ્વાર છે

૩. પીઠિકા પીઠિકા એટલે પાયો જેવી રીતે જમીનમા પાયો ખોદી, તેને મજબૂતાઈથી પૂરી તેના ઉપર બાંધેલો મહેલ સ્થિર રહે છે, તે સિવાય ટકતો નથી, તેમ સમ્યગ્દર્શન રૂપી પાયો વિના ધર્મરૂપી મહેલ નિશ્ચિત-સ્થિર

બનતો નથી-તૂટી જાય છે, માટે સમ્યગ્દર્શન એ ધર્મ રૂપી મહેલનો મજબૂત પાયો છે

૪ આધાર જેમ જગત, પૃથ્વી વિના નિરાધાર રહી શકે નહિ, તેમ ધર્મરૂપ જગત પણ સમ્યગ્દર્શન વિના નિરાધાર રહી શકે નહિ, માટે સમ્યગ્દર્શન એ ધર્મ જગતનો આધાર છે

૫ ભાજન ભાજન એટલે વાસણ, અર્થાત્ વસ્તુને રાખવા માટેનું પાત્ર જેમ પાત્ર વિના દૂધ, ઘી વિગેરે રસો નાશ પામે, તેમ સમ્યગ્દર્શન રૂપ ભાજન-પાત્ર વિના ધર્મ-રસ પણ નાશ પામે-સાખાં શકાય નહિ. માટે સમ્યગ્દર્શન એ ધર્મરસનું ભાજન છે

૬ નિધિ નિધિ એટલે બહાર જેમ મહા મૂલ્યવાન મણિ, મોતી ગુણવૃંદ વિગેરે ચીજો લીંબેરી કે બહાર વિના સુરક્ષિત રહી શકે નહિ, ઘોરાઇ જાય, તેમ સમ્યગ્દર્શન રૂપી બહાર વિના આરિત રત્ન સુરક્ષિત સંભવાય જ નહિ-મોઢ હુનારૂઓ છુટી જ જાય માટે સમ્યગ્દર્શન એ ધર્મરૂપ (જ્ઞાનાદિ) રત્નોનો બહાર છે

આ રીતે શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ સમ્યગ્દર્શનને ધર્મના મૂળ, દ્વાર, પીઠિકા, આધાર ભાજન અને નિધિ રૂપ કહ્યું છે આ છ પ્રકારે સમ્યગ્દર્શન ગુણને ભાવતા-વિચારતા તે આત્માનું સમ્યગ્દર્શન વહેલામા વહેલું મોક્ષ સાધક બને છે, માટે આને સમ્યગ્દર્શનનો ભાવનાઓ કહો ॥

સમ્યગ્દર્શનના પાંચ અતિચાર.

આ સમક્ષિતને દ્વિવિત કરનાર શકાદિ પાચ અતિચારો
જાણવા જરૂરી હોવાથી અને દર્શાવવામા આવે છે

શકાદ્વાશાવિચિકિત્સામિધ્યાદષ્ટિપ્રશસનમ્ ॥

તત્સત્તવશ્ચપશ્ચાપિ, સમ્યક્ત્વ દૂપયન્ત્યલમ્ ॥૧॥

અર્થ—શકા એટલે શ્રી જિન વચનમા શકા કરવી
તે. કાક્ષા એટલે અન્ય મતની અભિલાષા રાખવી તે વિચિ
કિત્સા એટલે ધર્મના ફળનો સંદેહ કરવો. અર્થાત્ હું
ધર્મકરણી કરું છું તેવું ફળ મને મળશે કે કેમ ? એવો
વિચાર કરવો તે ધર્મથી વિપરીત માન્યતાવાળા મિધ્યાદષ્ટિ
લોકોની પ્રશસા કરવી તથા તેમનો સંસર્ગ કરવો. જો પાચ
સમ્યગ્દર્શનના દ્વિવિત છે આ પાચ અતિચાર ટાળવાથી
સમ્યગ્દર્શન અતિ ઉજ્જવળ બને છે

સમ્યગ્દષ્ટિ જીવનુ વક્ષ્ય કેવુ હોય તે સબધી
પૂર્વાચાર્યોએ એક બાધા જણાવી છે તે ઉપયોગી હોવાથી
અહીં રજુ કરવામા આવે છે

સત્ત્વસ્ય હચિયકરણ, ગુણાગુરમો રહૈ ચ જિણઘમ્મે ।

મગુણેસુ મ મઙ્ગલ્યો, સમ્માદિદિત્તસ લિંગાહ ॥ ૧ ॥

સર્વ ઠેકાણે ઉચિતનુ આચરણ, ગુણુ તેમ જ શુદ્ધીને
વિષે અનુશાગ એટલે પ્રીતિ રાખવી, ધર્મને વિષે રતિ
રાખવી અને નિર્ગુણ માણસ ઉપર મધ્યસ્થપણુ રાખવું એ
સમ્યગ્દષ્ટિ જીવનના લક્ષણો છે

પ્રકરણ ચોથું.

દેવદર્શન આદિનું રહસ્ય.

અથા પ્રકરણમાં જોયું કે, ધર્મનું મૂળ સમ્યક્દર્શન છે અને તે શુદ્ધ દેવ, શુદ્ધ અને ધર્મના અદ્વાન સ્વરૂપ છે. પ્રત્યેક સમ્યક્દષ્ટિ આત્માઓ માટે શ્રી વીતરાગ પરમાત્માનું દર્શન, વદન, વિગેરે એક આવશ્યક કર્તવ્ય છે, એટલું જ નહિ પરંતુ બધા જ કર્તવ્યોમાં મુખ્ય કર્તવ્ય છે, કારણ કે શ્રી વીતરાગ પરમાત્માનું દર્શન, વદન, પૂજન એ સમ્યક્દર્શન શુદ્ધિનો અભિષેક ઉપાય છે, એમ શ્રી જિન ભગવતોએ કહ્યું છે અને તેથી જ શ્રી જૈનશાસનમાં પ્રત્યેક સાધુ, સાધ્વી આવક અને આવિકાઓ માટે નિત્ય અને આવશ્યક કર્તવ્ય તરીકે ઉપદેશાયેલાં છે એ ઉપદેશના આધારે આજે પણ શ્રી વીતરાગદેવના દર્શનાદિની ક્રિયા અદ્વાપૂર્વક શ્રી જૈનશાસનમાં અખંડિત રીતે ચર્ચ રહેલી છે, અને તેનાથી વ્યખા કે અવ્યક્તપણે અનેક પ્રકારના ફાયદાઓ જૈન સંઘ ઉઠાવી રહેવ છે. ચાલોમા શ્રી વીતરાગદેવના દર્શન, પૂજન અને સ્તવનાદિને આચારનારે જાન્યાત્માઓના જાણે ઉન્નત હવનની અચુક આગાહીઓરૂપ ગણેલાં છે જે આત્માને નેટલી ઉચ્ચ વ્યક્તિને પૂજે છે, તે આત્મા તેટલી ઉચ્ચ સ્થિતિએ પહોંચે છે એ સર્વમાન્ય સિદ્ધાંત છે. શ્રી વીતરાગ વળી પૂજા કરનાર અને શ્રી વીતરાગદેવની સ્તુતિ કરનારા અનર્કમે શ્રી વીતરાગની સમાન અને તે એ વાતમાં

શ્રી જ્ઞેન કે જ્ઞેનેતરો સર્વ કોઈ પ્રામાણિક દર્શનકારો એકમત
 છે શ્રી વીતરાગની ભક્તિ એ વિષમય દુનિયામાં અમૃતનો
 કુડ છે એમાં સ્નાન કરનાર આત્મા પાપપ્રકરો પાવન
 થયા વિના રહેતો નથી. શ્રી વીતરાગની ભક્તિરૂપી અમૃતના
 કુડમાં નિરતર સ્નાન કરવા માટે શરૂકારોએ અનેક
 પ્રકારના માર્ગો બતાવ્યા છે, તેમાં નિમ્ન શાસ્ત્રોક્ત વિધિ
 પૂર્વક દેવદર્શન કરવું એ મુખ્ય છે આખાલવૃદ્ધ સૌ
 કોઈ વટે સહેલાઈથી આવરી શકાય તેવું પવિત્ર ધર્મકૃત્ય
 છે આત્મા ઉપર લાગેલ કર્મમળને ધોવા માટે તે એક
 પ્રકારનું આત્મિક સ્નાન છે પરમાર્થદર્શી મહાપુરુષો ભાર
 પૂર્વક દૂરમાવે છે કે નિત્ય શ્રી વીતરાગદેવના દર્શનાદિથી
 પાપરજ નાશ પામે છે અને પુણ્ય સમૂહ એકત્રિત થાય છે
 તેથી તે ક્રિયાઓ શ્રી જ્ઞેન સહ અને ઉપલક્ષણથી સમસ્ત
 વિશ્વને એકાગ્ર ઠહ્યાણુ કરનારી ॥ જ્ઞેના દર્શનાદિને આવે
 અચિત્ત મહિમા છે, તે પરમ તારક શ્રી જિન પ્રતિમાનો
 મહિમા જેમ જેમ અધિક ખ્યાલમાં આવે છે, તેમ તેમ
 લગ્ય આત્માઓ એ મૂર્તિદ્વારા શ્રી વીતરાગ પરમાત્માની
 ભક્તિમાં નિષ્કપ શ્રદ્ધાવાન અને અધિક એકતાર બની શકે છે
 અનુભવસિદ્ધ પુરુષોએ આ અસાર સસારમાં શ્રી વીતરાગ
 પરમાત્માની એક ભક્તિને જ સારભૂત ગણી છે

“ભક્તિ વિના મુક્તિ નથી.” એમ સ્પષ્ટ પછે
 જણાવ્યું છે પ્રભુ ભક્તિ એ જ્ઞાનની માતા છે અર્થાત્
 હૃદયમાં પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રેમ કે ભક્તિ - ભાવ જાગૃત ,

યયા વિના સાચા જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી
 દેહલોક સ્થળે મુક્તિ કરતા પણ પરમાત્માની ભક્તિને અધિક
 ગણવામા આવી છે તેની પાઠળ પણ એ જ રહસ્ય છે કે
 અત કરણમા પ્રભુની ભક્તિ રોમરોમ પ્રગટયા વિના મુક્તિ
 મુશ્કેલ નથી ભક્તિ એ જ મુક્તિને આકર્ષણ કરવા માટેનું
 સાચુ લોકાયુક્ત છે, શ્રી વીતરાગની ભક્તિને મુક્તિની
 દ્રષ્ટી પણ ગણવામા આવી છે દુન્યવી સંપત્તિ એ ખરેખરી
 આત્માની સાચી સંપત્તિ નથી, પરંતુ વીતરાગનુ રમરણ
 એ જ સાચી સંપત્તિ છે અને દુન્યવી વિપત્તિઓ એ સાચી
 વિપત્તિઓ નથી, પરંતુ વીતરાગનુ વિરમરણ એ જ સાચી
 વિપત્તિ છે

પરમાત્માના શુભોમા ચિત્તની વન્મયતા થવાથી સેકડો
 જન્મો વડે સચિત કરેલા પાપપુને ક્ષણવારમા સ્વસ થઈ
 જાય છે, તેમા મુખ્ય કારણ એ છે કે નિત્ય પ્રભુભક્તિથી
 બુદ્ધિ નિર્ભજ બને છે અને નિર્ભજ બુદ્ધિમા પ્રભુની પ્રતિમા
 જોતાની સાથે જ પ્રભુની અનંત કરુણાનુ સાચુ દર્શન થાય
 છે જગતના સમગ્ર જીવોનુ સંપૂર્ણ કન્યાણુ પરમાત્માએ
 ચિતવ્યુ હોય છે, એટલુ જ નહિ પણ ત્રણ ત્રણ ભવ સુધી
 એ ભાવને એમણે પસાકાયાએ પહોચાડયો હોય છે અને
 તેના યોગે તેમને એવી ઉત્કૃષ્ટ પુણ્યપ્રકૃતિઓનો ખંધ થાય
 છે, કે જેના પ્રભાવે તેમની તમામ વસ્તુઓ જગતના કન્યાણુમા
 અમોઘ રીતે સહાયક બને છે તીર્થંકર પદના મૂલમા પણ
 જગતકન્યાણુની ભાવના છે અને વચતા ગાળામા પણ તીર્થ

પ્રવૃત્તિ અને અવિચ્છિન્ન મોક્ષમાર્ગ ચાલુ રહે તેવી પ્રવૃત્તિ
 છે ભગવાનની કરુણામાથી એવું તીર્થ સર્જાય છે, કે જે
 તીર્થમાં રહેલા તમામ આત્માઓ સમગ્ર વિશ્વના મિત્ર
 બનવાને અહર્નિશ પ્રયત્ન કરે છે ‘મિત્તી મે સવ્યમૂણસુ’
 એ સૂત્ર જૈનધર્મનો પ્રાણ છે. “જગતના મિત્ર થઈને રહેવું”
 ‘સૌનુ મુખ ઈચ્છવું’ ‘કોઈને દુઃખ ન આપવું’ એવા
 આચાર અને વિચારવાળા સદની પ્રભુ સ્થાપના કરે છે.
 એ સદ્દ્વારા પ્રભુની કરુણા જગતમાં વિસ્તાર પામે છે.
 પ્રભુએ જે કંઈ સર્જન કર્યું છે, તે બધું પ્રભુની કરુણામાથી
 ઉત્પન્ન થયું ■ અને પ્રભુની પ્રતિમા એ પ્રભુની કરુણાનું
 મૂર્ત સ્વરૂપ છે એ પ્રતિમાની મનોહરતા જોવાથી જ પ્રભુની
 કરુણા કેટલી અનંત અને અમાપ હતી તે ખ્યાલમાં આવે
 છે જે પ્રભુની આપણે ભક્તિ કરીએ છીએ એ પ્રભુ આટલા
 બધા કરુણાશીલ હતા, એવું જ્ઞાન યનાની સાથેજ આપણે
 આત્મા પણ જગતના તમામ જીવોને પોતાના સમાન જોવા,
 જાણવા અને તેમની સાથે પોતાના સમાન આચરણ કરવા માટે
 ભાવનાશીલ બને છે આ રીતે પ્રમુદર્શનથી આત્મામાં
 સમગ્ર જીવો પ્રત્યે સમદર્શિત્વ આવે છે અને એ આત્મ-
 સમદર્શિત્વનો ભાવ એવો ઉત્કૃષ્ટ ભાવ છે, કે તે ક્ષણવારમાં
 અનંત ભવના પાપોનો ત્વસ કરી નાખે છે કારણ કે તેમાં
 સ્વાર્થભાવને બદલે પરમાર્થભાવની મુખ્યતા છે પરમાર્થભાવ
 એ જ ધર્મનો સર્વસ્વ સાર છે જ્યાં સુધી જીવમાં સ્વાર્થ
 ભાવ પ્રધાન હોય છે, ત્યાં સુધી તેના મનમાં સદૃષ્ટ

વિકલ્પો શાત થતા નથી અને સકલ્પ વિકલ્પો શાન્ત
 ન થાય ત્યાં મુખી ઉત્તમ ધ્યાનની ચોચ્ચતા આવતી નથી
 નિર્વિકલ્પ દશા પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રથમ મનની અદર
 પરાધ્ય પ્રધાન એવો સર્વ લવોના મુખનો વિચાર અત્યંત
 આવશ્યક બની જાય છે સર્વ લવોના કિંતના વિચારથી
 મન શાન્ત બને છે, એટલે કે મનના અશુભ સકલ્પ વિકલ્પો
 શમી જાય છે અને એવા આત્મામાં અતે જ્ઞાનની
 નિર્મલ જ્યોતિ પ્રગટ થાય છે આ રીતે જગતના
 તમામ લવો પ્રત્યે મિત્રતાનો ભાવ પહોંચાડ્યા વિના
 નિર્વિકલ્પ દશા પ્રાપ્ત થતી નથી નિર્વિકલ્પ દશા
 વિના કોઈ પણ લવ પીતરાગ બની શકતો નથી
 પીતરાગતા વિના કેવળજ્ઞાન નથી કેવળજ્ઞાન વિના
 સર્વકર્મનો ક્ષય નથી અને સર્વકર્મના ક્ષય વિના
 મોક્ષ કે મોક્ષતુ મુખ કોઈ મેળવી શકતુ નથી એથી
 નક્કી થાય છે કે મુખપ્રાપ્તિનો સાચો ઉપાય આપણા
 અતઃકરણમાં વિશ્વમૈત્રીનો ભાવ જાગૃત કરવો તે છે આ
 વિશ્વમૈત્રીનો ભાવ પરમાત્માની કરેલા વિના પ્રગટાવી શકાતો
 નથી અને પ્રભુનો કરેલા પ્રાપ્ત કરવા માટે આદર અને
 બહુમાન પૂર્વક આતરૂ પાડ્યા વિના નિમ્ન પરમાત્માના
 દર્શન, વર્ણન, પૂજન, જાપ અને ધ્યાન આદિના સતત
 અભ્યાસની અત્યંત જરૂર ■ મર્મની તમામ આરાધના
 આત્માને કોમળ બનાવવા માટે છે અર્થાત્ આત્માને
 કરેલા શીલ બનાવવા માટે છે જ્યાંમુખી કરેલાનો ભાવ

આપણા અતઃકરણમા સુદૃઢ રીતે સ્થિર ન જાને ત્યાં સુધી
 કચ્છાપત લગવાનને ન જૂલવા, એનું સતત સ્મરણ ચાલુ
 રાખવું, કચ્છાપતની કચ્છા લક્ષ્યમા રાખવી એ જ વિવેકી
 પુરુષોનું પરમકર્તવ્ય જાની રહે છે તમામ ધર્મક્રિયાઓનું
 સાર્થક પણ એ જ છે તે દ્વારા પરમાત્માનું સ્મરણ અખંડિત
 ચાલુ રહે અચિન્ત્ય ચિન્તામણિ સમાન ભગવાન આ ક્રિયાના
 પ્રરૂપક છે જગતના કેવળ હિતને માટે લગવાને આ શુભયોગ
 બતાવ્યો છે ક્રિયા કરતી વખતે આવું સ્મરણ જેના હૃદયમા
 સતત રીતે આશ્વાસ કરે છે, તે સ્મરણ જ આત્માનું સર્જ
 દ્રેષ્ટુ મગજ છે જેના અંતરમા મગજમય પરમાત્મા બિરાજ
 માન છે તેની મહીનતા દૂર થાય છે અને તેના આત્મામા
 ચારે તરફથી શુભવક્ત્રી ઉભરાવા લાગે છે, તેના અંતરાયો
 સમૂલ નાશ થાય છે અને તેની તમામ અજિહ્વાષાઓ
 અવશ્ય ફળોભૂત થાય છે એવો અચિન્ત્ય મહિમા પરમાત્માના
 સ્મરણુનો છે નિત્ય પ્રભુદર્શનાદિના અભ્યાસથી આ કાર્મ
 ધણું જ સુવલ જાને છે માટે જ પ્રભુદર્શન એ પરપરાએ
 આત્માના મહાન વિકાસનું એક અત્યંત મહત્ત્વનું અંગ
 જાની રહે છે ભક્તિના જળથી હૃદયમા પરમાત્માના શુભોનાં
 સ્થિરતા થવાથી કર્મના દૃઢ બંધનો પણ શિથિલ થઈ જાય
 છે પરમાત્માના કચ્છાદિ શુભોનું ધ્યાન, ચિન્તન અને
 વારંવાર સ્મરણ થવાથી દુરૂંઠ અને દીર્ઘ એવા સંસારનો
 પળ શીઘ્ર ઢૂંઢેડ થઈ જાય છે એ મધ્યમાં વસ્તુઓનો લાભ
 થી વોતરાગની મૂર્તિદ્વારા સિદ્ધ થઈ શકે છે બાળકથી

મારીને વૃદ્ધ, લાણેલ હોય કે અભણ હોય, વિશિષ્ટ જ્ઞાની હોય કે સામાન્ય જ્ઞાની હોય અથવા સ્ત્રી હોય કે પુરુષ હોય, ધનવાન હોય કે નિર્ધન હોય, પરંતુ આખાકગોપાલ સર્વ અવરથાના છવેને લાભ મેળવવા માટે શ્રી જિનપ્રતિમા જેવું એક પણ સરજ કે મુક્ત આલબન ખીનું કોઈ નથી. પરમપરિત્ર શ્રી જિનપ્રતિમાની મહત્તા અને ઉપયોગિતા સબધો મૌનિક વધુ વિચારણા અર્હી કરીએ.

મૂર્તિની મહત્તા.

હરકેઈ વસ્તુની ગેરહાજરીમા તે તે વસ્તુઓનું યથાર્થ-જ્ઞાન અને સાક્ષાત અનુભવ થતો હોય તો તે મૂર્તિદ્રારા જ થઈ શકે છે. હુનિયામા રહેલા પર્વતો, નદીઓ, ગામો અને શહેરો આદિ પરાક્ષ વસ્તુનું જ્ઞાન જેમ નકશો કરાવી શકે છે, તેમ મૂર્તિ પણ પરાક્ષ પુરૂષોના સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરાવવામા નકશાનું કાર્ય કરે છે. આગમશાસ્ત્રો માત્ર બલ્લેલા-ઓને તથા સમજકારને ઉપકાર કરે છે, જ્યારે મૂર્તિ બલ્લેલ અગર અભણ સૌ કોઈને વૈરાગ્ય ઉપત્ત કરવામા એક સરખી ઉપકારી ચાલ છે. વગી જે દેશમા મુનિરાન્તેને બીવકુલ વિહાર જ યતો નથી તથા અન્ય કોઈ સુધન દ્વારા શાસ્ત્રશ્રવણ આદિને પણ પ્રસન્ન પ્રાપ્ત યતો નથી, એના દેશના જૈનોનું જૈનત્વ અધ્યાપિપર્યન્ત ટકારી રાજનાર કોઈ હોય, તો તે વીતસગ પ્રભુના મદિને તથા નેમની મૂર્તિ જ છે. મૂર્તિપૂજા એ કોઈ કપેલકરિષ્ઠ વસ્તુ નથી.

પરંતુ જીવનવિકાસનું એક અતિ મહત્વનું અંગ છે એથી જ સિધ્ધાંતના રહસ્યનો વિચાર કરવામાં ચતુર પુરુષોએ પરમાત્માની પ્રતિમાનો પ્રીતિ પૂર્વક સ્વીકાર કર્યો છે.

મૂર્તિ જડ હોવાથી ચેતનને શી રીતે લાભ કરનારી બને? આ પ્રશ્નને જો સરળતાથી વિચારવામાં આવે તો સમજવો તદ્દન સહેલો છે અને જિજ્ઞાસુને તેનું સમાધાન પણ થઈ શકે તેમ છે.

નિમિત્તવાસી આત્મા.

જૈન સિદ્ધાંત કહે છે કે જ્યાં સુધી જીવ કર્મના લેપથી લેપાયેલો છે, ત્યાં સુધી તેના ઉપર દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવની અસર રહેલી છે અને તેમાં પણ પ્રમત્ત શુદ્ધ-કાણુ સુધી તો ઉત્તમ પ્રકારના આલબનોમાં વસવું અને ઉત્તમ આલબનોની ત્રિકરણયોગે આરાધના કરવી એને જ ધર્મ કહ્યો છે. કારણ કે ત્યાં સુધી દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવની અસરથી તે મુક્ત હોઈ શકતો નથી ભગવાનની મૂર્તિ જડ હોવાથી તે ચેતનને કંઈ પણ અસર ન ઉપજાવે એમ કહેવું એ અનુભવ વિનાનું કથન છે. ભગવાનની મૂર્તિ તો શુ પણ પ્રત્યેક વસ્તુ કંઈને કંઈ અસર કરે જ છે જે ભાવના પૂર્વક ભગવાનના દર્શનાદિ કરે છે તેને સારી અસર જરૂર થાય છે. આ હકીકત સૌને અનુભવ સિદ્ધ છે, તો પણ આ વાતને વધુ સ્પષ્ટ કરવા ખાતર યોગ્ય દૃષ્ટાન્તો આહી વિચારીએ.

જડ વસ્તુઓનો પ્રભાવ.

દુનિયામા એવી અનેક જડ વસ્તુઓ છે, કે જેના પ્રભાવથી ચેતનને કંઈને કંઈ અસર પેદા થયા વિના રહેતી નથી. પ્રાણી વનસ્પતિનું ચૂર્ણ મગજને સંતેજ કરે છે, ત્યારે મદિરાપાન મગજને ગાડુ બનાવી દે છે. હેર મારે છે, ત્યારે અમૃત છવાડે છે. દૂરગંધ જડ હોવા છતાં ઘણે દૂર રહેવા પદાર્થોને દેખાડી શકે છે. વાત જડ હોવા છતાં ચરદી અને ગરમીની પીડાથી ચેતનનું રક્ષણ કરે છે. નેપાળની ગોળી જડ હોવા છતાં માણસના પેટની મગધુદ્ધિ કરી આપે છે. ચંદન જડ હોવા છતાં તેનું વિલેપન ગરમીની પીડા દૂર કરી ચીતગતા ઉપજાવે છે. અગ્નિનો ચેક ઠંડીની પીડા દૂર કરી આપે છે. આગળ વધીને કહીએ તો અનંત શક્તિના માલીક આત્માને સંસારમા બટકાવનાર પશુ આંક કર્મની જડ પ્રતિબોધ છે. વર્તમાનમા પશુ ચૈતન્યની સેવા ચાકરી શરીર અને અન્ન, જળ વિગેરે અનેક જડ સાધનો દ્વારાજ ઘર્ષ રહી છે. સમય યાય છે અને જૂખ તૃષા લાગે છે. તે જૂખ અને તૃષા જડ એવા અજ્ઞ અને જળથી સંતોષવામા ન આવે તો ચૈતન્ય પોતાનું કામ આપતું નથી. શરીર માંદું પડે છે, ત્યારે જડ ઔષધની અપેક્ષા રહે છે. મત્રાક્ષરો અને જડીબુટ્ટીઓ જડ હોવા છતાં અનેક પ્રકારના બાહ્ય અવ્યતર ઉપદ્રવોમાંથી મુક્ત કરવા શક્તિમાન યાય છે. રમેડરણ અને મુકપત્તિ જડ હોવા છતાં છવેલી રક્ષા કરાવી આત્માને સદ્ગતિમા નિમિત્તભૂત બને છે. શુદ્ધ મહારાજના

શાસનનું, વીતરાગના શામનના આરાધકોનું, વીતરાગના
 શાસનની આરાધનાનું, તેના ફળનું, ફળની પરપરા
 વિગેરેનું યથારિચિત જ્ઞાન ચિત્તમા પ્રગટ કરવાની આવશ્યકતા
 રહે ॥ આગમ અને અનુમાનથી એ જ્ઞાન યાવ છે પરંતુ
 એ જ્ઞાન જ્યારે શ્રી જિન પ્રતિમાદિના ધ્યાનથી પરિપક્વ
 બને છે ત્યારે તે અનુભવાત્મક બને છે અનુભવજ્ઞાનના
 શુભ ધણ છે, તે બધા વાણીદાસ બતાવી શકાતા નથી, માત્ર
 મનમા સમજી શકાય છે—અનુભવી શકાય ॥

જ્ઞાનથી પણ પ્રતિમાનું ધ્યાન શ્રેષ્ઠ છે.

મોક્ષ માર્ગમા ધ્યાન એ સૌથી ચઢીયાતી વસ્તુ છે અને
 એ ધ્યાન મૂર્તિથી જેવી રીતે સર્વ અવસ્થાના છુલોને
 ક્ષુલ્લભ ॥ તેવી રીતે બીજી કંઈ વસ્તુથી ક્ષુલ્લભ નથી જ્ઞાન
 કરતા પણ ધ્યાન શ્રેષ્ઠ ॥ જ્ઞાનનું કાર્ય પ્રકાશ આપવાનું
 ॥ વસ્તુને બતાવવાનું છે, જ્યારે ધ્યાનનું કાર્ય અનુભવ
 કરાવવાનું છે ઘરમા લોજનની ઉત્તમ સામગ્રી વિદ્યમાન
 હોય તેની માહિતી જ્ઞાનથી મળે છે, પણ તેનો આસ્વાદ,
 ભુખનો છેક અને તૃપ્તિ વગેરેનો અનુભવતો લોજન કરવાથી
 જ યાવ છે તેમ અહીં પણ જ્ઞાનજ્ઞાન એ જાણવાનું
 સાધન છે અને મૂર્તિ એ ધ્યાનનું સાધન છે અર્થાત્ અનુભવ
 કરાવનાર વસ્તુ છે એ ધ્યાન ચિત્તમા જેમ જેમ સ્થિર
 થતું જાય છે તેમ તેમ વીતરાગના સાક્ષાત્ દર્શન અને
 સમાગમ જેટલો લાભ એક અપેક્ષાએ મૂર્તિના ધ્યાન દ્વારા
 મેળવી શકાય છે

મહા જ્ઞાનિઓનું પણ વિશ્રામસ્થાન મૂર્તિ છે.

શાસ્ત્રોમા જ ધાર્યાચ્છ અને વિગ્રાચ્છ જેવા લગ્નિધિય
તથા અપ્રમત્તદશાએ પહેલેવા જ્ઞાની મુનિવરોના પણ, જ્ઞાન
ધ્યાનમાથી સમય કાઢી નહીશ્ચરાદિ તીર્થોમા રહેલો શાસ્ત્રવ
ગોત્યો અને મનુષ્યલોકમા રહેલા બીજા અશાસ્ત્રવ ગોત્યોના
યાત્રાએ જવાના ઉલ્લેખો મળે છે, તે એમ સિદ્ધ કરે છે
કે જ્ઞાની મહાધિઓને પણ વીતરાગનું ધ્યાન કરવા માટે
વીતરાગના બિબોનું જ એક યશ્ચ સ્વીકારવું પડે છે, ત્રવે
ભુવનમા વીતરાગના બિબો અને ગોત્યો દ્વારાએ જે ઉપકા
યદ્ય રહ્યો છે તે અનુપમ છે, પરંતુ તેની કદર જ્ઞાની આત્મા
ઓ જ કરી શકે છે અને એ કારણે ચાર જ્ઞાનના ધણ
મધુધર શ્રી ગોતમ મહારાજાએ સ્થેવ જગચિતામણિ નામના
મસિદ્ધ ગોત્યવદનમા સર્વલોકમા રહેલા શાસ્ત્રવ-અશાસ્ત્રવ
ગોત્યો અને બિબોને નમસ્કાર કર્યો છે તથા શુનકેવ
ભગવાન શ્રી બદ્રબાહુ સ્વામી આદિ પૂર્વધર અને બીજા શુન
દેવગી મહાપુરુષોએ પણ આવશ્યક નિયુક્તિ આદિ અધ્યોમ
ત્રણે લોકમા રહેલા શાસ્ત્રવ અને અશાસ્ત્રવ શ્રો જિનગોત્યો
અને શ્રો જિનબિબોને નમન, વન્દન અને ભક્તિ કરવું
માટે નરપરતા દાખવો છે તથા તેની ભક્તિના શુભ ફળોને
વિસ્તૃત નિર્દેશ કરેલો છે

મૂર્તિને અપાયેલી ઉપમાઓ સત્ય છે.

શ્રી જિનમૂર્તિની સ્તુતિ કરતા પ્રતિભાસ પન્ન કવિઓએ ગાયુ ॥ કે—

“કિં પ્રજ્ઞૈકમયો કિમુત્સવમયો શ્રેયોમયો કિં કિમુ
જ્ઞાનાનન્દમયો કિમુજ્જતિમયો કિં સર્વશોભામયો ।
इत्य किं किमिति प्रकल्पनपरैस्त्वन्मूर्तिरुद्धिता ।
किं सर्वातिगमेव दर्शयति सद्द्व्यानप्रसादान्मह ॥ ૧ ॥

અર્થ—શુ આ મૂર્તિ પ્રજ્ઞામય છે ? શુ ઉત્સવમય છે ?
શુ કષ્યાણુમય છે ? શુ જ્ઞાનના આનંદમય છે ? શુ ઉન્નતિ
મય છે ? શુ સર્વ શોભામય છે ? એ રીતનો કષ્ટનાઓમા
તત્પર એવા કવિઓ વડે જોવાયેલી આપની મૂર્તિ સદ્ધ્યાનના
પ્રસાદથી સર્વને ઉલ્લસન કરી જનાર એવા જ્ઞાનરૂપ તેજને
દેખાડે છે.

• - મૂર્તિ પાપાણુની કે ધાતુની હોવા છતાં કવિઓને તે
પ્રજ્ઞામય, ઉત્સવમય, કષ્યાણુમય, જ્ઞાનમય, આનંદમય,
ઉન્નતિમય, સર્વશોભામય કે કેવળ જ્ઞાનરૂપી તેજના પુજ્યમય
લાગે છે, તે કેવળ અતિશયોક્તિ રૂપ કે બાધાના અલકાર
રૂપ છે, એમ સમજવાનું નથી કિન્તુ તે એક પરમ સત્ય
રૂપ છે જેમ ગર્હન જ્ઞાનને સમજાવનાર કોઈ અથવિશેષ,
ઠાગળ અને શાહીના સમૂહરૂપ સાધારણ વસ્તુના હોય છે,
તો પણ, એકાગ્ર ચિત્તથી તેનું અધ્યયન કરનાર વિદ્વાન પુરૂષને
તે જ્ઞાનના પુજ્યરૂપ અને ચૈતન્યના લકારરૂપ સમજાય છે,
તેમ વીતરાજની તિ પછી તેના દર્શન કરનાર જ્ઞાની પુરૂષને

સાક્ષાત્ વીતરાગનુ દરય ખડુ કરે છે અને જોનારના ચિત્તમા વીતરાગના સઘળા ગુણોને પ્રતિબિંબિત કરે છે વીતરાગની મૂર્તિ દર્શન કરનારના ચિત્તને સાક્ષાત્ વીતરાગનો પાસે લઈ જાય છે અન્ય શબ્દોમા કહીએ તો વીતરાગનો પાસે જવા માટે અર્થાત્ વીતરાગતા જેવી ઉચ્ચ દક્ષાએ ચઢવા માટે મૂર્તિ એ સાક્ષાત્ નિઃસરણો રૂપ બની જાય છે

અનુભવીયોના અમૃતોદ્ધારની પરપરા.

લાજો અને કરોડો દલીલોથી જે વાતનો ઉકેલ આવી શકે નથી તેનો ઉકેલ અનુભવથી સહેજમા આવી શકે છે મૂર્તિનુ આલ્લબન લેવામા રૂઝ રૂઝ લાજો રહેલા છે, તેની પ્રતીતિ કરવી હોય તો થોડોક વખત શુદ્ધ હૃદયથી નિયમિત રીતે પ્રતિમાનુ આલ્લબન લઈ પોતાનું ચિત્ત તેમા એકાગ્ર કરવાનો અભ્યાસ કેળવવો જોઈએ અને એ અભ્યાસના પરિણામે પોતાની ચિત્તની વૃત્તિઓમા કેવુ કેવુ પરાવર્તન થાય છે, આત્મરમણ કેટલો ઘટવા માટે છે, કેટલો પવિત્રતા વધે છે, પ્રથમ ઘણા પ્રયત્ને પણ જે હોયો ઉપર કાળૂ મેળવો શકાતો નહિ એવા પણ હોયો વિનાપ્રયામે કેવી રીતે ઘટવા માટે છે, કપાપોની મદત કેવી થવા માટે છે, અગમ્ય પાર્થોમા બુદ્ધિનો સહેલાઈથી કેવો પ્રવેશ થઈ શકે છે, તેનો સ્વયં અનુભવ કરવો અનુભવીઓની ખાત્રી છે કે જે હોઈ પવિત્ર આત્મા સાચી રીતે પરમાત્માની પ્રતિમાનુ આલ્લબન લે છે તેમને અપૂર્વ પ્રતિજ્ઞા, અપૂર્વ જ્ઞાનદ અને

અપૂર્વ સુખસંપદાઓની પ્રાપ્તિ થાય છે. પ્રતિમાના શ્યાનથી ઉત્પન્ન થયેલ અનુભવીઓના અમૃતોદ્ભાવની પરંપરાઓ શાસ્ત્રોમાં ઘણી વિશાળ છે. તેમના કેટલાક હૃદયોદ્ભાવો અહીં રજુ કરીએ છીએ.

‘હે ભવ્ય પ્રાણીઓ! જે તમારે મોક્ષસુખ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા હોય તો તમે શ્રી તીર્થ કર ભગવતની પ્રતિમાની ઉપાસના કરો. જે પ્રતિમા મોહરૂપી હાવાનજને શમાવવામા મેઘની વૃષ્ટિરૂપ છે, સમતારૂપ પ્રવાહમા ઝીલવા માટેની નદી છે, તે પ્રતિમા સત્પુરૂષોને વાછિન આપવામા કરપક્ષતા છે અને જે સસારરૂપી ઉષ્ણ અધકારનો નાશ કરવામા સૂર્યનો તીવ્ર પ્રભારૂપ છે.’ (પ્રતિમાશતક શ્લોક ૫)

‘હે સર્વ દુઃખથી સંહિત પ્રભુ! હે સદા આનંદમય નાથ! તમારી ભૂર્ત્તને જોઇ જોઇને હું મારા હૃદયમા વિશ્વામ મેળવી, અવ્યય અવિનાશી એવા હર્ષને પ્રાપ્ત થયેલો છું. હે મનુષ્યતા હિતકારી પ્રભુ! તે આપની પ્રતિમા અભયદાન સંહિત ઉપાધિ વગર વધતા ગુણુસ્થાનકને યોગ્ય એવી દયાનુ યોગ્ય કરે છે.’ (પ્રતિમાશતક શ્લોક ૬)

“હે પ્રભુ! તમારૂં બિંબ હૃદયમા ધારણ કરવાથી બીજી કોઈ રૂપ હૃદયમા સ્પુરાયમાન થતુ નથી. અને તમારા રૂપનું સ્મરણ થતા પૃથ્વીમા બીજા કોઈ રૂપની પ્રસિધ્ધિ થતી નથી તે માટે “તુ તે હુ” એવી અલેક બુદ્ધિના

ઉદયથી “સુખમદ્ અને અરમદ્” પતેા હૃદયેખ પશું થતો નથી અને કોઈકે અગોચર પરમ ચૈતન્યમય જ્યોતિ અતરમાં સ્પુરાયમાન થાય છે” (મ. શ. ૭)

“હે પ્રભુ ! પાપનો ક્ષય કરનાર, ઉત્તમ પદ સ્વરૂપ અને રૂપ રહિત એવું અપ્રતિપાતિ ધ્યાન જ્યાં સુધી પ્રગટ ન થાય, ત્યાં સુધી મારા હૃદયમાં તમારૂં રૂપ અનેક પ્રકારે રોયાકારરૂપે પરિણામ પામેા જે આનંદધનમાં ત્રિકાવ સભવી અને સર્વ તરફથી થયેલું સુર અસુરનું સુખ અનંતમાં ભાગે પણ ઘટતું નથી” (પ્રતિમાશતક શ્લોક ૯)

“હે જિનેન્દ્ર ! ઉત્તમ પુરુષોના વૃદ્ધોએ નમસ્કાર કરેલા અને સુજિતરૂપ ભગવાન કદ મમાન એવી તમારી પ્રતિમા, કે જેને દેવતાઓએ મહારવૃક્ષના પુષ્પ સમૂહવડે પૂજેલી છે અને જે હિમ રાગને ચોખ્ખું કરનારા સ્નાન જલ રૂપ અમૃતના ઝરણથી સર્વ જગતની રક્ષા કરે છે, તે પ્રતિમાને અમે પરમ આનંદને (મોક્ષને) અર્થે વદના કરીએ છીએ” (પ્રતિમાશતક શ્લોક ૧૧)

“જેમ ભ્રમર પ્રપુલ્કિત માલતીને છોડે નહિ, અને જેમ હાથી મનોહર રેવા નદીને છોડે, નહિ, જેમ કોકિલ પક્ષી વસંતઋતુમાં સૌંદર્યવાળી આશ્રવૃક્ષની મજરીને છોડે નહિ, અને જેમ સ્વર્ગપતિ ઇન્દ્ર ચંદનવૃક્ષોથી સુદર એવી નંદનવનની ભૂમિને છોડે નહિ, તેમ હું શ્રી તીર્થંકર ભગ

વતની પ્રતિમાને મારા હૃદયમાથી ક્ષણવાર પણ છોડતો નથી” (પ્રતિમા શતક-૪)

“હે પ્રભુ ! અનિમેષ દષ્ટિ વડે નિરતર દર્શન કરવા થોડા આપના રૂપને એકવાર જોયા પછી મનુષ્યની દષ્ટિ ખીજે કોઈ રથને સતોષ પામતી નથી અંદ્રોના કિરણોના જેવા ઉત્તમવલ્લ ક્ષીરસમુદ્રનું જલપાન કર્યા પછી લવણસમુદ્રનું ખાંડ માણી પીવાની કોણ ઈચ્છા કરે ? અર્થાત કોઈ ન કરે’ (ભક્તામર શ્લોક ૧૧)

‘નણુ ભુવનમા અદિતીય અલંકારરૂપ હે પ્રભુ ! શાન્ત રસની કાન્તિવાળા જે પરમાણુઓ વડે તમારું શરીર બન્યું છે, તે પરમાણુઓ પૃથ્વી પર તેદતા જ છે કારણ કે આપની સમાન અન્ય કોઈમા પણ એવી સુદરતા નથી’ (ભક્તામર શ્લોક ૧૨)

‘હે પ્રભુ જગતના અધિપતિ ! હે પ્રભુ ! જેણે અન્ય કાર્યો દ્વર કર્યા છે અને ભક્તિવડે ઉલ્લાસ પામતા શમાયિત શરીરવાળા પ્રાણીઓ પૃથ્વીને વિષે તમારા ચરણયુગલને વિધિપૂર્વક તણેકાળ પૂજે છે, તેઓ જ ધન્ય છે, તેમનો જ જન્મ સાર્થક છે.’ (કથાસુમદિર શ્લોક ૩૪)

‘હે નાય ઘણા કાળથી સચિત કરેલી તમારા ચરણ કમળની ભક્તિનું કાર્ધ પણ રૂળ હોય તો હે શરણુ કરવા હાયક પ્રભુ ! માત્ર એક તમારા જ ગરલવાલા જોતા આગ

આ ભવમા અને બીજા ભવમા પણ તમે જ સ્વામી થાઓ,
(કલ્યાણમંદિર શ્લોક ૪૨)

આ રીતે અનુભવો મહાપુરુષોના ઉદ્ધારોથી સ્પષ્ટ
સમજ શકાય કે જે શ્રી જિનમૂર્તિના આલબનથી જે રીતે
આત્મવિકાસ મુલભ બને છે તે બીજી રીતે મુલભ નથી
મૂર્તિનું આલબન આત્મવિકાસમા ઘણું જ જરૂરી છે. તેઓ
પ્રતિમાનું આલબન છોડી દઈ એકલા નામને જ સર્વસ્વ
માને છે તેઓ ઘણા લાભોથી વચિત રહી જાય છે.

ઉપાસનાની દૃષ્ટિએ નામ કરતા સ્થાપનાની મહત્તા.

માત્ર નામસ્મરણથી જે રીતિએ શ્રી વીતરાગ
પરમાત્માની ઉપાસના કે ભક્તિ થઈ શકે છે તેના કરતા
તેઓશ્રીની પ્રતિમાના આલબનથી વધારે સુદર સ્થાયી અને
નિર્મલ ઉપાસના થઈ શકે છે જેમ શુદ્ધતા કે ધર્મના
માત્ર નામસ્મરણથી તેઓની આરાધના સફળ કે સ્થાયી
બનતી નથી, તેમ કેવળ પણ કેવળ નામસ્મરણથી તેમની
સંપૂર્ણ, સફળ અને સ્થાયી આરાધના થઈ શકતી નથી
પરમાત્માની ભક્તિનું મુખ્ય ફળ ચિત્તવિશુદ્ધિ છે પણ એ
ચિત્ત વિશુદ્ધિ એકાએક અકસ્માત રીતિએ યત્ની નથી, પરંતુ
તેના સાચા કારણોના આ સેવનથી જ થાય છે. સસારના
અનેક રંગરાગમા રમ્યામર્યા રહેનાર મૂઢસ્થોને પોતાને
પ્રાપ્ત થયેલ શક્તિ અને સામગ્રીનો શ્રી જિનભક્તિમા સદ્

અય કયાં વિના કેવળ એકલા ભાવથી ચિત્તવિશુદ્ધિ થવી શક્ય નથી પ્રાપ્ત થયેલ શક્તિ અને સામગ્રીથી ન્યારે તે પ્રભુની ભક્તિ કરે છે ત્યારે જ સાચી ચિત્તવિશુદ્ધિ થાય છે

શ્રી જિનપ્રતિમાનના આલંબનથી જ વર્તમાનકાળમાં તે મહાપુરુષોની સર્વાંગ સેવા કરવાનો અમુક્ય અને મહત્વનો પ્રસંગ આપણને પ્રાપ્ત થાય ■ સમસ્ત જગત ઉપર એકાંત ઉપકાર કરનારા, પ્રાણીમાત્રનું હિત ચિતવનારા જગતખંડુ શ્રી તીર્થંકર પરમાત્મા આપણા માટે સર્વ રીતિએ એટલે કે, નામ-સ્થાપના-દ્રવ્ય અને ભાવથી, અને સર્વ સામગ્રીથી એટલે કે મન, વચન, કાયા અને ઉત્તમ પ્રકારની બીજી પણ તમામ સામગ્રીથી ઉપાસ્ય છે અને ઉપકારી શ્રી અરિહંત દેવો પ્રત્યેની આપણી ભક્તિ, બહુમાન, સત્કાર કે સન્માન પ્રદર્શિત કરવા માટે શ્રી જિનપ્રતિમાન પરમ આલંબન રૂપ ■ તે સિવાય તેમના પ્રત્યે ભક્તિ, બહુમાન, સત્કાર કે સન્માન પ્રદર્શિત કરવાનો આપણી પાસે અત્યારે બીજો કોઈ ઉપાય નથી એટલા માટે જ ફક્ત આત્માએ ત્રિવિધ યોગે સર્વ શક્ય સામગ્રીથી શ્રી અરિહંત પરમાત્માની ઉપાસના કરવા સદાકાળ સત્કર્મ રહે છે પરમ દયાળુની યથાશક્તિ ઉપાસના વિના આપણા આ મામા જગતના તમામ છવો પ્રત્યે મૈત્રી ભાવ પ્રગટી શકતો નથી શક્યનું પાલન, કરવાપૂર્વક અશક્યની ભાવના પરપરાએ સર્વસિદ્ધિનું પરમ કારણ બને છે, એ રહસ્ય છે પ્રાપ્ત શક્તિ અને સામગ્રીને પ્રભુ ભક્તિમાં જોડવાથી શક્યનું પાલન થાય છે

ને એવા દિવેડી હોવામા પરપરાએ અજૂટ સામર્થ્ય
ગટે છે

શસ્ત્રના આદરથી જ અપ્રશસ્તનો રાગ ટળે છે.

ત્યા સુધી જાય વિષયોનાં અસર તળે આત્મા રહેલો
ત્યાસુધી અયોગ્ય વિષયોના આકર્ષણમાથી બચવા માટે
આલબનના સ્વીકારની એટલી જ જરૂર ॥ અયોગ્યની
સરમાથી મુક્ત થવા માટે યોગ્ય આલબનના સ્વીકાર
ના બીજો કોઈ ઉપાય નથી પ્રભુ પ્રતિમાનુ આલબન સત્
ત્વના અભ્યાસ માટે સૌથી શ્રેષ્ઠ આલબન ॥ એ
અભ્યાસના બળથી જ વૈરાગ્ય સાનુબંધ બને છે અભ્યાસમા
પ્રતિમાથી અધિક સુલુપતો પ્રત્યે નમ્ર બનવાનુ હોય છે
સુલુપતોને વારંવાર સ્મૃતિપથમા લાવવાના હોય છે એમના
શ્રેણી સમારી સમારીને ચિત્તમા પ્રમેદભાવ પ્રગટાવવાનો
યત્ન ॥ પ્રતિમાણના આલબનથી એ કાર્ય એટલી સરળ
થી સિદ્ધ થાય છે, તેટલુ બીજી રીતે બનવુ શક્ય નથી
અભ્યાસ નિરપેક્ષ વૈરાગ્યથી કે વૈરાગ્ય નિરપેક્ષ અભ્યાસથી
પોતાને નિર્મૂળ કરવાનુ બગ પ્રમત્તુ નથી પરંતુ વૈરાગ્યના
પ્રત્યે પોતાથી અધિક પ્રત્યે નમ્રતાનો ભાવ અને તેની સ્મૃતિ
ખડક ટકી રહે છે, ત્યારે જ હોયો ઉપર કાળુ મેળવવાનુ
શક્ય બને ॥ અભ્યાસમા મહા વૈરાગ્યવાન આત્માઓનું
હુમાન ॥ એ બહુમાનનુ નામ જ ધર્મબીજનુ વખન છે
અવન્યબીજે કહીયજુ નિષ્કળ જતા નયો એનુ સર્વશ્રેષ્ઠ

ફળ મોક્ષનું અનંત સુખ આપીને જ વિશમ પામી છે.
 મહા વૈરાગ્યવાન પરમાત્મા ઉપરના બહુમાનના પરિણામ
 સિવાયનું અનુકાન એ બીજું વપન ક્યા વિના જ ખેતી
 કરવા એવું ॥ ગમે તેવી ઉંચી જમીનમાં અને ગમે તેટલી
 કાળજીથી અન્ય સર્વ સામગ્રી સહિત કૌર્ભણ જાતની બૂલ
 ક્યા વિના ખેતી કરવામાં આવે તો પણ જો બીજું વપન
 કરવામાં ન આવે તો તેમથી કદીપણ ફળ પ્રગટી શકતું
 નથી ફળમાં બીજની પ્રધાનતા છે બીજી બધી સામગ્રી
 બીજની હૈયાતીમાં જ સહાયક બને ॥ જે સદ્ગુણના
 આચારણમાં અધિક શુણ્ણવાનને આદર આપવાની વૃત્તિ નથી
 તે સદ્ગુણ દોષોના ક્ષય માટે નહિ પરંતુ ઉત્કૃષ્ટ સર્વદોષોમાં
 શિરોમણિભૂત અભિમાન આદિ દોષની પુષ્ટિને માટે થાય
 ॥ દોષો એ અધકારના સ્થાને છે અને શુભી પુરૂષો એ
 પ્રકાશના સ્થાને ॥ દોષોની સત્તા ત્યાં સુધી જ ટકે ॥ કે નહીં
 બનીને ત્યાં સુધી અતઃકરણપૂર્વક શુણ્ણવાન પુરૂષોનું શરણ
 સ્વીકારવામાં નથી આબુ પરમાત્મા અનંત શુણ્ણના ભંડાર છે
 સમગ્ર વિશ્વનું કલ્યાણ કરવા માટે કદેણાવત પ્રભુનું અચિંત્ય
 માહાત્મ્ય જાણીને ત્યારે પરમાત્મા ઉપર સર્વથો અધિક
 સ્નેહ પ્રગટે છે, ત્યારે અતઃકરણ ભક્તિથી વાસિત બને છે
 અને એવા અતઃકરણમાં કાયા ધડામાં જેમ પાણી ટકે નહિ
 તેમ દોષો પણ લાગે વખન ટકી શકના નથી આ રીતે
 પ્રસન્નતા આદરથી જ અપ્રસન્નનો રાગ ટળે છે મનુષ્ય
 પ્રકૃતિના આ સનાતન નિયમને જ્ઞાનોએ સારી રીતે જાણતા

હતા અને તેથી જ પાચ અપ્રશસ્ત વિષયોની પકકડમાથી
 છોડાવવા કેવળ કંઠશાળુદ્ધિથી પ્રશસ્ત આલબનેનો આધાર
 હોવાની ખાસ જાણભણ કરી ગયા છે અને એ રીતે ઠમ્
 સત્તાની પકકડમા અટવાયેલા છવને તેમથી મુક્ત થવાનો
 એક અપૂર્વ કીર્તીઓ જતાવી ગયા છે એક સાથે પાચ
 અપ્રશસ્ત વિષયોના અયોગ્ય રાગને ટાળવાનું સામર્થ્ય જેવી
 રીતે શ્રી જિન પ્રતિમારૂપ આલબનમા છે, તે બીજી કોઈ
 વસ્તુમા નથી

પૂજ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીમદ્દ માનવિજયજી ગણિવરશ્રીએ
 સ્વરચિત્ત ચોવીમીમા પ્રસુનો પ્રતિમાના આલબનથી ઉત્પન્ન
 થતા અપૂર્વ લાસો સ્વાનુભૂતિપૂર્વક ઠેરઠેર જણાવ્યા ॥
 પાચમા શ્રી સુમનિનાથ જગવાનના સ્તવનમા પિઠરથ
 ધ્યાનનો સુદર મહિમા ગાયો છે પ્રસ્તુત વિષયમા તે ઉપ
 યોગી હોવાથી અહીં રજુ કરીએ છીએ

‘રૂપ અનૂપ નિહાળી સુમતિ જિન તાહર,
 છાડી ચપળ સ્વભાવ ઠહું મન માહર,
 રૂપી સરૂપ ન હોત બે જગ તુમ રીસતુ,
 તો કુણુ ઉપર મજા કહો અમ હિસતુ’ ૧

હિ સ્યા વિણુ કિમ શુખ્ધ સ્વભાવને ઇચ્છતા,
 ઇચ્છયા વિણુ તુમ જાવ પ્રગટ કિમ પ્રીછતા,
 પ્રીછયા વિણુ કિમ ધ્યાન દશામાહી લાવતા,
 લાખ્યા વિણુ રસસ્વાદ કહો કિમ પાવતા ૨

ભક્તિ વિના નવિ મુક્તિ હુંએ કોઈ ભક્તને,
રૂપી વિના તો તેહ હુંએ કિમ વ્યક્તને,
નવણુ વિલેપન માલ પ્રતીપને ધૂપણ,
નવનવ ભૂષણ બાલ તિલક ચિર ખૂપણ!

અમ સત પુણ્યને યોગે તુમે રૂપી ધયા,
અમૃત સમાણી વાણી ધરમની ઠહી મયા,
તેહ આલબને છવ ઘણાએ બૂઝીયા,
ભાવિ ભાવને જ્ઞાને અમે પણ રણ્યા!

તે માટે તુજ પિઠ ધણુ ગુણ કારણો,
સેવ્યો પ્યાયો હુંએ મહા ભય વારણો,
શાન્તિ વિનય પુખ્તશિષ્ય ઠહે ભવિકા જના,
પ્રભુનુ, પિંડરથ મ્યાન ધરો થઈ એકમના!

આ સ્તવનમા પ્રભુપ્રતિમાના આલબનથી ઉત્તરોત્તર થતા અપૂર્વ અપૂર્વ લાભોનું સકલનાબદ્ધ વર્ણન બહુજ મુઠર, સરળ અને રસ્યક શૈલીમા આભાળ ગોપાળ સો કોઈ સમજી શકે તેવી રીતે પૂ ઉપાધ્યાયશ્રી તરફથી રજુ કરવામા આંબુ છે

પરમાત્માનુ નામ ગ્રહણ કરવા માત્રથી પણ જો આત્મા પ્રમુક્તિ બને છે અને કર્મગિર્જાનો ભાગી બને છે, તો પછી ભગવાનના રૂપ દ્વારા-પ્રતિમાજીના દર્શનાદિ દ્વારા કેમ લાભ ન થાય ? જેનું આપણને નામ ગમે છે તેનું રૂપ તો તેનાથી પણ અધિક ગમે છે, આ વાત દરેકને સ્વાનુભવ

રિદ્ધ છે. બીજી રીતે કહેવું હોય તો જેનું નામ ગમે તેનું રૂપ અધિક ગમે તો જ નામ પણ ગમ્યુ એમ કહી શકાય. ખરી રીતે તો પદ્માસને જિરાજમાન વાસકદ્ય રસધંભરપુર પરમપ્રધાન્ત પ્રજુની પ્રતિમા દ્વારા તેની વીતરાગતા અને સત્ય સ્વરૂપનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ શકે છે તે નામ માન્યો યશુ શક્ય નયો

શ્રી જિનપ્રતિમા જિન સમાન છે.

મહાત્મા પુરૂષના મૃત દેહને પાલખીમાં પધરાવી વાજતે ગાજતે અગ્નિ સંસ્કાર કરવા લઈ જતા રસ્તામાં તેમનું દેહને હજારો ભકતો પગે લાગે છે જો કે તે મૃતદેહમાં મૌતન્ય નથી, છતાં ભકતોની ભાવવૃદ્ધિમાં તે અવશ્ય નિમિત્ત બૂદ બને છે અતઃકરણમાં થતી ભાવની વૃદ્ધિ એ ઘણી જ મહત્ત્વની વસ્તુ છે આ અસાચર વિશ્વમાં એવો કોઈ બાહ્ય પદાર્થ નથી કે જેને ભાવની વૃદ્ધિની સાથે સંરખાવી શકાય અને તેથી જ જે વસ્તુ ભાવવૃદ્ધિમાં અધિક નિમિત્તબૂદ બને છે, તેની વિવેકી સમાજમાં હંમેશાં માટે અધિક કદર રહી છે અને રહેવાની પણ છે સાધુના મૃતદેહમાં મૌતન્ય નથી છતાં ભાવવૃદ્ધિનું કારણ બને છે તેનું મુખ્ય કારણ તે મૃતદેહ ઉપકારી મહાપુરૂષનું છે એવી ત્યાં રૂતર બુદ્ધિ છે તે જ મુજબ મૂર્તિ પાપાણની હોવા છતાં આ તો અમારા ભગવાનની મૂર્તિ છે ચાસોકત વિધિ વિધાન મુજબ પ્રતિષ્ઠિત થયેલી છે પ્રતિષ્ઠા થયા પછી તે

માત્ર પત્થરની મૂર્તિ છે એવી ભુદ્ધિ રહેતી નથી, પરંતુ ભક્તોના ઉદાર માટે સાક્ષાત્ ભગવાન સ્વરૂપ બની જાય છે. ભગવાનની પ્રતિમા એ ભગવાનના અનંત ગુણોને સ્મરણ કરવાનાર એક સંકેતચાળા છે ભગવાનની પ્રતિમા જોવાથી ભક્તદ્વંદ્યમાં જે આનંદ સાગર ઉછળે છે, તે વાળીમા બતાવો શકાતો નથી, તે અનુભવનો વિષય છે

ભગવાનની સ્થાપના વિના સર્વ પ્રકારની ભક્તિ શક્ય નથી. સાક્ષાત્ ભગવાનના શ્રવણ કાળમાં પણ ભગવાનની ભક્તિ અને ભગવાનનું ધ્યાન કરવા માટે ભગવાનની પ્રતિમાનું જ આવ જન ઉપયોગી બને છે

આત્મવિકાસનું પ્રથમ પગથિયું દેવપૂજા છે.

શાસ્ત્રકારોએ ધર્મરૂપી પ્રયાગ ઉપર આરોહણ કરવાને પ્રથમ ભૂમિકા રૂપ ચાર પગથિયા બતાવ્યા છે, તેમાં સૌથી પ્રથમ ધ્યાન દેવગુરુના પૂજનને આપ્યું છે, બીજું ધ્યાન સદાચારને, ત્રીજું ધ્યાન તપને અને ચોથું ધ્યાન મુક્ત્યર્થે - મોક્ષ પ્રત્યે અપ્રીતિના અભાવને આપ્યું છે. એ ચારને ભગવાન શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી આદિ મુનિ પુગલો 'પૂર્વસેવા' શબ્દથી સંબોધે છે. એ ચાર ધર્મરૂપી મહેવના પાયારૂપ છે મુક્તિના અદ્વિતીય કારણ ભૂત મગ્ધગૂર્ધર્યન, દેહવિરતિ અને સર્વ વિરતિ આદિ ધર્મની પ્રાપ્તિને નીકટ લાવનાર તરીકે એ ચારની શાસ્ત્રમાં ગણના કરવામાં આવી છે. તેમાં સૌથી પ્રથમ દેવગુરુનું પૂજન છે. દેવ તરીકે શાસ્ત્રોમાં

પ્રસિદ્ધ તે તે દિવ્ય પુરુષોને જણેલા છે, તથા શુરૂ તરીકે માતા, પિતા, વિદ્યાશુરૂ, વડીલ, વૃદ્ધ અને ધર્મશાસ્ત્રોને ઉપદેશ કરનારને જણ્યા છે તે શુરૂવર્ગને ત્રિકાળ પ્રણામ આદિ કરવા એમની આજ્ઞા પાળવી વિગેરે કરવું એજ એમની પૂજા છે. દેવ અને શુરૂની પૂજાથી આત્માની સાથે લાગેલો સહજ કર્મભજ એાછે થાય છે અને એ સહજ કર્મભજ એાછે થવાથી આત્માની સહજ અનાદિ સિદ્ધ યોગ્યતા-ઉત્તમતા પ્રગટ થવા પામે છે ઉત્તમતા પ્રગટવાથી સદાચાર અને તપનુ સામર્થ્ય પ્રગટે છે તથા સદાચાર અને તપના બળથી મુક્તિ, મુક્તિના સાધનો અને મુક્તિના સાધક મહાપુરૂષો પ્રત્યેનુ માત્સર્ય નાશ પામે છે એ નાશ પામવાથી મુક્તિ પ્રત્યે અનુરાગ પ્રગટે છે અને એ અનુરાગ અનુકરમે સર્વ કથાણના આકર્ષણનુ અવન્ય કારણ બને છે દેવ અને શુરૂનુ પૂજન આ રીતે ઉત્તરોત્તર કથાણુ પ્રાપ્તિનુ પરમ અંગ બને છે તેનુ મુખ્ય કારણ એ છે કે એ પૂજનની પાછળ શુણ બહુમાનનો ભાવ હોય છે અને એ શુણ બહુમાનનો ભાવ એ ચિત્તનો અતિ વિશુદ્ધ આશય હોવાથી કર્મ નિર્જરાનુ અમોઘ સાધન બને છે સદાચાર અને તપના સેવન સિવાય કોઈપણ આત્માના મુક્તિ પૂર્વે થઈ નથી, વર્તમાનમા થતી નથી કે ભવિષ્યમા થવાની નથી એ વાત જેટલી સત્ય છે, તેટલી જ સત્ય વાત એ પણ છે કે સદાચારી અને તપસ્વીની સેવા ભક્તિ અને બહુમાનાદિમા પ્રવર્ત્યા ત્રિવાય કોઈપણ આત્મા ભૂતકાળમા સદાચારી કે

વિરાધના હોવા છતાં મુનિઓ તે ક્રિયા છોડતા નથી એકેન્દ્રિયની હિસાના બચથી પોતાના ગુણદાણાને ઉચિત ગુરૂસેવા, વિનય, બૈયાવચ્ચ, સ્વાધ્યાય, વિહાર, આવશ્યક ક્રિયા, ચરણ સિત્તરી કરણ સિત્તરી કે હથવિધ ચક્રવાલ સામાચારીનું પાલન જો મુનિઓ છોડી દે તો તે પોતાનું ગુણદાણું ટકાવી શકતા નથી અને આગળનું ગુણદાણું મેળવી શકતા નથી વિનય-બૈયાવચ્ચ આદિ ક્રિયામાં એકેન્દ્રિય જીવોની વિરાધના હોવા છતાં અને વિહારમાં તો નહીં આદિ પણ ઉતરવી પડે છે, છતાં જો ક્રિયા ત્યાજ્ય નથી, પણ અવશ્ય કરણીય ■ વિહારમાં હિસા ■ એમ ધારી કોઈ મુનિ વિહાર ન કરે તો તેણે પ્રભુ આજ્ઞા મુજબની અહિં સાનું પાલન કર્યું છે એમ કહી શકાયે નહિ. વળી એવો એકાત સિદ્ધાત જો નક્કી કરવામાં આવે તો ગૃહસ્થથી પણ વ્યાખ્યાનશ્રવણ, મુનિવન્દન, પ્રતિક્રમણ અને સુપાત્ર દાનની ક્રિયા પણ થઈ શકાયે નહિ. કંઈ પણ હલનચલન પણ થઈ શકાયે નહિ અને એક સ્વાસ પણ લઈ અને મૂકી શકાયે નહિ. કારણકે સ્વાસ લેવા અને મૂકવામાં પણ વાયુદાયાના જીવોની વિરાધના થાય છે પરંતુ એ પ્રમાણે બની શકવું કોઈને માટે પણ શક્ય નથી, એટલે સિદ્ધાત એ નક્કી થાય છે કે પ્રભુની આજ્ઞા મુજબ પોતપોતાના ગુણ સ્થાનકને ઉચિત વર્તન કરવું એનું જ નામ ધર્મ છે. જૈનશાસનમાં એક વચન બીજા અનેક વચનની અપેક્ષા રાખે છે માત્ર કોઈ એકાદ વચનને પકડી બીજા

હપયોગી અપેક્ષાઓની જો અવગણના કરવામા આવે તો તે શુદ્ધ ન્યાયયુક્ત જિનવચન બની શકેતું નથી પરંતુ સર્વ અપેક્ષાઓને યોગ્ય સ્માને યોગ્યવામા આવે તો જ તે વચન ન્યાયયુક્ત બની શકે છે એવું વચન જ હોડેતર જિન વચન ગણાય છે

શાસ્ત્રમા કહ્યા મુજબ હિસાની બ્યાખ્યા સમજવા માટે નીચેના શ્લોકો હપયોગી છે

શસ્ત્રે હિસા વિધેતાઽનુબન્ધદેતુસ્વરૂપત ।

જિનાશ્તામગમિધ્યાત્વાદિસા સ્યાત સાનુબધિક્ષ ॥૧॥

અયત્નાત્ પ્રવૃત્તેષ્વ, દેતુહિસા પ્રકીર્તિતા ।

યતના કુર્વતા પુસા હિસા સ્વરૂપસો મતા ॥૨॥

અર્થ—અનુબન્ધ હિસા, દેતુહિસા અને સ્વરૂપહિસા, જોમ હિસાના ત્રણ પ્રકારો શાસ્ત્રોમા કહ્યા છે

શ્રી જિનેશ્વર દેવની આજ્ઞાનો ભગ કરવાથી અને મિધ્યાત્વનું સેવન કરવાથી જે હિસા લાગે છે તે અનુબન્ધ હિસા કહેવાય છે

યતના વગર પ્રવૃત્તિ કરવાથી જે હિસા માપ છે તેને દેતુહિસા કહેવામા આવે છે

યતનાપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરનારા પુરુષોને જે હિસા લાગે છે તેને સ્વરૂપહિસા કહેવામા આવે છે

અનુબન્ધ હિસા અને હેતુહિંસાના માઠા વિપાકો
 જીવોને અવશ્ય લોગવવા પડે છે જ્યારે દયા, દાન, પરોપકાર
 અને ભક્તિના કાર્યોમાં ચતનાપૂર્વક કરવામાં આવતી,
 ઉપર માત્રથી જ દેખાતી સામાન્ય હિંસાથી કદી પણ માઠા
 ફળો ઉત્પન્ન થતા નથી, શ્રી વીતરાગ પરમાત્માની પૂજામાં
 દેખાતી સ્વરૂપહિંસા તો નાગકેતુએ કરેલી પુષ્પપૂજાની
 માફક કેવળજ્ઞાન સમર્પી હંમેશને માટે સર્વથા અહિંસક
 બનાવનારી છે

અહીં એટલું યાદ રાખવાની જરૂર છે કે દ્રવ્યપૂજાના
 અધિકારી ગૃહસ્થો છે, કે જેઓ સર્વથા આરભના ત્યાગી
 હોતા નથી, પરંતુ સંસારમાં અનેકવિધ આરભની પ્રવૃત્તિ
 કરી રહ્યા હોય છે તેમની અહિંસાની મર્યાદા પણ નિરપરાધી
 ત્રણ જીવોને મારવાની બુદ્ધિથી બાણી કરીને ન મારવાની
 હોય છે આ ગૃહસ્થો જ્યારે જિનપૂજા દયા, દાન કે પરો-
 પકારના કાર્યમાં જોડાય છે, તેટલો વખત કેવળ સ્વાર્થમય
 અને એકલા મોહવૃદ્ધિના કારણજૂત અસહારભથી નિવૃત્ત
 થાય છે અને એટલો વખત તેઓ સહારભમાં જોડાય છે

દયા, દાન, ભક્તિ અને પરોપકારના કાર્યોમાં અનાજ,
 જળ, અગ્નિ, વનસ્પતિ આદિ એકેન્દ્રિય જીવોની હિંસાને
 આગળ કરીને ગૃહસ્થો તે કાર્યોને જો છોડી દે તો તેમની
 અવસ્થાને તે ઉચિત નથી, દયાહિના કાર્યો કરતી વખતે
 કોઈ પણ સમજી માણસને એવો વિચાર આવતો નથી, કે

હું છોવોની વિરાધના કરે છું પણ એમ જ થાય કે
 હું દયા, દાન, પરોપકારાદિનું કાર્ય કરી રહ્યો છું એમકે
 કોઈ ગૃહસ્થને સ્ત્રીમાં કોઈ મનુષ્ય અથવા પશુ પૃથા, કુખા
 કે રોગથી અતિ પીડિત અવસ્થામાં આવી પડેલો તેના
 જોવામાં આવે હવે તે વખતે જો તેને થોડું પાણી, અથ
 અથવા ઓપથ મૂકી જાય તો તે છત્રી જાય છે તો તે
 વખતે કોઈ દયાળુ ગૃહસ્થ એવો વિચાર કરતો નથી કે જો
 હું તેને પાણી આપુ તો પાણીના તો એક બિન્દુમા
 સખ્યાતીત છોવો છે તેનું પાપ મને લાગી જાય તે વખતે
 તો તેનું વર્તમાન કુખ કેમ દૂર થાય એ જ મુખ્ય દયાની
 લાગણી હોય છે તેવી જ રીતે કોઈ ધાર્મિક પ્રસંગે અનેક
 સાધર્મિકો ધરને આગણે આવે, હવે તે વખતે ઘર આગણે
 આવેલ સાધર્મિકોની સાધર્મિકભક્તિમાં જલ, અગ્નિ, વનસ્પતિ
 આદિની વિરાધના થાય છે પરંતુ વિરાધના કરવાની કોઈ
 ભાવના હોતી નથી, પણ સાધર્મિકોની ભક્તિ તરફ જ દષ્ટિ
 હોય છે તેથી ઉપરના દયા, ભક્તિ આદિના પ્રસંગમાં
 છોવોની વિરાધના થઈ એમ કોઈ કહેતું નથી પરંતુ દયાળુ,
 પરોપકારી, પુણ્યનુ, અને ધર્મનુ કાર્ય થયું એમ જ સૌ
 કોઈ કહે છે તેમાં મુખ્ય કારણ અતકરણનો શુભ આશય
 છે દાન, દયા, પરોપકાર અને ભક્તિના કાર્યોમાં એકેન્દ્રિય
 છોવોની વિરાધનાનો હેતુ પણ આશય નથી, પણ દુઃખી
 છોવોના કુખ દૂર કરવાનો અથવા પૂજ્ય પુરુષોની ભક્તિનો જ
 એક આશય હોય છે તેવી જ રીતે શ્રી જિતપૂજના

કાર્યમાં પણ પરમાત્માની શક્તિનો જ એક શુભ પરિણામ
 હોય છે, તેમાં એકેન્દ્રિય છવોની વિરાધના કરવાનો લેશ
 પણ આશય હોતો નથી, તેથી ઢાનાદિ ક્રિયાથી જેમ લાભ
 થાય ■ તેમ શ્રી જિનપૂજથી પણ લાભ જ થાય છે મહા
 સામાયિકના જોવા જિનેશ્વર દેવનો ઉપચાર વિનય પણ
 પૂજા દ્વારાજ થઈ શકે છે. સામાયિક આદિથી જેમ શુભ
 ભાવની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેમ પૂજનમાં વિનય આદિનું
 પાલન હોવાથી શુભ ભાવની પ્રાપ્તિ થાય છે જેમ ઢાનાદિક
 ધાર્મિક કૃત્યોનું આચરણ કરનાર ગૃહસ્થ ઉચ્ચે જઈ શકે છે,
 તેમ શ્રી જિનપૂજ કરનાર પણ તેટલે જ ઉચ્ચે જઈ શકે
 છે. એટલે કે ઢાનાદિ વખતે પરિણામની જેટલી નિર્મળતા
 પ્રગટે છે એટલી જ નિર્મળતા પૂજનથી પણ થઈ શકે છે.
 દ્રવ્યપૂજથી એક તો દ્રવ્ય ઉપરથી મૂર્છા ઉતરે છે અને
 બીજી પરમાત્માની સાથે સાથે સળધ બંધાય છે એ
 સળધ દ્વારા દિલમાં જ્યારે પરમાત્મા વસી જાય છે, ત્યારે
 તેને પ્રાપ્ત થયેલ તમામ શક્તિ અને સામગ્રીનો બીજાના
 હિતમાં ઉચ્ચાસપૂર્વક તે ઉપયોગ કરનારો બની શકે છે.
 પણ તેની તાલીમ તો તેને પૂજ્યની શક્તિ દ્વારા મળે છે
 પરમાત્માની શક્તિથી અતરમાં જે નિર્મળતા પ્રગટે છે
 તેમાં એક વિશેષતા એ હોય છે કે પદોપકાર કરતી વખતે
 ‘હું’ બીજા ઉપર ઉપકાર કરું છું’ એવું મિથ્યા અભિમાન
 તેને થતું નથી પરંતુ મારું એ કર્તવ્ય છે કે મારે મારા
 મુખમાં બીજાને બાળીદાર બનાવવા જોઈએ. કારણકે જે

પ્રભુની હું બકિત કરૂં છું તે પ્રભુની એવી જ આરા છે, કે શક્તિમુખ્ય બીજાનું બહુ કરવું જોઈએ તો એ આરાનું પાલન મારે પણ અનાસકત ભાવે કરવું જોઈએ, એ મારી ફરજ છે એમા મારી ફરજથી હું અધિક કાઈ કરતો નથી. હું જે કરૂં છું તે મારા જીવની મુકિત માટે જ કરૂં છું પરંતુ એમા કોઈ મોટો પરોપકાર કરતો નથી આવા પ્રકારની નમ્રતા પ્રગટવાથી દિવસે દિવસે તે વધુને વધુ પરમાર્થશિક્ષક બને છે અને એ રીતે જગતમા પણ તે અનેકને આશીર્વાદરૂપ બને છે

રાગ મુજબ જ ઔપધ ગુણકારી બને છે.

જો પરમાત્માના દ્રવ્ય સ્તવમા એટલો જધો, લાભ છે, તો સ્વચારના ત્યાગી એવા મુનિરાજો સ્વયં કેમ એ પૂન કરતા નથી ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે ઔપધ હંમેશા રાગ મુજબ હોય જ શાસ્ત્રમા ધર્મકેસરી અધિકાર લેકે જુદી જુદી બતાવવામા આવી છે, સાધુ મુનિરાજો સ્વચારના ત્યાગી છે તેમને હવે પરિચહનો રાગ નથી, તેથી દ્રવ્યપૂનરૂપી ઔપધની તેમને જરૂર નથી. તેઓ મુખ્યત્વે ભાવપૂર્ણથી જ પોતાનો નિસ્તાર કરી શકે છે જ્યારે ગૃહસ્થોને પરિચહનો રાગ છે ધન આદિની મૂર્છા છે તેથી તેમની તે મૂર્છા તો ત્યાગપૂર્ણ દ્રવ્યસ્તવમા દ્રવ્યનો ઉપયોગ ન કરે ત્યાગપૂર્ણ મૂર્છાનો એ રાગ ટળે નહિ પરમાત્માત્વ મમે તેટલું મહત્વનું હોય, પણ જે હવેને જે વસ્તુમાં મૂર્છા છે, તે વસ્તુનો ઉપયોગ

પોતાના ઈષ્ટની ભક્તિમા ન કરે ત્યામુખી તેને પરમાત્માની
 સાથે સાચો સબધ બંધાતો નથી એવને સૌથી વધુ ચાહેના
 પોતાની માનેલી વસ્તુઓમાં હોય ॥ પોતાનું નામ અને
 પોતાનું રૂપ એ બે વસ્તુ ઉપર એવને સ્વાભાવિક અધિક યેચાણ
 હોય ॥ ચિત્તની એ વૃત્તિને પ્રભુના નામ અને રૂપમા
 લીન કર્યા વિના સ્વનામ અને રૂપનો મોહ ટળતો નથી
 અને તેથી જ પરમાત્માના નામ અને રૂપમા ચિત્તવૃત્તિને
 ભોંડવી એ જ સ્વનામ અને રૂપના આકર્ષણમાંથી બચવાનો
 ઉપાય છે પોતાના નામ અને રૂપનો મોહ અવિવેક છે
 જ્યારે પરમાત્માના નામ અને રૂપનો પ્રેમ એ વિવેક છે
 અને આપણા આત્મામા રહેલ અયોગ્ય મોહ ટાળવા માટેનું
 એ ઔષધ છે પરમાત્માના રૂપનું દર્શન આત્માના અરૂપી
 ગુણને પ્રગટાવવાનો ઉપાય છે પ્રથમ રૂપીનું આલ્લભન સ્વીકાર્યા
 વિના અરૂપીનું ધ્યાન આવી શકતું નથી અથવા ખીલ
 રીતે કહેવું હોય તો એમ પણ કહી શકાય કે અરૂપીના
 રૂપનું દર્શન થમા વિના બાહ્ય રૂપ ઉપરનું અયોગ્ય આકર્ષણ કહી
 પણ ટળી શકતું નથી પરમાત્માનું રૂપ અરૂપીના રૂપનું દર્શન
 કરવા માટેનું દુર્બીન છે એ રીતે થયેવ પરમાત્માનું દર્શન
 એ ભવનિસ્તરનો પરમ હેતુ છે અને તેથી જ શાસ્ત્રોમા તથા
 જગતના નાથ અનંત ઉપકારી ધર્મજાતા શ્રી તીર્થંકર
 પરમાત્માના દર્શન પૂજનનું ખાસ વિધાન કરવામા આગ્યુ છે

સામાસામનો વિચાર

આવશ્યક નિર્બુદ્ધિમા દ્રવ્યસ્તવથી યતા દાસોને
જદ્યાવના શાસ્ત્રકાર ભગવતો કુરમાવે ॥ ૬—

અકસિણયસગાગિરિયાવિરયાણ એસ જુષ્ઠો ।

સસારપયગુકરણે ક્વચત્પય ક્વચિદ્દુતો ॥ ૧ ॥

અર્થ—અણુમનરૂપી અરૂપધર્મને આચરનારા અને
સર્વ વિરતિરૂપ ધર્મને નહિ આચરી શકનારા દેશવિરતિધરો
એટલે કે મૂલસ્વધર્મિઓ માટે સસારને અરૂપ બનાવનાર
દ્રવ્યસ્તવ (દ્રવ્યપૂજા) કરવાના ઉપાન્તથી કરવા યોગ્ય ॥

કુવાનું ઉપાત આ પ્રમાણે છે જેમ તરસ્યા યથેતા
કેઈ મુસાફરને પાણી માટે કુવો ખોદતા પરિશ્રમ પડે છે,
ચરીર મલીન બને ॥ અને તૃષ્ણા પણ વધારે થતો જાય
છે, પરંતુ પાણી નીકળ્યા બાદ તેની સવગી ઉપાધિઓનો
નાશ થાય છે તેમ વીતરાગદેવની પૂજામાં જલ,
ગુપ્ત, અને ધૂપ, દીપમાં થતી સ્વરૂપ દ્રિષ્ટા પણ પ્રભુ ભક્તિ
રૂપ જલથી આત્માની કર્મભતીનતાને દૂર કરાવી, જન્મ
મરણની ઉપાધિઓથી આત્માને હ મેશને માટે મુક્ત બના
વનારી બને છે પ્રભુભક્તિથી શુભભાવની નિર્મૂલિ થાય
છે અને એ શુભભાવ એ જ આત્માનો સ્વરૂપ અધ્યવસાય
છે, તેનાથી કર્મભજન અવશ્ય પોવાડ જાય છે તેમા મુખ્ય
દેવ પ્રભુની ભક્તિ છે

મૂર્તિપૂજામાં થતી એકેન્દ્રિય જલ, પુષ્પની હિસાને આગળ કરી પરપરાએ અનંત અને શાશ્વત સુખને અર્પણ કરનાર શ્રી વીતરાગદેવની પૂજાની ઉપેક્ષા કરવી એ વ્યાજબી નથી. અવહારિક કાર્યોમાં પણ અસ્પર્શાનિ અને અધિક ફાયદો થતો હોય તેવા કાર્યો બુદ્ધિશાળી આત્માઓ કરે જ છે, તેમ અહીં પ્રભુભક્તિમાં પણ લાભાવાકાનો વિચાર જરૂરી છે.

આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે પરમકથાણકારિણી ભક્તિ જેમના હૃદયમાં વસી છે, એવા ભક્તજનો શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માની ભક્તિ, સત્કાર અને સન્માન વિગેરે જે કાંઈ શાઓકત વિધાનો કરે છે, તે શાસ્ત્ર, યુક્તિ અને પરપરાથી અબાધિત છે એમાં લેશ પણ શકાને સ્થાન નથી, વળી પૂજક એવા કૃતજ્ઞ ધર્મિસમાજ તરફથી થતી વિવિધ પ્રકારની ભક્તિથી પૂજ્યશ્રી તીર્થંકર દેવોની વીતરાગતાને પણ કશોય બાધ આવતો નથી જેઓનું સમગ્ર જીવન સર્વ રીતિયે પૂજનીય છે, તેવા તીર્થંકર દેવોની કાંઈ એકાદ પ્રકારે ભક્તિ કરવાનું સ્વીકારી બીજા પ્રકારોનો નિષેધ કે ઉપેક્ષા કરવી એ તો પૂજ્યની ભક્તિમાં ખામી જ ગણાય.

શાસોમાં તો ત્યાગુધી કહ્યું છે કે સયોગ અને સામર્થ્ય હોય તો ત્રણે જીવનમાં ભક્તિને યોગ્ય જે જે ઉત્તમ પદાર્થો ગણાતા હોય તે દ્વારા ભગવતની ભક્તિ કરવી જોઈએ. ભક્તોની વિવિધ ભક્તિ જોડીને જીવત પણ અનેક બંધ

આત્માએ અનુભવના કરી પોતાના આત્મામાં ધર્મબીજનું
 વપન કરે છે પરિણામે મોહનીય કર્મનો સ્વપોપચય થતા
 ચારિત્રવત થઈ છકાયજીવના રક્ષક બને છે આ રીતે
 પ્રભુ ભક્તિથી થતા મહાન લાભો જ્ઞાની પુરુષોએ જોયેલા
 અને અનુભવેલા હોવાથી ગૃહસ્થ ધર્મીઓ માટે ભક્તિ યોગની
 ભારપૂર્વક ભલામણ કરી છે શ્રી તીર્થંકરોની પરિપૂર્ણ
 ભક્તિ તો આપણા આત્માને પરિપૂર્ણ પવિત્ર બનાવેલા તે
 છે વીતરાગતા પ્રાપ્ત કરવી એ જ વીતરાગની ભક્તિનું અંતિમ
 ફળ છે પણ એ ફળ ન મળે ત્યાં સુધી તેના કારણભૂત
 બીજ પણ ભક્તિના તમામ પ્રકારો ભૂમિકાભેદે કાર્યસાધક
 હોવાથી એટલા જ જરૂરી છે ગૃહસ્થો માટે તરવાનું મુખ્ય
 સાધન ભક્તિ છે ભક્તિમાં નમ્રતા છે પોતાનો અપૂર્ણતાનો
 એકરાર છે પોતાથી અધિક પ્રત્યે આદર છે પરિપૂર્ણ ન
 બનાય ત્યાં સુધી પરિપૂર્ણની ભક્તિ સિવાય બીજો કોઈ
 માર્ગ જ્ઞાનિઓએ જોયો નથી એથી જ સરળ હૃદયવાળા
 હંશુકર્મી જીવો મુખ્ય હૃદયથી ભક્તિમાર્ગનો સ્વીકાર કરી
 પોતાના આત્માને કૃતાર્થ બનાવવા ભાવ્યશાળી બને છે

દેવદર્શન અને અધ્યવસાયની શુદ્ધિ

પ્રથમ કાળના પ્રભાવે આજે આપણે સાક્ષાત્ તીર્થ જઈ દેવોના દર્શન કરવાનું સદ્ગામ્ય પ્રાપ્ત કરી શક્યા નથી, છતાંપણ તેમની ગેરહાજરીમાં તેમના અનંત શુભોત્સવ સમરણ કરાવતી, સમનારસમાં જીવતી, રાગ અને દ્વેષ વિનાની અને અખંડ જ્યોતિને ધારણ કરનારી મૂર્તિના દર્શન, વન્દન, પૂજન અને સત્કાર કરવાની સુદર સામર્થ્યને પામી શક્યા છીએ, એ પણ યોગ્ય ભાગ્યની વાત નથી. શ્રી જિનપ્રતિમા પણ જિન સરખી જ ગણાય છે

શ્રી વીતરાગદેવના દર્શનપૂજનનો લાભ મનુષ્યોને અનંતકાળની રખડપટ્ટી પછી પ્રાપ્ત થાય છે તે સુદર તકને સુરત મનુષ્યોએ જતી કરવા જેવી નથી જગતમાં કોઈ પણ એવું સ્થાન નથી કે જેની સેવા કરવાથી તે પોતાનું સર્વસ્વ આપી દે, પણ શ્રી વીતરાગદેવની સેવાપૂજા તો સાક્ષાત્ પોતાના જેવી વીતરાગતાને સમર્પણ કરી દે. વાસ્તવિક રીતે તો વીતરાગ બનવાના હેતુથી જ વીતરાગની ભક્તિ કરવાની છે, છતાં હકીકતની દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો જેમ ઘડની ખેતી કરનારને પરાળ (ધાસ) તો આપોઆપ મળી જ રહે છે, તેમ શ્રી વીતરાગદેવની ભક્તિ મોક્ષ બુદ્ધિથી કરનારને પણ જ્યાં સુધી મોક્ષ ન મળે ત્યાંસુધી દુનિયાના તમામ ઉત્તમ સુખો આપોઆપ આવી મળે છે એટલા માટે સુખની ઇચ્છાવાળાએ સર્વ પ્રકારના

મુખના વાસ્તવિક કારણરૂપ પ્રભુ ભક્તિમા પ્રમાદનો ત્યાગ કરવો. અત્યંત જરૂરી છે વળી તે ભગવાનની ભક્તિ કરવામા નથી તો ખાસ મોટું ખર્ચ, અગર નથી કાઈ મોટું કષ્ટ, તે કારણે પણ આતુ મહાન પુણ્યનું કાર્ય શુભાવવા જેવું નથી દુનિયામા એવો એક પણ બ્યાપાર નથી, કે જે બ્યાપાર કરવા માટેની ઇચ્છા કરવા આવથી હાલ મળી જાય જગતના સઘળા બ્યાપારોમા તન, મન અને ધનનો લોભ આપવો પડે છે, એ સૌ કોઈને અનુભવસિદ્ધ વસ્તુ છે પરંતુ વીતરાગદેવનું દર્શન, સ્તવન, પૂજન આદિની ભક્તિનું ફળ તો દૂર રહ્યું, પણ દર્શન કરવાની ઇચ્છા કરવા આવથી ઇચ્છા કરનારને મહાન હાલ થવો શરૂ થઈ જાય છે હોરે જવાની ભાવના કરવાથી, જવા માટે ઉભા થવાથી, રસ્તામા ચાલવાથી ॥ શું હાલ થાય છે તેનું સમર્થન પૂર્વાચાર્યો નીચેના શબ્દોમા કરે છે

પાસ્થાન્યાયત્તન જિનસ્ય લભતે ધ્યાયશ્રતુર્ય વગ,
પન્દ ચોલિયત્ત વપતોષ્ટમમયો ગતુ પ્રવૃત્તોશ્વનિ ।
મદ્દાલુ દંશમ ઘહિનિનગૃહાત્ પ્રાપ્તસ્તવો દ્વાદશ,
મખ્યે પાશ્વિચમીક્ષતે જિનપતૌ માસોપગમ ૫૨મ્ ॥ ૧ ॥

હુ શ્રી જિનેશ્વર મહારાજના મંદિર પ્રત્યે ગમન કરે, એમ મનથી ચિન્તવનાર મદ્દાલુ બળ્ય આત્મા એક ઉપવાસના ફલને પામે છે, જવા માટે ઉઠતો તે બે ઉપવાસના ફલને પામે છે, ચાલવા માટે ઉઘમ કરતો ત્રણ ઉપવાસના ફલને પામે છે, માર્ગને વિષે ચાલવા માટેલો ચાર ઉપવાસના

ફલને પામે છે, જિનગૃહના બહારના ભાગને વિષે પહોંચતાં પાચ
ઉપવાસના ફલને પામે છે જિનગૃહના મધ્ય ભાગને વિષે
પહોંચતા પદર ઉપવાસ અને શ્રી જિનેશ્વર દેવને દેખવાથી
દર્શન કરવાથી એક મહિનાના ઉપવાસના ફલને પામે છે
(૧) કહ્યું છે કે—

પચાદિષેણ પાત્રદ્વ, ધરિસસય ફલ તથો જિણે મહિદ્ ।
પાત્રદ્વ ધરિસસદ્વસ, અણતપુણ્ણ જિણે યુણિષ્ ॥ ૨ ॥

પ્રદક્ષિણા દેવાથી સો વર્ષના ઉપવાસના ફળને પામે
છે, શ્રી જિનેશ્વર દેવની પૂજા કરવાથી હજાર વર્ષના ઉપવાસના
ફળને પામે છે, અને શ્રી જિનેશ્વરદેવોની સ્તુતિ કરવાથી
છવ અનંત પુણ્યને ઉપાર્જન કરે છે એ માટે ચાલમા
કહ્યું છે કે—

સય પમજ્ઞણે પુણ્ણ, સદ્વસ વ ચિલેવણે ।
સયસાદ્વસિમા માલા, અણત ગીમવાદ્વે ॥ ૩ ॥

શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુના બિમ્બને પ્રમાર્જન કરતા સોગુણુ,
વિલેપન કરતા હજારગુણુ, પુષ્પની માળા ચઢાવતા લાખગણુ
અને ગીત તથા વાણંત વગાડના અનંતગુણુ પુણ્ય ઉપાર્જન
થાય છે એ જ વાતને શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિજી મહારાજ
પોતાની એક ગૂર્જર કૃતિમા નીચેના ચાંદો વડે સ્પર્શન
કરે છે

જિનવર જિબને પૂજતા, હોય ચતગુણુ પુણ્ય,
સહસ્રગુણુ ફળ ચહને, જે લેવે તે ધન્ય

લાખગુણુ ફળ કુસુમની, માળા પહેરાવે,
 અનંતગુણુ ફળ તેહમી, ગીતગાન કરાવે ૨
 તીર્થકર પદવી વરે, જિનપૂજધી હવ,
 પ્રીતિ ભક્તિપણે કરી, રિચરતાપણે અલીવ ૩
 જિનપડિમા જિનસારીખી, સિદ્ધાંતે ભાખી,
 નિરોપા સહુ સારિખા, યાપના તિમ લાખી ૪
 પ્રભુ કાળ ત્રિભુવનભાલી, કરે તે પૂજન નેહ,
 દરિયાન કેરૂ બીજ છે, એહમા નહી સડેહ ૫
 જ્ઞાન વિમલ પ્રભુ તેહને, હોય સદા મુખસત્ત,
 એહિજ હવિતફળભાળી ને, તેહીજ ભવિજનધન ૬

પરમાત્માના દર્શન કરવાના વિચાર માત્ર આદિથી ને
 ફળ મલે છે, તેનું વર્ણન ઉપર કરવામાં આવ્યું છે, તે માત્ર
 પ્રમુદ્દર્શનનો મહિમા બતાવવા માટે કેવળ અતિશયોકિત
 રૂપ છે એમ નહિ, પરંતુ કર્મસિદ્ધાંતના નિયમ પ્રમાણે
 સુક્તિયુક્ત પણ છે ઉત્કૃષ્ટ અધ્યવસાય યાવત્ કેવલજ્ઞાન
 પણ અપાવે છે તે તેનાથી બીજા અવાતર લાભો મળે તેમા
 કંઈ પણ નવાઈ ગણાય નહિ શ્રી જિનેશ્વરદેવનું દર્શન
 કરવા જનારો એક એવી મહાન અને પરમેત્કૃષ્ટ બ્યક્તિ
 પાસે જાય છે, કે જે પરમાત્માએ જગતના તમામ હોવોનું
 સંપૂર્ણ મુખ ઈચ્છેતું છે અને ધર્મનું પરિપૂર્ણ પાવન પણ
 પોતાના હૃદયથી કર્યું છે.

એવા મહાન ધર્મીના ધર્મની અનુમોદનાનો અધ્યવસાય

દર્શન કરવા જનારનો હોય છે. જેનો ધર્મ સાગર કરતા પણ મહાન છે તે ધર્મ સાગરમાં આપણી અનુમોદના રૂપ ધર્મનો એક અંશ પણ બળે છે, તે પણ અશ્વય અને અનંત બની જાય છે અને એથી સદ્ગુણના અનુમોદકને પણ મહાન લાભ થાય છે

જેમ પાપ નહિ કરવા છતાં બીજાનું અશુભ ચિંત વવા રૂપ પાપના અધ્યવસાય માત્રથી પાપનો બધ થાય છે, તેમ પરિપૂર્ણ ધર્મનું પાલન કરનાર પ્રભુના ધર્મની અનુમોદના કરનાર પણ ધર્મનો ભાગીદાર બને છે

વળી સદ્ગુણને માટે એક નિયમ એવો છે કે જે વાસ્તવિક સદ્ગુણ છે, તેના વર્ણનમાં કદીપણ અતિશયોક્તિ થઈ શકતી નથી, પરંતુ હંમેશા હીનોક્તિ જ રહે છે કારણ કે સદ્ગુણની વાસ્તવિક પ્રશંસા કરવાની તાકાત વૈષ્ણવી વાણીમાં છે જ નહિ તેથી સદ્ગુણનું વાસ્તવિક વર્ણન વાણી દ્વારા થઈ શકતું જ નથી, છતાં ભક્તજનો પોતાની કાલીઘેલી અને ભાગીનૂની ભાષામાં શુભોના સાગર સમાન પ્રભુનો મહિમા ગાવા માત્ર પ્રયાસ કરે છે તેમાં અતિશયોક્તિ થવી શક્ય જ કયા છે? દેવદર્શન આદિથી થતા લાભનું ઉપર જે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે તે લક્ષ્યપૂર્વક દર્શન પૂજન કરનારને મળે છે તેથી અહીં તે સબધી થોડી વિચારણા કરીએ દરેક કિયાની પાછળ આશય હોય છે દેવદર્શન અને પૂજનની કિયાની પાછળ પણ કેવો ઉદાત્ત આશય છુપાયેલો છે, તે પણ એથી બહુવા મળશે.

પૂજા કરનારાઓને જરૂરી મૂલ્યના.

સાત પ્રકારની શુદ્ધિ

અગ વસન મન ભૂમિકા, પુન્યપાત્રણ સાર,
ન્યાય દ્રવ્ય વિધિ શુદ્ધતા શુદ્ધિ સાત પ્રકાર-૧

૧ અગ શુદ્ધિ - શરીર બરાબર શુદ્ધ થઈ રહે એટલા માપસર જળથી સ્નાન કરીને ઠેરા રૂમાવથી શરીરને બરાબર લૂછવું, તથા ન્હાવાનું પાણી ઢોળતા ઇવજતુની વિશધના ન થાય એ ધ્યાનમાં રાખવું

૨ વસ્ત્રશુદ્ધિ - પૂજા માટે પુરુષોએ એ વસ્ત્ર અને ત્રીઓએ ત્રણ વસ્ત્ર તથા રૂમાલ રાખવો. પૂજા માટેના વસ્ત્રો સફેદ, ફાટયા કે બળ્લા વગરના તથા સાધ્યા વિનાના રાખવા, એ વસ્ત્રો હાથે ધોવા ભેંસએ તથા મુઠાથી પાથોથી વાસિત કરવા ભેંસએ, પૂજાના કપડા પહેરીને વગર ન્હાયેલાને કે અશુદ્ધ વસ્ત્રવાળાને અડવું નહિ

૩ મનશુદ્ધિ - જેમ બને તેમ મનને પૂજામાં સ્થિર કરવું તથા બીજી બધું એટલે સુધારના રગડા-અગડા, ખટ પટ વગેરે મૂલી જવું, ખોટા વિચારમાં મનને પરોવવું નહિ, દેવપૂજાદિ સમગ્ર ધર્મકરણીનો મુખ્ય હેતુ અતકરણની શુદ્ધિ કરવી તે જ છે, એ કદી પણ ભૂલવા જેવું નથી,

૪ ભૂમિશુદ્ધિ - દેરાસરમાં કાળે બરાબર લીધેા કે કેમ તે બેવું પૂજાના હિપકરણો લેવામૂકવાની જગ્યા

પણ જેમ બને તેમ શુદ્ધ રાખવી, તેમ છવાકુલ ન હોય તે માટે ધ્યાન રાખવું

૫ ઉપકરણ શુદ્ધિ - પૂજના જોઈતા ઉપકરણો કેસર, સુખડ, પુષ્પ, ધૂપ, અમરજતી, દીપક, ચોખા, ફળ, નેવેલ વિગેરે જેમ બને તેમ ઉચ્ચી જાતિના તેમ જ બની શકે તો પોતાના ઘરના લાવવા. કળશ, ધુપધાણા, ફાનસ અમલુછણા વિગેરે સાધનો ખૂબ ઉજળા-ચકચકાટ રાખવા જેમ ઉપકરણની શુદ્ધિ વધારે, તેમ આટકાઈ વધારે આવશે અને ભાવની વૃદ્ધિ પણ વધારે થશે.

૬ દ્રવ્યશુદ્ધિ - જિનપૂજા આદિ શુભ કાર્યમાં વપરાતું દ્રવ્ય જો ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલું હોય, તો જ તે શુભ દ્રવ્યદ્વારા ભાવની અધિક વૃદ્ધિ થાય છે

■ વિધિશુદ્ધિ - સ્નાન કરીને શુદ્ધ ઉજળા વસ્ત્ર પહેરી, પૂજના ઉપકરણો લઈ શુભ ભાવના ભાવતા જિનમંદિરે જવું, રસ્તામાં સસારી ખટપટમાં ન પડાય તે ધ્યાનમાં રાખવું પરંતુ કોઈ દીનદુખી નજરે ચડે તો તેનું દુખ દૂર કરવા શક્ય હોય કરવું. જેથી હૃદયમાં કૌમળતાનો વિકાસ થાય, એવા કૌમળ હૃદયવાળાને જ પરમાત્માની સાથે સંકુળ રીતે મીલન થઈ શકે છે

લકિત કરતી વખતે મંદિરમાં પણ મોટા મોટા ઘાટા પાડી ખીજના મૌત્યવંદને ડાળવું નહિ, પણ ધીમા અને મધુર સ્વરે બોલવાનો અભ્યાસ રાખવો. પ્રથમ દ્રવ્યપૂજા કર્યા પછી મૌત્યવંદનરૂપ ભાવપૂર્ણ કરવી સમય જોઈએ હોય તો

થોડા જ સમયવાનગી પૂજા કરવી, પરંતુ જેમ તેમ ગમે તે જમ્યાએ પૂજા કરી વેઠ ઉતારવા જેવું કરવું નહિ.

દેવસરમા ત્રણ પ્રદક્ષિણા દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર્યે સત્તત્રથીને પ્રાપ્ત કરી ચોરાચી લાખ યોજિના દેરા ટાળવા માટે દેવાય છે દોડધામ કરી નીચું લેવા વિના પ્રદક્ષિણ આપવાથી આસાતનાનો સંભાર છે, તે માટે બહુ જ ઉપયોગ પૂર્વક નીચે લેઇને પ્રદક્ષિણા આપવી

પૂજા કરતી વખતે ખેસથી આડ પડ કરવા અને તે નાસિકા ઉપર બાધવા નાસિકા ખુદી રાખવી નહિ નાસિકાની દુર્ગન્ધ પ્રભુ ઉપર પડવાથી આસાતના થાય છે

શ્રી જિનમંદિરમા પ્રવેશ.

દેરાસરમા પેમતા પ્રથમ 'નિસીદિ' કહેવી, છેદેથી પ્રભુનું મુખ જોના લક્ષિતપૂર્વક બે હાથ લેગા કરી મસ્તકે લગાડી 'નમો જિણ્યાણુ' બોલવું જ્યાં પ્રદક્ષિણા દર્શન શકાય ત્યાં ત્રણ પ્રદક્ષિણા ફરતા અને રૂપાં પછી દેરાસરમાર્થ આસાતના ટાળવા બનતું કરવું, પછી મૂળનાયક સન્મુખ જઈ સ્તુતિના શ્લોકો બોલવા પુરોએ જમણી બાજુ અને સ્ત્રીઓએ ઠાળી બાજુએ ઉભા રહેવું, સ્તુતિ બોલતી વખતે પોતાનું અધુ અમ નમાવવું

પૂજા કરનારે પોતાના કપાળમા, તિવક કરવું પદ્મ ધીજી વખત 'નિસીદિ' કહી દ્રવ્યપૂજામા જોડાવું

શ્રી અષ્ટ પ્રકારી પૂજનો ક્રમ.

અષ્ટપ્રકારી પૂજા એટલે આઠ પ્રકારથી શ્રી જિનેશ્વર દેવની પૂજા કરવી. તે એ આઠ પ્રકારોમા પહેલા ત્રણ પ્રકારની પૂજાને અગપૂજા કહેવાય છે, પહેલી ત્રણ પૂજા પ્રભુનાં અગને સ્પર્શ કરીને કરવાની હોવાથી, તેને ‘અગપૂજા’ કહેવાય છે.

જેને શરીરમાથી રસી ઝડતી હોય તેણે અગપૂજા પોતાના અદન-પુષ્પ આદિથી બીજા પાસે કરાવવી, અગપૂજા તથા ભાવપૂજા (મોત્યવદન) પોતે કરવી.

૧ જલપૂજા -પ્રથમ પચામૃતથી (દૂધ, દહી, સાકર, ઘી અને પાણી ભેગા કરીને) શ્રી જિનપ્રતિમા આદિને ન્હવણુ કરી પછી ચોકખા પાણીથી ન્હવણુ કરવું, ત્રણ અંગુલિયા પોતાના હાથે જ બહુમાનપૂર્વક બરાબર કરવા.

જલપૂજના દુહા અને ભાવના.

જલપૂજા જુગતે કરો, મેલ અનાદિ વિનાશ,
જલપૂજા ફલ મુજ હંમે, માગો એમ પ્રભુ પાસ, ૧
જ્ઞાન કલશ ભરી આતમા, સમતા રસ ભરપૂર,
શ્રી જિનને નવરાવતા કર્મ હોય ચક્ર્યૂર, ૨

મેરુ શિખર નવરાવે હો સુરપતિ મેરુ શિખર
જન્મકાળ જિનવરણકો ભણી, પ અરુપ કરી આવે,
હો સુરપતિ મેરુ શિખર ૧

રતન પ્રમુખ અહમતિના કળશા, ઓપધિ ચૂરણ મિલાવે,
ખીર સમુદ્ર તિથોદક આણી, સ્નાન કરી શુભ ગાવે,
હો મુરપતિ૦ ૨

એણિપરે જિનપ્રતિમાકો નંદવણ કરી, બોધિબીજ માનુવાવે,
અનુક્રમે શુભ રત્નાકર ફરસી, જિન ઉત્તમ પદ પાવે
હો મુરપતિ૦ ૩

(માલકેશ)

આનંદભર નંદવણ કરો જિનચંદ,

કથન-રતન કળશ જલ બરકે, મહકે બરાસ મુખધ,
મુરગિરિ ઉપર મુરપતિ સધરે, પૂજે ત્રિભુવન ઇંદ
આનંદ૦ ૧

ધાવક તિમ જિન નંદવણ કરીને, કાઠે કલિમલ દેહ,
આતમ નિર્મલ સુખ અણ ટારી, અરિકંત રૂપ અમલ

ભાવના-જેમ જલ પ્રસાવનથી બાહ્યમળનો નાશ થાય
છે, તેમ આત્મા સાથે રહેલ કર્મમલ શ્રી જિનેશ્વરદેવની
જલપૂજના અધ્યવસાયથી નાશ પામે છે

૨ ચંદનપૂજા-કેસર, બરાસ, મુખક વગેરેથી વિશે
પત પૂજા કરવી નવઅંગે તિલક કરવા પૂજા કરતા નખ
કેસરમા બોજાય નહિ અને પ્રભુને અંદે નહિ તથા કેસરના
છાટા પડે નહિ, એ ધ્યાનમાં રાખવું મૌનપણે પૂજા કરવી
હોહરો બોવી રહ્યા પત્રી અંગે તિલક કરવું.

ચ દન પૂજનો દુહો.

શીતલ ગુણ જોઈમા રહ્યો, શીતલ પ્રભુ મુખ રગ,
આત્મ શીતલ કરવા ભણી, પૂજે અરિહા અગ—૧

ભાવના—જેમ ચ દનમા રહેલી શીતળતા બાદ્ય તાપનો નાશ કરે છે, તેમ શ્રી જિનેશ્વરદેવની ચ દનપૂજનો પરિણામ આતરતાપને નાશ કરે છે

ચ દન પૂજા પ્રભુના નવ અંગે કરવાની હોય ૩ તેમા પ્રત્યેક અંગના દુહા જુદા જુદા છે, તે પ્રત્યેક અંગનો દુહો બોલી પ્રત્યેક અંગે પૂજા કરતા પૂજકે ત્યાં કેવી ઉદાર ભાવના ભાવવાની છે, તે અદ્વિતીય પૂજનો કમ બતાવ્યા પછી વિસ્તારથી આગળ આપવામા આવશે

૩ પુષ્પપૂજા—સરસ, સુગંધીવાળા અને અખંડ પુષ્પો અઢાવવા. નીચે પહેલું પુષ્પ અઢાવવું નહિ

પુષ્પપૂજનો દુહો.

સુરભિ અખંડ કુસુમ થઈ, પૂજે ઝતસતાપ,
સુમજતુ ભવ્યજપરે, કરીયે સમક્રિા છાપ—૧

ભાવના—જેમ પુષ્પમા દ્રવ્યથી સુગંધ રહેલી છે, તેમ શ્રી જિનેશ્વરદેવના પુષ્પ પૂજનથી આત્મામા ભાવથી સુગંધ પ્રગટે છે—મન શુદ્ધ થાય છે

૪ ધૂપ પૂજા—ગભરાતી બહાર પ્રભુની ઠામી બાજુએ ઢલા રહી ધૂપ કરવો

ધૂપપૂજનો હુલો.

ધ્યાન પટા પ્રગટાવીયે, વામ નયન જિન ધૂપ,
મિચ્છત દુર્મનઃ દૂરે ટળે, પ્રગટે આત્મસ્વરૂપ. ૧

જાવના-જેમ અગ્નિમા ધૂપ નાખવાથી ધુમાડો
ઉત્પન્ન થઈને ઉચે ચડે છે, તેમ શ્રી જિનેશ્વરદેવની ધૂપ
પૂજાથી કર્મરૂપી કાદને બાળવા માટે ધ્યાનરૂપી અગ્નિમા
શુભ-સાવનારૂપી ધૂપ પડવાથી શુભરૂપી સુમધ પ્રગટે છે
અને આત્મા ઉચો ચડે છે

૫ દીપકપૂજા-પ્રભુની જમણી બાજુએ ઉભા રહી
દીપકપૂજા કરવી

દીપકપૂજનો હુલો.

દ્રવ્ય દીપ સુવિવેકથી, કરતા દુષ્ણ હોય ફેક,
ભાવ પ્રદીપ પ્રગટ હુએ, ભાસિત લોકાલોક ૧

જાવના- દીપક જેમ બાહ્ય અધકારને દૂર કરે છે,
તેમ શ્રી જિનેશ્વરદેવની દીપકપૂજા મોહરૂપી અધકારનો
નાશ કરે છે

૬ અક્ષત પૂજા-અખંડ ચોખાવડે સાચિયો, નદાવર્ત
વજેરે કરવું.

અક્ષત પૂજનો હુલો.

શુદ્ધ અખંડ અક્ષત શ્રદ્ધી, નદાવર્ત વિશાલ,
પૂરી પ્રભુ સન્મુખ રહો, ટાળી સકલ જન્મલ ૧

સાવના-જેમ અક્ષત સ્વેત અને અખંડ હોય છે, તેમ શ્રી જિનેશ્વર દેવની અક્ષતપૂજથી અક્ષય અને અખંડ એવા સિદ્ધિપદની પ્રાપ્તિ થાય છે.

સાથિયો કરતી વખતે બોલવાના દુહા,

ચિહ્નગતિ સમણ સસારમા, જન્મ મરણ જનલ,
અખંડર્મ નિવારવા, માણુ મોક્ષ ફળ સાર. ૧
અક્ષત પૂજા કરતા થકા, સફળ કરે અવતાર,
ફલ માણુ પ્રભુ આગળે, તાર તાર મુજ તાર, ૨
દર્શન—જ્ઞાન—ચારિત્રના, આરાધનથી સાર,
સિદ્ધિશિક્ષાની ઉપરે, હો મુજ વાસ શ્રીકાર ૩

■ નૈવેદ્યપૂજા-સાકર, પતાસા, ઉત્તમ મીઠાઈ વગેરે નૈવેદ્ય સાથિયા ઉપર મૂકવુ

નૈવેદ્યપૂજનો દુહો.

અણાહારી પદ મે કર્યા, વિગ્રહ ગર્હ્ય અનંત,
ફર કરી તે દીગ્ગજે, અણાહારી શિવ સત ૧

સાવના-જેમ શ્રી જિનેશ્વરદેવો નૈવેદ્ય-આહારની મૂર્છાનો ત્યાગ કરી, અનાહારી તથા અવેદીપદને પામ્યા છે, તેમ નૈવેદ્યવટ શ્રી જિનેશ્વર દેવની પૂજા કરનારો આત્મા પણ આહારના રસની અભિવાધાનો ત્યાગ કરી નિરાહારી તથા નિવેદીપદને પામે છે

૮ ફલપૂજા-બદામ, સોપારો, શીફળ અને પાકા ફળો સિદ્ધ શિવા ઉપર મૂકવા,

ફલપૂજાનો દુહો.

ઇન્દ્રાદિક પૂજા ભરી, ફલ લાગે ધરો રાગ,
પુરુષોત્તમ પૂજી કરી, માગે શિવ ફલ ત્યાગ ૧

ભાવના-ઉત્તમ, તાબા અને મધુર રસવાળા ફળોપડે શ્રી જિનેશ્વર દેવની પૂજા કરવાથી સર્વોત્તમ અભિનવ અને જ્ઞાનાદિ ગુણોના અનંત રસથી ભરપૂર સદા સ્થિર અને શાશ્વત એવું મોક્ષરૂપી ફલ મળે છે

એ રીતે અષ્ટપ્રકારી પૂજા કર્યા પછી આમર વગેરેથી પૂજા કરવી

આમર પૂજા કરતા બોલવાનો દુહો

જે બાણુ આમર ઢાળે, એક આગળ વજ્ર ઉઠાળે,
જઈ મેરૂ ધરી ઉત્સર્જે, ઈંદ્ર એસઠ મળીયા રંગે,
પ્રભુ પાસનું સુખડું જોવા, ભવોભવના પાતિક ખોવા ૧

શ્રી જિનેશ્વર દેવની નવ અંગે પૂજા કરતા પૂજકે પ્રભુની પૂજા શા માટે કરવાની છે? પ્રભુના કયા ગુણોને ઉદ્દેશીને કરવાની છે? અને એ પૂજા દ્વારા પ્રભુ પાસે એના શુ બદલો માગવાનો છે? પ્રભુની નવ અંગપૂજાની પાછળ કેવી રીતે વાસ્તવિક ચૈતન્યપૂજા-ગુણપૂજા સમાયેલી છે અને પૂજા કરનાર આત્માને એ કેટલી અચિંત્ય ફળદાયી છે, તેનું વર્ણન અહીં પ્રત્યેક અંગના દુહા પછી આપવા

આબ્ધુ છે, જે વાચીને ઠાઈપણુ મુહૂંદય આત્માનુ હૈંદય પ્રમુદિત બન્યા સિવાય રહેશે નહિ.

જળ બરી સંપુટ પત્રમા, યુગલિક નર પૂજત,
ઋષભ ચરણ અમુકડે, હાયક ભવ જલ અત. ૧

હે કૃષ્ણાસાગર પરમાત્મનૃ !

અનાદિ કાળના સસાર ભ્રમણથી યાકેલો હું આજે
આપના ચરણે આબ્યો છું આપના ચરણનું ચરણ પામીને
અનેક દીન, દુઃખી અને પાપી આત્માઓ ભવનો નિસ્તાર
પામી પરમપદને વર્ધા છે. દેવતા દેવ ઈન્દ્રો, નરેન્દ્રો અને
યોગેન્દ્રોએ આપના ચરણોથી પવિત્ર થયેલ રજને મસ્તકે
થડાવી છે આપના ચરણની પવિત્ર રેણુએ કંઈક પાપીઓની
પાપવાસનાઓ ઉપર સોરલ પાથરી છે જ્યાં જ્યાં આપના
ચરણોએ વિહાર કર્યો છે, ત્યાં ત્યાં મુખ અને માગત્યના
ઓઘ ઉત્તરાયા છે પ્રભુ ! આપના એ પરમ પાવન ચરણો
આ ભવકર ભવાટવિભા મારું ચરણું હશે ! હે વિશ્વવત્સલ
વિષ્ણુ ! આપના પગલે પગલે રનેકની સરિતા ઉત્તરાઈ છે
અને એ રનેકની સરિતાએ સમારમા ભજુકના દેવ અને
વૈરના દાવાનલો ઉપર મદાય અમીછાટણા કર્યા ॥ પ્રભુ !
આપના સમવસરણની રચના સોને મત્રમુગ્ધ કરી દે એવી
છે, ન દેવ, ન વૈર ! જાલે સૌ જીવો દેહભાવ બૂઝીને
આત્માભાવમા લીન થયા હોય એમ સમતારસમા ઝીવતા
આપના ચરણે આવી વસે છે સિંહ ને ગાય જાણે માઢીજાયા

લાઈન્ડેન ન દોય, બ્યામ અને હરણ બંને લાઈ લાઈ ન દોય, માર અને સર્પ બંને એક કુળના ન દોય, એમ જન્મથી વેરભાવ ભરેલા પ્રાણીઓ આપના ચરણે આવી શાત થઈ તથા જ આપના ચરણની આગળ બેસવાનો રાય અને રહે, દેવ દેવેન્દ્ર અને ચક્રવર્તી, પાપી કે પુણ્યાત્મા ધોને એકસરખો અધિકાર છે પ્રભુ ! આપના એ પરમ સ્નેહ વર્ષાવટા ચરણો, હુ અ અને ઇર્ષ્યાથી ભરેલા આ સંસારમા મારો આધાર હજો. પ્રભુ ! લોભ અને લાચરમા અપ બનેલા મે મારું આત્મજ્ઞાન જુઠીને કઈક પાપી અને નીચ માન લીએનાં ચરણ ચૂન્યા છે સાધુ, સત અને મહતોની સેવા પણ મે એ નમાલો લાલચો માટે કરી છે આપના ચરણની સેવામા આ લોભ લાચરનો અથ પગ ન હજો. પ્રભુ ! આપના પગલે પગલે વેરાતી અલગક સ પત્તિને આપે આત્મ સમૃદ્ધિના આમળ તણખલાથીય તુચ્છ મળી જ આપ અનંત આત્મસમૃદ્ધિના સ્વામી છે મારા આત્મામા એ આત્મ સમૃદ્ધિનો સચાર માય, મારી મચારી લાલચો નાચ પામે એટલા માટે હુ આપના ચરણની ભાવપૂર્વક પૂજા કરૂં છું નામ ! અનંત આત્મ હરમીના સ્વામી, આપના ચરણો, મુજ સમ રહુ સદાને માટે ચરણ હજો !

જનુ બજે ઠાઉચળ રહ્યા, વિચાર્યાં કેય વિદેય

ખડા ખડા કેવળ લહુ, પૂજે જનુ નરેય ૨

હે નિષ્કારણુ જગદ્ગુરો !

તપ, ત્યાગ અને સમમના માર્ગે આપે આત્માનો

સાક્ષાત્કાર કર્યો અને એ આત્મદર્શનના અમૃતનું સ્વાસરને પાન કરાવવા આપે અનેક વિહરો કર્યા આધિ, બ્યાધિ અને ઉપાધિમય સ્વાસરના ત્રિવિધ તાપથી સતત પ્રાણીઓને આ આત્મ સાધનાના ઉપદેશનું પાન પરમશાન્તિને આપે છે આ સ્વાર્થમય સ્વાસરમા બધું જ સ્વાર્થમય છે. કોઈ કોઈનું સાચું સચું નથી સૌ પોતપોતાની આશાઓના પ્રેર્યા આવે છે, અને સ્વાર્થ સરતા વાદ્યા નાચે છે પ્રભુ! આવા સ્વાર્થમય સ્વાસરમા પરમ કરુણાભર્યા અતઃકરુણથી જગત ઉપર ઉપકાર કરતા આપ સાચે જ નિષ્કારણ જગદ્બધુ નિસ્વાર્થી નિર્વામક છો નાથ! આપની એ નિસ્વાર્થ પરોપકારપરાયણતાને મારા લાખ લાખવાર વકન હજી! હે પરમાત્મનું! અનાદિ ઠાળથી મારો આ લુપ આ સ્વાસરના જન્મમરણના ફેરામા ભટક્યો છે એણે નાની મોટી અનેક કરણીઓ આહરી છે પણ નિસ્વાર્થપરાયણતાનો માર્ગ એણે કદી પિછાન્યો નથી સદાય સ્વાર્થ સ્વાર્થ અને સ્વાર્થમા જ એ રત રહ્યો છે, અને આવો સ્વાર્થપરાયણતાના બારથી એ હંમેશા સ્વાસરસાગરમા ઊઠેને ઉઠા ઉતરતો ગયો છે પ્રભુ! એ સ્વાર્થના પ્રેર્યા, મેં, નથી ગણી રાત કે નથી ગણેલો વિસ, નથી ગણી ટાઢ કે નથી ગણ્યો તડકો, નથી પિછાણી જૂખ કે નથી પિછાણી તરસ એક મૂઢ પશુની જેમ સર્વ સાન જ્ઞાન વિસરીને હું એ સ્વાર્થની પાછળ ભગ્યા કર્યો છું. પ્રભુ! મારી સર્વ શક્તિઓ જાણે મારા સ્વાસરના સ્વાર્થ માટે જ ન હોય એમ એ શક્તિઓથી મેં

કેઈનેા પરમાર્થ સાધેા નથી અને સ્વાર્થપરાયણતાના અવિવેકમાં હું પરમાર્થની સાધે સાધે મારા આત્માને પચ્ચ સાવ વિસરી ગયેા છું નાથ ! સ્વાર્થમા આસક્ત એવી મારી સર્વ આત્મશક્તિઓ જાણે ઉપ્ત યઈ ગઈ હોય, એમ આત્મ સાધનાથી હું વિમુખ બની ગયેા છું સ્વામિન્ ! આપ અનંત શક્તિના ધણી છે સમસ્ત સંસારના કપ્પાણ માટે આપે એ અનંત શક્તિની પુનીત ગચ્છાને વહેલી મૂછી જી સંસારના ઉપકાર માટે આપે જાનુઓના બગે ઉગ્ર વિકારો કર્યા છે નિ સ્વાર્થ જાણે વિશ્વકથ્યાણુ એ જ આપનો માર્ગ છે પ્રભુ ! નિ સ્વાર્થપણે ઉપકારી એવી આપની ઉપાસનાથી મારી સ્વાર્થી વાસનાઓ નાશ પામે, મારી આત્મશક્તિઓ જાગૃત થાઓ અને પરમાર્થનો માર્ગ સુલભ થાઓ !

દેવ ! સાસારિક સ્વાર્થનો નાશ કરીને પરમાર્થ મિલિ મેળવવા માટે હું આપના જાનુઓની ભાવપૂર્વક પૂજા કરૂં છું

લોકાતિક વચને કરી, વરસ્યા વર્ષાદાન,
કર કાઢે પ્રભુ પૂજના, કરતા ભવિ બહુમાન ૩

હે નિર્મોહીનાથ ! લોકાતિક દેવતાઓએ આપને જ્યારે વિનંતિ કરી કે—‘પ્રભુ ! આ દુષ્ણિયા સંસારના ઉદ્ધાર માટે, આપ આપની આત્મસિદ્ધિ પ્રગટ કરીને, તીર્થનુ પ્રવર્તન કરે, પ્રાણીઓને તરવાનો ઉપાય બતાવે’ ત્યારે જાણે જુગ જુગ જૂના મોહના આવરણોને કણ માત્રમા તોડી દીધા હોય, તેમ આપે વાર્ષિક દાન આપવાનો નિર્ણય કર્યો, નાથ !

કર્મના પાશમાં પકડાએલો આ આત્મા સાવ રકબની ગયો છે પ્રભુ ! એ રકબનેલ આત્માની સત્તામણીનો ઠરો પાર નથી રહ્યો જાણે એનામાં કર્મીય શક્તિ ન હોય, એ જાણે માવ હીનસરખ હોય એવી એની સ્થિતિ થઈ ગઈ છે કેમ માન, માયા, લોભ રાગ, દ્રેષ વગેરે કષાયોના રાત દિવસ એ આત્માને ઉપદ્રવ કરી અથ પાન આપનારા એવા પશુ આદેશો મદાય માથે ચડાવ્યા જ કરે છે સ્વામી ! કેાઇ મહાગૌરીને પકકાર કરતા હો એમ આપે એ કર્મરાજને પકકાર આપેા એ કર્મરાજના શાસનના જાણે ખડખડ ટુકડા કરી નાખવા ન હોય એ રીતે આત્મશક્તિને શોધવા આપ સક્ષારનો ત્યાગ કરી આની નીકળ્યા મહામૂલા રત્નોનો શોધક જેમ પૃથ્વીના પડો ભેદી નાખે, તેમ આત્મશક્તિની શોધમાં આપે તપ અને સયમથી કર્મના પડો ભેદવા ચક્ર કર્યા હેવ ! આપની આ અનંત આત્મશક્તિની શોધને કષાયો ન અટકાવો શક્યા, વિષયો એ શોધની આઠે ન આવી શક્યા, મોહમાયા અને મમતાના બંધનો એ શોધને ન રોકી શક્યા કેાઇ દિગ્વિજય કરના અકબનીના જશ્વની જેમ આપના આત્મશક્તિની શોધના અગ્વને કેાઇ ન રોકી શક્યું જે જે કષાયો, જે જે વિષયો, જે જે મોહમાયા અને મમતાજરી વાસનાઓ વચમાં આવી તે સૌ ચુરા ચુરા થઈ ગયા પ્રભુ ! જાણે કર્મરાજના કિંદાનો નાશ કરતા હો તેમ અનંત વીર્યની ઉપાસનામાં આપે આ શરીર ઉપર ઉચ્ચ તપરથાના ઘા કર્યા અને પ્રભુ ! જાણે આપની અદૃશ્ય

આત્મ ઉપાસનાથી ત્રાસી દિઠયો દોષ તેમ છેવટે એ કર્મ-
રાગનો પરાજય થયો, એના અલોચ બધનો રેતીના મહેલની
જેમ શીર્ષ વિશીર્ષ થઈ ગયા, આત્મા ઉપરનું એનું આધિ-
પત્ય હુપ્ત થઈ ગયું અને આત્માની અનંત શક્તિનો જય
જયકાર થયો પ્રભુ! આપ અનંત શક્તિના ધણી થયા
આપે સંસારને સમજાવ્યું કે આત્મજગ આગળ કર્મબળ
શક બની જાય છે પ્રભુ! કેઈ મહા તરંગોયો પોતાની
જુલઓના બળથી મહાસમુદ્રને જેમ તરી જાય, તેમ આપ
આત્માની અનંત શક્તિરૂપ જુલઓથી આ સંસારસમુદ્ર
તરી ગયા દેવ! આપ અનંત શક્તિના ધણી છે. મારી એ
અનંત આત્મશક્તિઓ સંજવન થાય, મારા કર્મબધનો
નાશ થાય, અપૂર્વ વીર્ય ઉત્ક્રાંતના આનંદનો મારા આત્મામા
સંચાર થાય અને હું આ જયકર સંસારસમુદ્રને તરવા
શક્તિશાળી બનું એ માટે પ્રભુ! અનંત બળવાળી એવી
આપની જુલઓની હું ભાવપૂર્વક પૂજા કરું છું નામ!
આપે અનેક નિર્બળામા બળનો સંચાર કર્યો છે, પ્રભુ!
આપ જેવા મહાવીરવાનની પૂજાથી મુજ નિર્બળમા એ
આત્મશક્તિનો સંચાર થશે.

સિદ્ધ ચિતા ગુણ બિજળી, લોકાતે જગવત,

વસીયા તેણે કારણ પ્રયુ, શિર ચિખાપૂજત.

૫

તીર્થ કર પદ પુણ્યથી, ત્રિભુવન જન સેવત,
ત્રિભુવન તિલક સમા પ્રભુ, બાહ્ય તિલક જ્યવત ૬

હે દેવાધિદેવ !

શ્રીમદના મધ્યાન્હ સમયના તાપથી સતપ્ત થયેલ પ્રાણી જેમ કેઈ તરૂંવરની શીતળ છાયા શોધે છે, તેમ સસારના ત્રિવિધ તાપથી દુઃખી થયેલ પ્રાણી પોતાના ઇષ્ટ દેવનું શરણુ શોધે છે અને શરણુ મળતા પરમ શાતા પામે છે પ્રભુ ! દીન, દુઃખી અને સસારમા રહેલતા પ્રાણીઓના શરણરૂપ આવા ઇષ્ટ દેવોમા આપ શિરોમણિરૂપ છો પ્રભુ ! પૂર્વે આરાધેલ રત્નત્રયના બળે તીર્થ કર પદવીની સમૃદ્ધિ આપે મેળવી છે એ સમૃદ્ધિએ દેવતાઓ, દેવેન્દ્રો, નરેન્દ્રો અને ચોગેન્દ્રોને ભક્તિ ઘેવા બનાવ્યા છે, એ સમૃદ્ધિએ તિર્થ અએવા પશુ પખીઓને પ્રેરણાઓ આપી છે, એ સમૃદ્ધિએ અનેક પાપીઓનો હિષ્કાર કર્યો છે એ સમૃદ્ધિએ આપને ત્રણ લોકના સ્વામી બનાવ્યા છે પ્રભુ ! આપની એ તીર્થ - કરપણાની અમર સમૃદ્ધિને હું ભાવપૂર્વક નમન કર છું નાથ ! દેવેન્દ્રો અને નરેન્દ્રોની ભક્તિ, આઠ મહાપ્રાતિહાર્યોની શોભા કે સમવસરણુ આદિની રચના—એ બાહ્ય દેખાતી સામગ્રીના લીધે જ આપ સર્વ ઇષ્ટ દેવોમા શ્રેષ્ઠ છો એમ નથી એવી બાહ્ય સમૃદ્ધિ તો કેઈ કેઈ ઇન્દ્રજાળીઆ પાસે પણ હોઈ શકે છે પણ પ્રભુ ! જેના લીધે આપ દેવાધિદેવ બન્યા, જેના લીધે આપની તીર્થ કરપણાની સમૃદ્ધિ ત્રણે

ભુવનથી ચઢી ગઈ તે હું આપની અપૂર્વ આત્મ સિદ્ધિ
 આપનો અમર દેશના પ્રભુ ! આપે જોયું કે આ સંસાર
 સદા દુઃખમય છે એમ પડેલ આત્મા મુખ દુ ખના આઢો-
 લનોમા સદાકાળ અયકાયા જ કરે છે એ સંસારથી છુટા
 થવાનો ઉપાય ન શોધવામા આવે ત્યા સુધી આત્માને અમર
 શાન્તિ લાધવાની નથી અને તેથી પ્રભુ ! આપે આત્મ
 સાધનાની શોધ કરી. એ શોધથી આપે આપના આત્માને
 રૂદ્ધિ નેવે નિર્મળ બનાવ્યો, અને આપના અનંત જ્ઞાનના
 બળે સંસારના દુ ખ દાવાનગને શાન કરવા માટે ઉપદેશની
 મગા વહેતી મૂકી. એ પુનીત ગમાના કિનારે આવેલો
 આત્મા કદી તરસ્યો પાછો ક્યો નથી પ્રભુ ! આપે જોયું કે
 સંસાર આખો 'મત્સ્યગણાગલ' ન્યાયે દુ ખી ઘઈ રહ્યો છે મોટું
 માછલું નાના માછલાને ગળી જાય, તેમ બળવાન છવ નિર્બળ
 છવને સતાવી રહ્યો છે અને આપે ઉત્કૃષ્ટ અદિસાને
 મહામૂલો મત્ર સંસારને સમજાવ્યો ન્હાના મોટા સૌ છવને
 છવવાનો સમાન અધિકાર છે, કોઈ છવને માર્યો કે સતાવ્યો
 એ પાપ છે એ પાપથી આ આત્મા મલિન થાય છે બા
 વાન છવે નિર્મળના બક્ષણના બદલે તેનું રક્ષણ કરવું જોઈએ
 અદિસા પરાયણ આત્મા જ આત્મ સાધનાનો અમર પદ
 પામી શકે પ્રભુ ! આપની એ ઉત્કૃષ્ટ અદિસાએ અનેક
 આત્માઓનો ઉદ્ધાર કર્યો હું નાથ ! આપની એ પરમ
 અદિસાએ આપને સર્વ હિંદુ દેવોમા ઘેમ બનાવ્યા હું
 પ્રભુ ! આપની એ પરમ અદિસાને મારી કેડકેડ વંદના

દેવ અને પશુ સૌ જાણે પોતાના આત્મજનની મધુરી વાણી
 સાબળતા હોય તેમ આપના ચરણ આગળ આવી સમતારસમ
 ઝીલતા બેસે ॥ પ્રભુ ! આપની એ મહા મહિમાબરી
 વાણીને હું વદન કરું છું દેવ ! પડતા કાળના પ્રભાવે આપના
 કંઠમાંથી નીકળતો એ મધુર શ્વનિ સામળવા અમારા નસીમમાં
 નથી, આજે આપની એ પવિત્ર દેશના અમ બારતવાસીઓને
 અલબ્ધ છે. છતાં પ્રભુ ! અમારો ધર્મમાર્ગ સર્વથા પ્રકાશહીન
 નથી થયો આપના કંઠમાંથી નીકળેલા એ દેશનાના શ્વનિને
 શ્રીગણધર ભગવતોએ અન્યરૂપે શુદ્ધિને અમર બનાવ્યો ॥
 આપની દેશનાના સારભર્યા અને ગણધર ભગવતોએ ગૃથેલા
 એ આગમ અન્યો અમ પદ્યમકાળમાં વસતા આનવીઓનું
 મહામુલ્ય ધન છે પ્રભુ ! આપ જેવા જિનવર દેવતા અભાવમાં
 જિનવર દેવે ઉપદેશેલી વાણી સંસારને સાધનાનો માર્ગ
 બતાવે ॥ આપની દેશનાથી બરેલા એ આગમેની આરા
 ધનાએ અનેક આત્માઓના આત્મદર્શનના માર્ગને ઉજાગર
 બનાવ્યો ॥ પ્રભુ ! સંસારના સમસ્ત પ્રાણીઓને કદ્યાણુ માટે
 કરૂણાભર્યા ઉપદેશનો ધોધ વહેતો સુકનાર આપના એ કંઠની
 હું બાવભર્યા હૃદયે પૂજા કરું છું નાય ! આપના કંઠની
 પૂજાથી મને આગમ જ્ઞાનનો પ્રકાશ સાપડજો.

હૃદય કમળ ઉપશમ બળે, બાળ્યા રાગ ને રૈય,

હિમ દહે વન ખડને, હૃદય તિલક સતોષ ૮

હે પરમાત્મનૃ !

સ સારના અનાદિકાળથી આત્માને દુ ખ આપના કર્મોના નાશ કરીને આત્માના અનંત સુખની શોધ કરવાનો આપે નિર્ણય કર્યો અને આપ, કેઈ નામરાજ કાચગીનો ત્યાગ કરે તેમ સસારનો ત્યાગ કરી સાલી નીકળ્યા પ્રભુ આપના એ નિશ્ચયને સસારના મોઢક પાશો ન અટકાવી શક્યા કે આત્મ સાધનામાં આવી પડતી અપાર આપત્તિઓ એને ન ઢગાવી શકી પ્રભુ ! આપે હૃદયમળે સ્વીકારેલો આપનો એ નિશ્ચય મેરૂસમ અડગ હતો અને એ નિશ્ચયની આધારમૂલિયમુ આપનું હૃદય વજ્રસમ રહ્યું હતું એ હૃદય બળને લેવું અશક્ય હતું પ્રભુ ! આપની આત્મ સાધનાના આધાર સમા આપના એ હૃદય બળને મારા દેટિ દેટિ ઘડન હો નાથ ! મલિન પાણીથી મળનો નાશ થયો કદી સામગ્યો નથી, આત્મા ઉપરના કર્મ મળનો નાશ કરી સમસ્ત સસારને આત્મશુદ્ધિનો માર્ગ ઉપદેશવા આપે સયમ ધારણ કર્યું હતું પ્રભુ ! એ આત્મશુદ્ધિ માટે આપે આપના હૃદયને સ્ફટિક સમુ નિર્મળ બનાવ્યું, અને એ સ્ફટિક સમુ નિર્મળ હૃદયના આઢોલનોએ આપનો વિશ્વબંધુપણનો નાદ સમસ્ત સસારને સંબળાવ્યો નાથ ! આપના એ પવિત્ર ઠરેલાસર્પા હૃદયમાં દીન, દુ ખા અને સસારના વિવિધ તાપથી સ્તબ્ધ પ્રાણીઓને પરમ શાંતિનું દર્શન થયું પ્રભુ ! સ્ફટિક સમુ નિર્મળ એવા આપના હૃદયને હું બાવપૂર્વક નમન કરું છું પ્રભુ ! આત્મસાધનામાં વજ્રસમ આપનું એ હૃદય

સસારના દુખી જીવો પ્રત્યે સદાય દ્રવણું હતું. કમળની
કેમળ પાખડી જેમ જરાપણ તાપ લાગના કરમાઈ નાથ
તેમ હીન દુખી જીવને જોઈને આપણ હૃદય કંટાળી ઉમ-
રાઈ જતું. આપના કંટાળા જળે અનેક જીવોના દુખ
હાવાગિને શાત થઈ જાય છે. પ્રભુ! કમળથી પણ કેમળ એવા
આપના જો હૃદયને હું સદા પૂજુ છું. અને પ્રભુ આપના
એ નિર્મળ હૃદયમાં વહેતી શાન્તિસરિનાનું તો કહેવું જ
શક્ય ? હિમ કંડો કંડો પણ જેમ વનરાણને બાળીને ખાખ
કરી નાખે તેમ પરમ શાન્તરસભર્યા આપના અતઃકરણે
અકોશિક સમા કેધથી ધમધમતા અનેક આત્માઓને શાત
બનાવી દીધા છે પ્રભુ! પરમ શાન્તરસ ભર્યા આપના એ
હૃદયને મારા વદન હોતે નાથ ! વજ્રથીય કઠોર, કમળથી
પણ કેમળ, રક્તિકથી પણ વધુ નિર્મળ અને પરમશાત
રસ ભર્યા આપના હૃદયનું હું ભાવપૂર્વક પૂજન કરું છું
સ્વામી ! આપના હૃદયના પૂજનથી મારા હૃદયના શુદ્ધિનો
વિદામ થશે, આત્મ સાધના માટે મને વજ્રસમ હૃદયબળ
પ્રાપ્ત થશે, બધા જીવો પ્રત્યે સમભાવમયી કંટાળા મળશે,
રક્તિક જેવી નિર્મળના મળશે અને અપાર શાન્તિનો
લાભ થશે

રત્નત્રયી શુભ બિજળી, સકળ સુશુભ વિશ્રામ,

નાભિકમલની પૂજના, કરતા અવિચળ ધામ.

હે મગધમય પરમાત્મન!

અનાદિ કાળથી આત્મજ્ઞાન ભૂલેલો આ આત્મા પુદ્ગલનો સગી બની પરભાવમાં રાખ્યા કરે છે એણે પોતાનું સ્વરૂપ વિસારી મૂક્યું છે અજ્ઞાનના આવરણોએ એના જ્ઞાન બાતુને ઢાકી દીધો છે, સચચ અને સડેકની કાવિમાંએ એની શ્રદ્ધાશુષ્કને આવરી લીધો છે અને સસારમાં નિરતર લોગવવા પડતા મુખદુ ખના ઘેરા વાદળાએ એના નિબનહનું તેજ હણી દીધું છે પ્રભુ ! આ બધી અનાદિકાળથી વળગેલા કર્મની રચના છે એ જડ કર્મને વશ બનેલો આ આત્મા પોતાના એતન ભાવને વિસરીને ગર્ભાવાસ, જન્મ અને મરણની કારમાં વેરતાયો સદાકાળ સદા કરે છે પ્રભુ ! જેમ મકેવેા મગધરાજ મવિન કાઠવમાં આજોડે છે, તેમ આ જ્ઞાનમુદ્ધેા આત્મા પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ ભૂતીને કર્મના કાઠવમાં સદાકાળ રાખ્યા કરે છે પરમાત્મન ! એ મગધન કર્મકીચમાંથી મારા આત્માનો નિસ્તાર કરો સ્વામી ! કંઈકાના સાગર એવા આપે જગતને કન્યાશુનો માર્ગ હિપડેરયો છે આત્મજ્ઞદિથી વિમુખ બનેલા સસારને આપે અતન આત્મલક્ષ્મીનું દર્શન કરાવ્યું છે એ આત્મલક્ષ્મીએ અનેક આત્માઓને સમૃદ્ધ બતાવી તેમનો ઉદ્ધાર કર્યો છે નાથ ! મારા કર્મ દાસિયનો નાશ કરીને મને એ આત્મલક્ષ્મીનું દાન કરો નાથ ! આપે શેષેવો એ આત્મલક્ષ્મીનું મૂલ્ય હું શું કરી શકું ? પ્રભુ ! દેવતાઓએ સાગરમંથન કરી રત્નો મેળવ્યા, તેમ આપે આત્મમંથન

કરી આત્મસમૃદ્ધિના મહાખજાના સમા ત્રણ મહારત્નોની
 શોધ કરી અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન અને અનંત ચારિત્ર
 એ આત્માની અખૂટ સપત્તિ છે એ સપત્તિને વરેલ આત્મા
 સંસારની સમગ્ર ઉપાધિઓને તરી જાય છે પ્રભુ ! સ્વભાવે
 આ આત્મા અનંત જ્ઞાનનો ધણી છે, અનંત દર્શનનો
 માલિક છે અને અનંત જ્ઞાનનો લોકતા છે પણ પ્રભુ !
 શોકમાયાને વશ પડેલ આત્મા, મત્રવશ બનેલ માનવી
 જેમ પોતાનું જ્ઞાન જૂઠી જાય તેમ પોતાની અમૂલ્ય આત્મ
 સપત્તિને જૂઠી બેઠો હતો નાય ! આપે એને જાગૃત કર્યો
 પ્રભુ ! આપે શોધેલ એ અમૂલ્ય રત્નત્રયીનો કેવો પ્રભાવ છે !
 આખું આગમનો પાટો ફર થાય અને માનવી જેમ પોતાની
 આસપાસના પદાર્થો દેખી શકે તેમ અજ્ઞાનના આવરણો ફર
 થતા અનંત જ્ઞાનના બળે આત્મા સંસારના સમસ્ત ભાવોને
 હસ્તામલકવત્ નિહાળવા લાગે અનંતદર્શન પ્રગટ થાય કે
 આત્માના સમસ્ત સચ્ચો કે સદેહો ફર થઈ જાય અને
 આત્મા શત્ય શ્રદ્ધાની નિર્મળ ચરિતામા સ્થાન કરવા લાગે.
 હૈઈ મહારોગીનો રોગ ફર થાય અને તેને જેમ શાતા વળે
 તેમ અનંત ચારિત્રનો હૃદય થાય અને આત્માનો કર્મબ્યાધિ
 સર્વથા નાશ પામીને આત્માને અનંત જ્ઞાનનો માક્ષાત્કાર
 થવા લાગે નાય ! આ રત્નત્રયીની સાધના એટલે આત્માના
 સત્ ચિત્ અને જ્ઞાનનો સાક્ષાત્કાર નાય ! મહામત્રવાદીના
 એકાદ મત્રાક્ષરમા પણ જેમ અપાર શક્તિ ભરી હોય છે
 તેમ આપે પ્રજ્વેલા આ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની રત્નત્રયીમા

કર્મનો નાશ કરીને આત્માને શુદ્ધ બનાવવાની અનંત શક્તિ
 બરી છે પારસમણિના સ્પર્શે લોહુ પણ જેમ સુવર્ણ બની
 જાય છે, તેમ આ રત્નત્રયીના સ્પર્શે આત્માના કર્મરૂપી
 આવરણો ફર થઈને આત્મા શુદ્ધ સ્વરૂપે પ્રકાશવા લાગે છે
 પ્રભુ ! કેાઈ જાગરમા જાગર સમાવી દે તેમ આ જ્ઞાન-
 દર્શન, ચારિત્રની રત્નત્રયીમા આપે અનંત આત્મા મમૃષ્મિને
 બરી દીધી છે પ્રભુ ! જે આત્મસમૃદ્ધિનો લાભ મારા
 આત્માને મળજો સ્વામી ! આ દેહનુ મૂળ નામિ છે, તેમ
 ધર્મનુ મૂળ આ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રરૂપ રત્નત્રયી છે જે
 રત્નત્રયીમૂલક ધર્મ જ આત્માનો નિસ્તાર કરી શકે છે
 પ્રભુ ! ધર્મના મૂલસમી જે રત્નત્રયીનો લાભ મેળવવા માટે
 હું આપની નાભિની ભક્તિમયાં ચિત્તે પૂજા કરૂ છું પ્રભુ !
 આપની પૂજથી મારા અજ્ઞાનનો નાશ થજે, મારા હૃદયે
 નાશ પામજે અને મને અનંત જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રની
 સાધનાનો માર્ગ સાપડજે

ઉપદેશકે નવ તત્વના, તિલે નવ અમ જિણુદ,
 પૂજે બહુવિધ ભાવશુ, કહે શુભ વીર મુણીદ ૧૦

હે તરણુતારણુ દેવ !

ધન્ય છે તે પુણ્યાત્માઓને કે જેમણે સમવસરણુમ
 જેસી આપના મુખેથી દેશના સાબળી છે અને આપનું પવિત્ર
 દર્શન કર્યું છે ધન્ય છે તે જમિને કે ત્યાં આપના ચરણોએ
 પગલા પાડ્યા છે પ્રભુ ! આપની વાણીએ અને આપના

પૂજન વખતે ભાવવાની જુદી જુદી ત્રણ અવસ્થાઓ

પ્રભુની પિંડસ્થ, પદસ્થ અને રૂપાતીત એ ત્રણ અવસ્થાઓ ભાવવી તેનો અર્થ એ છે કે પ્રભુનું છદ્દમસ્થપણ, દેવલીપણ અને સિદ્ધપણ વિચારવું સ્તપન અને અર્ચનવડે છદ્દમસ્થ અવસ્થા ભાવવી, પરિકરમા રચેલા પ્રાનિકાર્યો વડે દેવલી અવસ્થા ભાવવી તથા પર્યાકાસન અને કાયોત્સર્ગઆસનવડે શ્રી જિનેશ્વરોની અરૂપી સિદ્ધત્વ-અવસ્થા ભાવવી

પિંડ—તીર્થંકર દેવનો તીર્થંકર પદવી પામ્યા પહેલાનો દેહ, તેમા રહેલી અવસ્થા ત્રણ પ્રકારની છે ૧ જન્મ-અવસ્થા, ૨ રાજ્યાવસ્થા ૩ અને શમણાવસ્થા એ ત્રણે અવસ્થામા ભગવાન છદ્દમસ્થ-અસર્વજ્ઞ હોય છે

પદ—તીર્થંકર પદવી, તે પ્રભુ જ્યારે દેવલજ્ઞાન પામે છે ત્યારે જ પ્રગટ થાય છે તેથી અહીં પદસ્થ અવસ્થા એટલે દેવજ્ઞાનથી આરંભીને નિર્વાણસમયપર્યંતનું દેવલીપણ—

રૂપરહિતઅવસ્થા—આ અવસ્થા પ્રભુ જ્યારે નિર્વાણ પામી સિદ્ધ થાય છે ત્યારે હોય છે રૂપ એટલે વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ, તેનાથી રહિતપણ—દેવજ્ઞ આત્મસ્વભાવમા અવસ્થાન

જન્માવસ્થા—પ્રભુની પ્રતિમા જે પરિકરમા સ્થાપેલી હોય છે, તે પરિકરમા પ્રભુના મગ્નક ઉપર હાથી ઉપર બેઠેલા અને હાથમા કળશો લઇને જાયે પ્રભુનો અભિષેક કરતા હોય તેવા દેવોનો આકાર હોય છે, તે આકારને ધ્યાનમા લઈ જન્મ અવસ્થા ભાવરી તથા સ્નાત્યાદિ-જળાભિષેક સમયે પણ જન્માવસ્થા ભાવરી

રાજ્યાવસ્થા—જે જ પરિકરમા માલ્લાધારી-હાથમા પુષ્પની માલ્લા ધારણ કરેલા દેવો હોય છે, તેને ધ્યાનમા લઈ રાજ્યાવસ્થા ભાવરી પુષ્પમાલ્લા તે રાજમૂપણ છે ઉપલક્ષ્યથી બીજા આજૂપણો પણ સમજવા પુષ્પપૂજા તથા અલંકાર પૂજા વખતે પણ રાજ્યઅવસ્થા ભાવવાની છે

શ્રમણાવસ્થા—પ્રભુપ્રતિમાનું મસ્તક અને હાડીમૂછનો ભાગ દેધરકિના હોય છે, તેને ધ્યાનમા લઈને શ્રમણાવસ્થા ભાવવી પ્રભુ ન્યારે દીક્ષા લે છે ત્યારે પચમુષ્ટિ લેવા કરે છે, ન્યારમાદ ભવપર્યન્ત લેવા કરતી વખતે જેવા રક્ષા હોય તેવા જ અવપકેશાદિ અવસ્થિત રહે છે પરંતુ વૃદ્ધિ પામતા નથી જે અવસ્થિતપણુ જે જ અહીં પ્રભુના શ્રમણપણાનું સૂચક છે

કેવલોઅવસ્થા—જે જ પરિકર ઉપર કળશધારી દેવની બે બાજુએ દોરેલા પત્રનો આકાર હોય છે, તે અશો કલ્પક માવાપર દેવો વડે પુષ્પવૃષ્ટિ, વીણા અને વાસળી વગાડતા દેવોના આકાર વડે દિવ્યદેવનિ, મસ્તકના પાછળના

ભાગમાં રહેલો તેજ સશિને સૂચવનારો કિરણવાળો કાન્તિમાન
આકાર તે બામપુડેલ, ત્રણ છત્રની ઉપર બેઠી વગાડના
દેવોનો આકાર તે દુદુભિ, બે ચામર વીજતા દેવનો આકાર
તે ચામર, તથા સિંહાસન અને છત્ર, જોમ આઠ પ્રાતિ
હાર્ય અવરય સાથે રહેવાવાળા હોય છે, તેને ધ્યાનમાં લઈને
પ્રભુની દેવલીઅવસ્થા—તીર્થંકર પદવીની અવસ્થા બાવત્રી

રૂપાતીતઅવસ્થા—સઘળા તીર્થંકરો પર્થકાસન
તથા, કાયોત્સર્ગાસન, એ બે આસનોએ રહીને મોક્ષે ગયા
છે, તેથી પ્રભુની મૂર્તિઓ પણ એ બે આસનોવાળીજ હોય
છે, તેને ધ્યાનમાં લઈને પ્રભુની સિદ્ધત્વ અવસ્થા એટલે
રૂપાતીત અવસ્થા બાવત્રી

સ્તોત્ર કેવું હોવું જોઈએ ?

“ ગમીરમદુરસદ, મહત્વજુત્તં દનદ શુત્ત । ”

શ્રી જિનેશ્વરદેવનું સ્તવન શબ્દથી મેધની ગર્જનાની
જોમ ગભીર અને મધુર શ્વનિવાળું તથા અર્થથી મહાન—
ચોડા અક્ષરોમાંથી પણ ઘણું અર્થ નિકળે તેવું તથા ગૂઢ—
બદ્ધિત, પૈશાન્ય અને જ્ઞાનથી ભરપૂર હોવું જોઈએ

સુવિહિત શિરોમણિ આચાર્ય પુરંદર શ્રી હરિભદ્રસૂ
રીશ્વરજી મહારાજા શ્રી ‘યોડશક’ પ્રકરણમાં ‘સ્તોત્રો’
દેવા હોવા જોઈએ એ સબધમાં ફરમાવે છે કે—

“વિષ્ણુક્રિયાગુણગતૈર્ગૃહ્ણીરૈર્નિષિધયર્ણસયુક્તૈ ।

આશયવિશુદ્ધિનતકૈઃ સવેગપરાયણૈ પુણ્યૈ ॥ ૧ ॥

“પારનિવેદનગર્ભૈઃ પ્રણિવાનપુર સરૈઃકિચિત્રાડયૈઃ ।

અસ્ત્વલિપ્તાદિગુણયુક્તૈ સ્તોત્રૈશ્ચ મહામતિમયિતૈ ॥ ૨ ॥”

પુ મન્ન ।

પિઠ—શરીર એક હજારને આઠ લક્ષલેખી યુક્ત,
ક્રિયા—આચાર અથવા ચરિત્ર, તે સર્વથી અદીયાતુ, દુર્જય
પરીવરો અને ઉપસર્ગોને પણ છૂટનાર, તથા ગુણુ-બ્રહ્મા,
જ્ઞાન અને વિરતિ આદિ છૂટના સકર્ષર્થે પરિવ્યાપી, ઠેવલ
જ્ઞાન, ઠેવજાદર્શન અને ક્ષાયિક આસ્તિત્વાદિના વર્ણનથી યુક્ત,
ગલીર-સુશ્રમ મતિથી સમજાય તેવા બાવથી ભરેલા અથવા
આન્તરિક બાવથી રચાયેલા, વિવિધવર્ણુસંયુક્ત-વિક્ષિન્નછદ
અને અલકારોના કારણે વિચિત્ર પ્રકારના અક્ષર સંયોજો
વાળા, આશયવિશુદ્ધિજનક-ભાવ વિશુદ્ધિને ઉત્પન્ન
કરનારા, સવેગપરાયણુ-સવેગ એટલે સસારભય અથવા
ભાક્ષાભિક્ષાવાની વતપરતા નબળાવનારા, પુણ્ય-પુણ્ય બધના
કારણમૂળ અથવા પવિત્ર—૧

પાપનિવેદનગર્ભિત—રાગદ્વેષ અને મોહથી રચ
કરેલા, કરાવેલા અને અનુમોદેલા પાપોના નિવેદનથી ગર્ભિત,
પ્રણિધાનયુક્ત-ચિત્તની એકાગ્રતા અને ઉપયોગપૂર્વક,
વિચિત્ર-ગદુ પ્રકારના અર્થવાળા, અસ્ત્વલિપ્તાદિ
ગુણોથી યુક્ત, આદિ શબ્દથી અમીલિત-વિરાભાદિથી

સંયુક્ત, અભ્યુત્થાગ્રહિત-પુનરુન્નિઆદિ કોષો વિનાના, મહા
મતિઅથિત-મહા બુદ્ધિમાન પુરુષોથી વિસચિત સ્તોત્રો-
સ્તુતિ વિશેષો વડે થી જિનેશ્વરદેવોની સ્તુતિ કરવી જોઈએ

એ જ મહર્ષિ 'શ્રી યોગબિન્દુ' નામના અન્યરતનમા
દર્શમાવે છે કે—

“સ્થાનપાલકમોપેત, શ્વદાર્યાનુગત તથા ।

મન્યાડસમોદ્વજનક, શ્વદાસવેગસૂચકમ્ ॥ ૧ ॥

મોક્ષસદ્માનરોમાશ્ચ, યર્ગમાનશુમાશયમ્ ।

મયનામાવિસશુદ્ધ, -મિષ્ટ દેવાદિવન્દનમ્ ॥ ૨ ॥

સ્થાન—મૌત્યવન્દન સ્તુતિ આદિને યોગ્ય શરીર
સંસ્થાન, કાલ-સંન્યાસ્યાદિ, ક્રમ-પ્રશ્નિપાતકકાદિ સૂત્રોનો
અનુક્રમ, તથા શાબ્દાર્યાનુગત-સૂત્રના અર્થમા ઉપયોગ
યુક્ત, અન્યાસ મોક્ષજનક-પ્રતાના સિવાય બીજા જે
મૌત્યવન્દન સ્તુતિ આદિમા પ્રવૃત્ત થયા હોય તેઓને સ મોક્ષ
પીડા ઉત્પન્ન ન થાય તે રીતે યુક્ત સ્વસ્થી-અતિ ધીમી
પણ નહિ અને અતિ હિંમો પણ નહિ તેવા સ્વરે, શબ્દા-
સ વેગસૂચક-મોક્ષનો તીવ્ર અભિવાધા અને જનનિર્વેદને
અભિવ્યક્ત-પ્રગટ કરનાર—૧-૨

મોક્ષસદ્માવરોમાય—સ્વાભાવિક પુલક-રોમાયનો
અનુભવ થઈ રહ્યો હોય તેમ, વધતા જતા શુભ આશ
થવાળું તથા પ્રણામાદિ નિરવધ ક્રિયાયુક્ત દેવાદિવન્દન
આદિ શબ્દથી શુર્વાદિવન્દન-સ્તવન વિગેરે કરવા તે શાસ્ત્ર
દર્શને અભિમત છે.

“શુભમાચાર્ય પૂના સ્તોત્રેભ્ય સ ચ પર શુભો મયતિ ।
સદ્મૂલગુણોત્તરીર્ત્તનસવેગાત્ સમરસાપરયા ॥ ૩ ॥”

શ્રી જિનપૂજ્ય શુભ ભાવ માટે કરવાની ઉ ઉત્તમ
સ્તોત્રો વડે તે ભાવ પરમ-પ્રકૃષ્ટ શુભ યાય ઉ પુષ્પાદિ વડે
પૂજા કરવાથી જેમ ભાવની વિશુદ્ધિ યાય છે તેમ સ્તોત્રાદિ
વડે પણ શ્રીજિનભક્તિ કરવાથી પૂર્વની અપેક્ષાએ અત્યંત
શુભ અધિવસાયો ઉત્પન્ન યાય ૩ કારણ કે સ્તોત્રાદિ
વડે શ્રી જિનેશ્વરદેવોના સદ્બૂત-વિષયમાન અને સત્ય શુદ્ધોત્ત
સહીર્ત્તન યાય ઉ તેથી સવેગ-ભોક્ષનો અભિલાષ પ્રગટે ઉ
ભોક્ષાભિલાષથી સમરસ-સમભાવનો અભિલાષ પ્રગટે ઉ
અને સમરસની પ્રાપ્તિ એ જ શુભ ભાવની પરાકાષ્ટા છે

ચૈત્યવન્દન આદિ ક્રિયાની શુદ્ધિ માટે
ઉપયોગી માર્ગદર્શન

શ્રીજીનયાસનમા પ્રાશ્નિધાનાદિ આચર્યોથી વિશુદ્ધ એવો
ચૈત્યવન્દનાદિ સમયોય ધર્મનો વ્યાપાર, મહાસુખસ્વરૂપ
ભોક્ષની સાથે આત્માને ભેડનારો હોવાથી ‘યોગ’ સ્વરૂપ
મળાયો છે, તેમા પણ ચૈત્યવન્દનાદિ ક્રિયા કરતી વખતે
રમાન અને વર્ણાદિનો ઉપયોગ રાખવાથી વિશેષ કરીને ‘યોગ’
માર્ગની સાધના યાય ઉ યોગની એ વિશેષ સાધનાના
શાસ્ત્રમા પાંચ પ્રકાર પાડવામા આવ્યા ૩ સ્થાન-સુદ્રાયોગ,
વર્ણ-અક્ષર, અર્થ-શબ્દવાચ્ય, આલેખન-કાયોત્સર્ગાદિ અને
નિરાલેખન-એકાગ્રતાપૂર્વક સિદ્ધનુ સમરણ ઇત્યાદિ યોગના

પાંચ પ્રકાર છે એમાં પહેલા બે કર્મ-ક્રિયા યોગ છે અને પછીના ત્રણ જ્ઞાનયોગ છે એ પ્રત્યેકના પાછા ચાર ચાર લેદ છે ઇચ્છાયોગ, પ્રવૃત્તિયોગ, સ્થિરયોગ અને મિદ્ધિયોગ મોત્યવદનાદિ ક્રિયાને વિષે સ્થાન, વર્ણ, અર્થ અને આલબન વિગેરેનું વિભાવન-વારંવાર રમણુ કરવું, એ અત્યંત કષ્ટાણુ કારણુ મનાયેકું છે પ્રણિધાનાદિ આશયો અને સ્થાનાદિ યોગોના હપયોગ વિનાની ક્રિયાને શાસ્ત્રોમાં ગુરુક્રિયા-ઈવ્ય ક્રિયા તરીકે સંબોધી છે સ્થાનાદિયોગ સંકિત પુરૂષને મોત્યવદનાદિ સૂત્રો બણાવવાની પણ શાસ્ત્રો ના પાડે છે સ્થાનાદિ યોગયુક્ત અનુષ્ઠાનના પણ ચાર લેદ પાડવામાં આવ્યા છે, પ્રીતિ-અનુષ્ઠાન, ભક્તિ-અનુષ્ઠાન, વચનાનુષ્ઠાન અને અસંગાનુષ્ઠાન એ રીતે યોગના એરી (૮૦) પ્રકારો 'શ્રીયોગવિશિકા' આદિ ગ્રંથોમાં થીકરિ-ભદ્રસૂરીશ્વરાદિ મહર્ષિઓએ ફરમાવ્યું છે પ્રણિધાનાદિ આશયો, સ્થાનાદિ અને ઇચ્છાદિ યોગો તથા પ્રીતિઆદિ અનુષ્ઠાનોનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી બણાવવાની ઇચ્છાવાળાઓએ શુર-ગમદારા સમજવા પ્રયાસ કરવો અહીં તો ક્રિયાશુદ્ધિ માટે ખાસ જરૂરી બાબતોનું દૂકમાં દિગ્દર્શન માન કરાવ્યું છે

ક્રિયાશુદ્ધિ માટે સૌથી વિશેષ જરૂર ચિત્તની એકા-ગ્રતાની છે શાસ્ત્રોમાં એને 'પ્રણિધાન' શબ્દથી ઓળખાવેલ છે પ્રણિધાનનો અર્થિમા વર્ણવતા કહ્યું છે કે-

“પ્રણિધાન કૃતં કર્મ, મત તીવ્રનિપાત્નત્ ।

સાનુવન્ધત્વનિયમાત્, શુભાશાન્ધૈતદેવ તત્ ॥ ૧ ॥”

પ્રણિધાન-ચિત્તની એકાગ્રતાપૂર્વક કરેલું કર્મ તો જ વિપાક-ફળને આપનાર છે પ્રણિધાનયુક્ત કર્મ અનુભવના નિયમવાળું હોય છે તથા શુભ અથવા શુભ પલ્લુ હોય છે અનુભવના નિયમવાળું એટલે પરપરાએ અધિક અધિક શુભકર્મની પ્રાપ્તિ કરાવનાર અને શુભાશયવાળું એટલે પુણ્યાનુભવી પુણ્યનો વંધ કરાવનાર છે (૧)

પ્રણિધાનનું સ્વરૂપ દૃઢતા ધ્યાનનાં સામગ્ર્ય મદવિં જોએ કરમાયું છે કે—

“ ત્રિશુદ્ધમાયનાસાર, સદ્યોર્ઽર્પિતમાનસમ્ ।

યથાશક્તિ ક્રિયાલિઙ્ગ પ્રણિધાન મુનિર્જતૌ ॥ ૨ ॥ ”

જેમા ભાવના-ચિત્તનો આશય વિશુદ્ધ છે જેમા મન તેના અર્થને વિષે અર્પિત છે તથા જેમા ક્રિયા શક્તિથી હીન પણ નથી તેમ અધિક પણ નથી, તેને શ્રી જિનેશ્વર દેવ ‘પ્રણિધાન’ કહે છે (૨)

વિશુદ્ધ ભાવનાનું સ્વરૂપ નિપ્પાવતા કરમાયું છે કે—

“ રૂપાદેયધિયાડત્યન્ત, સશાન્તિષ્કમ્મણાન્વિતમ્ ।

જન્મભિસંચિરહિતમ્, મંશુદ્ધ હી પત્તરીટ્ઠમ્ ॥ ૩ ॥ ”

જેમા ‘આજ એક આરમ્ભ છે’ એવી આયત્ન હપાદેય છુદ્ધિ રહેતી છે, જેમા આહારાદિ કે લોભાદિ સહા એવું વિષયસહ-રોકાણ છે તથા જે ફક્તની અનિસન્ધિ આકાંક્ષાથી રહિત છે, તે અનુષ્ઠાનને ‘સશુદ્ધ’ અથવા વિશુદ્ધભાવનાયુક્ત કહેવું છે (૩)

પુષ્ટિ-પુણ્યોપચય, શુદ્ધિ-પાપક્ષય અને શુભાનુમન્ધ
માટે શાસ્ત્રકારોએ ક્રિયાના પાત્ર આશયો બતાવ્યા છે.

તે અનુક્રમે નીચે મુજબ છે —

પ્રશ્નિધાન—પોતાથી હીન ઠેકાણવાળા જીવો ઉપર
દ્વેષભાવ રાખ્યા વિના પરોપકાર સાધવાની અભિપ્રાયપૂર્વક
સ્વયોચ્ચ નિરવધ અનુક્રાંત સાધવામા સાવધાન—એકાગ્ર રહેવું.

પ્રવૃત્તિ—અધિકૃત ધર્માનુક્રાંતને વિષે ઉત્સુકતા વિના
અતિશય પ્રયત્નપૂર્વક પ્રકૃષ્ટ અને નિપુણ ઉપાયવડે પ્રવૃત્તિ
કર્વી.

વિઘ્નજય—ધર્મમા અતસય કરનારા જઘન્ય, મધ્યમ
અને ઉત્કૃષ્ટ વિનોત્તુ નિવારણ કરવું માર્ગમા જતા જેમ
ઠટક, જવર અને દિશામોહ વિઘ્નભૂત યાય છે, તેમ મુક્તિતુ
અનુક્રાંત કરતા ઠટકવિઘ્નસમાન શીતોષ્ણાદિ પરીવહો છે,
જવરવિઘ્નસમાન શારીરિક રોગો છે અને દિશામોહસમાન
નિષ્કાલ્પાદિનો ઉદય છે, તેનો અનુક્રમે આસનવડે, અશનવડે
અને શુરસેવાદિ વડે જય થાય છે. આસન સિદ્ધાસનાદિ
અને અશન—હિત મિત્ર આહારાદિ

સિદ્ધિ—અધિકૃત અર્થિસાદિ ધર્મસ્થાનની સિદ્ધિ પ્રાપ્તિ
જેમા અધિક શુણ્ણ પ્રત્યે વિનય, હીનશુણ્ણ અથવા નિર્ગુણી
પ્રત્યે દયા અને મધ્યમશુણ્ણ પ્રત્યે ઉપકારની ભાવના પ્રધાન
પણે હોય છે

વિનિયોગ—સ્વપ્રાપ્ત ધર્મસ્થાનને યથાયોગ્ય ઉપાય વડે અન્યને પમાડવું એથી અનેક જન્મ જન્માન્તર મુખી પ્રકૃષ્ટ ધર્મસ્થાનની પ્રાપ્તિ થવા કરે છે

પ્રશ્નિધાનાદિથી પરિશુષ્ક સર્વ ધર્મવ્યાપાર અનુમધવાળો હોવાથી યોગ કહેવાય છે તેમા પશુ સ્થાનાદિની શુદ્ધિપૂર્વક થતો ધર્મવ્યાપાર વિશેષે કરીને 'યોગ' સંજ્ઞાને પ્રાપ્ત કરે છે સ્થાનાદિ યોગની સાધના વિપુલ કવ્યાણુને શીઘ્ર આપનારી થાય છે તે સ્થાનાદિ યોગના પ્રકારો નીચે મુજબ છે

સ્થાનયોગ—સ્થાન-આમનવિશેષ, કાયોત્સર્ગસન, પર્થકાસન અને પન્નાસનઈત્યાદિ તથા યોગમુદ્રા, જિનમુદ્રા અને મુક્તાશુકિતમુદ્રા ઈત્યાદિનું યથાયોગ્ય પાલન^૧

૧ ચૈત્યવદ્ધનોમા સતવપાઠ [નિમોત્થુજ્ઞ ઇલાદિ] યોગમુદ્રાથી, વદન [અગ્નિહત ચેદ્ધમાણુ આદિ] જિનમુદ્રાથી અને પ્રશ્નિધાન [ન્ય વીયરાય ઇત્યાદિ] મુક્તાશુકિતમુદ્રાથી કરવાનો હોય છે યોગ એટલે સમાધિ અથવા ને હાથનો સયોગ તેની મુખ્યતાવાનીમુતતે યોગ મુદ્રા જિન એટલે [નિધાને] જીતનારી મુદ્રા મુક્તાશુકિત એટલે મોતીની છીપ સમાન મુદ્રા (૪) યોગમુદ્રામા પરસ્પર અતરિત કરવાથી કમળના ડોડાના આકારવાળા થયેના બે હાથયુક્ત બને ક્રેમ્બી પેટ ઉપર સ્થાપન કરાવાનું હોય છે જિનમુદ્રામા બે પગનો આગળનો ભાગ ચાર આગળ અતરનાળો અને પાછો ભાગ તેથી કાઠક એવા અતરવાળો રાખી બે હાથ જોડી ગિર ઉભા રહેનાનું હોય છે મુક્તાશુકિત મુદ્રામા બંને હાથ પોતા જોડી લલાપરથાને લગાડવાના હોય છે.

વાર્ણયોગ—વર્ણ-શબ્દ ક્રિયાદિમા બોલવામા આવતા
સૂત્રના અક્ષરોનું શુદ્ધ ઉચ્ચારણ

અર્થયોગ—શબ્દનો અર્થ-વાચ્ય-અભિધેય અથવા
તાર્પર્યનું ચિન્તવન.

આલબનયોગ—બાહ્યપ્રતિભાદિવિષયક એકાગ્રતા-
પૂર્વક ધ્યાન

અનાલબન—જેમા રૂપિ દ્રવ્યનું આલબન નથી
તેવી નિર્વિકલ્પ ચિન્માત્ર સમાધિ સ્થાન અને વર્ણ, એ બે
સાક્ષાત્ ક્રિયા રૂપ છે માટે કર્મયોગ કહેવાય છે અર્થ,
આલબન અને અનાલબન, એ ત્રણ સાક્ષાત્ જ્ઞાનરૂપ છે
માટે જ્ઞાનયોગ કહેવાય છે.

સ્થાનાદિ પ્રત્યેક યોગના ચાર ચાર પ્રકાર છે તેનો
ક્રમ નીચે સુજળ છે—

ઈચ્છાયોગ—સ્થાનાદિયોગયુક્ત યોગીઓની કથામા
પ્રીતિ-ભલુવાની ઈચ્છા અથવા ભલુવાથી થયેલો હર્ષ તે
પણ યથાવિહિત સ્થાનાદિ યોગને સાધવાની ઈચ્છારૂપ છે

પ્રજ્ઞતિયોગ—યથાવિહિત સ્થાનાદિ યોગનું અવિ-
હત-પરિપૂર્ણ પાલન.

સ્થિરયોગ—અભ્યાસના સૌખ્યથી યથાવિહિત સ્થા-
નાદિ યોગનું અતિચાર રહિત સંપૂર્ણ પાલન

નિષ્ઠિયોગ—સ્થાનાદિ યોગની સ પૂર્ણ સિધ્ધિ—જેનાથી યોગની સિધ્ધિવિનાના બીજા પ્રાણીઓને પણ તેની સમીપમાં યોગનું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે જેમકે સિધ્ધિયોગીની પાસે હિસારીડ પ્રાણી પણ હિસા કરી શકતો નથી, અસન્યપ્રિય પ્રાણી પણ અસન્ય બોલી શકતો નથી ઇત્યાદિ

અથવા સ્થાનાદિ પ્રત્યેક યોગ અનુષ્ઠાનના બેઠે ચાર ચાર પ્રકારનો છે

પ્રીતિઅનુષ્ઠાન—જેમા પ્રયત્નનો અતિશય હોય, પરમ પ્રીતિ હોય અને શેષ ક્રિયાનો ત્યાગ હોય, તે પ્રીતિ અનુષ્ઠાન છે

ભક્તિઅનુષ્ઠાન—જેમા પ્રયત્નનો અતિશય હોય, પરમ ભક્તિ હોય અને શેષ ક્રિયાનો ત્યાગ હોય તે ભક્તિ અનુષ્ઠાન છે પત્ની અને માતાનું ફલ સમાન હોય છે પરંતુ પત્ની પ્રત્યે પ્રીતિ હોય છે અને માતા પ્રત્યે ભક્તિ હોય છે એટલે પ્રીતિ અને ભક્તિ અનુષ્ઠાન વચ્ચે તફાવત છે

વચનાનુષ્ઠાન—શાસના વચન મુજબ સર્વત્ર ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરવી તે વચનાનુષ્ઠાન છે

અસંગાનુષ્ઠાન—દંડતર સ રક્ષારથી શાસના વચન ની અપેક્ષા વિના અદનગધસમાન સ્વભાવથી જ શુદ્ધ અનુષ્ઠાન થયું તે અસંગ અનુષ્ઠાન છે તે જિનકલ્પકાદિ મહામુનિઓને હોય છે ચર્કનું જામણ જેમ પ્રારભમાં દંડના બ્યાપારથી હોય

છે પણ પછી પોતાની મેળે જ સસ્કારના યોગે ક્યારે કરે છે. તેમ વચનાનુષ્ઠાન એ વચનના વ્યાપારથી હોય છે અને અસંગ અનુષ્ઠાન વચનના વ્યાપારથી જનિત સસ્કાર વિશેષથી હોય છે

બીજી રીતે પણ અનુષ્ઠાનના પાંચ પ્રકાર બતાવ્યા છે -

વિધાનુષ્ઠાન—વિષ સ્થાવર અને જગમ એમ બે પ્રકારનું છે. સોમકાદિ એ સ્થાવર વિષ છે અને સર્પાદિ એ જગમ વિષ છે એ ઉભય પ્રકારનું વિષ જેમ પ્રાણનો નાશ કરે છે, તેમ લઙ્ગિધ કીર્તિ આદિ આ લોકના ક્ષત્રી અપેક્ષાથી કરવામાં આવતું અનુષ્ઠાન વિધાનુષ્ઠાન કહેવાય છે ધર્મ કરતી વખતે અપેક્ષા-આલોકના ક્ષત્રી ઇન્દ્રા રાખવી તે અત્યંત કરણના પરિશુષ્ક પરિણામનો તત્કાલ નાશ કરે છે તથા કટપત્ત અને ચિન્તામણિ આદિની ઉપમાઓથી પણ અધિક એવા ધર્મવડે તુરંત એવી કીર્તિ આદિના લાભની આકાંક્ષા ધર્મની લઘુતા કરાવનાર થાય છે, તેથી પણ તે અનુષ્ઠાન વિષ સ્વરૂપ છે

ગરાનુષ્ઠાન—કૃદ્રવ્યના સંયોગથી ઉત્પન્ન થનારું વિષ-વિશેષ-કાયાદિ દ્રવ્યને ગર કહેવાય છે ઔદિક લોગથી નિરપૃક કિન્તુ સ્વર્ગ સુખની સ્પૃહાવાળા અનુષ્ઠાનને ગરાનુષ્ઠાન કહેવાય છે જેમ વિષ તત્કાલ પ્રાણનો નાશ કરે છે અને ગર કાલાન્તરે નાશ કરે છે, તેમ ગરાનુષ્ઠાન પણ પુરુષક્ષય થયા બાદ ભવાન્તરમાં મહા અનર્થને કરનારૂં થાય છે

અનનુષ્ઠાન—ઉપયોગશૂન્ય અનુષ્ઠાન-સન્નિપાતથી

ઉપદેશ થયેલ મૂર્છિત આત્માને જેમ કેાઈ પણ પ્રકારનું જ્ઞાન
હોતું નથી તેમ અતિશય મુગ્ધ એવા આત્માને કેાઈ પણ
પ્રકારની સમજણ વિના થતું અનુષ્ઠાન, તે અનનુષ્ઠાન કહેવાય
છે, સારાશ કે એ અનુષ્ઠાન અનુષ્ઠાન જ નથી.

તત્ત્વિત્વનુષ્ઠાન—જેમ સદનુષ્ઠાન-તાત્ત્વિક અનુષ્ઠાન
પ્રત્યે બહુમાન છે, મુક્ત્યર્થે અથવા મુક્તિ પ્રત્યે કિંચિત્
અનુરાગ યવાથી શુભભાવ પણ રહેલો છે, તથા જે પરિણામે
તાત્ત્વિક અનુષ્ઠાનરૂપે પરિણમવાતું છે, તે તત્ત્વિત્વ અનુષ્ઠાન
કહેવાય છે.

અમૃતાનુષ્ઠાન—

“વિનોદિતમિતિ ત્યાદ્દુર્માર્ગસારમદ પુન ।

સવેગગર્ભમત્પન્તમમતં મુનિપુ ગચા ॥૧૧॥”

આ અનુષ્ઠાન શ્રીજિનેશ્વરોએ કહેલું છે માટે એજ
એક તત્ત્વ છે એવા પ્રકારની પરિણતિથી ભાવસાર-અદ્વાપ્રધાન
અને સુવેગગર્ભ-મોક્ષની અભિપ્રાય સંદિગ્ધ કરાતા અનુષ્ઠાનને
મૌલમાદિ મહામુનિઓ અમૃતાનુષ્ઠાન કહે છે અમરણ-મુક્તિનો
અવન્ય હેતુ હોવાથી તેને અમૃત કહેવાય છે.

અમૃતાનુષ્ઠાનનું લક્ષણ જાણના અન્યત્ર પણ
કહ્યું છે કે—

‘તદ્દમત ચિત્તને સમય વિધાન,
ભાવની વૃદ્ધિ ભવભાય અતિ ધણો.’

વિસ્મય પુલક પ્રમોદ પ્રધાન,

લક્ષણુ એ છે અમૃત ક્રિયા તણો-૧'

જેમા ચિત્તની એકાગ્રતા છે, જે શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી શુદ્ધ છે, જેમા શુભ લાવની અત્યંત વૃદ્ધિ છે, જે કરની વખતે ભવનો અતિશય ભય છે, ચિત્તમા વિસ્મય છે, શરીરમા શેમાય ખડા થાય છે અને હરિદ્રને નિધાનની પ્રાપ્તિ કે જન્માન્ધને નેત્રની પ્રાપ્તિથી પણ જેમા અધિક આનંદ છે, એ પ્રકારના લક્ષણવાળા અનુષ્ઠાનને અમૃતાનુષ્ઠાન કહેવાય છે એવું અનુષ્ઠાન એક જ વાર પ્રાપ્ત થઈ જાય તો પણ તેનો સ્વાદ કઠી પણ જતો નથી ઉપરોક્ત પાંચ પ્રકારના અનુષ્ઠાનોમા પ્રથમના ત્રણ અનુષ્ઠાનો યોગાભાસ હોવાથી નિર્ધારક અને તુલ્યાનકારક છે છેટલા જે અનુષ્ઠાન યોગસ્વરૂપ હોવાથી આત્માને અત્યંત હિત કરનાર છે

શ્રી જિન પૂજથી આઠે કર્મનો ક્ષય

મૌલ્યવદન, સ્તુતિ અને સ્તોત્રાદિક વડે શ્રી જિન ગુણગુ જ્ઞાન થવાથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ નાશ પામે છે

શ્રી જિન મૂર્તિના દર્શનાદિ કરવાથી નેત્રોનું સાક્ષ્ય થવા સાથે દર્શનાવરણીય કર્મ નાશ પામે છે

જીવંતના અને જીવ દયાળી લાવનાપૂર્વક શ્રી જિન પૂજ થતી હોવાથી અજ્ઞાતા વેદનીય આદિ કર્મનો ક્ષય થાય છે

શ્રી અરિહંત પરમાત્માના ગુણના સ્મરણથી દર્શન-

‘મોહનીય અને શ્રી સિદ્ધ પરમાત્માના શુભના સ્મરણથી
ચારિત્ર મોહનીય કર્મ નાશ પામે ॥

અક્ષય સ્વિતિને વરેલા શ્રી જિનેશ્વર દેવના પૂજનના
શુભ આયવસાયથી આરોગ્યતિના આયુષ્ય કર્મનો છેલ્લો
ધાય છે

શ્રી જિનેશ્વરદેવના નામ સ્મરણ આદિથી સસારમા
વિચિત્ર પ્રકારના નામ અને આકાર અપાવનાર નામ કર્મનો
નાશ થાય છે

શ્રી જિનેશ્વરદેવને વન્દનાદિ કરવાથી નીચ ગોત્ર
કર્મનો સ્થાય થાય છે

શ્રી જિનપૂજના શક્તિ, સમય તથા દ્રવ્યોદિનો સદુ-
પયોગ થવાથી દાનાતરાય આદિ પામે પ્રકારના અતરાય
કર્મનો સ્થાય થાય છે

શ્રી જિન પૂજના દાનાદિ અને
વ્રતાદિ ધર્મોની આરાધના.

દાન-ધર્મ—શ્રી જિનેશ્વર દેવ એ સ્તવપાત્ર છે, શ્રી
જિન પૂજન માટે અક્ષત, ક્ષણ અને નૈવેદ્ય આદિ ઉત્તમ
દ્રવ્યનો ઉપયોગ કરનાર પોતાના દ્રવ્યો વડે સ્તવપાત્રની
ભક્તિ કરે છે, તેથી તેને દાનધર્મની સર્વોત્તમ આરાધના
થાય ॥

શ્રી જિનેશ્વરદેવોને દાનની કયા જરૂર છે? એમ ન
કહેવું કારણ કે શ્રી જિનેશ્વરદેવોને દાનની જરૂર નથી,

માટે જ તેઓ સર્વોત્તમ પાત્ર છે. જેઓ દાન ગ્રહણ નથી કરતા, તેઓને દાન આપવાનું શું ફળ? એમ પણ ન કહેવું. કારણ કે ગ્રહણ ક્રિયા અનેક પ્રકારની હોય છે, તેમાં અનિવેધક પણ ગ્રહણ કરનાર જ ગણાય છે અન્યથા જેઓ પોતાની પૂજના અભિલાષી નથી, તેઓ જ્યાં દાન સન્માના ઢિંકને પાત્ર નથી, એમ માનવું પડે અને અભિલાષી છે તેટલા જ દાનને પાત્ર ગણાય પરંતુ જગતમાં તેમ ઠાણ માનવું નથી ઉલટું જે પોતાના સન્માનાદિની અભિલાષા રાખે છે, તેઓ અપાત્ર ગણાય છે અને મનથી પણ અભિલાષા રાખતા નથી તેઓ જ સર્વોત્તમ ભક્તિને પાત્ર ગણાય છે શ્રી જિનેશ્વરદેવો પણ પોતાની પૂજાને સર્વથા હૃદયતા નથી માટે જ શ્રી સર્વોત્તમ ભક્તિને પાત્ર છે

શીલ ધર્મ હિંદ્રિયોને વશમાં રાખવી તે શીલ ધર્મ છે શ્રી જિન પૂજામાં જેટલે કાળ જાય છે, તેટલો કાળ પાથે હિંદ્રિયો સ્વર ભાવને પ્રાપ્ત કરે છે

તપ ધર્મ શ્રી જિનેશ્વર દેવના પૂજન કાળમાં ચારે પ્રકારના આહારનો ત્યાગ થાય છે, તેથી જાદ્યતપ થાય છે, અને શ્રી જિનેશ્વર દેવની પૂજાથી વિનય, વૈયાવચ્ચ, ધ્યાન આદિ થાય છે, તેથી અબ્યતર તપ પણ સધાય છે

ભાવ ધર્મ શુભ ભાવ વિના સસારના કાર્યોને છોડી શ્રી જિન પૂજામાં સમય ગાળી શકાતો નથી માટે શ્રી જિન પૂજામાં પ્રવર્તનારને શુભ ભાવ અવશ્ય હોય છે,

અહિસાધર્મ શ્રી જિન પૂજા વખતે શ્રી જિન પૂજના વ્યાપાર સિવાયની સર્વ ક્રિયાને ત્યાગ થાય છે, તેથી સમારનાં કાર્યો સુભધી થતી સર્વ ક્રિયાને તેટલા વખત માટે ત્યાગ થતો હોવાથી અહિસાધર્મ પણ સધાય છે.

સત્યધર્મ : શ્રી જિન પૂજનના કાળમાં અસત્ય બોલવાનું હોતું નથી માટે સત્ય ધર્મ પણ સધાય છે,

અસ્તેયધર્મ . શ્રી જિન પૂજન વખતે ચોરી કરવાની હોતી નથી, તેથી અસ્તેય ધર્મની પણ આરાધના થાય છે

બ્રહ્મચર્યધર્મ શ્રી જિન પૂજનના કાળમાં મન, વચન, કાયાથી શુષ્ક શીઠનું પાત્રન થાય છે અને સ્વભાવી મળધી પણ વિકાર હોતો નથી, તેથી બ્રહ્મચર્ય ધર્મ પણ સધાય છે

અપરિગ્રહધર્મ શ્રી જિન પૂજન માટે મદિરમાં પ્રવેશ કરતી વખતે જ નિસીદિ કદીને પ્રવેશ કરવાનો હોય છે, તેથી તેટલા વખત માટે મચારના આરબ પરિગ્રહના સર્વ કાર્યોનો નિવેધ થવાથી અપરિગ્રહ ધર્મ પણ સધાય છે

સમ્યક્ત્વધર્મ શ્રી જિન પૂજાએ મુકેવની ઉપાસના રૂપ હોવાથી સમ્યક્ત્વની કરણી છે સગી દેવીની ઉપાસનાએ મિથ્યાત્વ છે અને શ્રી જિન પૂજાથી સગી દેવીની ઉપાસના રૂપ મિથ્યાત્વનો ત્યાગ થાય છે, તેથી સમ્યક્ત્વ ધર્મ પણ સધાય છે

ચારિત્રધર્મ શ્રી જિન પૂજાએ લોકિક ઋદ્ધિ સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ અર્થે કરવાની નથી હોતી. કિન્તુ જ્ઞાન-દર્શન ચારિત્રરૂપી સત્તતથી તથા તેની આરાધનાના ફળરૂપ મુક્તિની પ્રાપ્તિ અર્થે કરવાની હોય. તેથી શ્રી જિન પૂજા કરનારો આત્મા રત્નત્રયીનો ઉપાસક બને છે, તેના પ્રતાપે આ જન્મમા અગર જન્માતરમા તેને સર્વવિરતિ ધર્મની અવશ્ય પ્રાપ્તિ થાય છે.

રત્નત્રયી શ્રી જિનેશ્વરદેવ એ પરમ સર્વ વિરતિધર ઉત્કૃષ્ટ સાધુ પુરુષ છે, તેમની મેવા કરવાથી સર્વ વિરતિને આવરણ કરનાર ચારિત્ર મોહનીય કર્મ નાશ પામે છે તેથી જીવ વહેલો યા મોડો સર્વ વિરતિને પામે છે. શ્રી જિનેશ્વરદેવ એ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વને પામેલા છે તેથી તેમની પૂજા કરનારને સમ્યક્ત્વનું આવરક દર્શન મોહનીય કર્મ નાશ પામે છે શ્રી જિનેશ્વરદેવ, ક્ષાયિક કેવળ જ્ઞાનને વરેલા છે, તેથી તેમની પૂજા કરનાર આત્માના પશુ કેવળજ્ઞાનાવરણીય કર્મો નાશ પામે છે.

એ રીતે શ્રી જિનેશ્વર દેવની દ્રવ્ય-સાવ ઉભય પ્રકારે પૂજા કરનારને દાનાદિક ધર્મો, મતાદિ ધર્મો અને જ્ઞાનાદિક ગુણોની આશિક સાધના નિરતર થાય છે અને પુણ્યવત પ્રાણીઓના ઘર આગણે નવ નિધાન પ્રગટાવે છે.

દ્રવ્ય પૂજા બધી પુરી કર્યા પછી ત્રીજી વખત 'નિસ્પીઠિ'

ઠઠી ચોલવદનાદિ ભાવ પૂજામાં જોડાવું.

શ્રી જિન દર્શન વખતની વિચારણા શ્રી જિન મૂર્તિની સુખાદૃતિ જોઈ વિચારવું જોઈએ કે-અહો! આ સુખ કેવું સુદર છે? કે જેના વડે કોઈના પણ અવર્ણવાદ જોડાયા નથી જેમાંથી ઠઠી કિસકે ઠઠાર કે મુખાવચન નીકળ્યું નથી તેમાં રહેલી છૂટ્ટાથી ઠઠી રસનાના વિષયોનું રાગદ્વેષથી સેવન કરાયું નથી કિન્તુ આ સુખ દ્વારા ધર્મ દેશના આપીને અનેક મન્ય છોડેને આપે આ સસાર સમુદ્રથી પાર ઉતારેલા છે, માટે આપના આ સુખને સદચર ધન્યવાદ છે

હે ભગવન આપની આ નામિકા દ્વારા મુરલિ કે અમુરલિ મધરૂપ પ્રાણેદ્રિયના વિષયોનો રાગ અગર દ્વેષથી ઠઠી પણ ઉપલોગ કરાયેલો નથી, માટે આપની આ નામિકાને પણ હૃદયરોચાર ધન્ય છે.

હે ભગવન આપની આ ચક્ષુદારા પાંચ વર્ણ રૂપ વિષયોનો છણવારને માટે પણ રાગ અગર દ્વેષથી સહિતપણે ઠઠી પણ ઉપલોગ થયેલો નથી. કોઈ સીની તરફ મોઢની દ્રષ્ટિથી કે કોઈ દુરમનનો તરફ ઈર્ષાની દ્રષ્ટિથી જોવાયેલ નથી, માત્ર વસ્તુ સ્વભાવનો વિચાર કરી આપની ચક્ષુઓ સદા સમજાવે રહેલ છે એવા આપના નેત્રોને કોટિય ધન્યવાદ છે

હે ભાગવન આપના આ બે ઠાનો વડે વિચિત્ર પ્રકારના રાગ રાગણીઓ થવણુ કરવાના વિષયોનું સરાગપણે સેવન થયેલ નથી. સારા કે નરસા, ભક્ષા કે ખૂરા, જેવા શબ્દો ઠાને પડ્યા, તેવા સમભાવપણે સભળાયા છે, માટે આપના આ બે ઠાનો પણ ધન્યવાદને યોગ્ય છે

હે ભાગવન આપના શરીરથી કાઢપણુ જીવની હિસા આકૃતિ સેવન થયું નથી પરંતુ દેવળ યતનાપૂર્વક સર્વને સુખ ઉપજે તેમ વર્તાવવામા આવ્યું ॥ શ્રામાનુશ્રામ વિહાર કરી અનેક જીવોના સસાર બંધન તોડાવવામા આવ્યા છે તથા સર્વ કર્મોના ક્ષય કરી દેવળજ્ઞાન અને દેવળદર્શન પ્રગટાવવામા આવ્યા છે

પ્રભુ કાચબાની જેમ ગુપ્તેન્દ્રિય છે, ખડ્ગી-ગેડાની જેમ ઓઠાકી છે, પક્ષીની જેમ બંધન મુક્ત છે, બારંડ પક્ષિની જેમ અપ્રમત્ત છે, કુજર-હાથીની જેમ શૌકીર-પરાક્રમવાન છે, વૃષભની જેમ બળવાન છે, સિંહની જેમ દુર્ધર્ષ છે, મેરૂની જેમ નિઃપ્રકંપ છે, સાગરની જેમ ગભીર છે, ચંદ્રનો જેમ સૌમ્યલેશ્યાવાળા છે, સૂર્યનો જેમ હિમતેજ છે, જાલકનકની જેમ જાલકૃપ છે, કાસ્ય પાત્રની જેમ નિર્લેપ છે, શખનો જેમ નિરજન છે, જીવનો જેમ અપ્રતિહત ગતિ વાળા છે, આકાશની જેમ નિરાવગન છે, વાયુની જેમ અપ્રતિબદ્ધ છે, શરદ્રકતુના પાણીની જેમ શુદ્ધ હૃદયવાળા છે, કમળના પત્રની જેમ નિર્લેપ છે, પૃથ્વીની જેમ અધનુ

સહેન કરવાવાળા છે, અને સારી રીતે હવન કરેલા અગ્નિ
જેમ તેજે કરીને જ્વલત ॥

પ્રભુનું રૂપ હજારો આખોથી જોવાયું છે, પ્રભુના ૩
હજારો સુખોથી પ્રસાદાય છે, પ્રભુનું જ્ઞાન હજારો હો
અજિનદાયું છે, પ્રભુનું ભક્ત હજારો મનોરથ માલાએ
આકર્ષાયું છે, પ્રભુનો ઉપદેશ હજારો કાનોથી સભળાયો
પ્રભુની કાયા હજારો અજલિઓથી બાદર પામી છે, પ્ર
કર્યાણુકો હજારો જીવોથી ઉજવાયા છે, પ્રભુના મિત્રો હ
પ્રાણીઓથી પૂજાયા છે પ્રભુનું નામ હજારો જીવોને તાર
બન્ધુ છે, પ્રભુના ચારિત્રો હજારોને પ્રેરણા આપનારા થયા

સમુદ્ર જેટલું ભાજન-પાત્ર હોય, નીલગિરિ જે
મપીપુજ-ચાહીનો દમરો હોય, પૃથ્વી જેટલું પડ-કા
હોય, મુરતરૂની યાજ્ઞા કક્ષમ હોય અને સાક્ષાત્ ભગ
સરસ્વતી દેવી લખનાર હોય તો પણ શ્રી વીતરાગ પરમાત્મ
શુદ્ધોનો શ્રદ્ધાનો પાર ખામી શકાય તેમ નથી તેથી અ
કાળે પણ તે સર્વોચ્ચ પુરૂષના શુદ્ધોની શ્રદ્ધા લખી શ
તેમ નથી

પ્રભુ નીચગી છે, હું સગી છું પ્રભુ અદ્રેશી છે,
દેવી છું, પ્રભુ અક્રોધી છે, હું ક્રોધી છું પ્રભુ અકામી
હું કામી છું પ્રભુ નિર્વિવધી છે, હું વિવધી છું
અમાની છે, હું માની છું પ્રભુ અલોચી છે, હું લોચી

૧૦ આનંદ વિલાસ, મુખ, લીલા અને લક્ષ્મી મળે છે.

૧૧ ભવજલતરણ, શિવમુખમિલન અને આત્મોદ્ધાર-
કરણ મુલબ થાય છે.

૧૨ દુર્ગતિના દારોનું રોકાણ અને સદ્ગતિના દારોનું
ઉદ્ઘાટન થાય છે.

એ કારણે તીર્થકરોનું દર્શન-પૂજન-સ્મરણ વગેરે એ
પરમનિધાન છે અમૃતનો કુપો છે જનમન-મોહનવેલ છે
રાત દિવસ સહારવા લાયક છે ઘડીપણ ન વિસરવા લાયક છે
તીર્થકરોની ભક્તિ, નામસ્મરણ વગેરે આજયમા મળેલી ગંગા
છે મધુરને મન જેમ મેઘ, અને ચકોરને મન જેમ ચાંદ્ર,
જમરને મન જેમ કમલ, અને ઠાકિલને મન જેમ આસ,
જાનીને મન જેમ તત્વ ચિન્તાન અને યોગીને મન જેમ
સયમધારણ, ઠાનીને મન જેમ ત્યાગ અને ન્યાયીને મન જેમ
ન્યાય, સીતાને મન જેમ શમ અને પથીને મન જેમ ધામ
તેમ તત્ત્વ શુણ્ણ રસિક જીવને મન તીર્થકરનું નામ આનંદ
આપનાર છે. તીર્થકરના નામને જપનારને નવ નિધાન ઘેર
છે, કલ્પવેલી આગણે છે, આઠ મહામિધિ ઘટમા છે એમની
ભક્તિથી ઠાઇપણ જાતના કાયાના કષ્ટ નિનાજ ભરજવ
તરાય છે. તીર્થકરોના લોકોત્તર નામ કીર્તનરૂપી અમૃત
પાનથી મિથ્યામતિ રૂપી વિષ તત્કાલ નાશ પામે છે તથા
અજરામર પદની પ્રાપ્તિ હરતામવકવત ગળી જાય છે.

એ રીતે બાવના કરવાથી તથા વિચારવાથી જીવના
 ઘણા અશુભ અને કિલ્લટ કર્મો નાશ પામે છે બોધિ,
 (સમ્યક્ત્વ) જ્ઞાપ્તિ, (જ્ઞાન) અને વિસ્તિ (ચારિત્ર) પ્રાપ્ત
 થાય છે પરંપરાએ મોક્ષના અનંત મુખોના અધિકારી થવાય
 છે માટે જ મુવિવેદી આત્માઓએ શ્રી જિનેશ્વરદેવની દ્રવ્યભાવ
 ઉભય પ્રકારની ભક્તિમા સદાકાળ દત્ત ચિત્તવાળા યજુ
 અત્યંત જરૂરી છે

ત્વમેવ શરણુ મમ

તો બિન જોર ન બાચુ જિજ્ઞાસાય !

તો બિન જોર ન બાચુ (ટક)

મે મેરો મન નિશ્ચય ધોનો,

એકમા કણુ નહિ કાચુ જિજ્ઞાસાય ! તો બિન ૧

તુમ ચરન કમળ પર જમર મન મેરો,

અનુભવરસ ભર ચાણુ,

‘અ તરંગ અમૃતરસ થાજો,’

એકિ વચન મન સાચુ જિજ્ઞાસાય ! તો બિન ૨

જસ પ્રભુ ધ્યાયો મહારસ પાયો,

અગર રસ નહિ રાચુ,

અ તરંગ ફરચો ફરસન તેરો,

તુજ શુષ્ક રસ સગ માચુ

જિજ્ઞાસાય ! તો બિન જોર ન બાચુ ૩

દેવદર્શન સબંધી શંકા—સમાધાન.

શંકા—દેવદર્શનની ક્રિયા નિષ્ફળ છે

સમાધાન—દેવદર્શનની ક્રિયા નિષ્ફળ છે, એમ કહેવું ખોટું છે દેવદર્શનથી પ્રત્યક્ષ શુભભાવ ઉત્પન્ન થાય છે અને શુભભાવથી જ્ઞાનાવસ્થોયાદિ કર્મોના ક્ષય થાય છે.

શંકા—દેવદર્શનથી પ્રત્યક્ષ શુભભાવ ઉત્પન્ન થાય છે, એવો એકાન્ત નથી, કેટલાકને અશુભભાવ પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

સમાધાન—અશુભભાવ ઉત્પન્ન થવાનું કારણ તેમની અજ્ઞાનતા છે જેઓ સમ્યગ્જ્ઞાનપૂર્વક દેવનું સ્વરૂપ સમજી ઉપયોગ અને વિધિપૂર્વક દેવદર્શન કરે છે, તેઓને અવશ્ય શુભભાવ ઉત્પન્ન થાય છે

શંકા—આજકાલ વિધિપૂર્વક કોઈ દર્શન કરતું નથી. જેઓ દર્શન કરે છે, તેઓમાના ધણાખરા તો દેવનું સ્વરૂપ સમજતા નથી અને જેઓ થોડું ઘણું સમજે છે, તેઓ પણ ઉપયોગ વિના—રૂઢિ માનથી જેમ તેમ ક્રિયા કરી આવે છે

સમાધાન—વિધિપૂર્વક નહિ કરનારા વિધિપૂર્વક કરે, દેવનું સ્વરૂપ નહિ સમજનારા દેવનું સ્વરૂપ સમજે, તથા રૂઢિ માનથી કરનારા પણ સમજ પૂર્વક કરતા થાય, એ માટે

ઉપદેશ અને લખાણ દ્વારા સમ્યગ્જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવાની આવશ્યકતા છે એ વાત સાચી છે કે સમ્યગ્જ્ઞાનદ્વારા જ્યાં સુધી દેવનું સદ્ધર્મ સ્વરૂપ સમજાય નહીં ત્યાં સુધી જોઇએ તેવો ભાવ આવે નહિ અને જોઈએ તેવો ભાવ આવે નહિ ત્યાં સુધી ક્રિયાની શુદ્ધિ થાય નહિ

શ્રી કા—શુદ્ધ ક્રિયા કરનારા પણ ભાવ વિનાના દેખાય છે શાજ વિધિપૂર્વક ત્રિકાળ દેવચર્યન કરવા છતાં તેમના અંતરના પરિણામ સુધરતા નથી અને દેવચર્યન નહિ કરનાર કરતા પણ તેમના જીવન વધારે અશુદ્ધ દેખાય છે, તેનું શું ?

સમાધાન—જેમા કારણ તેમની શુદ્ધ ક્રિયા નથી પણ અજ્ઞાનતા અને લોભ વિગેરે ॥ માયાથી લોભથી અને અજ્ઞાનથી ઠરેલી શુદ્ધ ક્રિયા પણ શુભ ભાવનું કારણ બનતી નથી ધર્મ ક્રિયાનું સર્વોત્તમ ફલ મેળવવા માટે જોડણી આવશ્યકતા ક્રિયાશુદ્ધિની છે, તેટલો જ આવશ્યકતા ભાવશુદ્ધિની પણ છે કોઈ પણ પ્રકારના લૌકિક ફળની આકાંક્ષા વિના કેવળ કર્મક્ષયના ઇરાદે જેઓ ધર્મક્રિયા કરે છે, તેઓને શુભ ભાવની પ્રાપ્તિ થયાં સિવાય રહેતી નથી અને શુભ ભાવથી નિયમા કર્મનો ક્ષય થાય ૭ અને કર્મક્ષયથી નિયમા સર્વ કથાણનો પ્રાપ્તિ થાય ૭

શ્રી કા—આજે તેવા શુદ્ધ ધ્યેયથી ક્રિયા કરનારા કયા છે ?

સમાધાન—નથી એમ કહેવું જોઈ છે પણ પ્રમાણમાં થોડા ૭ તે પણ સમ્યગ્જ્ઞાનનો પ્રચાર કરી

શુદ્ધ થયેયથી ક્રિયા કરનારાઓની સખ્યા વધારી શકાય છે જેમ જેમ નિર્મળ ભાવથી દેવદર્શનાદિ ધર્મક્રિયા કરનારાઓની સખ્યા વધતી જશે, તેમ તેમ દેવદર્શનાદિ ધર્મક્રિયાઓના મહિમા દરેકને સ્વાનુભવપ્રતીત થશે દેવદર્શન-વદનાદિ ધર્મક્રિયાઓના પ્રભાવને કટપવૃક્ષ, ચિન્તામણિ અને ખીજા તેવા ઇન્દ્રિય દ્વારા આપનાર પદાર્થોની સાથે પણ સરખાવી શકાય તેમ નથી

કહ્યું છે કે—

“ક્લ્પદ્રુમ પરો મન્ના, પુણ્ય ચિન્તામણિશ્ચ ચ” ।

ગીયતે ન નમસ્કારસ્તર્પૈઃપ્રાદુરપણિહતા ॥ ૧ ॥

ક્લ્પદ્રુમો મહાભાગ, ક્ષ્પનાગોચર, ફલમ્ ।

વદાતિ ન ચ મન્ત્રોઽપિ, મર્ચદુત્તવિપાવહ ॥ ૨ ॥

ન પુણ્યમપવર્ગાય, ન ચ ચિન્તામણિર્યત ।

તત્કથા સે નમસ્કાર, ણમિસ્તુલ્યોઽમિધિયતે ॥ ૩ ॥

હો ભગવન્ ! જેઓ આપના નમસ્કારને શ્રેષ્ઠ કટપવૃક્ષ મન, પુણ્ય કે ચિન્તામણિની સાથે સરખાવે છે, તેઓ અપડિત છે (૧)

અચિન્ત્ય શક્તિવાળો કટપવૃક્ષ પણ ક્ષ્પનાગોચર મનના કમ્પેશ ફલને જ આપે છે ગોઝડિક આદિ મત્ર પણ સર્વ દુઃખરૂપી વિષને હણનારો થતો નથી (૨)

પુણ્ય કે ચિન્તામણિ પણ અપવર્ગને આપનાર થતા નથી, ત્યારે આપને કરેલો નમસ્કાર ક્ષ્પનાતીત ફલને આપનારો થાય છે, સર્વ દુઃખરૂપી વિષને હણનારો થાય છે, તથા અનન્ત સુખના ધામ રૂપ અપવર્ગને દેનારો થાય છે, તો પછી એ પદાર્થોની સાથે તેને કેમ સરખાવી શકાય ? (૩)

શાંકા—દેવદર્શનાદિથી શાસ્ત્રો કહે છે, તેવું ફળ મળતું હોય તો જાધાને તે કેમ મળતું નથી ?

સમાધાન—દેવદર્શનાદિથી શાસ્ત્રો કહે છે તેવું ફળ મળે છે, એ નિર્વિવાદ છે પરંતુ ફરેક ક્રિયા તેની વિધિપૂર્વક કરવામાં આવે તો જ યથાર્થ ફલને આપે છે અવિધિથી, અપૂર્ણવિધિથી કે વિપરીત વિધિથી કરવામાં આવે તો ફળ ન આપે અથવા અપૂર્ણ કે વિપરીત ફલને પણ આપે. હોઠમાં ખેનીક્રિયાદિ સધગો ક્રિયાઓ વિધિયુક્ત કરવામાં આવે તો જ ફલદાયી થાય છે એથી વિપરીતપણે કરવામાં આવે તો ફળની નથી, એ સર્વજન પ્રતીત છે

શાંકા—દેવદર્શનાદિ કરવાની શાસ્ત્રોક્ત વિધિ આને શુ મુલભ છે ?

સમાધાન—અર્થાત્ આત્મા માટે અવશ્ય સુખ છે દેવદર્શન, દેવવદન, દેવપૂજન ઇત્યાદિ કરવાની શાસ્ત્રોક્તવિધિ પ્રાસંગિક આ પુસ્તકમાં દેવદર્શન નામના પુસ્તકમાં તથા વિસ્તારથી દેવવદન ભાષ્ય વિગેરેમાં આપવામાં આવી છે શાસ્ત્રોમાં એ સબધી ઘણો વિસ્તાર કરવામાં આવ્યો છે પરંતુ તેને સમજવા અને અમલમાં મૂકવા માટે જેટલો પ્રયાસ થયો તેટલો, તેટલો થયો નથી જો શુદ્ધગમ દ્વારા અગર આવા પુસ્તકોદ્ધિના સાધન દ્વારા તેને યથાર્થ સમજવા અને અમલમાં મૂકવા યોગ્ય પ્રયાસ કરવામાં આવે તો ક્રિયા અને ભાવની શુદ્ધિ થયા વિના રહે નહિ

અને એ ઉભયની શુદ્ધિ થાય તો ફક્તનો સાક્ષાત્કાર થયા વિના પણ રહે નહિ

શંકા—દેવદર્શનની શાસ્ત્રોક્તવિધિ શુ આને પગાય છે ?

સમાધાન— દેવદર્શનની શાસ્ત્રોક્તવિધિ આને સર્વથા નથી પગાતી એમ નથી અર્થો આત્માઓ આને પણ શક્ય વિધિનું પાલન કરી જ રહ્યા છે જો કે શાસ્ત્રકારોએ એવો આમકે રાખ્યો નથી કે દરેક મૂમિકાવાળા જીવો શાસ્ત્રોક્તવિધિ મુજબ પરિપૂર્ણ વર્તન કરી શકે અથવા શાસ્ત્રોક્તવિધિ મુજબ સંપૂર્ણ વર્તન કરી શકે તેઓ જ દેવદર્શનાદિ કરવાના અધિકારી છે શાસ્ત્રકારોએ તો માત્ર એ વાત ઉપર ખાસ ભાર મૂક્યો છે કે જેઓ વિધિપૂર્વક અનુષ્ઠાન નથી કરી શકતા, તેઓએ પણ પ્રયત્ન તો વિધિપૂર્વક અનુષ્ઠાન કરવાનો કરવો જોઈએ કિન્તુ પોતાના અવિધિવાળા અનુષ્ઠાનને જ વિધિયુક્ત અનુષ્ઠાન માનના કે મનાવવાનો આમકે સેવવો જોઈએ નહિ

શંકા—તમે કહો છો તેવી રીતે વર્તનારા આને કેટલા છે ?

સમાધાન—કેટલા છે અને કેટલા નથી, એની ચર્ચા કરવા કરતા ‘આપણે કેવા ચલુ જોઈએ ?’ એની ચર્ચા, એજ અત્યંત લાભદાયક છે જેઓના હૈયામા વિધિનો રાગ અને અવિધિનો પશ્ચાત્તાપ જોડો છે, તેઓની અવિધિવાળી ક્રિયા પણ શાસ્ત્રે નિન્દી નથી, કિન્તુ પ્રશંસી છે અવિધિએ કરવા કરતા ન કરવું, એ સૂત્રવિરુદ્ધ વચન છે જ્યારે વિધિથી

કરવા માટે અવિધિ થઈ જાય, તો પણ અનુદાનને ન છોડવું, એ સૂત્રાનુસારી કયન ?

શકા—અવિધિવાળા અનુદાન નસાવી લેવાની વૃત્તિથી જ દિનપ્રતિદિન વિધિમાર્ગનો લોપ થતો જાય છે, એમ નયો સાગવું ?

સમાધાન—એવો એકાન્ત યાત્રકારોને માન્ય નથી આદિધર્મિકની અશુદ્ધ પ્રવૃત્તિ પણ શુદ્ધ પ્રવૃત્તિનેા હેતુ છે તેથી નેગમ નયના મને આદિધર્મિકની અસત્પ્રવૃત્તિ પણ સત્પ્રવૃત્તિ જ ગણાય છે કારણ કે તે સત્પ્રવૃત્તિની બાધક નહિ પણ માધક જ હોય છે યસ્મિ એટલી જ છે કે તેનું હૃદય તત્ત્વનું વિરોધક નહિ હોવું જોઈએ કિન્તુ અવિરોધક હોવું જોઈએ

શકા—તત્ત્વનું અવિરોધક હૃદય કેને કહેવાય ?

સમાધાન—શાસ્ત્રોમા એવા કંઠ્યવાળાને અપુનર્જન્ધક આદિ શબ્દોથી સંબોધ્યા છે અપુનર્જન્ધક આત્મા તેને કહેવાય છે કે જે જીવિ તીવ્રભાવે પાપને કરતો નથી, જેને ભવનો રાગ-બહુમાન હોતું નથી અને જે સર્વન ઉચિત પ્રવૃત્તિને આચરનારો હોય ॥ એવા માર્ગાનુસારી આત્માની અનાસોગવાળી અને અવિધિવાળી ધર્મક્રિયા પણ ‘સદ્ધન્યાય’થી^૧ માર્ગમા લઈ જનારી ॥ અપુનર્જન્ધક

૧—પ્રજ્ઞાવાન દેખતાની પાળ આપણાએ આવડું, તે ‘સદ્ધન્યાય’ કહેવાય છે

આત્માની પ્રવૃત્તિનું વર્ણન કરતા શાસ્ત્રકાર મહર્ષિઓએ
કેરમાબધુ છે કે—

‘ તે અકલ્યાણ મિત્રતા યોગનો ત્યાગ કરનારો હોય
છે કલ્યાણ મિત્રતા સપર્કને સાધનારો હોય છે. માતાપિતાદિ
ગુરુજનનું સન્માન કરનારો હોય છે તેમની આજ્ઞાને પરત્ર
રહેનારો હોય છે દાનાદિ કાર્યોમાં યથાશક્તિ પ્રવૃત્તિ કરનારો
હોય છે વિધિપૂર્વક ધર્મશાસ્ત્રને આલંગનારો હોય છે મહા-
પ્રયત્નપૂર્વક તેનો વિચાર કરનારો હોય છે શક્તિનો વિચાર
કરી તદનુસાર પ્રવૃત્તિ કરનારો હોય છે ધૈર્યનું અવલંબન
કરનારો હોય છે આગામી કાલનો વિચાર કરનારો હોય છે
મૃત્યુને જોનારો હોય છે પરલોકના સાધનને પ્રધાન માનનારો
હોય છે ભગવાનની પ્રતિમાઓને પૂજનારો હોય છે
ભગવાનના વચનને લખારે છે તથા ભગવવાનના મગળ
નામનો નિરંતર જાપ કરે છે અરિકતાદિ ચારને છેડે,
મગળ અને શરણુભૂત માનીને નિરંતર પાપની નિંદા તથા
સુકૃતની અનુમોદના કરનારો હોય છે તથા ઉત્તમ પુરૂષોના
દૃષ્ટાન્તે ચાલનારો હોય છે એવા પ્રકારના માર્ગાનુસારી
અપુનર્બન્ધક આત્માની સઘળી ધર્મપ્રવૃત્તિ આદિથી આરંભીનેજ
સતપ્રવૃત્તિ ગણાય છે કારણ કે તેનું હૃદય તત્ત્વથી પ્રતિકૂળ
હોતું નથી અનાસોગાદિ કારણે તેની પ્રવૃત્તિ વિરૂદ્ધ થઈ
જાય તો પણ હૃદય અવિરૂદ્ધ હોવાથી તે વિરૂદ્ધ પ્રવૃત્તિ પણ
મહાકલ્યાણને જાધક થતી નથી. અન્યદર્શનકારોએ એવા
આત્માની અનાસોગ અને અવિધિવાદી પ્રવૃત્તિને પણ સુખ-

મહિતપ્રત્યોદ્દર્શન^૧ અને સુખસમુદ્રતીર્થદર્શન^૨ ઇત્યાદિ ઉત્તમ ઉપમાઓ આપીને વખાણી છે. પ્રકૃતિનો અધિકાર નિવૃત્તિ યથા વિના એવી સ્થિતિ આવતી નથી, એમ કપિલમતવાલા કહે છે. ભવ વિપાક પ્રાપ્ત યથા વિના એ દશા આવતી નથી, એમ મુગ્ધ-મુદ્ધ મતવાળા કહે છે. કર્મ સ્થિતિ લઘુ યથા વિના અથવા ભવસ્થિતિનો પરિપાક યથા વિના એ દશા પ્રાપ્ત થતી નથી, એમ શ્રી જિનમતના જ્ઞાતાઓ કહે છે. એવા અપુનર્મન્ધક આદમાઓ જ તત્ત્વથી ધર્મના અધિકારી છે અને તેઓના પ્રત્યે કરેલો ઉપદેશ જ પ્રાય સફલ થાય છે, એમ શાસ્ત્રકારો ફરમાવે છે.

૧-સૂતેલા માણસને કોઈ આબૂવણાદિ વડે અલકૃત કરે અને પછી તે જાગૃત થાય, ત્યારે પોતાને અલકૃત થયેલો જોઈને આનંદ અનુભવે છે તેની જેમ અનાલોગથી પણ વિચિત્ર શુદ્ધો વડે પોતાને અલકૃત થયેલો જોઈને સમ્યગ્દર્શનાદિ લાભના કાળે આનંદ અનુભવે છે.

૨-નિદ્રામાં સૂતેલો કોઈ માણસ સમુદ્ર તરીકે ગયા પછી જાગૃત થાય ત્યારે જોઈલો વિસ્મય પામે તેટલો વિસ્મય સમ્યગ્દર્શનાદિની પ્રાપ્તિ વખતે પૂર્વે કરેલી ધર્મક્રિયાઓને જાણીને સમ્યગ્દર્શિને થાય છે.

શ્રી કૃષ્ણ—જેઓએ અપુનર્જન્ધક અવસ્થા પ્રાપ્ત ન કરી હોય, તેઓએ ધર્મ ન કરવો જોઈએ ?

સમાધાન—તેઓએ ધર્મ ન કરવો જોઈએ એમ ન કહેવાય, પરંતુ સાથે સાથે અપુનર્જન્ધક અવસ્થાને ઉચિત જે આચરણ ઉપર જણાવી ગયા, તેને જીવનમાં ઉતારવા તત્પર બનવું જોઈએ

શ્રી કૃષ્ણ—જેઓ અપુનર્જન્ધક ઇશામાં જણાવેલા ગુણો લાવવા પ્રયાસ ન કરે, તેઓનું ધર્માચરણ નિષ્ફળ ગયું ગણાય કે નહિ ?

સમાધાન—શાસ્ત્રે જે પ્રકારના ધર્માચરણ ગણાવ્યા છે એક શીઘ્ર ફળવાવાળા અને બીજા લાભ કાળે ફળવાવાળા અપુનર્જન્ધક આત્માનું ધર્માચરણ શીઘ્ર ફળદાયી થાય છે અને એ સિવાયના આત્માઓનું ધર્માચરણ ધણું લાભ કાળે ફળદાયી થાય છે

શ્રી કૃષ્ણ—અપુનર્જન્ધક આત્માઓ પણ એક સરખા ફળના લોકતા થાય છે કે વધના જોડા ?

સમાધાન—ફળની પ્રાપ્તિનો આધાર લાવનાની તીવ્રતા ઉપર છે ‘પતંગસ્થિતિ’ આદિ અન્યદર્શનકારોએ પણ કહ્યું છે કે—

“તીવ્રસવેગનામાસત્ર મૃદુમધ્યાધિમાત્રત્યાત્ તતોડપિ ત્રિશેષ ।”

તીવ્ર સવેગવાળા આત્માઓને સમાધિની પ્રાપ્તિ આસન્નશીઘ્ર થાય છે તીવ્ર સવેગના પણ અનેક પ્રકાર

પડી જાય છે જ્યાંન્ય તીવ્રસુવેગ, મધ્યમ તીવ્ર સુવેગ અને હૃદય તીવ્ર સુવેગ એનાથી ફલની પ્રાપ્તિમા પણ વિશેષતા પ્રાપ્ત થાય છે, અર્થાત્ શીઘ્ર, શીઘ્રતર અને શીઘ્રતમ ફલની પ્રાપ્તિ થાય છે

શ્રદ્ધા—તીવ્ર સુવેગ કેને કહેવાય ?

સમાધાન—જવ પ્રત્યે અત્યંત વિરાગનુ નામ તીવ્ર સુવેગ ॥ જેને જવ પ્રત્યે નિર્વેદ નથી, તે મોહ માટે પ્રયત્ન કરતો નથી જવ પ્રત્યે રાગ હોવાથી તેનો પ્રયત્ન અપ્રયત્ન-નિર્જીવ ક્રિયા તુલ્ય હોય છે એ કારણે દેવદર્શનાદિ ધર્મક્રિયાનુ શીઘ્રફળ મેળવવા માટે જવનિર્વેદની પરમ આવશ્યકતા છે

શ્રદ્ધા—જવનિર્વેદ વિના પણ દેવદર્શનાદિ ક્રિયા થાય છે, તેનું શું ?

સમાધાન—જવનિર્વેદ વિના યતી દેવદર્શનાદિ ક્રિયા, જોજ અશુદ્ધિનુ મૂળ છે ક્રિયામા શુદ્ધિ લાવતા અટકાવનાર પણ તેજ છે જવનિર્વેદ વિનાના આત્માઓની ધર્મક્રિયા મોટે ભાગે વિષ, ગરુડ કે સમૂર્જિત ક્રિયા હોય છે કારણ કે તે ક્રિયા કરનારાઓ જવસાગથી બધાયેલા હોય ॥ એટલે ક્રિયા કરતો વખતે તેમનો સ કલ્પ પોદગલિક સુખોના કામના આદિ માટે હોય છે અશુદ્ધ સહપથી યતી શુદ્ધ ક્રિયા પણ અશુદ્ધ બની જાય છે કારણ કે કર્મબન્ધ આશયાનુરૂપ

માનેલો છે, જેનો આશય અશુભ છે તેની શુભ ક્રિયા પણ અશુભ માનેલી છે અને જેનો આશય શુભ છે તેની કવ ચિત્ત^૧ અશુભ ક્રિયા પણ શુભ માનેલી છે.

શકા—અશુદ્ધ આશયવાળાની શુદ્ધ ક્રિયા પણ નિષ્ફળ છે, તો આજે ઉપદેશમાં ક્રિયા કરવા માટે જેટલો ભાર દેવામાં આવે છે, તેટલો ભાર આશયની શુદ્ધિ ઉપર કેમ દેવાતો નથી ?

સમાધાન—શ્રી જિનમતના જ્ઞાતા સમર્થ ઉપદેશકો શ્રોતાની યોગ્યતા અનુસાર જેમ ક્રિયા કરવા માટે ભારપૂર્વક કહે છે, તેમ આશયશુદ્ધિ ઉપર પણ તેટલો જ ભાર મૂકે છે પરંતુ આશયશુદ્ધિના ઉપદેશની અસર પ્રમાણમાં જેટલી થવી જોઈએ તેટલી થતી નથી, તે જ્યારે થતા માટે છે, ત્યારે દેવદર્શનાદિ ધર્મક્રિયાઓ કેટલો પ્રભાવચાલી છે, તેના અનુભવ સૌ કોઈને સ્વયમેવ પ્રતીતિ જોયાર થાય છે.

શકા—આશયશુદ્ધિ એટલે શું ?

સમાધાન— આશય એટલે ચિત્તનો અભિપ્રાય. પ્રત્યેક ક્રિયાની પાછળ તેના કરનારનો કેઈ પણ આશય-અભિપ્રાય હોય જ છે આશય કે અભિપ્રાય વિનાની ક્રિયાને શાસ્ત્રે

૧ શુદ્ધ આશયવાળાની ક્રિયા અશુદ્ધ હોતી નથી પરંતુ કવચિત સહમાત્કાર અને અનાલોભ આદિ કારણોએ અશુદ્ધ ક્રિયા થઈ જાય, તો પણ તેથી અશુભ બંધ થતો નથી પણ શુભ બંધ જ થાય છે

સમૂર્ણ-મન વિનાના પ્રાણીઓની ક્રિયા સાથે સરખાવી છે તેનું જેમ સારું કૃત્ર નથી તેમ નરમુ કૃત્ર પણ નથી. તેવી ક્રિયા કરનારના અનુક્રાનને શાસ્ત્રકારોએ અનનુક્રાન અર્થાત્ અનુક્રાન નથી એમ કહ્યું છે આ લોકમા લગ્નિષ કીર્તિ આદિ તથા પરલોકમા લોભચુખાદિ મેળવવાની કામનાથી જે ક્રિયા થાય છે તેમા આશય અતિ તુચ્છ અને મહિન હોવાથી તે સત્ક્રિયા બનતી નથી. એવા મહિન આશયવાળાની ક્રિયા કેવળ નિષ્ફળ જ નથી કિન્તુ વિપરીત ફલને આપનારી પણ થાય છે કારણ કે તેમા કષ્ટપન્ન, ચિતામણિ અને કામધેતુથી પણ અધિક મહિમાવાળા ધર્મને અતિ તુચ્છ કીર્તિ આદિ મારના હેતુ તરીકે કષ્ટવામા આવે છે એ કષ્ટના મદાન એવા ધર્મમા અવ્યવસ્થાનો બોધ કરાવનાર હોવાથી અસત્ય અને જ્ઞાન્ત છે એટલું જ નહિ પરંતુ ધર્મ પ્રત્યે લઘુતા અનાદરભાવ ઉત્પન્ન કરાવી અતિ તોમ અશુભકર્મના જાખનો હેતુ થાય છે. ૧

૧-કીર્તિ આદિની સ્પૃહાથી ધર્મ કરવો એ કેવળ અશુભ માટે જ છે તો પણ ધર્મ માટે-ધર્મમા જોડવા માટે ધર્મ કરનારની કીર્તિ, પ્રશસા, દાન, સન્માન, સ્તુતિ અને ભક્તિ આદિ કરવા એ અશુભ માટે નથી, એ યાદ રાખવું જોઈએ પૌદ્ગલિક લાભ માટે ધર્મ કરવાનો નથી તો પણ ધર્મ કરવાથી પૌદ્ગલિક લાભ પણ મળે છે એમ કહેવામા લેશ પણ દોષ કે જ્ઞાન્તિ નથી કારણ કે એથી ધર્મનો લઘુતા થતી નથી કિન્તુ એક પ્રકારે મહત્તા જ પ્રતિષ્ઠિત થાય છે

માનેલો છે, જેનો આશય અશુદ્ધ છે તેની શુદ્ધ ક્રિયા પણ અશુદ્ધ માનેલી છે અને જેનો આશય શુદ્ધ છે તેની ક્ષત્રિયિત્વે અશુદ્ધ ક્રિયા પણ શુદ્ધ માનેલી છે

શકા--અશુદ્ધ આશયવાળાની શુદ્ધ ક્રિયા પણ નિષ્ફળ છે, તો આજે ઉપદેશમાં ક્રિયા કરવા માટે જેટલો ભાર દેવામાં આવે છે, તેટલો ભાર આશયની શુદ્ધિ ઉપર કેમ દેવાતો નથી ?

સમાધાન--શ્રી જિનમતના જ્ઞાતા સમર્થ ઉપદેશકો યોતાની યોગ્યતા અનુસાર જેમ ક્રિયા કરવા માટે ભારપૂર્વક કહે છે, તેમ આશયશુદ્ધિ ઉપર પણ તેટલો જ ભાર મૂકે છે પરંતુ આશયશુદ્ધિના ઉપદેશની અસર પ્રમાણમાં જેટલી થતી જોઈએ તેટલી થતી નથી, તે જ્યારે થવા માટે છે ત્યારે દેવદર્શનાદિ ધર્મક્રિયાઓ કેટલી પ્રભાવશાલી છે, તેના અનુસર સૌ કોઈને સ્વયમેવ પ્રતીતિ જોયર થાય છે

શકા--આશયશુદ્ધિ એટલે શું ?

સમાધાન-- આશય એટલે ચિત્તનો અભિપ્રાય પ્રત્યેક ક્રિયાની પાછળ તેના કરનારનો કોઈ પણ આશય-અભિપ્રાય હોય જ છે આશય કે અભિપ્રાય વિનાની ક્રિયાને શાસ્ત્રે

૧ શુદ્ધ આશયવાળાની ક્રિયા અશુદ્ધ હોતી નથી પરંતુ કવચિત્ સહમાત્કાર અને અનાલોગ આદિ કારણોએ અશુદ્ધ ક્રિયા થઈ જાય, તો પણ તેથી અશુદ્ધ બન્ધ થતો નથી પણ શુદ્ધ બન્ધ જ થાય છે.

સમ્મર્હિમ-મન વિનાના પ્રાણીઓની ક્રિયા સાથે સરખાવી છે તેનું જેમ સારૂ કૃણ નથી તેમ નરસુ કૃણ પણ નથી. તેવી ક્રિયા કરનારના અનુષ્ઠાનને શાસ્ત્રકારોએ અનનુષ્ઠાન અર્થાત્ અનુષ્ઠાન નથી એમ કહ્યું છે આ લોકમાં લગ્નિષ કીર્તિ આદિ તથા પરલોકમાં ભોગસુખાદિ મેળવવાની કામનાથી જે ક્રિયા થાય છે તેમાં આશય અતિ દુસ્થ અને મલિન હોવાથી તે સત્ક્રિયા બનતી નથી. એવા મલિન આશયવાળાની ક્રિયા કેવળ નિષ્ફળ જ નથી કિન્તુ વિપરીત ફલને આપનારી પણ થાય છે કારણ કે તેમાં કલ્પતરૂ, ચિત્તામયિ અને કામધેતુથી પણ અધિક મહિમાવાળા ધર્મને અતિ દુસ્થ કીર્તિ આદિ માનના હેતુ તરીકે કલ્પવામાં આવે છે એ કલ્પના મહાન એવા ધર્મમાં અલ્પપણાનો ભોધ કરાવનાર હોવાથી અસત્ય અને જ્ઞાન્ત છે એટલું જ નહિ પરંતુ ધર્મ પ્રત્યે લઘુતા અનાદરભાવ ઉત્પન્ન કરાવી અતિ તીવ્ર અશુભકર્મના બધનો હેતુ થાય છે ૧

૧-કીર્તિ આદિની સ્પૃહાથી ધર્મ કરવો એ કેવળ અશુભ માટે જ છે તો પણ ધર્મ માટે-ધર્મમાં ભેડવા માટે ધર્મ કરનારની કીર્તિ, પ્રશંસા, દાન, સન્માન, સ્તુતિ અને લગ્નિષ આદિ કરવા એ અશુભ માટે નથી, એ યાદ રાખવું જોઈએ પૌદ્ગલિક લાભ માટે ધર્મ કરવાનો નથી તો પણ ધર્મ કરવાથી પૌદ્ગલિક લાભ પણ મળે છે એમ કહેવામાં હેશ પણ દોષ કે જ્ઞાન્નિ નથી કારણ કે એથી ધર્મનો લઘુતા થતી નથી કિન્તુ એક પ્રકારે મહત્તા જ પ્રવિક્ષિત થાય છે

શ્રદ્ધા—દેવદર્શનાદિ ધર્મક્રિયા કયા આશયથી કરવી જોઈએ ?

સમાધાન—દેવદર્શનાદિ ધર્મક્રિયા કરવાનો પ્રધાન આશય અત કરણની શુદ્ધિ કરવાનો છે અત કરણની શુદ્ધિથી કર્મક્ષય થાય છે અને કર્મક્ષયથી મક્ત કલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય છે લૌકિક ફલની કામના અત કરણના શુભ પરિણામનો નાશ કરે છે, શુભ પરિણામના નાશથી કર્મનો બધ થાય છે અને કર્મબધથી સર્વ અકલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય છે એ કારણે શ્રી જિનમતમા સઘળી ધર્મક્રિયાનો આશય—પ્રધાન હેતુ અત કરણના શુભ પરિણામની વૃદ્ધિ અને અશુભ પરિણામનો નાશ કરવાનો છે અને એજ એક આશયે સઘળી ધર્મક્રિયા કરવાની છે

શ્રદ્ધા—દેવદર્શનથી શુભ પરિણામની વૃદ્ધિ કેવી રીતે થાય ?

સમાધાન—શ્રી જિનમતમા દેવ તરીકે અઘ્રાદશકોપરહિન પરમગુણપ્રકર્ષવાન, અચિન્ત્યશક્તિયુક્ત, પરાધર્મસિદ્ધ, નૈલેક્ય નાયક શ્રી જિનેશ્વરદેવ છે તેમની મૂર્તિના દર્શનાદિ કરવાથી નેત્રની સ્ફુલ્લતા, ચિત્તની પ્રસન્નતા અત કરણની તુષ્ટિ અને શુભભાવની વૃદ્ધિ આદિ અવશ્ય થાય છે શુભભાવની વૃદ્ધિથી કર્મક્ષય અને કર્મક્ષયથી સર્વ કલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય છે

શ્રદ્ધા—મૂર્તિના દર્શનથી દેવના દર્શન કયા જોડેલા સતોષ માન્યો, એ શુ ઘટિત છે ?

સમાધાન—શ્રી જિનમતમાં દેવની ભક્તિ કરવા માટે દેવની મૂર્તિનું જ આવળન પ્રધાનપણે લેવાનું કરમાયું છે. દેવમૂર્તિના આવળન વિના દેવનો ભક્તી કરવાનું કાર્ય સર્વશેષ અને સર્વ કાળમા અશક્યવત્ બને છે. તેઓ દેવની મૂર્તિને માનતા નથી, તેઓ દેવની વિરમાનતા સિવાયના શેરમા અને કાળમા દેવની ભક્તિ કરવા માટે અસમર્થ બને છે.

શંકા—દેવની વિરમાનતા સિવાયના શેરમા અને કાળમા દેવનું નામ લેવાથી કે દેવની આજ્ઞા પાલવાથી શ્રી દેવની ભક્તિ થઈ શકતી નથી ?

અમાધાન—થઈ શકે છે તો પણ દર્શન, વદન અર્ચન, પૂજન અને ધ્યાનાદિ વડે ભક્તિ કરવા માટે મૂર્તિની પરમ આવશ્યકતા છે તે કાર્યે મૂર્તિ સિવાય બની શકતા નથી તેઓ મૂર્તિ માનવાનો નિષેધ કરે છે, તેઓ દેવના દર્શન, વદન, અર્ચન, પૂજન અને ધ્યાનાદિ દ્વારા થતા કર્મનિર્જરા અને પુણ્ય બધેનો નિષેધ કરી અતરાય કર્મને ઉપાર્જન કરનારા થાય છે સાશ્વત્મા કહ્યું છે કે—

“ નિળવૃત્તાગિઘઘ્કરો દિસાદ્ધપરાયણો જયદ્ધ વિગ્ધ ”

શ્રી જિનપૂજમા અતરાય કરનારો તથા દિસાદિ કાર્યેમા તત્પર રહેનારો અતરાય કર્મને ઉપાર્જન કરે છે.

શંકા—દેવર્ચનાદિમા સમય ગાળવા કરતા જ્ઞાન, ધ્યાન, સ્વાધ્યાય કે સામાયિકાદિમા સમય ગાળવાથી વિશેષ લાભ થાય કે નહિ ?

સમાધાન—શ્રી જિનમતમા દરેક વસ્તુ પોતપોતાના સ્થાનમા એક સરખી પ્રધાનતા અને ઉપયોગિતા ધરાવે છે જ્ઞાનાધ્યયનથી નિરપેક્ષ સામાયિક અને સામાયિકથી નિરપેક્ષ જ્ઞાનાધ્યયન જેમ નિષ્ફળ છે, તેમ દેવદર્શનથી નિરપેક્ષ જ્ઞાનાધ્યયન કે સામાયિક પણ નિષ્ફળ છે જે જ્ઞાન બધુવા છતાં સામાયિકનો ભાવ ઉત્પન્ન ન થાય, તે જ્ઞાન જેમ સફળ નથી, તેમ જે જ્ઞાન બધુવા છતાં દેવભક્તિનો ભાવ પણ ઉત્પન્ન ન થાય, તે જ્ઞાન પણ નિષ્ફળ જ છે અથવા જેમ જ્ઞાન રહિત સામાયિક ક્રિમત વિનાનું છે, તેમ દેવભક્તિ રહિત જ્ઞાન કે સામાયિક પણ ક્રિમત વિનાના છે અથવા શ્રી જિનમતમા જેમ સમ્યગ્દર્શનમા જ્ઞાન અને ચારિત્ર, સમ્યગ્જ્ઞાનમા દર્શન અને ચારિત્ર તથા સમ્યકચારિત્રમા જ્ઞાન અને દર્શન મળેલા છે, તેમ જ્ઞાનાધ્યયનમા દેવદર્શન અને સામાયિક, સામાયિકમા જ્ઞાનાધ્યયન અને દેવદર્શન તથા દેવદર્શનમા જ્ઞાનાધ્યયન અને સામાયિક માનેલા છે એકને સ્વીકારીને બીજાનો નિષેધ કરનારો એકને પણ શુદ્ધરીતિએ સ્વીકારી શકતો નથી એકલા જ્ઞાનાધ્યયન કે એકલા સામાયિકને પકડી દેવદર્શનને છોડી દેનારાઓ સમ્યગ્જ્ઞાની કે મુત્યર્થ ચારિત્રી બની શકતા નથી. જ્ઞાન જેમ અજ્ઞાનથી ધનારા આશ્રવને રોકનાર છે અને ચારિત્ર જેમ અવિરતિથી યતા આશ્રવને અટકાવે છે, તેમ દેવભક્તિ પણ મિથ્યાત્વથી આવતા ધોર આશ્રવને અટકાવનારી છે. શ્રી જિનમતમા અજ્ઞાન અને અવિરતિથી જેમ કર્મનો આશ્રવ

અને બધ માનેલો છે તેમ મિથ્યાત્વથી પણ કર્મનો આશ્રવ
 અને બધ માનેલો છે મિથ્યાત્વના આગવને અટકાવવાનું
 અને બધને બધ કરવાનું કાર્ય એકલા જ્ઞાન કે ચારિત્રથી
 થતું નથી કિન્તુ તે માટે દેવભક્તિની પણ પરમ આવશ્યકતા
 છે 'દેવદર્શન' એ દેવભક્તિનું પરમ પ્રધાન અંગ છે એ
 વિના દેવને નમન-વહન-અર્ચન-પૂજન-ધ્યાનાદિ કાંઈ પણ
 થઈ શકતું નથી એ કારણે હિન્દીશી જ્ઞાની મહર્ષિઓએ
 આખાલવૃદ્ધ સર્વને ઉપકારક દેવદર્શનની પવિત્ર ક્રિયા
 નિરતર કરવા માટે અત્યંત ભારપૂર્વક ઉપદેશ આપ્યો છે
 જેનાથી ખીલુ કાંઈપણ ન બની શકતું હોય, તે પણ
 યજ્ઞાપૂર્વક નિરતર દેવદર્શનની ક્રિયામાં રકત રહે અને
 તેને ન છોડે તો તેનો ઉદ્ધાર પણ કાલક્રમે શક્ય છે
 મિથ્યાત્વરૂપી જલથી અને કુમાર-દુરાચકરૂપી જલમત્તુઓથી
 ભરેલા આ બવસામરને તરી જવા માટે તે પણ એક દ્વંડ
 -પાટીયુ છે અપૂજ્યની પૂજા અને પૂજ્યની અપૂજા કરીને
 છવે આ સંસારમાં જે કર્મ સંચય કર્યો છે, તેનું પ્રમાણન
 કરવાને માટે 'દેવદર્શન' અને 'દેવપૂજન' અમાન ખીલુ
 કાંઈ જલ નથી મિથ્યાત્વ એ પરમ રોગ છે, પરમ અધકાર
 છે, પરમ યત્ન છે અને પરમ વિષ છે દેવદર્શન અને દેવ
 પૂજા એ મિથ્યાત્વ રોગનો પ્રતિકાર કરવા માટે પરમ
 ઔષધ છે મિથ્યાત્વ અધકારનું નિવારણ કરવા માટે પરમ
 હીપક છે મિથ્યાત્વચતુનો ઉચ્છેદ કરવા માટે પરમ શસ્ત્ર છે
 અને મિથ્યાત્વવિદનો નાશ કરવા માટે પરમ અમૃત છે
 મિથ્યાત્વ રોગથી મુક્ત થવા માટે, મિથ્યાત્વ અધકારને

ટાળવા માટે, મિથ્યાત્વ શત્રુનો ઉત્ક્રાંત કરવા માટે અને મિથ્યાત્વ વિષનો નાશ કરવા માટે દેવદર્શનરૂપી ઔષધ, દીપક, શસ્ત્ર અને અમૃતનો ઉપયોગ કર્યા સિવાય આજ્ઞામુખી કોઈને ચાલુ નથી, વર્તમાનમાં ચાલુ નથી અને ભવિષ્યમાં ચાલવાનું નથી એ સત્યને સત્વર સમજી અને આત્મોદ્ધાર માટે દેવદર્શનાદિ ધર્મ ક્રિયામાં અધિકાધિક રક્ત બનવું જોઈએ,'

વળી શ્રી જિનેશ્વર દેવનું પૂજન કરનારો શ્રી જિનેશ્વર દેવના વીતરાગતાદિ અનંત ગુણોનું બહુમાન કરે છે તેથી એ બહુમાન દ્વારા તે અનંત પુણ્યને ઉપાર્જન કરે છે થી જિનેશ્વરદેવો અનંત ગુણના પુજ છે મર્વ ગુણોના પ્રકર્ષને પામેલા છે અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, દાનચર્ય, અપરિગ્રહ, ક્ષમા, માર્દવ, આર્જવ, સતોષ, શમ, સવેગ, નિર્વેદ, અનુકંપા આરિતકથ, જ્ઞાન, શીલ, તપ, ભાવ, દર્શન જ્ઞાન, ચારિત્ર, ધૈર્ય, શૌર્ય, ગાભીર્ય, દાક્ષિણ્ય, સૌજન્ય, ઔદાર્ય, આદિ જેટલા ગુણો આ જગતમાં સંભવિત છે, તે મર્વ ગુણોનું પાલન થી જિનેશ્વર દેવોએ સ્વયં કર્યું છે અન્ય પાસે કરાવ્યું છે અને તે ગુણોનું નિરંતર પાલન વતુ રહે તેવા પ્રકારનું તીર્થ જગતમાં સ્થાપીને અતે અગ્યાપાપકને વરેલા છે એવા અનંતગુણી શ્રી જિનેશ્વર દેવના પૂજનનો અધ્યવસાય પણ અનંત ફરને આપનારો છે તો પછી તેમનું સાક્ષાત્ પૂજન અનંત લાભને આપનારું થાય એમાં આશ્ચર્ય જ શું ?

પરમાત્માના દર્શન વખતે બોલવાની સ્તુતિઓ

દર્શન દેવદેવસ્ય, દર્શન પાપનાશનમ્ ।

દર્શન સ્વર્ગસોપાન, દર્શન મોક્ષમાધનમ્ ॥૧॥

દેવાધિદેવનું દર્શન પાપને નાશ કરનાર છે, સ્વર્ગનું
સોપાન-પગથીયું છે અને મોક્ષનું સાધન છે અથાત્ મોક્ષને
ઉપાય છે

અઘાઽમઘત્ સફલતા નયનદ્વયસ્ય ,

દેવ ! ત્વદીપચરણામ્બુજીકલ્પણેન ।

અથ ત્રિલોકતિલક ! પ્રતિમાપતે મે,

સસારનારિધિરય ચુલુકપ્રમાણ, ॥૨॥

હે દેવ ! આપના ચરણકમળના દર્શનથી આજે મારા
બંને નેત્રોની સફળતા થઈ હે ત્રિલોક તિલક ! અજે આ
સ સારૂંપી સાગર મને એક ચુલુક (આગળ) જેવડો નજાય છે

ક્લેવ ચન્દ્રમ્ય કલક્રમુક્તા, મુક્તારલીવોરુગુણપ્રપન્ના ।

અગત્પ્રયસ્યામિમત દદાના, જૈનેશ્વરી કલ્પલતેયમૂર્તિઃ ॥૩॥

શ્રી જિનેશ્વર અગતની મૂર્તિ અદ્રમાની કલાની જેમ કલકથી
મુક્ત છે, મોલીની માલાની જેમ મનોહર ગુણથી સુશ્રુત છે
તથા ત્રણ જનતાના મનોવાહિત પૂરા પાડવા માટે કલ્પનરૂની
સતાની જેમ શોભે છે.

ટાળવા માટે, મિથ્યાત્વ શત્રુનો ઉચ્છેદ કરવા માટે અને મિથ્યાત્વ વિપ્લો નાશ કરવા માટે દેવચંદ્રની ઓવધ, દીપક, શસ્ત્ર અને અમૂનનો ઉપયોગ કર્યા સિવાય આજ્ઞાથી કોઇને આદ્યુ નથી, વર્તમાનમાં આવતું નથી અને ભવિષ્યમાં આવવાનું નથી એ સત્યને સત્વર સમજી અને આત્મોદ્ધાર માટે દેવદર્શનાદિ ધર્મ ક્રિયામાં અધિકાધિક રમ્મ બનવું જોઈએ,

વળી શ્રી જિનેશ્વર દેવનું પૂજન કરનારો શ્રી જિનેશ્વર દેવના પીતરાગતાદિ અનંત ગુણોનું બહુમાન કરે છે તેથી એ બહુમાન દ્વારા તે અનંત પુણ્યને ઉપાર્જન કરે છે શ્રી જિનેશ્વરદેવે અનંત ગુણના પુજ છે મર્વ ગુણોના પ્રકર્ષને પામેલા છે અહિંસા, સત્ય અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય, અપરિભ્રં, ક્ષમા, માર્દવ, આર્જવ, મતોષ, શમ, મવેગ, નિર્વેદ, અનુકંપા આસ્તિક્ય, દાન, શીલ, તપ, જ્ઞાન, કર્મ જ્ઞાન, ચારિત્ર, ધૈર્ય, શૌર્ય, માર્મર્ય, દક્ષિણ્ય, સૌજન્ય, ઓદાર્ય, આદિ જેવા ગુણો આ જગતમાં સમાવિત છે, તે મર્વ ગુણોનું પાલન શ્રી જિનેશ્વર દેવોએ સ્વયં કર્યું છે અન્ય પાસે કરાવ્યું છે અને તે ગુણોનું નિરતર પાલન થતું રહે તેવા પ્રકારનું તીર્થ જગતમાં ગ્રાપીને જાતે અગ્રાધાધપદને વરેલા છે એવા અનનગુણી શ્રી જિનેશ્વર દેવના પૂજનનો અધ્યવસાય પણ અનન કરને આપનારો છે તો પછી તેમનું સાક્ષાત્ પૂજન અનંત લાભને આપનારો થાય એમાં આશ્ચર્ય ન શું ?

પરમાત્માના દર્શન વખતે બોલવાની રત્ન

દર્શન દેવદેવસ્ય, દર્શન પાપનાશનમ્ ।

દર્શન સ્વર્ગસોપાન, દર્શન મોક્ષમાધનમ્ ॥

દેવાધિદેવનું દર્શન પાપને નાશ કરનાર છે,
સોપાન-પગથીયું છે અને મોક્ષનું સાધન છે અર્થાત્
ઉપાય છે

અધ્યામરન્ સફલતા નયનદ્વયસ્ય ,

દેવ ! ત્વદોપચરણામ્બુજગીક્ષણેન ।

અથ ત્રિલોકતિલક ! પ્રતિભાપતે મે,

મસારવારિધિરય ચુલુકપ્રમાણ. ॥૨॥

હો દેવ ! આપના અશ્લુકમળના દર્શનથી આં
ખને નેત્રોની સફળતા થઈ હો ત્રિલોક તિલક ! અ
થ સારસ્વતી સાગર અને એક ચુલુક (આમળા) જેવડો જ

ક્લેશ ચન્દ્રસ્ય કલારૂપુક્તા, મુક્તારલીરોમ્બુજપ્રપન્ન
જગત્ત્રયસ્યામિમત્ત દદાના, લૈનેશરી કલ્પલતેરમૂર્તિ

શ્રી જિનેશ્વર ભગવતની મૂર્તિ અદ્રમાની કલાની જેમ
મુક્ત છે, મોતીની માણી જેમ મનોહર શુભ્રથી
તથા ત્રણ જગતના મનોવાહિત પૂરા પાડવા માટે ક
લતાની જેમ શોભે છે.

ધન્યોહં કૃતપુણ્યોહ, નિસ્તીર્ણોહં મમાર્ણવાન્ ।
અનાદિભવશાન્તારે, દૃષ્ટો યેન શ્રુતો મયા ॥૪॥

હું ધન્ય છું-ધર્મરૂપી ધનને પ્રાપ્ત થયેલો છું હું
કૃતપુણ્ય-પુણ્ય કરીને આવેલો છું, હું જલસાગરથી તરી
ગયો છું કારણ કે અનાદિ જલ અટવીમા જેને સાંભળ્યા હતા
તેને મેં આજે નજરે જોયા

અથ પ્રક્ષાલિતં ગાત્ર, નેત્રે ચ ચિમલીકૃતે ।
મુક્તોઽહં સર્વપાપેભ્યો, જિનેન્દ્ર ! તવ દર્શનાત્ ॥૫॥

હે જિનેશ્વર દેવ ! આપના દર્શનથી આજે મારું
શરીર સ્વચ્છ થયું, અને મારા નેત્રો નિર્મળ થયા છે તથા
હું સર્વ પાપોથી મુક્ત થયો છું

દિઠ્ઠે તુહ મુહકમલે, તિન્નિયિ જઘાઙ નિરપસેસાહ
દારિદ્ર દોહગ્ગ, જમ્મતરસચિય પાવ ॥ ૬ ॥

હે ભગવન્ ! આપનું મુખકમળ જોતા મારી વજ્ર
થીજો સર્વથા નાશ પામી છે એક હસિદ્રતા, બીજી દુર્ભાગ્ય
અને ત્રીજી જન્માન્તર સચિન પાપ-પૂર્વજન્મોમા ઉપાર્જન
કરેલું અશુભ કર્મ

અન્યથા શરણ નાસ્તિ, ત્વમેવ શરણ મમ ।
સમ્માત્કારુણ્યમાવેન, રક્ષ રક્ષ જિનેશ્વર ! ॥ ૭ ॥

હે જિનેશ્વર ! તું જ એક મને શરણ છે તારા મિત્રાથ

ખીજી કોઈ મારે ચરણ હિ નહિ માટે દયામાવથી માડ
રક્ષણ કર ! માડ રક્ષણ કર !

દર્શનેન જિનેન્દ્રાણા, સાધના વન્દનેન ચ ।
ન વિવ્રતિ ચિર પાપ, હિદ્રહસ્તે યથોદકમ્ ॥૮॥

શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માનુ દર્શન કરવાથી તથા સાધુ
પુરોને વન્દન કરવાથી હિદ્રવાળા હસ્તમા જેમ પાણી ટકતુ
નથી, તેમ લાભા કાળ સુધી આત્મામા પાપ ટકી ચકતુ નથી
દર્શનાન્ દુરિતધ્વર્મા, વન્દનાન્ વાહિનિપ્રદ ।
પૂજનાન્ પૂજઃ શ્રીળા, વિનઃ સાપ્તાન્ સુરદ્રુમઃ ॥૯॥

શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનનુ દર્શન પાપને નાશ કરે છે,
શ્રી જિનેશ્વરોનુ વન્દન વાહિનિને આપનાર થાય છે અને
તેમનુ પૂજન બાહ્ય અભ્યંતર ઉભય પ્રકારની લક્ષ્મીને
પૂરનાર બને છે ખરેખર શ્રી જિનેશ્વર દેવ એ સાક્ષાત
કરપુત્ર-કરપુત્ર છે

ધૂપ હન્તિ વાપાનિ, દીપો મૃત્યુરિનાશનઃ ।
નૈવેદ્યવિપુલ રાજ્ય, પ્રદક્ષિણા શિવપ્રદા ॥૧૦॥

શ્રી જિનેશ્વરને ધૂપ કરવાથી વાપો નાશ પામે છે,
દીપ કરવાથી મૃત્યુ નાશ પામે છે, નૈવેદ્યપૂર્ણ વડે વિપુલ
એવુ રાજ્ય મળે છે અને પ્રદક્ષિણા એ મોક્ષને આપવાવાળી
થાય છે (૧૦)

જો પૂણ્ડ તિમજ્જં, જિણિઠરાયં તહા વિગયદોમ ।
સો તડયમને સિજ્જદ્, અહયા સત્તદ્દમે જમ્મે ॥૧૧॥

જે ભવ્યાત્મા રાગદ્વેષથી રહિત એવા જિનેશ્વર પર
માત્રમાની તથે અધ્યાએ પૂજા કરે છે, તે ત્રીજે ભવે અથવા
સાતમે યા આઠમે ભવે સિદ્ધ થાય છે-શુકિતમા જાય છે (૧૧)

યન્મયોપાર્જિતં પુણ્ય, જિનશામનસેયયા ।
જિનશામનસેયૈય, તેન મેડસ્તુ ભવે ભવે ॥૧૨॥

શ્રી જિનશાસનની સેવાવડે મે જે પુણ્ય મેળવ્યું છે,
તે પુણ્યવડે મને સચોભવ શ્રી જિનશામનની સેવા મળે (૧૨)

અથ મે સફલ દેહમથ મે મફલ ઘલમ્ ।
નપ્તાનિ પિન્નજાલાનિ, જિનેન્દ્ર ! તવ દર્શનાત્ ॥૧૩॥

હે જિનેન્દ્ર ! આજે આપના દર્શનથી મારું શરીર
સફળ બન્યું, મારું બળ સફળ બન્યું અને મારો વિધન
સમૂહ નાશ પામ્યો (૧૩)

અથ મે સફલ જન્મ, પ્રશસ્ત મર્મમજ્જલમ્ ।
મયાર્ણવ ચ તીણોડ્દં, જિનેન્દ્ર ! તવ દર્શનાત્ ॥૧૪॥

હે જિનેન્દ્ર ! આજે આપના દર્શનથી મારો જન્મ
સફળ થયો, સર્વ મગલો પ્રશસ્ત થયા અને મ સાર સમુદ્રને
હું તરી ગયો (૧૪)

અથ મે સફલ ગાય, નેત્રે ચ વિમલીકૃતે ।

સ્નાતોઽહ ધર્મઠ્ઠ્યેષુ, જિનેન્દ્ર ! તવ દર્શનાત્ ॥૧૫॥

હે જિનેન્દ્ર ! આજે આપના દર્શનથી મારું ગાય-શરીર સફલ થયું, નેત્રો મલત્તરિત કશયા અને ધર્મઠ્ઠ્યોમાં મે સ્નાન કર્યું-લપલીન બન્યો (૧૫)

અથાઽહ મુકુતિમૂતો, વિપ્રતાણેષકલિપ* ।

ધ્રુવનરપૂજ્યોઽહ, જિનેન્દ્ર ! તવ દર્શનાત્ ॥૧૬॥

હે જિનેન્દ્ર ! આજે આપના દર્શનથી હું પુવ્વધવાન બન્યો, મારા અપજા પાપો નાશ પામ્યા અને તમે ધ્રુવનમા હું પૂજ્ય બન્યો (૧૬)

અથ મિધ્યાન્યકારમ્ય, હન્તા જ્ઞાનદિવાકર. ।

ઉદિતો મચ્છરીરસ્ય, જિનેન્દ્ર ! તવ દર્શનાત્ ॥૧૭॥

હે જિનેન્દ્ર ! આજે આપના દર્શનથી મિધ્યાત્વરૂપી અપકારનો નાશક એવો જ્ઞાનરૂપી સૂર્ય મારા શરીરમાં હલક પામ્યો ॥ (૧૭)

અથ મે કર્મણા બાલમ્, વિષ્ણુતં સરુપાયકમ્ ।

દુર્ગત્યા વિનિવૃત્તોઽહં, જિનેન્દ્ર ! તવ દર્શનાત્ ॥૧૮॥

હે જિનેન્દ્ર ! આજે આપના દર્શનથી કપાય સહિત મારી કર્મની બાલ નાશ પામી છે અને હું દુર્ગતિથી નિવૃત્ત થયો છું-મારી દુર્ગતિ દૂર થઈ છે. (૧૮)

અથ નટો મહાગન્ધઃ, કર્મણા દુઃસદાયકઃ ।

સુસસન્નઃ સમુત્પત્તો, જિનેન્દ્ર ! તત્ત્વ દર્શનાત્ ॥૧૯॥

હે જિનેન્દ્ર, આજે આપના દર્શનથી હું ખને આપનાર એવો ઠમનો મોટો બન્ધ નાશ પામ્યો છે અને સુખનો સમાગમ થયો છે (૧૯)

મનઃપ્રસન્ન મપન્ન, નેત્રે પીયૂષપૂરિતે ।

અહ સ્નાતઃ સુધાકુણ્ડે, જિનેન્દ્ર ! તત્ત્વ દર્શનાત્ ॥૨૦॥

હે જિનેન્દ્ર ! આજે આપના દર્શનથી મન પ્રસન્ન થઈ ગયું, નેત્રો અમૃતથી પૂર્ણ બની ગયા અને મેં અમૃતકુડમા સ્નાન કર્યું. (૨૦)

સુપ્રભાત સુદિવસ, કન્યાણ મેડય મદ્ગલમ્ ।

યદ્ વીતરાગ ! દ્યૌઃસિ; ત્વ ઐલોક્યદિવાકરઃ ॥૨૧॥

હે વીતરાગ પરમાત્મનું ! ત્રણલોકના દિવાકર એવા આપનું દર્શન જે મેં કર્યું છે, તેથી શુભ-પ્રભાતમય એવો મારો આજનો દિવસ કલ્યાણકારી બન્યો અને મને સુખ તથા મંગલની પ્રાપ્તિ થઈ છે. (૨૧)

અથ ઊન્ના મોહ્યાશા, અથ રાગાદયો જિતા

અથ મોક્ષસુખ જાત-મય તીર્થો મયાર્ણવઃ ॥૨૨॥

હે નાથ ! આજે આપના દર્શનથી મારો મોહના પાશો છેડાઈ ગયા, મેં આજે રાગાદિ શત્રુઓ ઉપર વિજય

મેળવ્યો, મોક્ષનું મુખ પ્રાપ્ત કર્યું અને હું સંસાર સાગરને તરી ગયો (૨૨)

સારમેતન્મયા લઙ્ઘં, શ્રુતઙ્ઘેરવગાહનાત્ ।

૧, ભક્તિર્માર્ગવતી લીન, પરમાનંદસમ્પદામ્ ॥૨૩॥

શ્રુત માગસ્તુ અવગાહન કરવાથી આ પ્રકારનો સાર મેં પ્રાપ્ત કર્યો ॥ કે શ્રી અરિહત પરમાત્માની ભક્તિ એ જ એક પરમાનંદ એટલે મોક્ષ લક્ષ્મીનું ખીજ છે (૨૩)

સા જિહ્વા યા જિન સ્તૌતિ, તન્વિત્ત યત્તદર્પિત ।

તાયેવ કેન્દ્રલૌ સ્લાખ્યૌ, યૌ તત્પૂજાકરૌ કરૌ ॥૨૪॥

જે હાથ શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માની સ્તુતિ કરે છે તેજ હાથ છે, જે ચિત્ત પરમાત્માને સમર્પિત છે તેજ ચિત્ત છે, અને જે હાથ પરમાત્માની પૂજામાં વપરાય છે, તે હાથ જ પ્રશસ્તિને યોગ્ય ॥ (૨૪)

ઈલિક્ષા અમરીધ્યાનાત્, અમરીત્વ યથાશ્રુતે ।

તથા ધ્યાયન્ પરાત્માન, પરમાત્મત્વમાપ્નુયાત્ ॥૨૫॥

સમરીના ધ્યાનથી ઇલિક્ષા જેમ અમરીપણને પામે છે, તેમ પરમાત્માનું ધ્યાન કરનાર આત્મા, પરમાત્મપણને પ્રાપ્ત કરે છે. (૨૫)

પ્રેશંભરસનિમગ્ન, દષ્ટિયુગ્મ પ્રસન્નમ્,
વદનકમલમંક, કામિનીસંગશૂન્યઃ ।

વરયુગમપિ યત્તે, શસ્ત્રસંન્ધરન્ધ્યમ્,
તદમિ જગંતિ દેવો, વીતરાણ ! ત્વમેવ ॥૨૬॥

હે વીતરાણ ! આપણુ દષ્ટિયુગલ પ્રશંભ રસથી ભરેલું છે, આપણુ મુખકમલ પ્રસન્ન છે, આપણો અઠ-ખેળો કામિની-સંગ રહિત છે, આપણા શસ્ત્રયુગ-એ હાથ પણ શસ્ત્રના સંબંધ વિનાના છે. માટે આપણ જગતમાં વીતરાણાદિ શુણ્ણથી યુક્ત દેવ છો. (૨૬)

સરસશાતિસુધારસસાગર, શુચિતર ગુણરત્નમહાકરમ્ ।
મનિકપમ્લજનોદિવાકર, પ્રતિદિનં પ્રણમામિ જિનેશ્વરમ્ ॥૨૭॥

સરસ સમંતારૂપી સુધારસના સાગર, અતિપવિત્ર શુષ્કરૂપી રત્નોની મહા ખાણરૂપ તથા ભવ્ય જીવરૂપી કમળોને વિકસ્વર કરવા માટે દિવાકર-સૂર્યસમાન એવા શ્રી જિનેશ્વર દેવને હું પ્રતિદિન-હૃમેશા નમસ્કાર કરું છું (૨૭)

કિ કર્પૂરમય સુધારસમય કિ ચન્દ્રરોચિર્મયમ્,
કિ લાગળ્યમયં મહામણિમય કારુણ્યકેલિમય ।

પિથાનન્દમય મહોદયમય શોભામય ચિન્મયમ્,
શુક્લધ્યાનમયં વપુર્જિનપતેર્મૃયાદ્ મયાડ્ડલમ્બનમ્ ॥૨૮॥

જિનેશ્વરદેવનું શરીર શુ કપૂરમય છે? અંધૂતરંગમય છે? અન્દ્રકિરણમય છે? લાવણ્યમય છે? મહામધુરમય છે? કાર્ણવની કેલિ-ક્રીડારૂપ છે? સમસ્ત આનંદમય છે? મહોદયમય છે? શોભામય છે? જ્ઞાનમય છે? કે શુદ્ધ ધ્યાનમય છે? મને તે પ્રકારનું જિનપતિનું શરીર સક્ષારમા પદતા પ્રાણીઓને આવડતું ન રૂપ થાયો. (૨૮)

શ્રેયઃ સફેતશાલા મુગુણપરિમલૈર્જેયમન્દારમાલા,
દ્વિધન્યામોદ્જાલા પ્રમદમરસર.પૂરણે મેઘમાલા ।

નમ્રશ્રીમન્મરાલા વિતરણકળ્યા નિજિતસ્વર્ગિશાલા,

ત્વન્મૂર્તિઃશ્રીમિશાલા નિદલતુ દુરિત નરિતસોનિપાલા ॥૨૯॥

હે જનવન્! કલ્યાણની સંકેતશાલા જેવી, સફળતાની મુગાસવડે છતી છે કષ્ટપ્રહના પુષ્પોની માલા જેણે એની, મોહની ભળેને ઉઠી નાખનારી, આનંદના સમુદરૂપ ત્રણેવરને પૂરવામાં મેઘમાળા જેવી, નમ્રતા છે અશ્વર્થધારી મનુષ્યોરૂપી ઠસો જેને એની, જ્ઞાનની કળાથી છતી છે દેવલોકની શાળા જેણે એવી અને આનંદિત કયાં છે પૃથ્વીપાલક રાજા મહા રાજાઓને જેણે એવી તથા વિશાળ 'શોભા-અ પતિવાળી આપની મૂર્તિ સર્વ જીવોના પાપને દળી નાખે-ફર કહે. (૩૦)

કિ પીયૂષમયી કૃપારમમયી કરૂંરપારીમયી,
 કિ વાડનન્દમયી મહોદયમયી સદ્ધ્યાનલીલામયી ।
 તત્ત્વજ્ઞાનમયી મુદર્શનમયી નિસ્તન્દ્રચન્દ્રપ્રભા,
 સાગ્સ્કારમયી પુનાતુ સતતં મૃત્તિસ્ત્વદીયા સતામ્ ॥૩૦॥

હે પ્રભુ ! આપની મૃત્તિ શુ અમૃતમય છે ? અથવા
 કૃપારસમય છે ? અથવા કરૂંરમય છે ? અથવા શુ આનંદમય
 છે ? અથવા મહોદયમય છે ? અથવા શુ ધ્યાનની લીલામય
 છે ? અથવા તત્ત્વજ્ઞાનમય છે ? અથવા મુદર્શનમય છે ?
 અથવા ઉત્તમવળ વ્યદ્રની પ્રભાના શ્રેષ્ઠ ઉદ્યોતમય છે ? આવા
 પ્રકારની આપની મૃત્તિ સંજ્ઞાનેને ચઢા પવિત્ર કરે (૩૦)

ધન્યા દષ્ટિરિયા યયા મિમલયા દષ્ટો મયાન્ પ્રત્યહ,
 ધન્યાડસૌરસના યયા સ્તુતિપથ નીતો જગદ્વત્સલઃ ।
 ધન્ય કર્ણયુગ વચોઽમૃતરસઃ પીતો મુદા યેન તે,
 ધન્ય હૃત્ સતત ચ યેન નિશદસ્ત્વન્નામમન્ત્રો ધૃતઃ ॥૩૧॥

તે દષ્ટિને ધન્ય છે કે જે નિર્મળ દૃષ્ટિએ હંમેશાં
 આપનાં દર્શન કીધા, તે રસના—જીહ્વાને ધન્ય છે કે જેણે
 જગત્પ્રસલ એવા આપની સ્તુતિ કીધી, તે કાનને ધન્ય છે
 કે જેણે આપના સ્વનરૂપો અમૃતને રસ આનંદથી પીધો,
 તથા તે હૃદયને ધન્ય છે જેણે સતત આપના નામરૂપી
 નિર્મળ મન્ત્રને ધારણ કર્યો (૩૧)

નિત્યાઽઽનન્દપદપ્રયાણસરણી શ્રેયોઽવનીમારણી,
મમારાઽર્ણવતારણૈકતરણી વિશ્વદ્વિવિસ્તારિણી ।

પુણ્યાઙ્ગુરમરપ્રરોહઘરણી ધ્યામોહમહારિણી,

પ્રીત્યૈ કસ્ય ન તેઽરિલાઽઽર્તિહરિણી મૂર્તિર્મનોહારિણી ॥૩૨॥

નિત્યાનન્દ-મોક્ષપદ પ્રત્યે પ્રયાણ કરવા માટે નિસરણી,
કમ્પાણુરૂપી પૃથ્વીની નીકે, સ સારસાગર તરવા માટે અદિતીય
તરણી-હોડી, સમસ્ત કલ્હિના સમૂહને વિસ્તારનારી, પુણ્યરૂપી
અઙ્ગુશના પ્રરોહ માટે ધરણી, વ્યામોહને વિજ્ઞસાવનારી
અને સમસ્ત પીડાઓને હરનારી એવી આપની (શ્રી જિનરાજ
જની) મનોહર મૂર્તિ કોની પ્રીતિને માટે ન થાય ? (૩૨)

નેત્રે સામ્યસુધારસૈક્યમુગમે આસ્ય પ્રમથ્ન' સદા,

યત્તે ચાહિતહેતિમહતિલસત્સમર્ગશૂન્યી કરૌ ।

અઙ્ગથ પ્રતિવન્ધવન્ધુરવન્ધુમન્ધવન્ધ્યોઽધિકમ્,

તદેવો મુગને ત્વમેવ મથમિ શ્રી વીતરાગો ધ્રુવમ્ ॥૩૩॥

હે જિનરાજ ! આપના જે નેત્રો સમતારૂપી સુધારક
પડે અદિતીય મનોહર છે આપનું સુખ નિરતર સુપ્રસન્ન
છે, આપના હાથ, અદિતકારી શસ્ત્ર સમૂહના સર્ગર્થી શૂન્ય
છે તથા આપનો અઙ્ગ-જોષી રાગથી મનોહર એવી વધુઓના
સંબન્ધથી વિશેષે કરીને વન્ધ-રહિત છે, તે કારણે હે દેવ
આપ જ આ જગતમાં ખરેખર-નિયે વીતરાગ છે (૩૩)

પાતાલે યાનિ વિમ્બાનિ, યાનિ વિમ્બાનિ મૂતલે ।
સ્વર્ગેઽપિ યાનિ વિમ્બાનિ, તાનિ વન્દે નિરન્તરમ્ ॥૧॥

પાતાલ-લોકને વિષે રહેલા,
ભૂતલને-વિષે રહેલા અને
સ્વર્ગ-લોકને વિષે રહેલા

શ્રી જિનબિગ્ધોને હું નિરન્તર વદન કરું છું.

જિને મક્તિજિને મક્તિ-જિને મક્તિદિને દિને ।
સદા મેઽસ્તુ સદા મેઽસ્તુ, સદા મેઽસ્તુ મહે મહે ॥૧॥

ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવોને વિષે—

ભવોભવમા

સદાને માટે

નિત્ય પ્રતિ

મને ભક્તિ પ્રાપ્ત થાઓ !

મંગલ-કામના

“નેત્રાનન્દકરી મવોદધિતરી શ્રેયસ્તરોર્મજરી,
શ્રીમદ્દર્મમહાનરેન્દ્રનગરી, વ્યાપદ્રવાધૂમરી !
હર્યોત્કર્ષશુભપ્રમાયલહરી, રાગદિપાં જિત્તરી,
મૂર્તિ શ્રીજિનપુટ્તગયસ્ય મવતુ, શ્રેયસ્કરી દેહિનામ્ ॥૧॥

શ્રી જિનેશ્વરદેવની મૂર્તિ કે જે—

ભક્તજનોના નેત્રોને આનંદ પામાડનારી છે, સસાર
સમુદ્રને તરી જળા માટે નાવ સમાન છે, કલ્યાણ રૂપ
વૃક્ષની મજરી જેવી છે, ધર્મ રૂપ મહાનરેન્દ્રની નગરી
તુલ્ય છે, અનેક પ્રકારની આપત્તિઓ રૂપ લતાઓનો નાશ
કરવાને માટે ધૂમરી જેવી છે, હર્ષના ઉત્કર્ષનો શુભ પ્રભાવ
વિસ્તારવામા લહરીઓની ગરજ સરનારી છે અને રાગ
તથા દ્રેવ રૂપ શત્રુઓનો જય સાધનારી છે, તે—

શ્રી જિનેશ્વરદેવની મૂર્તિ

જગતના જીવોનું કલ્યાણ કરનારી થાઓ !

પ્રભુ સન્મુખ બોલવાની સ્તુતિઓ.

- પ્રભુ હરિશન મુખ સ પદા, પ્રભુ હરિશન નવ નિધ,
પ્રભુ હરિશનથી પામીએ, સકલ પદારથ સિદ્ધ. ૧
- ભાવે ભાવના ભાવીએ, ભાવે દીને દાન,
ભાવે જિનવર પૂછએ, ભાવે કેવળ જ્ઞાન. ૨
- છવડા જિનવર પૂછએ, પૂજના ફળ હોય,
રાજા નમે 'પ્રજા નમે, આજી ન હોયે ઠાય. ૩
- ફૂલડાં ફેરા ભાગમા, બેઠા શ્રી જિનરાજ,
જેમ તારામા ચંદ્રમા, તેમ ચોભે મહારાજ. ૪
- વાડી થયો મોરિયો, સોવન પાખડીએ,
પાશ્વ જિનેશ્વર પૂછએ, પાથે આગળીએ. ૫
- ત્રિભુવન નાયક તુ ધણી, મહા મોટો મહારાજ,
મોટે પુણ્યે 'પામીએ, તુમ હરિશન હું આજ ૬
- આજ મનોરથ સર્વિ ફળ્યા, પ્રગટ્યા પુણ્ય કલ્હોલ,
પાપ કરમ ફરે દળ્યા, નાકા ફળ હ દોલ. ૭
- પથમ ઠાળે પામવો, દુર્લભ પ્રભુ દેહાર,
તો પછુ તારા નામનો, છે મોટો આધાર ૮
- શાન્તિનાથજી સોળમા, જગ શાન્તિ મુખકાર,
શાન્તભાવે ભક્તિ'કરે, તરત તરે સસાર ૯
- પ્રભુ નામડી ઓવધિ, ખરા ભાવથી ખાય,
રોગ પીડા બ્યાપે નહિ, મહા દોષ મોટ જાય ૧૦
- પાથ દોડીને ફૂલડે, પામ્યો દેશ અઠારે,
કુમારપાલ રાજા થયો, વલ્યો જય જયકાર ૧૧

આખ્યો દાદાને દરબાર.

- આખ્યો દાદાને દરબાર, કરો ભવોદધિ પાર,
ખરો ॥ ૩ ॥ આધાર, મોડે તાર તાર તાર ૧૨
- આત્મચુષ્ણનો ભડાર, તારા મહિમાનો નહિ પાર,
દેખ્યો મુંદર દેહાર, કરો પાર પાર પાર ૧૩
- તારી મૂર્તિ મનોહાર, હરે મનના વિકાર;
ખરો હૈયાનો હાર, વડુ વાર વાર વાર ૧૪
- આખ્યો દેરાસર મોઝાર, કર્યો જિનવર જુઝાર,
પ્રભુ ચરણ આધાર, ખરો સાર સાર સાર ૧૫
- આત્મકમલ મુધાર, તારી લગ્નિ છે અપાર,
એની ખુશીનો નહિપાર, વિનિતિ પાર પાર પાર ૧૬

- તે દષ્ટિ પ્રભુ દર્શન કરે, તે દષ્ટિને પશુ ધન્ય છે,
તે હ્રમ જિનવરને સ્તવે, તે હ્રમને પશુ ધન્ય છે,
પીએ ગુણ વાળી મુખા, તે કર્ણગુણને ધન્ય છે,
તુમ નામ મત્ર વિચાર ધરે, તે હૃદયને નિત્ય ધન્ય ॥ ૧૭
- આખ્યો ચરણે તુમરે, જિનવર કરને, આચ પુરી અમારી,
નાખ્યો ભવપાર મારો, તુમ વિષુ જગમાં, સાર લે ઠેણ મારી,
ખાએ જિનરાજ આજે, હરખ અધિકથી, પરમ આનંદકારો,
પાએ તુમ દર્શ નાસે, ભવભય જામણા, નાથ સર્વે હમારી. ૧૮

છે પ્રતિમા મનોહારિણી, દુખહરી શ્રી વીર જિજ્ઞાસી,
 ભકતોને છે સર્વદા સુખકરી, જાણે ખીલી ચઢની,
 આ પ્રતિમાના ગુણભાવ ધરીને, જે માણસો ગાય છે,
 પામી સધળા સુખ તે જગતના, મુક્તિ લાગી લાય છે. ૧૯

હેખી મૂર્તિ પાર્શ્વજિનની, નેત્ર મારા ઠરે છે,
 ને હૈયુ મારૂં ફરી ફરી પ્રભુ, ધ્યાન તેનું ધરે છે,
 આત્મા મારો પ્રભુ તુજ ઠને, આવવા ઉઠસે છે,
 આપો એવું, બળ હૃદયમા, માહરી આશ એ છે. ૨૦

સઠલ કર્મવારી, મોક્ષ માર્ગાધિકારી,
 ત્રિભુવન ઉપગારી, કેવળજ્ઞાન ધારી,
 ભવિન્ન નિત્ય સેવા, દેવ એ ભક્તિ ભાવે,
 એહીજ જિન ભજતા, સર્વ સપત્તિ આવે. ૨૧

જિનવર પદ સેવા, સર્વ સપત્તિ હાઈ,
 નિશ્ચિન સુખદાઈ, કલ્પવટ્ટી સહાઈ,
 નમિ વિનમિ લહી જે, સર્વ વિદ્યા વહાઈ,
 જાવળ જિનહ સેવા, સાધતા તેહ પાઈ ૨૨

ઇહ જગત સ્વામી, મોહવામી, મોક્ષગામી સુખકરૂ,
 પ્રભુ અકલક અમલ, અખંડ નિર્મલ, લબ્ય મિથ્યાતવ હરૂ,
 દેવાધિદેવા, ચરણસેવા, નિત્ય મેવા આપીએ,
 નિજ દાસ બાણી, હયા આણી, આપ સમોવડ યાપીએ. ૨૩
 પાર્શ્વનાથ પ્રગટ પ્રભાવી, અલિક વિવ્રન સર્વિ દૂર કરે,
 માટધાટ સમરે જે સાહિબ, ભય ભંજન ચક્રૂર કરે. - ૨૪

લીલા લક્ષ્મી હાસ્ય તુમારો, ઠોઠ પૂજે ઠોઠ અરજ કરે,
નજર કરીને નીરખે સાહિબ, તુમ સેવક અસદાસ કરે ૨૫

પડછે પૂરે પાર્શ્વનાથ, આશા પૂરે આદિનાથ,
શાન્તિ કરે શાન્તિનાથ, વિધન ચૂરે મલ્લિનાથ. ૨૬

શ્રી આદીશ્વર શાન્તિ નેમિ જિનને, શ્રી પાર્શ્વ વીર પ્રભુ,
એ પાથે જિનરાજ આજ પ્રભુમું, હેતે ધરો હે વિભુ,
કમ્પાણે કમલા સરેવ વિમલા, વૃદ્ધિ પમ્પડો અતિ,
એવા ગૌતમ સ્વામી લજ્જિ બરીઆ, આપો સદા સન્મતિ. ૨૭

ધમ નવપદ ધ્યાવે, પરમ અપનદ પાવે,
નવમે ભવ શિવ ભાવે, દેવ નરભવ પાવે,
જ્ઞાન વિમલ શુભ ભાવે, સિદ્ધાન્ત પ્રભાવે,
સર્વિ દુરિત સમાવે, વિશ્વ જ્યોત્સ્ના પાવે. ૨૮

હૃદયવ રંગ વધામણા, પ્રભુ પાર્શ્વને તામે,
કમ્પાણે મહોત્સવ દીપ્તે, ચડતે પરિધામે,
શતવર્ષાયુ લવીને, અક્ષય સુખ સ્વામી,
તુમ પદ સેવા ભઠિતમા, નવી રાષ્ટ્ર ખામી,
સાથી ભઠિત સાહિબા, રીઝો એક વેળા,
શ્રી શુભવીર દુવે સદા, મનવાહિત મેળા. ૨૯

ભવેભવ તુમ અશ્વોની સેવા, હું તો માયુ છુ દેવાધિદેવા,
સામું જુઓને સેવક બાણી, એવી ઉદય રતનની વાણી. ૩૦

શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની લાવણી.

તુ અકલકી રૂપ મરૂપો, પરમાનંદ પદ તુ દાથી,
 તુ શંકર પ્રદા જગદીશ્વર, વીતરાગ તુ નિરમાયી ૩૧
 અનુપમ રૂપ દેખી તુજ રીઝે, સુરનર નારી કે વૃંદા,
 નમો નિરજન દેખીપતિસેવિત, પાસગોડીઆ મુખકદા ૩૨
 કાને કુહલ સિર છત્ર ગિરાજે, ચક્ષુ ટીકા નિવધારે,
 અષ્ટ બિભેરૂ હાથ સોહિએ, તુમ વડે સહુ નરનારી ૩૩
 અગ્નિ કાષ્ટસે સર્પ નિકામ્યા, મત્ર મુણાવ્યા બહુ ભારી,
 પૂર્વ જન્મકા વૈર ખોલાયા, જળ વરસાવ્યા શિરધારી ૩૪
 જળ આવી પ્રભુ નાકે અડીયા, આસન કપ્યાં-
 નાગ નાગણી છત્ર ધરે છે, પૂર્વ જન્મકા
 રૂપ વિજય કહે સુણો મેરી લાવણી,
 માત પિતા બધવ સહુ સાથે, સ

પ્રભુ પ્રદક્ષિણા વ

કાલ અનાદિ અનતથી,
 તે કમણુ નિવારવા,
 દર્શન જ્ઞાન ચારિત્રરૂપ,
 પ્રભુ પ્રદક્ષિણા તે

ભમતીમા ભમતા થકા, ભવ બાવકે દૂર પલાય,
પ્રદક્ષિણા તે કારણે, ભવિક જન ચિત્તલાય ૩૯

શ્રી સિદ્ધાચળની સ્તુતિના દુહા.

સિદ્ધાચળ સમગ્ર સદા, સોરઠ દેશ મોઝાર,
અનુબ્ય જન્મ પામી કરો, વડુ વાર હજાર ૪૦

જગમા તીરંધે કો વડા, શત્રુજ્ય ગિરનાર,
એક મઠ કપલ સમોસર્પા, એક મઠ નેમિકુમાર, ૪૧

સોરઠ દેશમા સર્વર્થો, ન વાડયો મઠ ગિરનાર,
શત્રુજ્ય સેટ્યો નહિ, એળે ગયો અવતાર ૪૨

એકેકુ ડગલુ ભરે, ગિરિ અનુબ્ય હજમાળ,
કપલ કહે ભવકોડના, કર્મ ખપે તત્કાળ ૪૩

શેત્રુજ્ય સરખા ગિરિવટ્ટ, કપલ સરીખા દેવ,
ગોતમ સરખા ગણધટ્ટ, વળી વળી વડુ તેલ ૪૪

શ્રી જિન પ્રતિમા-સ્થાપન

શ્રી શાન્તિનાથ ભગવાનનું સ્તવન

શાન્તિ જિનેશ્વર સાહેબ વડો, અનુભવ રસનો ઠંડો રે,
 મુખને મટકે લોચન લટકે, મોઢા મુર નર વૃદ્ધો રે
 શાન્તિ—૧

મજર દેખીને કોયલ ટહુકે, મેઘ ઘટા નેમ મોરો રે,
 તેમ જિનપ્રતિમા નિરખી હરખુ, વળી જિમ ચઢ ચકોરો રે
 શાન્તિ—૨

જિનપ્રતિમા જિનવરશી^૧ બાખી, સૂત ધણા છે સાખીરે,
 મુરનર મુનિવર વદન પૂળ, કરતા શિવ અભિલાષી રે,
 શાન્તિ—૩

રાયપસેણી પ્રતિમા પૂજી, સૂરિયાળ સમક્ષિ ખારી રે,
 છવાભિગમે પ્રતિમા પૂજી, વિજય દેવ અધિકારી રે
 શાન્તિ—૪

જિનવર જિભ વિના નવિ વહુ, આણુદણ એમ બોલે રે,
 સાતમે અગે સમક્ષિ મૂળે, અવર નહિ તસ તોલે રે
 શાન્તિ—૫

જ્ઞાતાસૂત્રે દ્રોપદી પૂજી, કરતી શિવ મુખ માગે રે,
 રાય સિદ્ધારથે પ્રતિમા પૂજી, કલ્પસૂત્ર માહે રાગેરે
 શાન્તિ—૬

વિદ્યાચારણ મુનિવરે વહી, પ્રતિમા પાંચમે અગે રે,
જ્યાચારણ મુનિવરે વહી, નિનપ્રતિમા મન રગે રે

શાન્તિ—૭

આર્પમુહસ્તિ સૂરી ઉપદેશે, ચાવો સપ્રતિ રાપ રે,
સવાહોડિ નિન નિન બસાબ્યા, ધન્ય ધન્ય એહની માય રે.

શાન્તિ—૮

મોહલી પ્રતિમા અબય કુમારે, દેખી આર્દ્ર કુમાર રે,
ભતિ રમરહે સમક્ષિત પામી, વરીઓ શીવ મુખસાર રે

શાન્તિ—૯

ઈલાક્ષિ બહુ પાકે કદા છે, સૂત્ર માંડે મુખકારી રે,
સૂત્રવણે એક વર્ણુ હત્યાપે, તે કદા બંદુલ સમારી રે

શાન્તિ—૧૦

તે માટે નિનજાણા ધારી, કુમતિ કદામંદ વારી રે,
ભક્ષિત તણાં ફલ ઉતરાધ્યાયને, બોધિ બીજ મુખકારી રે.

શાન્તિ—૧૧

એક ભંવે દોય પહવી પામ્યા, સોલમાં શ્રી નિનરાધા રે,
મુજ મન મદિરીએ પધરાબ્યાં, ધરલ મજલ ગંધરામા રે

શાન્તિ—૧૨

નિન ઉત્તમ પદ રૂપ અનુપમ, કીર્તિ કમવાની યાજા રે,
અવ વિજય કહે પ્રમુલની ભક્ષિત, કરતા મંજળ માજા રે.

શ્રી અરિહંત બક્ષિ ગર્ભિત દ્વંદ્વો.

અરિહંત અરિહંત સમરતા, લાધે મુક્તિનુ ધામ,
 જે નર અરિહંત સમરશે, તેહના સરશે કામ
 મુતા બેસતા ઉઠતા, જે સમરે અરિહંત,
 દુઃખીયાના દુઃખ બાગશે, લેશે મુખ અનંત.
 આશ કરે અરિહંતની, બીજી આશ નિરાશ,
 જેમ જગમગ મુખીયા થયા, પામ્યા લીવ વિલાસ.
 નિત્ય પ્રભાતે ઉઠવુ, રાખી મન ઉમંગ,
 ધરવુ ધ્યાન વીતરાગનુ, કરવુ નિર્મળ અંગ
 અગ્નિ, કેરા બળ થકી, માળણનુ ઘી થાય,
 અતરવૃત્તિ ધ્યાનથી, પરમાત્મ પ્રગટાય.
 એક કીરને ઊડીને, બાને અરિહંત સાર,
 શૌંક દેવના ત્યાગથી, પામે મોક્ષનું દાર,
 તુલસિજી ઈશ્વર સંસારમા, શરણુ નહિ દોષ સ્વામ,
 તુલસી ચરણોથી પોંખીએ, અનંત મુખોનુ ધામ
 જગ તારણુ જગ વાલકો, તું જગ જય જયકાર,
 જે તુલસી ચરણે નિત્ય રહે, તે તરીયા સસાર.
 ત્રણ બુવનમા તું વડો, તુમ સમ અવર ન દોય,
 ઈશ્વર ચંદ્ર ચક્રી હરિ, તુજ પદ સેવે કોય
 હે પ્રભુ! હું અરણ્ય કરે, તું છે દીન દયાળ,
 મુજ અધમને તારવા, કરે કૃપા કૃપાલ.

ધન ધન શ્રી અગ્નિવતે, મેલે કેટલાકે દેવ,
 તે પ્રભુની પૂજા વિના, જાનું કુશળું કેવું
 દ્રવ્ય ભાવથી અતિ કરે હોયે કામ ન કર્યું,
 હવે વિધિ જિનવર પૂજા કરિ જીવે સુખ, કલ્ય,
 શ્રી જિનેશ્વર પૂજા કરુને પદ્મિ, જ,
 કરતા હેયે ભવ જન્યે નર્ક કેવળે જાણ,
 સમજિને અભુવાનુ કેવું કેવું કામ,
 પૂજાથી તમે પ્રીત્યે, સુખે દેવ, કામ,
 પૂજા કુશળિની કર્યું, જીવે સુખે જાણ,
 શિવગતિની સાદે, જીવે સુખે જાણ,
 પૂજા કરતા સુખે, જીવે સુખે જાણ,
 આ ભવ પગથવે કુશળે, જીવે સુખે જાણ,
 ભવદેવ હૃદયને જાણે, જીવે સુખે જાણ,
 જિન પૂજા જીવે, જીવે સુખે જાણ,
 પ્રભુ પૂજનકે હૃદયે, જીવે સુખે જાણ,
 નવ અંગે જીવે, જીવે સુખે જાણ,
 આતમરૂપ જિન, જીવે સુખે જાણ,
 આતમ દર્શન, જીવે સુખે જાણ,
 જિન પ્રતિમા જીવે, જીવે સુખે જાણ,
 દર્શન જીવે, જીવે સુખે જાણ

જિન પ્રતિમા અવલબને, તરીયા છવ અનેક,
 માટે પુણ્ય પામીયો, દર્શન શુદ્ધ વિવેક
 જસ ધર જિનપૂજા નદી, નદી સુપાત્રે દાન,
 તે કેમ પામે બાપક, વિદારૂપ નિધાન
 કર ભક્તિ ભગવતની, કર પરમારથ કામ,
 કર સુકૃત જગમે સદા, રહે અવિચલ નામ
 અરિહતાદિ મુનવંકપદ, નિજ મન ધરે જો દોડ,
 નિશ્ચય તણુ નરસેહરક, મનવહિન ફલ હોઈ
 અરિહત દેવ મુસાધુ ગુરુ, ધર્મ જ દયા વિશાલ,
 જપહુ મન નવકાર તુમ, અવર મ ઝંખો આળ.
 આરાહિજગદ દેવગુરુ, દીઓ સુપાત્રે દાન,
 તપ સજમ ઉપકાર કરી, કર સદેહો અપાણુ
 જલમે વસે કુમુદિની, ચદ્રમા વસે આકાશ,
 જા જાકે મનમે વસે, સો તાકે રહે પાસ
 સિદ્ધચક્રના ગુણ ધણા, કહેતા નાવે પાર,
 વાહિત પૂરે, હુ બ હરે, વડુ વારવાર
 સકલ સમીહિત પૂરવા, કટપવૃક્ષ અવતાર,
 પાર્શ્વપ્રભુ પ્રસન્ન સદા, શખેશ્વર સુખકાર
 ફરિત ટળે વાહિન ફળે, જસ નામ સમરત,
 વામાનદન જિનવરુ, તે પ્રણમ એક ત

શાસન નાથક સમરીએ, શ્રી મહાવીર ભગવાન,
 યોધીએ જિનરાજને, નિત્ય તમ બહુમાન
 નમસ્કારસમે મન, શત્રુજયસમે ગિરિ,
 પીતરાગસમે દેવો, ન મૂતો ન ભવિષ્યતિ
 મગલ ભગવાન પીરો, મગલ ગોવત્ત પ્રભુ,
 મગલ સ્મૃતકદાયા, નૈનધર્મોસ્તુ મગલ
 અગુઠે અમૃત વસે, હજિમતણા બહાર,
 શ્રી ગુરુ ગોવત્ત સમરીએ, વજિનિજ હાતાર,
 સર્વમગલ માંગત્ય, સર્વકલ્યાણકારણ,
 પ્રધાન સર્વધર્મીણા, નૈવ જયતિ શાસનમ્

પ્રકરણ પાત્રમુ . શ્રાવકનો ધર્મ.

આદ્ય ત્રિ કૃત્યમા શ્રાવક શબ્દનો અર્થ જણાવતા પૂ
રેવેન્દ્રસૂત્રીશ્વરજી મહારાજા કરમાવે છે કે—

શ્રદ્ધાલુતા શ્રાતિ, જિનેન્દ્રશાસને,
ધનાનિ પાત્રેષુ વપત્યનાસ્તમ્ ।
કરોતિ પુણ્યાનિ' મુસાધુસેવના—

દત્તોપિ ત શ્રાવકમાદુરુચમાઃ ॥૧॥

‘શ્રા’ શબ્દથી જગવાનના શાસનમા મહાને પરિપક્વ
બનાવે

‘વ’ શબ્દથી પાત્રમા નિરતર પોતાના ધનને વાવે.

‘ક’ શબ્દથી સાધુ મહારાજાઓની સેવા દ્વારા પુણ્યને
ઉપાર્જન કરે.

ઉપર સૂચન ત્રણ ગુણ જેનામા હોય તેને ઉત્તમ
પુરુષોએ શ્રાવક કહ્યો છે

શ્રાવક એ ગુણનિષ્પન્ન શબ્દ છે ઉપરના ત્રણ ગુણોને
ધારણ કરનાર ગમે તે હોય તો પણ તેને બાવધી શ્રાવક
કહી શકાય છે જ્યારે માત્ર શ્રાવકના કુલમા ઉત્પન્ન થયો
હોય પરંતુ ઉપર કહેલા ગુણો નો તેનામા ન હોય તો તે
નામનો જ (દ્રવ્ય) શ્રાવક કહેવાય છે

વળી 'શ્રુણોતિ' इति श्रावक' अर्थात् 'ने शासनने येन
नाम श्रावक' એ પ્રમાણે શ્રાવક શબ્દની વ્યુત્પત્તિ થાય છે
અહીં પ્રશ્ન એ થાય છે કે શુ સામાન્ય જનતામાં શાસન
વાળું તે ધણુ છે અને સહગાવનારા પણ સમ્યાજીય છે
એટલે તેનું પણ સ્પષ્ટીકરણ કરના પૂ રેવેન્ડ્રસૂરીશ્વરજી
મહારાજ નહાવે છે કે-

संपत्तदमणाद्, पश्दियद् जडनणा सुणेई य ।

मामायारि परम, जो छलु त सारग रिति ॥१॥

અર્થ-જેણે સમ્યગ્વર્ત્તાન પ્રાપ્ત કર્યું છે, એવો જે
કોઈ માણસ પ્રતિદિન સાધુજન પાસે, સાધુ સામાયારી
(મુનિઓના પવિત્ર ઇવન સમગ્રી વચાં) અને શ્રાવકની
સામાયારી (શ્રાવકોની ફરજો) શ્રાવણે છે તે નિશ્ચયથી
શ્રાવક કહેવાય છે

નિરતર ધર્મ મવણ કરવામાં અનેક લોકો સમાયેલા
છે તે વાત આજ પુસ્તકમાં માર્ગાનુસારિતાના ૧૫ મા
શુશ્રુષા ગે (પાના ૨૭ મા) કહેવાઈ ગઈ છે

શ્રાવક ધર્મનું પાલન કરવાની ઇચ્છાવાળાએ બારમનો
ધારણ કરવા બોધ્યે તે બારમનોના ત્રણ વિભાગો પાડવામાં
આવ્યા છે પાચ અણુમત, ત્રણ ગુણ મત અને ચાર શિક્ષા
મત મુનિરાજોના પાચ મહામતથી નાના હોવાથી તેને
અણુમત કહેવામાં આવે છે હકું, ચાતમુ અને આકમુ

મત પાત્ર અણુમતને ગુણ કરનાર હોવાથી તેને ગુણુમત કહેવામા આવે છે અને છેલ્લા ચાર મતો મુનિપણના પાલનની તાક્ષીમરૂપ હોવાથી તેને શિક્ષામતો કહેવામા આવે છે. અહીં તે ક્રમસર રજુ કરવામા આવશે

પાંચ અણુમતો.

અહિંસા (પહેલું અણુમત)

આ મતમા નિરપરાધી હાલતા ચાલના (ત્રસ) જીવોને બાણી નોંધતે મારવાની છુદ્ધિથી નહિ મારવાની પ્રતિજ્ઞા કરવામા આવે છે તે માટે કહ્યું છે કે-

પગુકુટિકુણિત્વાદિ, દૃષ્ટ્વા હિંસાફલ મુધીઃ ।

નિરાગ્રહમજતૂના, હિંસા સકલ્પતસ્ત્યજેત્ ॥૧॥

વિવેકી મનુષ્યોએ હિંસાનો ત્યાગ કરવો નોંધ્યે કારણ કે હિંસામા પ્રત્યક્ષ પણે ખીજને પીકા છે અને જ્યાં ખીજને પીકા છે ત્યાં અવશ્ય પાપત્રય થાય છે તે પાપનો વિપાક ધણોજ કારણ હોય છે એ પાપના ઉત્પન્ન થાય તેને પાપ-જાપણુ, કેહીયાપણુ અને હાથ આદિનું કુઠાપણુ વિગેરે શરીરમા અનેક પ્રકારના રોગો ઉત્પન્ન થાય છે શરીરના વિવિધ રોગો, અગોપાગાત્રિ અધિક કે ઓછાપણુ તે સર્વ હિંસાના ફળ છે પ્રાણી વધમા નિમિત્ત બનનાર મનુષ્ય જન્મમરણના અનંત અને અસહ્ય દુઃખો પામે છે તે વખતે તેમને કોઈ સહાયક ચતુ નથી અને તેવા પુણ્યહીન પ્રાણીઓ માતા પિતાદિક અનંત સંબંધીઓના વિયોગ

ભવેલાવ પામે છે દુર્જ, દારિદ્ર્ય, હોર્નામ્ય, તેમની પાછળ
લામ્યા જ કરે છે અને મન મા યા વડાલાએનો મેળાપ
તેમને થઈ શકતો નથી કર્મનો નિયમ એવો છે કે બીજાને
આપણે જે પીડા આપીએ છીએ તેનાથી એણેમા એણી
હથગુણી પીડા જન્માતરમા આપણને લોગવની પડે છે અને
તે અધ્યવસાયની તીવ્રતા વધારે હોય તો સેકડો, ત્રાપેા કરોડો
કે અસખ્યગુણી પણ પીડા લોગવની પડે કર્મના નિયમનું
કોઈ ઉત્ક્રાંત કરી શકતું નથી

જે મનુષ્ય નિરપરાધી ત્રસ છુપેાની હિસાને ત્યાગ
કરતો નથી, તેનામા ન્યાય બુદ્ધિ ટકતી નથી કર્મનો દુકો
સાર એટલો જ છે કે જે આચરણ આપણા આત્માને
અનિષ્ઠ હેય, એવું આચરણ બીજા પ્રયે કરવું ન જોઈએ
જેમ પોતાને સુખ વડાણ છે અને દુખ અપ્રિય છે તેમ
સર્વ છુપેાને દુખ અપ્રિય અને સુખ પ્રિય છે એમ જાણી
બીજા આત્માએને પણ પોતાના સમાન ગણી પોતાને
અનિષ્ઠ એવી હિસા બીજાના નબધમા ન કરવી, એ
ન્યાયબુદ્ધિનું લક્ષણ છે અથવા આત્મૌપમ્યભાવ હજીય છે
અને આત્મૌપમ્યનો ભાવ હજીયા પડી માનવમા માનવના
ટકી શકતી નથી પણ જને માનવમા માત્ર એટલો જ
ફરક છે કે માનવી પોતાના મનમા પોતા સમાન બીજાને
જોઈ શકે છે, જાણી શકે છે અને સમાયોગ્ય આચરણમા
પણ મૂકી શકે છે પણમા બહુધા એ બુદ્ધિનો અભાવ ■
પરંતુ મનુષ્ય પણ જે બીજાની ખીડીને પોતાના સમાન જાણી

શકે નહિ અને શક્ય પીડાનું નિવારણ કરે નહિ તો તેમા અને પશુમા વધારે અતર રહેતું નથી એક જન્મથી પશુ છે અને બીજો વિચારથી પશુ છે જન્મથી પશુ કરતા વિચારથી પશુ એ વધારે ભયંકર છે કારણ કે જે મનુષ્યમા પ્રધાનપણે માત્ર યોતાના જ સુખનો વિચાર છે અને બીજાના સુખદુઃખનો બીજાનું વિચાર નથી તે માણસ પ્રસંગ આવતા પશુ કરતા પણ વધારે દુર બનતા અવ્યકાતો નથી, એટલા માટે જ આત્મવિકાસના માર્ગમા સ્વાર્થપરાયણતાને સૌથી મોટો હોષ ગણવામા આવ્યો છે અને તેને પ્રિસાદિ બધા પાપોનું મૂળ ગણવામા આવ્યું છે તેનાથી ઉત્કૃષ્ટ બીજા ઉપર પરાપકાર કરવો બીજાની પીડા દૂર કરવી, બીજાને સુખ આપવું એને પરમ ધર્મ ગણવામા આવ્યો છે

ગૃહસ્થોના અહિંસા વ્રતની મર્યાદા.

‘નિરપરાધી જસણ્યોની સકરપૂર્વક હિંસા કરવાનો ત્યાગ કરવો’ એવી મર્યાદા ગૃહસ્થના અહિંસાવ્રતમા રાખવામા આવી છે તે સહેતુંકે છે ખૂબ વિચારપૂર્વકની છે

નિરપરાધી હોવાને ન મારવા-એમ કહેવાનો હેતુ એ છે કે જો અપરાધી હોવાને ગૃહસ્થ શિક્ષા ન કરે તો તેનો ન્યાયી શકે નહિ - - - - - સતારા, ગુડા વિગેરે - - - - - ટી બાય અ - - - - - યત્નદિકને મારી - - - - - રાજા હે - - - - - છુટાઈ બાય - - - - - દુખ - - - - - પ્રસંગોમા

જો અપરાધીને અપરાધ કરવા દે અને છતી શક્તિએ શિક્ષા ન કરે તો નિરપરાધી વિશ્વાસુ એવા પોતાના પોખ્ય વર્ગની કિસા અને ખીડામા તે નિમિત્તભૂત બને અપરાધીને પણ શિક્ષા ન કરવી એ ધર્મ તો અતિ ઉચ્ચ ભૂમિકાને પ્રાપ્ત થયેલા મહા સમતાવત વિશિષ્ટ બ્યન્તિએનો છે પરંતુ સામાન્ય ગૃહસ્થોની એ ભૂમિકા હોતી નથી એટલે અપરાધીને શિક્ષા કરવાનું ગૃહસ્થોને અન્યાયપૂર્વકનું નથી. અર્થાત્ તેમ કરવાથી તેમના સ્પૃહ અકિસા મળને ફક્ત સાગનું નથી. અહીં એટલું યાદ રાખવું જોઈએ કે ધર્મ વિરેકમા છે શિક્ષા આપવાના વિવેકી અને અવિવેકીના આશયમા મોટો તફાવત હોય છે વિવેકી આવક અપરાધીને પણ શિક્ષા આપે છે ત્યારે અદરથો તો કૌમળ જ હોય છે માત્ર બહારથી જ તે શિક્ષા આપે છે અપરાધીના આત્મા પ્રત્યે તેના અતકરણમા લેશ પણ અશુભ ચિત્તવન હોતું નથી પરંતુ તેનું પણ તે શુભ જ ચિત્તવે છે શિક્ષા કરીને પાપીને પાપ કરના અટકાવવો એજ એનો આશય હોય છે અને તે પણ પાપી જીવ પ્રત્યેની એક પ્રકારની દયાજ છે કારણ કે તેથી પાપી જીવ પાપ ન કરી શકવાના કારણે દુર્ગતિની મહાન ખીડાથી તે બચી જાય છે આ રીતે દયાનુ ભાવકની શિક્ષામા પણ અપરાધી પ્રત્યે પ્રધાનતયા કરેલા જ હોય. વળી અપરાધીને શિક્ષા કરવાથી નિરપરાધી શાંત અને શિષ્ટ વર્ગનું રક્ષણ પણ થાય છે અપરાધી જીવોને શિક્ષા કરતી વખતે આ બન્ને હેતુઓ આત્માર્થી જીવોને ખ્યાલ બહાર

શકે નહિ અને શક્ય પીડાનું નિવારણ કરે નહિ તો તેમા અને પશુમા વધારે અતર રહેતું નથી એક જન્મથી પશુ છે અને બીજો વિચારથી પશુ છે જન્મથી પશુ કરતા વિચારથી પશુ એ વધારે હલકર ૥ કારણ કે જે મનુષ્યમા પ્રધાનપણે માત્ર પોતાના જ મુખનો વિચાર છે અને બીજાના મુખદુખનો બીજાકુલ વિચાર નથી તે માણસ પ્રસંગ આવતા પશુ કરતા પશુ વધારે દુર બનતા અચકાતો, નથી, એટલા માટે જ આત્મવિકાસના માર્ગમા સ્વાર્થપરાયણતાને સૌથી મોટો દોષ ગણવામા આવ્યો છે અને તેને હિંસાક્રિ બધા પાપોત્ત મૂળ ગણવામા આવ્યું છે તેનાથી ઉવદુ બીજા ઉપર પરાપકાર કરવો બીજાની પીડા દૂર કરવી, બીજાને મુખ આપવું એને પરમ મર્મ ગણવામા આવ્યો છે

ગૃહસ્થોના અહિંસા વ્રતની મર્યાદા.

‘નિરપરાધી ત્રસલવોની સકલપૂર્વક હિંસા કરવાનો ત્યાગ કરવો’ એવી મર્યાદા ગૃહસ્થના અહિંસાવ્રતમા રાખવામા આવી છે તે સહેતુંક છે ખૂબ વિચારપૂર્વકની છે

નિરપરાધી હોવાને જ મારવા-એમ કહેવાનો હેતુ એ છે કે જો અપરાધી હોવાને ગૃહસ્થ શિક્ષા ન કરે તો તેનો ગૃહસ્થાશ્રમ ચાલી શકે નહિ ચોર, લુટારા, ગુડા વિગેરે દુષ્ટો તેનું ઘર હુટી જાય સીને લઈ જાય, પુત્રાદિકને મારી નાખે, જો તે ગૃહસ્થ શાન્ત હોય તો તેનું રાજ્ય લુટાઈ જાય બદમાસો નિર્દોષ પ્રજાને દુખ આપે, એટલે આવા પ્રસંગોમા

જો અપરાધીને અપરાધ કરવા દે અને છાત્રી શક્તિએ શિક્ષા
 ન કરે તો નિરપરાધી ગિંવામુ એવા પોતાના પોષ્ય વર્ગની
 કિસા અને પીડામાં તે નિમિત્તભૂત બને. અપરાધીને પણ
 શિક્ષા ન કરવી એ ધર્મ તો અતિ ઉચ્ચ ભૂમિકાને પ્રાપ્ત
 થયેલા મહા સમતાવત વિશિષ્ટ બ્યન્નિઓનો છે. પરંતુ
 સામાન્ય મૂંઢસોની એ ભૂમિકા હોતી નથી એટલે અપરાધીને
 શિક્ષા કરવાનું મૂંઢસોને અન્યાયપૂર્વકનું નથી. અર્થાત્
 તેમ કરવાથી તેમના સ્વૂત અકિસા મનને દુઃખ લાગતું
 નથી. અહીં એટલું યાદ રાખવું જોઈએ કે ધર્મ વિરેકમાં
 છે શિક્ષા આપવાના વિવેકી અને અવિરેકીના આશયમાં
 મોટો તફાવત હોય છે. વિવેકી આવક અપરાધીને પણ
 શિક્ષા આપે છે ત્યારે અવિરેકી તો કેમજાજ હોય છે માત્ર
 બહારથીજ તે શિક્ષા આપે છે. અપરાધીના આત્મા પ્રત્યે
 તેના અતલકરણમાં હેશ પણ અશુભ ચિત્તવન હોતું નથી.
 પરંતુ તેણે પણ તે શુભજાજ ચિત્તવે છે. શિક્ષા કરીને પાપીને
 પાપ કરતાં અટકાવે. એજ એનો આશય હોય છે. અને
 તે પણ પાપી જીવ પ્રત્યેની એક પ્રકારની ક્યાજ છે. કારણ
 કે તેવી પાપી જીવ પાપ ન કરી શકવાના કારણે દુર્ગતિની
 મહાન પીડાથી તે બચી જાય છે. આ રીતે દયાળુ આવકની
 શિક્ષામાં પણ અપરાધી પ્રત્યે પ્રધાનતયા કરેલા જ હોય છે.
 વળી અપરાધીને શિક્ષા કરવાથી નિરપરાધો શાન અને શિષ્ટ
 વર્ગનું રક્ષણ પણ થાય છે. અપરાધી જીવોને શિક્ષા કરતી
 વખતે આ બંને હેતુઓ આત્માથી જીવોને ખ્યાલ બહાર

હોતા નથી તેથી તેના અધ્યવસાયમા નિર્વિસપણુ પણ આવતુ નથી.

‘ત્રસ લવોની હિંસા ન કરવી’ એમ કહેવાને: હેતુ એ છે કે ગૃહસ્થાશ્રમમા સ્વપૂર્ણ અહિંસાનુ પાલન શક્ય નથી અને એ કારણે જ નેમણે સ્વપૂર્ણ અહિંસાનુ પાલન કરવુ હોય તેમણે ગૃહસ્થાશ્રમનો ત્યાગ કરી શ્રમણુ અવસ્થા સ્વીકારવી જોઈએ ગૃહસ્થોને પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ વિગેરે એકેદ્રિય લવોની સાથે શત્રિ દિવસ કામ હેતુ પડે છે, તેથી તેઓને હિંસાથી બચવુ મુશ્કેલ છે છતાં દયાળુ શ્રાવક તે લવો ઉપર નિરપેક્ષનો હોય જ નહિ અર્થાત્ વગર પ્રયોજને તેમની પણ હિંસા ન કરે તેમ તેઓના ઉપર નિર્દયતા હોય નહિ ન છુટકે કામ કરવુ પડે છે, તેમા ત્રમ લવોની યતના તો ગૃહસ્થોથી બની શકે છે એટલે ત્રસ લવોની હિંસાની વિરતિ બનાવી

‘સ કદપથી હિંસાનો ત્યાગ કરવો’-એમ કહેવાને: હેતુ એ છે કે અણુમતધારી શ્રાવક રસ્તામા જોઈને ચાલે છે પોતાની પ્રતિ કાળજીથી કરે છે, છતાં કાયાની અચિયરતાના કારણે, તથા વ્યાપાર વણજ ખેતી વગેરે આરણ આદિના કારણે કોઈ લવની વિરાધના તેનાથી થઈ જાય છે તો અહીં આવા પ્રસંગોમા લવોને જાણી જોઈને મારવાનો તેનો ઇરાદો નથી, તેથી યતનો ભગ થતો નથી ઇરાદાપૂર્વક મારવાના અધ્યવસાયપૂર્વક જાણી જોઈને મારી નાખવો તે સકદપથી માર્યો કહેવાય

આ રીતે 'નિરપરાધો ત્રમ જીવોને સ્થૂળ પૂર્વકે મારવાની બુદ્ધિથી ન મારવા' એ ગૃહસ્થોની પ્રથમ મતની (અહિંસા મતની) મર્યાદા છે.

(હિંસા સર્વ રીતિએ ત્યાજ્ય છે.

કેાઈને એવી રીતે યાચ કે જીવહિંસા કરીને પૈસા મેળવવો, પછી દાન આપીને તે પાપથી છુટી જઈશું, તેને શાસ્ત્રકારો ઉત્તર આપે છે કે, પ્રાણી પોતાનું જીવિત બચાવવા માટે રાત્રી પછી આપી દે છે, એવા એ જીવિતનો વધ કરવાથી થતું પાપ આખી પૃથ્વીના દાનથી પણ ઘેાડી શકાતું નથી વનમા રહેનારા, વાણુ, જળી અને તૃણ ખાઈને જીવનારા નિરપરાધી પશુઓને માંસને માટે મારનારા ખરેખર મોટો અન્યાય કરે છે જે માણુસ પોતાના શરીરે એક દાનનું તૃણ વાગવાથી પણ દુઃખી થઈ જાય છે, એવો માણુસ નિરપરાધી પ્રાણીઓને તીક્ષ્ણ શસ્ત્રો વડે શા માટે મારતો હશે? પોતાના ક્ષણિક સુખને માટે સ્વાથ પરાયણુ કુર લોકો જીવ પ્રાણીનો આજો જન્મ નાશ કરી નાખે છે કેાઈ માણુસને 'તુ મરી જા' એવું કહેવા માનથી પણ દુઃખ યાચ છે, તો પછી હાથે શસ્ત્રો વડે તેને મારતા કેટલું દુઃખ થતું હશે એ માનનાર જીવે પોતેજ વિચારવું જોઈએ શાસ્ત્રમા કહ્યું છે કે પ્રાણીઓના ઘાત કરવા વડે રોદ્ર ધ્યાનમા તત્પર સુખમ અને પ્રદાન્ત ચક્રવર્તિઓ સાતમી નરકે ગયા ॥ મનુષ્યોએ હાથ વિનાના થવું તે સારું છે,

પાગળા થવું તે સારું છે, અને શરીર વિનાના થવું તે સારું છે, પણ સંપૂર્ણ શરીરવાળા થઈને હિંસા કરવામાં તરપર થવું તે સારું નથી વિધની શાન્તિને માટે કરાયેલી હિંસા પણ ઉત્તરી વિગ્નને માટે યાત્ર છે અને કુલાચાર માનીને કરેલી હિંસા પણ કુલનો નાશ કરનારી યાત્ર છે વશપરવશથી ચાલતી આવેલી હિંસાને પણ જે તણ કે છે તે કાલસૌકશિના પુત્ર મુલસના જેવો પ્રથમાપાત્ર યાત્ર છે માણસ હિંમાનો ત્યાગ ન કરે ત્યામુધી તેનો ઇન્દ્રિય નિષ્ક્રમ, દેવશુરની ઉપાસના, તથા દાન, અધ્યયન અને તપ વગેરે શુભ કર્મો પણ નિષ્ફળ જાય છે મહાન ખેડની વાત છે કે હિંસાપ્રધાન શાસ્ત્રો ઉપદેશનારા લોભથી આધળા થયેલા નિર્ઘંચ લોકો, મુખ્ય બુદ્ધિવાળા બિચારા વિશ્વાસુ લોળા લોકોને નરકમાં પાડે છે કેવોને બલિદાન આપવાના બકાનાએ અથવા યજ્ઞને બહાને જેઓ નિર્ઘંચ થઈને પ્રાણીઓને મારે છે તેઓ ઘોર દુર્ગતિને પામે છે સર્વજીવો ઉપર સમભાવ, શીલ અને દયારૂપ મૂળવાળા જગતકલ્યાણકારી ધર્મનો ત્યાગ કરી, મહાબુદ્ધિ લોકોએ હિંસા પણ ધર્મને માટે કહેલી છે, એ કેવી નવાઈની વાત છે ? ખરી વાત તો એ છે કે જે માણસ અન્ય પ્રાણીઓને બલયદાન આપે છે, તેને જ પ્રાણીઓ તરફથી બપ રહેતો નથી કારણ કે જેવું આપ્યું હોય તેવું ફળ મળે છે, એવો નિયમ છે

હિંસા અહિંસાના વિષયમાં કેટલાક એવું કહે છે કે હિંસક પ્રાણીઓનો નાશ કરવામાં પાપ નથી તેના સમર્થ-

નમા તેઓ કહે છે કે એક હિસક પ્રાણીને મારવાથી તેને હાથે મરનારા અનેક પ્રાણીઓનું રક્ષણ થાય છે, પણ તે માન્યતા ખોટી છે કારણ કે જગતમાં હિસક નહિ એવું કોણુ છે ? ઉપરાંત ધર્મનું મૂળ અહિંસા છે, હિંસા કર્યાથી ધર્મ શી રીતે થાય ? કારણ કે હિંસા પોતેજ પાપનું કારણ છે એટલે હિંસા પાપને દૂર કેવી રીતે કરી શકે ? અર્થાત્ નજ કરી શકે

વળી કેટલાક એમ કહે છે કે, દુખીઓને મારવામાં હાથ નથી, કારણ કે તેમ કરવાથી દુખી જીવ દુખમાંથી મુક્ત થાય છે પરંતુ એ માન્યતા પણ જૂઠાંબરેલી છે કારણ કે એવી રીતે મરેલા તે પ્રાણીઓ આ દુખમાંથી છુટી નરક આદિ અન્ય અતિઓમાં તેથી પણ વધારે દુખ નહિ પામે તેની ખાત્રી શું ? માટે અહિંસાપ્રેમીએ આ મધા મિથ્યા વચનોનો ત્યાગ કરે અહિંસાના પાવનમાં દરચિત્ત યત્ન ભેદો

અહિંસાનું માહાત્મ્ય.

માતેવ સર્વમૂતાના-મહિસા દિત્તકારિણી ।

અહિસૈવ સસાર-મરામૃતસારણિઃ ॥૧॥

અર્થ-માતાની માફક અહિંસા સર્વ પ્રાણીઓને હિતકારિણી છે અહિંસા જ સસારરૂપી મરૂધરમૂનિમાં અમૃતની નીક સમાન છે (૧)

પાગળા થવું તે સારૂ છે, અને શરીર વિનાના થવું તે સારૂ છે, પણ સંપૂર્ણ શરીરવાળા થઈને હિસા કરવામાં તત્પર થવું તે સારૂ નથી વિધ્નની શાન્તિને માટે કરાયેલી હિસા પણ ઉલટી વિધ્નને માટે થાય ॥ અને કુલાચાર માનીને કરેલી હિસા પણ કુલનો નાશ કરનારી થાય છે વશપરપરાથી ચાલતી આવેલી હિસાને પણ જે તણ કે છે તે કાલસોકલિના પુત્ર મુલસના જેવો પ્રથંસાપાત્ર થાય છે માણસ હિસાનો ત્યાગ ન કરે ત્યામુધી તેનો ઇન્દ્રિય નિશ્ચય, દેવગુરૂની ઉપાસના, તથા દાન, અધ્યયન અને તપ વગેરે શુભ કર્મો પણ નિષ્ફળ જાય છે મહાન ખેડની વાત છે કે હિસાપ્રધાન શાસ્ત્રો ઉપદેશનારા લોકથી આધળા થયેલા નિર્દય લોકો, મુખ્ય બુદ્ધિવાળા બિચારા વિશ્વાસુ લોળા લોકોને નરકમા પાડે છે દેવોને ભક્તિદાન આપવાના બકાનાએ અથવા યજ્ઞને બહાને જેઓ નિર્દય થઈને પ્રાણીઓને મારે છે તેઓ ઘોર દુર્ગતિને પામે છે સર્વજીવો ઉપર સમભાવ, શીલ અને દયારૂપ મૂળવાળા જગતકલ્યાણકારી ધર્મનો ત્યાગ કરી, મદ્યપુદ્ધિ લોકોએ હિસા પણ ધર્મને માટે કહેલી છે, એ કેવી નવાઈની વાત છે ? ખરી વાત તો એ છે કે જે માણસ અન્ય પ્રાણીઓને અભયદાન આપે છે, તેને જ પ્રાણીઓ તરફથી ભય રહેતો નથી કારણ કે જેવું આખું જોય તેવું કદાચ મળે છે, એવો નિયમ છે

હિસા અહિસાના વિષયમા કેટલાક એવું કહે છે કે હિસક પ્રાણીઓનો નાશ કરવામા પાપ નથી તેના સમર્થ

નમા તેઓ કહે છે કે એક કિમક પ્રાણીને મારવાથી તેને
હાથે મરનારા અનેક પ્રાણીઓનું રક્ષણ થાય છે, પણ
તે માન્યતા યોદી છે કારણ કે જગતમાં કિસકે નહિ એવું
કેણુ છે ? ઉપરાંત ધર્મનું મૂળ અહિંસા છે, હિંસા કર્યાથી
ધર્મ શી રીતે થાય ? કારણ કે હિંસા પોતેજ પાપનું
કારણ છે એટલે હિંસા પાપને દૂર કેવી રીતે કરી શકે ?
અર્થાત્ નજ કરી શકે

વળી કેટલાક એમ કહે છે કે, દુખીઓને મારવામાં
હોય નથી, કારણ કે તેમ કરવાથી દુખી છવ દુખમાંથી
મુક્ત થાય છે, પરંતુ એ માન્યતા પણ ભૂલભરેલી છે
કારણ કે એવી રીતે મરેલા તે પ્રાણીઓ આ દુખમાંથી
છુટી નરક આદિ અન્ય અતિઓમાં તેથી પણ વધારે દુખ
નહિ પામે તેની ખાતરી શું ? માટે અહિંસાપ્રેમીએ આ
મધ્ય મિથ્યા વચનોનો ત્યાગ કરો અહિંસાના પાવનમાં
દત્તચિત્ત થવું જોઈએ

અહિંસાનું માહાત્મ્ય.

માતેવ સર્વભૂતાના-મહિસા દિત્તકારિણી ।

અહિંસૈવ સસાર-મરામૃતસારણિઃ ॥૧॥

અર્થ-માતાની માફક અહિંસા સર્વ પ્રાણીઓને
હિતકારિણી છે અહિંસા જ સસારરૂપી મરૂધરમૂર્તિમાં
અમૃતની નીક સમાન છે (૧)

અહિંસા દુઃસદાગ્નિ । પ્રાટ્યેષ્યચનાત્મી ।

મરમ્મિત્ત્વાર્તાના—મહિંસા પરમૌષધીઃ ॥૨॥

અર્થ—હુ ખરૂં દાવાનગને યુગાવવા માટે અહિંસા એ વર્ષા ઋતુના મેઘની શ્રેણી તુલ્ય છે અને સસારમા પરિભ્રમણ કરવારૂં રાગથી પીડાયેલા છવોને માટે પરમ ઔષધિ તુલ્ય પણ અહિંસા જ છે

હેમાદ્રિ' પર્વતાના, હરિમૃતમુજા, ચક્રવર્તી નરાણાં,
શીતાશુર્જ્યોતિષા સ્વસ્તસ્ત્વનિરુદ્ધા ચંદ્રોચિર્ગ્રહાણામ્ ।
સિન્દુસ્તોયાશયાના, જિનપતિરસુરામત્યમર્ચ્યાધિપાનાં,
યદ્યદ્ભ્રતાના—મધિપતિપદવીં યાત્યાહિંસા કિમન્યત્ ॥૩॥

અર્થ—પર્વતોમા જેમ મેઠુ, દેવોમા જેમ ઇન્દ્ર, મનુ
ષ્યોમા જેમ ચક્રવર્તી, જ્યોતિષગણમા જેમ ચંદ્ર, વૃક્ષોમા
જેમ કદમ્બવૃક્ષ, ગ્રહોમા જેમ સૂર્ય, જળાશયોમા જેમ સમુદ્ર
નરેન્દ્ર દેવેન્દ્ર અને અમુરેન્દ્રોમા જેમ જિનેશ્વર દેવ મહાન
■ તેવી જ રીતે સર્વ જ્ઞતોમા અહિંસાવત શિરોમણિ ભૂત છે

દીર્ઘમાયુઃ પર સર્વ—મારોગ્યશ્લાઘનીયતા ।

અહિંસાયાઃ ફલ સર્વ કિમન્યત્કામદૈવ સા ॥૪॥

અર્થ—સુખદાયી લાભ આશુખ્ય, ઉત્તમરૂપ, નીરોગતા,
અને પ્રથમનીયતા એ સર્વ અહિંસાના ફળો છે, વધારે
કહેવાથી શું ? સર્વ પ્રકારના મનોવાછિત ફળ આપવા માટે
અહિંસા આદ્યત કામધેનુ સમાન છે

સત્ય (બીજું અણુવત)

શૃદ્ધેશોતુ બીજું અણુવત અસત્ય ન બોલવા સબધી
 ઉ રમૂસ અસત્ય પાત્ર પ્રકારનું છે વિવેકી મનુષ્યોએ
 કાઈ પણ અસત્ય ન બોલવું ભેઈએ, તેમાં પાત્ર કન્યા સબધી,
 ગાય સબધી, ભૂમિ સબધી, યાપણુ ઝોળવવા સબધી
 અને ખોટી સાક્ષી બરવા સબધી આ પાત્ર મોટા અસત્યો
 તેા અવશ્ય તજવા ભેઈએ

કન્યા સબધી કન્યા નાની હોય ને મોટી કહેવી,
 મોટી હોય ને નાની કહેવી, શરીરમાં કોઈ ખોડખાપણુવાળી
 હોય છતાં ખોડ ખાપણુ વગરની કહેવી, એ પ્રમાણે અમ
 ત્ય બોક્ષીને વિવાહિત કરવાથી તેઓની આખી છદ્મગી
 કલેશિત નિવડે છે, કન્યાના ઉપવક્ષણથી કોઈ પણ મનુષ્ય
 સબધી ખોટું ન બોલવું

ગાય સબધી. ગાયના સબધમાં જુદું ન બોલવું
 અને ઉપવક્ષણથી સર્વ જનાવરો સબધી સમજી લેવું

જમીન સબધી જમીન બીજાની હોય તેને પોતાની
 કહેવી વિગેરે જમીન સબધી અસત્ય ન બોલવું

યાપણુ ઝોળવવા. સારો માણસ બાણી વગર
 લેજે અથવા વગર સાક્ષીએ કાઈ પણ વસ્તુ પોતાને ત્યાં
 રાખી હોય, રાખનાર ધણી મરણ પામ્યો હોય અને તેના
 સમા વહાલાને ખબર ન હોય તેા પણ તેને છુપાવવી કે

જોખવવી નહિ પણ તે રકમ તેના માલીકને પહોચાડવી અથવા તેને સારા માર્ગે મરનારના નામે જ ખરચવી જોઈએ.

જોટી સાક્ષી ન હરવી પ્રમાણિક માણસ નહીં કોઈએ આપણને સાક્ષી બનાવ્યા તે પોતાના સબધમાં હોય કે પરના સબધમાં હોય પણ કોઈ જાતની લાલચ રાખ્યા વિના સત્ય કહેવું અર્થાત્ જોટી સાક્ષી ન આપવી. આ પાપ મોટા અસત્યો છે તેનો ત્યાગ કરવો તે ગૃહસ્થનું બીજું વૃત્ત કહેવાય છે.

વળી સર્વ લોકમાં જે વિરૂદ્ધ ગણાતું હોય, જે વિશ્વાસનો ઘાત કરવાવાળું હોય અને જે પુણ્યનું પ્રતિપક્ષી હોય તે અમત્ય કષ્ટિપણ બોલવું નહિ વિશ્વાસઘાત કરવો એ ઘણું મોટું પાપ છે.

અસત્ય બોલવાથી થતા ગેર ફાયદા. અસત્યના ફળરૂપે મૂગાપણ, તોતડાપણ, તેમજ મુખના વિવિધ રાગો પ્રાપ્ત થાય છે એમ જાણીને મનુષ્યોએ અસત્યનો ત્યાગ કરવો જરૂરી છે વળી અસત્ય બોલવાથી લોકમાં હલકાર્થ થાય છે 'આ માણસ જુઠો છે' એવી વચનીયતા થાય છે અને પરલોકમાં અધોગતિ થાય છે. જે વસ્તુ પોતે જાણતા ન હોઈએ, કે જેમાં આપણને શકા હોય, એવી બાબતમાં પ્રમાદથી પણ બુદ્ધિમાને અસત્ય ન બોલવું હોય તેને છુપાવવું, ન હોય તેને ઉજી કરવું, હોય તેનાથી જુદું કહેવું, કોઈને સંદોષ પ્રત્યક્ષિમાં પ્રેરવું, કોઈને અપ્રિય વચન

કહેવું, કેઈને માળ ભાડવી વિગેરે, અસત્ય વચનોથી વટાળિયા
 વડે જેમ મોટા ઝાક ભાગી પડે તેમ કસ્યાણનો નાશ થાય
 છે કુપચ્છ કરવાથી જેમ બ્યાધિઓ ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ
 અસત્ય બોલવાથી વેર, વિરોધ, વિવાદ, પશ્ચાત્તાપ, અવિશ્વાસ
 અપમાન વિગેરે અનેક દોષો ઉત્પન્ન થાય છે અસત્ય બોલવાથી
 છોરોને નિષેદ, તિર્થંચ અને નરક મતિ પ્રાપ્ત થાય છે
 ભયથી કે વહાવા મનુષ્યના આમકથી પણ કાલિકાચાર્યની
 જેમ અસત્ય નજ બોલવું જે માણસ ભયથી કે આમકથી
 અસત્ય બોલે છે, તે વસુધાનની જેમ નરકનો અધિકારી
 થાય છે વળી સાચું પણ બીજાને પીડા કરનાર વચન ન
 બોલવું આ પ્રમાણે બીજાના પ્રાણ બાપ એવું સત્ય બોલી
 કૌશિક તાપસે નરકમતિ વહેતી લીધી એટલે કે કૌશિક
 તાપસને પારધિઓએ પૂછ્યું કે મૃગનું ટોણું કઈ બાણ ગયું
 છે? તાપસે જે બાણ મૃગનું ટોણું ગયું હતું તે બતાવ્યું.
 આથી પારધિઓએ મૃગોનો નાશ કર્યો તેમા તાપસની બેર
 કારી ભર્યા વચનથી એ છવો મરણને યશ્ચ થયા અને
 પોતાની પણ દુર્ગતિ થઈ એટલે બીજાને પીડા કરનાર વચન
 બોલના પહેલા ખૂબ વિચાર કરવો જોઈએ એ તાત્પર્ય છે
 વળી ચોકકસ પણ જીવું બોલવાથી રોરવાદિ નરકમા જવું
 પડે છે, તે જિનેન્વર ભગવાનની વાણીને અન્યથા કહેવી
 તેઓની શુ મતિ થશે ?

ઝાળવવી નહિ પણ તે રકમ તેના માલીકને પહોંચાડવી
અથવા તેને સારા માર્ગે મરનારના નામે જ ખરચવી જોઈએ.

ખોટી સાક્ષી ન બરવી પ્રમાણિક માણસ જાણી
કેઈએ આપણને સાક્ષી બનાવ્યા તે પોતાના સબધમાં
હોય કે પરના સબધમાં હોય પણ કેઈ જાતની લાલચ
રાખ્યા વિના સત્ય કહેવું અર્થાત્ ખોટી સાક્ષી ન આપવી,
આ પાસે મોટા અમલો છે તેનો ત્યાગ કરવો તે ગૃહસ્થનું
ખીણુ વૃત્ત કહેવાય છે.

વળી સર્વ લોકમાં જે વિરૂદ્ધ ગણાતું હોય, જે
વિશ્વાસનો ઘાત કરવાવાળું હોય અને જે પુણ્યનું પ્રતિપક્ષી
હોય તે અસત્ય કાપલું બોલવું નહિ વિશ્વાસઘાત કરવો
એ ઘણું મોટું પાપ છે.

અસત્ય બોલવાથી થતા ગેર ફાયદા. અસત્યના
ફળરૂપે મૂળાપણું, તોતડાપણું, તેમજ મુખના વિવિધ રોગો
પ્રાપ્ત થાય ■ એમ જાણીને મનુષ્યોએ અસત્યનો ત્યાગ
કરવો જરૂરી છે વળી અસત્ય બોલવાથી લોકમાં હલકાઈ
થાય છે ‘આ માણસ જુઠો છે’ એવી વચનીયતા થાય છે
અને પરલોકમાં અધોગતિ થાય છે જે વસ્તુ પોતે જાણતા
ન હોઈએ, કે જેમાં આપણને શકા હોય, એવી બાબતમાં
પ્રમાદથી પણ ભુદ્ધિમાને અસત્ય ન બોલવું હોય તેને
છુપાવવું, ન હોય તેને ઉભું કરવું, હોય તેનાથી જુદું
કહેવું, કેઈને સદોષ પ્રતિષ્ઠા પ્રેરવું, કેઈને અપ્રિય વચન

સત્યચાહીની લેખતા.

સત્ય એ જ્ઞાન અને ચારિત્રિય મૂળ છે જેઓ સત્ય જ બોલે છે, તેમની ચરણરજથી પૃથ્વી પવિત્ર થાય છે તથા સત્યમન રૂપ મહાધનવાળા જે છોએ અસત્ય બોલતા નથી, તેઓને દુષ્ટ આપવા માટે જૂન, પ્રેત કે સર્પ વિગેરે કોઈ સમર્થ થઈ શકતા નથી હોયે પણ તેમનો પશ્ચાત્ત કરે છે. શબ્દો આજ્ઞા માન્ય કરે છે અને અગ્નિ વિગેરે પણ તેમના સત્યના પ્રભાવે શીતળ થઈ જાય છે આ બધા સત્યનો પ્રભાવ છે

(૩) અર્થોર્થ.

ધણીની રાજ શિવાય પારકી વસ્તુ લેવારૂપ ચોરીનો ત્યાગ કરવો એ ગૃહસ્થનું અસ્તેય વ્રત નામનું ત્રીજું અભ્યુષન છે ચોરીના ફળરૂપે દુર્ભાગ્ય, શુદ્ધાત્મી, દાસત્વ, અગત્ય અને દરિદ્રતા વિગેરે પ્રાપ્ત થાય છે એમ બાણી કોઈનું પડી ગયેલું, ભૂવાડ ગયેલું, બોવાઈ ગયેલું, ચાપલુ કરેલું અને દાટેલું આ સર્વ પરંતુ ધન જીવિમાન છોએ ધણોના આખ્યા વિના કદીપણ લેવું નહિ જે માણસ પારકાનું ધન ચોરે છે, તેણે તેનું ધન જ લૂંટ્યું છે એટલું જ નહિ પણ તેની સાથે તેણે તેનો આ લોક, પરલોક, ધર્મ, ધૈર્ય, વૃત્તિ અને મતિ પણ ચોરી છે તાત્પર્ય એ છે કે ધન લુપ્તવાની ગમગીનીમાં તેનો આ બચ બગડે છે, ધીરતા રહેતી નથી, શાન્તિમાં ખલેવ પડે છે અને જીવિ ગુમ થઈ જાય છે માટે ધન ચોરનારે તેની આ સર્વ વસ્તુઓનો પણ નાશ કર્યો છે એમ સમજવું.

અહિના પ્રતરૂપ પાણીના રક્ષણ માટે બીજા પ્રતો પાળ સરખા છે તેમાથી સત્યનો જગ થતા આખી પાળ તૂટી જઈ બધું નાશ પામે ૥ બુદ્ધિમાનોએ સર્વજીવોને ઉપકારક સત્ય બોલવું જોઈએ અથવા સર્વાર્થસાધક મોનપણે રહેવું પરંતુ અસત્ય બોલી સ્વપરને દુષ્કર્તા તો નજ થવું કોઈ પૂછે તો પણ વેરનું કારણ, પારના મર્મને લેદનાર, કર્કશ, શકાન્નપદ, હિંસક કે અસૂયાયુક્ત વચન ન બોલવું પરંતુ હયા આદિ ધમનો ધ્વસ થતો હોય, સન્માર્ગનો લોપ થતો હોય, પરમાત્માના સિદ્ધાન્તાર્થનો વિનાશ થતો હોય તો પૂછ્યા વિના પણ શકિત હોય તો તેનું નિવારણ કરવા માટે લોકોને સત્ય હકીકત સમજાવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ હાવાનજમા બળેલા વૃક્ષે વર્ષાઋતુમા પાછા નવપદ્ધતિ થાય થાય છે, પણ દુર્વચન રૂપ અગ્નિથી હથ થયેલા મનુષ્યો સાર્વ થતા નથી' જરૂરીને ધા હજી રૂઝી જાય છે પરંતુ કુવચનના ધા રૂઝાતા ઘણો સમય લાગે છે માટે વાણીને વિચારીને જ ઉચ્ચારવો સત્ય વચનો મનુષ્યોને જેટલો આહલાદ, આપે છે, તેટલો આહલાદ, ચદન, ચદ્રિકા, ચદ્રકાતમણિ, અને મોતી પ્રમુખનીમાળાઓ નથી આપતી એક તરફ અમત્યથી થતું પાપ મૂકે અને બીજી તરફ બીજા બધા પાપ મૂકે તો પણ અમત્યવાળું પરંતુ જ ભારે થાય મહાન પાપીઓના પણ ઉદ્ધારનો ઉપાય ૥ પરંતુ જ્યાં સુધી મનુષ્ય અસત્યને છોડતો નથી ત્યાં સુધી તેના ઉદ્ધારનો કોઈ ઉપાય જ નથી

સાત્યવાદીની યેષ્ઠતા.

સત્ય એ જ્ઞાન અને ચારિત્રિય મૂળ છે જેઓ સત્ય જ બોલે છે, તેમની ચરણરક્ષાથી પૃથ્વી પવિત્ર થાય છે, તથા સત્યવત રૂપ મહાધનવાળા જે છોયે અસત્ય બોલતા નથી, તેઓને દુષ્ટ આપવા માટે જૂન, પ્રેત કે સર્પ વિગેરે ઠેાઢ સમર્થ થઈ શકતા નથી હોયે. પણ તેમનો પશ્ચાત્ત કરે છે. શબ્દો આજ્ઞા માન્ય કરે છે અને અગ્નિ વિગેરે પણ તેમના સત્યના પ્રભાવે શીતળ થઈ જાય છે આ બધા સત્યનો પ્રભાવ છે

(૩) અસૌખ્ય.

ધણીની રાજ સિવાય પારકી વસ્તુ લેવારૂપ ચોરીનો ત્યાગ કરવો એ મૂકરમનુ અસ્તેય વ્રત નામનું ત્રીજું અભ્યુવન છે ચોરીના રૂળરૂપે દુર્ભાગ્ય, ગુણામી, હાસત્ય, અગણેહ અને હરિદ્રતા વિગેરે પ્રાપ્ત થાય છે એમ જાણી ઠેાઢનું પડી ગયેતું, જૂઠાઈ ગયેલું, ખોવાઈ ગયેલું, થાપણ કરેલું અને દાટેલું આ સર્વ પરતુ ધન જુદિમાન છોયેએ ધણીના આખા વિના કઠીપણ લેતું નહિ. જે માણસ પારકાનું ધન ચોરે છે, તેણે તેનું ધન જ લૂપ્ત છે એટલું જ નહિ પણ તેની સાથે તેણે તેનો આ લોક, પરલોક, ધર્મ, ધૈર્ય, ધૃતિ અને મતિ પણ ચોરી છે તાત્પર્ય એ છે કે ધન હુલ્લવાની ગમગીનીમાં તેનો આ જીવ બગડે છે, ધીરતા રહેતી નથી, શાન્તિમાં ખલેલ પડે છે અને ભુખિ ગુમ થઈ જાય છે માટે ધન ચોરનારે તેની આ સર્વ વસ્તુઓનો પણ નાશ કર્યો છે એમ સમજવું

ચોરીનું ફળ આ લોકમા વધ, બધાદિરૂપે મળે છે અને પરલોકમા નરકની વેદના લોગવવી પડે છે ચોરી કરવાવાળો માણસ દિવસે કે રાત્રે, ઊંઘતા કે જાગતા શક્ય જોકાયું હોય તેમ કદાપિ સ્વસ્થ થઈ શકતો નથી, ચોરના સગા વડાલાં, મિત્ર, પુત્ર, પત્ની, ભાઈ, બાપ વિગેરે પણ રાજકડના બંધથી કે પાપના બંધથી ચોરનો જરાપણ સસાર્ગ કરતા નથી કારણ કે પ્રસન્નતા સુરાપાન, ચોરી વિગેરે મોટા પાપની પેઠે તે પાપ કરનારાનો સસાર્ગ પણ મહાપાપરૂપ ગણાય છે ઉપરાંત રાજનીતિમા પણ ચોરની જેમ ચોરી કરાવનાર, તેનો સલાહકાર, તેનો લેઈ બાંધુનાર, તેનો માલ વેચાતો લેનાર તથા તેને સ્થાન તેમજ સહાય આપનાર પણ ચોર જ ગણાય છે ચોરી કરવાવાળા પોતાના સબંધીનો પણ મહુકનો માફકે રાખ્યો નિમ્મક કરે છે અને ચોર હોય તો પણ ચોરીનો ત્યાગ કરવાથી શિક્ષીયાની માફક સ્વર્ગને લોગવનાર દેવ થાય છે

અર્થોદ્યતનું ફળ

જે શુદ્ધ ચિત્તવાળા મનુષ્યોને ખીમનું ધન મહંજ કરવાનો નિયમ છે, તેઓને સ્વયંવરાની માફક પોતાની મેળે જ લક્ષ્મી સન્મુખ આવી મળે છે, તેમના અનર્થો દૂર થાય છે અને દુનિયામા તેમનો યથા વિસ્તારને પામે છે પારકુ સુવર્ણ આદિ પોતાની સામેજ યત્ન હોય છતાં તે પારકુ હોવાથી પરધનમા જેની પત્યરજુદિ છે અને પ્રારબ્ધ યોગથી પોતાને પ્રાપ્તથયેવ વસ્તુમા જ જેઓ મગ્ન છે એવા સતોષ રૂપી અમૃતથી તૃપ્ત થયેલા શૂદ્ધસ્થધર્મિઓ પણ સ્વર્ગાદિ ઉચ્ચ ગતિને પ્રાપ્ત કરે છે

(૧૪) અર્થસૂચી.

વિષય વાસના પરિણામે દારણુ છે.

પોતાની સ્ત્રીમાં સતેવિત થવું અને પરસ્ત્રીનો લગ્ન કરવો એ મૃદુરચેતુ ચેતુ અણુવન છે નપુસકપાતૃ અને ઇન્દ્રિયછેદ આદિ અપ્રદ્યસૂચના રૂપો. ॥ અપ્રદ્ય આરભમાં જ મનોહર છે પરંતુ પરિણામે તે કિંપાકટક્ષના દુઃખની પેઠે અતિ દારણુ છે અપ્રદ્યથી કપ, સ્વેદ, શ્વેદ, મૂર્છા, શ્વેદ, સ્ત્રાવી, બલક્ષય, ક્ષયરોગ વગેરે અનેક રોગો શરીરમાં ઉત્પન્ન થાય છે ગમેતેવો સ્વપુરૂષ હોય, પરંતુ તેના હૃદયમાં જો સ્ત્રીભોગની કામના જાગી તો તેના હૃદયમાંથી બધા ઉત્તમગુણો કેદ નિકાલ થયા જાણવા માયા સીદ્ધતા, કૂરતા, ભયગતા, કુશોદતા વગેરે હોયો સ્વાભાવિક રીતે જ સ્ત્રી કે પુરૂષની કામવાસનાની સાથે રહેનારા ॥ અપાર મહાસાગરનો પાર પામવો સંભવિત ॥ પરંતુ પ્રતિષ્ઠા જ વડે એવી કામવાસનાના દુશ્ચરિત્રોનો પાર પામવો સહેલો નથી કામવાસના પતિ, પુત્ર, ભાઈ વગેરેને પણ પ્રાણના સંશયવાળા અકાર્યને વિષે આરોપિત કરે છે કામ વાસના સંસારનું બીજ છે, નરકમાર્ગની દીરી છે, ચોકનું મૂળ છે, ઠકાણની જડ છે અને દુઃખની ખાણ છે.

વેશ્યા સ્ત્રીના હોયો.

કામવાસનાને વશ બની જેઓ વેશ્યાગમન કરે છે, તેમના દુઃખનો પાર વહેતો નથી કારણ કે વેશ્યાઓના મનમાં

જુડ હોય છે, વાણીમાં જુડ હોય છે, અને ક્રિયામાં જુડ હોય ॥ કાંઈએ તેને પોતાનું સર્વસ્વ આપી દીધું હોય, છતાં તેની પાસેથી બધું ખાલી થઈ જાય ત્યારે તેનું પહેરેલું કપડું પણ લઈ લેવાની વેશ્યા દાનત કરે છે એવી નિરનેહ મણીકાને ઠાઠા માણસે હંમેશા ત્યાગવી

પરસ્ત્રીગમનના ઠોપો.

ઉપાસકે તો પોતાની સ્ત્રીને પણ આસક્તિપૂર્વક જ સેવવી જોઈએ, તો પછી સર્વપાપોના મૂળરૂપ પરસ્ત્રીઓની તો વાત જ શી? જે નિર્લજ્જસ્ત્રી પોતાના વહાતા પતિને તણ ખીજ પતિને બાજે છે, તે ચલ્લણ ચિત્તવાળી પરસ્ત્રીને વિશ્વાસ શો? અર્થાત્ તેનો વિશ્વાસ ન જ રાખવો. પરસ્ત્રી ગમનમાં જીવતું જોખમ છે, તે ખરમ વેરતું કારણ છે, તથા ઉભય લોકથી વિરૂદ્ધ છે, માટે તેનો ત્યાગ કરવો.

પરસ્ત્રીગમન કરનારનું આ લોકમાં રાજ તરફથી સર્વ મનનું હરણ અને શરીરના અવયવોનું છેદન થાય છે તથા મરણ પામ્યા બાદ તેને ઘેર નરકની પ્રાપ્તિ થાય છે જેણે પોતાના પરાક્રમથી આખા વિશ્વને વ્યાપ્ત કર્યું હતું, તેવો રાવણ પરસ્ત્રી સાથે રમણ કરવાની ઇચ્છામાનથી કુળનો ક્ષય કરનારો થયો તથા નરકગતિને પામ્યો. પરસ્ત્રી ગમે તેવા લાવણ્યવાળી હોય, સર્વ સૌંદર્યનું સ્થાન હોય, તથા વિવિધ-કલાઓમાં કુશલ હોય, છતાં તેનો ત્યાગ કરવો. પરસ્ત્રીના સાન્નિધ્યમાં પોતાની મનોવૃત્તિને જરાપણ મક્કિત ન થવું

દેનાર મુદર્શન એવિના ગુણોની અમે કેટલી સ્તુતિ કરીએ ?
 અર્થાત્ તેમના સળધમા જેટલી પ્રશંસા કરીએ તેટલી એાછી જ
 છે એશ્વર્યમા મોટો રાજરાજેશ્વર હોય, તથા ઉપમા કામદેવ
 સમાન હોય, તો પણ જગદળા સની ચિરોમણિ મહાસતી
 સીતાએ જેમ રાવણને તજ્યો તેમ સ્ત્રીએ પરપુરુષને તજવો
 જોઈએ પરાત્રી-પુરૂષના આસક્ત એવા સ્ત્રીપુરૂષને બવોભવ
 નપુસકપણુ, નિર્ભયપણુ અને દુર્ભાગ્યપણુ પ્રાપ્ત થાય છે

બ્રહ્મચર્યનો મહિમા.

ચારિત્રના પ્રાણસરખા અને પ્રાણના એક અસાધારણ
 કારણ સરખા બ્રહ્મચર્યને આચરનાર મનુષ્ય પૂજ્યો વડે
 પણ પૂજ્ય છે બ્રહ્મચર્ય આચરનારા મનુષ્યો જાણા આમુષ્ય
 વાળા, મુદ્ગ આકૃતિવાળા, દંબાધાવાળા, તેજસ્વો તેમજ
 મદાન પરાક્રમવાળા થાય છે મોટે મનુષ્યે બ્રહ્મચર્યનું સેવન
 કરવા તત્પર રહેવું

(૫) પરિમલ્લ પરમાણુ

ઈચ્છાને નિયમમા સખવારૂપ પરિમલ્લના નિયમવાળું
 મૂલરૂપોનું પાત્રમુ અલુવન છે ધનધાન્યાદિ નવમકારના
 પરિમલ્લ પરિમાણ કરવું પરિમાણ કરતા અધિક થઈ જાય
 તો તેને મુજબ માર્ગે વાપરી નાખવું.

પરિમલ્લના હોષો

પરિમલ્લ એટલો સૂઝ, આસક્તિ અથવા મૂર્છા મૂર્છાના

કારણે અસતોષ, અવિશ્વાસ અને હુ બના કારણરૂપ આરંભમાં પ્રવૃત્તિ થાય છે જેમ અતિથય ભાર ભરવાથી વડાણ સમુદ્રમાં ફળી જાય છે, તેમ અતિ પરિશ્રમથી પ્રાણી ભવ સાગરમાં ફળી જાય છે પરિશ્રમમાં અણુ જેટલો પણ શુભ નથી, પરંતુ પર્વત જેવડા મોટા મોટા હોયો તેમથી ઉત્પન્ન થાય છે પરિશ્રમથી અછતા પણ રાગદ્વેષાદિ શત્રુઓ પ્રગટ થાય છે, પરિશ્રમથી આહોરિત આત્માવાળા લાગીઓના પણ ચિત્ત અપજ થઈ જાય છે તો ગૃહસ્થની તો માત્ર શી કરવી? સસારતુ મૂળ કારણ હિસાદિ પ્રવૃત્તિઓ છે અને તે પ્રવૃત્તિઓતુ કારણ પરિશ્રમ છે માટે, ઉપાસકે બને તેટલો અશ્વ પરિશ્રમ કરવો. સગ અથવા આસક્તિને વધ થયેલા માણસનું સયમરૂપી ધન વિષયોરૂપી ચોરો હુટી જાય છે, તેને કામરૂપી અગ્નિ નિરતર બાળે છે, અને ગ્રીઓરૂપી પારધીઓ તેને સસારમાં શેરી રાખે ॥ તૃણા એવી હુપૂર છે કે સગરરાજને ૬૦ હજાર પુત્રોથી પણ તૃપ્તિ ન થઈ, કૃત્તીકર્ણને વિપુલ ગોધનથી, તિલક શેઠને પુષ્કળ ધાન્યથી અને નહરાજને સોનાના ઢગલાઓથી પણ સતોષ ન થયો.

ધન, ધાન્ય, કુવર્ણ, રૂપ, બીજા ધાતુઓ, ખેતર, ઘર, નોકરચાકર અને પશુ એ નવ બાહ્ય પરિશ્રમ છે, તથા રાગ, દ્વેષ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, શોક, હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, જીર્ણીકાર, કામવાસના અને મિશ્યાત્વ એ ચોદ આત્મ પરિશ્રમો છે. બાહ્ય પરિશ્રમથી આત્મ પરિશ્રમો પુષ્ટ

ધાય છે વૈરાગ્ય વગેરેએ ગમે તેટલી જિંદી જડ ધાલી હોય,
પણ પરિમિત તેને નિર્મૂળ કરી નાખે છે પરિમિતને છોડ્યા
વિના જ જે શ્રદ્ધાની કામના કરે છે તે એ બુજાથી મોટો
સમુદ્ર તરવાની ઈચ્છા કરે ॥ જે બાદ્ય પરિમિત ઉપર નિયત્રણ
ન કરી શકે તે આત્મ પરિમિત ઉપર નિયત્રણ કરવા સમર્થ થતો
નથી તેથી મુખના અર્ધાએ પરિમિત ઉપર નિયત્રણ કરવું જરૂરી છે.

ત્રણ ગુણમતો.

(૧) દ્વિગ્ન વિરતિ. (દિશાનો નિયમ)

શૂદ્ધચેતા પાંચ અણુમતોનું વર્ણન ઉપર થઈ ગયું હવે
મધ્ય ગુણ મતો કહેવામાં આવે છે ગુણમતો અણુમતોને ગુણ
ઉત્પન્ન કરનારા ॥ આ છઠ્ઠું મત પહેલાં અહિંસા મતને
વિશેષ ક્ષાપકાજનક છે દ્વિગ્નવિરતિ એટલે ઈચ્છે દિશાઓમાં
અમુક ક્ષેત્રમાં જ પ્રવૃત્તિ કરવાની મર્યાદા નક્કી કરવી તે
શૂદ્ધચેત તપેલા સોહાના ગોળા જેવો ॥ તે હમેશા આરજ
અને પરિમિત યુક્ત રહેતો હોવાથી જમા જાય ॥ ત્યાં છવેની
પીકામાં નિમિત્ત જૂન બને છે, તેથી તે પોતાની પ્રવૃત્તિને
દિશા પરિમાણથી મર્યાદિત કરે, તો તેટલા ભાગથી બહાર
છવહિંસાદિ પાપ તેનાથી થતા અટકે ॥ જે માણસ દ્વિ-
ગ્નવિરતિ મન લે છે તે આખા જગતનું આક્રમણ કરવા ધસતા
દોશ સમુદ્રને આગળ વધતો અટકાવી દે ॥

લોગોપલોગમાન. (ખીનું ગુણવત)

શક્તિ પ્રમાણે જે વનમા લોગોપલોગની સ ખ્યા નકડી કરવામા આવે છે તે લોગોપલોગમાન નામનું ખીનું ગુણવત કહેવાય છે એક જ વાર લોગવી શકાય તેવા અન્ન, પુષ્પમાલ તાપુલ, વિલેપન વિગેરે લોગ કહેવાય છે અને જે વારવાર લોગવી શકાય તેવા વન્ન, અવકાર, ઘર, શમ્યા, આમન, નાહન વિગેરે ઉપલોગ કહેવાય ॥ લોગવવા યોગ્ય પદાર્થોનું પરિમાણ નકડી કરવાનું હોય છે પરંતુ લોગવવાને અયોગ્ય પદાર્થોનાં તો સર્વથા ત્યાગ જ કરવાનો હોય ॥

સર્વથા ત્યાગવા યોગ્ય પદાર્થો

દરેક જાતનો દારૂ, માસ, માખણ, મધ, ઉમરાદિ પાચ જાતનાં ટેંદા, અનતકાય, (કદમૂવાદિ) અભક્ષ્ય કૃણ, રાત્રિ લોજન, ઠાચા દુધ, દહી તથા છાસની સાથે કઠોળ (દિનજી) ખાવું તે, વાસી અનાજ, જે દિવસ ઉપરાતનું દહી અને અક્ષિત રસવાળું અનાજ આ બધું જૈન શાસનમા અભક્ષ્ય ગણાય છે ઉપર કહેલા અભક્ષ્ય કે અનતકાય એ એવી જાતના પદાર્થો ॥ કે તેનું લોજન કરનાર આત્મા પૂર્વેના તીવ્ર પુરયોદય ન હોય તો ભાગ્યે જ આગતુક રોગોનો લોગ થતો બચી શકે

આહાર તેવો ઓઠકાર

વિશુદ્ધ જીવન જીવવા માટે વિશુદ્ધ મન જોઈએ, વિશુદ્ધ મન માટે વિશુદ્ધ અન્ન જોઈએ આપણે ત્યાં કહેવત છે કે

‘આહાર તેનો ઓહાર’ તેમ જર્મન આદિ દેશેમાં પણ તેવા જ પ્રકારની કહેવતો છે. કે ‘માણુમ જેવું ખાય તેવું થાય’ વિગેરે એ અનુભવનો કેાઈ પણ ઇન્કાર કરી શક્યુ નથી મનુષ્યને નિરોગી રાખવો હોય તો પણ જેમ અમક્ય લક્ષણના ત્યાગની જરૂર છે, તેમ મનુષ્યને દયાળુ રાખવો હોય તો પણ તેની જ જરૂર છે એ અલક્ય લક્ષણનો ત્યાગ આને એક બાળકથી માડી વૃદ્ધ પર્યન્તના તમામ આત્માઓ સરકારી જૈન કુલોમાં કેાઈપણ જાનિતા ઇલાહ, અભિમાન કે આકબર વિના નૈસર્ગિક રીતિએ ચૂરતાપૂર્વક પાળી રહ્યા હોય છે, એ સ્ત્યનો કેાઈથી પણ નિવેધ થઇ શકે તેમ નથી અને તેવા જ આત્માઓ ઇવ રક્ષાદિ આત્માના ઉચ્ચ અધ્યવસાયો કાયમ માટે ટકાવી શકે છે અને પોતાની સાર્વિક દયાળુ અને કેામળ અહિંસક લાગણીઓને ઘેર હિંસક જમા નામા પણ ઇવનના અત સુધી આચ આવવા હેડા નથી એથી પોતાનો આ જવ અને આવતો પણ સુધારનારા બને છે તેનાથી ઉવદુ જે જે વસ્તુઓને અસક્ય ગણુવામાં આવી છે તેવુ લક્ષણ કરવાથી માન આ લોકમાં જ રોગાદિકનો ભય છે એટલુ જ નથી, પરંતુ તેનો પરભવ પણ અવશ્ય બગથ્યા સિવાય રહેતો નથી અનેક પ્રકારની અસક્ય યાતનાઓ તેને તેના બદલા તરીકે નરકાદિ દુર્ગતિમાં લોગવવો જ પડે છે તે વખતે અલક્ય લક્ષણથી જે સુખ મેળવેલુ હોય છે, એનાથી અનત ગણી વધુ ખીડા તેને લોગવવો જ પડે છે, તે સિવાય છુન્કારો થતો નથી અલક્ય લક્ષણ આદિથી

પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ શું નુ કુચ્છાન થાય છે, તે હવે અહીં
યોગશાસ્ત્રાદિ મહામ્-વોના અનુસારે જણાવવામા આવે છે.

મદિરા (દારૂ) પીવાથી થતા હોષો.

મદિરા પાનથી બુદ્ધિ નષ્ટ થાય ॥ દારૂપીને જ્ઞાન
બુદ્ધેવા લોકોને મા-મહેનનો, પોતાના પારકાનો, કે શેઠ
નોકરનો ખ્યાલ રહતો નથી મડકાની માફક મેદાનમા પડેલા
દારૂડીયાના મુખમા કુતરા મૂનરી જાય છે ધીરી રસ્તામા પછ
તે જ્ઞાન બૂલો નાગો ઘઈ આજોડે છે, અને સહેજ સાજમા
પોતાના મૂઠ અભિપ્રાયો-છાના વિચારો બોલી નાખે ॥ ગમે
તેણે સુદર ચિત્ર હોય, તો પણ જેમ તેના ઉપર કાળજી
ઢાળવાથી તેની શોભા નષ્ટ થઈ જાય છે, તેમ દારૂ પીનારની
કાન્તિ, કીર્તિ, બુદ્ધિ અને લક્ષ્મી ચાલી જાય છે જાણે જૂત
વળખ્યું હોય તેમ તે ધૂલે છે, શોકમગ્ન થઈ ગયો હોય
તેમ તે રાઠો પાડે છે, તથા હાકજવર ઉપડયો હોય તેમ તે
જમીન ઉપર આજોડે છે દારૂ' હજાહજ ઝેર જેવો છે તે
અગોને શિથિલ કરી નાખે છે, મંદ્રિયોને અસકત કરી નાખે
છે, અને ભારે ઘેનમા નાખી દે છે અગ્નિના એક તણખલાથી
ધાસની મોટી ગળી જાગી જાય છે, તેમ મદિરાપાનથી
વિવેક, મયમ, જ્ઞાન, સત્ય, શૌચ, દયા, અને દામા એ મર્વનો
નાશ થાય છે સર્વદેવતુ કારણ મદિરા (દારૂ) ॥ અને સર્વ
પ્રકારની આપત્તિનુ કારણ પણ મદિરા છે, માટે રોગાતુર
માણસ જેમ અપચ્ચનો ત્યાગ કરે તેમ આત્મહિનચિતકોએ
મદિરાપાનનો ત્યાગ કરવો જોઈએ

માંમ ત્યાગ કરવા વિષે

પ્રાણીઓના પ્રાણનો નાશ કરીને જે માંસ ખાવાને ઇચ્છે છે, તે દયા નામના ધર્મવૃક્ષના મૂળને મૂળથી કાપેલી નાખે છે જે નિરતર માંસ ખાય છે અને દયા પાળવાને ઇચ્છે છે, તે બાળા અગ્નિમા વેણી રેપવાને ઇચ્છે છે. અર્થાત્ માંસ ખાવાવાળામા દયા ટકતી નથી. પ્રાણીઓને હાનુનાર, માંસ વેચનાર, ગધનાર, ખાનાર, વેચાતુ લેનાર, અનુમોદન આપનાર અને દેવાચળો આ સર્વે હિંસા કરનારજ છે. પોતાના માંસની પુષ્ટિને માટે જે માણસો અન્ય જનાવરોનું માંસ બચ્ચુ કરે છે તેજ તે જીવોનો ધાતક છે. કારણ કે ખાનાર સિવાય વધ કરનાર હોય નહિ.

ખીનુ દિવ્ય લોગન હોવા છતાં પણ જે માણસો માંસનું બચ્ચુ કરે છે, તેઓ અમૃત રમને છોડીને હવાહવ વિરને ખાય છે. નિર્દય માણુમમા ધર્મ હોય નહિ અને માંસ ખાનારમા દયા ક્યાથી હોય ? માંસમા હુબ્બ થનાર માણુમ દયા અને ધર્મને જાણતો નથી અથવા કદાચ જાણે તો પણ પોને માંસ લાગુક હોવાથી તેની નિવૃત્તિ માટે બીજાને ઉપદેશ આપે નહિ. શુક અને લોહીથી ઉત્પન્ન થયેલુ વિષ્ટાના રસથી વૃષ્ટિ પામેલુ, લોહીથી શુકત કરી ગયેલા મજરૂપ માંસને કેવુ પુદ્ધિમાન બચ્ચુ કરે ? અર્થાત્ હાહો માણુસ તો સ્પર્થ પણ ન કરે માંસ ઉત્પન્ન થતાની સાથેજ તેમા અતત જાતુઓ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે તેથી માંસાહાર કરનાર અતત

જતુઓનો પાતક બને છે પચેન્દ્રિય પ્રાણીનો વધ કરવાથી વધમા નિમિત્તભૂત થવાથી, તેના માસનું બક્ષણ કરવાથી પ્રાણીઓ નરકે જાય છે અને ત્યાં દુઃસહ પીડા લોગવે છે, જે પરલોકમા અનંત દુઃખને માટે અને આ લોકમા માત્ર ક્ષણવાર સુખને માટે યાદ તેવી માસ લોજનની પ્રવૃત્તિ કયો વિવેકી પુરુષ હુધાતુર હોય તો પણ કરે? અર્થાત્ નજ કરે વળી જીવહિંસાના પાપથી પ્રાપ્ત થયેલી નરકની વેદના સહન કર્યા વગર કોઈ પ્રકારે શાન્ત થતી નથી પ્રાણીનો વધ છે જેમા એવું માસ લોજન છોડી દેનાર અને દયા ધર્મનું આચરણ કરનાર જીવ બવોબવ સુખી થાય છે

માખણ ખાવાના દોષો.

છાશમાથી બહાર કાઢ્યા પછી અત્યુદ્ધૃત થયે તેમા ઘણા સૂક્ષ્મ જતુના સમૂહો પેદા થાય છે માટે વિવેકી પુરુષે એ તે માખણ ન ખાવું એક પણ જીવને મારવામા પાપ છે, તો જતુઓના સમુદાયથી બરપુર આ માખણનું કાણુ ઠાણુ માણસ બક્ષણ કરે? અર્થાત્ દયાળુ માણસ બક્ષણ ન કરે

મધ ખાવાના દોષો

અનેક જતુઓના સમુદાયનો નાશ થવાથી પેદા થએલું અને જીવુષ્ણનીય લાજવાળું એવા મધનું બક્ષણ કાણુ કરે? એક એક પુષ્પની અદરથી માખીઓ રસ પીને બીજે ઠેકાણે તે રસને વસે છે, તેથી પેદા થયેલું તે મધ કહેવાય છે

આવુ ઉચ્છિન્ન (એક) મધ ધાર્મિક પુરુષો ખાતા નથી. કાળકુટ એરનો કણીયો પણ ખાધો હોય તો તે પ્રાણના નાશને માટે થાય છે કેટલાક અજ્ઞાની છુપે કહે છે કે મધમા પગુ મીઠાચ રહેલી છે પણ જેનો આસ્વાદ કરવાથી ઘણા વખત સુધી તરકની વેદના સોગવવો પડે તેને તાત્વિક મીઠાચ કેમ કહેવાય? જેતુ પરિણામ દુ ખદાથી આવે તેમા મીઠાચ હોય તો પણ તે મીઠાચ ન કહેવાય, માટે મધનો રિવેરી પુરુષોએ ત્યાગ કરવો જોઈએ

ઉપર બતાવવામા આવેલ મદિરા, માસ, માખણ અને મધ આ ચાર અભક્ષ્ય મહા વિગ્રહ ગણાય છે તેમા ઘેર કિંસા સમાયેલી છે તેથી ધર્મપ્રેમી, દયાળુ અને પોતાના કન્યાણુ ઉચ્છુક આત્માઓએ તેનો સત્વર ત્યાગ કરવો જોઈએ

પાંચ પ્રકારના ઉબરણ પ્રમુખતાં કળો.

ઉબરકાના, વકના, પીપરના, કાકડીદુ બરના અને પીપલાના ફળ ધણા વસ જીવોઓ ભરપુર હોય છે, તેથી તે ખાંચે વૃક્ષના ફળો કદીપણ ખાવા નહિ બીજી ભક્ષ્ય મળ્યું ન હોય અને સુખાથી ચરીર દુર્બળ થઈ મર્યું હોય તો પણ પુણ્યાત્મા પ્રાણી ઉબરકાદિક વૃક્ષના ફળ ખાતા નથી

બત્રીસ અનતકાય

૧ સુરણ ૨ લસણ. ૩ લીલીકળદર ૪ બટાકા (આઉ) ૫ લીલોકચુરો ૬ સતાવરી ૭ હીરવીકદ ૮ કુવાર. ૯ ઘેર ૧૦ ગળો ૧૧ સકરીયા ૧૨ વચકારેલા ૧૩ ગાજર ૧૪ હુળી

૧૫ લોહી ૧૬ ગિરિકર્ણિકા ૧૭ કુમળા પદ્મ, ૧૮ ખરસોયો.
 ૧૯ ચેકનીલાજી ૨૦ લીલીમોચ ૨૧ લુલીના ઝાઝનીછાલ
 ૨૨ ખીલોડા ૨૩ અમૃતપેલી ૨૪ મુલાનાકદ ૨૫ ભૂમિદોડા
 (બિવાડીના ટોપ) ૨૬ નવાઅકુરા ૨૭ વચ્ચુવાની બાજી
 ૨૮ સૂકરનતિના વાલ ૨૯ પાવકાની સાજી ૩૦ કુણીઆબલી
 ૩૧ રતાજી. ૩૨ પીડાજી

ઉપર જણાવેલ બીજીશ અનતકાયોને સર્વ પાપહીર
 શ્રાવક-શ્રાવિકાઓએ ત્યાગી દેવાની જરૂર છે વળી તે બધી જ
 વસ્તુઓ કાંઈ દાન ઉપયોગમા આવતી નથી કેટલીક તો
 એવી છે કે આખી જીંદગી સુધી ખાવામા પણ આવતી નથી,
 તેમજ તેના દર્શન થવા પણ દુર્લભ હોય છે. છતાં પણ તે
 વસ્તુઓનો પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક અને ઈરાદાપૂર્વક ત્યાગ કરવામા
 નથી આવતો ત્યાં સુધી તે વસ્તુઓ સબધી નાહકનો પાપ
 બધ થયા કરે ■

અબળપ્રયાં કૃણ

અબળપ્રયા કૃણો કે જેતુ નામ યા સ્વરૂપ ચોતે યા
 ખીજા જાણના ન હોય તે ન ખાવાં જોઈએ. કારણ કે તેમ
 કરવાથી કદાચ નિષેધ કરેલા અથવા વિષવૃક્ષના કૃણો ખાવામા
 પ્રવૃત્તિ થઈ જાય, માટે વિદ્વાનોએ અબળપ્રયા કૃણો ન ખાવા

રાત્રિ લોજનથી થતા દોષો.

અનેક પાપસ્થાનોમા રાત્રિ લોજન પણ એક પાપનું જ
 સ્થાનક છે સૂર્યાસ્ત પછી અનેક સૂક્ષ્મજીવોની ઉત્પત્તિ થાય

❧ જે હવે ગમે તેવા જાળર પ્રકારમાં પણ દેખી શકાતા નથી રાગે ખાનારના કાષ્ઠમાં તે હવે ઉડી ઉડીને પડે છે, અને મરણને શરણ યાચ છે

રાત્રિ સોજનના દોષને જાણનાર જે મનુષ્ય કિંવસના પ્રારંભની અને અંતની જમે ઘડીનો ત્યાગ કરીને બાકીના કિંવસે સોજન કરે છે, તે પુણ્યનું જાળન યાચ છે જે મનુષ્યે કિંવસે ત્યાગ કરીને રાત્રિએ જ સોજન કરે છે, તેઓ રત્નનો ત્યાગ કરીને કાચનો જ સ્વીકાર કરે છે જે ધન્ય પુરૂષે સર્વજ્ઞ રાત્રિ સોજનની નિરૂત્તિ કરે છે, તે પોતાના અર્ધ આયુષ્યના અવશ્ય ઉપનાસી યાચ છે રાત્રિ સોજનથી યના પાપને પ્રભાવે પરમવે ધ્રુવક, કાગડા, બિલાડા, ગીધ, શબર, જીરક, સર્પ, વીછી અને ઘેા અથવા ગરોળી આદિની નીચ યોનિમાં જન્મ ધારણ કરવો પડે છે એ અવતારને પામેલા પશુ પક્ષીઓ મોટેભાગે માસનો જ આહાર કરનારા હોય છે, એટલે ત્યાથી મરીને તેઓ દુર્ગતિમાં આવ્યા બાદ તે ત્યાથી એ પણ મિદ્ધ યાચ ❧ કે રાત્રિ સોજનનો કરનારો તિર્થંજ મતિમાં જઈને પર પરાએ નરકઆગિ દુર્ગતિનો મેમાન યાચ છે

રાત્રિ સોજનનો ત્યાગ ધર્મદ્રષ્ટિએ હિતકર છે એટલું જ નહિ, પરંતુ આરોગ્યની દ્રષ્ટિએ પણ તે સૌને અત્યંત હિત કરનારો જ ❧ રાત્રિ સોજન કરનારાઓને શારીરિક તુકયાન શુ યાચ છે તેની નોંધ લેતા શાસ્ત્રકારો કુશભારે ❧ કે -

મેઘા પિપીલિકા હન્તિ, યુકા કુર્યાજ્જલોદરમ્ ।

કુરુને મશ્વિકા વાન્તિ, કુષ્ઠરોગ ચ કોલિકઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ-કીડી બુદ્ધિનો નાશ કરે છે, જી ખાવામાં આવે તો જલોદર રોગ થાય છે, માખી ઉચ્ચી કરાવે છે, અને કૌશળિયો કોલ રોગ કરે છે

ફણ્ડકો દારુણઙ્ક ચ, ત્રિતનોતિ ગલબ્યથામ્ ।

વ્યજ્ઞનાન્તનિપતિતસ્તાહુ તિષ્ઠતિ શૃથિક ॥ ૨ ॥

અર્થ-કાઠો અગર લાકડાનો કકડો ખાવામાં આવી જાય તો ગળામાં તકલીફ કરે છે શાકમાં પડેલો વીઠ તાળવાને વિધો નાખે છે

વિલપ્તથ ગલે વાલઃ, સ્વરમદ્વય જાપતે ।

શ્વપાદયો દષ્ટદોષા, સર્વેષા નિશિ મોજને ॥ ૩ ॥

અર્થ-ગળામાં વાળ આવે તો સ્વરભગ થઈ જાય છે એ વિગેરે રાત્રિ લોજનના દેખીતા દોષો સૌને થાય

ઉપર જણાવ્યા મુજબ રાત્રિ લોજનનો ત્યાગ નહિ કરનારને આ લોકમાં તેમજ પરલોકમાં એમ જન્મે લોકમાં ગેરફાયદો થાય છે રાત્રે હોટલ આદિમાં ખાનારને શારીરિક નુકશાન ઉપરાત મરણ મુર્ધાનું મહાન નુકશાન પણ થયું છે, જે આજના ન્યુસપેપરોમાં વાચનાથી મલૂમ પડે છે અન્યત્ર પણ કહ્યું છે કે —

ચત્વારિ નરકદ્વારાણિ, પ્રથમં રાત્રિમોચન ।
પરસ્ત્રીગમનં ચૈવ, સન્ધ્યાનાઽનન્તરમ્પરિકે ॥

ચાર નરકના બારણામાં પ્રથમ રાત્રિ ભોજન છે, બીજું
પરસ્ત્રીગમન છે, ત્રીજું લીધું અથાણું (સુશાળ્યા વિનાનું) જેને
ભોજન અથાણું કહે છે, અને ચોથું અનંતકાલ એટલે તમામ
જાતના કલ્મસો વગેરે છે

મધ-માસાશન રાત્રી, મોઝન, વદમક્ષણમ્ ।
યે કુર્ન્તિ ઘૃથા તેષા, તીર્થયાત્રા અપસ્તપઃ ॥

અર્થ-દાડ-માસ, રાત્રિ ભોજન, અને કલ્મસો મક્ષણ
ને દોકો કરે છે, તેની તીર્થયાત્રા, તપ-અપ બધું દોક
થાય છે

મધમ.સાશનં રાત્રી, મોઝન વદમક્ષણ ।
મક્ષણાન્નરકં યાતિ, વર્જનાત્ સ્વર્ગમાપ્નુયાત્ ॥

અર્થ-દાડ, માસ મક્ષણ, રાત્રિ ભોજન અને જમીનકંડના
મક્ષણથી નરકમાં જવાય છે અને તેને છાત્રી દેવાથી સ્વર્ગ
પ્રાપ્ત થાય છે

ચાતુર્માસ્યે તુ સપ્રાપ્તે, રાત્રિમોજ્યં કરોતિ ષા ।
તસ્ય શુદ્ધિર્ન વિગ્રેત, ચાન્દ્રાપણશતૈરપિ ॥

અર્થ-ચાતુર્માસ આવે છને જે રાત્રે ખાય છે, તેની
મેકરો ચાન્દ્રાપણ તપથી ૫૩ શુદ્ધિ થતી નથી

મેઘા પિપીલિકા હન્તિ, યુકા કુર્યાજ્જલોદરમ્ ।

કુરુતે મક્ષિકા વાન્તિ, કુષ્ઠરોગં ચ કોલિકઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ-કીડી બુદ્ધિનો નાશ કરે છે, જી ખાવામા આવે તો જલોદર રોગ થાય છે, માખી ઉગ્રી કરાવે છે, અને કુષ્ઠરોગીયો કોલ રોગ કરે છે

ફળટકો દારુણ્ડ ચ, પિત્તનોતિ ગલવ્યથામ્ ।

મ્યજ્જનાન્તનિપતિતસ્તાલુ વિધ્યતિ વૃથિકા ॥ ૨ ॥

અર્થ-કાટો અગર લાકડાનો કકડો ખાવામા આવી જાય તો ગળામા તકવીશ કરે છે ચાકમા પડેલો વીછુ તાળવાને વિંધો નાખે

વિલગ્નથ ગલે વાલઃ, સ્વરમદ્ગય જાયતે ।

હત્યાદયો દષ્ટદોષા, સર્વેષા નિશ્ચિ ભોજને ॥ ૩ ॥

અર્થ-ગળામા વાળ આવે તો સ્વરભગ થઈ જાય છે એ વિગેરે રાત્રિ ભોજનના દેખીતા દોષો સોને થાય છે

ઉપર જણાવ્યા મુજબ રાત્રિ ભોજનનો ત્યાગ નહિ કરનારને આ લોકમા તેમજ પરલોકમા એમ બન્ને લોકમા ગેરફાયદો થાય છે રાત્રે હોટલ આદિમા ખાનારને શારીરિક નુકશાન ઉપરાત મરણ સુધાનું મહાન નુકશાન પણ થયું છે, જે આજના ન્યુસપેપરમા વાચનાથી માલુમ પડે છે અન્યત્ર પણ કહ્યું છે કે —

ચત્વારિ નરકદ્વારાણિ, પ્રથમં રાત્રિમોક્ષન ।
પરસ્ત્રીગમન ચૈવ, સન્વાનાઽનન્તરાધિકે ॥

આર નરકના બારણામાં પ્રથમ રાત્રિ ભોજન છે, બીજું
પરસ્ત્રીગમન છે, ત્રીજું લીધું અથાણું (સુકાળ્યા વિનાનું) જેને
ભોજન અથાણું કહે છે, અને ચોથું અનંતકાલ એટલે તમામ
જાનના કંઈમૂળે વહેર છે

મધ-મામાનન રાત્રી, મોક્ષન, વદમણમ્ ।
યે કુર્નન્તિ પૃથા તેષા, તીર્થયાત્રા જ્વસ્તપઃ ॥

અર્થ-દાર-માધ, રાત્રિ ભોજન, અને કંઈમૂળનું ભણણું
જે લોકો કરે છે, તેની તીર્થયાત્રા, તપ-જપ બધું ફેલે
થાય છે

મધમ.સાનન રાત્રી, મોક્ષર્ન વદમણર્ન ।
મણ્ણાન્નરક યાત્રિ, વર્જનાત્ સ્વર્ગમાપ્નુયાત્ ॥

અર્થ-દાર, માસ ભણણું, રાત્રિ ભોજન અને જમીનકાંડના
ભણણથી નરકમાં જવાય છે અને તેને ઊડી દેવાથી સ્વર્ગ
પ્રાપ્ત થાય ॥

ચાતુર્માસ્યે તુ સપ્રાપ્તે, રાત્રિમોજ્ય કરોતિ યઃ ।
તસ્ય શુદ્ધિર્ન વિગ્રેત, ચાન્દ્રાવળશૃતૈરપિ ॥

અર્થ-ચાતુર્માસ આવે છને જે રાત્રે ખાય છે, તેની
સેકરે ચાન્દ્રાવળ તપથી પણ શુદ્ધિ થતી નથી

માર્કંડેય પુરાણમાં પણ કહ્યું છે કે—

અસ્ત ગતે દિવાનાયે, આપો રુધિરમુચ્યતે ।
અન્ન માસસમ પ્રોક્ત, માર્કંડેય મહર્ષિણા ॥

અર્થ—સૂર્ય અસ્ત થયા પછી પાણી પીવું તે લોહી
બરાબર છે અને અન્ન ખાવું તે માત્ર બરાબર છે, એમ માર્કંડેય
ઋષિએ કહ્યું છે

પદ્મ પુરાણમાં પણ કહ્યું છે કે—

મૃતે સ્વજનમાત્રેષિ, સુતરુ જાયતે કિલ ।
અસ્તં ગતે દિવાનાયે, મોજન ક્રિયતે કથમ્ ॥
ઉદકમપિ ન પાતવ્ય, રાત્રય યુધિષ્ઠિર ।
તપસ્વિના વિશેષેણ, ગૃહિણા તુ વિવેકિના ॥

કોઈ સ્વજન માત્ર મરી જાય ■ તો સુતર આવે છે
તો પછી સૂર્ય અસ્ત થયા પછી ભોજન કરાય જ કેમ?

હું યુધિષ્ઠિર વિવેકી ગૃહસ્થીએ તથા તપસ્વીએ તો
રાત્રિને વખતે ખાસ કરીને પાણી પણ પીવું ન જોઈએ

આ મુજબ દરેક શાસ્ત્રોમાં નિષેધ કરાયેલા રાત્રિ ભોજનના
પાપને તિલાંજલિ આપી, સ્વ અને પર આત્માઓનું રક્ષણ
કરવું એ સમગ્ર અને બુદ્ધિમાનોનું ખાસ કર્તવ્ય બની
જાય છે.

મુખ્યત્વે હાથેથી માટે જ રાત્રિ સોજન નહિ કરવું તેમ ન બને તો ચોમાઝામાં તો ન જ કરવું અને છેવટે તેમ કરવા માટે પણ અશક્ત અને પ્રમાણી આત્માઓએ પર્વ-તિથિએ તો છાપી જ દેવું રાત્રિ સોજનનો ત્યાગ કરવામાં જે શુભો રહેવા છે તે કહેવાને સર્વજ્ઞ સિવાય કોઈ સમર્થ નથી

દ્વિદ્વિજનુ રવરૂપ

કાચા ગોરસ એટલે કાચા દુધ, કાચા ફર્કો અને કાચી છાસમાં દ્વિદ્વિજ મળવાથી તેમાં ઉત્પન્ન થતા સૂક્ષ્મ જતુઓ ડેવળી ભગવતોએ જોયા છે તેથી વિવેકી આત્માઓએ તેનો ત્યાગ કરવો. દ્વિદ્વિજ એટલે જેની બે ફાડ યાચ તેવા વાલ, વડાણા, મગ, અડક, તુવેર આદિ સઘળી જાતના કઠોળ ગણાય છે જેમાંથી તેલ નીકળતું હોય, અને બે ફાડ થતી હોય તો તે કઠોળમાં ગણાય નહિ જેની બે ફાડ યાચ એવા મધજા કઠોળના લીલા સુકા શાક સાથે અથવા જે વસ્તુમાં કઠોળ આવતું હોય તે સઘળી વસ્તુ માથે જેમકે કઠોળની દાળ, કઠોળનો લોટ, કઠોળની સીંગ, કઠોળની લાછ વગેરે સાથે કાચું દુધ, કાચું દહીં અને કાચી છાસ (કાચી એટલે બધા સુધી આમળી દાઝે એવી ગરમ ન યાચ લ્યા સુધી) ખાઈ શકાય નહિ કેટલીક જગ્યાએ છાસ મામાન્ય જેવી ગરમ યાચ એટલે ચણાનો લોટ નાખે છે, તે પણ ઠીક ન કહેવાય કઠોળ ખાધા પછી હાથ, મો બસબર ચાક કરીને દહીં, દુધ, છાસ લઈ શકાય છે અને સાથે ખાવામાં જ દોષ ગણાય છે

ક્રિદ્ધાના સ્વરૂપને સમજી સૌ કોઈ એ પાપમાથી બચવા પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે. તે ઉપરાંત પુષ્પિતજ્ઞાત એટલે વાંચી અન્ન, જ્ઞાત, રોટલો વિગેરે તથા બે રાત્રી બ્યતીત થયેલું દહીં અને દોહી ગયેલું અન્ન એટલે જેનો રસ ચલિત થઈ ગયો હોય, કાળ બ્યતીત થયેલો મીઠાઈ વગેરે. ઉપરાંત હિંમ (ખરફ), કરા, સ્વર્વ પ્રકારનું વિષ, કાચી માટી વગેરે, તુચ્છ ફળ જેમા ખાવાનું અલ્પ અને ફેંકી દેવાનું ઘણું હોય તે સંધાનક-ખાળ અચાલુ વિગેરે, બહુ ખીજ અને રીંગણા વિગેરે અલક્ષ્યે સમજવા અલક્ષ્યનું સ્વરૂપસમજી સૌ કોઈ એ પાપમાથી બચવા પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે. કારણ કે સર્વ ધર્મમાદ્યા ધર્મ જ મુખ્ય છે, એમ જાણીને બ્રહ્મ પદાર્થને વિષે વિવેક ભુજિ-વાળો આવક અનુક્રમે સસારમાથી મુક્ત થાય છે,

નિરર્થક પાપમાથી બચવા માટે શ્રાવકોએ લોગ અને ઉપલોગોની વસ્તુનું પરિભાષુ પણું કરવું જોઈએ અને તે માટે નીચે જણાવેલ ચૌદ નિયમોને સવાર-સાજ ધારવા અને સંકેલવાની જરૂર છે,

ચૌદ નિયમની વિગત.

૧ સચિત્ત—દિવસમા જેટલા સચિત્ત દ્રવ્ય મુખમ્મ નાખવા હોય તેની સંખ્યા નક્કી કરવી.

૨ દ્રવ્ય—મુઠા ભુઠા નામવાલો અને સ્વાદવાળી જેટલી થીન્ને ખાવી હોય તેની સંખ્યા ધારવી.

૩ વિગય—ધી, બોળ, દૂધ, હઠી, તેલ અને કડા એ
 ૭ વિગયમાથો નિરતર એક વિગયનો (મૂળધી અથવા કાચી)નો
 ત્યાગ કરવો.

૪ ઉપાનહ—ભેડા, ચપલ, મીઠા, પાવડી વિગેરેની
 સખ્યા ધારવી.

૫ તબોલ—સોપારી, એવચી વિગેરે મુખવાસ
 ખાવાનું માપ ધારવું.

૬ વસ્ત્ર—દિવસમાં અમુક વસ્ત્ર પહેરવાની નખ્યા
 ધારવી.

૭ કુમુમ—મુઘવાની વસ્તુનું વજન ધારવું.

૮ વાહન—માટી, ઘોડા, ઉટ, મોટર, ટ્રક, હાથ,
 બસ, ખાદિ વાહનોમાં બેસવાની સખ્યા ધારવી.

૯ શયન—શય્યા, આસન, માટી ઉપર બેસવાની
 સખ્યાનું માપ ધારવું.

૧૦ વિલેપન—શરીરે વિલેપન કરવાની વસ્તુનું માપ
 કરવું.

૧૧ અઘાશર્ષ—અઘાશર્ષિ તે વિરે નિયમ ધારવો.

૧૨ દિશિ—એ વિશામાં જવાની મર્યાદા બાધવી.

૧૩ સ્નાન—સ્નાનની ગણતરી કરવી.

૧૪ સાતપાણી—ભોજન પાણીનું વજન ધારવું.

પૃથ્વીકાય—માટી, ખારો, ચાક, મીઠું, ખાદિ વાપર
 વાનું પરિમાણ ધારવું.

અપ્પકાય—પાણી પીવાનું તથા વાગરવાનું વજન
મારવું.

તેલિકાય—ચુલા, હીવાનું પરિમાણ કરવું.

વાલિકાય—પળા, હીંઠાલા, વિગેરેનું પરિમાણ કરવું.

વનસ્પતિ—ઉપયોગમા આવતી લીલોતરીનું નામથી
તથા તોલથી પરિમાણ કરવું

અસિ—સોય, કાતર, સુડી, આદિ વાપરવાની સજ્જાનું
પરિમાણ કરવું

મસ્તી—ખડીયા, કવચ વાપરવાની સજ્જા ધારવી

કૃષિ—હળ, કુહાડા, પાવડી, કેસ વિગેરે વાપરવાની
સજ્જાનું પરિમાણ કરવું

જગતમા ખાલની, પીવાની, જોડવાની અને વાપરવાની
અનેક ચીજો છે તે સમસ્ત વસ્તુઓના ભોગવટો આપણે એકી
સાથે કરતા નથી અને કરી શકવાના પણ નથી છતાં પણ
પચ્ચજખાણ (પ્રતિજ્ઞા) ના અભાવે તે તે વસ્તુ ઉપર આપણી
ધૃવ્ધાઓ ચોટેલી જ રહે છે એટલે તે ધૃવ્ધાઓદ્વારા આપણે
આત્મા તે તે વસ્તુઓને નહિ ભોગવવા છતાં પાપને ઉપા-
ર્જન કર્યા કરે છે અર્થાત્ નાહકમા તે પાપોથી આત્મા
લેપાય છે એટલે તે સમસ્ત પાપોમાથી મુક્ત થવા માટે દરેક
માવક શ્રાવિકાએ ઉપર જણાવેલ નિયમોનું હમેશ પાલન
કરવું જોઈએ તે જ મુજબ પદર કર્માદાનોના વ્યાપારોને
પણ ત્યાગ કરવો અત્યંત જરૂરી છે એક આત્મા ઠાઈ પદર

જાતના વ્યાપર કરતો નથી છતા તેનો ત્યાગ નહિ હોવ
તે પાપોનો પોદ્ધો પણ નાકેક આપણા આત્મા ઉપર ચ
વીએ છીએ. માટે જે વ્યાપાર વિના આજીવીકા નહિ
થાતી શકતી હોય, તે સિવાય ગાડીના (કર્મોદાનો) બધા
પ્રાપવાલા વ્યાપારોનો સમસ્ત આવકોએ ત્યાગ કરવો જરૂરી

ત્યાગ કરવા લાયક પદ્ધતિ કર્મોદાનો,

૨ ગાર કર્મ—ચુનો, ઇંટ, નલોયા, વિગેરે પકાવવા
વ્યાપાર કરવો નહિ

૩ વન કર્મ—જંગલ કાપવાનો, ફુલ, શાક, લાકડા
વિગેરે વનસ્પતિનો વ્યાપાર કરવો નહિ

૪ શિકેટ કર્મ—ગાડા, હજામ પ્રમુખ તૈયાર કરી વેચવા નહિ

૫ ભાટક કર્મ—ગાડી, ઘોડા વિગેરે ભાટે ફેરવવા નહિ

૬ રફોટક કર્મ—મુરગ ફેડાવવી નહિ, ખાણ ખો
વાવી નહિ, કોન કુવા વાવ ખોદાવવાનો ધર્મ કરવો નહિ

૭ દત્ત વાણિજ્ય—દાથીદત્ત વિગેરેનો વ્યાપાર
કરવો નહિ

૮ લાક્ષ વાણિજ્ય—લાખ વિગેરેનો વ્યાપાર
કરવો નહિ

૯ રસ વાણિજ્ય—મધ, મદીરા માસ, માખણ, વિગેરે
રેનો વ્યાપાર કરવો નહિ

૧૦ વિષ વાણિજ્ય—અફીણ, સોમવ, કે વરછના
આદિ ઝેરનો વ્યાપાર કરવો નહિ

૧૦ કેશ વાણિજ્ય—પશુ ધખીના વાળ-પીંછા વિગેરેનો વ્યાપાર કરવો નહિ

૧૧ યંત્ર પીલણુ—મીઠ, છુન સચા, ઘટી, ધાણી, વિગેરેનો વ્યાપાર કરવો નહિ

૧૨ નિર્જા છુન કર્મ—બળદ, ઘોડા, વિગેરેને નપુસક કરવા નહિ તથા તેમના નાક, ઠાન આદિ અગોપાગ છેડવાનો વ્યાપાર કરવો નહિ

૧૩ દંડદાન કર્મ—વનખા, સીમખા કેઈપણ જમ્યાએ અગ્નિદાહ મૂકવો નહિ

૧૪ જળ શોષણુ કર્મ—સરોવર તળાવ વિગેરેના ધાણી સૂકાવી નાખવા નહિ

૧૫ અસતી પોષણુ—રમતને ખાતર કુતરા-મીઠાડા મેના, પોપટ વિગેરે પાળવા નહિ તથા વ્યાપાર નિમિત્તે અસતી સ્ત્રી વેશ્યાદિકને પોષવી નહિ

અનર્થદંડ વિરમણુ. (ત્રીજી ગુણ મત)

નાહકમા વિના સ્વાયે જેમા આપણને કશો લાભ થતો ન હોય એવી ક્રિયાઓ કરી આત્માને દંડનો એનું નામ અનર્થ દંડ કહેવાય છે શાસ્ત્રકારોએ અનર્થદંડના ચાર પ્રકાર બતાવ્યા છે અપધ્યાન, પાપોપદેશ, હિસામદાન અને પ્રમાદચરણુ

૧ અપધ્યાન—વૈરીનો ઘાત કરે, રાજા થાકે, ગામ નગર વિગેરેને સજગાવી દેકે, વિગેરે અરાજક ધ્યાન કરવા

અર્થાત્ આર્ત રોદ્ધ મ્યાન કરવા તે અપધ્યાન કહેવાય આર્ત
અપધ્યાન કરવું નહિ

૨ પાપોપદેશ-જે સૂચના સલાહ કે શિખામણ આપ
વાથી અન્યને આરજ સમારજ કરવાની પ્રેરણામળે તે પાપો
પદેશ. જેમકે-બળદોને હમન કરો, ઘોડાઓને ષઢ (નપુસક)
કરો, વૈરીઓનું નિકેદન કાઢો, યશન અરવને તેજ કરો,
વિગેરે કહેવું તે અનર્થદહ છે

જેની જવાબદારી પોતાના માથે નથી તેવાઓને આવા
શબ્દો કહેવા તે પાપોપદેશ ॥

૩ હિ અમહાન-ગાડુ, હજ, યશન, અગ્નિ, આબેહુ,
ખાડણિયો, વગેરે હિસાબા કાસણખૂન વસ્તુઓ દયાળુ આવકે,
વગર પ્રયોજને ભુલિયુ ઠંડાપણ વાપરવા કે લોઠામા સારા
યવા માટે ખીબને ન આપવી

૪ મમાદાચરણ-કુતૂહલથી ગીત, નાચ અને નાટક
વિગેરે ભેવા નહિ, વિકાર પોષક કામચાસમા આસક્તિ
રાખવી નહિ, ભુગાર અને મદિરાગ્નિ સેવન કરવું નહિ,
જળક્રિયા, કિંટાણા વગેરેની કિંડા અને આપસમા જનાવરોના
યુદ્ધ કરાવવા નહિ દુષ્ખનના પુત્ર પરિવાર ઉપર વૈર વાળવું
નહિ, ખાનપાન સબધી, રત્રી સબધી, દેશ સબધી તથા
રાજ્ય સબધી નિરર્થક અર્થા કરવી નહિ રોમ અને રસ્તાના
પરિશ્રમ વિના આખીરાત યુર રહેવું નહિ તેમજ ૧

દર ભગવાનના મંત્રિની અંદર વિલાસ, હાસ્ય, શુકેલુ, નિદ્રા તથા કંજીઓ, કરવો નહિ, તેમજ પરસ્ત્રી વિગેરેની કુબંધા અને ચાર પ્રકારના આહારનો પણ જિનમંદિરમા ત્યાગ કરવો.

કારણ કે ઉપર જણાવ્યું એ બધું પ્રમાદાયરણ હોવાથી તજવા લાયક છે.

ચાર શિક્ષા વૃત્તો.

૧ સામાયિક વ્રત.

આર્ત અને રોદ્ર ધ્યાનનો ત્યાગ કરી, તેમજ માનસિક, વાચિક તથા પાપકર્મોનો ત્યાગ કરી, મુહૂર્ત પર્યન્ત સમતા ધારણ કરવી તેનું નામ સામાયિક છે. સામાયિકમા મમ અને જાય, એમ બે શબ્દો છે, તેમા સમ એટલે રાગદેવનો અભાવ અને જાય એટલે જ્ઞાનાદિનો લાભ દ્રુકમા સમાય એટલે પ્રથમ મુખની પ્રાપ્તિ અને તે માટેનું મત તે સામાયિક વ્રત છે. જ્યાંસુધી પ્રાણો સામાયિકમા રહે છે ત્યાંસુધી તમા જેટલી વાર સામાયિક કરે તેટલીવાર તે અશુભ કર્મનો નાશ કરે છે. સાચક સામાયિક કરે છે ત્યારે સાધુ જેવો થાય છે માટે ઘણીવાર સામાયિક કરવું જોઈએ. કિમર ચિત્તવાળા મતધારી ગૃહસ્થોના પણ ચદ્રાવતસક રાજની માફક સચિન કર્મોનો દાય થઈ જાય છે.

૨ દેશાવકાશિક વ્રત

દિશાપરિણામ રૂપ પ્રથમ ગુણવ્રતમા દશ દિશાઓમા પ્રવૃત્તિની જે મર્યાદા બાધવામા આવે છે તે જીદગી ભરની

હોય ॥ તે મર્યાદાને કિલ્લ, શત્રિ, કે પ્રહર પૂરતી વધુ દુઃખાવવી તેનું નામ દેશાવકાશિક મત છે, આ દેશાવકાશિક મતમા માત્ર દિશાનું જ પરિમાણ છે એમ નહિ પણ ઉપલક્ષ્યથી લોગોપલોગ મતોના પણ સંલેપો આ મતમા કરવામા આવે ॥ તે સર્વને દેશાવકાશિક કહે ॥

૩ પૌષધ મત.

અષ્ટમી ચતુર્દશી આદિ ચાર પર્વમા ઉપવાસાદિ તપ કરવો, પાપવાળા સંદોષ બ્યાપારનો ત્યાગ કરવો, બ્રહ્મચર્ય પાળવું અને સ્નાનાદિ શરીર સંસ્કારોનો ત્યાગ કરવો એમ પૌષધ મત ચાર પ્રકારનું છે ધર્મનું પૌષણ કરે તે પૌષધ આ ચારે પ્રકારના પૌષધ સર્વથી અને દેશથી એમ બે પ્રકારે થાય છે તેમા પૂર્વાચાર્યોની પરપરાએ હાલમા આહાર પૌષધ સર્વથી અને દેશથી તથા ભાકીના પૌષધ સર્વથી જ થાય ॥ આહાર પૌષધમાં ચક્રવિહાર ઉપવાસ તે સર્વ પૌષધ છે અને તિવિહાર ઉપવાસ, આયજિવ, નિવિ, એકાદશ્ય વગેરે દેશ પૌષધ છે, અન્યમતોની અપેક્ષાએ આ મતમા ત્યાગની તાલીમ વિશેષ મળે છે, સાધુ જીવનની પવિત્રતાનો આશિક પરિચય થાય છે, કારણ કે તેથી યાવજજીવનું નહિ તો પણ ચાર પ્રહર કે આઠ પ્રહરની મર્યાદાવાળું સામાયિકનું જ આચરણ થાય છે

ગૃહસ્થપણમા રહીને પણ દુષ્ટો કરીને ખાતી ચકાય એવું પવિત્ર પૌષધ મત જે પાળે છે, તે ચુનઘીપીતાની પેઠે ધન્યવાદને પાત્ર છે

૪ અતિથિ સવિભાગ મત.

અન્ન, પાણી, આદિ ચાર પ્રકારનો આહાર, પાત્રો, વસ્ત્ર, અને રહેવા માટે મુકામ અતિથિઓને-સાધુઓને આપવું તે અતિથિસવિભાગ નામનું મત છે.

હંમેશા જે સત્ પ્રવૃત્તિમાં જ લયલીન હોય છે તે અતિથિ કહેવાય છે અને સવિભાગ એટલે પોતાને માટે તૈયાર કરેલા શુદ્ધ નિર્દોષ, ખાન, પાન વસ્ત્ર ઔષધ વિગેરે દેગ, કાલ, શ્રદ્ધા, સત્કાર, કમ, પાત્ર, વગેરેને ધ્યાનમાં લઈને ઉચ્ચ પ્રકારની ભક્તિ વડે કેવળ આત્મ કલ્યાણની પ્રુદ્ધિથી પથ મહામતધારી મુનિરાજને દાન આપવું તે અતિથિસવિભાગ કહેવાય છે. સયમનું તથા શરીરનું રક્ષણ કરવા માટે તથા શીત, તાપ, ડાસ મરજીરાદિના ઉપદ્રવને દૂર કરવા માટે સાધુઓને વસ્ત્ર દાન આપવાની જરૂર છે. તે મિવાય ધર્મ ધ્યાનમાં રિયરતા રહી શક્તી નથી તેજ પ્રમાણે રહેવાને મુકામની પણ જરૂર છે. પાત્ર મિવાય અન્ન પાણી લેવામાં અને આહાર કરવામાં અકચણ પડે છે માટે પાત્ર દાનની જરૂર છે. ચાર પ્રકારનાથી કેઈ પણ બાતનું દાન આપવું તે ભવ સમુદ્રમાંથી તારનારૂં બને છે. ઉત્તમ મુનિને દાન આપવાના પ્રભાવથી સગમક નામનો વાછરડાને પાળવાવાળો (સાતીસદ્રના પૂર્વ ભવનો જીવ) ચમત્કાર ઉત્પન્ન કરે તેટલી સપત્તિ પામ્યો હતો.

બાર મતોમા લાગતા અતિચારોનો ત્યાગ કરવો.

અતિચારવાળા મનો કલ્યાણને માટે યત્ન નથી. માટે દરેક મનમા લાગતા અતિચારો તજવા જોઈએ અતિચારોની વિરતૂત હકીકત બીજા અન્યોથી અથવા ગુરુગમથી જાણી લેવો. અહો તો મતોમા લાગતા અતિચારોથી બચવા માટે કયા કયા સાવધાની રાખવાની જરૂર છે તેનો દુઃસ્વાર રણ કરીએ છીએ

મતોના અતિચારોથી બચવાના ઉપાયો.

હોધથી મનુષ્ય અથવા પશુઓને સખન બધને બાધવા નહિ કોઈ પ્રાણીના અગોપાગ છેલ્લા નહિ પ્રાણીઓ પાસેથી ગળ ઉપરાત કામ લેવું નહિ મતલબ કે ઘેર, મજૂર, નોકર, ચાકર, વિગેરે પાસેથી દયા ધર્મ ન હણાય તે રીતે કામ લેવું પ્રાણીઓના મર્મસ્થાનાદિમા પ્રહાર કરવો નહિ. પ્રાણીઓને ભૂખ્યા તરસ્યા રાખવા નહિ બીજાને દુઃખ યાય તેવો પાપ કારી ઉપદેશ આપવો નહિ વિચાર કર્યા સિવાય કે અભિ પ્રાપ્ત જાણ્યા વિના એકાએક કોઈને 'તું ચોર છે' 'બધભિચારી છે' એવો ખોટો આરોપ બીજા ઉપર મૂકવો નહિ. બીજાની ખાનગી વાત અનુમાનથી જાણી પ્રગટ કરવી નહિ અદરે. અદર પ્રીતિ તૂટી જાય તેવી ચાલી ખાલી નહિ. રત્ની અથવા મિત્રની શુભવાત ઉઘાડી પાડવી નહિ ખોટું નામુ લખવું નહીં જોડી સલાહ આપવી નહિ લોકોને ખોટું રસ્તું દોરી જનારા ભૂડા બાપણો કરવા નહિ કોઈને ચોરી કરવા પ્રેરણા આપવી

ધન તો બાહ્ય પદાર્થ છે, વળી તે અનિત્ય 'છે' અને અનેક
અનર્થોની ખાણ સ્વરૂપ છે, એવી તુચ્છ વસ્તુનો પણ જે
ત્યાગ કરી શકે નહિ, તે માણસ અત્યંત કાયર ગણાય અને
એવો નિમત્ત માણસ દુષ્કર એવા ચાત્રિય ધર્મને પાળવા
માટે કેરી ગીતે સમર્થ બની શકે ? અર્થાત્ ચારિત્ર પાળવા
સમર્થ બની શકતો નથી કારણ કે ચારિત્રમા તો પોતાનું
સર્વસ્વ બાહ્ય અને અભ્યંતર જે કંઈ છે તે તમામનો
ત્યાગ કરવાનો છે સ્વપણને તથા પોતાનાં માન્યતાઓને
પણ છોડીને કેવળ શુદ્ધને સમર્પિત રહેવાનું છે જેનામા
સ્વલ્પ ત્યાગ કરવા જેટલી પણ ઉદારતા નથી, તે
અતરંગ સુદમ ત્યાગ શી રીતે કરી શકવાનો હતો ?
તાત્પર્ય એ છે કે શક્તિ અનુસાર જે બાહ્ય ઉચિત દાન
કરે છે તે જ ઉત્તમ યોગના સાચા અધિકારી ■ કૃપણ
માણસોને કયાય અધિકાર મળતો નથી અને કદાચ મળી
જાય તો પણ તેમા સદ્ગુણ થતી નથી માટે જ જીવનમા
ઉદારતા કેળવવા માટે હંમેશા કંઈને કંઈ દાન ધર્મનું સાચું
રજુ કરવું જરૂરી છે ઔદાર્ય શુષ્ક અનેક શુભોની ખાણ છે
ઉદાર પુરુષો સજગતી 'અગરમત્તી' જેવા હોય છે તેઓ પોતે
બળીને પણ ખીજા અનેકને સુગંધ આપે છે અને આસ-
પામતા વાતાવરણને પણ મધમધાયમાન બનાવે છે એવા
ઉદાર શ્રાવકો જ પોતાના જીવનની પવિત્રતાથી અને
ઉદારતાથી વિશ્વમા જૈન શાસનનો પ્રભાવ વિસ્તારે છે

॥ ॐ ह्रीं श्रीं नमः ॥

श्री नमस्कार महामंत्र.

—(०)—

नमो अरिहताय ॥ १ ॥

नमो सिद्धाय ॥ २ ॥

नमो आयरियाय ॥ ३ ॥

नमो उग्रज्ज्ञाय ॥ ४ ॥

नमो लोए सन्नसाहय ॥ ५ ॥

एसो पच नमुफारो ॥ ६ ॥

सव्यसारण्यणाय ॥ ७ ॥

मगलाय च सव्येसि ॥ ८ ॥

पदम द्वय मगल ॥ ९ ॥

[५६-६, ४५६ (विश्रान्ति स्थान)-८, शुरु ७, ६५-
६९, ३६ अक्षर-६८]

—अरिहतेने नमस्कार याओ !

सिद्धेने नमस्कार याओ !

आयार्येने नमस्कार याओ !

उग्रज्ज्ञायने नमस्कार याओ !

लोकाभा सर्व साधुओने नमस्कार याओ !

आ पाथने 'करेवो' नमस्कार, सर्व पाथेने। भूगयी
नाथ करनार છે અને સર્વ મજ્જોમા પ્રથમ મજ્જરૂપ છે

‘ મગલમ્ ’

“ મહાન્તો મગાન્તેન્દ્રમહિનાઃ,
સિદ્ધાન્ત મિદ્ધિમ્થિતાઃ;
આચાર્યા વિનશાસનોન્નતિકરાઃ,
પૂજ્યા ઉપાધ્યાયકાઃ ।
શ્રીસિદ્ધાન્તમુપાઠકા મુનિચરા,
રત્નત્રયારાધકા ;
પશ્ચૈત્તે પરમેષ્ઠિનઃ પ્રતિદિન,
કુર્વન્તુ યો મગ્ગલમ્ ॥ ૧ ॥

—ધન્વો વડે પૂજ્ય એવા અરિહત ભગવતો, સિદ્ધિ
સ્થાનમાં ગ્રહેલા સિદ્ધ ભગવતો, જિનશાસનની ઉન્નતિ
કરનારા પૂજ્ય આચાર્ય ભગવતો, શ્રી સિદ્ધાન્તને સારી
રીતે લખાવનારા ઉપાધ્યાય ભગવતો અને રત્નત્રયને ધારણ
કરનારા મુનિ મહતો, એ પાંચે પરમેષ્ઠિઓ પ્રતિદિન તમારું
મગ્ગલ કરે। (૧)

—: પ્રણિધાન :-

હે પરમ મગ્ગલ નવકાર! તારા શરણે
આવેલા હું એટલું જ માગું છું કે તારા અચિન્ત્ય
પ્રભાવથી નિયમિત અખટ રીતે હિસાહથી અને
એકાગ્રતા સાથે તને આરાધનાનું સામર્થ્ય મારામાં
પ્રગટો, અને બીજું કશું જ જોઈતું નથી.

મકરણ છુકું.

આવકની દિનચર્યા.

શ્રી નમસ્કાર મહામંત્ર.

યોગશાસ્ત્રમા આવકની દિનચર્યામા સૌથી પ્રથમ કર્તવ્ય તરીકે શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રનું સ્મરણ કરવાનું ફરમાવ્યું છે -

‘નામ્ને સ્મૃત્ત ઉચિષ્ઠેન્, પરમેષ્ઠિસ્તુતિં પઠન્ ।’

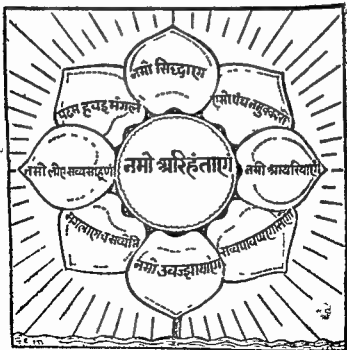
અર્થાત્ સવારમા જાણ મુહૂર્તમા ઉઠવું નિદ્રાનો ત્યાગ કરી પરમમંત્રને અર્થે શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રનું સ્મરણ કરવું

અન્યમ પશું કહ્યું છે કે “નિદ્રા કરી જાગેલો આત્મા મનમા નવકાર ગણતો રાખ્યા મુકે જુમિ ઉપર ઉભો રહી અથવા સુખપૂર્વક બેસી શકાય તેવા આસને બેસી પૂર્વ, ઉત્તર અથવા જે દિશામા જિનપ્રતિમા હોય તે દિશા તરફ સુખ કરે અને ચિત્તની એકાગ્રતા માટે કમલમધ્યથી અથવા હસ્તભાષાદિથી શ્રી નવકાર મંત્રને ગણે”

જમ્યા પછી સૌથી પ્રથમ શ્રી નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કરવાનું આ વિધાન એમ જવારે છે કે શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રની આરાધના એ એક માનવજીવનમા એક સુખ્ય અને અતિ મહત્વની ક્રિયા છે. અહીં તે સબધી પ્રયોજન મૂલ ઉપયોગી વિચારણા લાભકારી થયે તેથી જણાવીએ છીએ.

નવકાર ગણવાની વિધિ.

કમલજ ધ્યાન. યોગ શાસ્ત્રના આઠમા પ્રકાશર્મ
કહ્યું છે કે “આઠ પાખડીનું શ્વેત-ઉજ્જ્વલ કમળ ચિત્રવત્તુ.
તે કમળની કર્ણિકામાં એટલે મધ્ય ભાગમાં સાત અક્ષરવાળા
પદોલા પવિત્રમંત્ર, ‘નમો શ્રિહંતાણ’ ને ચિત્રવત્તે પૂર્વઆદિ
ચાર દિશાની ચાર પાખડીને વિશે અનુક્રમે ‘નમોસિદ્ધાણ’
આદિ ચાર પદનું અને વિશિષ્ટાને વિષે બાકીના ચાર પદનું

ચિતવન કરવું ” કમવમથ બાપતુ ચિત્ર અટી ઉપર આપ
વામા આવ્યું છે એ ચિત્રમા જતાબ્યા મુજબ મન, વચન
અને કાયાની મુદ્ધિથી બે ૧૦૮ વાર મૌન પૂર્વક શ્રી નરકાર
મંત્રનું ચિતવન કરવામા આવે તો લોજન કરવા છતાં પણ
ઉપવાસનું ફળ મળે છે

હસ્તજાપની વિધિ.—હસ્તજાપ કમવની રચનાપૂર્વક
મણુવામા જેઓ અશખ્ત હોય તેઓ હસ્તની આગળીના વેદાથી
નદાવર્ત કે શખાવર્ત વિગેરેના કમથી નમસ્કાર મહામંત્રને
ગણે તે જાપ પણ ઇષ્ટસિદ્ધિ આદિ ઘણા ફળોની પ્રાપ્તિ
કલાવનારો થાય છે કહ્યું છે કે “જે લબ્ય આત્મા હાથ વડે
નદાવર્ત, શખાવર્ત વિગેરે આવર્તોથી પચમગવ શ્રી નવકા
શમ નને જારની સખ્યાયો નવવાર એટલે હાથ ઉપર ફરતા
જાર વેદાને વિષે નવવાર અર્થાત્ એકસો આઠવાર ગણે છે
તેને પિશાચ વિગેરે દુષ્ટો ઉપદ્રવ કરતા નથી”

નદાવર્તથી જારની સખ્યા જમણા હાથે ગણવી અને
શખાવર્તથી હાજા હાથે નવની સખ્યા ગણવી એમ જારની
સખ્યાને નવ વખત ગણતા ૧૦૮ ની સખ્યા થશે

હાજા હાથે શખાવર્ત				જમણા હાથે નદાવર્ત			
૩	૪	૫	૦	૩	૪	૫	૧૨
૨	૬	૬	૦	૨	૭	૬	૧૧
૧	૮	૭	૦	૧	૮	૬	૧૦

જાંઘન આદિ સંકટના પ્રસંગો ઉભા થયા હોય તો તેવે પ્રસંગે આ આવર્તોને ઉત્તર કરીને અથવા જુ-તા-ક રિ-અ-મો-ન એ રીતે અક્ષરોને ઉત્તર કરીને અથવા પદ્મકવધમગલ, મગલાણુચમવેમિ, એ રીતે પદોને અવગા કરીને આ જાપ કરવો, એ પ્રમાણે એક લાખ આદિ મંજ્યા પ્રમાણુ જાપ કરવાથી જાંઘન આદિ કષ્ટો તુર્ત નાશ પામે છે

નવકારવાલીથી જાપ-કમલજાંઘ જાપ અથવા આવર્તો આદિથી હસ્તજાપ કરવાની શક્તિ ન હોય તેણે સૂત્ર આદિની માળાથી જાપ કરવો, જાપમાલાને પોતાના હૃદયની સમશ્રેણિમાં ધારણ કરવી જોઈએ અને તે માળા પહેરેલા વસ્ત્ર કે પગને સ્પર્શ કરે નહિ તેની કાળજી રાખવી જોઈએ તથા મેરુતુ ઉત્તરધન ન કરવું જોઈએ. એ રીતે વિધિપૂર્વકનેા જાપ અધિક ફળદાયી અને છે જાપ ઘણા મનુષ્યોની વચ્ચે કરવા કરતા એકાત્મક કરવો ઉત્તમ છે મત્રાક્ષરના ઉચ્ચાર કરીને કરવા કરતા મૌનપણે કરવો શ્રેષ્ઠ છે અને મૌનપણે કરવા કરતાં પણ મનની અદર કરવો તે શ્રેષ્ઠ છે

શ્રી પાદલિપ્તસૂરિજી એ પોતે કરેલી પ્રતિષ્ઠા પશ્ચત્તિમાં કહ્યું છે કે “માનસ, ઉપાશ અને લાખ્ય એવા જાપનાં ત્રણ પ્રકાર છે તેમાં કેવળ મનોવૃત્તિથી જ ઉત્પન્ન થયેલો અને માત્ર પોતાથી જ જાણી શકાય તે માનસજાપ(૧) બીજાને સંભળાય નહિ તેવી રીતે અદર બેલીને જાપ કરવો

કે ઉપશિષ્ય (૨) તથા બીજા સહજાતી તેની રીતે
 રપષ્ટ ઉચ્ચાર પૂર્વક કરવો તે સાધ્યભાષ્ય (૩) એ ત્રણે
 ભાષ્યમાં શ્રીલ કરતા બીજા અને બીજા કરતા પહેલાં શ્રેષ્ઠ
 આમ હકીમ્ત હોવા છતાં શરૂઆતના અભ્યાસીએ તે ભાષ્યની
 શરૂઆત સાધ્યથી જ કરવી ઉત્તમ છે એમો સાધ્ય ભાષ્યને

એટલે ચિત્તની લીનતા, એકાગ્રતા, સ્થિરતા, કે પરમાત્મ સ્વરૂપમા રમણતા, કે જે ધ્યાનની સર્વોત્તમ ટોચ છે.'

આ મહામત્રનું, અદ્ભુત અને વિસ્તૃત વર્ણન નીચેલખેલા શ્રયોમા છે શ્રી મહાનિગીથસૂત્ર, શ્રી આવશ્યક નિયુક્તિ, શ્રી વિશેષાવશ્યક ભાષ્ય, શ્રી યોગશાસ્ત્ર, શ્રી આદ્યદિનકૃત્ય, શાષ્ટવિધિ, ધર્મસૂત્ર અને નમસ્કાર મહાત્મ્ય આદિ પ્રાચીન શાસ્ત્રોમા તથા શ્રી નમસ્કાર મત્ર, શ્રી પરમેષ્ઠિ નમસ્કાર, નમસ્કાર સ્વાધ્યાય, મહાપ્રભાવિક શ્રી નવસ્મરણ, શ્રી નમસ્કારનિષ્ઠા, શ્રી નમસ્કાર સાધના, વિશ્વપ્રાણ શ્રી નવકાર, શ્રી નમસ્કાર મહામત્રનું દર્શન શ્રી નમસ્કાર મહામત્રનું વિજ્ઞાન, મહામત્રની આરાધના, શ્રીલુભોક્તાર એક અનુચિતન, મહામત્રની સાધના આદિ ભાષા શ્રયોમા વિવિધ રીતે આ મહામત્રની વિશેષતા સમજાવવામા આવી છે તથા તેને આરાધવાની રીત પણ બતાવવામા આવી છે વિસ્તારરૂઝિ વાળાઓએ તે ગ્રન્થો જોઈ લેવા

અહીં તો 'મહામત્રની સાધના' એ નામનું પુસ્તક અમેએ અનેક ગ્રન્થોના આધારે તૈયાર કર્યું છે તેમાથી જાણ માટે પૂર્વભૂમિકાએ ઉપયોગી કેટલીક હકીકતને સંક્ષેપમા રજુ કરીએ છીએ જે હકીકત નવકારના જાણ પ્રિયઅર્થો આત્માઓને ઉપયોગી નીવડશે આ વિષયને

જાણવાની ઇચ્છાવાળાએ “મહામંત્રની સાધના” એ
મનુ પુસ્તક જેવું

નવકાર જાપ માટેની પૂર્વ ભૂમિકા

મહાનનો પાયો જરાબર મજબૂત હોય તોજ મમન
ર ટકી શકે અને તેમા વસતારા મનુષ્યો નિર્ભયપણે
વાટ કરી શકે તેજ રીતિએ નમસ્કાર મહામંત્રના જાપમા
તની સ્થિરતા કરવા માટે તેના પાયાના શુદ્ધોને જરાબર
જનાવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ એટલે કે પાયાના શુદ્ધોને
જાપર સમજી વિચારી તેને જીવનમા ઉતારવા અકનિશ
પ્રયત્ન કરવો જરૂરી છે જો એ પ્રમાણે વિધિપૂર્વક મહામંત્રનો
જાપ કરવામા આવે તો મહામંત્રના જાપનો મહિમા શાસ્ત્રોમા
રીતિએ વર્ણવવામા આવ્યો છે, તેનો કમય અનુભવ
મા વિના ન રહે જાપની પૂર્વે “પૂવસેવા, તરીકે કરવાની
દલીક હંતીત અહીં સંક્ષેપમા વિચારીએ

શ્રી નવકારના જાપમા પ્રગતિ ઇચ્છનાર સાધક માટે
જાપની શરૂઆત કરતા પહેલા નવકાર મહામંત્રના મહિમા
જાણ થોડાકે પસંદગીના શ્લોકો દ્વારા નમસ્કાર મહામંત્રનો
મહિમા હૃદયમા સ્થાપિત કરવો જરૂરી છે તે માટે શ્રીનમસ્કાર
મહામંત્રના મહિમાગર્ભિત સ્તોત્રોમાથી પોતાની રૂચિ મુજબ

મહામંત્રની સાધના નામના પુસ્તકમા જાપને ઉપયોગી મુ
મુદા અનેક વિષયો ઉપર વિચારણા કરવામા આવી છે પ્રકાશક
ને પ્રાપ્તિ સ્થાન શ્રી સિદ્ધિ મેઘધર્મ સંગ્રહ સાહિત્ય પ્રચારક
મિતિ કે દોશી વાઢાની પોળ જૈન વિદ્યાશાળા અમદાવાદ

એટલે ચિત્તની લીનતા, એકાગ્રતા, સ્થિરતા, કે પરમાત્મ
સ્વરૂપમા રમણતા, કે જે ધ્યાનની સર્વોત્તમ ટોચ છે

આ મહામત્રનું, અદ્ભુત અને વિસ્તૃત વર્ણન નીચે લખેલા
શ્રદ્ધામા છે શ્રી મહાનિશીયસૂત્ર, શ્રી આવશ્યક નિયુક્તિ, શ્રી
[વિશેષાવશ્યક ભાષ્ય, શ્રી યોગશાસ્ત્ર, શ્રી યાદ્યદિનકૃત્ય, શ્રાધ્ધવિધિ,
ધર્મસંબંધ અને નમસ્કાર મહાકથ્ય આદિ પ્રાચીન શાસ્ત્રોમા
તથા શ્રી નમસ્કાર.મત્ર, શ્રી પરમેષ્ઠિ નમસ્કાર, નમસ્કાર
સ્વાધ્યાય, મહાપ્રભાવિક શ્રી નવસ્મરણ, શ્રી નમસ્કારનિષ્ઠા,
શ્રી નમસ્કાર સાધના, વિશ્વપ્રાણ શ્રી નવકાર, શ્રી નમસ્કાર
મહામત્રનું દર્શન શ્રી નમસ્કાર મહામત્રનું વિજ્ઞાન, મહામત્રની
આરાધના, શ્રીલુભોક્કાર એક અનુચિતન, મહામત્રની સાધના
આદિ ભાષા શ્રદ્ધામા વિવિધ રીતે આ મહામત્રની વિશેષતા
સમજાવવામા આવી છે તથા તેને આરાધવાની રીત પણ
ખતાવવામા આવી છે વિસ્તારરૂચિ વાળાઓએ તે અન્યો
જોઈ લેવા

અહીં તો ‘મહામત્રની સાધના’ એ નામનું પુસ્તક
અમારે અનેક અન્યોના આધારે તૈયાર કર્યું છે તેમાથી
જાપ માટે પૂર્વભૂમિકારૂપે ઉપયોગી કેટલીક હકીકતને
સંક્ષેપમા સ્મૃત કરીએ છીએ જે હકીકત નવકારના જાપ
પ્રિયઅર્થો આત્માઓને ઉપયોગી નીવડશે. આ વિષયને

વધુ જાણવાની ઇચ્છાવાળાએ “મહામત્રની સાધના” ના નામનું પુસ્તક જોવું

નવકાર જાપ માટેની પૂર્વ ભૂમિકા

મહાનનો પાયો બરાબર મજબૂત હોય તોજ મન સ્થિર ટકી શકે અને તેમા વસનારા મનુષ્યો નિર્ભયપણે વસવાટ કરી શકે તેજ રીતિએ નમસ્કાર મહામત્રના જાપમા ચિત્તની સ્થિરતા કરવા માટે તેના પાયાના ગુણોને બરાબર હઠ બનાવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ જોઈએ કે પાયાના ગુણોને બરાબર સમજી વિચારી તેને જીવનમા ઉતારવા અહ્નિશ પ્રયત્ન કરવો જરૂરી છે જો એ પ્રમાણે વિધિપૂર્વક મહામત્રનો જાપ કરવામા આવે તો મહામત્રના જાપનો મહિમા શાઓમા જે રીતિએ વર્ણવવામા આવ્યો છે, તેનો કમઘ અનુભવ થયા વિના ન રહે. જાપની પૂર્વે “પૂર્વસેવા, તરીકે કરવાની કેટલીક હકીમત અહીં સંક્ષેપમા વિચારીએ

શ્રી નવકારના જાપમા પ્રગતિ ઇચ્છનાર સાધક માટે જાપની શરૂઆત કરતા પહેલાં નવકાર મહામત્રના મહિમા વાળા ચોક્કાક પસંદગીના સ્લોકો દ્વારા નમસ્કાર મહામત્રનો મહિમા હૃદયમા સ્થાપિત કરવો જરૂરી છે તે માટે શ્રીનમસ્કાર મહામત્રના મહિમાગર્જિત સ્તોત્રોમાથી પોતાની રૂચિ મુજબ

મહામત્રની સાધના નામના પુસ્તકમા જાપને ઉપયોગી છુ । છુદા અનેક વિષયો ઉપર વિચારણા કરવામા આવી ૨ પ્રકારક અને પ્રાપ્તિ સ્થાન શ્રી સિદ્ધિ મેઘધર્મ સંગ્રહ સાહિત્ય પ્રચારક સમિતિ કે દોશી વાઠાની પોળ જેન વિદ્યાયાળો અમદાવાદ

પસદ કરી તેને ઠઠરથ કરી લેવા તેનો અર્થ પણ ધારો
 લેવો, અને જાપની શરૂઆત કરતા પહેલા ગુલ ભાવનાથી
 ભાવિત હૃદયવાળા થઈને શાન્ત ચિત્તે અર્થની વિચારણાપૂર્વક
 તે શ્લોકોને સુમધુર રીતિએ બોલવા નમુના માટેના થોડાક
 પદો અહીં ભેળંએ

ધન્નોહ જેણ મદ, ઝળોરપારમ્મિ મરસમુદમ્મિ ।

પચણ્હ નમુસ્કારો, અર્ચિતચિતામણિ પત્તો ॥૧॥

હું ધન્ય છું કે મને અનાદિ અનંત ભવ સમુદ્રમાં
 અચિન્ત્ય ચિતામણિ એવો પદ્ય પરમેષ્ઠિઓનો નમસ્કાર
 પ્રાપ્ત થયો।

હરદ્દ દુહ કુણ્દ સુહ, જણ્દ જમ સોમદ મરસમુદ્દ ।

હૃદયોપરલોદય—સુચાણ મૂલં નમુસ્કારો ॥૨॥

શ્રી નમસ્કાર મહામંત્ર હું ખને કરે છે, સુખને કરે
 છે, યશને ઉત્પન્ન કરે છે, ભવમુદ્રને શોષવે છે, તથા આ
 નમસ્કાર આશ્લોક અને પરશ્લોકના સમ્રાજા સુખોનું મૂલ છે

નવકાર ઇક અસ્સર, પાવં ફેદ્દેદ્ સત્તઅયરાણ ।

પન્નાસં ચ પણ્ણ, સાગર પણસય સમગ્ગેણ ॥૩॥

શ્રી નવકાર મંત્રનો એક અક્ષર સાત સાગરોપમનું
 પાપ નાશ કરે છે, શ્રી નવકાર મંત્રના એક પદ વડે પચાસ
 સાગરોપમનું પાપ નાશ પામે છે અને સમગ્ર નવકાર વડે
 પાંચસો સાગરોપમનું પાપ નાશ પામે છે

દમોરિ નમુસ્સારો, પરમેશ્વિજ પગિટમારાશ્રો ।

સપતં સિદ્ધેમજાલ, જલ ય પય્ણો પમુન્નેદ ॥૪॥

મહાપદ બાવળી પરમેશ્વિજોને કરેલો એક પદ નમસ્કાર
પરન જેમ જલને શોષણી નાખે, તેમ સકલ કલેષ જાણને
ઉડી નાખે છે

સ્વ મે માતા પિતા નેતા, દેવોર્ગર્મા ગુરુ વરાઃ ।

પ્રાણાઃ સ્વર્ગોઽપર્ગર્ગ્ય, મર્ચ તર્ચ મનિ ર્ગર્તિ ॥૫॥

તુ મારે હાદેપદ માતા છે, પિતા છે, નેતા છે, દેવ છે,
ધર્મ છે, ગુરુ છે, પ્રાણ છે, સ્વર્ગ છે, અપર્ગર્મ છે, મર્ચ છે,
મનિ છે, અને ગર્તિ છે

સર્વદેવ અને પ્રદેવ સ્થાપાનુ જેમને જ્ઞાન નથી તેમણે
જાપની શરૂઆત કરતા પહેલા નીચે પ્રમાણે બાવળા બાવળી

બોલે । આજે મારો મહાન પુણ્યોદય જાગૃત થયો કે
જેથી આ પદ પરમેશ્વિજોને નમસ્કાર કરવાનો મને બાવો
લગાસ થયો, આજે હું ભવ સમુદ્રના પારને પામ્યો ।
અન્યથા કયા હું અને કયા આ નવકાર અને કયા મારો
તેની સાથેના સમાગમ

અનાશ્વિગથી મારો અત્મા અજ્ઞાનતા આદિના થોગે
નિરાધારપણે 'સંસારમા રખાડી રહ્યો છે આજે મને પરમ
શરણની પ્રાપ્તિ થઈ છે કારણ કે પદ પરમેશ્વિજોને કરેલો

નમસ્કાર એજ સસારમા ભટકતા મારા આત્માને પરમ
શરણુ રૂપ ॥

અહો ! શુ આ નવકાર એ મહારત્ન છે ? અથવા
ચિતામણિ સમાન છે ? અથવા કલ્પવૃક્ષ સમાન છે ? નહિ
નહિ ! નવકાર તો તે સૌથી પણ અધિકાર ॥ કારણ કે
ચિતામણિ વિગેરે તો એક જ જન્મમા મુખના હેતુ છે,
ત્યારે એમ એવો નવકાર તો સ્વર્ગ અને અપર્વર્ગને આપ
નાર છે અને મુક્તિ ન થાય ત્યાં સુધી પણ ભવોભવને વિષે
મુખને આપનાર છે

હે આત્મનુ ! રાધા પુતલી સ્પષ્ટ પણે વિધથી એ દુર્લભ
નથી, ગિરિને મૂળથી ઉખેડવો એ પણ દુર્લભ નથી, દેવલોકના
મુખો મેળવવાં એ પણ દુર્લભ નથી, દુર્લભ તો ભાવથી
નમસ્કારની પ્રાપ્તિ થતી એ છે કારણ કે મહા પુણ્યવાળા
જીવોને સસારમા કદી પણ નવકારની પ્રાપ્તિ થતી નથી
આ ભાવનમસ્કાર અસંખ્ય દુષ્ટોના ક્ષયનુ કારણ ॥ આ
લોક અને પરલોકના મુખો આપવામા અપૂર્વ કામધેનુ સમાન
॥ માટે હે આત્મનુ ! તુ આદર પૂર્વક આ મનને જપ !

હે મિત્ર મન ! સરલભાવે વારંવાર તને પ્રાર્થના પૂર્વક
કહું હું કે સસાર સમુદ્ર તરવા માટે જહાજ સમાન આ
નમસ્કાર મનને ગણવામા પ્રમાદી યર્ધશ નહિ આ ભાવનમ
સ્કાર ઉત્કૃષ્ટ સર્વોત્તમ તેજ છે, સ્વર્ગ અને મોક્ષનો સાચો
માર્ગ છે. તથા દુર્મતિનો નાશ કરવામા પ્રવ્યક્ષાળના પવન

સમાન છે કાળ્ય પુરષો વડે હ મેઘા લણાતો, ગણાતો,
સબલાતો, ચિન્તાન કરાતો આ નવકારમંત્ર મુખ અને મગની
પરપરાતુ કાળ્ય છે માટે દે આત્મન ! આ નવકારને પરમ
શસ્ત્ર રૂપ માની તેના વરફ અત્યંત આદર અને બહુમાન
શાખી વદનવ ચિત્તે તેનું કમરણુ ॥

ગૌત્રી આદિ ભાવનાઓ.

શ્રી નમસ્કાર મહામત્રના મદિમા ગર્ભિત કાળ્યો વિગેરેથી
ભાવિત થયા બાદ ગૌત્રી આદિ ભાવનાથી વાસિત થવું જોઈએ.
એ માટે ઉપયોગી એવા ગૌત્રી ભાવના ગર્ભિત શ્લોકો રત્ન
કરવામાં આવે છે

શિરમસ્તુ સર્વનમતઃ, પરદિવનિરતા મરન્તુ ભૂતગણા ।
દોષા, પ્રપાન્તુ નાશ, સર્વંત્ર સુગી મરતુ લોકઃ ॥૧॥

જન્મતના સર્વ જીવોનું કષ્ટાણ થાઓ, સર્વે પ્રાણીમણી
પરતુ હિન કરવાની ભાવનાવાળા બનો, સર્વના સર્વદોષો
નાશ પામો અને સર્વનું સર્વલોક મુખી બનો

પરદિવચિત્તા મંત્રી, પરદુ.ચવિનાશિની તથા ફલ્ગ્ના ।
પરમુગુહુષ્ટિમુદિતા, પરદોષોપેયુણમુપેક્ષા ॥ ૨ ॥

અન્ય જીવોના હિતની ચિન્તા કરત્રી તે ગૌત્રી ભાવના
છે, અન્યના દુઝો દાખવાની ભાવના એ કરુણા ભાવના છે,

અન્ય છવેા મુખ પામે તેમા સતોષ પામવો એ પ્રમાદ
ભાવના છે, અને અન્યના દોષોની ઉપેક્ષા કરી એ માધ્ય-
સ્થ ભાવના છે

મૈત્રીપત્રિપાત્રાય, મુદિતામોદશાલિને ।

કૃપોપેક્ષાપ્રતીક્ષાય, તુમ્ય યોગાત્મને નમઃ ॥૩॥

મૈત્રીના પવિત્ર બાજનશ્રુત, મુદિતાથી પ્રાપ્ત થયેલા
સદાનંદવડે શોભતા અને કરુણા તથા માધ્યસ્થવડે જગત
પૂજ્ય બનેલા એવા યોગ સ્વરૂપ હે વીતરાગ તમને મારે
નમસ્કાર હો !

લામેમિ સલ્લજીવે, સલ્લેજીયા સમંતુ મે ।

મિત્તી મે સન્નભૂણ્ણુ, વેર મજ્ઞ ન કેણઢ ॥૪॥

જગતના સર્વ છવોને હું ખમાવુ છું અર્થાત્
તેઓના અપરાધોને હું સહી લઉં છું ‘સર્વછવો મને
ખમાવો’ એમ પ્રાર્થુ છું. મારે સર્વ છવોની સાથે મૈત્રીભાવ
છે, દાઇની સાથે મારે વૈર-વિરોધ નથી

વિશ્વજન્તુષુ યદિ ક્ષણમેક, સામ્યતો મજસિ માનસમૈત્રીમ્ ।
તત્સુલં પરમમત્ર પત્રા-પશ્નુપે ન યદભૂત્તવ જાતુ ॥૫॥

હે મન ! તું સર્વપ્રાણી ઉપર સમતાપૂર્વક એક
ક્ષણવાર પણ પરહિત ચિંતારૂપ મૈત્રીભાવ બાવીશ તો તને
આ ભવ અને પરભવમા એવું સુખ મળશે કે જે સુખ તે
કદી અનુભવ્યું પણ નહિ હોય.

— મૈત્રી —

મૈત્રી ભાવનું પવિત્ર ઝરણું, મુજ હૈયામાં વધ્યા કરે,
શુભ થાઓ આ સકલ વિશ્વનું, એવી ભાવના નિત્ય રહે ૧

— પ્રમોદ —

શુભથી ભરેલા શુભી-જન દેખી, હૈયું મારૂં નૃત્ય કરે,
એ સતોતા ચરણ-કમવમાં, મુજ જીવનનું આર્થ રહે. ૭

— કૃષ્ણા —

હીન, ક્ષીણને ધર્મવિહોળા, દેખી દિલમાં હર્ષ રહે,
કૃષ્ણાક્ષીની આજોમાથી, અશુભો મુજ ચોત વહે ૮

— માધ્યસ્થ —

માર્ગ જૂલેલા જીવન-પમિકને, માર્ગ ચિધવા જિલો રહું,
કરે ઉપેક્ષા કરી માર્ગની, તો ચે સમતા ચિત્ત ધરે ૯

ચિત્તના કલેશોને દાળવા માટે આ ચાર ભાવનાઓ
રામભાણુ ઉપાય ૧૧

(૩) મૈત્રી આદિ ભાવનાથી ભાવિત થયા પછી વજ્ર
પત્થર સ્તોત્રથી આત્મરક્ષા કરવી પછી પાપ પ્રહ્લિધાત અને
શુભ જીનાધાન નામનું પચસૂત્રમાનુ પ્રથમસૂત્ર ચિત્તના
પ્રહ્લિધાનપૂર્વક ગળી જવું એ ન આવડતું હોય તો અમૃત
વેલિની સજ્જાથ અથવા 'ચત્તારિ મંગલમ્' ના પાઠથી
આત્માને ભાવિત કરવો પછી નીચેની જાયા રિયર ચિત્રો
સાચવી

અરિહતો મહદેવો, જાગજીવં મુસાહ્ણો ગુરુણો ।
જિણપન્નત્ત તત્ત, દ્વઞ મમ્મત્ત મણ્ઘ ગહિય ॥૧॥

પ્રત્યેક જાણના અરિહત પરમાત્મા મારા દેવ છે, મુસાહ્ણ ભગવતો મારા ગુરુ છે, તેમજ સકલ જીવોનું હિત એજ છે તત્ત્વ જેમા એવો શ્રી જિનેશ્વર ભગવત કથિત ધર્મ તેને જ હું તત્ત્વ માનું છે, આ જાતિનું સમ્યક્ત્વ મેં અગીકાર કર્યું છે

ઉપરાત જાપની ચરૂઆતમા ત્રણકાલના ત્રણ જગતના શ્રી નવકાર સાધક સર્વ જાણનાઓની સાધનાની ત્રિવિધે ત્રિવિધે ભૂરિભૂરિ અનુમોદના કરવો જોઈએ જાપ ચરૂ કરના પહેલા આ રીતે નવકાર મંત્ર મહિમા ગર્ભિત શ્લોકો વિગેરે, ગોત્રીઆદિ જાવનાઓ, શ્રી વજ્રપજ્જર રતોત્રથી આત્મરક્ષા, પથસૂત્રનું પ્રથમસૂત્ર, અથવા અમૃતવેલિની સજગાય કે 'અત્તારિમજ્જલ' નો પાઠ, વિગેરેમાથી અનુકૂલતા મુજબ થોડીવાર રટણ કરવું ઉપરની તમામ વસ્તુઓ અંત કરણમા જાવ જાગૃત કરવાના ઉપાય જૂના છે તેથી જે રીતે હૃદયમા જાવ ઉત્પન્ન થાય તે પહેાનું આલંબન લઈ હૃદયને જાવિત કરવું જાપની પ્રાથમિક ભૂમિકામા જાવની વૃદ્ધિ કરવા માટે આ જાતિનો સ્વાધ્યાય ખાસ જરૂરી છે

આટલું ક્યાં પહોં સકલ વિદ્યાના વિચ્છેદક અને સઘળા મનોવાહિત પૂર્ણ કરનાર શ્રી શંખેશ્વર પાંચનાથ

ભગવાનનું સ્મરણ કરવું પછી ચરમધાસનપતિ આસન ઉપકારી શ્રી મહાવીર-વર્ધમાન સ્વામીનું સ્મરણ કરવું પછી અનતલઙ્ગિનિધાન શ્રી ગૌતમ ગણધર્મેન્દ્રનું સ્મરણ કરવું ત્યારબાદ પરમ ઉપકારી ગુરુમહારાજનું ફૂલરાણુદિધી ભક્તિનરે ભાવે સ્મરણ કરવું પછી 'શિવમસ્તુ સર્વજગતઃ ॥' તથા 'શ્રી તીર્થંકરગણપરમહાદેવ સિદ્ધ્યતુ મમ વસ યોગ ॥' એ પ્રમાણે કહી સ્થિર, પ્રસન્ન અને શાન્ત ચિત્ત ભાવની શુદ્ધિ આપી શકે. ભાવની શુદ્ધિ આપવા ઉપર બનાવેલી વસ્તુઓનું મનન-ચિન્તન કરવાથી મન વચન કાયાની ચચળતા દૂર થાય છે.

જાપ પૂર્ણ થયા બાદ પણ મૌનીઆદિ ભાવનાઓ ફરીથી વિચારવો શુભ ધ્યાનની સ્થિતિ અને વૃદ્ધિ માટે એ ભાવનાઓ રસાયણનું કામ કરે છે એનાથી ચિત્ત પ્રસન્ન અને પ્રયુક્તિગત થાય છે અને હૃદયમાં સદ્ભાવ વૃદ્ધિ પામે છે.

જાપ કરનાર સાધકે ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય બાબતો.

જાપ માટે નીચેની બાબતો ધ્યાનમાં રાખવી.

(૧) — નિશ્ચિતમયમ—સામાન્યથી શ્રી નમસ્કાર મહામગના જાપ માટે પ્રાણ મુદૂર્ત (પાછલી આર ઘડી સત્રિ) અને ગણ સધ્યાનો નિશ્ચિત સમય થેક છે ગણ સધ્યા.

અવિસ્તાર માટે જુઓ 'મહામગની સાધના' પૃષ્ઠ ૬-થી ૨૬ ત્યાં જા હકીકત વિશેષ સ્પષ્ટતા પૂર્વક બતાવવામાં આવી છે.

નીચે પ્રમાણે સમજવી (૧) સૂર્ય હૃદય પહેલાની એક ઘડી અને હૃદય પછીની એક ઘડી, (૨) મધ્યાહ્ન પહેલાની એક ઘડી અને પછીની એક ઘડી, (૩) સૂર્યાસ્ત પહેલાની એક ઘડી અને પછીની એક ઘડી, અથવા તો સૂર્યાસ્ત પછીની બે ઘડી આ સિવાય સૂર્યોદયથી માડી દશ વાગ્યા સુધીના અને પાછલી રાગિનો સમય પણ જાપ માટે સારો કહ્યો છે.

શ્રી નવકાર મંત્રનું સ્મરણ જ્યારે જ્યારે અનુકૂળતા હોય ત્યારે ત્યારે વારંવાર કરવાનું શાસ્ત્રમાં જે વિધાન છે, તે તેવી રીતના જાપથી શુભ સંસ્કારોની સતત જાગૃતિ રહે એ અપેક્ષાએ સમજવું જાપની પ્રાથમિક ભૂમિકાએ તો અને તેટલી આત્મશક્તિ વધુ જાગૃત કરવા માટે ઉપર જણાવેલા સમયની મર્યાદા જાળવવી જરૂરી છે. પ્રાથમિક ભૂમિકાએ જાપ કરનારે અમુક સમય નક્કી કરી રાખવો જોઈએ. જાપની પ્રાથમિક શક્તિઓના અનુભવ માટે સમયની ચોક્કસ જાળવવી જરૂરી છે.

(૨) નિશ્ચિત આસન—શ્રી નવકાર મંત્રના જાપ માટે આસન સ્વેત શુદ્ધ જિનનું રાખવું વસ્ત્રો પણ સ્વેત પહેરવા જોઈએ અને માળા પણ સફેદ દોરાની ગૂંથેલી હોવી જોઈએ. જોત રમ એ શુકલ લેશ્યાનું પ્રતીક ■ શુકલ ધ્યાનને યોગ્ય ભૂમિકાના જાવને જોડવાની શક્તિ બીજા રંગોની અપેક્ષાએ તેનામાં અધિક ■ પ્રકાશના અધિક ■ અભાવોને પેતાના પ્રત્યે જોડવાનો વિશિષ્ટ ગુણ પણ

કારણ વિના જાપનું સ્થાન બદલવું નહિ સંભવશાત
સ્થાન બદલવું પડે તો પણ બેસવાનું આસન તો એક
જ રાખવું.

(૩) નિશ્ચિતદિશા—જાપ નિયમિતપણે, પવિત્ર
અને એકાન્ત સ્થળમા, પૂર્વ અગર ઉત્તર દિશા સન્મુખ
બેસીને, મકાનની સૌથી નીચેની ભૂમિકા પર કરવો, અથવા
જિનમંદિરમા ભગવાનની સન્મુખ કરવો આ વિષયમા
સૂરિપુરુષ શ્રી હરિભદ્રાચાર્યશ્રીએ યોગબિન્દુ નામના ગ્રન્થ
રત્નમા જે હકીકત જણાવી છે તે અતિ ઉપયોગી હોવાથી
અહીં જણાવીએ છીએ

તેઓ શ્રી હરમાવે છે કે 'ધાર્મિક પુરુષોનું
પ્રધાન લક્ષણ હૃષ્ટદેવતાના મંત્રનો જાપ છે. આ
જાપ હૃષ્ટદેવની સ્તુતિરૂપ છે. મંત્ર વડે સર્પદેશના
વિપની જેમ પાપરૂપી વિપનો નાશ થાય છે. આ
જાપ દેવતાની સન્મુખ, જળવાસા તળાવ નદી કે
હાલની નજીક, અથવા કુલ-ફળથી લચી રહેલા
વિશિષ્ટ વૃક્ષોવાસા બગીચાની અંદર કરવો. માળા
વડે, આગળીનાં વેદાવડે, કે હૃદયકમળાદિ વિશિષ્ટ
સ્થાન વડે મંત્રનો જાપ કરવો, જાપ વખતે દષ્ટિ
નાસિકાના અગ્રભાગ ઉપર અને ચિત્ત મંત્રોના
પદો ઉપર એકાગ્ર કરવું.'

ધૂપ અને દીપથી વાતાવરણ શાન્ત અને શુદ્ધ બને છે. તેથી શક્ય હોય ત્યાં સુધી મૂઠ્ઠાસ્થ સાધકે ગાયના શુદ્ધ ધીનો દીવો અને દયાગ જેવા ઉત્તમ ધૂપની સામગ્રીવાહુ સ્થાન પસંદ કરવું.

(૪) નિશ્ચિતમાત્રા—શ્રી નવકાર મંત્રના જાપ માટે શુદ્ધ સુતરની, અસલી સ્ક્રિકની, અગર નક્કર ચાદીની માત્રા વિહિત જાણુવી માળા પણ અઠાર અભિરેક કરેલી, માળાના પ્રતિધામતથી પ્રતિજ્ઞિત કરેલી અને સૂરિમંત્ર કે વર્ધમાનવિગ્રહથી અભિમંત્રિત જોઇએ. જાપ હમેશા અમુક ચોક્કસ માળાથી જ કરવો બનતાં સુધો માળાની પણ ફેરબદલી ન કરવી.

આ પ્રમાણે કરવાથી શ્રી નવકાર મહામંત્રોના વર્ણોના જાપદ્વારા આરાધકની આત્મશક્તિ નવકારવારીના મયુકામા કેન્દ્રિત થાય છે. પરિણામે અમુક સમય ગયા પછી આત્મશક્તિના કેન્દ્ર સમાન બનેલા તે મયુકાઓવાલી માત્રા વટે જાપ કરવાથી આત્મશક્તિઓનો ઝડપી વિકાસ થાય છે.

(૫) નિશ્ચિતસંખ્યા — જાપનું જઘન્ય પ્રમાણ એટલું નહીં કરવું જોઇએ કે જીવનના અત્યુધી તેટલી સંખ્યાથી ઓછો જાપ કદિ પણ થાય નહિ. નિયત પ્રમાણથી અધિક થઇ શકે, પણ ઓછો તો નહિ જ નિશ્ચિત કરેલી સંખ્યાને વળગી રહેવાથી જાપ કરનારની વૃત્તિઓ જગતના પદાર્થોમાંથી પગડું મુખ્ય થઇને આત્માક્ષિપ્તુજ્જ્વળને ઉઠે.

પણ જાતની સંખ્યાના ધોરણ વિના અવ્યવસ્થિતપણે કરાતો જાપ શક્તિઓને કેન્દ્રિત કરવા સમર્થ જનતો નથી સંખ્યાના ધોરણને જાળવવાથી આત્મિક શક્તિઓનો વિકાસ સરળતાથી થઈ શકે છે આધુનિક વિજ્ઞાનના ડેટલાક પ્રયોગોથી એ વાત સાબિત થઈ છે કે અમુક ચોક્કસ કરેલ જગ્યાએ, અમુક નક્કી કરેલા સમયે અને અમુક ચોક્કસ કરેલ સંખ્યામા ધારાબદ્ધ રીતે જાપ કરવાથી અમુક પ્રકારનું ચોક્કસ વાતાવરણ બધાય છે અને તેમા પ્રવેશ કરનાર લોકર આચાર-વિચારવાળો પણ અત્કારિક રીતે તે વાતાવરણના પવિત્ર સંસ્કારોથી ઘડીમરને માટે રગાર્જ જાય છે. આ છે સ્થાન, સમય અને સંખ્યાની ચોક્કસાઈ જાળવવાનો મહિમા ! આ છે શબ્દશક્તિના વિધત્ તરંગોનો પ્રભાવ ! ! મોક્ષમા ગયેલા અનંતાનંત પુણ્યાત્માઓના આત્મજલના વાહકરૂપ શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રના વર્ણો છે તે પ્રત્યેક વર્ણો દિવ્યશક્તિના નિધાન છે, અનાદિસિદ્ધ છે એ અડસઠ વર્ણોને સમય, સ્થાન, દિશા, અને સંખ્યા આદિની નિયમિતતાપૂર્વક ગણવામા ઘણા લાભ છે જાપની પ્રાથમિક ભૂમિકામા ઉપરની જાણતો ઉપયોગી હોવાથી આરાવકે પોતાની આત્મશક્તિના વિકાસ માટે તેને આદરપૂર્વક અપનાવવી જોઈએ

જાપનો આ બાદ્ય વિધિ છે તેની સાથે ‘મારો જાપ સર્વ જીવોના લવતાપને શાન્ત કરે’ એ વાતના જાળવથી સાધકનો અહંભાવ નાશ પામે છે જાપનું તે અતિમ ફળ છે, તે નમસ્કારની પ્રાપ્તિ છે અને તેજ નમસ્કારની મિદ્ધિ છે

જાપની સિદ્ધિ માટે પ્રયોજનમૂલક જ્ઞાન.

જાપમા સિદ્ધિ હાંચનાર સાધકને જાપમા અતિ પ્રયોજનમૂલક હકીકતોનું જ્ઞાન બસબર સચિપૂર્વકનું હોવું જોઈએ. સચિપૂર્વકનું જ્ઞાન એટલે જ્ઞાન પ્રમાણે, યથા શક્તિ જીવનમા ઉતારવાની વાલાવેલીપૂર્વકનું જ્ઞાન તે વિના સાધના માર્ગમા આગલ વધી શકાય નહિ, એથી અહીં જાપમા અતિ ઉપયોગી બાબતોને રજુ કરવામા આવે છે.

પ્રથમ જાપ કરનાર સાધકે પરમેષ્ઠિ ભગવતોનું સ્વરૂપ શુદ્ધો પાસેથી સારી રીતે સમજી લેવું જોઈએ અને તેનું વારંવાર ચિન્તન-મનન કરીને પોતાના નામની જેમ આત્મ સાત્ કરી લેવું જોઈએ. પોતાનું નામ લેવાની સાથે જ જેમ પોતાનું સમગ્ર સ્વરૂપ ખ્યાલમા આવે છે, તેમ જાપ કરવી વખતે મંત્રના અક્ષરોનો અર્થ પોતાના મનની સમજ પ્રગટ થવો જોઈએ.

પરમેષ્ઠિ ભગવતોનો આપણા પર કેવો પરમ ઉપકાર તથા તેમના કષ્ટ નીચે આપણે કેટલા હજાએવા છીએ, તેનો ખ્યાલ જાપ કરનારે સતત રાખવો જોઈએ. પરમેષ્ઠિ ભગવતોનું આકબન ન મહવાના કારણે જૂતકાળમા અનત જાવક્રમણો કરવા પડ્યા, તેનો અત આજે તેમના અવલ-બનથી આવી રહ્યો છે, તેનો હર્ષ ધારણ કરવો જોઈએ. માનમજાપ વખતે કાયા અને વસતી શુદ્ધિ સાથે મનનું અને વાણીનું મૌન પુરેપુરું જાળવવા પ્રયત્ન કરવો.

જાપનો ઉદ્દેશ પહેલેથી સ્પષ્ટ અને નક્કી કરી લેવો જોઈએ. સર્વ જીવરાશિનું હિત થાઓ, સર્વ જીવો પરમાત્મ-શાસનના રસિયા બનો, આ ઉદ્દેશ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે. બળ્યા-ત્માઓ મુકિત પામો, સઘનું કષ્ટપાણુ થાઓ, વિષય અને કપાયની પરવશતાથી હું જલ્દી મૂકાઉં, મૈત્રી આદિ ભાવના-ઓથી મારું અત કરણ સદા સુવાસિત રહે, વિગેરે ઉદ્દેશો મારી કોઈ પ્રશસ્ત ઉદ્દેશ નક્કી કરવો જાપ કરતી વખતે કદાચિત્ ચિત્તવૃત્તિ અચક્ષુ અને તો યોડોકતાર જાપ બધ કરી નીચે લખેલા વાક્યોમાથી કોઈ વાક્યની કે એના જેવી બીજી વિધારણામાં ચિત્તને જોડવું

જગતના સર્વ જીવો સુખી થાઓ, રોગી સર્વ નીરોગી બનો, વિશ્વના કોઈ પણ જીવો પાપ ન કરે, વિશ્વના કોઈ પણ જીવો દુઃખી ન થાઓ, વિશ્વના સમસ્ત દોષો નાશ પામો, વિશ્વમૈત્રી વિકાસ પામો, સર્વને સદૃષ્ટિ મળે, સર્વ જીવો બોધિબીજ પામો.

એ પ્રમાણે ઉચ્ચ વિધારણામાં ચિત્તને જોડવાથી ચિત્તની ચચળતા ટળી જાય છે એ રીતે ચિત્તને સ્વસ્થ કરીને તરત પુન જાપ શરૂ કરી દેવો

સાધકે રાગ કે ક્રોધમાં ચિત્તને પશ્ચિન ન થવા દેવું, પરંતુ સમતામાં રહેવાનો પ્રયત્ન કરવો.

સમતાથી જાપમા સાહજિક પ્રગતિ થશે, સમતા ચિત્તમા શાન્તિનુ સામ્રાજ્ય સ્થાપિત કરશે અને એથી નવકારનુ સ્મરણ કાયમી જનશે શાન્તિ, સમતા અને સમર્પણ એ ત્રણેને સાધક પોતાના જીવનમા જોટલા અધિક સ્થાપિત કરશે તેટલી તેની પ્રગતિ અધિક થશે

સાધકે પોતાના બધા સુખધોમા આધ્યાત્મિકતા સ્થાપિત કરવી કેાઈ પણ પ્રકારના અયોગ્ય આકર્ષણમા પોતે તણાઈ જવુ નહિ, તેમ કેાઈ પણ વિષયના રાગદ્વેષમા બીજાને બાધવાનો પણ પ્રયાસ કરવો નહિ

સાધનાના પરિણામ વિષે અધીરા ન જનવુ પણ ધીર ધારણ કરવુ સાધનામા વીતાવેલી પ્રત્યેક પગની જીવન ઉપર અચૂક અસર થાય છે નવકાર જ્યારે સૂક્ષ્મભૂ મિકાઓમા અપ્રગટપણે શુદ્ધિનુ કાર્ય કરે છે, ત્યારે એનો પ્રભાવ તાત્કાલિક જણાતો નથી, પણ ધીરે ધીરે યોગ્ય સમય પાકતા એ બહાર આવે છે અને આપણી સમથતામા તેમ જ આપણા વાતાવરણમા એનો પ્રભાવ પ્રગટ અનુભવાય છે જ્યાંસુધી સાધકના ચિત્તમા ચચવતા, અસ્થિરતા, અશ્રદ્ધા, ચિંતા, વિગેરે હોય છે, ત્યાં સુધી તે પ્રગતિ કરી શકતો નથી એ બધાનો અભાવ કરી શાન્તતા, સ્થિરતા, અડગતા, ધીરતા, વિગેરેને પોતાના ચિત્તમા સ્થાપિત કરવા, તે સાધક માટે અતિ આવશ્યક છે

સાધકે એ પણ નકડી કરી રાખવુ કે મારા ઉદ્દેશની સફલતા આ જાપના પ્રભાવે જ થવાની છે જેમ જેમ

સફલતા દેખાતી જાય તેમ તેમ સમર્પણભાવ અધિક અધિક
કેળવતા જવું

જાપની સખ્યા કેટલી થઈ તેનું ધ્યાન રાખવા સાથે
જાપમા ચિત્તની એકાગ્રતા કેટલી થઈ તેનું પણ ધ્યાન
સતત રાખવું

‘જાપથી અન્ય કાર્ય થાય કે ન થાય, પણ હૃદયશુદ્ધિ
થાય છે અને હૃદયશુદ્ધિના પરિણામે ભુદ્ધિ પણ નિર્મળ બની
રહી છે’ એમ સતત વિચારવું. ‘ભુદ્ધિ નિર્મળ થવાથી સર્વ
પુરુષાર્થોની સિદ્ધિ થાય છે’ એવું શાસ્ત્રવાક્ય સદા સ્મરણ
પદમા રાખવું ‘ભુદ્ધિને નિર્મળ કરવાનું ધ્યેય જાપવડે
અવશ્ય પાર પડે છે’ એવી ચઢા રાખવી જાપ કરનાર સાધકે
વિષયોને વિષવૃક્ષ જેવા માનવા, સસારના સમાગમોને
સ્વપ્નવત્તુ જેવા, પોતાની વર્તમાન અવસ્થાને નાટકનો એક ભાગ
માનવો, શરીરને કેદખાનું અને ઘરને મુસાફરખાનું માનવું
આ રીતે અનિત્યાદિ ભાવનાઓથી પોતાના આત્માને ભાવિત
કરવો. બધી સાધકે જાપથી પ્રાપ્ત થતા શુભોત્તુ ચિન્તાન
પણ કરવું.

શ્રી નવકાર મંત્રનો જાપ કરવાથી આત્મામા શુભકર્મનો
આશ્રવ થાય છે, અશુભ કર્મનો સંવર થાય છે, પૂર્વકર્મની
નિર્જ્ઞા થાય છે, લોકસ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય છે, સુલભગ્રેધિપણુ
મળે ॥ અને સર્વસકલિત ધર્મની લગેભવ પ્રાપ્તિ કરાવનાર
પુણ્યાનુબધિ પુણ્યકર્મ ઉપાર્જન થાય છે. ઇત્યાદિ શુભ
ભાવનાઓ ચિત્તમા નિરતર રચ્યા કરે તેવા પ્રયત્નો કરવા

જાપમાં પ્રગતિ ઇચ્છનારે નીચેના નિયમોનું
ચીવટથી પાલન કરવું જરૂરી છે.

(૧) દુર્વ્યસનોનો ત્યાગ

(૨) અજ્ઞાન વશાણનો ત્યાગ

(૩) શ્રી જિનપૂજન આદિ આવકાચારનું પાલન, તથા
યથાશક્તિ તપ-જપ ધ્યાન અને આવશ્યક ક્રિયાઓ

(૪) બાહ્ય જીવનમાં ખાસ કરીને પ્રમાણિકતા અને
નીતિમત્તાનું પાલન-રક્ષણ

(૫) ત્રણ સધ્યાએ વિશ્વકલ્યાણની શ્રેષ્ઠ ભાવનાપૂર્વક
ઓછામાં ઓછા બારે બારે નવકારે મંત્રનો નિયમિત જાપ

(૬) શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રના ધારકને પોતાના પરમ
બાધવ હોળી તેમના સુખ-દુઃખમાં પરસ્પર સહાનુભૂતિપૂર્ણ
વ્યવહાર રાખવો

(૭) પદ્ય પરમેષ્ઠિ નમસ્કાર મંત્રે પ્રીતિમંત્રિ જગાડે
તેવું વાચન દિવસમાં ઓડીવારે ત્રણ દરરોજ નિયમિત કરવું

(૮) આરાધકોને નમસ્કારનો આરાધનામાં ઉત્તેજન
મળે, એ હેતુથી સાહિત્યની વૃદ્ધિ, અનુભવની સામગ્રી, તથા
જાપના અભ્યાસક્રમની વિધિ, આદિ યોજનાઓ દ્વારા માર્ગ-
દર્શન આપવાના પ્રયત્નો કરવા અને કરાવવા.

જાપમાં વિશેષ પ્રગતિ સાધવાના ઉપાયો.

જાપ પ્રથમ નવકારવાદી આદિના આલબનથી, શખાવર્ત, નદાવર્ત આદિથી, અને પત્રી હૃદયકમળમા નવકારના અક્ષરોની ધારણાથી કરવો. અક્ષરોનો ધારણાનો અભ્યાસ કરવાની રીત આ પ્રમાણે છે

અક્ષરો જોવાની પ્રથમ રીત.

મહામંત્રોના અક્ષરો સાથે આપણા ચિત્તનું જોડાણ થાય તે માટે શરૂઆતમા કાસા રમ ઉપર સહેલ અક્ષરો વાળુ છાપેલું કાર્ડ સામે શખી વાચવું, એક વખતે અડસઠ અક્ષરો વચાચ ત્યારે એક જાપ થયો ગણાય અક્ષરો વાચતી વખતે જે અક્ષરો વચાતા હોય તે અક્ષર ઉપર જ દૃષ્ટિનો ઉપયોગ પણ રાખવો, કારણ કે આપણને આ મહામંત્ર બાધ્યાવસ્થાથી સામાન્ય રીતે પ્રાપ્ત થયેલો હોવાથી અનિપરિચિત બનેલો હોય ॥ તેથી દૃષ્ટિનો ઉપયોગ 'ન' વાચતી વખતે 'મો' ઉપર, 'મો' વાચતી વખતે 'મ' ઉપર, અને 'તા' વાચતી વખતે 'ળ' ઉપર, એમ ઉપયોગ અને જાપનું ઉચ્ચારણ આગળ પાછળ થઈ જવા સહજ ॥ એવું ન થઈ જાય તે માટે નાનું બાળક વાચતું હોય તે રીતે, જેમકે—

ન   મો   ઝ   રિ   હ.   તા   ણં ।

એમ છૂદુ છૂદુ વાચવું, ધીમે ધીમે અભ્યાસ વધતા રીધ વાચતી વેળા પણ ઉચ્ચારણ અને દષ્ટિનેા ઉપયોગ સાથે રહેશે આ રીતે વાચીને જાપનેા અભ્યાસ ચાલુ રહેના થોડા સમય પછી આખો બધ કર્યા પછી પણ અક્ષરો દેખાવા માડશે પછી દૃઢચક્ષુ કોણ કામજ ઉપર ધ્યાનરૂપી કલમવટે પોતાના નામની જેમ પણ પરચિહિના નામને લખતા હોઈએ તેવી એકમતાથી જાપ કરવો શરૂઆતમા આવી એકામતા ન આવે તો પણ ધ્યેય તો તે જ રાખવું. જેથી દિન-પ્રતિદિન સ્થિતતા વધતી જશે.

અક્ષરો જોવા માટેની બીજી રીત.

ઉપરની રીત સુજબ જાપ નિયમિત કરવા ઉપરાંત નેત્રો બંધ કરીને અક્ષરો નજર સમક્ષ લાવવા માટે બીજા પણ પ્રયોગો છે જેમ કે-નેત્રો બંધ કરીને સામે એક કાંતુ પાટીયુ ધારવું, પછી ધારણાથી જ હાથમા આડેના કકડો લગ્નને તેના ઉપર 'નમો' એમ ધારણાથી લખવું એટલે લખેલું દેખાયે ન દેખાય ત્યાંસુધી ફરી-ફરીને એ રીતે પ્રયત્ન કરવો પછી 'અરિહતાળ' લખવું, ફરી ફરી પ્રયત્ન કરવાથી તે પણ દેખાયે આ રીતે નવે પડો માટે પ્રયત્ન કરવો અક્ષરો જોવા માટે આવો પ્રયત્ન હરોજ થોડો વખત કરવો અને પ્રયત્નની સાથે પ્રથમની રીત પ્રમાણેના જાપ પણ ચાલુ જ રાખવો.

અક્ષરો જોવાની ત્રીજી રીત.

સદૈવ હીરાનો એક ઢગલો ધારવો, પછી આજો મીચીને ધારણાથી તેમથી હીરા લઈ એક એક હીરા કમશ મૂકતા 'ન' નો આકાર બનાવવો એ રીતે બધા અક્ષરો ધારણાથી બનાવવા તે અક્ષરો સદૈવ હીરા જેવા ચસકતા દેખાશે એ રીતે હરેક પદના અક્ષરો સ્પષ્ટ દેખાવા શરૂ થયા પછી બીજી આગળની રીતો વધુ અનુકૂળ પડે છે અને સાધનામાં ઝડપી વિકાસ શરૂ થાય છે અક્ષરો ન દેખાય તો પણ ઉપરની રીતે જાપ ઉપયોગી છે, તેથી એકાગ્રતા તો કેળવાય જ છે માટે તે પ્રયત્ન આહુ રાખવો આ પ્રયત્નની સાથે પહેલી રીત પ્રમાણેનો જાપ પણ આહુ જ રાખવો.

ભગવાનની પ્રતિમા આજો બંધ કરીને જોઈ શકાય, તે માટે પણ પ્રયત્ન કરવો શ્રી શંખેશ્વરજી જેવા પવિત્ર તીર્થમાં જઈ અકૃમ કે ત્રણ આય બિંબ કરીને પ્રતિમા સમક્ષ બેસી આ અભ્યાસ કેળવવો.

ધારણાથી માનસિક પૂજા.

ત્રણ નવકારના ૨૭ પદોથી ભગવાનની પ્રતિમાની પૂજા ધારણાથી જે વખત નીચેના ક્રમે કરવી

(૧) જમણા પગનો અગુઠો, (૨) ડાબા પગનો અગુઠો, (૩) જમણો જાનુ, (૪) ડાબો જાનુ, (૫) જમણુ કાડું, (૬) ડાબુ કાડું, (૭) જમણો ખભો, (૮) ડાબો ખભો, (૯)

શિર શિખા એ દરેક સ્થાન ઉપર એક એક પદ યોજવાથી અહીં એક નવકાર પૂરો થશે. પછી (૧૦) ભાતપ્રદેશ, ખીખ નવકારનું પહેલું પદ અહીં આવશે પછી (૧૧) કઠ, (૧૨) દૃઢ્ય, (૧૩) નાભિકમળ, (૧૪) હૃદયેલી, પુન (૧૫) જમણા પગનો અશુકો, (૧૬) ડાબા પગનો અશુકો, (૧૭) જમણો જાનુ, (૧૮) ડાબો જાનુ અહીં ખીખે નવકાર પૂરો થશે અને ત્યાંથી નાભિ સુધી દરેક સ્થાન પર એક એક પદ ગણના રીતે નવકાર પૂરો થશે આ રીતે દર્શન, પૂજન, વિગેરે કરતી વખતે, તેમજ ધારણાથી પ્રતિમા કમળીને પણ ત્રણ નવકાર ગણવા એથી એકાગ્રતાનો અભ્યાસ કેળવાય છે. ચિત્તની એકાગ્રતાના અભ્યાસ માટે અહીં તો માત્ર 'દિક્ષૂચન' કથું છે જે રીતે સાધકની ચિત્તવૃત્તિ પરમેષ્ઠિ એના ધ્યાનમાં એકાગ્ર બને તે રીતિએ આ અને આવા પ્રકારના ખીખ પણ જરૂરી પ્રયત્નો કરવા પ્રયત્નશીલ બનવું એ તાત્પર્ય છે

કથું છે કે 'અભ્યાસ કર્મણા કૌશલમારહતિ' અર્થાત્ અભ્યાસથી કાર્યમાં કુશળતા પ્રગટ થાય છે જે બાબકને એકઠો ધૃટતા મહિનાઓ વીતે છે તે પણ સમર્થ વિદ્વાન બન્યનાં દષ્ટાન્તો મળે છે તેમ પ્રારબ્ધના મુરકેવ જણાતો પણ જાપ તેનો સતત અભ્યાસ થયા પછી સુકર બની જાય છે માટે સાધકે જાપમાં પ્રગતિ સાધવા માટે તેનો અભ્યાસ સતત ચાલુ રાખવો

મહામત્રનું ધ્યાન.

જાપ પછી ધ્યાનની યોગ્યતા આવે છે કારણ કે -

(૧) જાપનું અનુષ્ઠાન યમ-નિયમ પૂર્વક કરવાનું હોય છે, તેથી તેમાં યમ-નિયમ સિદ્ધ થાય છે

(૨) નિયત જાપ પૂરો કરવા માટે લાખા સમય સુધી એક આસને સ્થિર બેસવું પડે છે, તેથી આસનસિદ્ધિ પણ થાય છે

(૩) જાપમા યત્ર મનસ્તત્ર મરુત્ એ નિયમથી પ્રાણાયામ પણ થઈ જાય છે

(૪) જાપ કરતી વખતે ઇન્દ્રિયો અને મન વિષયોમાંથી સારી રીતે વિરામ પામે છે, તેથી પ્રત્યાહારનો પણ અભ્યાસ થાય છે

(૫) જાપ વખતે મનની વૃત્તિઓનો પ્રવાહ એક નિશ્ચિત ધ્યેયમાં વહે છે, એટલે ધારણા પણ વિકાસ પામે છે

આ રીતે જાપના અનુષ્ઠાનથી યમ-નિયમાદિ પૂર્વઅંગો સિદ્ધ થાય છે અને તેથી ધ્યાન માટેની યોગ્યતા આવે છે

ધ્યાન માટે જાઠ પાળડીનું સ્વેત કમળ ચિત્રવત્તુ તે માટે અષ્ટ હલ કમલનું ચિત્ર પણ છાપવામાં આવ્યું છે પિડસ્થ અને પદસ્થ ધ્યાન આકૃતિ અને રગના ખ્યાલ વિના થઈ શકતું નથી, એટલે અક્ષરો અને

તેટલા સુદર અને મરોડાર કટપલા અને પરમેષ્ઠિ
 જોના વર્ણ પ્રમાણે તેનું ધ્યાન ધરવું અર્થાત્
 'નમો અરિહતાળ' પદમા ચક્રની જ્યોત્સ્ના સમ સ્વેન વર્ણોને
 ચિતવવા 'નમો સિદ્ધાળ' પદમા અરુણની પ્રભા સમ રક્ત
 (લાઠ) વર્ણોને ચિતવવા 'નમો માયરિયાળ' પદમા સુવર્ણ
 સમાન પીળા વર્ણોને ચિતવવા. 'નમો હયગ્રમાયાળ' પદમા
 પ્રિયશુ સમાન લીલા વર્ણોને ચિતવવા અને નમો લોહ સઘ્વસાદૂળ
 પદમા અજન સમ રવામ વર્ણો ચિતવવા આ અક્ષરો જ્યારે
 બરાબર રૂપરૂપ અને સ્થિર દેખાય, તથા તેના રંગો બદલાઈ
 ન જાય, ત્યારે આપણું મન તેના પર સ્થિર થયું સમજવું.
 આ રીતે જ્યારે અક્ષરો પર મનની સ્થિરતા બરાબર થાય
 છે, ત્યારે એ અક્ષરોમાંથી પ્રકાશની રેખાઓ ફૂટતો જણાય
 છે અને ઉઘટે તે બદ્ધકુત જ્યોતિર્ભય જતી જાય છે
 અક્ષરોને જ્યોતિર્ભય નિહાળતા પરમ આનંદ આગે ॥
 અને આપણું હૃદયકમળ જે અધોમુખ હોય છે, તે ઉર્ધ્વમુખ
 થવા માટે છે

૫ સ્વધ્યાન પહેલા પિંડસ્વધ્યાનનો અધિકાર ॥ એટલે
 અક્ષર ચિતનનો અભ્યાસ કરવા પૂર્વે આરાધકે અરિકતાદિ
 પાપે પરમેષ્ઠિનું હૃદય જણાવેલા રંગો પ્રમાણે ધ્યાન ધરવું
 અને તેમાં ચિત્તવૃત્તિને તત્કાર જનાવી દેવી અર્થાત્ તે
 વખતે તે તે મૂર્તિજોના દર્શન સિવાય બીજો વિચાર કે
 વિકલ્પ મનમાં ઉડવા દેવો નહિ અરિકત લગવાનું ધ્યાન

અષ્ટ મહાપ્રાતિહાર્યથી શુકત કરવાનું છે, તે લક્ષ્યમા રાખવું અભ્યાસની શરૂઆતમા મનોવૃત્તિ અમુક મિનિટ સુધી જ સ્થિર થશે, પરંતુ અભ્યાસ જેમ જેમ વધતો જશે, તેમ તેમ તે વધારે સમય સુધી સ્થિર થશે અને તેટલો વખત અપૂર્વ આનંદસાગરમા મહાવ્રતા હોઈ જો, જોવો અનુભવ થશે.

ધ્યાનના પ્રારભમા અરિહંત અને હું, સિદ્ધ અને હું, આચાર્ય અને હું, ઉપાધ્યાય અને હું, તથા સાધુઓ અને હું, એવો દ્વૈતભાવ હોય છે પણ ધ્યાનમા પ્રગતિ થતાં જો દ્વૈતભાવ જુસાઈ જશે, મારો આત્મા જ અરિહંત છે, મારો આત્મા જ સિદ્ધ છે, મારો આત્મા જ આચાર્ય છે, મારો આત્મા જ ઉપાધ્યાય છે અને મારો આત્મા જ સાધુ છે, એવો અદ્વૈતભાવ ઉત્પન્ન થઈ આત્મત્વનો સંપૂર્ણ સાક્ષાત્કાર થશે, કે જે ધર્મનું અતિમ ધ્યેય છે, યોગનો અતિમ આદર્શ છે અને સાધનાનું અતિમ ફળ છે,

આ રીતે નવકાર મહામંત્રનું ધ્યાન ચૈતન્ય અને આનંદની ચરમ સીમાએ પહોંચાડનાર છે તેનાથી ખીજા અર્વાંતર લાલો સહેજે પ્રાપ્ત થાય તેમા કાંઈ નવાઈ નથી યોગથી જે સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે, તે બધી મહામંત્રના ધ્યાનથી પ્રાપ્ત થાય છે, કારણ કે નવકારનું ધ્યાન જો શ્રેષ્ઠ પ્રકારનો યોગ છે.

ચૈત્યવદન કરવાની વિધિ અને તેનું રહસ્ય

આવડે જાણ મુદૂર્તમા હડી પરમેષ્ઠિઓનું સ્મરણ કર્યા પછી મારો ધર્મ કયો છે ? માંડ કુલ કયું છે ? અને મારા મતો કયા છે ? એ યાદ કરવું. અર્થાત્ ધર્મ જાગરિકા કરવો એ કર્યા બાદ પવિત્ર થઈ પોતાના ધરમદિરમા અસ્થિત લગવાનની પુષ્પ નૈવેદ્ય તથા સ્તોત્રથી પૂજા કરી યથાશક્તિ પચ્ચક્ર-ખાણું કરવું ત્યારબાદ સઘના દેરાસરમાં જવું. ત્યાં વિધિસર પ્રવેશ કરી શ્રી જિનેશ્વર દેવની ત્રણ મદ-ક્ષિણા કરવી. પછી પુષ્પાદિ વડે તે પરમાત્માની પૂજા કરવી. અગપૂજા, અમપૂજા અને સાવપૂજા એમ ત્રણ પ્રકારની પૂજા કરવો જોઈએ અગપૂજા અને અમપૂજા સબધી ચોથા પ્રકરણમા કહેવાઈ ગયું છે અહીં સાવપૂજા ચૈત્યવદન સબધી ઉપયોગી હકીકત રજૂ કરવામા આવે ॥

ચૈત્યવદનમા પ્રથમ 'इच्छामिस्त्रमासमणो सदित्त जायणि ज्ञाण निसीहिमाण मत्थण्ण वंदामि' એમ ત્રણવાર ખમાસમણ હઈ, 'इच्छाकारेण सदित्तह भगवन्' ચૈત્યવદન કરું ?' એમ કહી ચૈત્યવદન કહેવું ચૈત્યવદન જોડવા પહેલા નીચેનું પદ પ્રથમ જોડવામા આવે છે

સકલમુશ્લમણી—પુન્નરાત્તમેષો,

દુરિતતિમિરમાનુ કલ્પમુખોપમાનઃ ।

મવજલમિધિપોતઃ સર્વસમ્પત્તિહેતુઃ,

સ મવતુ સતત વઃ શ્રેયસે શાન્તિનાથઃ ॥૧॥

એ પદ બોલીને કોઈ પણ મૈત્ર્યવંદન અથવા નીચેનું મૈત્ર્યવંદન કહેવું.

જય ચિતામહિ પાર્શ્વનાથ, જય ત્રિભુવન સ્વામી,
અષ્ટ કર્મ રિપુ છતીને, પચમી ગતિ પામી ૧
પ્રભુ નામે આનંદ કંઠ, મુખ સ્વપત્તિ હકીએ,
પ્રભુ નામે જય જયતણા, પાતિક સળ હકીએ ૨
હું હું વર્ણુ બેઠી કરી એ, જપીએ પારસનામ,
વિષ અમૃત થઈ પરિણમે, હકીએ અવિચળ ઠામ. ૩
મૈત્ર્યવંદન કહ્યા પછી નીચે મુજબ 'જકિચિ' સૂત્ર કહેવું.

જં કિચિ નામતિત્ય, સગે પાયાલે માણસે લોણ ।

જાદ જિણવિનાદ, તાં સચ્ચાઈં વદામિ ॥૧॥

અર્થ. સ્વર્ગ પાતાળ અને મનુષ્ય લોકમાં જે કોઈ તીર્થો હોય અને જે જે જિનજિણા હોય, તે સર્વેને હું વંદન કરું છું.

આ સૂત્રમાં ત્રણ લોકમાં રહેલા સઘળાં તીર્થો અને સઘળા બિળોને વંદન કરવામાં આવ્યું ॥ આ સૂત્રને શાસ્ત્રોમાં 'તીર્થવંદનસૂત્ર' તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. એ સૂત્ર હકી રહ્યા પછી નમુત્યુળ શકસ્તવ કહેવામાં આવે છે શાસ્ત્રોમાં એને મૈત્ર્યવંદનસૂત્ર તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. અહીં શાસ્ત્રાનુસાર તેની વિશેષ વિચારણા કરોએ.

૧૪૪૪ ગ્રન્થ રત્નોતા નિર્મીતા મમર્થશાસ્ત્રકાર મહર્ષિ
શ્રી હરિભદ્રસૂરીન્વરજી મહારાજા 'શ્રી લલિતવિસ્તાર' નામની
શ્રી ચૈત્યવદનસૂત્રની અનુપમ રહસ્યગર્ભિત-અધોગતીર
ટીકામાં હરભાવે ૭૩૩-

‘इह साधुः श्रावको वा चैन्यगृहादारेकान्तप्रयतः,
परित्यक्ताऽन्यकृतव्या, प्रदीर्घतरतद्भारगमनेन यथामन्भव
भुवनगुरोः सम्पादितपूजोपचारः, ततः मरुत्तमच्चानपायिनीं
भुव निरीक्ष्य परमगुरुप्रणीतेन विधिना प्रमृज्य च पितृनि-
हितज्ञानुकरतला, प्रवर्द्धमानातितीव्रतरशुभपरीणामो, भक्त्य-
विशयात् सुदधुपरिपूर्णलोचनो, रोमाञ्चाञ्चितरघुः, मिथ्या-
त्वजलनिलयानेककुप्राहनचक्राकुले मया धारनित्यत्वाद्याधु-
पोऽतिदुर्लभमिदं सकलकल्याणैकरूपेण चाऽथ कृतचिन्तामणि-
फल्यद्रुमोपमं भगवत्पादवन्दनं कथञ्चिदवाप्तं, न चाऽत पर
कृत्यमस्तीति, अनेनामान कृतार्थमभिमन्यमानो भुवनगुरो
विनियेशितनयनमानसोऽतिचारमीस्त्वया सम्यगस्तुलितादि-
गुणमम्पदुपेत तदर्थाऽनुष्मणगर्भमेव प्रणिपातदण्डकम्वन
पठति ।’

—ચૈત્યવદન કરવાની ઇચ્છાવાળો સાધુ થા શ્રાવક
અથવા અનિરતિ સત્ત્યગૃહસ્થિ, અપુનર્બન્ધક થા યથાભદ્રક
કેઈ પણ કોઈ શકે છે તેણે શ્રી જિનમંદિરમાં બેઠીને
ચૈત્યવન્દનને વિષે એકાન્ત પ્રયત્નવાળા બનવું જોડે તે

વળતે અન્ય સર્વકર્તવ્યનો ત્યાગ કરવો જોઈએ એત્યવન્દ
 નાના ભાવને દીર્ઘકાળ સુધી ધારણ કરીને યથાયોગ્ય શ્રી
 જિનેશ્વરદેવની પૂજોપચાર-સુદર સામગ્રીઓ વડે પૂજા કરતી
 જોઈએ ત્યારબાદ શ્રી જિનોક્તવિધિ વડે ભૂમિની પ્રતિ
 લેખના અને પ્રમાર્જના કરવી જોઈએ વિધિપૂર્વક ભૂમિને
 પૂજી પ્રમાર્જને તેના ઉપર બે બાનુ અને કરતલ સ્થાપન કરવા
 જોઈએ પ્રવર્ધમાન અતિતીવ્રતર સવેગ અને ઠોરાશ્યના શુભ
 પરિણામવાળા થવું જોઈએ ભક્તિના અતિશયથી રોમાશિત
 શરીરવાળા અને હર્ષાશ્રુથી પરિપૂર્ણ લોચનવાળા બનીને
 આયુધ્યની અનિત્યતા તથા ભગવત્પાદવન્દનની દુર્વલતાનો
 વિચાર કરવો જોઈએ આ ભવમમુદ્ મિથ્યાત્વરૂપી જલથી
 અને કુમંડ-કઢામહ રૂપી જલજતુઓના સમૂહથી ભરેલો છે
 તેમા મક્કવ કંડ્યાણના અદિતીવ કારણજૂત, ચિન્તામણિ અને
 કંકપટ્ટણી ઉપમાઓ પણ જેનાથી ઉતરતી છે એવું ભગવા
 નના ચરણોત્તુ વન્દન અતિ દુર્વલ છે-મહામુશીબને મળેકુ
 હ આનાથી અદીયાતુ ખીન્ન કોઈ કર્તવ્ય નથી એની પ્રાપ્તિ
 થવાથી આત્માને કૃતાર્થ માનતો તથા અશુ અને મનને
 ભુવનગુરૂ-એક શ્રીજિનેશ્વરદેવની સન્મુખ સ્થિર કરતો તથા
 અતિચારના ભયથી, સમ્યગ્ અરુણલિતાદિ શુણ્ણપનાઓથી
 યુક્ત અર્ધસ્મરણપૂર્વક પ્રણિપાતઠક-એત્યવન્દનસૂત્રબપર નામ
 રૂકરતવને ઠહે-તેના ૨૮૭ (૨૬૪ હવુ ૩૩ ગુ૩) વર્ણુ
 (અક્ષર) છે તેનોસ આલાપક છે અને આવાપક દિકાદિપ્રમાણુ
 વિશ્રામભૂમિ રૂપ નવ સમ્પદાઓ છે

‘ નમોતયુષુ ’ ઇત્યાદિ પ્રથમ બે આલાપકની રતોતવ્ય

સમ્પદા છે ‘આર્ધગણાણુ’ ઇત્યાદિ બીજા ૪૭ આલપકની ઓપહેતુ-સ્તુતિ કરવાના સામાન્ય કારણે જણાવનારી સમ્પદા છે ‘પુરિમુત્તમાણુ’ ઇત્યાદિ બીજા ચાર આલપકની વિશેષહેતુ-સ્તુતિ કરવાના વિશેષ કારણે જણાવનારી સમ્પદા છે, ‘લોચુતમાણુ’ ઇત્યાદિ બીજા પાંચ આલપકની ઉપયોગ-સ્તોતવ્ય-સમ્પદાનો ઉપયોગ જણાવનારી સમ્પદા છે, ‘અભયદયાણુ’ ઇત્યાદિ બીજા પાંચ આલપકની તાર્કિક-ઉપયોગ સમ્પદાના હેતુ જણાવનારી સમ્પદા છે, ‘ધર્મદયાણુ’ ઇત્યાદિ બીજા પાંચ આલપકની મવિશેષોપયોગ-ઉપયોગ સમ્પદાના વિશેષ હેતુ જણાવનારી સમ્પદા છે ‘અપ્પકિંકયવરનાણુકયણુધરાણુ’ ઇત્યાદિ બીજા બે આલપકોની સ્વરૂપ-સ્તુતિ કરવા લાયક અરિક્તોત્તુ સ્વરૂપ જણાવનારી સમ્પદા છે ‘જિજ્ઞાણુ જાવધાણુ’ ઇત્યાદિ બીજા ચાર આલપકોની નિજમમદ્દેવદ અપર નામ આત્મતુલ્ય-પરદેહકર્તૃત્વ નામની આઠમી સમ્પદા છે ‘સંવન્નણુ’ ઇત્યાદિ છેલ્લા ત્રણ આલપકોની પ્રધાનગુણાપરિણય-પ્રધાનદેહાત્મ્યભયસમ્પદ અથવા ‘મોક્ષ’ નામની નવમી સમ્પદા ॥

એ રીતે નવ સમ્પદા, તેત્રીસ આલપક-૫૬ અને ૨૬૭ વર્ણ-અક્ષરથી યુક્ત શ્રીચક્રનાવ ભાવચિનેશ્વરના સદ્ગુણ ગુણોનો સાચો ખ્યાલ આવે છે તેથી ચૈત્યવન્દનામા તેને મુખ્ય સ્થાન આપવામા આવ્યું છે તેના અર્થનું વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ હવે અહીં રજૂ કરવામા આવે છે

શકસ્તવ-ભાવ જિનેશ્વરનું સ્વરૂપ.

‘નમોઽત્યુ ણ અરહતાણ મગગતાણ, આરુગરાણ તિત્થરાણ
મયસતુદ્ધાણ, પુરિસુત્તમાણ પુરિસસિદ્ધાણ પુરિસપરપુ ઢરીયાણં
પુરીસપરગઘહત્થીણં, લોગુત્તમાણ લોગનાહાણ લોગહિયાણં
લોગપર્દાણ લોગપજ્જોઝગરાણ, અમયદયાણં ચકાપુદયાણ
મગ્ગદયાણ સરણદયાણ રોહિદયાણ, ધમ્મદયાણં ધમ્મદેસયાણ
ધમ્મનાયગાણ ધમ્મમારહીણ ધમ્મપરચાઉગ્ગતચક્રવટ્ટીણ, અપ્પ-
હિહયરનાણદસણધરાણ ત્રિઅટ્ટછઝમાણ, જિણાણ જાપયાણ
તિણ્ણાણ તારયાણ હુદ્ધાણ ઘોહયાણ મુત્તાણ મોયગાણં, સચ્ચ-
ન્નૂણ સવ્વયદરિસીણ, મિત્તમયલમરુઅમણતમસ્સપ્પમબ્બાનાહમ-
પુણરાવિત્તિમિદ્ધિગટ્ઠનામધેય ટાણ સપ્પતાણ નમો જિણાણ
જિઅમયાણં ।

નમોઽત્યુણ—નમસ્કાર થાએ। ‘નમસ્કાર’ એ દ્રવ્ય ભાવ
મ ક્રોધ રૂપ છે દ્રવ્યસ ક્રોધ-હોધ, પગ, મરતક આદિ
અવયવોનુ યોગ્ય રીતે સ્થાપન ભાવસ ક્રોધ-મનને।
વિશુદ્ધ નિયોગ ‘થાએ।’ એ પ્રાર્થના રૂપ છે આશય
વિશુદ્ધિને ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી એ અતિની પ્રાર્થના,
એ ધર્મનુ બીજ છે શ્રી જિનેશ્વરદેવોને ભાવનમસ્કાર
થવો એ દુરાપ-દુર્વલ છે, એ જણાવવાને માટે
‘નમોઽત્યુ ॥’ ‘નમસ્કાર થાએ।’ એ શબ્દો વડે

નમસ્કારની પ્રાર્થના માત્ર કરી છે ભાવ નમસ્કાર કરવાની
 અભિલાષા માત્ર દર્શાવી છે. કિન્તુ 'ભાવ નમસ્કાર
 કરે છું' એવું મિથ્યાભિમાન હાજરું નથી એ
 જાતિની અભિલાષા એજ ભાવ નમસ્કાર-બીજા શબ્દમાં
 ભાવ ધર્મનું બીજું છે વિધિપૂર્વક વાવેલું બીજું
 જેમ અકુરાદિને ઉત્પન્ન કરી ફલ પ્રાપ્તિ કરાવે છે,
 તેમ ધર્મ બીજનું વપન પણ અનુક્રમે ધર્મચિન્તાદિ
 અકુરા ઉત્પન્ન કરીને ફલસિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરાવે છે
 નમસ્કાર વડે ધર્મના તાપક અને ધર્મના સાધક એવા
 પુરુષોના સદ્વર્તનાદિની પ્રશ્ન સા થાય છે અને એનું
 જ નામ ધર્મબીજનું વપન છે એ રીતે ધર્મબીજનું
 વિધિપૂર્વક વપન યવાથી-એમાંથી ધર્મચિન્તાદિ અકુરા,
 ધર્મયજ્ઞ રૂપી સત્ક્રમ, ધર્માનુષ્ઠાન રૂપ નાસ, કેવ
 માનવની સપદારૂપી પુષ્પો અને સિદ્ધિ મતિ રૂપી
 ફલની પ્રાપ્તિ થાય છે ભાવ નમસ્કારના પણ જપન્ય,
 મધ્યમ ઉત્કૃષ્ટાદિ અનેક લેહો છે તેથી ભાવનમસ્કાર
 વાવાને પણ ઉત્કૃષ્ટ ભાવનમસ્કારની પ્રાર્થના અને
 અભિલાષા હોય છે, તેથી તેમને પણ 'નમસ્કાર
 થાઓ' એ વચન સુસંગત છે, અથવા 'નમસ્કાર થાઓ'
 એ પ્રાર્થનાવચન 'ઈચ્છાયોગ' રૂપ છે લોકોત્તર
 માર્ગમાં ગમનકરવાવાળાને સૌથી પ્રથમ સાધન
 'ઈચ્છાયોગ' છે. 'ઈચ્છાયોગથી' શાસ્ત્રયોગ અને
 શાસ્ત્રયોગથી સામર્થ્યયોગની અનુક્રમે પ્રાપ્તિ થાય છે.

શ્વભિદ્વિનો માક્ષાત્ હેતુ સામર્થ્યયોગઃ ॥ પરંતુ એ સામર્થ્યયોગની પ્રાપ્તિ ઇચ્છાયોગ અને શાસ્ત્રયોગ વિના થતી નથી ‘નમોત્યુ ણં ઘરહતાણ ।’ એ પદો વડે ઇચ્છાયોગનું અભિધાન થાય છે, ‘નમો જિજ્ઞાણ નિયમચાણ’ એ પદો વડે શાસ્ત્રયોગનું અને ‘ઈકોઽપિ નમુકારો જિજ્ઞાસવમહસ્ત વદ્ધમાણરસ । સમારસાગરાગ્રો તારેઽ નરં ન નારિ વા ॥૧॥

એ વચન વડે સામર્થ્યયોગનું પ્રતિપાદન થાય છે
(લક્ષિતવિસ્તરે)

અરિહતાણ-અર્હંતોને-અતિશયવાળી પૂજાને યોગ્ય હોય તે અર્હંત છે અર્હંતની પૂજા ત્રણે કાળ જગતમા થયા કરે છે ‘અરિહનનાત્ રજોહનનાત્ રહસ્યાઽમારાત્ વા અર્હન્તઃ ।’ એ રીતે પણ ‘અર્હંત’ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ થાય છે મોહાદિ કર્મબન્ધના હેતુઓ છે, માટે દુઃશ્ચિન્તનભૂત છે, તેને હણનારા, ઘાતિકર્મો આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણને આવૃત્ત કરનાર ॥ માટે રજ તુલ્ય છે, તેને દ્રવ્ય કરનારા, તથા અપ્રતિહત કેવળજ્ઞાન અને કેવળચરિત્ર ગુણથી સમસ્ત જગતને સાક્ષાત્ જાણી અને જોઈ રહ્યા છે, માટે રહસ્ય વિનાના અર્થાત્ જેમને કંઈ પણ વસ્તુ ગુપ્ત નથી તેવા, અથવા ‘અરહોત્તેમ્ય’ ‘રહ’ એટલે એકાન્તસ્થાન

અને 'અન્ત' એટલે ગિરિયુક્તાદિના મધ્ય ભાગ સર્વનેટી
 હોવાથી જેમને કાંઈ પ્રચ્છન્ન નથી, અથવા 'અરહદ્ય
 અગચ્છદ્ય, અત્યન્નદ્ય' ક્ષીણ રાગી હોવાથી કાંઈ
 પણ પદાર્થ પ્રત્યે આસક્તિ નહિ પામનારા અથવા
 રાગદ્વેષના હેતુભૂત પદાર્થનો ચપક ધરા છતાં વીત
 રાગતાદિ સ્વ-સ્વભાવને નહિ તજનારા, અથવા
 'અરિહતાણ' અરિ એટલે સર્વ છુવોને સુખભૂત એવા
 આકં પ્રકારના કર્મો, તેને હણનારા અથવા 'અરહતાણ' ।
 કર્મરૂપી બીજ ક્ષય થવાથી ચમારમા ફરી નહિ ઉત્પન્ન
 થનારા-તેમને નમસ્કાર યાચો તે અર્હતો નામાદિ
 અનેક પ્રકારના હોય છે. તેમા ભાવ અર્હતનું
 અહણ કરવાને માટે બીજું 'અગયતાણ' । એ પદ
 મૂક્યું છે-અહુ વચનનો પ્રયોગ અર્હત એક નથી
 પણ ઘણા છે એમ જણાવી સર્વ અર્હતોને એક
 સાથે નમસ્કાર જણાવવા માટે છે

ચક્રસ્તવમા ભાવજિનેશ્વરોને નમસ્કાર છે તેથી નામાદિ
 જિનો નમસ્કરણીય નથી, એમ નહિ થી જેનથાસનનો
 સિદ્ધાંત ઉ કે-

શુદ્ધભાવ જેહનો છે તેહના, ચારનિશ્ચેપા સાચા,
 જેહનો ભાવ અશુદ્ધ છે તેહના,

એક કાચે સવિ કાચા. ૧

ઉપા. શ્રી યશોવિજયજી મ.

ભગવત્તાળ—ભગવતોને—

“ભગોઽર્જુનમાહાત્મ્યયજોરૈરાગ્યમુક્તિષુ ।

રૂપરીર્યપ્રયત્નેચ્છાત્રીધર્મૈશ્વર્યયોનિષુ ॥૧૧॥”

એ શ્લોકથી ‘ભગ’ શબ્દના ૧૪ અર્થ થાય છે તેમાં પહેલો ‘અર્જુ’ અને છેલ્લો ‘યોનિ’ અર્થ છોડી બાકીના જ્ઞાનાદિથી માડી એશ્વર્ય સુધીના બાર પ્રકારના અર્થ જેમને છે તે ભગવત કહેવાય છે.

જ્ઞાન—ભગવાનને ગર્ભાવાસથી માડી દીક્ષા અંગીકાર કરે ત્યાં સુધી નિર્ભળ મતિ, શ્રુત અને અવધિ, એમ ત્રણ જ્ઞાન હોય છે દીક્ષા લીધા બાદ ઘાતિ કર્મોના ક્ષય ન થાય ત્યાં સુધી એથુ મનપર્યાયજ્ઞાન મત્તી ચાર જ્ઞાન હોય છે ઘાતિ કર્મોના ક્ષય થયા બાદ અનન્ત વસ્તુને વિષય કરનારૂં—સમસ્ત બાબોને જણાવનારૂં પાંચમું દેવજ્ઞજ્ઞાન પ્રમદ થાય છે

માહાત્મ્ય—ભગવાનના પ્રભાવનો અતિશય—સર્વ કદયા છુટકોને વિષે નારદી અને સ્થાવરોને પણ સુખ ઉત્પન્ન કરનારો, નિરતર ઘોર અધકારમય નરકોમાં પણ પ્રકાશ કરનારો, ગર્ભાવાસમાં આવે ત્યારથી કુળમાં ધનાદિની વૃદ્ધિ કરનારો, અણુનમ રાજ્યોને પણ નમાવનારો, ઇતિ, મારિ, વૈરાદિ ઉપદ્રવો રહિત, રાજ્યના સુખનો અનુભવ કરાવનારો, સમસ્ત દેશને અતિતૃપ્તિ, અનાતૃપ્તિ આદિ બાધાઓથી રહિત

જનાવનારો તથા આસનો ચલાવમાન ધવાથી સકલ
મુરોમુરના નમસ્કારને અપાવનારો હોય છે

અર્થ—રાગ દ્વેષ તથા પરીવહ અને ઉપસર્ગો ઉપર
વિજય મેળવવાથી ભગવાનનો યશ સદાકાળ પ્રતિષ્ઠિત
થયેલો હોય ॥ દેવલોકમા દેવાતનાઓવડે તથા
પાતાલલોકમા નામકન્યાઓ વડે ભગવાન નિરતર
સ્તુતિ કરાય છે

વૈરાગ્ય—દેવલોક અને રાજ્યના મુખે લોગવતી વખતે
પણ પ્રભુનો વૈરાગ્ય કાયમ હોય છે જ્યારે સર્વ
વસ્તુના ત્યાગપૂર્વક ભગવાન પ્રવ્રજ્યા અગ્નીકાર કરે
છે, ત્યારે તેથી પણ અધિક ગૌરાવ હોય ॥ અને
જ્યારે ધાતિકર્મના લય કરી દેવગણના પામે છે, ત્યારે
ભગવાનના આત્મામા અપૂર્વ ઉન્નતીનતા પ્રગટે છે

મુક્તિ—સર્વ કલેશથી રહિત એવી મુક્તિ ભગવાનને
નિકટમા જ હોય છે

રૂપ—સર્વ દેવોના રૂપથી પણ અગ્રી જાય. તેવું રૂપ
ભગવાનને જન્મથી જ હોય છે.

વીર્ય—મેરૂને દક્ષિણ તથા પૃથ્વીને છત્રરૂપ કરવાનું
સામર્થ્ય ભગવાનને જન્મથી હોય છે તત્કાલ ઉત્પન્ન
થયેલા શ્રી મહાવીરપ્રભુએ ઈન્દ્રની યજ્ઞ દ્વાર કરવા

માટે કાળા પગના અગૂઠાવડે મેરૂ પર્વતને ૪ પાયમાન કર્યો હતો.

પ્રયત્ન—ભગવાનનો પ્રયત્ન પરમ વીર્યથી ઉત્પન્ન થયેલ એક રાત્રિક્રિયાદિ મહાપ્રતિમાના કારણભૂત અને અમુદ્ધાત તથા રૌવેશી અવસ્થાઓ વડે બદલ્યો હોય છે.

ધૃતી—ત્રીજાભણે, દેવભણે અને તીર્થ કરના ભવમા હુ ખમખ જગતનો ઉદ્ધાર કરવાની ભગવાનને 'તીમ ધૃતી' હોય છે.

શ્રી—ધાનિકર્મના ઉચ્છેદથી પ્રાપ્ત થયેલ કેવલજ્ઞાનની સંપત્તિ તથા અતિથયોની પરમપ્રકૃષ્ટ સંપત્તિ ભગવાનને હોય છે.

ધર્મ—અનાથવ રૂપે, મહાયોગાત્મક, પરમ નિર્જરાના ફલપાત્રો અને અતિ કસ્યાણુકર ધર્મ હોય છે.

ઐશ્વર્ય—ભક્તિના સમૂહનો નમ્ર એવા દેવેન્દ્રો વડે વિકિત સમવસરણ અને પ્રતિકાર્યાદિ રૂપ ઐશ્વર્ય—કુરુર્ણ ભગવાનને હોય છે.

આવા પ્રકારના હોય તે જ પ્રેક્ષાવાનોને સ્તુતિ કરવા લાયક છે તેથી આ બેગ્રિપદો વડે સ્તોતવ્ય સમ્પદા કહી, હવે ત્રણ પદોવડે એ સ્તોતવ્ય સમ્પદોની હેતુ સમ્પદા કહે છે.

આશ્રયણ—સઘની નીત્રિના, કારણભૂત શ્રુતધર્મ—દ્વાદશાગી, તેના નેત્રનાશ—અર્થથી પ્રરૂપનાર,

તિત્થયરાણ-જેનાથી સ સારસમુદ્ર તરાય તે તીર્થ-પ્રવચન
અથવા તેનો આધાર ચતુર્વિધ સઘ અથવા પ્રથમ
મણુધર, તેને કરનારા

સયસબુદ્ધાણ-સ્વય-તથાભવ્યત્વાદિ સામગ્રીના પરિપાકથી
પોતાની મેળે જોધ પામેલા-અજ્ઞાન નિદ્રામાં પ્રસુપ્ત
જમતને વિષે પારકાના ઉપદેશ વિના છવાદિરૂપ તરવને
અવિપરીતપણે જાણનારા

હવે આર પદ વડે સ્તોતબ્ય સમ્પદાની વિશેષ
હેતુ સમ્પદા કહે છે —

પુરિસુત્તમાણ-પુરુષોત્તમ-સહજ તથાભવ્યત્વાદિ ભાવથી પરા-
પકારાદિ સદ્ગુણોમાં અન્ય પુરુષો કરતા યજ્ઞ-ચઢીયાતા

પુરિમસિદ્ધાણ-પુરુષોને વિષે મિહની જેમ શૌર્યાદિ ગુણોવડે
પ્રધાન સિદ્ધ જેમ શૌર્યાદિ ગુણુચુકત હોય છે, તેમ
ભગવાન પણ કર્મ ચતુનો ઉઠેડ કરવા માટે શૂર,
તપકર્મ કરવા માટે વીર, રાગાદિ તથા ક્રોધાદિનુ
નિવારણ કરવાના આશય વડે ગભીર, પરીવહો સહન
કરવા માટે ધીર, સમમમા સ્થિર, ઉપસર્ગોથી નિર્લંબ,
ઈન્દ્રિય વર્ગથી નિક્ષિન્ત અને ધ્યાનમાં નિમ્મકમ્પ
હોય ॥

પુરિસરવુ ઢરીયાણ-પુરુષોને વિષે ઐશ્વ કમળ જેવા જેમ કમવ
ઠાઠવમાં પેદા થાય છે, જલથી વધે છે અને તે ગળેને

છોડી ઉપર રહે છે તથા તે કમલ સ્વભાવથી સુદર, ભુવન-
લક્ષ્મીનું નિવાસ સ્થાન તથા ચક્ષુ આદિને આનંદ આપ
નાર હોય છે તથા વિશિષ્ટ કોટિના તિર્થંચ, મનુષ્ય અને
દેવોવડે સેવાય છે અને મુખનો હેતુ થાય છે, તેમ
ભગવાન પણ કર્મપ્રકારા ઉત્પન્ન થાય છે, દિવ્યલોગજલથી
વધે છે અને તે બન્નેને છોડીને નિરાળા રહે છે.
અતિશયોના યોગથી અતિ સુદર હોય છે ગુણસુખ
દાઓના નિવાસસ્થાન છે પરમાનન્દના હેતુ છે કૈવલ્યા
દિગુણવડે વિશિષ્ટ પ્રકારના તિર્થંચ, મનુષ્ય અને
દેવોવડે સેવાય છે તથા મોક્ષ મુખના કારણ થાય છે.

પુરિસવરગન્ધદ્રવ્ય-પુરુષોને વિષે ગ્રંથ ગન્ધ હસ્તીમમાન
ગન્ધહસ્તીની ગન્ધથી તે સ્થાનમા વિચરનારા ખીન હુદ્ર
હાથીઓ જેમ ભાગી બાય છે, તેમ અચિન્ત્ય પુણ્ય-
પ્રભાવવાળા ભગવાનના વિહારના પવનની ગન્ધથીજ
પરચક્ર, દુર્લિપ્ત અને મારી વિગેરે સર્વ હુદ્ર ઉપદ્રવ
રૂપી ઝાલો-હાથીઓ ભાગી બાય છે.

હવે પાંચ પદોવડે સ્તોત્રવ્ય સમ્પદાની સામાન્ય
ઉપયોગ સમ્પદા કહે છે—

લોગુત્તમાર્ણ-લોકને વિષે ઉત્તમ આહી 'લોક' શબ્દથી ભગ્ય
પ્રાણી રૂપી લોક લેવાને છે અન્યથા અભવ્યની
અપેક્ષાએ સર્વ ભવ્યો ઉત્તમ જ છે તેથી ભગવાનની
કર્મ ઉત્તમતા સાબિત થાય નહિ સકલ કલ્યાણના

કારણમુત તથાજબ્યત્વભાવને કારણ કરનારા હોવાથી
ભગવાન સર્વ ભવ્ય લોકને વિષે ઉત્તમ છે

લોચનાદાણ-લોકના નાથ અહીં લોકશબ્દથી બીજાધાનાસ્વિટે
સ વિભક્ત અને સગાદિ ઉપદ્રવોથી રક્ષણીય વિશિષ્ટ
ભવ્યલોક લેવાનો છે તેને વિશેષ ભગવાનું નામપણ
થટે છે 'લોચનેમશ્રુતાય ।' બીજાધાન, બીજોલોક
તથા બીજાપોષણસ્વિટે 'લોચ' અને ઉપદ્રવોથી રક્ષણ
કરવાથટે ભગવાન 'લોચ' કરનારા છે

લોગદિવાણ-લોકનું હિત કરનારા અહીં લોક શબ્દથી ન્યવ
હારશાશિમા આવેલ સર્વ પ્રાણિવર્ગ સમજવાનો છે.
સમ્યક્પ્રદર્શણ અને રક્ષણ કરવા થટે સર્વ પ્રાણીમણું
ભગવાન હિત કરનારા છે

લોગપર્દવાણ-લોકને વિષે પ્રદીપતૃત્ય અહીં લોક શબ્દથી
વિશિષ્ટ સદ્ગીલોક લેવાનો છે દેશનાદિ કિશોરવટે
યથાયોગ્ય મિથ્યાત્વ અધકારને દૂર કરનારા તથા
જોરભાવને પ્રકાશિત કરનારા હોવાથી તેઓ પ્રાપ્તે જ
ભગવાનનું પ્રદીપપણું થટે છે

લોગપ્રોમગરાણ-લોકને વિષે પ્રલોત કરનારા અહીં લોક
શબ્દથી વિશિષ્ટ ચોદ પૂર્વધર લોક લેવાનો છે તેમને
વિષે જ તત્ત્વથી પ્રલોતકરપણું થટે છે સાત પ્રકારનું
જીવાદિ વસ્તુતત્ત્વ એ પ્રલોત છે તેનું પ્રલોતીકરણ-
વિશિષ્ટ તત્ત્વસંવેદન, વિશિષ્ટ પૂર્વધરને વિષે જ

સભવે છે પૂર્વધરોમા પણ પરસ્પર ષટ્સ્થાનપતિતતા હોય છે તેથી પ્રવોલીકરણને યોગ્ય (સર્વ પૂર્વધરોથી પણ વિશિષ્ટ યોગ્યતાવાળા) 'પૂર્વધરોજ' લેવાના છે હવે ઉપયોગ સંપદાની હેતુ સપદા કહે છે

મમયદયાળ-અભયને આપનારા ભય સાત પ્રકારના છે,
 ઇહલોક, પરલોક, આદાન, અઠસ્માત્, આજીવિકા, મરણ અને અજ્ઞાધા મનુષ્યને મનુષ્યથી ભય તે ઇહલોકભય તિર્થચાલિથી ભય તે પરલોક ભય. ચોરી લૂટફાટાદિનો ભય તે આદાનભય. આગ જળ પ્રહારોદિનો ભય તે અઠસ્માતભય. દુર્દુભાદિની આજીવિકાના નિર્વાહનો ભય તે આજીવિકાભય. આયુષ્યપૂર્ણ થવાનો ભય તે મરણ ભય અને યશ કીર્તિ ચાલી જવાનો ભય તે અજ્ઞાધાભય—અપ યશભય તેનાથી પ્રતિપક્ષ તે અભય આત્માનુ વિશિષ્ટ સ્વાસ્થ્ય-અન્ય લોકો જેને ધૃતિ કહે છે, તે ધર્મ ભૂમિકાનુ કારણભૂત 'અભય' તેને ભગવાન આપે છે કારણ કે અરિકંત ભગવતો શુણના પ્રકર્ષને પ્રાપ્ત થયેલા હોય છે, અચિન્ત્ય શક્તિથી સુકત હોય છે તથા સર્વથા પરાર્થ-પરોપકાર કરવામા રક્ત હોય છે

ચક્રસુદયાળ-અશુ આપનારા તત્ત્વબોધના કારણભૂત વિશિષ્ટ આત્મધર્મને અશુ કહેવાય છે બીજાઓ તેને 'શ્રદ્ધા' કહે છે અશુ વિહીનને જેમ વસ્તુતત્ત્વનું દર્શન થતુ

નથી તેમ શ્રદ્ધારૂપી ચતુર્થી રહિતને પણ કટ્યાણુકર
વસ્તુ-તત્ત્વનું દર્શન થતું નથી આ શ્રદ્ધા ધર્મકટપ
પૂજના અવન્ય-બીજમૂલ ॥ અને તે ભગવાનથી જ
પ્રાપ્ત થાય છે માટે ભગવાન તેના આપનાર છે

મગ્ધયાણ-માર્ગને આપનારા વિચિષ્ટ શુણ્ઠસ્થાનકની પ્રાપ્તિ
કરાવનાર સ્વાભાવિક ક્ષયોપશમવિશેષને માર્ગ કહેવાય
છે બીજાઓ તેને 'સુખા' કહે છે આ 'સુખા'-
વિચિષ્ટ શુણ્ઠસ્થાનકની પ્રાપ્તિ કરાવનાર ક્ષયોપશમ
વિશેષ, ભગવાનથી જ પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી ભગવાન
માર્ગના આપનાર છે

ચરણદયાણ-શરણને આપનારા ભયથી પીડિતને રક્ષણ
આપવું તે શરણ કહેવાય છે બીજાઓ તેને 'વિવિ
દિષા' કહે ॥ સ સારક્રાંતારમા પડેલા અને અતિપ્રમગ
રાગાદિથી પીડિત થએલ પ્રાણીઓને 'વિવિદિષા'-તત્ત્વ
ચિન્તારૂપ અધ્યવસાય સમાધાનસંકટરૂપ-આવાન
તુલ્ય છે તત્ત્વ-ચિન્તારૂપ અધ્યવભાયથી તત્ત્વવિષયક
શુદ્ધિ, શકલ, ધારણ, વિજ્ઞાન, ઉકાપોક અને તત્ત્વા
ભિનિવેશાદિ પ્રજ્ઞા-બુદ્ધિના ગુણો પ્રાપ્ત થાય ॥
તત્ત્વચિન્તારૂપ અધ્યવસાય વિનાના તે ગુણો સત્ય
હોતા નથી કિન્તુ મિથ્યા-ખાલસ માત્ર હોય છે
હિન સાધવામા અસમર્થ હોય છે તત્ત્વચિન્તારૂપ
શરણ ભગવાનથી પ્રાપ્ત થાય છે, માટે ભગવાન
શરણને આપનાર છે

મોહિદયાણ-જોધિને આપનારા જોધિ-જિનપ્રણીત ધર્મની પ્રાપ્તિ તેને સમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે અપૂર્વકરણરૂપી અધ્યવસાયદ્વારા રાગદ્વંષની તીવ્ર ગાઢ લેદાવાથી તે પ્રાપ્ત થાય છે પ્રશમ, સવેગ, નિવેદિ, અનુકમ્પા અને આસ્તિક્ય તેનાં લક્ષણ છે બીજાઓ તેને 'વિશ્વપ્રિ' કહે ॥ તે 'વિશ્વપ્રિ' ભગવાનથી પ્રાપ્ત થાય છે, માટે ભગવાન જોધિને આપનારા છે

આ પાંચે અપુનર્જન્ધક-તીવ્રભાવે પાપ નહિ કરનાર આત્માને હોય ॥ પુનર્જન્ધકને તે યથોચિત હોતા નથી ઉત્તર ઉત્તર પૂર્વ પૂર્વના ફળભૂત છે અભય-ધૃતિનું ફલ ચક્ષુ-અધ્મા છે ચક્ષુ-અધ્માનું ફળ માર્ગ-સુખા છે માર્ગ-સુખાનું ફળ શરણ-વિવિધિયા છે શરણ-વિવિધિયાનું ફળ જોધિ-વિશ્વપ્રિ છે એ પાંચેને ભગવાન આપે છે કારણ કે ભગવાન શુશ્રુષ્કર્ષવાન, અચિન્ત્ય શક્તિમાન તથા સર્વથા પરાર્થરસિક છે

હવે સ્તોતવ્ય સમ્પદાની વિશેષ ઉપયોગ સમ્પદા કહે છે

ધર્મદયાણ-ધર્મને દેનારા, ધર્મ શબ્દથી અહીં આસ્તિકધર્મ લેવાનો છે તે બે પ્રકારનો ॥ સર્વવિરતિરૂપ યતિ ધર્મ અને દેશવિરતિરૂપ શ્રાવકધર્મ. એ બંને પ્રકારનો ધર્મ ભગવાનથી જ પ્રાપ્ત થાય છે ધર્મપ્રાપ્તિમાં બીજાં પણ કારણો છે કિન્તુ પ્રધાન કારણ ભગવાન

જાગવાનના અભાવે બીજા બધા કારણે। રવ
કાર્ય સાધવા માટે સમર્થ નથી અથવા ધર્મપ્રાપ્તિના
સર્વ હેતુઓના ઉત્પાદક જાગવાન છે તેથી પણ
જાગવાન પ્રધાનહેતુ છે

ધર્મદેયપાણં-ધર્મનો ઉપદેશ કગનારા. પ્રસ્તુત ધર્મને
ચોખ્ખતા મુજબ અવન્યપણે ઉપદેશનારા.
જેમકે:-“સાગતા ધરના મધ્ય ભાગ સમાન આ
સસાર છે, શરીર વિગેરે દુઃખોનું નિવાસસ્થાન
છે, વિદ્વાન આત્માઓ આ સસારમાં પ્રભાદ
કરવો ચોખ્ખ નથી, આ મનુષ્ય અવસ્થા અતિ-
દુર્લભ છે, એમાં પરત્વેકતુ હિત સાધવું
એ જ પ્રધાન છે-બીજું બંધુ વિનશ્વર છે,
વિષયો પરિણામે કડવા અને હાર્ષ્ય વિપાકને
દેવાવાળા છે, સંયોગો વિયોગના અંતવાળા
છે, આયુષ્ય અવિજ્ઞાત અને પડવાની તૈયારી-
વાળું છે. તેથી આ સસાર રૂપી આગને
ઓત્તવવા માટે યત્ન કરવો એ જ ચોખ્ખ છે,
સિદ્ધાન્તની વાસનાથી પ્રધાન એવો ધર્મરૂપો
મેળવે તેને ઓવવી શકે તેમ છે, એ કારણે
સિદ્ધાન્તનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ, સિદ્ધાન્તના
જ્ઞાતાઓની સમ્યક્ પ્રકારે શુશ્રૂષા કરવી જોઈએ,
દુર્ગત પુરોની સોખત છોડવી જોઈએ, આજ્ઞા

પ્રધાન બનવું જોઈએ, પ્રણિધાન-ચિત્તની
 એકાગ્રતાને આદરવી જોઈએ, સાધુસેવા વડે
 ધર્મરૂપી શરીરને પુષ્ટ કરવું જોઈએ, સર્વત્ર
 વિધિપૂર્વક પ્રવર્તવું જોઈએ, અવિરૂદ્ધ યોગોમાં
 યત્ન કરવો જોઈએ, વિસ્ત્રોતસિકા-ચિત્તની વિપ-
 રીતગતિને ઓળખવી જોઈએ અને રોકવી
 જોઈએ. એ રીતે કરવાથી સોપાનક્રમ કર્મનો નાશ
 થાય છે તથા નિરૂપક્રમ કર્મના અનુબન્ધનો
 વિચ્છેદ થાય છે.”

ધર્મનાયકાણ-ધર્મના નાયક અધિકૃત આશ્રિતધર્મના
 સ્વામી (૧) વિધિપૂર્વક પ્રાપ્ત કરવાથી, અતિચાર
 રહિત ખાતન કરવાથી તથા યોગ્યને ઉચિત રીતે
 દાન કરવાથી ભગવાન ધર્મને વશ કરનારા છે
 (૨) સર્વોત્કૃષ્ટ ક્ષાયિકલાને પ્રાપ્તકરનાર હોવાથી ધર્મના
 ઉત્કલ્પને પ્રાપ્ત કરનારા છે (૩) ધર્મનું સર્વોત્કૃષ્ટ રૂપ
 ને તીર્થ કરપદ, તેને ભોગવનાર હોવાથી પ્રકૃષ્ટ રૂપના
 લોકતા છે (૪) અવન્ધ્ય પુણ્યબીજના યોગે વ્યાધા
 તરકિતપણે ધર્મને પ્રાપ્ત થયેલા છે એ ચાર કારણોના
 યોગે ભગવાન ધર્મના નાયક છે ધર્મને વશ કરવાથી

૧ તેના ઉત્કર્ષને પ્રાપ્ત કરવાથી, ૨ ઉત્કૃષ્ટ ક્ષત્રને
 ક્ષોભવટો કરવાથી તથા બ્યાધાતરહિતપણે અનુભવવાથી
 ૩ ભગવાન ધર્મના સ્વામી છે

ધર્મસારહીણ-ધર્મના સારથિને પ્રસ્તુત ધર્મનું સ્વરૂપ અને
 ક્ષાએ સમ્યક-પ્રવર્તન, સમ્યક પાલન, અને સમ્યક્-મન
 કરનાર હોવાથી ભગવાન ધર્મના સારથિ છે

ધર્મસરચારતત્ત્વગ્રંથીણ-ધર્મવરચાતુર્ય ચક્રવર્તીને ધર્મ,
 અધિકૃત ચારિત્ર ધર્મ જોજ છે વર-પ્રધાન ચતુરન્ત
 ચક્ર, તેને ખાસ કરનારા ચારિત્રધર્મ જે ઉભય
 લોકમાં ઉપકારક હોવાથી ચક્રવર્તીના ચક્રની અપેક્ષાએ
 તથા ત્રિકોટિ-આદિ, મધ્ય અને અન્ત અથવા કપ, ઉક
 અને તાપવટે પરિશુદ્ધ નિર્ગેષ હોવાથી, અન્ય પ્રણીત
 ધર્મચક્રની અપેક્ષાએ પ્રધાન-જે ક છે તથા નરક, તિર્યક
 મનુષ્ય અને દેવ લક્ષણ ચાર ગતિઓનો અંત કરનાર
 છે અથવા દાન, શીલ, તપ અને ભાવરૂપ ચાર
 ધર્મેષ્વરે ભવનો અન્તકરનાર છે માટે ધર્મવરચાતુર
 તચક્ર કહેવાય છે, ચક્રની જેમ ધર્મચક્ર પણ મિથ્યા
 ત્વાદિ ભાવશત્રુઓનો નાશ કરે છે દાનાદિ ચાર
 પ્રકારના ધર્મના અભ્યાસથી આગ્રહ-મૂર્છા, મમતા,
 લોભ આદિનો છેદ મહાત્મા પુરુષોને સ્વાનુભવ સિદ્ધ છે

૧ અપુનર્ન-પ્રક્રમણે ૨ અતિચારતરહિતપણે ૩ અનિરતપણે-
 દનપ્રાપ્તિપર્મત અનુપરમપણે-નહિ અપવાપણે

હવે જે પદો વડે સ્તોતવ્ય સમ્પદાની સકારણ
સ્વરૂપ સમ્પદા કહે છે

મપ્પઙ્કિહયરનાણસણધરાણ-અપ્રતિહત વર જ્ઞાન અને દર્શનને ધારણ કરનારને અપ્રતિહત-સર્વત્ર અરુખલિન, વર-સાધિક, જ્ઞાન-વિશેષઅવબોધ, દર્શન-સામાન્ય અવબોધ, તેને ધારણ કરનારા સર્વ પ્રકારના આવરણો દ્વારા થવાથી આત્માને સ્વભાવ, જે સર્વ વસ્તુને જાણવા તથા જાણના છે, તે પ્રગટ થાય છે પ્રથમ જ્ઞાન અને પછી દર્શન શરૂ કરવાનું કારણ એ છે કે કેવલજ્ઞાનાદિ સર્વ લઙ્કિયો સાકારોપયોગ-જ્ઞાનોપયોગથી યુક્ત આત્માને જ પ્રગટ થાય છે કિન્તુ દર્શનોપયોગથી યુક્તને થતી નથી

ધિયદ્દુષ્કમાણ-આશુ ગયુ છે હ્રસ્વપણુ જેમને વ્યાવૃત્ત-નિવૃત્ત થઈ છે, હ્રસ્વ-આત્મસ્વરૂપને આવરનાર જ્ઞાનાવરણાદિ ધાતિકર્મ અને તેના બંધનની યોગ્યતા જેમની

હવે આર પદો વડે આત્મ-તુલ્ય-પર-ફલ-કર્તૃત્વ અથવા નિજ-સામ ફલદ સાપદા કહે છે --

જિણાણ જાનયાણ-જિનેને, છતાવનારાઓને રાગાદિ દોષોને છતનારા હોવાથી જિન રાગાદિ દોષોનું અસ્તિત્વજ નથી એમ ન કહેવું પ્રત્યેક પ્રાણીને રાગાદિ દોષો

સ્વાનુભવસિદ્ધ છે એ અનુભવ જ્ઞાન્ત છે એમ પણ ન કહેવું રાગાદિના અનુભવને જ્ઞાન્ત માનવાથી મુખ્ય દુઃખાદિના અનુભવને પણ જ્ઞાન્ત માનવો પડ્યો અને તે કોઈને પણ હિંત નથી રાગાદિ કોયેને સ્વયં જીવનારા છે તેમ સદૃષ્ટદેશાન્વિટે ભગવાન અર્થને જીતાવનારા પણ ॥

તિમ્બાળ તારવાળ-તરેલાને, તારનારાઓને સમ્યક્જ્ઞાન, કર્મના આત્મિકરૂપ નાવવડે ભવસમુદ્રને તરી ગયેલા અને બીજાઓને પણ તારનારા ભગવાન છે

સુદ્ધાળ સોદ્ધાળ-ગ્રોધ પામેલાને, ગ્રોધ પમાડનારાઓને. અજ્ઞાનનિદ્રામાં પ્રમુખ્ત જગતને વિષે પારકાના ઉપદેશ વિના જીવાજીવાદિ રૂપ તત્ત્વને સ્વસંવિદિત જ્ઞાનવડે જાણનારા અને બીજાઓને પણ ગ્રોધ પમાડનારા ભગવાન ॥

સુક્તાળ મોચાળ-મુકતોને, મુક્તવનારાઓને. આર ગતિમાં વિચિત્ર પ્રકારના વિપાકને આપનાર કર્મના બંધનથી મુખ્ય થયેલા હોવાથી ભગવાન મુક્ત-ફલદ્રુત્ય-નિષ્કિ-તાર્થ છે અને બીજાને કર્મના બંધનથી મુક્તિવાનારા પણ ભગવાન ॥

હવે ત્રણ આશાપદો વડે અનુક્રમે ભગવાનનો પ્રધાન ગુણ, અક્ષય સ્થિતિ અને ઉત્કૃષ્ટ દેહને બતાવનાર ત્રણમી પ્રધાનગુણાપરિક્ષય પ્રધાનદેહાવા

પ્રયત્નય અથવા 'મોક્ષ' નામની નવમી
સા પદા કહે છે

સવ્યન્નૂણ સવ્યદરિસીળ-સર્વજ્ઞને, સર્વદર્શીને નિરાવરણ
હોવાથી સર્વ વસ્તુને બાણનારા તથા સર્વ વસ્તુને
જોનારા

'સિયમયલમખમણતમવલ્લયમઘ્નાગ્રાહમપુનરાવિત્તિસિદ્ધિ
ગદ્ગતામધેય ઠાળ સવત્તાળ ।' શિવ, અચલ, અકલ, અનત,
અક્ષય, અઘ્યાબાધ અને અપુનરાવૃત્તિ એવા સિદ્ધિ
ગતિ નામના સ્થાનને પામેલા શિવ-સર્વ ઉપદ્રવ
રહિત, અચલ-સ્વાભાવિક અને પ્રાયોગિક ચતનક્રિયા
રહિત, અકલ-વ્યાપિ વેદના રહિત કારણ, 'કે' વ્યાપિ
અને વેદનાના કારણમુત શરીર અને મન ત્યા નથી,
અનન્ત-અનન્ત જ્ઞાન વિષય સહિત અક્ષય-વિનાશના કાર
ણથી રહિત, અઘ્યાબાધ-કર્મજન્ય વ્યાબાધાઓ રહિત,
અપુનરાવૃત્તિ-સ સારમા ફરીવાર આવવાનું નથી એવું, સિદ્ધિ
ગતિનામધેય-જેમા છવો મિધ્વ-નિષ્કિતાર્થ થાય છે તે
લોકાન્ત ક્ષેત્ર લક્ષણ સિધ્ધિ અને જ્યા યોગ્ય સ્થાન હોવાથી
ગતિ-તેને પ્રાપ્ત થયેલા શિવાચલાદિ વિશેષણો નિશ્ચયથી
મુકનાત્માને લાગુ પડે છે પણ વ્યવહારથી સ્થાન અને સ્થાનિને
અભેદ માનીને સિદ્ધિ ક્ષેત્રને પણ લાગુ પડે છે એવા
પ્રકારના, સ્થાનને સમગ્રાપ્ત-અર્થેવ કર્મથી રહિત બનીને
પ્રાપ્ત દુર્યેવા-સ્વરૂપમા સ્થિર થયેલા

આ પ્રકારના જિનેશ્વરો એ જ પ્રેક્ષાવત પુરોહિતોને નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે, એ જણાવવા તથા આદિ અને અતમા કરેલો નમસ્કાર મધ્યમા પણ બ્યાપિ છે, એ દર્શાવવા અને ભયને છૂટનારા પણ તેઓ જ છે કિન્તુ બીજા નથી, એ વાતનું સમયન કરવા ઉપમહાર કરવા કહે છે કે-

તમો જિજ્ઞાણ જિજ્ઞમયાજ-જિનેશ્વરો તથા ભયોને છૂટનારાઓને નમસ્કાર થાઓ અહીં પુનરૂક્તિ દોષની શકા નહિ કરવી સ્વાધ્યાય, ધ્યાન, તપ, ઔષધ, ઉપદેશ, સ્તુતિ, દાન અને સજ્જનોના શુભોનું ઉત્કર્ષન એટલી વસ્તુઓમા શામકાર મહર્ષિઓએ પુનરૂક્તિને દોષ તરીકે ગણાવેલ નથી કિન્તુ શુભ રૂપ માનેલી છે અહીં સ્તુતિનો વિષય છે તેથી દોષની આશંકા અયુક્ત છે

આ નવ મપ્પદાઓથી યુક્ત પાઠને પ્રણિપાતકક કહે છે કારણ કે-એ પાઠ કહ્યા પછી તુરત જ પ્રણિપાત કરવાનો હોય ॥ અથવા તેને શકસ્તવ પણ કહે ॥ કારણ કે શ્રી જિનેશ્વરોના જન્મઆદિ કથાઓને વિષે તીર્થની પ્રવૃત્તિ પહેલાં પણ આ સ્તવવડે શકુ સૌધર્મેન્દ્ર પોતાના વિમાનમા રહીને ભગવાનની અતિ ભાવથી સ્તુતિ કરે છે આ સ્તુતિ ભાવ અરિહતને ઉદ્દેશીને છે, તે પણ ભાવ અરિહતનું અધ્યારોપણ કરીને સ્થાપના અરિહતની ॥ મુખ કહેવામા ઠોણ પણ બાતનો દોષ નથી

પ્રણિપાતકક કહી 'રેલા' બાદ 'અતીત, અનાગત

અને વર્તમાન, એમ ત્રણે કાળના જિનેશ્વરોને વન્દન કરવા માટે નીચેની ગાથા પણ કહેવામા આવે છે,

‘જે જ ગદ્યા સિદ્ધા, જે જ મનિસ્સતિ જાગપ કાલે ।
સપદ્મ ય વટ્ટમાળા, સન્ને તિવિદેજ વદામિ ॥ ૧ ॥’

જે અતીત કાળમા સિદ્ધ થઈ ગયા, જે અનાગત કાળમા સિદ્ધ થશે અને જે સાંપ્રતકાળમા વર્તે છે, તે સર્વેને નિવિધે-ત્રણે પ્રકારે, (મનથી ધ્યાન કરવા વડે, વચ્ચે નથી સ્તુતિ કરવા વડે અને કાયાથી વન્દન કરવા વડે) હું વન્દન કરું છું

શકેસ્તવ (નમુત્યુષુ) સૂત્ર કહ્યા પછી નીચે મુજબ ‘જાવતિ ચેષ્ઠઆઈ’ સૂત્ર કહેવામા આવે છે.

જાવન્તિ ચેશ્યાઈ, ઉડ્ઢેઅ અહેઅ તિરિઅગોઅ અ ।
સગ્ગાઈ તાઈ વદે, રૂઈ સતો તત્થ સતાઈ ॥ ૧ ॥

ઉર્ધ્વલોક, અધોલોક અને મનુષ્યલોકમા જેટલા પણ મૌત્યો-જિનજિવો હોય, તે સર્વને અહીં રહ્યો છતાં ત્યાં રહેવાને હું વન્દન કરું છું-

આ સૂત્રમા સર્વ મૌત્યોને વદન કરવામા આવ્યું છે, તેથી તેને ‘સર્વ મૌત્યવદનસૂત્ર’ કહેવામા આવે છે,

આ ગાથાને શ્રી દેવવન્દન લાખ્યમા દ્રવ્ય જિનની સ્તુતિ તરીકે મહા ‘જાગપી’ છે

જિનપ્રતિમા આત્મબોધ આપેતું એક અગત્યનું સાધન છે તેના પ્રત્યેની નિ સીમ શક્તિ આ સૂત્ર વડે પ્રદર્શિત કરાય છે.

ત્યાર પછી એક ખમાસમણ આપી નીચે મુજબ 'ભવન્ત કે વિ સાદુ' સૂત્ર કહેવામાં આવે છે

જાયન્ત કે વિ સાદુ, મરહેરય મહાવિદહે વ ।

સર્વેમિ તેસિં પળઓ, તિગિહેણ તિદહ તિરપાળં ॥૧॥

ભરત, ઐરવત અને મહાવિદેક ક્ષેત્રમાં રહેલા જે કોઈ સાધુ મન, વચન અને કાયાથી સપાપ પ્રવૃત્તિ કરતા નથી, કરાવતા નથી, તેમજ કરતાને અનુમોદન આપતા નથી, તેમને હું વાહુ છું

આ સૂત્રમાં સર્વ સાધુઓને વર્ન્દન કરવામાં આવ્યું છે તેથી તેને 'સર્વમાધુ વર્ન્દન સૂત્ર' કહેવાય છે

શ્રી જિનેશ્વરો અને જિન પ્રતિમાઓની જેમ સાધુઓ પણ આત્મપ્રબોધ યવામાં અતિ ઉપકારક છે તેમના પ્રત્યેનું સન્માન, તેમના પ્રત્યેની પૂજ્યબુદ્ધિ અને તેમના પ્રત્યેની અતરંગ શક્તિ મનુષ્યમાં રહેલા કૃષ્ણસ્ફારોને દૂર કરવામાં અને ચારિત્રની ખીતવણી કરવામાં પ્રમુખ નિમિત્ત છે તેથી તેમને વદન કરવામાં આવ્યું છે દેવ, ગુરુ અને ધર્મ એ ત્રણેની ઉપાસના મોક્ષમાર્ગમાં એક સરખી જરૂરી છે

આ સૂત્ર કહ્યા પછી 'નમોર્હત્સિદ્ધાચાર્યોપાધ્યાયસર્ગ' સાધુમ્ય એ સૂત્રના મંગલાચરણ પૂર્વક સ્તવન બોલવાનું હોય છે

આ સૂત્રમાં અરિહંત, તિલ્હ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સર્વ સાધુઓને નમસ્કાર કરવામાં 'આવ્યો' છે

સ્તવન

દીડી હો પ્રભુ ! દીડી જગગુરુ તુજ,
મૂરતિ હો પ્રભુ ! મૂરતિ મોહન વેલડી હ,
મીડી હો પ્રભુ ! મીડી તાહરી વાણી,
લાગે હો પ્રભુ ! લાગે જેમી ચેલડી હ ૧

જાણું હો પ્રભુ ! જાણું જન્મ કયત્ય,
જો હું હો પ્રભુ ! જો હું તુમ સાથે મિલ્યો હ,
સુરમણિ હો પ્રભુ ! સુરમણિ પાગ્યો હત્ય,
આંગણે હો પ્રભુ ! આંગણે મુજ સુસ્તરુ ફળ્યો હ ૨

જાગ્યા હો પ્રભુ ! જાગ્યા પુન્ય અકુર,
માગ્યા હો પ્રભુ ! મુક માગ્યા પાસા ઢળ્યા હ,
ગુઠ્યા હો પ્રભુ ! ગુઠ્યા અમીરમ મેલ,
નાહા હો પ્રભુ ! નાહા અશુભ શુભ દિન વળ્યા હ ૩

જૂખ્યા હો પ્રભુ ! જૂખ્યા મિલ્યા મૂતપૂર,
તરસ્યા હો પ્રભુ ! તરસ્યા દિવ્ય ઉઠક મિલ્યા હ,
યાઠ્યા હો પ્રભુ ! યાઠ્યા મિલ્યા મુખપાલ,
ચાહતા હો પ્રભુ ! ચાહતા સજ્જન હેજે હળ્યા હ ૪

દીવો હો પ્રભુ ! દીવો નિશા વન ગેહ,
સાખી હો પ્રભુ ! સાખી યજે જલ નો મિત્રી હ,
ઠલિયુગે હો પ્રભુ ! ઠલિયુગે હૃદયે તુજ,
દરિયાણુ હો પ્રભુ ! દરિયાણુ, લણુ આશા ફળી હ ૫

વાચક દો પ્રભુ ! વાચક જશ તુમ દાસ,
વિનવે દો પ્રભુ ! વિનવે અભિનદન મુલો છ,
હરિએ દો પ્રભુ ! હરિએ મ દેશે ઉદ્ધ,
દેને દો પ્રભુ ! દેને મુખ દરિયાણ તલો છ. ૬

સ્તવનને સ્થાને નીચે પ્રમાણે ઉવસમ્મહર સ્તોત્ર પદ્ય
જોણાય છે

ઉવસમ્મહર સ્તોત્ર

ઉવસમ્મહર પામ,

પામ ચદામિ કમ્મ-ચગ-મુદ્ધં ॥

ચિમ્મહર-ચિમ નિચામં,

મમલ-કલ્લણ-આસ

॥૧॥

ચિમ્મહર-ફુલિમ-મત,

વટે ધારંડ જો સયા મણુચો ॥

તમ્મ ગદ્ધ-રોગ-મારી,

દુદ્ધ જરા વતિ ઉચ્ચામ

॥૨॥

ચિદ્ધુડ દૂરે મતો,

તુજ્ઞ પળામો ચિ વદ્ધુચો દોર ॥

નરતિરિણ્ણુ ચિ' જીયા,

પારતિ ન દુરસ-દોગલ્લ

॥૩॥

તુહ સમ્મત્તે લલ્લ્લે,
 ચિતામણિ કણ્ણપાપપ-ન્નમ્મહિણ,
 પાપતિ અવિગ્ગેણ,
 જીમા અયરામર ઠાળં

॥૪॥

इअ मधुओ महायस !
 मत्तिन्मर निन्मरेण द्विअएण ॥
 ता देव दिज्ज गोहि,
 मवे भवे पास जिणचद !

॥૫॥

ઉવસગહર સ્તોત્રનો અર્થ.

“જેઓ સગળા ઉપદ્રવોને દૂર કરનાર છે, ભક્ત-
 જનોને સમીપ છે, કર્મસમૂહથી મુક્ત થયેલા છે,
 જેઓનું નામસ્મરણ વિપદરો (સાપ) ના ઝેરનો નાશ
 કરે છે તથા મિથ્યાત્વ આદિ દોષોને દૂર કરે
 છે અને જેઓ મગળ તથા કલ્યાણનાં ધામ રૂપ છે,
 તેવા પાર્શ્વનાથને હું વંદન કરું છું. ૧

(શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનાં નામથી યુક્ત) ‘વિસહર
 પુલ્લિગ’ નામના મત્રનું જે મનુષ્ય નિત્ય રટણ કરે
 છે, તેના દુષ્ટગ્રહો, મહારોગો, ભારી મરકી વગેરે
 દૂર પાતો અને દુષ્ટ જ્વરો શાન્ત થઈ જાય છે. ૨

તે મત્રની વાત બાહ્યએ ગળીએ, ને પણ હે પાર્શ્વનાથ ! તમને કરેલો પ્રણામ બહુ ફલ આપનારો થાય છે તેનાથી મનુષ્ય અને તિર્થંચ-ગતિમાં ગહેલા છવે કોઇપણ પ્રકારનું દુઃખ કે દુર્દશા અનુભવતા નથી. ૩

ચિતામણિ રત્ન અને કંઠપટ્ટણથી પણ અધિક શક્તિ ધરાવનાર તમારે સમ્યક્ત્વ પામવાથી છવે સહેવાઈથી મુક્તિપદને પામે છે. ૪

મેં આ પ્રમાણે ભક્તિથી ભરપૂર હૃદય વડે તમને સ્તવ્યા છે, તેથી હે દેવ ! હે મહાયશ ! હે પાર્શ્વજિનચદ્ર ! મને ભવે ભવમા તમારી બોધિ-તમારું સમ્યક્ત્વ આપો.” ૫

આ સ્તોત્ર અત્યંત ચમત્કારિક ગણાય છે, તેમાં અનેક મહત્વના મત્રો અને યત્રો ગોપવવામાં આવ્યા છે. આ સ્તોત્રની બીજી ગાથામાં ‘વિસહર કુહિંગ’ મત્રનું બૃહ સ્વક-વિધાન નામનું સર્વસપ્તર યત્ર તથા ચિતામણિ સ્વક નામનું ચિતવેલા કાર્યની સિદ્ધિ કરનાર યત્ર ગોપરેલ છે.

આ સ્તોત્રની રચના વિષે નીચેની કથા પ્રચલિત છે. ભદ્રબાહુ સ્વામીને વરાહમિષ્ટિર નામનો એક બાઈ હતો. તેણે જેન દીક્ષા લીધી હતી, પરંતુ કોઈ કારણવધાત્ પાછાથી તે

છોડી દીધી હતી અને જ્યોતિષ શાસ્ત્ર દ્વારા પોતાની મહત્તા બતાવી જૈન સાધુઓની નિંદા કરેના હતા. મરીને તે વ્યતરદેવ થયો. દેવ બુધ્ધિથી તે જૈન સઘમાં મહામારી (ખેગ જેવો રોગચાળો) ફેલાવવા લાગ્યો. પરંતુ ભદ્રબાહુ સ્વામીએ ‘ઉપસર્ગહર’ સ્તોત્ર’ બનાવી સઘને મુખપાઠ કરવા કહ્યું અને તેથી તે ઉપદ્રવ દૂર થયો. ત્યારથી આ સ્તોત્ર પ્રચલિત થયું છે.

આ સ્તોત્ર ઉપર નાની મોટી અનેક વૃત્તિઓ રચાઈ છે. આ સ્તોત્રનું માહાત્મ્ય દર્શાવવાને માટે શ્રી જિનસૂર સૂરિએ ‘ત્રિમંદરનૃપ’ કથા નામની એક સુંદર કથા આલેખેલી છે. આ સ્તોત્રનો મહિમા સમજવા માટે એ કથા ખાસ વાંચવા જેવી છે.

સ્તનન અથવા ‘ઉપસર્ગહર સ્તોત્ર’ પછી ‘જયવીરરાય’ સૂત્ર કહેવામાં આવે છે. આ સૂત્રમાં આશયની શુદ્ધિ માટે પ્રણિધાન કરવામાં આવ્યું છે. તેથી તેને ‘પ્રણિધાન સૂત્ર’ કહેવામાં આવે છે અને તેના પ્રથમ શબ્દો ઉપરથી ‘જયવીરરાય સૂત્ર’ તરીકે પણ ઓળખાય છે. તે સૂત્ર નીચે મુજબ છે.

જય વીરરાય સૂત્ર.

જય વીરરાય જગગુરુ, હોઝ મમ તુહ પમાવઝો
મયવઃ મવનિવ્વેઝો મગ્ગા-ગુમારિઆ દ્વદ્વ-ફલ-
મિદ્ધિ ॥૧॥ લોગ-નિરુદ્ધચ્ચાઝો, ગુરુજણ-પૂઆ

પરત્યક્ષરણં ચ; મુદ્દગુરુ જોગો સ્ત્રવ્યણ-સેવણા
 આમય-મણ્ડા ॥૨॥ તારિજ્ઞદ જયતિ નિયાણ
 ઘઘણ વીધસય તુદ્ધ સમણ; તદ્ધવિ મમ દુજ્ઞ
 સેરા, મયે મયે તુદ્ધ ચત્થણાણ ॥૩॥ દુસ્સપ્પસુઓ
 કમ્પસ્સઓ, સમાદિ મરણ ચ વોદિલામો
 ઐ; સપ્પજ્જડ મદ્દ ઇચ્છ, તુદ્ધ નાદ ! પ્પણામ-
 રરણેણ ॥૪॥ સર્વમગ્ગ મારગ્ગ, સર્વકલ્યાણ-
 કારણ; શ્રધાન સર્વધર્માણા, જન જયતિ
 જામનમ ॥૫॥

પ્રણિધાન સૂત્રનો અર્થ.

“હે વીતગગ પ્રભુ ! હે જગદ્ગુરુ ! તમે જયવંત
 વર્તો. હે ભગવન ! તમારા સામર્થ્યથી મને સસાર
 પ્રત્યે નિર્વેદ પ્રગટે, મોક્ષ માર્ગે આલવાની શક્તિ
 પ્રાપ્ત થાયો અને ઇષ્ટ ફલની સિદ્ધિ થાયો. (૧)

હે પ્રભુ ! મને એવું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત થાયો કે
 જેથી મારૂં મન લોક નિદા થાય એવું 'કેઇ પણ
 કાર્ય કરવા માટે પ્રેરાય નહિ, ધર્મચાર્ય તથા માતા
 પિતાદિ વગેરે પ્રત્યે પૂરેપૂરો આદર ભાવ, અનુભવે
 અને બીજાનું ભણુ કરવા માટે ઉત્તમાણ બને. વળી

હે પ્રભો ! મને સદ્ગુરુનો યોગ સાંપડજો, તથા તેમના વચનો પ્રમાણે ચાલવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થજો. આ બધું જ્યાં સુધી મારે સસારમાં પરિશ્રમણ કરવું પડે ત્યાં સુધી અખડ રીતે પ્રાપ્ત થજો. (૨)

હે વીતરાગ ! તમારા પ્રવચનમાં જો કે નિયાણું બાંધવાનું એટલે કે ધર્મના બદલા તરીકે કંઈ માગવાનું વાયું છે, તેમ છતાં હું એવી ઇચ્છા કરું છું કે દરેક ભવમાં તમારાં ચરણોની ઉપાસના કરવાનો યોગ મને પ્રાપ્ત થજો. (૩)

હે નાથ ! તમને પ્રણામ કરવાથી દુઃખનો નાશ થાય, કર્મનો 'નાશ' થાય, સમાધિપૂર્વક મૃત્યુ થાય અને સમ્યક્ત્વ સાંપડે એવી પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન થજો (૪)

સર્વ મે ગલોમા મ ગળરૂપ, સર્વકલ્યાણોના કારણ
રૂપ અને સર્વધર્મોમા એક એવું જેન શાસન
સદા જયવતુ વર્તે છે”

પ્રણિધાન સૂત્રનો ભાવાર્થ.

પ્રણિધાન સૂત્રની શરૂઆતમા જ જયગીયરાય ! જગગુરુ !
જે શબ્દોથી વીતરાગ પરમાત્માનો વિજય ઇચ્છવામા આવ્યો
છે “હે વીતરાગ ! તારો વિજય થાઓ !” તારા વિજયમા

વિશ્વનો વિજય છે. વીતરાગના વિજયમા રાગાદિ દોષોનો
પરાજય છે અને દોષોના પરાજયમા જ વિશ્વનો વિજય છે

“હે જગદ્ગુરુ તારો વિજય થાઓ !” પ્રાણીઓને
જગતનુ યથાવસ્થિત સ્વરૂપ કહે તે જગદ્ગુરુ કહેવાય છે
જેઓ પ્રથમ જગતના યથાવસ્થિત સ્વરૂપને સ્વયં જાણે છે,
તથા જ્ઞાત મુજબ દુનિયાને યથાવસ્થિત સ્વરૂપે બનાવે છે
તેઓ જ જગદ્ગુરુ પદની પ્રાપ્તિને યોગ્ય બને છે વીતરાગના
વિજયમા જેમ દોષો ઉપરનો વિજય ઈશ્વરના છે, તેમ જગદ્
ગુરુના વિજયમા કેવળજ્ઞાન અને યથાર્થ ઉપદેશનો વિજય
ઈશ્વરના ■ યથાર્થ ઉપદેશ માટે કેવળજ્ઞાનની જરૂર છે અને
કેવળજ્ઞાન માટે વીતરાગ ભાવની જરૂર છે જગદ્ગુરુ પદથી
કેવળજ્ઞાન અને યથાર્થ ઉપદેશ એ બે મુજોનુ મંડળ થાય
છે સૂઝળાય અનર્થોનુ મૂલ અજ્ઞાન છે, અજ્ઞાનથી ક્રોધાદિ
દોષ, ક્રોધાદિ દોષથી હિંસાદિ અમત્ પ્રવૃત્તિ અને હિંસાદિ
અમત્ પ્રવૃત્તિથી દુર્ગતિની પરપરા ઉત્પન્ન થાય છે તે
બંધાને રોકવાનુ સાધન યથાર્થ જ્ઞાન ■ અને યથાર્થ જ્ઞાનનુ
સાધન યથાર્થ ઉપદેશ છે

યથાર્થ ઉપદેશના ધવલુથી જે આત્માઓના અજ્ઞાન
અધકારનો નાશ થાય છે, તે આત્માઓ ધીમે ધીમે ક્રોધ,
લોભ, લાલ આદિ દોષોથી મુક્ત થતા જાય છે જેમ જેમ
ક્રોધ, લોભ, લાલ આદિ દોષોથી મુક્ત થતા જાય છે, તેમ તેમ
હિંસા, અસત્ય, અપ્રજ્ઞા આદિ અમત્ પ્રવૃત્તિઓ પણ અટકતી

જાય છે અસત્ પ્રવૃત્તિઓ અટકવાથી નવીન કર્મનો બધ અટકી જાય છે અને સત્ પ્રવૃત્તિઓના સેવનથી પૂર્વકર્મનો નાશ થતો જાય છે પરિણામે ઉત્તમ જન્મોની પરપરા સાથે થોડા જ સમયમાં ઘાતી કર્મોના નાશથી સાધ્ય દેવજ્ઞાન, અને સર્વકર્મોના નાશથી સાધ્ય મુક્તિ એ બેની જીવને પ્રાપ્તિ થાય છે આ બધા લાભની પરપરાનું મૂળ કારણ યથાર્થ ઉપદેશ છે અને યથાર્થ ઉપદેશમાં હેતુ દેવજ્ઞાન અને વીતરાગના છે અને તે ત્રણેને ધારણ કરનારા જગદ્ગુરુ કહેવાય છે તેવા જગદ્ગુરુઓના વિજયમાં યથાર્થ ઉપદેશનો દેવજ્ઞાનનો, અને (સર્વદોષરહિત સર્વગુણસંહિત) વીતરાગતાનો વિજય ઈચ્છાય છે એ ત્રણેના વિજયમાં સત્યનો વિજય રહેલો છે અને સત્યના વિજયમાં ત્રણ જગતનો સાક્ષાત્ કે પરપરાએ વિજય રહેલો છે

વીતરાગ અને જગદ્ગુરુનો વિજય ઈચ્છવા પૂર્વક ભુદ્ધિમાં તેમનું સન્નિધાન લાવવા માટે ફરીથી કહેવામાં આવે છે કે 'હે ભગવન તમારા પ્રભાવથી મને પ્રાપ્ત થાઓ, શુ ? તે હવે પછી કહેવામાં આવશે

(૧) ભવનિર્વેદ આ 'જયવીધરય' સૂત્ર પ્રાર્થના સૂત્ર છે એમાં વીતરાગ પામે ભવનિર્વેદ આદિની માગણી રૂપ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે તે અહીં ક્રમસર વિચારીએ 'હે ભગવન તમારા અચિન્ત્ય સામર્થ્યથી મને ભવનિર્વેદ પ્રાપ્ત થાઓ એ પ્રમાણે આ સૂત્રમાં

સૌથી પ્રથમ માગણી ભરનિર્વેદની કરવામાં આવી છે. ભવ નિર્વેદ એટલે સસાર પ્રત્યે અબહુમાન ભવ પ્રત્યે અબહુમાન એ વાસ્તવિક રીતે ભગવાન પ્રત્યેનું જ બહુમાન છે.

ભવ એટલે સસાર અને એ સસાર દેવ, મનુષ્ય, તિર્થંચ અને નરક એ ચાર ગતિઓ સ્વરૂપ છે. નરક અને તિર્થંચ ગતિઓ તો સાક્ષાત્ દુખોના ભંડાર છે. મનુષ્ય અને દેવગતિમાં પણ મોટે ભાગે ઈર્ષ્યા, શેષ, વિવાદ તથા શેષ, શોક અને ઉપદ્રવની ચક્રીમાં પીસાવા સિવાય બીજું કાંઈજ નથી. મુદેવ અને મુમનુષ્ય ગતિમાં યત્કિચિત્ત દેખીતું સુખ છે, પણ તેમાં આસક્ત થનારા જીવોને ભવિષ્યમાં તે આકર્ષા કષ્ટોને આપનારા એવા અતિ ચીકણા કનેને ઉપાર્જન કરાવવાના તીવ્ર હેતુઓ રૂપ બને છે. ચારેગતિઓમાં વસીને તેમાં રહેલા સુખોને ભોગવવાની લાવસાથી જીવે અસદ્ય કષ્ટોને અનતીવાર સદ્યા છે. ભવ અને ભવના સુખો પ્રત્યેનો એ અધોઅધ રાગ ત્યા સુધી ફર ન થાય ત્યા સુધી મોક્ષ અને મોક્ષના અનતા સુખો માટેનો યત્ન ઠેવી રીતે થાય? ત્યા સુધી ભવનો રાગ ઘટે નહિ ત્યા સુધી મોક્ષનો યત્ન થાય નહિ અને થાય તો પણ તેમાં જીવ આવે નહિ. મોક્ષ માટેના યત્નમાં પ્રાણ પૂરવા માટે ભરવિરાગની પરમ અગત્ય છે અને તે વીતરાગની પ્રાર્થનાથીજ સુરાક્ય છે. વીતરાગ ભવથી સર્વાંશ વિમુક્ત છે અને તેમનું સામર્થ્ય અચિન્ત્ય છે. તેથી તેમની પ્રાર્થના ભવ વિરાગને આપવામાં સમર્થ છે. ભવ વિરાગ એ સૌથી મોટો સદગુણ.

છે ભવવિરાગ અને મોક્ષરાગને જૈન શામનમા મોટો યોગ પણ કહેલો છે એ જો વસ્તુ જોના અતરમા સ્થિર હોય છે, તેની બધી ધર્મક્રિયા અમૃતક્રિયા બની જાય છે

‘ચાર ગતિમા નિત્ય ઉદ્ભવેગ’ એ ભવનિર્વેદનું સ્વરૂપ છે અને ‘આત્મ સ્વરૂપમા નિત્ય રમણુ’ એ સમસ્ત કર્મના ક્ષયથી મગતા મોક્ષનું સ્વરૂપ છે ભવમા અનત દુખ છે અને મોક્ષમા અનત સુખ છે એ નિશ્ચય વીતરાગના આલબનથી પણ કોઈકજી જીવને કોઈકજી કાળે થાય છે, અને એ થયા પછી એનો સ સાર પરિણમણુ કાળ એકદમ દુઃકાંઈ જાય છે વીતરાગના આલબનથી સાધવા લાયક જો કોઈ મોટામા મોટું કાર્ય હોય તો તે એક ભવનિર્વેદ જ છે અને તથી સૌથી પ્રથમ માગણી વીતરાગની પ્રાર્થનામા તેનીજ કરવામા આવે તો તે સર્વથા સુસંગત છે હવે પછી બીજી જે જે પ્રાર્થનાઓ કરવામા આવવાની છે, તે બધી ભવનિર્વેદનેજ પોષણ આપવા માટે છે તે બીજી પ્રાર્થનાઓ એક પછી એક હવે બોલો

(૨) માર્ગાનુસારિતા - ‘હે ભગવન્ તારા સામ થઈથી મને જેમ ભવનિર્વેદ પ્રાપ્ત થાઓ તેમ માર્ગાનુસારિતા-મોક્ષ માર્ગને અનુસરવાપણુ પ્રાપ્ત થાઓ.’ મોક્ષમાર્ગને અનુસરવાપણુ જીવને ત્યારે જ થાય છે, કે જ્યારે તે અસદ્મહનો વિજય કરનારો થાય છે મોક્ષને સુખ સ્વરૂપ અને ભવને દુઃખ સ્વરૂપ તરીકે સમ-

જવાબા બાધક કૈાઈ પણ ચીજ હોય તો તે આ અસદ્બલ્ક
 ડ અસદ્બલ્કને આધીન થયેલો હવ મોક્ષને અને સમારને
 તેના યથાર્થ સ્વરૂપમા સમજી શકતો નથી યથાર્થ જ્ઞાનની
 પ્રાપ્તિમા પ્રતિબલ્ક જેમ મતિમાંય, જુદિદોર્ભલ્ક અને
 જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો હલ્ક છે, તેમ અલ્કમાનિત્વ, પૂર્વલ્ક
 શક્તિ, પૂર્વજુદ્ધમાલિતતાદિ પણ મુખ્ય છે દુરભિનિવેશને
 આધીન થયેલ જુદિમાન પુરો પણ અવસરે વસ્તુને તેના
 યથાર્થ સ્વરૂપે જોળખી શકતા નથી જે અસદ્બલ્ક પ્રત્યેક
 હવને અજ્ઞાનદશમા કે મિથ્યાજ્ઞાનવાળો દશમા અતિ
 જારે હોય છે તેની ઉપર જ્યા મુધો સર્વથા વિજ્ય મેળ
 વવામા ન આવે ત્યા મુધો, જવને અને મોક્ષને તેના
 યથાર્થ સ્વરૂપમા ખીજણવા અતિ દુષ્કર છે જે કારણે
 વોતરાગ જગવત પાસે ખીજ માગલ્કી ‘માર્ગાનુ ૧૨ તા’
 એટલે ‘વાનુમારિતા’ની કરવામા આવે ડ

(૩) ‘દ્વલ્કલસિદ્ધિ ૧’ અલ્કીજ પદાર્થોની નિષ્પત્તિ’
 આલોકમા જે પદાર્થો ચિત્ત સ્વાસ્થ્ય માટે અત્યત જરૂરી
 છે, તેવા અજ્ઞ, વસ્ત્ર, આરોગ્ય, આજીવિકા અને કુટુંબાદિ
 પદાર્થો સાનુકૂળ પ્રાપ્ત ન થાય, ત્યા મુધો સ્થિર ચિત્તે
 તત્ત્વવિચારણા થવી શક્ય નથી જે કારણે જે તત્વાનુસારિ
 તાને સહાયક જેવી ચિત્તસ્વસ્થતાને મેળવી આપનાર
 ઇલ્કલોકિક અભિમત (પ્રયસ્ત અર્થકામાદિ) પદાર્થોની નિષ્પ
 ત્તિને પણ ઇચ્છવામા આવી છે, જવનિર્વેકાલિકને સહાયક

જોટલી ઐહિક ચીજો છે, તેને ઇચ્છવામા પણ ગર્હિત રીતે બવનિર્વેદ જ મગાય છે.

(૪) ‘લોકવિરુદ્ધત્યાગ ।’ ઉત્તમ જનસમાજમા વિરુદ્ધ ગણાતા કાર્યોનો ત્યાગ ચિત્તસ્વસ્થતા માટે જોમ જીવનનિર્વાહના સાધનાની જરૂર છે, તેમ જો લોકની વચ્ચે વસણુ છે, તે લોકની સાથે નિરર્થક ઘોડોપણુ વિરોધ ઉત્પન્ન થઈ ન જાય, તેની કાળજી રાખવાની પણ જરૂર છે મહાપુરુષો દરમાવે છે કે ‘લોક,સ્વન્યાયાર સર્વેષા ધર્મચારિણા યસ્માત્ ।’ ધર્મ આચરનાર સર્વેને લોક એ જ આધાર છે લોકવિરુદ્ધ આચરણુ કરનાર એવા ધર્મીને પણ લોક પ્રતિકૂળ રહે છે અને તેથી પ્રતિકૂલ થયેલ લોક તરફથી તેના ધર્માચરણુમા અનેક વિનો બિમા થાય છે લોક વિરુદ્ધ કાર્યમા સૌથી પ્રથમ છોડી દેવા લાયક કોઈપણ કાર્ય હોય તો તે ‘નિન્દા’ છે ‘નિન્દા’ કોઈને પણ પસંદ નથી એક અંગ્રેજ કવિ જણે છે કે—Nobody likes criticism Everybody's shilling is worth 13d Stinging criticism, even if it is justified, spoils human relations.’ અર્થાત્ નિન્દા કોઈને પણ પસંદ નથી દરેક માણસને પોતાની વસ્તુની કિંમત અધિક છે ‘આકરા શબ્દો’ જો તે સત્ય હોય તો પણ મનુષ્યના સંબંધોને બગાડી નાખે છે

‘નિન્દા’ એ મનુષ્યોના પરસ્પર સંબંધમા વિષ રેડે છે, અથવા એ સંબંધોમા ઝેર ફેલાવવાનું કાર્ય કરે છે,

તો પણ તેનાથી ભાગ્યે જ ઠાણ બચી શકે છે—નિન્દાથી બચી શકનારા આ વિશ્વમાં ઘણા વિરલ છે પરનિન્દાથી બચવું એ ઘણું દુષ્કર છે, સર્વહરિએ કહ્યું છે કે—
 ‘નિરમિત્રસારા પરકયા, રથમનમિજાતે નિયસતિ’ જેમાં ખીજનો પરાભવ નથી, એવી પરકથા અકુતીન આત્મામાં કેવી રીતે મેલવી શકે? મનુષ્યની પ્રાય પ્રત્યેક વાતોમાં ખીજનો પરાભવ અને પોતાનો ઉત્કર્ષ સારવાનો ભાવ છુપાયેલો હોય ■ જે વાનમાં પરપરાભવ અને સ્વ પ્રશસ્તિ ન હોય, તે વાતમાં માણસને વધારે વખત રસ આવતો જ નથી એ સ્થિતિમાં નિન્દાવૃત્તિથી બચવું કે તેનાથી દૂરવું એ શ્રી વીતરાગની કૃપા મિલાય શક્ય નથી શ્રી વીતરાગની દયા જ તેનાથી છોડાવી શકે છે બાકી તો લગભગ બધા જ તે વ્યસનમાં ફસાએલા ■ અને એ કુવ્યસનના કસકે પરસ્પર અપ્રીતિ, પ્રદેવ અને વિષાદની સંજગતી ત્યાજામાં જળી રહ્યા હોય છે, એનાથી બચવાનો એક જ ઉપાય લોકવિરુદ્ધ ત્યાગની ભાવનાનો છે નિન્દામાં પણ શુદ્ધી પુરુષોની નિન્દા વિશેષે ત્યાજ્ય છે બહુજન વિરોધ ચિત્તની સ્વસ્થતાને વધારે ને વધારે બાધક થાય ■ બહુજન વિરુદ્ધનો સંગ તથા પ્રસિદ્ધ દેશાચારોનું ઉદ્વેગન પણ બહુજન વિરોધની જેમ ચિત્ત સ્વાસ્થ્યને બાધક છે એ વિગેરે લોકવિરુદ્ધ કાર્યો કદી પણ મારાથી ન થાઓ, એ જાતિની વીતરાગ પાસે પ્રાર્થના કરવી એ પણ ‘જવનિર્વેદ’ ને સાધવાનું સાધન છે

‘૫) ‘ગુરુજનપૂજા’ વીતરાગની પાસે પાચમી પ્રાર્થના ગુરુજન એટલે માતાપિતાદિ વડીલ જનો-તેઓની પૂજા એટલે ઉચિત પ્રતિપત્તિ (બક્તિ-વિનય ઇત્યાદિ) છે માતાપિતાદિ ઉપકારી જનોની ઉચિત પ્રતિપત્તિ જેઓ કરતા નથી, તેઓ જાનવરથી અધિક નથી કહ્યું છે કે -‘આસ્તમ્ય પાનામ્જનનીં સ્મરન્તિ’ ઇત્યાદિ. સ્તનપાન કરાવે ત્યાં સુધી માતાને માતા તરીકે માને, તે અધમ પુરુષનું લક્ષણ છે ઉત્તમ પુરુષો જીવિનના અત સુધી માતાને માતા તરીકે પૂજે છે માતાપિતાદિ વડીલ જનોનો પ્રત્યક્ષ ઉપકાર જેઓ સ્મરણપદ્ધતિ રાખી શકતા નથી, તેઓ ધર્મ, ધર્માચાર્યો, ધર્મોપદેશકો અને ધર્મ શાસ્ત્રકારો તરફથી યતો પરાક્ષ ઉપકાર હૃદયપટ ઉપર ધારણ કરી શકે, એ માનવુ શુ વધારે પડતુ નથી? જીવમા સ્વાર્થવૃત્તિ કમ કર હોય છે, અને પરમાર્થ વૃત્તિ હુમ્તપ્રાય હોય છે હુમ્તપ્રાય તે પરમાર્થ વૃત્તિને જીવાડવાનો અને જગાડવાનો સરળ ઉપાય માતાપિતાદિ ગુરુજનની પૂજા છે જીવ કેવળ પરનિન્દાથી બચી જાય તેટલા માત્રથી કલ્યાણ નથી તેની સાથે ઉપકારીઓની પૂજાની પણ પરમાર્થના માર્ગમા અત્યંત જરૂર છે જે પોતાના ઉપર ઉપકાર કરના રાઓની પૂજા, સેવા કે ચાકરી માટે પણ તૈયાર નથી, તે બીજાઓ કે જેઓએ તેના ઉપર કંઈ પણ પ્રકારનો ઉપકાર કર્યો નથી, તેઓની સેવા, ચાકરી કે બરદાસ કરવાની વૃત્તિવાળો, બની જાય એ શુ શક્ય છે? અને જ્યાંસુધી જીવમા સ્વને બૂઝીને પરાની સેવા કરવાની વૃત્તિ આવતી નથી, ત્યાંસુધી

તેના ચિત્તાની સ્વસ્થતા કે સમાધિ મુશ્કેલ નથી. ચિત્તસ્વાસ્થ્ય માટે અને માનસિક સમાધિ માટે સ્વને જીવવાની ઘણી જ આવશ્યકતા છે અને તે કાર્ય શુરુજન પૂજાથી પણ અશ્વત્સિદ્ધ થાય ॥

(૬) 'પરાર્થકરણ।' બીજાઓના કાર્યોને કરવા એ પરાર્થ કરણ છે. પોતાના ધર્મને બાધ ન પડે એ તે રીતે બીજાઓના કાર્યોને કરવા એ સર્વ જીવલોકમા સારમૂલ વસ્તુ છે-મનુષ્યનું મનુષ્યત્વ અને પુરુષનું પુરુષત્વ એનાથી હીરે છે, પરોપકારી પુરુષ એ ચદ્ર કે ચંદનની જેમ સર્વજનવરણન બને છે તેનું વચન અને વર્તન સર્વને આશ્ર અને ઉપાદેય થાય ॥ બીજાઓને ધર્મ પમાડવા માટે તે સારી રીતે ચેતનતા પ્રાપ્ત કરે છે, એટલું જ નહિ, પણ 'પરાર્થકરણ'થી ઉત્પન્ન થતા પુણ્યાનુબંધી પુણ્યના ચેત્રે તેને વિશિષ્ટ વિશિષ્ટતર સત્પુરુષોના સુયોગ પણ સુલભ બનતો જાય છે

(૭) 'શુભગુરુયોગ।' 'શુભગુરુયોગ' શુભ એટલે વિશિષ્ટ ચારિત્ર સુક્ત શુભ એટલે આચાર્ય, તેનો યોગ એટલે તેઓનો સબંધ મને થાઓ. આ સસારમાં ત્યાં સુધી વિશિષ્ટ ચારિત્રસુક્ત આચાર્યનો સબંધ ન થાય ત્યાં સુધી સુક્ષિતના માર્ગ ઉપર જીવને પૂરેપૂરો ભરોસો બેસી શકે નહિ. પરોક્ષ એવા મુખિત માર્ગ ઉપર વિશ્વાસ બેસવા માટે શુભ સાધન પ્રત્યક્ષ એવા ચારિત્રસુક્ત આચાર્યો જ છે વિશિષ્ટ ચારિત્રસુક્ત આચાર્યોની પરોપકારપ્રધાન ચર્ચા બોલને લોકોને વિ'વાસ
૨૫

એસે છે, કે આવા જ્ઞાની અને સદ્ગુણી સત્પુરુષો જે જે પ્રવૃત્તિ કરે તે કદી નિષ્ફળ હોય નહિ, એટલું જ નહિ પણ તે નક્કો કાંઈ મોટા ફળને આપનારી જ હોય તેઓ જે ઉપદેશ આપે તે પણ કદી અહિંનનો ન હોય પણ હિતનો જ હોય એ રીતે વિશિષ્ટ ચારિત્રયુક્ત આચાર્યના સબધથી ઓછા પ્રયત્ન મોક્ષમાર્ગમાં મોટો લાભ થાય । તેમની ચર્ચાને એવાથી મોક્ષમાર્ગની શ્રદ્ધા વધે છે તેમના ઉપદેશને સાલણવાથી મોક્ષમાર્ગનું જ્ઞાન વધે છે અને તેમની સેવાને કરવાથી મોક્ષપ્રાપ્તિને રોકનારા કર્મો ખરેખરે વિશિષ્ટ ચારિત્રયુક્ત આચાર્યોના સબધ એ આ સસારમાં જેમ દુર્લભ છે, તેમ તેમના વચનની સેવા અને તેમની આજ્ઞાનુસાર વર્તન એ એથી પણ વધુ ઠીક છે તેથી વીતરાગની પ્રાર્થનામાં સૌથી છેલ્લી માગણી તેમના વચનની સેવાની છે

(૮) ‘તદ્વ્યવચનસેવા ।’ તેમના એટલે સદ્ગુરુના વચન એટલે આજ્ઞા તેની સેવા એટલે જીવનમાં તેના અમલ સદ્ગુરુની આજ્ઞાનુસાર જીવનમાં વર્તન થવું, એ ઘણું જ દુષ્કર છતાં અત્યંત જરૂરી છે, સદ્ગુરુને સદ્ગુરુ તરીકે ઓળખ્યા પછી પણ તેમની આજ્ઞાનુસાર વર્તન થવામાં અનાદિ સજ્જાઓ (Primitive-instincts), ઉન્નમત ઇન્દ્રિયો (uncontrollable senses) અને અતિ ચપળ મન વચન કાયાના ચેત્તો (active vibrations) ઘણા આડે આવે છે, તે જાંધાને છૂતવા અનિ

હુફર ૬ તે ન છૂટાય અને સદ્ગુરુની આજ્ઞાનુસાર વર્તન ન થાય તો મોક્ષ મેળવવાનું કાર્મ અધૂરું જ રહે છે વૈધનો આશ્રય લેવામાં આવે, પણ વૈધના ક્યનાનુસાર ઔવધ મહણ કરવામાં ન આવે, તો જેમ રોગ મટી શકતો નથી, તેમ સદ્ગુરુની સેવા મળ્યા પછી પણ, તેમના હિતોપદેશનો અમલ કરવામાં આવે ન તો કર્મરોગ ટળી શકે નહિ અને મોક્ષ મળી શકે નહિ.

ભવનિર્વેદથી ચત્ર કરીને શુભવચનની સેવા પર્થતની માગણીએ વીતરાગ પાસે સાચા બાવથી કરવામાં આવે, તો તે ક્ષયા સિવાય રહેતી નથી વીતરાગની પાસે એ પદાર્થોની માગણી કરવામાં વીતરાગનું બહુમાન પણ બળવાય છે, અને પ્રાર્થનાનું સાક્ષ્ય પણ થાય છે ભવનિર્વેદાદિ વસ્તુઓની પ્રાપ્તિમાં જેમ સ્વપુરુષાર્થ આદિ કારણો રહેવા ૬ તેમ વીતરાગની શુભપ્રકર્ષતા અને અચિન્ત્ય શક્તિશુકનાદિ કારણો પણ રહેલા છે શુભપ્રકર્ષ સ્વરૂપ બનેલા ભગવાન વીતરાગનું અવલબન લેવામાં ન આવે, ત્યાં મુધો ભવવિરાગ અને સદ્ગુરુવચનસેવાદિ વિશિષ્ટ કાર્યો પાર પાડી શકતા નથી કેલ્પપણ કાર્યની મિદ્ધિ માટે જેમ ઉપાદાન કારણોની આવશ્યકતા છે, તેમ નિમિત્ત કારણોની પણ અપેક્ષા રહે ૭ સંવેદન નિમિત્ત કારણોમાં વીતરાગનું આવલબન એ સાચા શુભોની પ્રાપ્તિમાં પ્રધાન નિમિત્તકારણ છે અને બીજા બધા નિમિત્તોના ઉપાદક પણ વીતરાગ છે તેમાં શુભપ્રાપ્તિના

વિષયમા વીતરાગ એ સર્વ રીતિયે મુખ્ય જની જાય છે. વીતરાગ સ્વયં કાઈ આપતા કે લેતા નથી, તો પણ લેનાર કે પામનારને સાધનરૂપે વીતરાગ અને તેમનાથી જિભા યથેચ્છા આલબનો જ ઉપયોગમા આવે છે, તેથી વીતરાગ એ સર્વ દૃષ્ટિએ સાચા ને પરમ ઉપકારી જની જાય છે.

(૭)

‘જય વીતરાગ’ એ શબ્દથી પ્રારભ થતું અને ‘મામત્તમ’ ‘લઘા’ એ શબ્દોના અત સુધીનું વીતરાગની પ્રાર્થનાનું સૂત્ર ‘પ્રણિધાન સૂત્ર’ એ નામથી પણ જોળખાય છે. ‘પ્રણિધાન’ એટલે ચિત્તની એકાગ્રતા, ચિત્તની એકાગ્રતા યથા સિવાય પ્રવૃત્તિમા વેગ આવતો નથી પ્રવૃત્તિમા વેગ લાવવા માટે તથા પ્રવૃત્તિમા આવતા વિઘ્નો ઉપર વિજય મેળવવા માટે ‘પ્રણિધાન’-ચિત્તની એકાગ્રતાની અત્યંત આવશ્યકતા છે એક જ વાતનું વારંવાર ‘પ્રણિધાન’ થવાથી પ્રવૃત્તિ વેગવની જને છે, વિઘ્નો છૂટવાનું સામર્થ્ય પ્રગટે છે, અને કાર્યની અવશ્ય સિદ્ધિ થાય છે. અતે સાચો પરોપકાર પણ સાધી શકાય છે. વીતરાગ પાસે ‘પ્રણિધાન સૂત્ર’ માં કહેલી પ્રાર્થનાને નિરતર કરવાથી જે મોટા ફાયદાઓ થાય છે, તેને શાસ્ત્રકારોએ સદ્દોષથી નીચે મુજબ પાંચ વિભાગમા વહેંચી બતાવ્યા છે.

(૧) પ્રવચનની આરાધના, (૨) સંમાર્ગની હઠતા,

(૩) કર્તવ્યતાનો નિશ્ચય, (૪) ગુનાચયની વૃદ્ધિ તથા (૫) સાનુબંધ-શુભ અનુષ્ઠાનની પ્રપ્તિ

આ પાંચમા પદ્ય મુખ્ય પ્રથમ વિભાગ ૩ પ્રવચન એટલે (વીતરાગ અને તેનું) શાસન, તેની આરાધના એટલે તેના ઉપકારની અખંડ સ્મૃતિ રહે, તે જાતિનું વર્તન શાસનનો ઉપકાર આપણા ઉપર અને સમગ્ર વિશ્વ ઉપર અતિ મહાન છે જે કાંઈ સારુ આ દુનિયામા દેખાય છે, તે એ શાસનની આરાધનાનો પ્રતાપ છે અને જે કાંઈ નરસુ આ દુનિયામા દેખાય છે કે મળે છે, તે એ શાસનની વિરાધનાનું ફળ છે, સારી વસ્તુ પુણ્ય વિના મળતી નથી અને પુણ્ય એ સત્કાર્ય વિના બધાનું નથી સત્કાર્ય કરવાની પ્રેરણા જીવને સ્વયં થતી નથી એ પ્રેરણા જેનાથી મળે છે તેનું જ નામ 'શાસન' છે. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર-સંઘ મોક્ષ-તીર્થ કે સંપુરણ જે કોઈ સત્કાર્યોની પ્રેરણા માટે આ વિશ્વમા આલબનસ્વરૂપ છે, તેનું મૂળ ઉત્પાદન સાક્ષાત્ કે પરપરાએ શ્રી જૈન શાસન સિવાય બીજા કોઈથી નથી તેથી બધાજ જીવો ત્રણે કાળમા એ શાસનના ઉપકાર તળે રહાયેલા છે અને એના પ્રતાપે જ શુભ અનુભવી રહ્યા છે, એમ કહેવું જરાપણ જોડું નથી એ દૃષ્ટિએ એ શાસનને તથા એ શાસનના ઉત્પાદક શ્રી વીતરાગ ભગવાનને પ્રણામ, અને તેમના ચરણકમળની જવોભવ નેવા, કેટલા અમોઘ અને મૂલ્યવાન બની જાય છે, એ સમજાવવાની ભાગ્યે જ જરૂર રહે છે

“વારિજ્જહં જહંમિ નિયાણ-વધણં વીયરાય ! તુહ સમયે ।
તહમિ મમ દુજ્જ સેગા, મવે મને તુમ્હચલણાણમ્ ॥૩॥”

હે વીતસગ ! તારા સિદ્ધાંતમાં યદ્યપિ નિદાનબ્રધન (ધર્મના ક્ષણરૂપે કંઈ પણ માગવું) તેના નિવેધ કર્યો છે, તો પણ પ્રત્યેક ભવમા તારા ચરણોની સેવા મને મળજો, (એમ હું માગુ છું) ૩

ભગવાનના ચરણકમળની સેવા એટલે ભગવાનની ભક્તિ ચરણની સેવા માગવામાં ભક્તિની પરાકાષ્ટા હિંમત્વાય છે ભગવાનના ચરણો એ પણ જો સેવા કરવા યોગ્ય છે, તો પછી તે ભગવાનની ખીણ કયાં વસ્તુઓ સેવા કરવા યોગ્ય નથી રહેતી ? ભગવાનની સર્વ વસ્તુ સેવનીય અને પૂજનીય છે, એ જાણ વ્યક્ત કરવા અને દંઢ કરવા માટે વાર-વાર ચરણની સેવા હિંમત્વાય છે અને એ હિંમત્વામાં ભગવાન પ્રત્યે રહેલી ઉત્કૃષ્ટ ભક્તિ સૂચવાય છે ભગવાનની ભક્તિ એ મુક્તિની દ્વતી છે જેને મુક્તિ હવે નિકટ છે, તેને જ ભગવાન પ્રત્યે ભક્તિ જાગે છે જેને મુક્તિ દૂર છે તેને ભગવાનની ભક્તિની વાત પણ ગમતી નથી ભગવાનની ભક્તિ એ વાસ્તવિક મુક્તિની જ ભક્તિ છે ભક્તિ અને મુક્તિને પરસ્પર સાધ્ય-સાધક જાણ સુબધ છે. મુક્તિ એ સાધ્ય છે અને ભક્તિ એની સાધક છે સાચી ભક્તિ એ મુક્તિનું શ્રેષ્ઠ સાધન છે મુક્તિના સાચા રસિયાઓ મુક્તિ

કરતા પણ ભગવાન (વીતરામ)-ની ભક્તિને અધિક આડે છે
 પૂ મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી ગણિવર એક
 સ્થળે ક્રમાવે ॥ કે-

“ મુક્તિથી અધિક તુજ ભક્તિ મુજ મન વસી,
 નેહ ॥ સબળ પ્રતિમધ લાભો,
 અમક પાપાણ નિમ લોહને ખીચશે,
 મુક્તિને મહજ તુજ ભક્તિ રાગો ૧”

કવિનેષ ધનપાળ પંડિત પણ એક સ્થળે કહે છે કે-

“હોહી મોહુચ્છેઓ, તુદ સેવાળ ધુરતિ નદામિ ।

જ પુણ ન ઘડિઅન્નો, તન્ય તુમ તેણ સિદ્ધામિ ॥૧૥”

આપની સેવાથી મારા મોહનો અવશ્ય નાશ થશે,
 એથી હું આનંદ પામુ છું, પણ પછી હું આપને વંદન
 કરના યોગ્ય નહિ રહું, તેથી અત્યંત ખેદ પામુ છું ૧

મોહનાશથી કેવળજ્ઞાન અને મોક્ષ મળશે પણ પછી
 ભગવાનની ભક્તિ કયા મંત્રી શકશે ? આ વાતનો ઉપલક્ષ્ય
 કાવ્યમાં ખેદ બતાવ્યો છે એ ખેદ એમ સૂચવે છે કે
 ભગવાન ઉપરનો મોહ એ મોહનાશ કરતા પણ એક
 અપેક્ષાએ ઠીમતી ॥ મોહનો નાશ થાય એ તો સારી જ
 વસ્તુ છે, પણ નાશ ન થાય ત્યાં સુધી મોહનું સ્થાન દુનિયા
 બને, એ કરતા ભગવાન બને એ શ્રેષ્ઠ છે, એવું એનું

તાત્પર્ય ■ આવી વિશુદ્ધ ભક્તિની યાચના ભક્તિના દુર્ગતિ
કરવી, એ મોહવૃદ્ધિના હેતુરૂપ નથી, પણ મોહનાશના જ
કારણભૂત છે, તેથી પ્રથસ્ત છે અને પ્રથસ્ત અધ્યવસાયને
પેદા કરનાર છે

“દુઃસ્વપ્નઞો કમ્મકરુઞો, સમાદિમરણ ચ બોહિલામો અ ।
સપજ્જહ મહ દર્ઞ, તુહ નાહ પનામકરણેણમ્ ॥૪॥”

હે નાથ ! આપને પ્રણામ કરવાના પ્રભાવે મને
દુઃપ્રજ્ઞ, કર્મદાય, સમાધિમરણ અને બોધિલાભની પ્રાપ્તિ
થાઓ. ૪

પ્રણામ એટલે પ્રત્યક્ષ નમન કાયાથી નમન, વચનથી
સ્તવન અને મનથી સત્ચિત્તવન, અથવા મન વચન કાયાથી
અનુકૂળ વર્તન, એ નમનની પરાકાષ્ટા છે, એ ઉત્કૃષ્ટ ભાવવદન
છે ભગવાનને ભાવવદન એ પણ એક વસ્તુ છે, અને ઠાંઈ
પણ વસ્તુ તેના સ્વભાવથી રહિત હોતી નથી ભગવાનને
વિશુદ્ધભાવથી નમન સ્વરૂપ વસ્તુનો સ્વભાવ ઠેવો છે, તે
આ ગાયાત્રા વર્ણવાયો છે ભગવાનનું નમન તેના સ્વભા
વથી જ દુ ખનો દાય, (દુ ખના કારણભૂત) કર્મનો દાય,
(કર્મદાયના અસાધારણ કારણ સ્વરૂપ) સમાધિમરણ અને
(સમાધિમરણના આદિતીય સાધનરૂપ) બોધિ એટલે જિન
પ્રણીત ધર્મના અચળ રાગસ્વરૂપ લાભને અપાવનારો છે

પ્રજ્ઞામયી જોષિ, જોષિથી સમાધિ, સમાધિયો કર્મદાય
અને કર્મદાયથી દુઃખવાય, એ રીતે કર્મશ ઉત્કૃષ્ટ પદાર્થોના
સાથ વીતરાગના પ્રજ્ઞામયો સિદ્ધ થાય છે

‘વીતરાગને પ્રજ્ઞામ કરવાની સામગ્રી સડે લવને સુવલ
નથી, એ સામગ્રી શ્રી જેન શાસનના સુયોગે પ્રાપ્ત થાય છે
વિશ્વમા શ્રી જેન શાસન જ ન હોય, તો વીતરાગ જ ક્યાથી
હોય? ‘વીતરાગ’ પણ જેન શાસનની આરાધનાથી જ
‘વીતરાગ’ બને છે બન્ધ્ય લવોને ‘વીતરાગ’ થવાની વ્યવસ્થિત
સામગ્રી પૂરી પાડવાનું કાર્ય અનાદિકાળથી આ વિશ્વમા
એક જી જેન શાસન જ ઠરી રહ્યું છે, તેથી તે શાસનની
મહત્તા ઘણી વધી જાય છે ‘શાસન’ એટલે ‘તીર્થ’ અને
‘તીર્થ’ એટલે તરવાનું સાધન’ બન્ધ્ય આત્માઓને સસાર
સાગર તરવાનું સાધન પૂરું પાડનાર આ ‘તીર્થ’ જ છે એ
તીર્થ એટલે પ્રવચન, અને પ્રવચન એટલે દાદયાગી તેને
અર્થથી કહેનારા તીર્થકરદેવ પણ તીર્થ છે, સૂત્રથી શુદ્ધનારા
મજુધર ભગવત પણ તીર્થ છે, જ્ઞાન અને ક્રિયા ઉભય
સ્વરૂપે તેને ધારણ કરનાર સાધુ સામ્બી યાવક યાવિકારૂપ
ચતુર્વિધ શ્રી સદ્ય પણ તીર્થ છે એ બધા જ તીર્થ છે,
તીર્થસ્વરૂપ છે એ પવિત્ર તીર્થરૂપી, જલની સેવના ક્રોધરૂપી
દાહને શમાવે છે, વિષયરૂપો તૃષ્ણાને છીંપાવે છે, અને મોહ-
રૂપી પકને શોષવે છે ક્રોધનો દાહ સમ્યક્ત્વનો નાશક છે,
વિષયની તૃષ્ણા જ્ઞાનની નાશક છે, તથા મોહનો કાદવ

જીવના નિષ્કલક ચારિત્રગુણને કલગિત કરે છે. જીવના નિર્મળ એવા દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રરૂપ મૂળ ગુણોને મલિન કરનાર જે ક્રોધ, લોભ અને મોહાદિ દોષો છે, તે બધાયનો નિમક કરવાનું સામર્થ્ય શ્રી જૈન શાસનરૂપી તીર્થંત્રી આરાધનામાં રહેલું છે એ પવિત્ર શાસનની નિર્મળ આરાધના ભવ્ય જીવોને સદાકાળ મળતી રહે, એવી શુભ ભાવનાને વ્યક્ત કરતી અતિમ ગાથાને કહીને પ્રાર્થના સૂત્રની સમાપ્તિ કરવામાં આવે છે

“સર્વમગલમાગલ્યં, સર્વફલ્યાણકારણ ।

પ્રધાનં સર્વધર્મણા, જૈન જયતિ શામનમ્ ॥૫॥

સર્વ મગલોનું માગલ્ય, સર્વ ફલ્યાણોનું કારણ તથા સર્વ ધર્મોમાં પ્રધાન, એવું શ્રી જૈન શાસન (ત્રિકાળ અને ત્રિકોકમાં) વિજયવત્ ॥

વિશ્વમાં જેટલા દ્રવ્ય અને ભાવ મગળો છે, તે સર્વ મગલોનું માગલ્ય શ્રી જૈન શાસનમાં રહેલું છે જેનાથી હિત સધાય તે મગળ. હિત ધર્મથી જ સધાય છે હિત સાધનારો ધર્મ તેને જ કહેવાય કે જે અહિતના મૂળરૂપ ભવ અને કર્મના ક્ષયનું સાધન બને કર્મ અને લવને ન ગાળી આપે તે ધર્મ પણ મગળ સ્વરૂપ ન ગણાય કર્મક્ષય કે ભવક્ષય વિના જીવનું વાસ્તવિક કે હમેશનું હિન સાધી શકાતું નથી હિત સર્વ જીવોને ઇષ્ટ ॥ ઇષ્ટ પદાર્થને સૌ

કેઈ મગજરૂપ માને છે જૈન શાસન સર્વ ઇંદ્રુ સાધક છે, તેથી સર્વ મગજોનું આગમ્ય છે, એમ કહેવું સર્વથા સત્ય છે હિંતને સાધી આપનાર સર્વ માગલિક ધર્મોનું નિરવધ નિધાન શ્રી જૈન શાસન છે શ્રી જૈન શાસન એ અત્યંત અનવધ અરજી કરજી સ્વરૂપ ધર્મોની ખાણ છે, તથા એ ધર્મોને અખડિત આરાધનારા વિશ્વના સર્વ એક સત્યુ રૂપોનું આશ્રયધામ છે પુણ્યનો જ એક વ્યાપાર કરનારા પરમ શ્રેષ્ઠિઓ સ્વરૂપ પરમેષ્ઠિઓ, એ શ્રી જૈન શાસનની પેદાશ છે, તેથી શ્રી જૈન શાસન એ શુભરત્નોની ખાણ અને પુણ્ય પુરુષોનું નિધાન બની જાય છે

તે જ કારણથી એ સર્વ કસ્યાણોત્ત કારણ છે કમ્ય એટલે સુખ, તેને લાવે તે કસ્યાણ સુખને લાવનારા જેટલા સાધનો આ વિશ્વમા છે, તે સાક્ષાત્ કે પરપરાએ શ્રી જૈન શાસનથી ઉત્પન્ન થયેલા છે સુખનું કારણ ધર્મ છે અને ધર્મની પ્રિયતા આપનાર શ્રી જૈન શાસન છે, તેથી શ્રી જૈનશાસન એ પ્રધાન અને એક ધર્મ બની જાય છે, અને તેથી જ ત્રણે કાળમા ઢી રહેવાને સૌથી વધારે લાયક છે ત્રણેય કાળ અને ત્રણેય લોકમા ઉત્પન્ન થનારા ઉત્તમ આત્માઓ તે જ ધર્મની આરાધના કરવા માટે સુસજ્જ રહે છે કેવેલમા ઇન્દ્ર, ચંદ્ર અને નાગેન્દ્રાદિની પદવીઓ, તથા મનુષ્યોમા બળદેવ, વાસુદેવ અને ચક્રવર્તી આદિનાં પદો અપાવનાર કેવળ એક શ્રી જૈનધર્મની આરાધના જ

આ લોકમા અર્થ, કામ, આરોગ્ય અને અભિરતિ, તથા
 રસલોકમા મુક્તિ, મુક્તિ ન મળે ત્યાં મુધી મુગતિ, મુગતિ
 માદ મુકુલજન્મ અને મુકુલમા પણ જોધિરત્નાદિની પ્રાપ્તિ
 મન્ય હવેને થાય છે, તે બધુય શ્રી જિનધર્મરૂપી ૪૨૫
 તફની આરાધનાના જ મુદ્દો છે. એવા શ્રી જૈન શાસનને
 વિજય વ્રણે ભુવનમા સદાકાળ વિજયવત છે

સ્થાપના અરિહંતની કક્ષિત.

‘અરિહંતચેદ્દયાણં કરેમિ કાઠસ્મગ્ગં-ચંદણવત્તિયાણ
પૂચ્છણવત્તિયાણ સકરવત્તિયાણ સમ્માણવત્તિયાણ ચોદિલામ-
પત્તિયાણ નિરુવસગ્ગવત્તિયાણ, સદ્ધાર મેઢાણ ધીણ ધારણાણ
અણુપ્પેહાણ વડ્ઢમાણીણ ઠામિ કાઠસ્મગ્ગં !’

‘જ્યવીયસય’ સૂત્ર કહ્યા બાદ ઉમા યજ્ઞને સ્થાપના
અરિહંતની કક્ષિત માટે જિન મુદ્રા વડે ‘અરિહંત ચેક્રધાણુ’
ઈત્યાદિ સૂત્રને કહેવાનું હોય છે

અરિહંતચેદ્દયાણ-પૂર્વેકિત સ્વરૂપવાળા બાવ અસ્થિતોના
પ્રતિમા લક્ષણ ચોત્રોને ચિત્ત એટલે અન્ત કરણુ તેના બાવ
અથવા ક્રિયા, તેને ચોત્ર કહેવાય છે ચોત્ર ધણુ હોવાથી
બહુવચનમા મૂકયુ છે અસ્થિતોની પ્રતિમા પ્રચસ્ત સમાધિ
વાલા ચિત્તને ઉત્પન્ન કરે છે અથવા અસ્થિતોની પ્રતિમાથી
ચિત્તમા પ્રચસ્ત સમાધિ ઉત્પન્ન થાય છે એટલા માટે
તેને ચોત્રો કહેવાય ॥ ચોત્રોને રહેવાના સ્થાનને પણ
ચોત્ર (જિનમૂઢ-જિનમદિર) કહેવાય છે કારણ કે તે પણ
પ્રચસ્ત સમાધિવાળા ચિત્તને ઉત્પન્ન કરે છે, તેને વન્ઢનાદિ
કરવા માટે

કરેમિ કાઠસ્મગ્ગ-કાયો સર્વ કંઠુ છુ-કાયાનો ઉત્સર્ગ
એટલે ત્યાગ કાયાથી એક સ્થાને રિયર રહેવાં રૂપ, વચનથી

મોન ધારણ કરવા રૂપ અને મનથી શુભ ધ્યાન કરવા રૂપ ક્રિયાને છેડીને અન્ય ક્રિયાનો (સ્વાસોસ્વાસ લેવા મુકવાદિ સૂક્ષ્મક્રિયાઓની છૂટ રાખીને) પરિહાર-ત્યાગ કરવો તે.

વદનવત્તિયાણ-વન્દનનિમિત્તો-વન્દન એટલે મન વચન કાયાનો પ્રશસ્ત પ્રવૃત્તિ-કાર્યોત્સર્ગથી જ મને વન્દનનું ફળ મળે એ માટે, એમ સર્વત્ર સમજી લેવું

પૂજણવત્તિયાણ-પૂજન નિમિત્તો-પૂજન એટલે મુગધી પુષ્પોની માલા ઇત્યાદિથી અભ્યર્ચન સાધુ અને શ્રાવક શ્રી જિનેશ્વરના મોત્યોને યથાયોગ્ય વન્દના નિરન્તર કરેજ છે તે પછુ અધિક અધિક કરવાનો ભાવ પ્રદર્શિત કરવા માટે કાર્યોત્સર્ગ દ્વારા પ્રાર્થના કરવી, તે પછુ બ્યાજગ્રી છે એ જ્ઞાને ભક્તિનો અતિશય પ્રગટ થવા દ્વારા અધિક કર્મનિર્જરા સ્થાય છે

સત્કારવત્તિયાણ-સત્કાર નિમિત્તો સત્કાર એટલે પ્રવર વત્ર અલંકારાદિવડે અભ્યર્ચન પૂજન અને સત્કારની પ્રાર્થના સાધુ માટે અનુચિત છે, એમ ન કહેવું સાધુને દ્રવ્યસ્તવનો નિષેધ કેવળ 'કરવા' માટે છે કિન્તુ 'કરાવવા' અને 'અનુમોદવા' માટે નથી "જિનપૂજા કરવી જોઈએ લક્ષ્મીનો વ્યય કરવાનું જોઈ શુભતર કંઈ સ્થાન નથી" ઇત્યાદિ ઉપદેશ આપવા વડે ભગવાનની પૂજા અને સત્કાર કરાવવો તથા પૂજા અને સત્કાર થવો જોઈએ અનુમોદન કંવુ, એ સાધુ માટે કર્તવ્ય છે

સમ્માણયત્તિચાર-સમ્માન નિમિત્તે સમ્માન એટલે સુનિ
આદિવડે શુભોન્નતિ કરવી, અથવા માનસિક પ્રીતિ વિશેષ

હવે વન્દનાદિ શા માટે ? તે કહે ॥

બોદિલામયત્તિચાર-બોધિલાભ નિમિત્તે બોધિ એટલે
શ્રી અરિહંત પ્રણોત ધર્મની સાચી પ્રાપ્તિ

હવે બોધિલાભ શા માટે ? તે કહે છે

નિરુપસંગયત્તિચાર-નિરૂપસર્ગ નિમિત્તે નિરૂપસર્ગ
એટલે જન્માદિ ઉપસર્ગ રહિત સ્થાન-મોક્ષ

શ્રદ્ધાદિથી રહિત આત્માને આ કાર્યોત્સર્ગ કરવા છતાં
અભિલાષિત અર્થની સિદ્ધિ માટે યતો નથી, માટે 'સદ્ધાર
ધર્માદિ પડે કહે છે

સદ્ધાર, મેહાર, ધીરાર, ધારનાર, ગુણ્યેહાર, યજ્ઞમાળી
ઠામિ કાકસંગ-વધતી એવી શ્રદ્ધા વડે, મેધા વડે, ધૃતિવડે,
ધારણાવડે અને અનુપ્રેક્ષાવડે હું કાર્યોત્સર્ગ કરે છું વધતી
કિન્તુ અવસ્થિત નહિ વધતી શ્રદ્ધા, વધતી મેધા, વધતી
ધૃતિ, વધતી ધારણા અને વધતી અનુપ્રેક્ષા સાધુ અને શ્રાવ
કને બોધિલાભ હોય જ છે, તો પછી તેની પ્રાર્થના કરવાની
શી જરૂર ? બોધિલાભ હોવાથી મોક્ષ પણ મળવાનો જ છે,
તો પછી તેની અભિલાષા કરવાની પણ શી જરૂર ? એ
જાતિની શકા નહિ કરવી, કિંવદ્ધર્મના ઉદ્યથી ઉદ્યયિત
પ્રાપ્ત થયેલુ સમ્યક્ત્વ ચાની પણ જાય અથવા જન્માતરમા

તે ન પણ મળે, એ કારણે તેની પ્રાર્થના કરવી ઉચિત છે. અપ્રાપ્તની પ્રાપ્તિ માટે જ પ્રાર્થના હોય છે એમ નધા કિન્તુ પ્રાપ્ત થઇને આવી ગયેલું પણ પ્રયત્નથી પ્રાપ્ત છે, માટે પ્રાર્થના કરવાની છે અથવા ક્ષયોપશમિક સમ્યક્ત્વની અપેક્ષાએ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ શીઘ્ર ફલમાધક છે, તેને માટે પણ પ્રાર્થના કરવાની છે નિરૂપસર્ગ-મોક્ષ પણ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વને આધીન છે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિનો ભાવ દેહાવી રાખવા માટે મોક્ષની પ્રાર્થના પણ સાર્થક છે

સદ્ગામ-શ્રદ્ધા વડે મારી ધૃત્તિવડે કિન્તુ કોઇના બલાત્કારાદિથી નહિ શ્રદ્ધા-મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમાદિથી જન્ય ચિત્તની નિજ અભિજ્ઞાયા રૂપ એક પ્રકારની પ્રસન્નતા આ શ્રદ્ધા જીવાદિ તારિવક પદાર્થને અનુમરનારી, જ્ઞાનિનો નાશ કરનારી તથા કર્મફળ, કર્મ સ્વબધ અને કર્મના અસ્તિત્વની સમ્યક્ પ્રતીતિ કરાવનારી છે શાન્તમા એને ‘ઉદ્દેકપ્રસાદકર્મણિ’ ની ઉપમા આપવામા આવી છે સરોવરમા નાખેલ ‘ઉદ્દેકપ્રસાદકર્મણિ’ જેમ પકાદિ કાલુષ્યને દૂર કરી સ્વચ્છતાને પમાડે છે તેમ શ્રદ્ધા-મણિ પણ ચિત્તરૂપી સરોવરમા રહેલ સશય—વિપર્યયાદિ કાલુષ્યને દૂર કરી ભગવાન્ અરિહંતપ્રણીતમાર્ગ ઉપર સમ્યગ્ ભાવ ઉત્પન્ન કરે છે

મેહાપ-મેધાવડે સમજપૂર્વક કિન્તુ જડપણે નહિ મેધા-જ્ઞાનાવસ્થીય કર્મના ક્ષયોપશમાથી ઉત્પન્ન થનો

અન્યશ્રક્ષુ પદ્મપરિણામ-એક પ્રકારનો સદ્અન્યમા પ્રવૃત્તિ કરાવનારો પરિણામ પાપશૂનની અવજ્ઞા કરાવનારો તથા શુદ્ધિવિન્યાદિ વિધિમા જોડનારો ચિત્તનો ધર્મ. શાસ્ત્રમાં એને 'આતુર-ઓપધ્યાપ્તિ-ઉપાદેયતાની ઉપમા આપવામાં આવી છે જેમ કેઈ બુદ્ધિમાન રોગીને ઉત્તમ ઓપધની પ્રાપ્તિ થાય અને તેના વિશિષ્ટ ફલનો અનુભવ થાય, ત્યારે અન્ય સર્વ વસ્તુને દૂર કરી તેના ઉપર જ તેને મહાન ઉપાદેય ભાવ અને શ્રક્ષુ કરવાનો આદર રહે છે, તેમ મેધાવી પુરુષોને પોતાની મેધાના સામર્થ્યથી સદ્અન્યને વિશેષ અત્યંત ઉપાદેયભાવ અને શ્રક્ષુદાર રહે છે પણ બીજા ઉપર રહેતો નથી કારણ કે સદ્અરો માને તેઓ ભાવોપધરૂપ માને છે

મીઠ્ઠ-મૃતિવટે મનની સ્થિરતાવટે કિન્તુ રાગાદિથી આકુલ થઈને નહિ -ધર્મ-મોહનોય કર્મના સુયોપશમાદિથી હેતુબળ થતી વિશિષ્ટ પ્રીતિ અવન્ધ્ય કલ્યાણના કારણજૂત વસ્તુની પ્રાપ્તિના દષ્ટાવ વડે આ પ્રીતિ હીનતા અને હેતુક્રતાથી રહિત તથા ધીર અને મહીર આશય રૂપ હોય છે શાસ્ત્રમાં એને 'દોર્ગત્યથી ઉણાચેણાને ચિન્તામણિની પ્રાપ્તિ'ની ઉપમા આપવામાં આવી છે જેમ દોર્ગત્ય-દરિદ્રતાથી ઉપહત થયેલાને ચિન્તામણિરત્નનો પ્રાપ્તિ થાય અને તેના શુભની માગૂમ પડે ત્યારે "ગતમિદાની-દોર્ગત્ય" 'હવે દોર્ગત્ય ગયું'

એ જાતિની માનસિક કૃતિ-સતોષ ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ જિનધર્મરૂપી ચિન્તામણિ રત્નની પ્રાપ્તિ થવાથી અને તેનો મહિમા માલૂમ પડવાથી “ક દ્વદાતી સસાર” હવે સસાર કેણુ માત્ર છે ? એ જાતિની દુખની ચિન્તાથી રહિત માનસિક સાગણી ઉત્પન્ન થાય છે

ધારણા-ધારણાવટે અવિસ્મરણ પૂર્વક કિન્તુ શૂન્ય-ચિત્તો નહિ ધારણા-જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થનારી, પ્રસ્તુત એક વસ્તુને વિષય કરનારી તથા અવિચ્છુતિ, સ્મૃતિ અને વાસના રૂપ લેન્વાળી ચિત્ત પરિણતિ : શાસ્ત્રમાં એને ‘સ્યાચ્ચ મોતીની માત્રાને પરોવના’ ના હ્રાતની સાથે સરખાવી છે તેવા પ્રકારના ઉપયોગની દૃઢતાથી તથા યથાયોગ્ય અવિક્ષિપ્તપણે સ્થાનાદિ યોગમાં પ્રવૃત્તિ થવાથી યોગ રૂપી શુણ્ણની માત્રા નિષ્પન્ન થાય છે

અનુપેક્ષા-અનુપેક્ષાવટે વિચારણાપૂર્વક કિન્તુ કેવળ પ્રવૃત્તિ માત્ર રૂપે નહિ અનુપેક્ષા-જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થયેલો અનુભૂત અર્થના અભ્યાસનો એક પ્રકાર, પરમ સવેગનો હેતુ, ઉત્તરોત્તર વિશેષ વિશેષ પ્રતીતિ કરાવનાર, કેવલજ્ઞાનની સમુખ લઈ જનારો ચિત્તનો ધર્મ શાસ્ત્રમાં એને ‘રત્નરોધક અનલ’ની રૂપમાં આપવામાં આવી છે. રત્નને પ્રાપ્ત થયેલો રત્નરોધક અનલ જેમ રત્નના મર્દને બાળી નાખી શુદ્ધિ પેદા કરે છે, તેમ આત્મ રત્નને પ્રાપ્ત થયેલો અનુપેક્ષા રૂપી અનલ કર્મમલને બાળી નાખી દેવદ્યને પેદા કરે છે કારણ કે તેનો તેવો સ્વભાવ જ છે

આ અદ્વાદિ પાત્ર ગુણો અપૂર્વકરણ નામની મહા-
સમાધિના ખીજ છે તેના પરિપાક અને અતિશયથી અપૂર્વ
કરણની પ્રાપ્તિ થાય છે કુલકોથી ઉત્પન્ન થતા મિથ્યા વિક
રોપોને દૂર કરી શ્રવણ, પઠન, પ્રતિપત્તિ, ઈચ્છા અને પ્રવૃત્તિમાં
ભેડાણુ, એ એનો પરિપાક છે તથા સ્થોલ અને સિદ્ધિ
પ્રાપ્ત કરી, એ એનો અતિશય છે અદ્વાદિ ગુણોના પરિ
પાક અને અતિશયથી પ્રધાનપરોપકારના હેતુમૂલ અપૂર્વ-
કરણ નામના ગુણસ્થાનકની પ્રાપ્તિ થાય છે

લાભને કમ પણ એ રીતેજ છે અદ્વાદો મેધા,
મેધાથી પુતિ, પુતિથી ધારણા અને ધારણાથી અનુમેશા તથા
વૃદ્ધિનો કમ પણ એ રીતેજ છે અદ્વાની વૃદ્ધિથી મેધાની
વૃદ્ધિ, મેધાની વૃદ્ધિથી પુતિની વૃદ્ધિ, પુતિની વૃદ્ધિથી ધાર
ણાની વૃદ્ધિ અને ધારણાની વૃદ્ધિથી અનુમેશાની વૃદ્ધિ થાય છે
અરિહત ચેઈઆણુ' નો પાક કદા પછી 'અન્નાય' કહી
એક નવકારનો કાયોત્સર્ગ કરી કાયોત્સર્ગ પાળી નમોદૈત્
કહી એક મેધા કહેવી

કન્તાણકદ્ પઠમ જિણિદ્ સર્વિત્તો

નેમિજિણ મુણિદ્ પામં પયામ સુગુણિક્કટાપં

મચિદ્ વદે સિત્તિવદ્દમાણં ॥ ૧ ॥

૬૫૨ કહી તે અથવા ગમે તે એક સ્તુતિ બોલી
મોત્યવદનની ક્રિયા પૂર્ણ કરવામાં આવે, છે.

ગુરૂવંદન અને પચ્ચક્રખાણુ.

મૌલ્યવન્દન કર્યા બાદ ગુરૂ મહારાજ પાસે વિનયપૂર્વક
વિશુદ્ધ લાપથી પચ્ચક્રખાણુ કરવું

ગુરૂમહારાજનો વિનય કરવાની વિધિ આ પ્રમાણે છે

(૧) ગુરૂમહારાજને ડેખીને શિષ્ય હસા યવું.

(૨) ગુરૂમહારાજ આવતા હોય ત્યારે તેમની અનુમતિ
જવું

(૩) તેઓને જાતે આસન લાવી આપવું

(૪) ગુરૂમહારાજના બેઠા પછી બેસવું

(૫) ભક્તિપૂર્વક ગુરૂમહારાજને વંદન 'કરવું.

(૬) ગુરૂમહારાજની સેવા-શુશ્રૂષા કરવી

(૭) ગુરૂમહારાજ જતા હોય તેઓની પાછળ યોગ્ય
સુધી જવું.

(૮) તથા ગુરૂમહારાજ પાસેથી ધર્મ સાંજાળવે.

આ બધું ગુરૂમહારાજની પ્રતિપત્તિ, ભક્તિ અને
તેમનો વિનય ગણાય.

આ રીતે વિનયપૂર્વક ગુરૂમહારાજ પાસેથી પોતાની
શક્તિ અનુસાર પચ્ચક્રખાણુ કરવું.

પચ્ચક્રખાણની આવશ્યકતા.

કર્મોને આપણા આત્મામાં ઘાબડે થવા માટે શાળ-કારીએ અનેક પ્રકારના હેતુઓ બતાવ્યા છે તેમાં એક હેતુ અવિરતિ છે અવિરતિ એટલે પાપ પ્રવૃત્તિનું પચ્ચક્રખાણ ન કરવું તે. વસ્તુનો ભોગવટો કરો કે ન કરો પણ વસ્તુના પચ્ચક્રખાણ ન હોય તો આત્મા પાપરૂપ કાલવધી દેખાય છે. વસ્તુનો અભાવ કે વસ્તુના ભોગવટાનો અભાવ એનું નામ ત્યાગ નથી પણ ઇચ્છાપૂર્વક વસ્તુનું પચ્ચક્રખાણ કરવાથી ત્યાગ થાય છે. હજારો વર્ષ સુધી દેવતાઓને આહાર ખાવાની ઇચ્છા થતો નથી છતાં તેમને ઉપવાસનો લાભ થતો નથી. તેનું મુખ્ય કારણ પચ્ચક્રખાણનો અભાવ છે શક્તિના અભાવે અગર તો કિંસા કરવાના સાધનના અભાવે અહિંસક હોવા છતાં કેાઈ અહિંસક કહેવાતા નથી, તેમાં પણ મુખ્ય કારણ પ્રતિજ્ઞાનો અભાવ છે જાક હ મિથ્યા સ્થિર જ રહે ॥ બધું પોતે સહન કરે છે, કેાઈને કાંઈ પણ ગુકચાન કરતું નથી છતાં પણ તેનો સ્વર્ગ કે શોધ ન થવામાં કારણ પ્રતિજ્ઞા પૂર્વક ત્યાગ ખાખી વિરતિ નથી તે છે.

જન્મથી જ પવિત્ર જીવન જીવનારા પુરુષ તીર્થંકર હોયે પણ સર્વવિરતિનો અંગીકાર કરતી જખતે ‘સન્યસાનજ્ઞ જોગં પચ્ચક્ષ્ણમિ’ અર્થાત્ “તમામ સાવધ મેગોનો હું આજથી ત્યાગ કરૂં છું”

એમ પ્રતિજ્ઞા ઉચ્ચરે છે પ્રતિજ્ઞાની મકંતા અને જરૂરીયાત માટે આનાથી અચોટ પુરાવો ખીજો કયો હોય શકે? આજની રાષ્ટ્ર સરકારે પણ સત્તા ઉપર આવતા પહેલા પ્રાંતને વફાદાર બની રહેવા માટે પ્રજા સમક્ષ સોમક વિધિ કરે છે, તે પણ એક અપક્ષાએ પરચકખાણની મહત્તાને જ સાબીત કરે છે.

નરક અને પશુ ગતિમા પરાધીનપણે ભવ બુખ તરફ, ટાંઢ તાપ આહિની અનેક વિધ તકલોક્ષા સહન કરે છે, પરંતુ તે તકલોક્ષા સહન કરવામા ધર્મબુખિનો ઉદ્દેશ ન હોવાથી તેનાથી માત્ર અકામ નિર્જરા થાય છે અને અરૂપ દુઃખ મહે છે ઉત્તમ માનવ બધ પામી શાસ્ત્રબુધીથી ઇશ્વરપૂર્વક જ્ઞાત-પરચકખાણ, તપ, જપ નિત્ય નિયમોમા રક્ત રહેવાથી કેટલો મહાન લાભ-કેટલી મહાન નિર્જરા થાય છે તે અહીં નિચારીએ.

પરચકખાણનું દુષ્કાર.

સવારના જઘન્યથી (ઓછામા ઓછું) નવકારશી અને સાજના ચઉવિહારનું પરચકખાણ કરનારો પ્રાય તીર્થંચ અને નરકગતિમા જતો નથી નવકારશી આદિ પરચકખાણ કરનારાઓને કેવો અને કેટલો સુદર લાભ થાય છે, તે નીચેની હકીકતથી બહુ શકારો નારકીમા રહેલો આત્મા અકામનિર્જરા વડે (ધર્મનો જાવના વિના જે દુષ્કારો સહન

કરવામાં આવે છે અને તેનાથી જે કર્મો હાય થાય છે તેને
અકામનિર્જરા કહેવાય છે) જેસીનમ અને અસદ્દા દુ ખોને
સહન કરવાથી સો વર્ષમાં જોટલા કર્મો ખપાવે, તેટલા જ
કર્મો માત્ર નવકારણીનું પચ્ચઝખાણુ કરનારો ખપાવી શકે
છે પોરસીથી એક હજાર વર્ષના, સાર્ધ પોરસીથી દશ હજાર
વર્ષના, પરિમૂર્ઠથી એક લાખ વર્ષના, એકાસણાથી દશ લાખ
વર્ષના, તિવિથી એક કોઠ વર્ષના, એકલકણાથી (આ
પચ્ચઝખાણુમાં માત્ર હાથ અને મો નિવાય કોઈ અંગ હોણુ
ન લેઈએ, અને કામ ચત્રવિકાર કરવો નહોતો) દશ કોઠ
વર્ષના, એકલકણીથી (આ પચ્ચઝખાણુમાં પહેલી વખત
જોટલુ લાણામાં પીરસાય તેટલુ જ ખાઈને ઉઠી જવાનું
હોય છે) સો કોઠ વર્ષના, આયળીવ્રથી એક હજાર કોઠ
વર્ષના અને ઉપવાસથી દશ હજાર કોઠ વર્ષના કર્મો ખપાવી
શકાય છે આ પ્રમાણે એક એક ઉપવાસની વૃદ્ધિએ દશ
ગુણા વરો વધારતા જવું તપસ્યા કરવાથી જોટલા કર્મનો
હાય થાય છે

ચીકણા કર્મનો નાશ કરવા માટે પણ તપ એ જ એક
વામજાણુ ઇલાજ છે તેજ જગમાં જોમનો મોહ નિશ્ચિત
થઈ ચૂકયો છે, એવા શ્રી પરમતારક તીર્થંકર દેવે પણ
મોહો જાય ત્યાં સુધી તપનો આદર કરે છે પણ દ્વિત્યો
રૂપ અન્વેષે વશ કરવા માટે તપ એ એક સુદર લગામ
છે ચિત્તની સમાધિ અર્ધી સમસ્ત કર્મોનો નાશ કરી આત્માના
મૂળ ગુણોને પ્રગટ કરી, નિર્વિમલસ્થાને ઠેાઠ પહેચાકાર

હોમ તો તે એક તપ છે જહાર હજાર સાધુઓમા શ્રી
 નેમનાથ ભગવાને શ્રી હંદણુ ઋષિને પ્રથમ નળર આપ્યો
 હોય તો તેમા પણ તેમનું દુષ્કર તપ જ કારણ છે જઘા-
 ચારણ અને વિદ્યાચારણ મુનિઓને નદીચરદ્વીપ સુધી ઉડીને
 જવાની શક્તિ અર્પણ કરનાર કંઈ હોય તો તે પણ તપેજ
 કરાવી છે સનતકુમાર ચક્રવર્તીના યુકના સ્પર્શમા પણ સટેલી
 આગળીને સુવર્ણ સમ બનાવવાની તાકાત પ્રાપ્ત કરાવી
 હોય તો તે તપેજ કરાવી છે હંદપ્રહારી અને આત્મનમાલી
 જેવા ઘોર હિસક આત્માઓનો ઉદ્ધાર કરનાર કંઈ હોય
 તો તે તપ જ છે. ખૂંદ મહાવોર પરમાત્માએ ધનના અણુગારને
 હૃદયે અણુગાર ગણ્યો હોય તો તેમા પણ તપ જ નિમિત્ત
 છે ચરમ તીર્થકરના પ્રથમ ગણધર શ્રોમાન ગૌતમસ્વામીએ
 ખીરના પાતરામા અશુઠો રાખી પકરસો તાપસને પારણ
 કરાવવાની અપૂર્વ લબ્ધિ પ્રાપ્ત કરી હોય તો તે તપના
 પ્રભાવેજ તપના જેટલા યશોમાન ગાઇએ તેટલા ઓછા
 છે જૈન શાસ્ત્રકારોએ અનેક પ્રકારના તપો દેખાવ્યા છે.
 તેમા શ્રી વર્ધમાન તપ અને શ્રી સિદ્ધચક્રમહારાજની નવ-
 પદની ઓળીની આરાધના અત્રસ્થાને ગણાય છે આ બને
 તપોનો પ્રચાર આજે અનેક શહેરોમા અને ગામઠાઓમા
 થઈ રહ્યો છે, એને બલિષ્ઠ માટે એક શુભ ચિન્હસ્વરૂપ
 પણ ગણી શકાય જે તપના ભાવ પૂર્વકના આરાધનથી
 આજે પણ અનેક આત્માઓ માનવ ભવની સાચી સફળતા
 સાધવા ભાગ્યશાળી બન્યા છે અનાદિ કાળથી આત્મા સામે

લાગેલા કર્મરૂપ ઠગરાને સાફ કરનાર અને સર્વ દુર્મને
અત કરનાર એ તપોની સુદર આરાધના બની શકે ત્યાં
મુખો શકિતનુ જરાપણુ બોધન કર્યાં સિવાય સ્વયં કરવી
ભેદએ ન બની શકે તો બીજાઓ કરી શકતા હોય એમને
સર્વ રીતિએ સહાયક બનવું અને છેવટ તેમ પણુ ન બને
તો કરનારાઓની અનુમોદના તો અવશ્ય કરવી

વચસા ગાળીનુ કર્તવ્ય

ધર્મ સ્થાનથી પાછા આવીને આવક પોતાના સ્થાને
જાય અને ધર્મથી અવિરૂદ્ધ રીતિએ તે વધોચિત અર્થ
ચિતન કરે. ત્યારબાદ દેવમંદિરમાં જઈ સંધ્યાકાળની
દેવપૂજા કરે તે કર્યા પછી ઘેર જઈને ભોજન કરે. ભોજન-
ના કાંઈને પતાવીને આવકે ધર્મસહસ્યોના જાણકારોની
સાથે શીજ્ઞાનકથિત તત્ત્વોના રહસ્યનો વિચાર કરવે. કારણ
કે શાસ્ત્રીય તત્ત્વોનો સમ્યક્ વિચાર આત્માને શુદ્ધ માર્ગમાં
દોરનારો છે. પાપરૂપરોગનુ પારમાર્થિક આપધ છે અને
પુણ્યનુ પરમ કારણ છે

પછી પાછલા પહેરે જે જે વાર ભોજન કરતો હોય
તે ભોજન કરી લે. અને સંધ્યાકાળ ચતાં ત્રીજવાર પૂજ
દીપક આદિથી દેવપૂજા કરે. પછી સાધુની પાસે જઈ વધા
વિધિ આવશ્યકે ક્રિયાઓ કરે.

પડાવશ્યક. ‘

આવશ્યક ક્રિયા એ આવકોનું દરરોજનું કર્તવ્ય છે. વીર પરમાત્માના શાસનમાં સપ્રતિક્રમણ ધર્મ છે જે દિવસે તીર્થની સ્થાપના થાય છે, તેના પ્રથમ દિવસથી જ શ્રી યતુવિંધ સઘમાં આ ક્રિયાની શરૂઆત થાય છે.

આવશ્યક સૂત્રોને અદ્યથી પ્રગટ કરનાર અનંતજ્ઞાની અરિહંત પરમાત્મા છે અને તેને સૂત્રરૂપે ગુપ્તનાર બુદ્ધિ નિધાન ગણધર બ્રહ્મવતો છે તેથી એનું રહસ્ય અતિગંભીર છે જીવનવિકાસ માટેના સમગ્ર યોગો આ ક્રિયામાં એકજ સ્થળે ઉપકારી બ્રહ્મવતોએ કૃપાળતા પૂર્વક ગોઠવો દીધા છે. તેથી આ આવશ્યક ક્રિયા સામાન્ય વસ્તુ નથી પણ યોગ અને અધ્યાત્મ માર્ગનું સર્વ રહસ્ય તેમાં ગુપ્તાયેલું છે. અહીં છએ આવશ્યકને અતિ સંક્ષેપમાં વિચારીએ.

સામાયિક, યતુવિશતિસ્તવ, ગુરૂવંદન, પ્રતિક્રમણ, કાયોત્સર્ગ અને પ્રત્યાખ્યાન, આ છ આવશ્યકના નામો છે.

શ્રી જિનેશ્વર દેવોએ ફરમાવેલો મુક્તિમાર્ગ એ પચાચારના પાલન સ્વરૂપ છે આવશ્યક ક્રિયાથી પાચે આ ચારનું પાલન અને શુદ્ધિ નીચે મુજબ થાય છે.

‘સાવણ્યોગનું વર્જન અને નિરવધ યોગોનું સેવન’ એ સ્વરૂપ સામાયિક વડે ચાસ્તિચારની શુદ્ધિ થાય છે.

શ્રી જિનેશ્વરોના સદ્મૂલ્ય ગુણોના ઉત્ક્રીર્ણન સ્વરૂપ
ચતુર્વિંશતિ સ્તવવડે ધ્યાનાચારની વિશુદ્ધિ થાય ॥

જ્ઞાનાદિ ગુણોથી સુક્ત જોવા ગુરુએને વદન કરવાથી
જ્ઞાનાચાર આદિ આચારોની શુદ્ધિ થાય છે

જ્ઞાનાદિક ગુણોમા યથેચ્છા રખવનાઓની વિધિપૂરક
નિદા આદિ કરવારૂપ પ્રતિક્રમણ વડે જ્ઞાનાદિ તે તે આચારો
ની શુદ્ધિ થાય છે

પ્રતિક્રમણથી શુદ્ધ નહિ યથેચ્છા જોવા ચારિત્રાદિના
અભિચારોની મધુચિકિત્સા સ્વરૂપ કાયોત્સર્ગવડે શુદ્ધિ થાય
છે અને તેથી ચારિત્રાદિ આચારોની શુદ્ધિ થાય છે

મૂલ-ઉત્તર ગુણોને ધારણ કરવારૂપ પચ્ચક્રખાણુ વડે
તપાચારની શુદ્ધિ થાય છે

તથા સામાયિક આદિ સર્વ આવશ્યકો વડે વીરા
ચારની વિશુદ્ધિ થાય ॥

આ રીતે ૪ આવશ્યકો પાંચે પ્રકારના આચારની
વિશુદ્ધિ કરે છે પચ્ચાચારનું પાલન જોઈ ખરૂં સુકિત
માર્ગનું આરાધન ॥ આવશ્ય ક્રિયા ને તૃતીય વૈધના
ઔષધની (અર્થાત્ દોષ હોય તો તેને દૂર કરે, અને ન
હોય તો ઉપરથી સુષુ કરે) ઉપમા ચાતુકારો જો આપી
છે અને તે સાર્થક છે,

આવશ્યક ક્રિયા વડે જ્ઞાનાદિ આચારમા લાગેલા દોષો થાય અને આત્માના દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર વીર્ય આદિ ગુણોની પુષ્ટિ થાય છે તેથી આવશ્યક ક્રિયાની ઉપયોગિતા શ્રી તીર્થ કરદેવોએ સ્થાપિત કરેલી છે.

સ્વાધ્યાય

આવશ્યક ક્રિયા પૂર્ણ થયા બાદ આવક સ્વાધ્યાય કરે. જિનયાસનમા સ્વાધ્યાયને મોક્ષનું પરમ અંગ કહ્યું છે. સયમના અસંખ્ય વ્યાપારોમાથી કેઈ પણ યોગમા વર્તતો જીવ પ્રતિસમય અસંખ્ય જાવેલા કર્મોને ખપાવે છે તો પણ સ્વાધ્યાય યોગમા વર્તતો જીવ સ્થિતિ અને રસ વડે કર્મોને વિશેષ કરીને ખપાવે છે કર્મક્ષયના મુખ્ય હેતુઓ બે છે એક તો મન, વચન અને કથાના અશુભ વ્યાપારોનો નિમ્મલ અને બીજો તે ત્રણેનું મુખ વ્યાપારોમા પ્રવર્તન. આ બન્ને હેતુઓ સ્વાધ્યાય યોગમા જે રીતિએ સિદ્ધ થાય છે, તે રીતે પ્રાય. અન્ય વ્યાપારો વડે સિદ્ધ થઈ શકતા નથી.

શ્રી જિનમતમા સ્વાધ્યાય પાંચ પ્રકારનો કહ્યો છે વાચમા, પૃચ્છના, પરાવર્તન, અનુપ્રેક્ષા અને ધર્મકથા. ગુરૂપાસે સૂત્ર અર્થ ચક્રણ કરવા તે વાચના સંદેહ નિવારણ માટે પૂછવું તે પૃચ્છના અસદ્વિધ સૂત્રાર્થની પુન પુન પરાવર્તના (પડન) તે પરાવર્તના પુન પુન વિચારણા તે અનુપ્રેક્ષા અને અનુચલ બુધિથી યોગ્યની આગળ કથન કરવું તે ધર્મકથા.

આ પાથે પ્રકારનો સ્વાધ્યાય મન, વચન, કાયાના અશુભ ન્યાયારોનો નિરોધ કરાવી શુભમા એકાગ્રતાપૂર્વક પ્રવર્તન કરાવે છે, તેથી કર્મક્ષયનો અસાધારણ હેતુ બની પરપરાએ પરમપદની પ્રાપ્તિ કરાવે છે આદરપૂર્વક સ્વાધ્યાયની ક્ષીનતા એ યાવતુ સર્વશુભ અને તીર્થ કરપણની પ્રોત્તિનો પણ હેતુ બને છે કુચક્ષુ પુરુષોએ ફરમાવેલ બાણ અને અશ્વત્થર એ બન્ને પ્રકારના તપને વિશે સ્વાધ્યાય સમુત્પત્તર્થ ક્રોધ છે નહિ અને યતાર પણ નથી

આ સ્વાધ્યાય ઉત્કૃષ્ટથી ચોદ પૂર્વધરોને હોય છે તેઓ અત્યુર્હુત્તમા ચોદ પૂર્વોત્તુ પરાવર્તન કરે છે જેને બીજી કાઈ પણ ન આવડતુ હોય તેને પણ પચપરમેષ્ઠિ નમસ્કારનો સ્વાધ્યાય હોય છે કારણ કે આ પચપરમેષ્ઠિ નમસ્કાર દ્વાદશાગનો અર્થ છે તેથી અતિમહાન છે સ્વયં દ્વાદશાગ પણ પરિણામની વિશુષ્ઠિ માટે બહુાય ॥ પરમપુરુષ પરમેષ્ઠિઓને નમસ્કાર દ્વારા પણ તેજ અર્થ સિદ્ધ થાય ॥ તેથી તે દ્વાદશાગાર્થ ॥

આ રીતે પોતે પોતાની પરિસ્થિતિ મુજબ અને પોતે પ્રાપ્ત કરેલ પ્રકરણ આદિનો સ્વાધ્યાય કરીને યોગ્ય સમયે દેવગુરુને યાદ કરવા વડે પવિત્ર યર્થ પ્રાપ્ત અશ્વત્થરનો ત્યાગ કરી આવક અલ્પનિદ્રાને કરે

નિદ્રા પુરી થતા મનને વિવેચી વિમુખ કરવા સ્ત્રી વગેરેના શરીરનુ સ્વરૂપ વિચારે, તથા સ્પૃહાબદ્ર વિગેરે

સાધુઓ સ્ત્રી શરીરથી કેવા નિવૃત્ત થયા હતા તેનું સ્મરણ કરે સ્ત્રીઓના શરીર બહારથી જ સ્પર્શ, પરંતુ અંદર બધા શરીરોની પેઠે અશુચિ આદિથી ભરેલ હોય છે તેથી તેના ઉપર મોહ કરવા લાયક નથી એમ વિચારવું. ગૌરાચ્ચ ભાવના સર્વિશેષ વૃદ્ધિ પામવા વિચારે કે કામદેવનું વિષય વાસનાનું એકમાત્ર જન્મસ્થાન મંદહૃદય માટે હું કામ વાસનાના મૂલરૂપી સંકલ્પને જ જડમૂળથી ઉખેડી નાખું. અર્થાત્ મનના કામ વાસનાનો સંકલ્પ ઉડવાજ નહિ હશે એમ વિચારે.

તે ઉપરાંત બીજા જે જે બાધક હોયો પોતાનામાં હોય, તે હોયોથી મુક્ત થવા માટે તે તે હોયોથી મુક્ત મુનિજનો ઉપર પ્રમોદલાવ ધારણ કરતો આવક તે હોયોથી પ્રતિપક્ષ વસ્તુઓનું ચિન્તન કરે જેમકે રાગનો ઉપાય ગૌરાચ્ચ, દ્રેષનો ઉપાય મૈત્રી, ક્રોધનો ઉપાય ક્ષમા, માનનો ઉપાય નમ્રતા, માયાનો ઉપાય સરતતા, લોભનો ઉપાય સતોષ, મોહનો ઉપાય વિવેક, ઈર્ષ્યાનો ઉપાય સ્નેહ વાત્સલ્ય ઇત્યાદિ ઉપાયો જિતવવા હોયોના પ્રતિપક્ષી ગુણના ચિન્તવનથી હોયોનો નાશ સહેલાઈથી થાય છે હોયો અધિકારના સ્થાને છે ગુણો પ્રકાશના સ્થાને છે જ્યાં પ્રકાશ પથરાય ત્યાં અધિકાર ટકી શકે નહિ

૧. મર્વ જીવોની આ ભવચિત્તિ અત્યંત દુઃખદાયક છે અર્થાત્ સંસારના તમામ જીવો અનેક પ્રકારના દુઃખથી વ્યાપ્ત છે

એમ સર્વ જીવોને વિશે સ્થિતતાપૂર્વક વિચારતો આવક જ ના
સ્નાનાવિક સુખની સૃષ્ટિ છે, એવો મોક્ષ સર્વને મળે એવી
પ્રાર્થના કરે. અર્થાત્ સર્વ સસારી જીવો સમગ્ર દુખથી
મુક્ત થઈ મોક્ષના અનંત સુખને પામે, એમ પ્રાર્થના કરે

વળી આવક વિચાર કરે કે ઉપસર્ગના પ્રસંગમાં પણ
વતરણજીની હૃદયમાં મજમુન રહેવા અને તેમાં જ તીર્થ-
કરોની પણ પ્રશંસાના પાત્ર બનેલા કામદેવદિ આવકોને
ધન્ય છે

આવકોએ નીચેના મનોરથ કરવા

વળે વિચારવું કે શમ-જેવાદિને જીવનારા જિને'વર
જેના દેવ છે, તેમજ સકલ જીવોનું હિત એજ છે તત્ત્વ
જેમાં એવો ક્યા જેનો ધર્મ છે અને જેના ગુણો પદ્ય
મહાવ્રતધારી સાધુઓ છે, તેવા આવકપણાની કયો ભુવિમાન
મથકા કરે જ જોન ધર્મધોરહિત થઈ ચક્રવર્તી પણ હું ન થાઉં
પરંતુ જોનધર્મની મુક્ત હાથ કે ગરીબ થવાનું હું પસંદ કરું
અહો ! ક્યારે હું બધા જોગોનો ત્યાગ કરી જીર્ણમાય વસવાળો

થઈ, શરીર વિમૂળા અદિથી નિરપેક્ષ બની, માધુકરી વૃત્તિથી
મુનિચર્યાને આચરનારો બનીશ ! હું ચોંટીની સોમવનો ત્યાગ
કરી ગુરૂ મહાત્માના ચરણોની રક્ષામાં આગટતો હું યોમનો
અભ્યાસ કરી જન્મ-મરણરૂપી આ જાવનો નાશ કરવાને ક્યારે
સમર્થ થઈશ ? ગાહરાત્રિમા ચહેરની બંધાર નિશ્ચય હોયો રહી
કાયોત્સર્ગસ્થાન કરતાં હોઉં, ત્યારે મને યાજ્ઞો ધારી બળદો

આવીને પોતાના સ્કંધનું ક્યારે ઘર્ષણ કરશે? વનમાં પદમા-
સન વાળીને બેઠો હોઈ અને મારા જોળામાં મૃગનાં બચ્ચા
રમતા હોય, તે વખતે ઘૃદ્ધ મૃગાધિપો આવીને મને મોં
આગળ ક્યારે સુધશે? શત્રુના ઉપર અને મિત્ર ઉપર,
તણખત્તા ઉપર અને સ્ત્રીના સમુદાય ઉપર, સોના અને પથ્થર
ઉપર, મહિષ અને માટી ઉપર, મોક્ષ અને ભવ ઉપર એક
સરખી બુદ્ધિવાળો અર્થાત્ રામ-દેવેવ વિનાનો હું ક્યારે થઈશ? મોક્ષ મહેલ ઉપર ચડવાને ગુણકાણીની શ્રેણિરૂપ નિસરણી
સરખા તથા પરમ આનંદરૂપ લીલાના કદ સરખા મનોરથ
શ્રાવકોએ સવારના પહોરમાં કરવા. આ પ્રમાણે દિવસરાતની
વ્યર્થને અપ્રમાદોપણે આચરતો અને પૂર્વે જેવી રીતે કહ્યું
છે તેવી રીતે મતમાં રહેલો ગૃહસ્થ પણ વિશુદ્ધ થાય છે.
અર્થાત્ પાપનો હાય કરી શકે છે

અતિમ સંલેખના

આવક ત્યારે આવશ્યક કર્તવ્ય કર્મો કરવાને અશક્ત
થઈ જાય, અથવા મરણ નજીક આબુ જણાય, ત્યારે કર્મે
કર્મે લોજન ત્યાગ તેમજ ક્રોધાદિ કપાયોને પાતળા કરવા
રૂપ સંલેખણા કરી સચમ અગીકાર કરે તથા શ્રીમાન
અરિહતના જન્મકલ્યાણક, લીલાકલ્યાણક, કેવળજ્ઞાન કલ્યાણક
યા મોક્ષ કલ્યાણક જેવા સ્થળોમાં જવું અથવા તેવા સ્થળો
નજીક ન હોય તો ઘરમાં કે વનમાં જીવ જવું રહિત સ્થ-
ળમાં જઈને, ચારે પ્રકારના આધારનો ત્યાગ કરી, પચપર-

મેણે નમસ્કાર મહામત્રના જાપમાં વધારે થયું આ રીતે
 આરાધના કરી અરિહતાદિ ચાર શરણનો અનુન્ય ભાવે
 આશ્રય કરવો તથા આ લોક સબધી, પસ્ત્રીક સબધી,
 દુવિત સબધી કે મરણ સબધી નાશ યાનો (ઈચ્છાનો)
 તથા પોતાના તપના બાલામાં અમુક ફળ મને મળે, એવા
 નિયામના ત્યાગ કરી, સમાધિરૂપ અમૃતથી સિચાપેલો,
 પરિવહ તથા ઉપસંગોથી નિર્જય અને જિનેશ્વર ભગવાનની
 ભક્તિમાં લીન રહીને આલુદ શ્રાવણી આફક સમાધિ મરણ
 અગીકાર કરે

આ અતિમ સલેખના મતની આરાધના શ્રાવક દુવ
 નમા અતિ પ્રયોજનમૂલ, રહસ્યમૂલ તથા લાભકારક હોવાથી
 તેને થોડા વિસ્તારથી વિચારીએ

મરણ મરણ સબકો કહે, મરણ ન જાણે કોય,
 એક મરણ એકા કીલએ, ફેર ન મરણા હોય. ૧
 અશુભ કરમકો હરણુક, મન બડો નવકાર,
 વાદી દાદશ અગમી, હેખલીઓ તત્ત્વ સાર. ૨
 શુભ માનસ માનસ કરી, ધ્યાન અમૃતરસ રેલિ,
 નવપદ થી નવકાર પય, કરી કમલાસન ઢેલિ ૩
 પાતક પક પખાલીને, કરી સવરની પાલ,
 પરમહસ પદવી લજે, છોડી સકલ જબલ ૪

પ્રકરણ ૭ મું.

સલેષણા વ્રતની આરાધના.

સર્વ પ્રકારની આરાધનાઓમાં સૌથી વધુ અગત્યની આરાધના શ્રી જૈન શાસને ઘડાવી છે, તે અતિમ આરાધના છે. તેનું ખીન્તુ નામ સલેષણા વ્રત છે. જીવનમાં કરેલી સુધળી આરાધનાઓની સફળતાનો આધાર આ અતિમ આરાધના ઉપર છે. અતિમ વખતે એટલે આયુષ્યના અંત સમયે કરવા યોગ્ય આરાધના કર્યા વિના જ મૃત્યુ થઈ જાય, તો ગમે તેવા આરાધક આત્માની પણ ગતિ બગડી જાય. એટલું જ નહિ પણ કર્મવશાત્ જીવન પર્વત જે આત્મા આરાધના નથી કરી શક્યો તે આત્મા પણ જો આ પર્વત આરાધનાને સાધી લે તો તેની ગતિ સુધરી જાય, એવો આ અતિમ આરાધનાનો મહિમા છે. શ્રી જિનશાસનમાં રહેલા સાધુ યા ધ્યાવક પ્રત્યેકનો એ હેતુએ મનોરથ હોય છે, 'કે માફે મરણ આરાધનાપૂર્વક આવે?' અર્થાત્ 'મરણ વખતે હું આરાધનાપૂર્વક કેવી રીતે મરણ પામું ?' એની સતત ચિંતા એને હોય છે એ આરાધના સક્ષેપથી અહીં જણાવવામાં આવે છે.

શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે 'આત્મા, મરણ સમયે શકતપરિણામના પ્રતિષ્ઠાકમાં કહેલા વિધિ મુજબ મરે છે, તે આત્મા નિશ્ચયથી ગૈમાનિક કલ્પોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એટલું જ નહિ કિન્તુ ઉત્કૃષ્ટથી સાતમા ભવે અવશ્ય સિદ્ધ થાય છે.'

મરણ પધારીએ રહેલો માટે મનુષ્ય સદ્ગુરુને નમ
સ્કાર કરીને કહે 'હે જગવન્ ! હવે જ્યસરને ઉચિત મને
કરમાવે !' તેના પ્રત્યુત્તરમા સુરમદારાજ તેને ઉવટની આરા-
ધના કરી લેવા માટે નીચે મુજબ કરમાવે ગુરુને યોગ ન
દેવા તે ઉત્તમ આવકના મુખે તેનું શ્રવણ કરે

ગુરુ કહે-‘મરણ સમયે (૧) લીધેલા જન્મેમાં લાગેલા
અતિચારોને આવોવવા લેખએ (૨) લીધેલા કે નહિ લીધેલા
જનોને ફરી ઉચ્ચત્વો લેખએ (૩) સર્વ જીવોને કાંમા
આપવી લેખએ (૪) આર શરણને જડણ કરવા લેખએ (૫)
દુષ્ટતાની નિન્દા કરવી લેખએ (૬) અહાર પાપ સ્થાનકોને
વેસિરાવવા લેખએ (૭) સુદૃઢતાની અનુમોદના કરવી લેખએ
(૮) અનસન આશ્રુ લેખએ (૯) મુખ જાવના જાવવી
લેખએ (૧૦) શ્રી પદ્ય પરનેખીઓને નમસ્કાર કરવો લેખએ

અતિચાર આલોચના.

સાધુ અને શ્રાવકોને પાળવા યોગ્ય ધાર્ય આચારો શ્રી જૈન
શાસનમા દર્શાવેલા છે તેના પાતનમા જેટલી બેઠકારી બતાવી
હોય અગર તેથી વિરૂદ્ધ આચરણ કયું હોય, તે અહીં અતિ
ચારો સમજવાના છે જેમકે-સામર્થ્ય છતાં જ્ઞાનિઓને અસ,
પાન, વસ્ત્ર, પાત્ર આદિવટે સહાય ન કરી હોય, તેમની અવજ્ઞા
કરી હોય, મતિજુનાઈ પદ્ય પ્રકારના જ્ઞાનનો નિન્દા
કરી હોય, ઉપહાસ કર્યા હોય અથવા ઉપદાત કર્યો હોય

જ્ઞાનના સાધન-પુસ્તક, કાગળ, કલમ આદિની આશાતના કરી હોય, તે બધા જ્ઞાનના અતિચારો છે તેની દૃઢ્યથી માફી માગવી જોઈએ

એ જ રીતે દર્શનના અતિચારો, જેવા કે શ્રી જિને સ્વરૂપ દેવ અને તેમના ત્રિભોની ભાવથી ભક્તિ ન કરી હોય અગર અભક્તિ કરી હોય શ્રી જિનભક્તિ નિમિત્ત ઉત્પન્ન કરેલા દ્રવ્યનો વિનાશ કર્યો હોય અગર વિનાશ થતો જોવા છતાં છતી શક્તિએ ઉપેક્ષા કરી હોય, શ્રી જિનમંદિર વિગેરેની આશાતના કરી હોય અગર અશાતના કરનારની ઉપેક્ષા કરી હોય, તેની ક્ષમા ધાતવ્ય જોઈએ

ચારિત્રના અતિચારો, જેવા કે પાંચ સમિતિ અને વ્રત શુષ્કિ સંકિત ચારિત્રનું પાલન ન કર્યું હોય અગર પાલન કરનારની ભક્તિ ન કરી હોય, પૃથ્વીકાયાદિ એકેન્દ્રિય જીવો, કીડા, શખ, છીપ, પુરા, જલો, અલગીયા આદિ બેઈન્દ્રિય જીવો કીડી, મકોડી, જી, માકડ, લીખ, કુચુઆ આદિ તેઈન્દ્રિય જીવો વીછી, માખ, મચ્છર, જામર આદિ ચક્રિન્દ્રિય જીવો અને પાણીમાં વસનાર, જમીન ઉપર રહેનાર કે આકાશમાં ઉડનાર પચેન્દ્રિય જીવોના વિરાધન કરી હોય, ક્રોધથી, લોભથી, ભયથી, હાસ્યથી કે પરવશતાથી અસત્ય વચન ઉચ્ચાર્યા હોય. માયાદિકનું સેવન કરીને અન્યનું નહિ આપેલું ધન પણ શક્ય કર્યું હોય કેવ સંબંધી મનુષ્ય સંબંધી કે તિર્થંચ સંબંધી મેયન મેંચ હોય તે

સેવવાની અભિલાષા કરી હોય, ધન-ધાન્યાદિક નવવિધ પરિમલ સજાધમા જે મમત્વભાવ પોષ્યો હોય તથા રાત્રિ-વોજન ત્યાગમા જે કેઈ અતિચારો ચલા હોય, તે સર્વની બ્રહ્મસાક્ષીએ નિંદા કરવી જોઈએ અને શુભસાક્ષીએ ગર્હા કરવી જોઈએ.

તપ સજાધી અતિચારો, જેવા કે-અનયન, ઊનોડરી આદિ છ પ્રકારનો બાહ્ય-તપ અને પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનયાદિ છ પ્રકારનો અંશતર-તપ શકિત પ્રમાણે ન કર્યો હોય, તેની નિંદા અને ગર્હા કરવી જોઈએ.

વીર્ય સજાધી અતિચારો, જેમકે-જ્ઞાન, દર્શન, ચાત્રિ અને તપની આરાધનામા મન, વચન કાયાનુ છત્ર બળ ગોપયુ હોય, વીર્યાચારનુ પાલન કરનારની નિંદા-ઉપેક્ષા કીધી હોય, તેની નિંદા, ગર્હા કરવી જોઈએ.

ઘટોચ્ચારણ.

પ્રાણાતિપાત વિરમણ આદિ ઘટો પૂર્વે લીધેલા હોય, તો તેને ફરી ઉચ્ચારવા જોઈએ અને પૂર્વે ન લીધા હોય તો અત્યારે નવા લેવા જોઈએ.

સર્વ જીવ ક્ષમાપના.

પૃથ્વીકાયાદિ ચારાસી લાખ જીવોનિમા રહેલા જીવોના અપરાધો ક્યાં હોય, તેને ખમાવવા જોઈએ તથા તે જીવોએ

કરેલા અપરાધોને યમવા જોઈએ પૂર્વે બધાયેલાં ગેરોને
દૂર કરીને સર્વ જીવોની સાથે હૃદયથી ગૌરી ચિન્તવવી
જોઈએ.

પાપસ્થાનક-આલોચના.

પ્રાણાતિપાત, મૃધાવાહ, અદત્તાહાન, મૈથુન, પરિગ્રહ,
ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, ક્લેષ, કલ્મશ, અભેદાખ્યાન,
મૈથુન્ય, રતિ, અરતિ, પરપરિવાહ, માયામૃધાવાહ અને મિથ્યા-
ત્વશબ્દ-એ અઠાર પાપસ્થાનકોને મોક્ષમાર્ગમાં વિમ્બજીત
તથા દુર્ગતિના કારણભૂત સમજી તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.
તથા પૂર્વે ક્ષેવેલા તે પાપોને નિન્દવા અને મર્દવા જોઈએ.

અતુઃશરણુમમન.

શ્રી અરિહતાદિચારણું ચરણ સ્વીકારણુ જોઈએ, જેમ કે -
અતિશયોધી યુક્ત, કેવળ જ્ઞાન અને કેવળ દર્શન વડે જગતના
ભાવોને જાણવા અને જોવાવાળા તથા દેવરચિત સમવસરણુમાં
બેસીને ધર્મોપદેશ આપવાવાળા, ધાર્તિ કર્મથી યુક્ત, આઠ
પ્રતિહાર્યોની શોભાથી યુક્ત તથા આઠ પ્રકારના મહસ્થાનોથી
રહિત, સસારરૂપી ક્ષેત્રમાં જેમનું ફરી જિગણું નથી, ભાવ
શત્રુઓનો નાશ કરવાથી જેઓ અરિહત બન્યા છે તથા ત્રણ
જગતને જેઓ પૂજનીય છે, તે શ્રી અરિહતોનું મને
શરણુ દાન.

જાય કર દુ ખની લાજો લઠરીઓથી દુ ખે તરી ચકાવ
 ઘેવા સ સાર સમુદ્રને નેઓ તરી ગયા છે અને નેઓને
 સિદ્ધિ મુખની સપ્રાપ્તિ થઈ છે, તપરૂપી મુદ્દમરથી નેમલો
 કર્મરૂપી બેડીઓ તોડી નાખી છે, ધ્યાન રૂપી અગ્નિના
 સ્વયોમથી નેમલો સથળો કર્મ મળ બાળો નાખ્યો છે,
 નેમને જન્મ નથી, જરા નથી, મરણ નથી, ચિત્તને ઉદ્દેશ
 નથી કે કોપાદિક ક્ષાય નથી, તેવા મુવર્ણ સમાન નિર્મળ
 થી સિદ્ધોત્ત મને યશ્વ હોલો

બે તાલીસ દોષ રહિત બીજા અગ્નીકાર કરનારા, પાંચે
 ઉન્દ્રિયોને વશ કરવામા તપ્તર, કામદેવના માનને તોડનારા,
 બ્રહ્મવતને ધારણ કરનારા, પાંચ સમિતિઓથી સમિત, ત્રણ
 શુભિઓથી શુભ, મહાનતો રૂપી મેરુનો બાર વહન કરવાને
 વૃષભ સમાન મુકિત રમણીના અનુરાગી સર્વ સગના પરિ
 રથાગી, તુલ્યમત્થી અને શત્રુ-મિત્રને સમાનપણે બેનારા,
 મોક્ષના સાધક અને ધીર બેવા મુનિવરોત્ત મને યશ્વ હોલો

કોટા કર્યાણને ઉત્પન્ન કરનારી તથા સર્વ પ્રકારના
 અનર્થોની રચનાને નાશ કરનારી હવદ્યા જેવું મૂળ છે
 તથા જગત્ના સર્વ હોવાને હિતકર છે, કેવળજ્ઞાન વડે
 બારકર સરિખા દેવાવિદેવ ત્રિલોકનાય થી તીર્થકર દેવો વડે
 પ્રકાશિત છે, પાપના બારથી બારે થયેલા હોવાને કુગતિ
 રૂપી હિંદા ગર્વમા પડતા ધારણ કરી રાખનાર છે, સ્વર્ગ
 અને અપવર્ગના માર્ગમા સાર્થવાહ તુર્ય છે અને સ સાર

રૂપી અટવીનું ઉદ્દાધન કરાવી આપવા માટે સમર્થ છે,
એવા શ્રી સર્વશભાવિત ધર્મનું મને શરણુ હોજો

દુષ્ટતા ગર્હા.

આ પ્રમાણે ચાર પ્રકારના શરણુને સ્વીકારીને એ
ચારની સાક્ષિએ જ પોતાના દુષ્ટતાની નિન્દા કરવી જોઈએ.
જેમકે—મિથ્યાત્વથી મોહિત બનીને ભવમા ભટકતાં મે
આજ સુધી મન, વચન કે કાયાથી જેટલા મિથ્યા મતના
સેવન કર્યા હોય, તે સર્વની નિન્દા કરૂં છું ભગવતના
માર્ગને પાછો પાડ્યો હોય કે અસત્ય માર્ગને આગળ
કર્યો હોય અને બીજાઓને પાપના કારણભૂત બન્યો હોઉં, તે
સર્વની હું હવે નિન્દા કરૂં છું

જતુઓને ત્રાસ આપનાર હજી, મૂસળ આદિ અધિ-
કરણો મે કરાવ્યા હોય અને જે કોઈ પાપોના પોષણ કર્યા
હોય તે સર્વનો હમણા હું નિન્દા કરૂં છું

સુકૃતાનુમોદના.

સ્વ-પરના સુકૃતાની અનુમોદના કરવી જોઈએ. જેમકે—
શ્રી જિનભુવન, શ્રી જિનપ્રતિમા, શ્રી જિનાગમ અને શ્રી
ચુતુર્વિધ સદ્ધ, એ ઉત્તમ પ્રકારના સાતે દેવોના જે ધન
બીજ મે વાળ્યું હોય અગર મન વચન કાયાથી તેની સજ્જિ
કરી હોય, તે સુકૃતની હું વારંવાર અનુમોદના કરૂં છું આ
સ સારરૂપી સમુદ્રમા જહોજ સમાન રત્નત્રયીનું સમયગૂરીતિએ

જે આસેવન મારાથી થયું હોય, તે સુરેનુદ હું અનુમોદના કરું છું શ્રી અરિહત, શ્રી સિદ્ધ, શ્રી આચાર્ય, શ્રી ઉપાધ્યાય, શ્રી સાધુ અને શ્રી સિદ્ધાન્તને વિષે મેં જે બહુમાન કર્યું હોય, તેની અનુમોદના કરું છું. સામાયિક, અનુચિત, શતિસ્તવ, વદન પ્રતિક્રમણ કાર્યોસર્ગ અને પ્રત્યાખ્યાન રૂપ વડાવરણક્રમા મેં જે કાર્ય ઉદ્યમ કર્યો હોય, તે સુરેતની અનુમોદના કરું છું

શુભ ભાવ

મરણ સમયે શુભભાવ લાવવા પ્રયત્ન કરવો. જોઈએ: જેમકે -આ જગતમા પૂર્વે કરેલા પુણ્ય અને પાપ એ જ મુખ ફળના કારણે છે મુખ ફળનું કારણ બીજું કંઈ નથી, એમ સમજી શુભ લાવવો. પૂર્વ બાપેલા કર્યોના ભોગવટો કર્યા સિવાય છુટકો જ નથી, એમ જાણીને શુભ ભાવ રાખવે. શુભ ભાવ વિના ચારિત્ર, શ્રુત, તપ, રીત, દાન આદિ સર્વ ક્રિયાએ. આકાશ કુમુદની જેમ નિષ્ફલ છે, એમ સમજી શુભ ભાવ લાવવા પ્રયત્ન કરવે. નરકમા નારકીપણે આ આત્માએ તીવ્ર કલેશોનો અનુભવ કર્યો છે, તે વખતે કંઈ પણ સહાય કરવા બાબતુ નથી, એમ સમજી શુભ ભાવ રાખવો.

અનરાગનો સ્વીકાર.

અતઃ સમયે ચારે પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરવો અને વિચારવું જોઈએ કે 'આ હવે આજ સુધી મેં રૂપર્વ-

રૂપી અટવીનું ઉત્તરબન કરાવી આપવા માટે સમર્થ છે,
એવા શ્રી સર્વજ્ઞાપિત ધર્મનું મને શરણુ હોભો

દુષ્ટતા ગર્હી.

આ પ્રમાણે ચાર પ્રકારના શરણુને સ્વીકારીને એ
ચારની સાક્ષિએ જ પોતાના દુષ્ટતાની નિન્દા કરવી ભેળ્ભે.
જેમકે - મિથ્યાત્વથી મોહિત બનીને બવમા બટકતા મે
આજ મુધી મન, વચન કે કાયાથી જેટલા મિથ્યા મતના
સેવન કર્યા હોય, તે સર્વની નિન્દા કરે છુ ભગવતના
માર્ગને પાછો પાડયો હોય કે અસત્ય માર્ગને આગળ
કર્યો હોય અને બીજાઓને પાપના કારણભૂત બન્યો હોઈ, તે
સર્વની હું હવે નિન્દા કરે છુ

જગુઓને ત્રાસ આપનાર હજ, મુસળ આદિ અધિ-
કરણો મે કરાખ્યા હોય અને જે કોઈ પાપોના પોષણ કર્યા
હોય તે સર્વનો હમણા હું નિન્દા કરે છુ

સુદૃતાનુમોહના.

સ્વ-પરના સુદૃતાની અનુમોહના કરવી ભેળ્ભે. જેમકે -
શ્રી જિનશુવર્ન, શ્રી જિનપ્રતિમા, શ્રી જિનાગમ અને શ્રી
ચુતુર્વિધ સદ્ધ, એ ઉત્તમ પ્રકારના સાતે હોતોમા જે ધન
બીજ મે વાળ્યું હોય અજર મન વચન કાયાથી તેની ભક્તિ
કરી હોય, તે સુદૃતાની હું વારવાર અનુમોહના કરે છુ આ
સ સારરૂપી સમુદ્રમા જહાજ સમાન રત્નત્રયીનું સમ્યગ્ રીતિએ

જે આસેવન મારાથી થયું હોય, તે મુરેતુડું હું અનુમોદના કરૂં છું શ્રી અરિકત, શ્રી સિદ્ધ, શ્રી આચાર્ય, શ્રી ઉપાધ્યાય, શ્રી સાધુ અને શ્રી સિદ્ધાન્તને વિશે મેં જે બહુમાન કર્યું હોય, તેની અનુમોદના કરૂં છું સામાયિક, ચતુર્વિશતિરત્ન, વદન પ્રતિક્રમણ કાર્યોત્સર્ગ અને પ્રત્યાખ્યાન રૂપ પડાવરચકમા જે જે કાંઈ ઉગમ કર્યો હોય, તે મુદ્દતની અનુમોદના કરૂં છું

શુભ ભાવ

મરણ સમયે શુભભાવ લાવવા પ્રયત્ન કરવો. જોઇએ જેમકે -આ જગતમા પૂર્વે કરેલા પુણ્ય અને પાપ એ જ સુખ દુખના કારણો છે સુખ દુખનું કારણ બીજું કંઈ નથી, એમ સમજી શુભ લાવવો, પૂર્વ બાપેલા કર્મોનો ભોગવટો કર્યા સિવાય છુટકો જ નથી, એમ જાણીને શુભ ભાવ રાખવેલ શુભ ભાવ વિના ચારિત્ર, યુત, તપ, શીલ, જ્ઞાન આદિ સર્વ ક્રિયાઓ આકાશ કુસુમની જેમ નિષ્ફલ છે, એમ સમજી શુભ ભાવ લાવવા પ્રયત્ન કરવો નરકમા નારકીપણે આ આત્માએ તીવ્ર કલેશોનો અનુભવ કર્યો છે, તે વખતે કંઈ પણ સહાય કરવા આજીવું નથી, એમ સમજી શુભ ભાવ રાખવો

અનરાનનો સ્વીકાર.

અત સમયે ચારે પ્રકારના આકારનો ત્યાગ કરવો અને વિચારવું જોઇએ કે 'આ છવે આજ મુધી મેરૂપર્વ

તના સમૂહથી પણ અધિક આહાર ખાધો છતાં તૃપ્તિ થઇ નથી, માટે ચતુર્વિધ આહારનો સ્વેચ્છાએ ત્યાગ કરવો એ જ હિતકર છે. દેવ, મનુષ્ય, તિર્થંજી અને નરક, એ ચારે ગતિઓમાં આહાર સુલભ છે, પણ એની વિરતિ 'અત્યંત દુર્લભ' છે, એમ સમજી ચારે આહારનો ત્યાગ કરવો.

આહારનો સકામપણે ત્યાગ કરવાથી દેવોના આધિપત્યવાળું ઇન્દ્રપણુ પણ સ્વાધીન થાય છે અને અત્યંત દૂર એવા મોક્ષનું સુખ પણ નિકટ આવે છે, માટે અત સમયે ચારે પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરવો.

શ્રી નમસ્કાર મહામંત્ર

અન્તિમ આરાધના માટે છેલ્લું અને હંચમું કૃત્ય શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રનું સ્મરણ છે તે મંત્રને અત સમયે અવશ્ય સ્મરવો જોઇએ. પાપપરાયણ જીવને પણ અત સમયે તે પ્રાપ્ત થઈ જાય, તો તેની ગતિને પણ 'સુધારી' નામે છે. દેવપણુ અગર ઉત્તમ કોટિનું મનુષ્યપણુ પ્રાપ્ત કરાવે છે. સ્ત્રીઓ મંગલી સુલભ છે, રાજ્ય મળવું સુલભ છે, દેવપણુ 'મંગલુ' સુલભ છે, પણ શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રની પ્રાપ્તિ થવી દુર્લભ છે એક ભવમાથી બીજા ભવમાં જતી વખતે શ્રી નવકાર મંત્રની સહાયથી પ્રાણીઓ મનોવાંછિત સુખોને પામે છે. નવકારનો મહિમા જનાવતા મહાપુરૂષો કરમાવે છે કે નવકાર એ સર્વશ્રેયોમાં પરમશ્રેય છે, સર્વ મમલોમાં પ્રથમ મંગલ છે, સર્વ પૂજ્યોમાં પરમ પૂજ્ય છે.

અને સર્વદુષ્ટોમાં શ્રેષ્ઠ પરમદુષ્ટ છે ગાફિલિ મત્ર જેમ વિષને
 નાશ કરે છે, તેમ શ્રી નવકાર મત્ર સમસ્ત પાપરૂપી વિષને
 નાશ કરે છે શુભ કેળવી પણ મરણ સમયે સર્વશુભને
 છોડીને માત્ર એક નવકારનું જ સ્મરણ કરે છે તથા લોકમાં
 નવકારથી સારમૂળ અન્ય કોઈ મત્ર છે નહિ, તેટલા માટે
 તેને પ્રતિદિન પરમબક્તિથી ગણવેા જોઈએ આ નવકાર જો
 જન્મતી વખતે ગણવામાં આવે તો જન્મ પામ્યા બાદ બહુ
 કષ્ટિને આપનારો થાય છે અને મૃત્યુ વખતે ગણવામાં આવે
 તો મરણબાદ સુગતિને આપનારો થાય છે આપત્તિ વખતે
 ગણવામાં આવે તો સેકટો આપત્તિઓનું ઉત્સાધન થાય છે
 અને કષ્ટિથી વખતે ગણવામાં આવે તો તે કષ્ટિ વિસ્તારને
 પામે છે જે કાઈ પરમતત્ત્વ છે અને જે કાઈ પરમપદનું
 કારણ છે તે આ નવકાર જ છે નવકાર જિન શાસનનો
 સાર છે, થોડા પૂર્વનો સમ્યગ્ ઉખાર છે જેઓના
 હૃદયરૂપી શુદ્ધિમાં નવકારરૂપી કેશરી વિશેષ સિદ્ધિ નિરંતર
 રહેલો છે, તેઓને અનિષ્ટ એવા દુર્ઘટ વિધિની ઘટનાઓ
 નહતી નથી જે કોઈ મોક્ષે ગયા છે, જે કોઈ મોક્ષે
 ગયા છે અને ભવિષ્યમાં જે કોઈ મોક્ષમાં જશે તે
 સર્વ શ્રી નવકારનો જ પ્રભાવ છે તે કારણે જાગતા, સૂતા,
 છીંકતા, બેસતા, ઊઠતા હોવા રહેતા, ચાલતા, ગામ જતા,
 રખડના પામતા, નીચે પડતા, લોચન કરતા, યાચન કરતા,
 પ્રવેશ કરતા, કદ પડતા અને વળી સર્વ સમયે ખરેખર આ
 પરમમત્રને અનાસ્તપણે ભક્તિ અને બહુમાનપૂર્વક સ્મરવે

જોઈએ. અતઃકાળે જેણે આ નવકારને શાવપૂર્વક યાદ કર્યો છે, તેણે સકળ સુખને આમત્રણ કર્યું છે અને સકળ દુઃખને દમીચને માટે તિલાંજલિ આપી છે. અતઃસમયે જેના પ્રયત્ન નવકારની સાથે જાય છે તે જો મોક્ષ ન પામે તો અવશ્યકે પેમાનિક દેવલોકમા દેવપણે ઉત્પન્ન થાય છે મરણ સમયે નવકારને યાદ ન કરી શકાય તો ધર્મબન્ધુની પાસેથી તેનું શ્રવણ કરવું અને વિચારવું કે અહો ! હું સર્વાર્થ અમૃતથી સિંચાયો છું અને આનંદમય થયો છું કે જેથી કેઈ પુણ્યશાળી બધુએ પરમપુણ્યનું કારણ, પરમકલ્યાણનું કરનાર, પરમમગ્નમય આ નવકાર મને સંભળાવ્યો. અતઃ વખતે આ નવકારના શ્રવણથી આજ મારો પ્રથમ, દેવગુરુના આજ્ઞાનું પાલન, નિયમ, તપ અને જન્મ બધું સંકળ થયું. અહો ! મને દુર્લભ વસ્તુનો લાભ થયો, પ્રિયનો સમાગમ થયો, લત્વનો પ્રકાશ થયો, હાથમા સારભૂત વસ્તુ આવ્યું ગઈ, આજે મારા કષ્ટો નાશ પામ્યા, પાપ પલાયન કર્યા ગયું અને હું ભવસમુદ્રનો પાર પામ્યો કે જેથી આ નવકારનું મને શ્રવણ થયું સુવર્ણને અગ્નિનો તાપ જેમ શુદ્ધિ માટે થાય છે તેમ મારી વિપત્તિ પણ મને સાર માટે યઈ ગઈ જેથી મહામૂલ્યવાન આ નવકારનું તેજ આજે મને મળ્યું આ રીતે ચમરસના ઉત્લાસપૂર્વક નવકારનું શ્રવણ કરનારા કલિષ્ટ કર્મેને હવે સદ્ગતિનું લાજન થાય.

મોક્ષાધિકારો.

છર્ન જ્ઞાન અને ચારિત્રરૂપ રત્નત્રયને પામ્યા સિવાય

કોઈપણ મોક્ષ પામી શકતું નથી, અશયી સમ્યક્ રત્નત્રયીનું
અહીં વર્ણન પુરૂં થયું

અહીં મુખી લેહનયથી રત્નત્રયીનું સ્વરૂપ બતાવવામા
આવ્યું છે હવે પછીના પ્રકરણમાં પ્રથમ અલેખનયથી રત્ન
ત્રયીનું સ્વરૂપ બતાવવા પૂર્વક આત્મજ્ઞાનનું પ્રાધાન્ય બતાવી
આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના કૃત્તિક સાધનોનું સંકલનાબદ્ધ વર્ણન
કરવામા આવશે અને તે મુજબ આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના
વાસ્તવિક લેખાધોના પુન પુન અભ્યાસના બગથી આત્મ
જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે અને પરિણામે રત્નત્રયીના માર્ગમા
સર્વથા આગળ વધી અતે સર્વ કર્મોના ક્ષય કરી આત્મ
પરમાનંદ સ્વરૂપ મોક્ષનો અધિકારી થાય છે

એકવીસ ગુણોના નામો.

૧ અમુદ્ર	૧૨ શુભરાગી
૨ મશસ્ત રૂપવાળો	૧૩ સારી કથા કરવાવાળો
૩ શાન્ત પ્રકૃતિવાન	૧૪ સારા કુટુંબના પક્ષવાળો
૪ લોકપ્રિય	૧૫ લીધેદર્યા
૫ અકૂર	૧૬ વિશેષ બાલુનાર
૬ પાપબીર	૧૭ વૃદ્ધને અનુસરનાર
૭ અશક	૧૮ વિનયવત
૮ દાક્ષિણ્યતાવાન	૧૯ રૂવરા
૯ લક્ષ્મણ	૨૦ પરહિતકારી
૧૦ કયાળુ	૨૧ લબ્ધલક્ષ
૧૧ મધ્યસ્થ અને સૌમ્યદષ્ટિ	

પ્રકરણ ૮ મું.

આત્મજ્ઞાનના સાધન.

[યોગશાસ્ત્રના ચોથા પ્રકાશના આધારે]

નિશ્ચયથી રત્નસયીનું સ્વરૂપ-સંયમીતો આત્મા જ દર્શિત, જ્ઞાન અને ચારિત્રરૂપ છે, કારણ કે તે દર્શન જ્ઞાન અને ચારિત્રરૂપ આત્માજ શરીરમા વસે છે મોહનો ત્યાગ કરીને જે આત્મા આત્મામા આત્મવડે આત્માને જાણે છે, તેજ તેનું ચારિત્ર, તેજ તેનું જ્ઞાન અને તેજ તેનું દર્શન છે આત્માના અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થતું દુઃખ આત્મે જ્ઞાનથી નાશ પામે છે, આત્મજ્ઞાન વિનાના માણસો તપથી, ખર્ચ તે દુઃખ દૂર કરી શકતા નથી બધું દુઃખ આત્માના અજ્ઞાનના કારણે થયેલું છે, અને તે તેના પ્રતિપક્ષ રૂપ આત્મજ્ઞાનથી નાશ પામે છે, માટે આત્મજ્ઞાન-મેળવવા પ્રયત્ન કરવો યોગ્ય છે આ આત્મા ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે અને તે કર્મના સંયોગથી શરીરધારી થાય છે, તેજ આત્મ ત્યારે ધ્યાનરૂપ અગ્નિથી કર્મોને બાળી નાખે છે, ત્યારે તે નિરજન-એયરીરી સિદ્ધ થાય ॥ કોષ, માન, માયા અને લોભ એ ચાર કષાયો અને ઇન્દ્રિયો વડે છતાં ચેલો આત્માજ સસાર છે અને કષાયો અને ઇન્દ્રિયોને છૂટનારો આત્મા જ મોક્ષ છે, એમ શુદ્ધિમાન પ્રરૂપો છે.

❖ સ્વરૂપના લાલ સિવાય બીજો મોહ નથી, આત્મા આનંદ સ્વરૂપ છે, માટે આત્મજ્ઞાનનો જ આશય કરવો:

કપાયોનુ સ્વરૂપ. શરીરધારી આત્માને ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચાર કપાયો હોય છે, અને તે પ્રત્યેકના સંજ્ઞવૃત્તનિદિ બેદોત્તરે ચાર-ચાર પ્રકાર છે તુલ્ય અગ્નિની માફક સડાગી ઉઠે અને તત્કાળ યાન ધાય તેવો સંજ્ઞવૃત્ત કપાય છે, તે એક પખવાકિયા સુધી રહે છે, તે સંપૂર્ણ વિરતિને રોકતો નથી પણ તેને અમુક અંશે મક્કિન કરે છે પ્રત્યાખ્યાનાવસ્થોય કપાય ચાર માસ સુધી ટકે છે તે અંશે વિરતિ થવા દે છે, અપ્રત્યાખ્યાનાવસ્થોય કપાયની સ્થિતિ એક વર્ષ સુધી હોય છે, અને તે દેહવિરતિનો પણ પ્રતિબંધ કરે છે, અનન્તાનુભવી કપાય છવન પર્વન્ત રહે છે, અને આત્માને અનન્ત ભરથમણ કરાવે છે તે સંજ્ઞવૃત્ત આદિ કપાયો અનુક્રમે વીતરાગપણ, સાધુપણ, આવકપણ અને સમ્યગ્દષ્ટિપણ રોકે તથા દેવમતિ, મનુષ્યમતિ, તિર્થંચમતિ અને નરકમતિને પ્રાપ્ત કરાવે ॥

હોધના દોષો. ક્રોધ, શરીર અને મનને સતાપ કરનાર છે, વેરનુ કારણ છે, દુર્મતિનો માર્ગ ॥ તથા યમરૂપ સુખને રોકનાર અર્થલો છે, વળી અગ્નિની પેઠે હૃત્પન્ન યજ્ઞ પ્રપન્ન તો તે પોતાના આગ્નિવૃત્તને જ બાળે ॥ અને પડોધી તે બીજાને બાળે છે, અથવા નથી પણ બળે. અર્થાત્ સામે માણસ ને સમભાવથી આવિત હોય તો

તેના ઉપર ક્રોધની અસર નથી થતી એટલે આવા મહા-
પુરુષને નથી બાળતો એમ કહ્યું પણ ઘણા ભાગે તો ક્રોધની
અસર બીજા ઉપર થાય છે. કારણ કે સમસાવથી ભાવિત
આત્મા તો કોઈક વીરલજ્જ હોય છે

ક્રોધને છૂટવાના ઉપાયો. ક્રોધ રૂપી અગ્નિને
જલથી શાન્ત કરવા માટે સયમ રૂપ બગીચાને પશ્ચવિત
કરનાર પાણીની નીક સમાન કામાનો આશ્રય કરવો જોઈએ
મનુષ્યો સત્ત્વ ગુણને લીધે અથવા ભાવનાના બળથી ક્રોધને
રોકી શકે છે તેની ભાવના આ પ્રમાણે કરવી જે મનુષ્ય પાપને
બધ કરીને મને નુકસાન કરવા ઇચ્છે છે, તે ખરેખર
પોતાના કર્મથીજ હણાયેલો છે, તો તેના ઉપર કયો વિવેક
પુરુષ ક્રોધ કરે ? વગી જો તુ તારા અપકાર કરનારા ઉપર
ગુસ્સે થાય છે, તો વધારે દુઃખના કારણભૂત તારા કર્મ
ઉપર કેમ ગુસ્સે નથી થતો ? જે દુર કર્મની પ્રેરણાથી
બીજો તારા ઉપર ક્રોધ કરે છે, તે કર્મની ઉપેક્ષા કરી બીજા
ઉપર ક્રોધ કરતા, હું શા માટે "વાનવૃત્તિનો આશ્રય કરું ?
કુતરો લાકડી મારનારને છોડી કંઈ લાકડીને બચકુ બારે છે,
જ્યારે સિંહ બાણને બચકુ નહિ બારતા તેને મારનારને
પકડવાનો પ્રયત્ન કરે છે, [અજ્ઞાની મનુષ્ય પોતાનું નુકસાન
કરવામાં નિમિત્ત થનારને નુકસાનમાં ઉતારવાનો પ્રયત્ન કરે
છે, જ્યારે જ્ઞાની મનુષ્યો નિમિત્તનો ક્રોધ નહિ કાઢતા
પોતાના અશુભ કર્મનો નાશ કરવા પ્રયત્ન કરે છે] થી

મહાવીરસ્વામી પરિવહો અને ઉપસર્ગો સંકન કરવા માટે શ્વેચ્છ
 દેશમાં વિચર્યા, તો વગર યુને પ્રાપ્ત થયેલી ક્ષમાને ધારણ
 કરવા તુ કેમ ઇચ્છતો નથી ? તથા હોકનો પ્રવચ અને રક્ષણ
 કરવાને સમર્થ એવા મહાપુરુષોએ પણ જો ક્ષમાનો આશ્રય
 કર્યો તો કેળના ગર્ભ જેવા તુચ્છ સત્તવાળા તારે ક્ષમા ધારણ
 કરી શુ ઉચિત નથી ? ત એવુ પુરુષ કેમ ન કર્યું, કે
 જેથી તને કેઈ પીડા જ ન કરી શકે, તો અત્યારે તારી
 ભૂવનો પશ્ચાત્તાપ કરતા ક્ષમા સ્વીકારવીજ આવશ્યક છે કેઈ
 તને મર્મવેધી વચનોથી પીડા કરે તો વિચારવુ કે જો એ
 સાચુ છે તો મારે શુરસે યવાની શા જરૂર છે ? જો એ
 ખોટુ હોય તો તે ગ્રહાણુ વચન સમજી તેની ઉપેક્ષા કરવી
 યોગ્ય છે, જો કેઈ તારો વધ કરવા તોયાર થાય તો, તારે
 વિરમય પામી હસવુ કે મારો વધ તો માથા કર્મોથી જ
 થવાનો છે, તો આ બાપડો નકામો અભિમાનથી કર્મ બાપ છે

સર્વ પુરુષાર્થનો ધાત કરનાર ક્રોધ ઉપર તને શુરમે
 થતો નથી, તો સ્વરૂપ અપરાધ કરનાર ઉપર શુરસો કરનાર
 તને ધિધાર છે સર્વ ઇન્દ્રિયોને થાક પમાડનાર અને ઉમ
 હોડતા સાપના જેવા ક્રોધ ઉપર વિજય મેળવવા માટે બુદ્ધિ-
 માન પુરવે જાણુનિ મત્ર સમાન નિરવધ ક્ષમાનો નિરતર
 આશરો લેવો જોઈએ.

માનનાહોષો માન નામનો કપાય ધણો વધ જ છે
 તે વિનય, વિદ્યા, શીલ, તેમજ ધર્મ, અર્થ અને કામ એ
 ૨૮

ત્રણેય પુરુષાર્થોનો ઘાતક છે, વળી તે વિવેકરૂપ ચક્ષુને ફેડી નાખે છે, તેથી લોકોને આધગા કરનારો છે, જાતિ, લાસ કુલ ઐશ્વર્ય-અભુત્વ, બળ, રૂપ, તપ અને વિદ્યા, એ આઠ પ્રકારે મઠ કરનાર માણસ ફરીથી હીન પ્રકારના પ્રાપ્ત કરે છે દોષરૂપી શાખાઓને ઉચે ફેલાવનાર તથા શુભરૂપી મૂળને નીચે લઈ જનાર માન રૂપી વૃક્ષને નમ્રતા રૂપી નદીના પ્રવાહવડે જડમૂળથી ઉખેડી નાખવું ભેદબે

માયાના દોષો. માયા, અસત્યની જનની છે, શોભ રૂપી વૃક્ષને છેલ્લામાં કુહાડી રૂપ છે, અવિદ્યા-અજ્ઞાનની જન્મભૂમિ છે અને દુર્ગતિનું કારણ છે કુટિલતામાં કુશળ, પાપકર્મ કરનારા માયા વડે બગવા જેવી વૃત્તિવાળા, જગ તને છેતરનારા માણસો ખરેખર પોતાની જાતને જ છેતરે છે, તેથી જગતનો દ્રોહ કરનારી, માયારૂપી નાગીશીને જગનુવોને આનંદના કંઠરૂપ સરળનારૂપી ઔવધિથી છતવાં

લોભના દોષો. લોભ, બધા દોષોની ખાણ છે, શુભોનો ફાળીયો કરી જનાર રાક્ષસ છે, હું ખરૂંપી વેલના મૂળરૂપ છે, તથા ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષરૂપ ચારે પુરુષાર્થોનો નાશ કરનાર છે તદ્દન ગરીબ માણસ સો રૂપિયાની ઇચ્છા રાખે છે, સોવાળો હાનરની, હાનરવાળો લાખની, લક્ષાધિપતિ કરોડની, કરોડાધિપતિ રાજ્યની, રાજા ચક્રવર્તિ પટ્ટાની, ચક્રવર્તિ દેવ પટ્ટાની અને દેવ ઇન્દ્રપટ્ટાની ઇચ્છા કરે છે, અને ઇન્દ્રપટ્ટુ મર્યા પછી પટ્ટુઇચ્છાની નિરૂત્તિ તો થતી જ નથી, કારણ કે

લોભ એ શરૂઆતમાં બહુ થોડો દેખાય છે, પણ ચકોરાની માફક એકદમ વધતો જાય છે લોભરૂપી અતિ ઉછળતા સમુદ્રને બુદ્ધિમાન પુરુષે સતોષરૂપી સેતુ-પુલ જાધીને આગળ વધતો અટકાવે। ભોધએ

ચાર કપાયોને છતવાના ઉપાયો। એ પ્રભાણે હમાથી કોપને, નમ્રતાથી માનને, સરવણી માયાને અને સતોષથી લોભને છતવે। ભોધએ

ઇન્દ્રિય જ્યાં ઇન્દ્રિયોને છત્યા સિવાય મનુષ્ય કપાયો ઉપર વિજય મેળવવા સમર્થ થતો નથી, કેમકે શીયાળાની ઠંડી, પ્રભવવિત અગ્નિ વિતા ફર કરી ચકાલી નથી, અનિયત્રિત, અચ્ચત્ર અને ઉન્માર્ગમાંથી ઇન્દ્રિયરૂપી ઘોડાઓ માણીને ખેંચીને નરકરૂપી અવધમાં જલ્દી લઇ જાય છે જે પ્રાણી ઇન્દ્રિયોથી છતાયેલો છે, તે કપાયોથી જલ્દી પરા ભવ પામે છે બળવાન પુરુષોએ પહેલાં જેની એક ઈંટ ખેંચી કઢી છે, તેવા કિલ્લાને પાછળથી કેવું તોડી પાડતું નથી ? નહિ છતાયેલી ઇન્દ્રિયો માણસોના કુળનો નાશ, અધ પાત, બન્ધ અને વધના કારણરૂપ થાય છે

હાથેલીના સ્પર્શ સુખના આસ્વાદથી સૂઢ લાગી કરનાર હાથી તરત જ આલાન સ્તંભ સાથે બન્ધનના કલે રહેને પામે છે અગ્રાધ પાણીમાં કરનાર મરીમ માછલુ લોહાના સળીયામાં રહેતું માસ ખાતા, સ્વાદમાં લુબ્ધ થતાં નિશ્ચય પારથીના હાથમાં પડે છે ગંધનો લોહુપ ભરે। મદોન્મત્ત

હંસવીના કપોવ પર જેસતા કર્ણતાલના આઘાતથી મરણ પામે છે સુવર્ણના છેદ જેવી શિખાના પ્રકાશમા મોહ પામેલો પતંગિઓ મૂર્ખાઈથી હીવામા પડના મૃત્યુ પામે છે, મનોહર ગીત સાલળવામા ઉત્સુક થયેલુ હરણુ પાર-ધીના કાન સુધી ખેચાયેલા બાલુગી વિધાય છે, એ રીતે એક એક વિષયનુ સેવન પણ મૃત્યુ માટે થાય છે, તો એકી માથે પાચેનુ સેવન કેમ મૃત્યુ માટે ન થાય ?

ઇન્દ્રિયોની સર્વથા અપ્રવૃત્તિ તે ઇન્દ્રિયોનો જય નથી, પણ વિષયોમા રાગદ્વેષ ન કરવો તે ઇન્દ્રિયોનો જય છે આખ આદિની સમીપમા રહેલા રૂપ આદિનો ઇન્દ્રિયોની સાથે સંબંધ જ ન થાય એમ બનવુ અશક્ય છે, પરંતુ રૂપ રસાદિમા થતા રાગદ્વેષને તો જરૂર નિવારી શકાય છે સયમી પુરુષોની ઇન્દ્રિયો હણાયેલી અને ન હણાયેલી છે પ્રશસ્ત અને હિતકારી વિષયોમા તેઓની ઇન્દ્રિયો હણાયેલી નથી, પણ અહિત વિષયોમા હણાયેલી ॥ વિષયોમા પ્રિય પણ કે અપ્રિયપણુ વાસ્તવિક રીતે નથી એક જ વિષય અમુક હેતુથી પ્રિય થાય છે, અને અમુક હેતુથી અપ્રિય થાય છે, માટે વિષયોનુ પ્રિયપણુ અને અપ્રિયપણુ ઓપા-ધિક સમજી બુદ્ધિમાન પુરૂષે મનની વિશુદ્ધિ વડે ઇન્દ્રિયો ઉપર વિજય મેળવવો, કારણ કે મનની શુદ્ધિ વિના મનુ-ષ્યોને યમ-નિયમો વડે નકામો કાયકલેશ થાય ॥

મન-શુદ્ધિ ગમે તે વિષયમા નિર્ભયપણે સમજી

કરતો નિરકુશ મનરૂપી રાક્ષસ તણુ જગતને સંચારરૂપી ચક્ર
 રાવામા પાડે છે મુક્તિ પામવાની ઇચ્છાથી તપ તપના
 મનુષ્યોને અમળ ચિત્ત વગેરેગિયાની પેઠે બીજે કયાય દેહી
 દે છે મનનો નિરોધ ક્યાં વિના જે માણસ હું યોગી છું,
 જોવું અભિમાન રાખે છે, તે પજે આલીને બીજે મામ જવા
 ઇચ્છતા પામળા માણસની પેઠે સંસ્પર્શ વને છે મનનો
 નિરોધ યત્ન જ જ્ઞાનવસ્ત્રીયાદિ અતિ પ્રમળ કર્મેનાં પત્રુ
 મનથી નિરોધ થઇ જાય છે જેતુ મન નિરોધ પામ્યું તથા
 તેના કર્મો ઉત્થા વધી જાય છે, માટે મુક્તિને ઇચ્છનારા
 જોએ સર્વ જગતમા ભગવા આ મનરૂપી વાહરાને પ્રપન્ન-
 પૂર્વક વશ કરવો જોએ જ્ઞાનો પુરોએ જોકલી મનની
 શુષ્કિને જ મોક્ષમાર્ગ જનાવનારી કડી ન જોડવાય જોવી
 રીતી કહેલી છે જો મનનાં શુદ્ધિ હોય તો અવિદ્યમાન શુદ્ધો
 પણ અસ્તિત્વમા આવે છે, પરંતુ જો મનનો શુદ્ધિ ન હોય
 તો વિદ્યમાન શુદ્ધોનો પણ અજ્ઞાવ થાય છે માટે બુદ્ધિમાન
 પુરુષે મનશુદ્ધિ જ કરી, જે લોકો મનની શુદ્ધિ ક્યાં
 વિના મુક્તિ માટે તપ તપે છે, તે લોકો નાવને ઊડીને જે
 કાંઈવટે મોટા સમુદ્ર તરવાની ઇચ્છા રાખે છે જેમ આપો
 વિનાનાને કર્પણ નકામું છે, તેમ યોગી પણ મનનો શુદ્ધિ
 વિનાતા તપરતીને ધ્યાન નકામું છે, માટે સિદ્ધિની ઇચ્છા-
 વાળાએ મનની શુદ્ધિ અવશ્ય કરવી જોઈએ

રાગ-દ્વેષ જય મનની શુદ્ધિ કરવા માટે રાગ-
 દ્વેષનો જય કરવો, રાગદ્વેષ છૂટવાથી આત્મા મલિનતા દૂર

કરીને પોતાના શુભ સ્વરૂપમાં સ્થિર થાય ॥ આત્મામાં
લીન કરવા પ્રયત્ન કરતા યોગીઓના મનને પણ રાગ-દેષ
અને મોહ ચડી આવીને પરાધીન બનાવે છે ગમે એટલું
રક્ષણ કરવામાં આવે છતાં વિચારના જેવા સમાદિ થોડું
પણ પ્રમાદ રૂપ બહાનું મળતા મનને વારંવાર છેતરે છે
જેમ આધજો માણસ આધજા માણસને ખાડામાં નાખે છે,
તેમ રાગાદિ અંધકારથી વિવેકજ્ઞાન રહિત થાંત્રું મન માણુ
સને ખેંચીને નરકરૂપી ખાડામાં નાખે છે, માટે નિર્વાણ
પદનો ઇચ્છાવાળા પુરુષોએ પ્રમાદનો ત્યાગ કરી સમભાવ
વડે રાગ-દેષના હેતુઓમાં મધ્યસ્થ પરિણામ વડે રાગ-
દેષરૂપી શત્રુને છતવા જોઈએ

સમતા. અતિ જ્ઞાનદંજનક સમતારૂપી પાણીમાં
દૂબકી મારનાર પુરુષનો રાગદેષરૂપી મેલ તત્કાળ નાશ પામે
છે માણસ જે કર્મને કોટિ જન્મની કઠિન તપશ્વિર્યાથી પણ
નાશ ન કરી શકે, તે કર્મને સમભાવનો આશ્રય લઈને એક
અર્ધા ક્ષણમાં નાશ કરે છે જેને આત્મસ્વરૂપનો નિશ્ચય થયો છે,
આવા સાધુ સામાયિકરૂપી સજીવડે પરસ્પર મળેલા છુવ અને
કર્મને જુદા કરે છે, આત્મજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરતા તથાવિધ આવ
રણો દૂર થવાથી પુન પુન સ્વસવેદનથી આત્મનો દૃઢ
નિશ્ચય થાય છે, અને તેથી આત્મા સ્વરૂપનું આવરણ કર
નારા અને આત્મ સ્વરૂપથી શિન્ન એવા કર્મોને પરમ
સામાયિકના બચ્ચી નિજરે છે સામાયિક રૂપી સૂર્યથી
રાગાદિ અંધકારનો નાશ થતા યોગીઓ પોતાના આત્મામાં

પરમાત્માનુ સ્વરૂપ દેખે છે, જ્યાં આત્માઓ તત્ત્વદષ્ટિથી પરમાત્માજ છે, કેવળ સગ-દેવાદિથી મરિન થયેલા હોવાથી પરમાત્મસ્વરૂપની અભિવ્યક્તિ થતી નથી, પરંતુ સમજાવ રૂપ સૂચના પ્રકાશથી સગાદિ અધકારનો નાશ થતા આત્માને વિશેષ પરમાત્મ સ્વરૂપ પ્રગટ થાય છે, પોતાના સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ માટે સમસ્તનું સેવન કરનાર માણુના પ્રભાવથી નિત્ય વેરતુત્તિ વાળા પ્રાણીઓ પણ પરસ્પર સ્નેહભાવ ધારણ કરે ॥

પ્રિય અને અપ્રિય એવા ચેતન અને અચેતન પદાર્થમાં જેનું મન મોહ પામતું નથી તે સમજાવને પ્રાપ્ત થયેલો છે કોઈ પોતાના હાથવતી ગોરીઈ અડનનું નિદ્રેપન કરે કે વાસવાથી કાપે તો પણ બન્નેમાં સમાનવૃત્તિ હોય ત્યારે સ્વેચ્છા સમજાવ હોય છે કોઈ પ્રસન્ન થઈને સ્તુતિ કરે કે ગુસ્સે થઈને ગાળે કે તો પણ જેનું ચિત્ત તે બન્નેમાં સંપન્ન છે, તે સમજાવમાં મગ્ન છે પ્રચલનથી કરેલા બંને દૃષ્ટિશબ્દક સગાદિની ઉપાસના શા માટે કરવી? પરંતુ વગર પ્રચલને મળી શકે એવા સુખ આપનારા મનોહર સમ જાવને આશ્રય કરવો યોગ્ય છે ખાવા યોગ્ય, આદવા યોગ્ય, સૂસવા યોગ્ય, અને પીવા યોગ્ય પદાર્થોની વિમુખ ચિત્તવાળા યોગીઓ પણ સમજાવ રૂપ અમૃત વારવાર પીને છે આમાં કંઈ શુભ નથી, તેમ કોઈ ગુરૂનું રહસ્ય નથી પરંતુ અહિં અને શુદ્ધિમાનોને માટે એક જ સવળ્યાધિને શમન કરનાર સમજાવ રૂપ ઓવધ છે જેનાથી પાપીઓ પણ ક્ષણભાત્રમાં શામ્ભવતપદ પામે છે. તે આ

સમતાનો પરમ પ્રભાવ છે. જે સમભાવ પ્રાપ્ત થતાં
 રત્નત્રય સફળ થાય છે અને જેના વિના નિષ્ફળતા પામે
 છે, તે મહાપ્રભાવ સુક્ત સમભાવને નમસ્કાર કરૂં છું
 આચાર્ય શ્રી ફરમાવે છે કે, હું સર્વ શાસના રહસ્યને બાણી
 પોકાર કરીને કરૂં છું કે, આલોક અને પર-લોકમા સમ-
 ભાવથી બીજી કંઈ સુખની ખાણ નથી જ્યારે ઉપસર્ગો
 આવી પડે છે અને મૃત્યુ સામે ઉજી હોય છે ત્યારે તે
 કાલને ઉચિત સમભાવથી બીજી કંઈ પણ ઉપયોગી નથી.
 રાગદ્વેષાદિ શત્રુઓનો નાશ કરનાર સમભાવ રૂપ સામ્રાજ્યની
 લક્ષ્મી લોગવીને પ્રાણીઓ શુભગતિને પ્રાપ્ત થાય છે તેથી
 જો આ મનુષ્યજન્મ સફળ કરવો હોય તો અમર્યાદ સુખથી
 પૂર્ણ સમભાવને પ્રાપ્ત કરવા જરા પણ પ્રમાદ ન કરવે.

ભાવનાઓ.

સમભાવની પ્રાપ્તિ નિર્મમત્વ પ્રાપ્ત થવાથી જ થાય
 છે અને નિર્મમત્વ પ્રાપ્ત થવા માટે અનિત્યતાદિ બાર
 ભાવનાઓનું અવલંબન કરવું આવશ્યક છે

અનિત્ય ભાવના, અશરણ ભાવના, સસાર ભાવના,
 એકત્વભાવના, અન્યત્વ ભાવના, અશુચિત્વ ભાવના, આશ્રવ
 ભાવના, સ્વપર ભાવના, નિર્જરા ભાવના, ધર્મ સ્વાધ્યાસ
 ભાવના, લોકભાવના અને ગોમિદુર્લભ ભાવના એ બાર
 ભાવનાઓ છે

૧. અનિત્ય ભાવના આ જગતમા જે સવારે હોય છે તે બપોરે દેખાતુ નથી, અને જે બપોરે હોય છે તે રાત્રે દેખાતુ નથી, આ પ્રમાણે પદાર્થની અનિત્યતા સર્વત્ર દેખાય છે બધા પુણ્યાર્થના કારણમૂલ પ્રાણીઓના શરીર પ્રયત્ન પવનથી વિખરાઈ ગયેલા વાદળા જેવા વિનાશશીલ છે, લક્ષ્મી સમુદ્રના મીઠાની જેવી ત્યજ્ય છે, ધન-કુટુંબાદિના સન્નેજો સ્વપ્ન જેવા છે અને યોવન વટોળિયાના સબધથી ઉડેલા રૂ જેવું છે, આ પ્રમાણે તૃષ્ટ્યારૂપો કાળી નાગણીને વશ કરનાર મત્સ્યમાન નિર્મમત્સ્યની પ્રાપ્તિ માટે જગતના અનિત્ય સ્વરૂપનો સ્થિરચિત્તે વારંવાર વિચાર કરવો.

૨. અસારણ ભાવના ઇન્દ્રો-ઉપેન્દ્રો વગેરે પશુ જે મૃત્યુને આધીન થયા, તે મરણના ભયથી પ્રાણીને કેલુ શરણ આપી શકે એમ છે ? પિતા, માતા, પંડેત, બાઈ અને પુત્રો જોઈ રહે છે અને અમહાંચ જીવને કર્મો થમને ઘેર લઈ જાય છે મૂઠ બુધિવાળા લોકો પોતાના કર્મોએ મૃત્યુ પામતા સ્વર્ગનોનો ચોક્ક કરે છે, પણ સ્વકર્મ વડે મૃત્યુ પામનાર પોતાના આત્માનો ચોક્ક કરતા નથી પોતાની નજીક રહેલા મૃત્યુનો ચોક્ક નહિ કરતા ફર સ્વજનાદિકના મૃત્યુનો ચોક્ક કરવો, તે બુધિની મૂઢતાજ છે દાવાગ્નિની ભગતની જવાલાથી વિકરાળ દેખાતા વનમા જેમ મૃગના બચ્ચાતુ કોઈ શત્રુ નથી, તેમ હુ બંધપી દાવાગ્નિની બળની જવાળાથી ભયકર આ સસારમાં પ્રાણીનું કોઈ શરણ નથી

૩. સંસાર ભાવના. આ સસાર રૂપી રગમૂર્તિ ઉપર પ્રાણી નટની પેઠે કોઈ જન્મમા વેણ શ્રોત્રિય થાય છે, તો કોઈ જન્મમા ચઢાળ થાય છે, કોઈવાર શેઠ થાય છે, તો કોઈવાર નોકર થાય છે, કોઈવાર પ્રજાપતિ થાય છે, તો કોઈવાર હુક્રકીટો થાય છે, એમ વિવિધ પ્રકારે સસારી હવ ચેષ્ટા કરે ॥ સસારી હવ કર્મના સળન્ધથી ભાડાની ઠાટડીની જેમ કંઈ યોનિમા નથી જતો અને કંઈ યોનિમાથી નથી નીકળતો ? સમસ્ત લોકાકાશમા વાળના અમ્રમાગ જેટલું પણ કોઈ સ્થાન નથી, કે જ્યાં હવ પોતાના કર્મથી એકેન્દ્રિયાદિ વિવિધ ઉપોધારણ કરવા વડે ઉત્પન્ન ન થયો હોય

૪ એકલ્ય ભાવના. હવ એકલો જ ઉત્પન્ન થાય છે અને એકલો જ મરણ પામે છે, તથા ભવાન્તરમા કરેલા કર્મે એકલો જ લોગવે છે. તેવું લેગુ કરલું દ્રવ્ય બીજા જ લેગા મળીને લોગવે છે, પરંતુ તે પોતે તો નરકમા પોતાના કર્મના દુળ લોગવવા વડે કલેશ પામે છે. પ્રાણી એકલો જ શુભા-શુભ કર્મ કરીને સંસારમા જામે છે, અને તેને યોગ્ય શુભા-શુભાતુ કુળ પણ એકલો જ લોગવે છે તથા સર્વ મળ પોતો ત્યાગ કરીને એકલો જ મેલ લક્ષ્મીનો ઉપલોગ કરે છે, ત્યાં બીજા કોઈનો સંભવ નથી

૫ અન્યત્વ ભાવના. જ્યાં આત્માથી શરીરની વિલક્ષણતા હોવાથી અન્યપણ છે, ત્યાં ધન, બન્ધ અને

સહાયકનું આત્માથી અન્યત્વ હોય એ કહેવું મુશ્કેલ નથી, જે માણસ શરીર, ધન વ્યાદિથી પોતાના આત્માને લિપ્ત જુએ છે, તે માણસને શોકરૂપ શય્ય કયાથી હુ ખા વ્યાપે ? આત્માથી દેહાદિ પદાર્થોનો અન્યત્વ રૂપ લેઈ રૂપ પ્રતીત થાય છે દેહાદિ પદાર્થો ઇન્દ્રિય વાદ્ય છે અને આત્મા અનુભવ ગ્રાહક છે જો આત્મા અને દેહાદિ પદાર્થોનું અલપણ છે તો શરીરને પ્રકાશાદિ યતા હુ ખા કેમ થાય છે ? જો શકા કરવા યોગ્ય નથી કારણ કે જેઓને શરીરજાતિ લેઈ જુખિ નથી, તેઓના દેહને પ્રકાશાદિ યતા આત્માને પીડા થાય છે, પરંતુ જેઓને દેહઆત્માનું જો જ્ઞાન થયું છે, તેઓના દેહને પ્રકાશાદિ યતા આત્માને પીડા થતી નથી તમિશામ્પિને આત્મા અને ધનનું લેજ્ઞાન થયું હતું તેથી ત્રિપિલા નગરી બગતી સાજાની તેને થયું કે મારૂ કાંઈ બગતું નથી જે માણસને જો જ્ઞાન થયું ॥ તેને મમે તે પ્રિય વસ્તુના વિચો જનુ હુ ખા આવી પડતા લેશમાત્ર પણ હુ ખા થતું નથી અને જેને જો જ્ઞાન નથી તે તો નહવા નહવા હુ ખાથી પણ મોહ પામે છે, હુ ખી બની જાય છે

૧ અશ્રુચિ લાવના. રસ, લોહી, માસ, મેઢ, અસ્થિ, મજ્જા, વીર્ય, આતરડા, ત્રિષ્ટા વિગેરે અપવિત્ર વસ્તુઓના રથનરૂપ આ શરીર છે તેથી તેમા પવિત્રતા કયાથી હોય ? આખા, કાન, નાક, મુખ, અધિદેહ, અને જનનેન્દ્રિયરૂપી નવ દ્વારમાંથી વહેતા દુર્ગંધી રસના સતત

આવવાથી મલિન રહેના શરીરમાં પવિત્રપણાનું અભિમાન કરવું, એ મહામોહનું લક્ષણ છે. કામવામના ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવા માટે આ અશુચિ ભાવના ઘણી જ ઉપયોગી છે.

૭ આશ્રવ ભાવના. મન, વચન અને કાયાની પ્રવૃત્તિરૂપ મનોયોગ, વચનયોગ અને કાયયોગથી શુભાશુભ કર્મ આત્મામાં આશ્રવે છે, (પ્રવેશ કરે છે) તેમાં તે યોગોને આશ્રવ કહે છે.

મેત્રી, પ્રમોદ, હરણા અને માધ્યસ્થ રૂપી ભાવનાથી વાસિત કરેલું ચિત્ત શુભ કર્મને પેદા કરે છે અને ક્રોધાદિ કષાયો તથા વિષયોથી બ્યાપ્ત થયેલું ચિત્ત અશુભ કર્મને પેદા કરે છે. સત્ય અને શ્રુતજ્ઞાનાનુસારી વચન શુભ કર્મના બંધનું કારણ થાય છે અને તેથી વિપરીત વચન અશુભ કર્મના બંધનું કારણ છે. અસત્પ્રવૃત્તિરહિત શરીર વડે જીવ શુભ કર્મ સંચિત કરે છે અને સતત મહાઆરબી અને હિંસક પ્રવૃત્તિવાળા શરીર વડે અશુભ કર્મ બાંધે છે. ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ એ ચાર કષાયો, કષયના સર્વ સ્વારી હાસ્યાદિ નવ નોકષાયો, સ્પર્શ આદિ વિષયો, મન, વચન, કાયાની પ્રવૃત્તિરૂપ યોગો, અજ્ઞાન, સંશય, વિપર્યાય, રાગ-દ્વેષ, સ્મૃતિચ્છેદ, ધર્મનો અનાદર અને યોગદુષ્પ્રણિધાન રૂપ આઠ પ્રકરનો પ્રમાદ, અવિરતિ-નિયમનો અભાવ, મિથ્યાત્વ, આર્તધ્યાન અને રોદ્રધ્યાન, એ બધા અશુભ કર્મના હેતુઓ છે.

અહીં ઉપર સહોપથી શુભાશુભ કર્મના હેતુએ કહ્યા હવે એ જ વાતને વધારે સ્પષ્ટ કરવા માટે વિસ્તારથી જણાવવામાં આવે છે

જુદા જુદાં કર્મોના આશ્રવો.

કર્મ પુદ્ગલો ગ્રહણ કરવાનો હેતુ તેને આશ્રવ કહે છે તે જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ય, નામ, ગોત્ર અને અતરાયના લેહથી આઠ પ્રમારના છે. કેવા કારણો (હેતુઓ) મળવાથી કયા કર્મો બધાય છે તે અનુક્રમે બતાવવામાં આવે છે

જ્ઞાનાવરણીય અને દર્શનાવરણીય

જ્ઞાન બંધુનારને અથવા જ્ઞાનીને અતરાય-અકચણ કરવી, જ્ઞાન આપનાર શુદ્ધને ઝોળવવા, જ્ઞાન આપનાર શુદ્ધની ચાડી કરવી, તેમની આશ્ચાતના કરવી, તેમનો ઘાત કરવો અને જ્ઞાનવાન પ્રત્યે અત્સરણાવ-ઇર્ષ્યા-અદેખાઈ ધરાવવી તે સર્વે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાધવાના કારણો છે તે જ પ્રમાણે દર્શનના સબધમાં પણ સમજવું એટલે કે ચક્ષુ, અચક્ષુ, અવધિ અને કેવલ આ ચારે પ્રકારના દર્શનની વિપરીત પ્રદેષણ કરવી અથવા જેમને દર્શનપ્રાપ્ત થયું છે, તેમના પ્રત્યે તથા દર્શનની ઉત્પત્તિના કારણો પ્રત્યે પૂર્વે કહ્યા છે તે પ્રમાણે અતરાય આદિ કરવા તે દર્શનાવરણીય કર્મ બાધવાના કારણો સમજવા

શાતાવેદનીય. દેવપૂજા ગુરૂનીસેવા, પાત્રદાન, દયા, દક્ષિણ, સરાગ સયમ, (દશમા ગુણુદાણા પર્યન્ત મરાગ સયમ હોય છે) દેશવિરાગ, (શ્રવકપણુ) અકામ નિર્જરા, મતાદિમા અતિચાર ન લગાડવારૂપ અને આત્માને પરિત્ર રાખવારૂપ શૌચ, અને બાવનપ, આ સર્વ શાતાવેદનીય કર્મના કારણો છે,

અશાતાવેદનીય. પોતાને, બીજાને અથવા ઉભયને દુઃખ, શોક, વધ, તાપ, આકંઠ અને વિલાપ કે પશ્ચાત્તાપ ઉત્પન્ન કરવો કે કરાવવો તે અશાતાવેદનીય કર્મ બાધવાના કારણો છે,

દર્શનમોહનીય વીતરાગના, શાન્તના, સધના ધર્મના અને સર્વદેવતાઓના અવર્જવાદ બોલવા, તીવ્ર મિથ્યાત્વના પરિણામ કરવા, સર્વજ્ઞ અને સિદ્ધ અને દેવોનો નિન્દવ કરવો, અર્થાત્ સર્વજ્ઞ, સિદ્ધ અને દેવ નથી એમ કહેવું અથવા તેમના ગુણાદિકને ઓગવવા અથવા સર્વજ્ઞ અને સિદ્ધમા દેવપણુ ન માનવું, તેમા વિપરીત બાવ બતાવવો તે બધું તેમનો નિન્દવ કર્યો ગણાય ધાર્મિક પુરૂષોને દ્વષણુ આપવું, ઉન્માર્ગે ચાલવાનો ઉપદેશ કરવો, વિપરીત અર્થ કરવાનો આગ્રહ રાખવો, જેઓ સાસારિક આરભ સમારભમા ખુચેલા છે તેવા અસધમીઓની પૂજા કરવી, સહસાતકારે વિચાર કર્યા વિના કાર્ય કરવું અને ગુરૂ વિગેરેની અવજ્ઞા, અપમાન, આશાતના કરવી, આ બધા દર્શનમોહનીય કર્મ બાધવાના કારણો છે

ચારિત્રમોહનીય. ક્ષયાના ઉદયથી આત્માના ત્રીજ પરિણામો થવા તે ચારિત્રમોહનીય કર્મ બાધવાના કારણો છે. દુઃસા દુઃસા મોહનીય કર્મના બધ કારણો અહીં કમચર બતાવે છે

હાસ્યમોહનીય. મસ્કરી કરવાની ટેવ, કલ્પ ઉત્પત્ત થાય એવી ચેટાઓ, વિશેષ હુમવાનો સ્વભાવ, બહુપ્રવાપપણુ અને દીનતાભર્યા વચનો એ હાસ્યમોહનીય કર્મ બાધવાના કારણો છે

રતિમોહનીય. નિરર્થક અનેક સ્થળો વગેરે જોવાની ઉત્કંઠા, અનેક પ્રકારે રમવું તથા ખેલવું, અને બીજાના ચિત્તવ્ર આત્મન કરવું એ રતિમોહનિય કર્મ બાધવાના કારણો છે

અસતિમોહનીય. પારકાના શુભોમા દેવોત્ત આરો પણુ કરવારૂપ અસૂચા, પાપ કરવાનો સ્વભાવ, બીજાના આનંદનો નાશ કરવો, ખરાબ કાર્યોમા બીજાને ઉત્સાહિત કરવા એ અસતિ મોહનીય કર્મ બાધવાના કારણો છે

ભયમોહનીય પેતામા જાના પરિણામ કરવા, બીજાને ભય પમાડવો, બીજાને ત્રાસ આપવો અને નિર્દયપણુ ધરાવવું એ ભયમોહનીય કર્મબંધનના કારણો છે

રોકમોહનીય. પોતે રોક ઉત્પત્ત કરી રોક કરવો, બીજાને રોક કરાવવો અને રૂઢન કરવામા અતિ આસક્તિ રાખવી એ રોક-મોહનીય કર્મ બંધનના કારણો છે

જુગુપ્સા મોહનીય. ચતુર્વિધ સઘના અવધૂવાદ જોવા, તેમના તરફ તિસ્કાર જતાવવો, અને સદાચારની નિંદા કરવી એ જુગુપ્સા મોહનીય કર્મબાધના કારણો છે

સ્ત્રીવેદ. ઈર્ષ્યા, વિષયોમા આગ્રહિત, મૃપાવાદ, અતિ વક્તા અને પરસ્પર પટતાએ સ્ત્રીવેદ બાધવાના કારણો ■

પુરુષવેદ. પોતાની સ્ત્રીમા સ્વતોષ, ઈર્ષ્યા ન કરવા-પણ, મદ ક્ષાય અને સરસ્વતા યુક્ત મનવાળો શુભ આચાર એ પુરુષવેદ બાધવાના કારણો છે

નપુસકવેદ. સ્ત્રી પુરુષ સબધી અનગ સેવા, ઉશ્મ ક્ષાય, તીવ્ર વિષયાભિલાષી, સતી સ્ત્રીના મતનો ભંગ કરવો એ નપુસકવેદ બાધવાના કારણો ■

સાધુ પુરુષોની નિંદા કરવી, ધર્મ કરવા તત્પર થયેલા જોને વિનંત કરવું, મધુ મામ ભક્ષણ કરનારાઓ પાસે તેમના એ મધુ માસ ભક્ષણ પ્રવૃત્તિની પ્રશંસા કરવી, મન-ધારીઓને વારંવાર અતરાય કરવો, તેમની પાસે સંસારી અવસ્થાના અવિરતિપણાના ગુણો કહેવા અને ચારિત્રને દુષિત કહેવું, શાન્ત થયેલા ક્ષાય, નોકપાયની ઉદીરણા કરવી વિગેરે સામાન્યથી ચારિત્ર મોહનીય કર્મ બાધવાના કારણો છે

નરક આયુષ્ય. પચેન્દ્રિય પ્રાણીનો વધ, ઘણો, આરભ, ઘણો પરિચિદ, નિર્દયતા, માસનું લોચન, લાળોકાળ વેર રાખવું, રૌદ્રધ્યાન, મિથ્યાત્વ, અનતાનુમધી ક્રોધ, માન,

માયા અને લોભ, ક્રુષ્ણ, નીલ, કાપોતલેશ્યા, અસત્ય ભાવજી,
પારકુદ્રમ્ય દરજી કરવું, વારવાર અનમ સેવા, અને ઇન્દ્રિ
યોની પરાધીનતા વગેરે નરક આયુષ્ય બધના કારણો ॥

તિર્થ ચ આયુષ્ય ઉન્માઝની ઉપદેશ, (જોડા માર્ગે
આવવાનો ઉપદેશ) ધર્મ માર્ગનો નાશ, ચિત્તની મૂઢતા,
આર્તધ્યાન, કરેલ પાપને છુપાવવા રૂપ શબ્દ સંહિતપણું,
કપ, આરભ, પરિમલ, ચિત્તચમા તથા મતમા અતિમાર
સંહિતપણું, નીલ તથા કપોત લેશ્યા અને અપ્રત્યાખ્યાના
વચ્છીય કથાય, આ સર્વ તિર્થ ચ આયુષ્ય બધના
કારણો ॥

અનુષ્ઠ આયુષ્ય, અદ્ય આરભ, અદ્ય પરિમલ,
સ્વાભાવિક નમ્રતા અને સરલતા, કપોત અને પીત લેશ્યા,
ધર્મધ્યાનમા પ્રીતિ, પ્રત્યાખ્યાનાવચ્છીય કથાય, મધ્યમ પરિ
ભ્રમ, મ વિભાગ કરવાપણું-દાનદેવાપણું અર્થાત્ પોતાના
મુખમા ખીલને ભાગ આપવાપણું, દેવ અને સુરેશુ પૂજન,
પહેલા બેલાવવું અર્થાત્ આવો પધારો વિગેરે કહેવારૂપ
પૂર્વાભાષ, પ્રિયાભાષરૂપ સંજ્ઞાનોને માન આપવાપણું, મુખે
જોષ કરી શકાય વા સમજાવી શકાય તેવી જુદી અને
લોક સમુદાયમા અધ્યરથપણે રહેવું આ સર્વે અનુષ્ઠ આયુ
ષ્ય બધના કારણો છે.

મન, વચન, કાયાથી સેવન કરવાથી તીર્થ કર નામકર્મ બધાય છે.

નીચગોત્ર-બીજની નિંદા, બીજનો અવરૂઝ અને બીજનો ઉપહાસ, બીજના સદ્ગુણોનો લોપ કરવો, છતાં કે અછતા બીજના દોષોનું કથન કરવું, પોતાની પ્રશંસા કરવી, પોતાના છતાં અછતા ગુણના વખાણ કરવા, પોતાના દોષોને દાકવા અને જાતિ વિગેરે આઠ વસ્તુઓનો મઠ કરવો એ સર્વ નીચ ગોત્ર કર્મના કારણો છે

ઉચ્ચગોત્ર, નીચ ગોત્ર કર્મ બંધનના કારણોથી વિપરીત વર્તન, ગર્વ રહિતપણું, અને મન વચન કાયાથી વિનય કરવો તે સર્વ ઉચ્ચગોત્ર કર્મબંધનના કારણો ॥

અતરાય કર્મ. કોઈ દાન આપતો હોય તેના સબંધમાં, કોઈ દાન લેતો હોય તેના સબંધમાં, શુભ કાર્યમાં શક્તિ દ્વારવવાના સબંધમાં, ભોગ અને ઉપભોગના સબંધમાં કારણે કે વગર કારણે કોઈને વિદ્યા કરવું, અતરાય કરવો તે અતરાય કર્મબંધનના કારણો છે

આ પ્રમાણે કર્મબંધના કારણો (આશ્રયો) સમજી એ કર્મ બંધનોથી મુક્ત થવા માટે તથા વૈરાગ્ય પામવા માટે આ આશ્રવ ભાવનાને વારંવાર યાદ કરવી

૮ સ્વર ભાવના. ઉપર કહેલા બધા આશ્રયોને નિરોધ કરવાનો ઉપાય સ્વર કહેવાય છે, તેના દ્રવ્યસ્વર અને

ભાવસવર એમ બે લેદો છે કર્મ પુરુષલના આશ્રવદ્વારા યતા પ્રવેશને રોકવો તે દ્રવ્યસવર અને સ સારના કારણમૂલ આત્મ વ્યાપાર ઉપ ક્રિયાનો ત્યાગ કરવો તે ભાવસવર ને ને ઉપાયથી ને ને આશ્રવ રોકી શકાય, તે તે આશ્રવના નિરોધ માટે બુદ્ધિમાન પુરુષોએ તે તે ઉપાય યોજ્યો

જેમકે સમાધી ક્રોધને રોકવો, નમ્રતાથી માનને રોકવું, સરલતાથી માધાને રોકવી અને સતેષથી લોભને રોકવો બુદ્ધિમાન પુરુષે ઇન્દ્રિયોના અસવમથી પ્રમગ્ન બનેલા વિષ જેવા વિષયોને ઇન્દ્રિયોના અખડ સવમથી રોકવા સવર માટે પ્રયત્ન કરતા યોગીએ વ્રણ શુષ્પિતથી મન-વચન-કાયાના વ્યાપારને રોકવા, અમમાદથી પ્રમાદને રોકવો, બધી સંદોષ પ્રવૃત્તિના ત્યાગથી અવિરતિને રોકવી, સમ્યગ્દર્શન વડે મિધ્યાત્વને રોકવું, તથા શુભધ્યાનરૂપ ચિત્તની સ્થિરતા વડે આર્ત તથા શૈદ્ધ્યાનને રોકવા

રાજમાર્ગમા રહેલ અનેકદારવાળા ઘરના બારણા ઉઘાડા હોય તોજ તેમા રજ દાખલ થાય છે અને દાખલ થઇને સ્વીકારના યોગે ત્યા ચોટી બાય છે, પરંતુ બારી-બારણા બંધ કર્યા હોય તો રજ પ્રવેશ થવા પામતી નથી અને ત્યા ચોટી જતી પણ નથી કેઇ સરોવરમા પાણી આવવાના બધા માર્ગો ઉઘાડા હોય તો તે દ્વારા પાણી આવે છે, પરંતુ તે બધા માર્ગો બંધ કર્યા હોય તો થોડું પણ પાણી સરોવરમા દાખલ થઇ શકતું નથી. કેઇ વડાણની અંદર છિદ્રો હોય

તો તે દ્વારા તેમા પાણી દાખલ થાય છે, પરંતુ તે છિદ્રો બંધ કર્યા હોય તો થોડું પણ પાણી વહાણની અંદર પ્રવેશ કરતું નથી તેમ મિથ્યાત્વાદિ આશ્રયદારો ઉવાડા હોય તો જીવમા કર્મ દાખલ થાય છે, અને તે દ્વારા બધ થાય તો સવર સુકત જીવમા કર્મનો પ્રવેશ થતો નથી સવરથી આશ્રયના દ્વાર બંધ થાય છે તે સવર સમા વગેરે ભેદોથી અનેક પ્રકારનો છે મિથ્યાત્વ ઉદયને રોકવાથી અવિરતિ-સમ્યગદ્રષ્ટિ આદિ ગુણસ્થાને મિથ્યાત્વનો સવર હોય છે, દેશવિરતિ આદિ ગુણસ્થાને અવિરતિનો સવર હોય છે, અપ્રમત્ત સયતાદિ ગુણસ્થાને પ્રમાદનો સવર હોય છે, ઉપશાન્તભોહ અને ક્ષીણ્ણ્યોહાદિ ગુણસ્થાને ક્વાયનો સવર હોય છે અને અયોગીકૃતી ગુણસ્થાને સંપૂર્ણ યોગનો સવર હોય છે.

૬ નિર્જરા ભાવના સસારના કારણમૂલ કર્મને ઘેરવી નાખવા તેને નિર્જરા કહે છે તે સકામનિર્જરા અને અકામનિર્જરા, એમ બે પ્રકારની છે સયમી પુરૂષોને ધરાદાપૂર્વક તપ વિગેરે ઉપાયદ્વારા કર્મનો ક્ષય કરવા રૂપ સકામનિર્જરા હોય છે અને અસયમીને તે સિવાય વિપાકથી કર્મને ભોગવીને ક્ષય કરવારૂપ અકામનિર્જરા હોય છે, કારણ કે કર્મનો પાક-નિર્જરા ફળના પાકની પેઠે ઉપાયોથી અને સ્વાભાવિક રીતે એમ બે રીતે થાય છે જેમ અશુદ્ધ સોનું પ્રજ્વલિત થયેલા અગ્નિ વડે શુદ્ધ થાય છે, તેવી રીતે તપરૂપ અગ્નિથી તપાવવામા આવતો જીવ શુદ્ધ થાય છે

તે તપ (છ) બાદ અને (છ) અવ્યતર એ બે ભેદો બાર પ્રકારનો છે.

- ૧ અનશન-આહારનો ત્યાગ કરવો તે
- ૨ ઉછોદરી-સ્વાભાવિક આહારથી અત્ય આહાર દેવો તે
- ૩ વૃત્તિસંક્ષેપ-પોતાને ખાવા પીવા વગેરે ઉપયોગમાં આવતી વસ્તુઓનો સંક્ષેપ કરવો તે
- ૪ રસત્યાગ દૂધ, દહી, ઘી, તેલ, ગોળ અને પકવાણ વગેરે વિગ્રહોનો ત્યાગ કરવો તે.
- ૫ કાયકલેશ-ટાંઠ-તડકામાં કે આગનો વગેરેથી શરીરને કસવું તે
- ૬ સંહીનતા-ખાધા વિતાના એકાન્ત સ્થાનમાં વસવું અથવા મન, વચન, કાયા, કપાય અને ઇન્દ્રિયોનો સંકેય કરવો એ છ પ્રકારનું પ્રાદ્ય તપ ॥
- ૧ પ્રાયશ્ચિત-જનાક્રિયા લાગેવા દોષની શુદ્ધિ માટે જે અનુષ્ઠાન કરવામાં આવે તે
- ૨ વૈયાવૃત્ય-સેવાશુદ્ધિ કરવા ચૈત્યની સેવા કરવી તે
- ૩ સ્વાધ્યાય-પાત્ર પ્રકારનો સ્વાધ્યાય કરવો તે. સ્વાધ્યાયની હકીકત આગળ કહેવાઈ ગઈ છે જુઓ પૃષ્ઠ ૪૧૨.
- ૪ વિનય-શુર્વાદિ વડીલનો વિનય કરવો તે.

૫ વ્યુત્સર્ગ—સંઘોષ અને જન્તુ સહિત અન્ન-પાનાદિ અને કષાયનો ત્યાગ કરવો તે.

૬ ધ્યાન—શુભ ધ્યાન કરજી તે એમ છ પ્રકારનું અભ્યતર તપ છે,

સંયમી પુરુષ જાણે અને અભ્યતર તપ રૂપી પ્રજ્વલન અગ્નિમાં દુષ્ટો કરીને દૂર કરી શકાય એવા તીવ્ર કર્મોનો પણ તત્કાલ નાશ કરી નાખે છે

૧૦ ધર્મસ્વાખ્યાત ભાવના-કેવલજ્ઞાની જિનેશ્વર ભગવન્તોએ ધર્મ સારી રીતે કહેલો છે, જેનું આલબન લેનારો પ્રાણી ભવસાગરમાં ડૂબતો નથી, એમ વિચારવું તે ધર્મસ્વાખ્યાત ભાવના છે સયમ, (અહિંસા) સત્ય, શૌચ, (શૌર્યત્યાગ) બ્રહ્મચર્ય, અક્રિયનતા (અપરિશદ્ધ), તપ, ક્ષમા, મૃદુતા-નમ્રતા, નજીવતા-સરળતા અને મુક્તિ એટલે નિર્લોભતા એમ ધર્મ દશ પ્રકારનો છે ધર્મના પ્રભાવથી કલ્પવૃક્ષાદિ પ્રાણીને ઇન્દ્રિયોત્થાપિત આપે છે, અને અધર્મો આત્માને તો તે કલ્પિગોચર પણ થતા નથી સદા સમીપવર્તી, અદ્વિતીય બન્ધુ સમાન અલિપ્તસલ ધર્મજ અપાર દુષ્ટ સમુદ્રમાં પડતા પ્રાણીને બચાવે છે પૃથ્વીને મસુદ્ર ડુગાવતો નથી અને મેઘ શાન્ત કરે છે, તે કેવળ આ ધર્મનોજ પ્રભાવ છે અગ્નિ તિરછો બળતો નથી અને વાયુ ઉચે વાતો નથી, તેમા અચિન્ત્ય મહિમાવાળો ધર્મજ કારણ છે વિશ્વના આધારભૂત પૃથ્વી નિરાલબ અને નિરાધાર રહે છે, તેમા ધર્મ વિના બીજું

કારણ નથી. ધર્મ ઠી આજ્ઞાથીજ જગતમા સૂર્ય અને ચંદ્ર દુનિયાના ઉપકાર માટે ઉત્પન્ન પામે છે બન્ધુ રહિતને બન્ધુ, મિત્ર રહિતને મિત્ર, અનાથોનો નાથ અને સર્વ જગત ઉપર વતસલતા રાખનાર ધર્મજ છે જેઓએ ધર્મનું શરણ કરેછે છે, તેમનું સક્ષય, યજ્ઞ, સર્પ, વાઘ, અજગર, અગ્નિ અને ઝેર વિગેરે ભુરૂ કરવાને સમર્થ થતા નથી નરક રૂપ પાતાળમા પડવાથી પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરનાર ધર્મ છે અને ધર્મજ નિરૂપમ સર્વજ્ઞના વેશવને આપે છે

૧૧ લોક ભાવના ઠેઠે હાથ મૂકીને પહોળા પગ રાખી ઉભેલા પુરૂષ જેવી આકૃતિગળા તથા સ્થિતિ, ઉત્પત્તિ અને વિનાશ સ્વરૂપવાળા દ્રવ્યોથી પરિપૂર્ણ લોકના સ્વરૂપનું ચિન્તન કરવું તથા જગતથી વ્યાપ્ત આ લોક છે, તેમા નીચે સાત પૃથ્વીઓ, મહાબળવાન ધનોદધિ, મહાવાયુ અને તત્ત્વવાયુથી વીટાયેલી છે નીચેના ભાગથી વેત્રાસન જેવો, મધ્યભાગથી ઝાલર જેવો અને ઉપરના ભાગથી મુરજ જેવો આલોક (એની આકૃતિ વાળો) છે આ લોક કોઈએ બનાવેલ નથી અને કોઈએ ધારી રાખેલો પણ નથી પરંતુ સ્વયંભિલ્લ આકાશમા (સ્વભાવથીજ) નિરાધાર રહેલો છે

૧૨ બોધિદુર્લભ ભાવના. અકામ નિર્જરા રૂપ પુરૂષથી એટલે કે યથામૃત્તિકરણથી મોક્ષની અભિલાષા સિવાય કર્મનો ક્ષય થતા છુપ સ્થાવર યોનિમાથી નીકળી ત્રસ્યોનિ કે પશુપલુ પામે છે, તેમા પણ અશુભ કર્મને

ક્ષય થવાથી પુણ્યના યોગે મનુષ્યપણુ, આર્યદેશ, ઉત્તમ
 જાતિ, પાચે ઇન્દ્રિયોથી પૂર્ણતા અને દીર્ઘ આયુષ્ય પ્રાપ્ત
 થાય છે, તેમા પણ પુણ્યથી ધર્મની અલિલાષા, ધર્મોપદેશક
 ગુરૂ અને તેમના વચનનુ શ્રવણુ પ્રાપ્ત થવા છતા તત્ત્વ-
 નિશ્ચયરૂપ જોધિરત્ન પ્રાપ્ત થવુ અતિ દુર્લભ છે રાત્ર્ય,
 ચક્રવર્તિપણુ કે ઇન્દ્રપણુ પ્રાપ્ત થવુ દુર્લભ નથી, પણ
 જોધિની પ્રાપ્તિ થવી અત્યંત દુર્લભ છે, જોમ જિનપ્રવ
 ચનમા કહ્યું છે, સર્વ જીવોએ સર્વ લાવો પૂર્વે અનંત
 વાર પ્રાપ્ત કર્યા છે, પરંતુ તેને કદાપિ જોધિની પ્રાપ્તિ થઈ
 નથી, તેથી જ સસારમા પરિભ્રમણુ કરે છે સર્વે જીવોને
 અનંત પુદ્ગલપરાવર્ત થયા પરંતુ ત્યારે કંઈક ન્યૂન
 અર્ધપુદ્ગલપરાવર્ત બાકી રહેતા આયુ સિવાયના બધા કર્મની
 સ્થિતિ અન્ત કોટાકોટિ સાગરોપમની બાકી રહે ત્યારે કંઈક
 જીવ અન્યિ લેખી ઉત્તમ જોધિરત્ન પામે છે અને બીજા
 જીવો યથાપ્રવૃત્તિકરણથી અન્યિની મર્યાદામા આવેલા છતા
 પાછા પડે છે અને પુનઃ સસારમા લભે છે કુશાત્ર શ્રવણુ
 મિથ્યાદૃષ્ટિનો સગ, કુવાસના અને પ્રમાદશીલતા એ બધા
 જોધિના વિરોધિ છે જો કે ચારિત્રની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે, તો
 પણ જોધિ પ્રાપ્ત થયે જ ચારિત્રની સફળતા છે, અન્યથા
 નિષ્ફળતા છે અભાગ્યો પણ ચારિત્ર પ્રાપ્ત કરીને ઐવેયકાદિ
 સ્વર્ગમા જાય છે, પણ જોધિ સિવાય નિર્વાણુ પ્રાપ્ત કરી
 શકના નથી જેને જોધિરત્ન પ્રાપ્ત થયુ નથી, તે ચક્રવર્તી
 હોવા છતા પણ રક જેવો છે, પરંતુ જેણે જોધિરત્ન પ્રાપ્ત

કર્તુ છે, તે રૂઢ પદ્ય ચક્રવી કરના અધિક છે જેમને બોધિ પ્રાપ્ત થયેલું છે તે જીવો સસારમાં કથાય આસક્ત થતા નથી, પરંતુ મમત્વ સહિત થઈને માત્ર મુક્તિમાર્ગની ઉપાસના કરે છે જેઓ પરમપત્ને પામ્યા છે, પામશે અને પામે છે તે બધા બોધિ પામીને જ તેમ કરી શકે છે, માટે બોધિની જ ઉપાસના કરે.

ભાવનાઓનું ફેળા આ રીતે બાર ભાવનાઓ વડે નિરતર મનને સુવાસિત કરતો, મમત્વસહિત થઈને બધા પદાર્થોમાં સમત્વને પામે છે વિષયોથી વિરક્ત થયેલા, સમજાવ્યો સુવાસિત ચિત્તવાળા પુરૂષોનો કથાય રૂપી અગ્નિ શાંત થાય છે અને બોધિરૂપી દીપક પ્રગટે ॥ સમત્વનું અવલબન કરીને યોગી ધ્યાન કરી શકે છે સમખુષ્ણ પ્રાપ્ત કર્યા વિના જો ધ્યાનની શરૂઆત કરે તો તે પોતાના આત્માની વિડબતા કરે છે.

ઈન્દ્રિયો વશ કરી નથી, મન શુદ્ધ કર્યું નથી, રાગદેવ જીભા નથી, નિર્ભમત્વ કર્યું નથી, સમતાની સાધના કરી નથી, પરંતુ ગતાનુગતિક પથે ધ્યાનનો આરંભ કરનાર મૂઠ પુરૂષો ઉત્તમ લોકમાં માર્ગથી જાણે ચાલે છે.

ધ્યાન અને સમતા-મોક્ષ એ કર્મના ક્ષયથી જ પ્રાપ્ત થાય છે, કર્મનો ક્ષય આત્મજ્ઞાનથી થાય છે અને આત્મજ્ઞાન ધ્યાનથી સધાય છે તેથી પ્યાન આત્માનું હિતકારી છે સમભાવ વિના ધ્યાન સંભવતું નથી અને ધ્યાન વિના નિષ્કેપ સમભાવ

પ્રાપ્ત થતો નથી તેવી બન્ને એક બીજાના કારણ રૂપ છે. અર્થાત્ ધ્યાન અને સમગ્રાવ એ બન્નેનું સમાન મહત્ત્વ છે એક આવબનમાં અતર્ફુર્ત્ત પર્યંત ચિત્તની ગિરતા તે ધ્યાન તેના એ એ છે, ધર્મધ્યાન અને શુદ્ધધ્યાન તે બન્ને પ્રકારના ધ્યાન કેવળજ્ઞાન રહિત સયોગીને હોય છે અને અયોગીને યોગના નિરોધ રૂપ ધ્યાન હોય છે સયોગી કેવળીને માત્ર યોગ નિરોધ કરવાના સમયે શુદ્ધધ્યાન હોય છે ધ્યાન એક આવબનમાં અર્ફુર્ત મુખીસમયે છે, ત્યારમાઠ ચિન્તા એટલે તત્ત્વનું ચિતન હોય અથવા બીજું આલબન લેવામાં આવે તો બીજું ધ્યાન હોય, એમ જુનાજુના વિષયના આલબનથી ધ્યાનનો પ્રવાહ લબાવી શકાય છે.

મૈત્રી, પ્રમોદ કંક્ષા અને માધ્યસ્થ્ય.

(આર ભાવનાઓનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ)

ધર્મધ્યાનનો પ્રવાહ ચાલુ રાખવા માટે એટલે તુટતા ધ્યાનને ધ્યાનન્તરની સાથે અનુસંધાન કરવા મૈત્રી, પ્રમોદ, કંક્ષા અને માધ્યસ્થ્ય એ ચાર ભાવનાઓને આત્મામાં જોડવી કારણ કે મૈત્રી આદિ ભાવવાની યોગના તુટતા ધ્યાન માટે રચાયેલું રૂપ છે.

‘કોઈ પ્રાણી પાપ ન કરે, કોઈ દુષ્ટી ન યાઓ, આખું જગત મુક્ત યાઓ’ આવી જુદી તે મૈત્રીભાવના કહેવાય છે.

જેમના દોષો દૂર થઈ ગયા છે, અને જેઓ વસ્તુ સ્વરૂપનું અવલોકન કરનારા છે, તેવા મુનિઓના મુદ્દો વિષે જે પક્ષપાત તે પ્રમોદભાવના છે.

દીન, પીડિત, બચ્ચી, અને હવિતને યાચના પ્રાણીઓના દીનતા વગેરે દૂર કરવાની ભુષ્ણિ તે કંટુભાવના કહેવાય છે

નિઃશકપણે કુર કર્મો કરનારા, દેવ-ગુરુની નિન્દા કરનારા તથા આત્મપ્રયત્ન કરનારા લોકો પ્રત્યે ઉપેક્ષા ભુદ્ધિ તે માધ્યસ્થ ભાવના કહેવાય છે,

ધર્મનો પ્રાણ.

આ મત્રી આદિ ચાર ભાવનાઓ એ તમામ ધર્માનુષ્ઠાનેનો પ્રાણ છે જે ધર્માનુષ્ઠાનના મૂળમાં મૈત્રી આદિ ભાવો બળેલા હોતા નથી, તે ધર્માનુષ્ઠાન ગમે તેટલું ઉચ્ચ હોય કે ગમે તેવા અપ્રમત્ત ભાવે કરાતું હોય તો પણ તે મોક્ષસાધક ધર્મનું સાધન બની શકતું નથી અને જે અનુષ્ઠાનના મૂળમાં મૈત્રી આદિ ભાવો બળેલા છે, તે અનુષ્ઠાન શરૂઆતમાં બહો ગમે તેટલું સામાન્ય હોય તો પણ ધીમે ધીમે વિકાસ કરીને જીવને આગળ વધારવામાં અવશ્ય નિમિત્તભૂત બને છે મોક્ષની સાથે જોડનાર તમામ ધર્મવ્યાપાર એ યોગ છે પરંતુ યોગનું પ્રથમ સાધન અદ્વેષભાવ છે અદ્વેષ ભાવ આવ્યા વિના યોગમાર્ગમાં, ધર્મમાર્ગમાં, કે મોક્ષમાર્ગમાં

આગળ વધી શકાતું નથી. અદ્વેષ ભાવ આવ્યા પછી બીજા બધા સાધનો વહેવામાં વહેલી તકે આવી મળે છે^૧ જો આ અદ્વેષભાવ ન આવે તો મોક્ષમાર્ગ અત્યંત દૂર રહે છે આ અદ્વેષભાવની પ્રાપ્તિ મૈત્રી આદિ ભાવો વિના શક્ય નથી તેથી ધર્મમાર્ગમાં પ્રવેશ કરવા માટે કે પ્રગતિ કરવા માટે જીવનમાં મૈત્રી આદિ ભાવો પ્રગટાવવા માટે પુરુષાર્થ ઠેરવવો એ મુશુક્લ જીવોને માટે સૌથીપ્રથમ અને અતિ આવશ્યક કર્તવ્ય છે

શુભાશુભ કર્મોના બધા આપણા અધ્યવસાય ઉપર છે આપણી પ્રત્યેક કરણીની પાછળ આપણી વિચારસરણી

૧ હમ વિહારને તપ જપ કિરિયા,
જરતા દેવ તે ભવ માહે શીરીયા,
યોગનુ અગ અદ્વેષ છે પહેતુ,
સાધન મવિ લહે તેટલી વહેતુ

પૂ. ઉપાધ્યાય શ્રી યશોનિજયજી મહારાજ

અર્થઃ ભવે હમ વિહાર કરે, કે ભવે હમ તપ, જપ અને ક્રિયા કરે, પણ જો મનમાં દ્વેષ ભાવ ભર્યો હશે દ્વેષરમિ બેડી હશે દ્વેષ ટાળવાની શક્તિ નહિ હોય તો તે ભવના જ મુમાદર છે એમ મમજનુ કારણ કે યોગનુ-મોક્ષમાર્ગનુ પ્રથમ સાધન અદ્વેષ ભાવ છે ધર્મમાર્ગની શરૂઆત અદ્વેષ ભાવથી થાય છે, આ અદ્વેષ ભાવ આવ્યા પછી બીજા બધા મોક્ષમાર્ગના સાધનો શિથિ આપી મળે છે અને ફળે છે

ભગવાનની આજ્ઞા મુજબ છે કે નહિ એને આત્મમાક્ષીએ તપાસવી હોય તો આપણી વિચારધારા આ ચાર ભાવનાને અનુકૂલ છે કે તેનાથી પ્રતિકૂલ છે? એ જોવું જો ચાર ભાવનામાથી કોઈપણ એક ભાવનામાં આપણું મન રમતું હોય તો સમજવું કે આપણે આત્મા પ્રતિક્ષણ અશુભ કર્મોના ક્ષય કરી રહ્યો છે અને આ ચાર ભાવનાથી પ્રતિકૂળ ભાવ મનમાં જ્યારે ભજે ત્યારે બહારથી ગમે તેવા સ્થાનમાં કે આકૃતિમાં કે ગમે તેવી ઉચી કિંયામાં હોઈએ પણ તે વખતે આપણે આત્મા અનેક પ્રકારના કર્મબંધન કરી રહ્યો છે, એમ સમજવું ભગવાને આત્મકલ્યાણ માટે આ ચાર ભાવનાઓ બતાવી છે તેની વિરોધી પ્રતિપક્ષી ભાવનાથી ધર્મ થતો નથી, તેથી જ્યારે જીવ આ ચારથી બીજા કોઈ વિચારસરણીમાં ચડે છે, ત્યારે તે પોતાના સ્થાનથી ખસી જાય ■ અને કર્મબંધ કરે છે

જ્યાં સુધી મન વિચાર રહિત બન્યું નથી અર્થાત્ તેણે ચિત્તનિરોધરૂપ ઉચી કયા પ્રાપ્ત કરી નથી ત્યાં સુધી મન વિચારોથી બ્યાપ્ત રહેવાતું છે જો મનમાં વિચારો ઉત્પન્ન થવાનાજ છે, તો એમાંથી કયા વિચારો કરવા લાયક છે અને કયા વિચારો ત્યાજ્ય છે અર્થાત્ વજન આપવા લાયક નથી એ પણ નક્કી કરવું જોઈએ આત્માથી જીવો માટે ક્રોધ, દ્રોહ ઇર્ષ્યા અને અસૂયાથી ભરેલા હવડા વિચારો ત્યાજ્ય છે અને મૈત્રી આદિ ભાવથી ભરેલા

ઉત્તમ વિચારો કરણીય છે. મનવાળા પ્રાણી માટે આત્માને પરમ હિત કરનાર આ ચાર ભાવનાથી વધુ સરસ વિચાર અસંભવિત છે. આ ચાર ભાવના એ સર્વ ઉત્તમોત્તમ વિચારોનો અર્થ છે પરમ સહસ્ય ॥ વિચારોનું પરમ અમૃત છે મનને અનાદિ દુષ્ટ વિચારણાદ્થી વિધથી અને પાપબંધથી છોડાવવાનો એ અમોઘ ઉપાય છે, આ ભાવનાઓ લાવને નિરોગી બનાવી સગને માટે અજસ્રમર યનાવે છે તેથી તે પરમ અમૃત સ્વરૂપ છે ધર્મભાષનાનું સહસ્ય મૈત્રી આદિ ચાર ભાવનાઓમા રહેલું છે.

અહીં મૈત્રી આદિ ચાર ભાવનાઓના સ્વરૂપને વધારે સ્પષ્ટ સમજવા માટે અમારા પરમોપકારી પરમ પૂજ્ય ગુરૂ મહારાજશ્રીની નીચેની પ્રસાદી કે જે પ્રસ્તુત વિષયમા ખાસ ઉપયોગી છે અને તેઓશ્રીના ભાવનાવસિત તે શબ્દોનું પુનઃ પુનઃ વાચન, મનન, અને પરિશીલન અત્યંત હિતકારી છે તેથી અહીં રજુ કરીએ છીએ.

સર્વેષુ મૈત્રી ગુણિષુ પ્રમોદ. કિલ્પેષુ જીવેષુ કૃપાપરત્વમ્ ।
મધ્યસ્થમાવ નિપરીતરૂર્ત્ત્ત્વ, સદા મમાત્મા નિદધાતુ દેવ ।૧।

—હે દેવ ! મારો આત્મા નિરતર જગતના સર્વ લોકો પ્રત્યે મૈત્રીભાવને, શુણ્ણવાન આત્માઓ પ્રત્યે પ્રમોદભાવને, દુઃખી લોકો પ્રત્યે કરૂણા ભાવને અને પાપી લોકો પ્રત્યે મધ્યસ્થ ભાવને ધારણ કરે, એમ હું આપની પાસે પ્રાર્થના કરું છું.

ચાર ભાવનાઓનું સ્વરૂપ.

૧. પરહિતચિંતા મૈત્રી.

પોતા ત્રિવાય બીજા પ્રાણીઓનું હિન ચિત્તવત્તુ તે ગૌત્રી ભાવના છે. પોતા ત્રિવાય બીજા પ્રાણીઓ મુખ્ય પશુ ચાર પ્રકારના હોય છે. (૧) પોતાના ઉપર ઉપકાર કરનારા, (સખ્યાની દૃષ્ટિએ તે સૌથી થોડા હોય છે), (૨) પોતાના ત્રાસ-વંકાસા (એથી વધારે), (૩) પોતાના પરિચિતો (એથી પણ વધારે) અને (૪) પોતાથી અપરિચિતો (સૌથી વધારે) જે પોતાના ઉપકારીઓના હિતની ચિન્તા કરતો નથી, તે કૃતમ્ન કહેવાય છે જે પોતાના સ્વજનોની હિત ચિન્તા કરતો નથી, તે કૃપણ કહેવાય છે જે પોતાના પરિચિતોની હિતચિન્તા કરતો નથી, તે સ્વાર્થી કહેવાય છે જે દુનિયાના ઠેાણપણુ છાવની હિતચિન્તા કરતો નથી, તે એકલ પેટા ગણાય છે. બીજાઓની હિતચિન્તારૂપ ગૌત્રીભાવ જેના અંતરમાં સદા રમણુ કરે છે, તેનામાં કૃતમ્નપણુ, કૃપણપણુ, સ્વાર્થીપણુ અને એકલપેટાપણુ વગેરે દુર્ગુણોનો નાશ થવા સાથે કૃતજ્ઞતા, ઉદારતા, પરોપકારિતા, પરમાર્થવૃત્તિતા વગેરે સદ્ગુણો પ્રગટી નીકળે છે.

જીવ અનાદિકાળથી જેમ અચેતન પદાર્થો ઉપર રાગભાવ અને દ્વેષભાવને વશ છે, તેમ સચેતન પદાર્થો

ઉપર પણ રાગભાવ અને દ્રેષભાવને આધીન છે. પોતાની જાત ઉપર તેને એટલું બધું મમત્વ હોય છે, કે પોતાની જાતના સુખ પી જાતર કોઈ પણ પ્રકારના પાપકાર્યો કરતા તે અચકાનો નથી. મૈત્રીભાવ તેને પોતાની જાત ઉપરના મમત્વથી ખસેડી પરના સુખ માટે ચિન્તા કરનારો બનાવે છે. મૈત્રીભાવ આવ્યા પહેલા પોતાની જાતનું જ એક મમત્વ તેના અંતરમાં હોવાથી 'દુનિયાના સઘળા સુખો તેને પોતાને જ મળે' એવી અનવ તૃષ્ણા તેનામાં છુપી રીતે રહેલી હોય છે. બધા સુખો એક જ આત્માને મળી જાય, એની પરિસ્થિતિ દુનિયાની કદી હોતી નથી, તેથી મૈત્રીભાવવિહીન આત્મા હંમેશા અત્યંત અતૃપ્ત અને શોકગ્રસ્ત જ રહે છે જે સુખ પોતાને જોઈએ છે, તે સુખ પોતાને નહિ મળતા બીજા કોઈને પણ મળે, ત્યારે તેના પ્રત્યે તે ઈર્ષ્યાભાવવાળો બની રહે છે એ રીતે ઈર્ષ્યા, શોક, અનૃપ્તિ, વગેરે અનેક દુખો પોતાની જાત ઉપર જ રાગવાળા છવને સદા સતાવ્યા કરે છે એ બધા દુખોથી છોડાવનાર કોઈ પણ ચીજ આ દુનિયામાં હોય તો તે એક મૈત્રીભાવના છે. મૈત્રીભાવનાથી તેને પોતાની જ એકલી જાત ઉપરનો રહેલો રાગભાવ નાશ પામે છે, અને પોતા સિવાય આ દુનિયામાં રહેલા બીજા અનંત પ્રાણીઓના હિતની અને સુખની ચિન્તા ઉપન્ન થાય છે, તેથી પોતા સિવાય બીજા જેટલા પ્રાણીઓ સુખને મેળવતા દેખાય છે, તેને જોઈને તે પોતે તે સુખી થનાર

પ્રાણીઓ જેટલો જ આનંદનો અનુભવ કરે છે, અને પોતાને મળેલા થોડા પક્ષ સુખમાં તે હંમેશા તૃપ્ત રહે છે એ આનંદથી તેનો હૃદ્યાંભાવ અને તુલિથી તેનો થોડાંમાત્ર નાશ પામે છે

ગૌત્રી ભાવ દર્શાવવાના ઉપાયો.

બૈર અને વિરોધથી અગ્નિને પ્રગટાવનારી આ દુનિયામાં બે વસ્તુઓ છે એક પોતે કરેલા બીજાના અપરાધોની માફી ન માગવી અથવા પોતાના જ સુખની ચિંતા કર્યા કરવી અને એ સુખ ખાતર પોતા સિવાય બીજાને નમે તેટલી ખીંચ ધાય તે પક્ષ તેને ન મળવી, અથવા પોતા સિવાય બીજાના સુખની ચિંતા બિહિન ન કરવી અને તેના ઉપર આવેલા નમે તેટલા કષ્ટોને નિવારણ કરવાને માટે છતી શક્તિએ બેદરકારી બતાવવી એ વસ્તુને સ્વરૂપ રીતે નીચે મુજબ સમજાવી શકાય.

(૧) પોતાના સુખની ચિંતા કર્યા કરવી

(૨) બીજાનાં સુખની ચિંતા બિહિન ન કરવી.

(૩) પોતાના અપરાધોની માફી કરી ન માગવી.

(૪) બીજાઓએ કરેલા અપરાધોની માફી કરી ન આપવી.

ગૌત્રીભાવ દર્શાવવા માટે ઉપરની ચાર પ્રકારની વૃત્તિઓને ત્યજવી નોંધએ

(૧) આ માટે પોતા સિવાય બીજાઓના સુખની ચિંતા પોતાના સુખની ચિંતા જેટલી જ કરવી.

(૨) બીજાઓના ઉપર આવેલા દુ જોનું નિવારણ કરવાને માટે પોતાના દુ ખ નિવારણના પ્રયત્ન નેટલે જ પ્રયત્ન કરવો, (૩) પોતાની થતી ભૂલોની ક્ષમા માગવા સદા તત્પર રહેવું અને (૪) બીજાઓથી પોતા તરફ થતી ભૂલોની ક્ષમા આપવા સર્વદા તત્પરતા બતાવવી

પરદુઃસ્થિનાશિની કરુણા.

દુ ખ બે પ્રકારનું છે, શારીરિક અને માનસિક, શારીરિક દુ જોને દ્રવ્ય દુ જો કહ્યા છે અને માનસિક દુ જોને ભાવ દુ જો કહ્યા છે શારીરિક દુ જોનું કારણ અશાતાવેદનીય કર્મોના ઉદય છે અને માનસિક દુ જોનું કારણ મોહનીય આદિ કર્મોના ઉદય છે

માણસને પોતાના દુ જોનું નિવારણ કરવાને માટે કુદરતી જ લાગણી હોય છે, તે પણ તેના બધા દુ જોનું નિવારણ અશક્ય પ્રાય હોય છે તેથી કંઈને કંઈ દુ ખની હયાતી તેને સદા પજવે છે અને તેની શાન્તિમા ભગ કહે છે, તેથી અકળાઈને આત્મા દુ ખ નિવારણના વાસ્તવિક ઉપાયોને છોડી અવાસ્તવિક ઉપાયો લે છે દુ ખનિવારણ કરવાનો વાસ્તવિક ઉપાય, પોતા સિવાય બીજા આત્માઓના દુ જોનું નિવારણ કરવા તત્પર રહેવું તે છે એથો બે ભાતના લાભ થાય છે, એક તો એ પુરુષાર્થ કરતી વખતે તેટલો કાળ પોતાના દુ જોનું વિસ્મરણ થાય છે અને બીજું બીજાના દુ જો દૂર કરવાના પ્રયત્નથી શુભકર્મ ઉપાર્જન

યાય ॥ તથા તેના પરિણામે ઉત્તરોત્તર શાંતિ અને સુખની
પૃષ્ઠિ અનુભવાય છે

કરૂણા ભાવનાના પાત્ર હોવો પણ ચાર પ્રકારના હોય
છે-(૧) વર્તમાનમાં દુ ખી અને ભવિષ્યમાં દુ ખી યાય
તેવા પાપ માર્ગે જ પ્રવર્તનારા, (૨) વર્તમાનમાં આહાર,
વસ્ત્ર, શયન, આસન, ઓપધાદિ સામગ્રીના અભાવે દુ ખ
લોગવનારા, (૩) વર્તમાનમાં સુખી પણ હિંમતિ પાપ-
કર્મો કરીને દુર્ભવિના દુ ખો દશા કરનારા તથા (૪)
વર્તમાનમાં સુખી પણ મિથ્યાત્વાદિ પાપકર્મ કરીને ભાવિ
દુ ખોને ઉત્પન્ન કરનારા

એ રીતે દુ ખ અને તેના કારણમૂલ પાપથી રીખાતા
હોવાને તે બન્નેથી છોડાવવાની ધૃતિ તે કરૂણા ભાવના ॥

દુ ખીતુ દુ ખ દૂર યાઓ, કે ન યાઓ, પણ દુ ખ
દૂર કરવાની ભાવના અને પ્રયત્ન કરનારને અવશ્ય લાભ
મળે ॥ એ રીતના પ્રયત્નથી નિકાચિત્ત કર્મનો ઉત્થ ન
હોય તો સહમાતુ દુ ખ દૂર પણ યાય છે દ્રવ્ય દુ ખો
દૂર કરવાના પ્રયત્નો કરતી વખતે તે દુ ખના કારણમૂલ પાપ
કર્મોથી એને બચાવવાતુ પણ લક્ષ્ય રહેવું જોઈએ બાવડયાના
પરિણામ વિના થનારી દ્રવ્યદયા ધર્મસ્વરૂપ બનવાને બદલે
ઘણીવાર અધર્મસ્વરૂપ બની જાય છે દ્રવ્ય અને ભાવદુ ખોને
અન્ય કર્ત્તનકારોએ નહીં વિભાગમાં વહેંચ્યા છે

(૧) આધ્યાત્મિક-શરીર અને મન સંબંધી હુ ખો.

(૨) આધિભૌતિક-હિસક પશુ-પક્ષી આદિ પ્રાણીઓ તરફથી પ્રાપ્ત થતાં હુ ખો.

(૩) આધિદેવિક-દેવતાઈ ઉપદ્રવો જેવા કે ધરતીકપ, હુકાળ, મરડી, અતિવૃષ્ટિ, અનાવૃષ્ટિ, અગ્નિ, આદિના ઉપદ્રવો. ઉપરનાં હુ ખોનો જૈનશાસનની રીત મુજબ ત્રણ વિભાગમાં સમાવેશ થઈ ચકે છે (૧) મિત્યદ્રવ-કુમતની વાસના, અને અસર્વજ્ઞ પ્રરૂપિત કુશાઓમા નિરૂપણ કરેલા સિદ્ધાંતો ઉપર મજબૂત વિશ્વાસ, (૨) અવિરતિ-પ્રારભમા સુખદાયી પણ પરિણામે કદવા એવા વિષયનાં સુખોની તીવ્ર અભિલાષા, અને મરતા પણ તેને નહિ છોડવાના પરિણામ, (૩) અશાતાવેદનીયનો ઉદય-તેનાથી ક્ષય, જ્વર, લગ્ન કર, કુષ્ટાદિ દુષ્ટરોગોની પીડાનો અનુભવ

પરમુલ્લસુખિનુદિતા.

પોતાથી બીજાને અધિક સુખી અથવા ગુણી દેખીને તેના સુખ કે ગુણ ઉપર ઇર્ષ્યા કે અસુખાનો ભાવ ન થવા દેવો પણ હર્ષ ધારણ કરવો, એ પ્રમોદભાવનાનું લક્ષણ છે ઇર્ષ્યા એટલે બળતરા અને અસુખા એટલે બીજાના ગુણોમા દોષોનું ઉદ્ભાવન પ્રમોદ ભાવનાવાળો બીજાને પોતાથી અધિક સુખો અગર ગુણી દેખીને હૃદયમા બળતો નથી, આનંદ ધારણ કરે છે, તેઓના સુખ કે ગુણને પ્રવિત કરવાને બદલે તેને આગળ ભાવવા પ્રયત્ન કરે છે.

‘શુષ્કબહુમાન’નો પ્રભાવ અચિન્ત્ય છે તથા પોતાના કરતા પારકાના સુખની કિંમત ઘણી વધારે છે, એ વસ્તુ સમજાયા વિના સાચી પ્રમેદ ભાવના મગટી શકતી નથી. શુષ્કબહુમાનથી નિત્ય નવીન નવીન શુષ્કોની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેથી શુષ્કનો અર્થ શુષ્ક અને શુષ્કોતુ મન્માન કે બહુમાન ક્યાં સિવાય રહી શકતો નથી જે પોતા સિવાય બીજાના શુષ્કને જાણતો જ નથી, અથવા જાણવા કાળજી પણ ધરાવતો નથી, અથવા જાણવામાં આવ્યા પછી પણ તેતુ મન્માન કરવાની ભાવનાવાળો થતો નથી, તેને શુષ્કની પ્રાપ્તિ થવી સંભવિત નથી એવી રીતે જે બીજા સુખી આત્માના સાચા સુખને જાણતો નથી, જાણવાને ઈરકાર ધરાવતો નથી, અથવા જાણવામાં આવે તો પણ હૃદયથી રાજ થતો નથી, તે આત્માને પણ વાસ્તવિક સુખની પ્રાપ્તિ સંભવિત નથી. શુષ્કો આત્માના બહુમાન વિના શુષ્કની પ્રાપ્તિ શક્ય નથી તેમ સુખીના સુખને જોઈને હર્ષિત નહિ થનારને કે ઈર્ષ્યા-ખિન્ની બળનારને પણ સાચા સુખની પ્રાપ્તિ મુશ્કેલ નથી.

સુખ બે પ્રકારના છે, એક વૈષયિક અને બીજું આત્મિક વિષયોથી થનારું સુખ અપૃથ્વ આહારથી થનારી તૃપ્તિ જેવું પરિણામે અસુદર છે તેથી સ્વ કે પરના વૈષયિક સુખોને જોઈને સતુષ્ટ થવું એ સાચી પ્રમેદ ભાવના નથી.

સાચી પ્રમેદભાવના તો પરિણામે સુદર, હિત, મિત અને પૃથ્વ આહારના પરિણામથી થનારી ચિરકાલીન તૃપ્તિ સમાન છે એવા સુખ પોતાને મગતા જે સ્વાભાવિક આનંદ થાય તેવો જ આનંદ પરના સુખો દેખીને થવો નહીં.

આત્મિક સુખોની પરામર્શા તે મોહાદિના સંપૂર્ણ ક્ષયથી ઉત્પન્ન થનારા અવ્યાબાધ અને શાશ્વતસુખસ્વરૂપ મોક્ષમા છે એ મોક્ષસુખને પ્રાપ્ત થએલા મહાપુરુષોના સુખને જોઈને હૃદયમાં આહવાદ થયો, એટલું જ નહિ, પણ એ મોક્ષસુખના માગે રહેલા મહામુનિવરોથી માંડીને સમ્યગ્દષ્ટિ અને માર્ગાનુસારી પર્વતના જીવોના શુદ્ધોને અને સુખોને દેખીને હર્ષિત થવું તે પણ પ્રમોદભાવનાનો વિષય છે એ હર્ષ પ્રગટાવવાના સુખ સાધનો મન, વચન અને કાયા છે મનથી આદર, વચનથી પ્રશસા અને કાયાથી વન્દન નમસ્કારાદિ કરવાથી પ્રમોદભાવ પ્રગટ થઈ શકે છે

શુદ્ધી આત્માની સ્વ-પર ઉભયકૃત વન્દનાદિ પૂર્ણ જોઈને સર્વ ઇન્દ્રિયોથી અભિવ્યક્ત થતો હર્ષ જ્યારે સ્વભાવ મિશ્ર બને ત્યારે પ્રમોદભાવના પરિપૂર્ણ થાય છે

પરદોષોપેક્ષામુપેક્ષા.

દોષો બે પ્રકારના હોય છે, એક સાધ્ય અને જીર્ણ અસાધ્ય અસાધ્ય દોષોવાળા આત્માઓને દેખીને સ્વાભાવિક રીતે જ તેના પ્રત્યે મનુષ્યને રોષ પ્રગટે છે, તે વખતે ઉપેક્ષા (માધ્યસ્થ) ભાવના ખાસ હિતકર છે ઉપેક્ષાભાવના કે માધ્યસ્થભાવના ઠમની પ્રગળતા અને પરત્રતાનો વિચાર કરાવે છે, અને તેથી આવેલો રોષ શમાવી દે છે

આ માધ્યસ્થભાવ જેમ અસાધ્ય દોષવાળા પ્રાણીઓ પ્રત્યે દેખવવાનો છે તેમ સુખ આપવા માટે સર્વથા અસ-

મર્થ એવા વિષયના સુખો પ્રત્યે પણ દેખવવાનો છે ચાર
 ગતિમા વિવિધ પ્રકારના દુ ખોને અનુભવનો છવ કવચિત
 પ્રનુભ્ય અને દેવાદિ ગતિઓને વિષે સર્વ ઇન્દ્રિઓને ઉત્તમ
 કરાવનારા તથા મનને આડલાદ આપનારા વિષય સુખોને
 પામે છે, પરંતુ તે વખતે તેની અસારતા અને ક્ષણવિ
 નશ્વરતાને નહિ જાણે તે તેના લોભમા આશ્રય બની જાય
 છે અને પરિણામે અનત દુ ખનો અધિકારી થાય છે
 માધ્યસ્થ ભાવનાના મર્મને પામેલો આત્મા તે વખતે
 વિષયસુખોની અસારતાને અને કાશ્ચિત્કતાને [તેનું કોઈક જ
 વાર મળવાપણ અને મળ્યા પછી તુરત જ થાલી જવાપણ]
 જાણે છે. લેવાયો તેના પ્રત્યે ઉગ્રાચીન ભાવને ધારણ કરી શકે છે
 અને તેથી ઝોટી આપત્તિઓથી તે બચી જવા પામે છે
 માધ્યસ્થભાવનાને ભાવનારો એમ જણે છે કે દુનિયાની
 કોઈ પણ સંધેનન કે અચેનન વસ્તુ સુખ-દુ ખની ઉત્પાદક
 નથી, પરંતુ જીવને તે વસ્તુ ઉપર રહેલો રાગદેવ સુખદુ ખની
 કલ્પના કરાવે છે સુખ-દુ ખનું કારણ અન્ય પદાર્થ નથી
 પણ મેહાદિકના વિકારથી પોતાના આત્મામા ઉત્પન્ન થતો
 રાગદેવનો પરિણામ જ ॥ પદાર્થો તે પોતાના સ્વરૂપમા
 રહેવાને વ્યવસ્થિત થયેલા છે, પણ પોતે જ પોતાનો સ્વ
 ભાવ છોડીને રાગદેવ રૂપી વિકાવમા પડે છે અને તેથી
 સુખી અથવા દુ ખી થાય છે જો રીતે સુખનો આશ્રય
 પદાર્થોને નહિ, પણ પોતાના આત્માને જ માનતો જ્ઞાની
 જીવ જગતના તમામ મચેનન કે અચેનન પદાર્થો ઉપર

મધ્યસ્થભાવ ધારણ કરી શકે છે અને તે જ મધ્યસ્થભાવનાની પરાકાષ્ટા ગણાય છે આ ચાર ભાવનાઓ મહાપુરૂષોને પણ વારંવાર અભ્યાસથી પ્રાપ્ત થાય છે, અનેક જન્મોમાં અભ્યાસ દંડ થયા બાદ આ ભાવનાઓ આત્મસાત્ થાય છે. કારણ કે એની પ્રતિપક્ષી અશુદ્ધ વૃત્તિઓ જીવને અનાદિ કાળથી લાગેલી હોય છે ક્રોધ, દ્રોહ, ઇર્ષ્યા, અસૂયા, આદિ વૃત્તિઓ મૌત્રી પ્રમોહ કાર્ણવ્ય આદિ ભાવનાની પ્રતિપક્ષી છે અને તે અનાદિ કાળથી જીવને લાગેલી હોય છે. મૌત્રી-ભાવના દંડ થવાથી ઇર્ષ્યાભાવ, પ્રમોદભાવના દંડ થવાથી અસૂયાભાવ, કર્ણવ્યભાવના દંડ થવાથી દ્રોહભાવ અને મધ્યસ્થભાવનાનો પરિણામ પ્રાપ્ત થવાથી ક્રોધભાવ આદ્યો નાશ પામે છે.

આ ભાવનાઓ વડે આત્માને ભાવિત કરતો યુદ્ધિમાન પુરૂષ તુટેલા વિશુદ્ધ ધ્યાનના પ્રવાહને પણ સાધી શકે છે. જેણે આસનનો અભ્યાસ કર્યો છે, એવા પુરૂષે ધ્યાનની સિદ્ધિ માટે તીર્થ કરોના જન્મસ્થાન, દીક્ષાસ્થાન, જ્ઞાનસ્થાન કે નિર્વાણ સ્થાનમાં કોઈ તીર્થસ્થાન અથવા ચિત્તની સ્વચ્છતાનું કારણ કોઈ પવિત્ર એકાત્મ સ્થાનનો આશ્રય કરે, જે જે આસન કરવાથી મન સ્થિર થાય, તે તે આસનને ધ્યાનનું સાધન સમજવું સુખકર આસન કરી બેઠેલો, હાઠ ખીટી નાસિકના અગ્રભાગ ઉપર બેઠે આજો સ્થિર કરી દાતોને દાતો સાથે અડકવા નહિ દેતો, પ્રમત્ત મુખવાળો, પૂર્વ કે ઉત્તર દિશામાં મોઢું રાખી સારી રીતે ટટાર બેસનાર અપ્રમાદી ધ્યાની ધ્યાન કરવાનો પ્રયત્ન કરે.

ધ્યાનનો પ્રભાવ.

ગયા પૃષ્ઠ ૪૭૪ સુધીમા યોગ શાસ્ત્રના ચોથો પ્રકાશનો ભાગ વાર્થ પૂર્ણ થયો છે. યોગ શાસ્ત્રના બે વિભાગમ્મનો પ્રથમ વિભાગ પદ્ય ત્યાજ પૂર્ણ થાય છે. એ પ્રથમ વિભાગને જ તે અન્ધકારથી જણાવે છે કે “અપ્રમાદી ધ્યાનો ધ્યાન કરવાનો પ્રયત્ન કરે.” આ રીતે પ્રથમ વિભાગમા ધ્યાનની સામાન્ય હકીકત જણાવી છે. યોગ શાસ્ત્રના બીજા વિભાગમા ધ્યાનની વિસ્તૃત હકીકત પુરી પાડી છે. અહીં ધ્યાનના વિષયને “ધ્યાન શતકે” “અધ્યાત્મસાર” આદિના આધારે સંક્ષેપથી જણાવવામા આવે છે. અધિક જિજ્ઞાસાવાળાએ ધ્યાન વિષયક અન્ય અન્યો જોવા

થી વિશેષાવરયક મહાભાષ્યના પ્રણેતા પરમેષ્વરશ્રી સૂરિ પુરુષ શ્રી જિનભદ્રગણિ સુભાશ્રમજી ‘ધ્યાનશતક’ નામના અન્યરત્નમા ધ્યાનનો પ્રભાવ વર્ણવતા દર્શાવે છે કે, ‘જલથી જેમ મત્ત, અગ્નિથી જેમ કલક અને સૂર્યથી જેમ પક શોષાય છે, - મુદ્ધિ ધાય છે, તેમ ધ્યાનરૂપી જલથી કર્મ રૂપી મત્ત, ધ્યાનરૂપી અગ્નિથી કર્મરૂપી કલક અને ધ્યાનરૂપી સૂર્યથી કર્મરૂપી પક શોષાય છે, મુદ્ધિ ધાય છે. વગી લોજન નહિ કરવાથી અથવા વિરેચન લેવાથી રોગના કારણોની ચિકિત્સા

---

*તે માટે હુઓ આ પુસ્તકમા આપવામા આવેલ પશ્ચિમી બીજામા “યોગના આઠ અંગો” વાળુ લખાણ

થાય છે અને શેઠાશય થમે છે, તેમ ધ્યાનવૃદ્ધિના હેતુભૂત
 અનયનાદિ બાદ્ય અને પ્રાયશ્ચિતાદિ અન્યતર તપ વડે કર્મ
 શેઠાની ચિકિત્સા થાય છે અને કર્માશયો થમે છે વહી ચિર
 સંચિત ઇંધન જેમ પવન સહિત અગ્નિવડે શિથ્લ ભસ્મીભૂત
 થાય છે, તેમ તપરૂપી પવન સહિત ધ્યાનરૂપી અગ્નિવડે અનેક
 ભવોમા ઉપાર્જેલા અનંત કર્મરૂપી ઇંધનો ભસ્મીભૂત થાય
 છે અહીં કર્મ એજ દુ ખરૂંપી તાપના હેતુભૂત હોવાથી
 ઇંધનની ઉપમાને યોગ્ય છે, વગી પવનથી હજીયેના ઘણા
 મેઘો પણ જેમ વિવચને પામે છે, તેમ ધ્યાનરૂપો પવનથી
 આકૃત થયેલા ઘન-ઘણા ચીકણા કર્મરૂપી મેઘો પણ ક્ષણવારમા
 વિલયને પામે છે, અહીં છવ સ્વભાવને આવરણ કરનાર
 હોવાથી કર્મને ઘનની-વહણની ઉપમા બરાબર લાગુ
 પડે છે, વગી ધ્યાન યુક્ત ચિત્ત ઇર્ષ્યા, વિષાદ, શોક,
 દેન્ય, વિકવતા નિગેરે માનસતાપથી બાધિત થતુ
 નથી ધ્યાનના પ્રભાવે હંચ, મત્સર, ક્રોધ, લોભ, કામ, ક્રોધ
 વિગેરે માનસિક વિકારો પીડાકારક થતા નથી, તથા ધ્યાનથી
 અતિનિશ્ચલ બનેલા ચિત્તને વિષે દાહ, તાપ, ભૂખ, તૃષ્ણા
 વિગેરે શારીરિક પીડાઓ પણ બાધાકારક થતી નથી એ
 કારણે સર્વ ગુણોનું સ્થાન સર્વ દુઃખ-અદુઃખ સુખોનું કારણ
 અને સર્વ આપત્તિઓનું નિવારણ કરનાર મુપ્રશસ્તધ્યાન નિર-
 તર અધ્યેય-શ્રદ્ધા કરવા લાયક, રેય-જ્ઞાન કરવા લાયક અને ધ્યેય
 ધ્યાન કરવા લાયક છે ધ્યાનના સ્વરૂપનું જ્ઞાન, ધ્યાનના ફલની
 શ્રદ્ધા અને ધ્યાનની ક્રિયાનું આચરણ અનંત કર્મનિર્જશ
 કરાવનાર હોવાથી સદાસર્વદા કરવા લાયક છે

૨૧ દ્વા -આથી ધ્યાનને ઊઠીને બીજી બધી ક્રિયાઓને
દોષ નહિ થાય ?

સમાધાન -ના કારણ કે શ્રી જિનયાસનમા ધર્મની એવી
કોઇ ક્રિયા નથી કે જેનાથી ધ્યાન ન થતુ હોય વસ્તુતઃ
જેમા ત્રણે યોગોની એકાગ્રતા થાય છે, એવી શાસ્ત્રોક્ત ક્રિયા
ઓનુ આસેવન એજ તરતથી ધ્યાન છે મોક્ષનો પ્રધાન હેતુ
સવર (આવતા કર્મનુ રોકાણ) અને નિર્જરા (પૂર્વનાં કર્મોના
હાય) છે સવર અને નિર્જરાનો હેતુ ધ્યાન છે અને એ
ધ્યાનની સાધક પ્રચરત ક્રિયાઓ અને ધ્યેય-ધ્યાન કરવા લાયક
અને સાક્ષાત્ એથી ઉપજતુ સુપ્રચરત ધ્યાન એજ મોક્ષનુ
કારણ-સાધન છે, અને મોક્ષ ન મળે ત્યાં સુધી એ સાધનનુ
સેવન ઊઠવા લાયક નથી.

એ રીતે જીવરૂપી વસ્ત્ર ઉપર ચડેલ કર્મરૂપી મેલને
ધોવાનુ સાધન ધ્યાનરૂપી જલ છે જીવરૂપી સોનામા રહેલ
કર્મરૂપી કલકને બાળવાનુ સાધન ધ્યાનરૂપી અનંત છે, તથા
જીવરૂપી કાલવવાળી ભૂમિમા રહેલ કર્મરૂપી દીચડને મુકેલવાનુ
સાધન ધ્યાનરૂપી સૂર્ય છે, તથા ચિરસચિન કર્મેન્ધનને દગ્ધ
કરનાર અગ્નિ અને શુભાશુભ કર્મરૂપી વાદળાની ઘટાઓને
વિખેરી નાખનાર પવન પણ તે ધ્યાન જ છે શીતોષ્ણાદિ
શારીરિક દુઝો અને ઈર્ષ્યા-વિવાદાદિ માનસિક પીડાઓનુ
નિવારણ કરવા માટેનુ ઓવધ તથા કર્મ રોચને દહાવવા
માટેનુ વિરેચન પણ તેજ છે

વળી પુણ્યાતુળધીપુણ્યના ફલસ્વરૂપ દેવગતિ સળધી વિપુલ સુખો, સુકલમા જન્મ, યોધિલાભ, ધર્મસામગ્રી, પ્રમત્ત્યા, ઉત્તમ ગુરુ, ઉત્તમ ગચ્છ, શુભ સયમ, કેવલજ્ઞાન, રીલેશીકરણ અને અન્તે અપવર્ગ વગેરે ઉત્તરોત્તર શુભાતુ-
ળધી સુખોની પ્રાપ્તિ ધ્યાનના પ્રભાવે થાય ■

અન્યકાર મહર્ષિ અન્તમા જણાવે છે કે, ત્રણ ભુવનને વિષય કરનાર મનને ઝેઠ અણુને વિષે સ્થિર કરી ધ્યાનયોગી અતે મન રહિત થાય છે જેમ સર્વ શરીરને વિષે વ્યાપી રહેલું વિષ મન વડે 'ઠગ' દેશની અદર લાવી પ્રધાનતર મન અને ઔષધવડે દૂર કરાય છે તેમ મનરૂપી વિષને જિનવચન ધ્યાનના સામર્થ્યથી પરમાણુ દેશનો અદર લાવી, યોગી અચિન્ત્ય પ્રયત્નથી દૂર કરે છે, અથવા ઇન્ધન સમુદાયને કમચ દૂર કરવાથી, રતોઠ ઇન્ધનથી અવશેષ રહેલો અગ્નિ જેમ આપોઆપ છુગાર્જ જાય છે, તેમ વિષય ઇન્ધનથી મન હુતાશનને કમચ દૂર કરી અતે સર્વથા નાણુક કરાય છે અથવા જેમ તપાવેલ લોહાના ભાજન ઉપર રહેલું પાણીનું બિન્દુ અનુક્રમે વિલીન થાય છે, તેમ અપ્રમાદ રૂપી અગ્નિથી તપ થયેલા જીવરૂપી ભાજન ઉપર રહેલું મનરૂપી જલ પણ શોષાઈ જાય છે જહીં જવ મરણ્ય (વારવાર મરણ)ના કારણજૂત હોવાથી મનને વિષની ઉપમા આપેલી છે, તથા દુ અરૂપી ઠાકના કારણજૂત હોવાથી તેજ મનને ફરીથી અગ્નિની ઉપમા આપેલી છે

ધ્યાન માટે દેશ, કાળ અને અવિકારી.

પરમોપકારી પૂ ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ અધ્યાત્મસાર નામના ગ્રંથસ્તના ધ્યાનાધિકારમા ફરમાવે છે કે—

સ્રીપશુવલીપદુ શીલરર્જિતમ્યાનમાગમે ।

સદા યતીનામાગ્રપ્ત, ધ્યાનકાલે વિશેષતઃ ॥ ૧ ॥

શ્રી, પશુ નપુસક અને દુરાચારીઓથી વર્જિત એવા સ્થાનમા વસવા માટે સદા મુનિઓને આગમમા ફરમાયું છે, અને ધ્યાનકાલે તે વિશેષે કરીને તેમ કરવા ફરમાયું ॥ ૧

સ્થિરયોગમ્ય તુ ગ્રામેઽવિશેષઃ કાનને વને ।

તેન યત્ર સમાધાન, સ દેશે ધ્યાયતો મતઃ ॥ ૨ ॥

સ્થિર યોગીને તે ગામ, જંગલ કે વનમા કામું તફાવત નથી, તે કારણે જે સ્થાનમા ચિત્તનું સમાધાન રહે, તે સ્થાન ધ્યાન કરનારને માટે યોગ્ય માનેલું છે ૨

ધ્યાન યોગ્ય કાળનું વર્ણન કરતા ફરમાવે છે કે—

યત્ર યોગમમાધાન, કાલોઽપીટઃ સ દ્ય દિ ।

દિનરાત્રિઘ્ણાદીના, ધ્યાનિનો નિયમસ્તુ ન ॥ ૩ ॥

જે કાળે મન, વચન, ક્રિયાના પ્રયત્નોનું સમાધાન હોય, તે કાળ ધ્યાન કરવા માટે યોગ્ય છે, એ માટે દિવસ, રાત કે અમૂક ક્ષણોનો નિયમ ધ્યાન કરનારને નથી ૩

યૈવાડ્યસ્યા જિતા જાતુ ન સ્યાદ્વ્યાનોપધાતિની ।

તથા ધ્યાયેન્નિપણ્ણોગા સ્થિતો ઘા ગ્રયીતોડ્યગા ॥૪॥

જે કોઈ અવસ્થા ધ્યાનનો ઉપધાત કરનારી ન હોય,
તે અવસ્થાવડે બેઠેલો, ઉભેલો કે મુતેલો ધ્યાન કરે ૪

સર્ગમ્ મુનયો દેશકાલાડ્યસ્યામુ કેન્દ્રલમ્

પ્રાપ્તાસ્તન્નિયમો નામા, નિયતા યોગમુમ્યતા ॥૫॥

સર્વદેશ, સર્વ કાળ અને સર્વ અવસ્થાઓમાં મુનિઓ
કેવળજ્ઞાનને પામ્યા છે, તેથી તેને વિષે નિયમ નથી (માત્ર)
મન, વચન, કાયાના યોગની સ્વસ્થતા એ નિયત છે ૫

ધર્મધ્યાનના અધિકારીનું વર્ણન કરતા તેજ ગ્રન્થ-
રત્નમા હરમાન્થુ છિ કે,

મનસથેન્દ્રિયાણા ચ, જ્યાઘો નિર્વિઘ્નરઘીઃ ।

ધર્મધ્યાનસ્ય સ ધ્યાતા, શાન્તો દાન્તઃ પ્રકીર્તિતઃ ॥૬॥

મન અને ઇન્દ્રિયો ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવાથી જેની
બુદ્ધિ નિર્વિઘ્ન થયેલી છે, એવો શાન્ત અને દાન્ત શુશ્રુ-
વાળો ધ્યાતા ધર્મધ્યાનનો અધિકારી છે ૬

પરૈરપિ યદિષ્ટ ચ, સ્થિતપ્રતપસ્ય લક્ષણમ્ ।

ઘટતે ઘ્વત્તત્સર્ગ, તથા ચેદ વ્યગ્રસ્યિતમ્ ॥ ૭ ॥

ખીજાઓએ પણ સ્થિતપ્રતપ જે લક્ષણ સ્વીકારેલું છે,
તે બધું અહીં ઘટે છે અને તે આ પ્રમાણે છે ૭

પ્રવહાતિ યદા કામાન્, સર્વાન્ પાર્થ ! મનોગતાન્ ।
આન્મન્યેવાડ્ડત્મના તુષ્ટ, સ્થિતપ્રવ્રસ્તદોબ્યતે । ૩ ।

દુઃસેનનુદ્વિગ્નમના, સુસેષુ વિગતસ્પૃહઃ ।

વીતરાગભયક્રોધ, સ્થિતધીર્મુનિરુચ્યતે । ૪ ।

યઃ સર્વેનાડ્ઝનમિસ્નેહસ્તત્ત્રાપ્ય શુભાશયમ્ ।

નાડમિનન્દતિ ન દ્વેષ્ટિ, તસ્ય પ્રજા પ્રતિષ્ઠિતા । ૫ ।

યદા સહરતે ચાડ્ય, કૂર્મોઽગાનીર સર્વશઃ ।

હન્દ્રિપાળીન્દ્રીયાર્યેભ્યસ્તસ્ય પ્રજા પ્રતિષ્ઠિતા । ૬ ।

હે પાર્થ ! મનોગત સર્વકામનાઓનો ત્યારે ત્યાગ કરે છે અને આત્મા વડે આત્માને વિષેજ તુષ્ટ થાય છે, ત્યારે તે સ્થિતપ્રજા કહેવાય છે હું ખોને વિષે ઉદગ રહિન, મુખોને વિષે સ્પૃહા રહિન તથા રાગ, ભય અને ક્રોધ રહિન થયેલો મુનિ સ્થિતપ્રજા કહેવાય છે જે મર્વજ મમત્વ રહિત છે અને તે તે શુભાશુભ ખામીને હર્ષ-ચોક ધારણ કરતો નથી, તેની પ્રજા પ્રતિષ્ઠિત છે કારણકે જેમ પોતાના અંજોને સર્વજ્ઞશ્રુતી સંકેતી હો છે, તેમ હન્દ્રિયોના વિષયોથી હન્દ્રિયોને સંકેતી હો છે, તેની પ્રજા પ્રતિષ્ઠિત સ્થિત થયેલી છે ૩-૪-૫-૬

શાન્તો દાન્તો મપેદીદમ્, આત્મરામતયા સ્થિતઃ

મિદ્વસ્ય હિ સ્વમાયો યઃ, સંત્ર સાધકયોગ્યતા । ૭ ।

આ રીતે શાન્ત, ઘન્ટ અને આત્મારામપણે રહેવા યોગી પાત્રનો અધિકારી છે સિદ્ધનો જે સ્વભાવ, તેજ સાધકની યોગ્યતા છે ૭

પ્રકરણ નવમું.

મોક્ષપ્રાપ્તિનો સાચો ઉપાય.

(જ્ઞાન ક્રિયામ્યા મોક્ષઃ)

આત્માની શુદ્ધ અવસ્થા તે મોક્ષ છે અને અશુદ્ધ અવસ્થા એ સસાર છે અશુદ્ધ અવસ્થામાં રહેલો જીવ શુદ્ધ અવસ્થાની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે કરી શકે, અર્થાત્ તેનો ઉપાય શું ? એ બતાવવા માટે શાસ્ત્રકારોએ “જ્ઞાનક્રિયામ્યા મોક્ષ ।” એ સૂત્રની રચના કરી છે જીવનો મોક્ષ એકલા જ્ઞાનથી કે એકલા ક્રિયાથી નથી પણ એ બેના સંયોગથી જ છે. એ વાતને આ સુત્ર સંક્ષેપથી જણાવે છે બીજા ગણદોષોમાં કહેવું હોય તો એમ કહી શકાય કે ક્રિયા નિરપેક્ષ જ્ઞાન, એ જ્ઞાન જ નથી અને જ્ઞાન નિરપેક્ષ ક્રિયા એ ક્રિયા જ નથી. સાચું જ્ઞાન, ક્રિયા સહિત જ હોય છે અને સાચી ક્રિયા, જ્ઞાનપૂર્વક જ થાય છે, એ રીતે ક્રિયા અને જ્ઞાન, જલ્દી અને તેના રસની જેમ પરસ્પર મળેલા જ હોય છે જલ્દી અને તેનો રસ એ જેમ જીવ પાડી શકાતા નથી, તેમ સમ્યક્ જ્ઞાન અને સમ્યક્ ક્રિયા પણ એક બીજાથી જુદી પાડી શકાતી નથી દારિદ્ર્યથી હણાયેલો યુક્ત જે ચિતામણીના સ્વરૂપને જાણનારો હોય, તો તેની પ્રાપ્તિના ઉપાયને છોડીને બીજી પ્રવૃત્તિ કરી શકે નહિ અને જો કરે તો તે ચિતામણીના સ્વરૂપને જાણનારો છે એમ કહેવાય નહિ

તેમ અશુદ્ધ અવસ્થામાં રહેલો. એવ અશુદ્ધ અવસ્થાના
 દુખને અને શુદ્ધ અવસ્થાના સુખને ખરેખર ભણતો
 હોય, તો અશુદ્ધ અવસ્થા ટાળીને શુદ્ધ અવસ્થા મેળવવાના
 ઉપાયમાં પ્રવૃત્તિ કર્યા સિવાય રહી શકે જ નહિ એ ઉપા-
 યનું નામ જ ક્રિયા છે તથા શુદ્ધ અને અશુદ્ધ અવસ્થાના
 સ્વરૂપનું સાચું જ્ઞાન તેનું નામ જ જ્ઞાન છે.

આત્માની શક્તિઓનો એક સરખો વિકાસ સાધ્યા
 વગર કેટલેકેટલું ફળ પ્રાપ્ત કરી શકાય નહિ એની શક્તિઓ
 સુખ્ય બે છે એક ચેતના અને બોલુ વીર્ષ એ બન્ને
 શક્તિઓ પરસ્પર એવી સંકળાયેલી છે કે એકના વિના
 બોલના વિકાસ અધુરો જ રહી જાય છે, એથી બન્ને
 શક્તિઓ સાથે જ આવશ્યક ॥ ચેતનાનો વિકાસ એટલે
 જ્ઞાન મેળવવું અને વોર્ષનો વિકાસ એટલે જ્ઞાન પ્રમાણે
 એવન ધડવું તાત્પર્ય એ છે કે જ્ઞાન એ ચેતનાની વિશુદ્ધિ
 રૂપ છે અને ક્રિયા એ વોર્ષની વિશુદ્ધિ રૂપ ॥ જ્યારે
 ચેતના અને વોર્ષ એ બન્નેની સંપૂર્ણ વિશુદ્ધિ થાય છે,
 ત્યારે જ સર્વસંવર રૂપ મોક્ષ થાય છે. એ રીતે જ્ઞાન અને
 ક્રિયા એ બન્નેના સુમેળથી મોક્ષ થાય છે તે બન્નેમાંથી
 એકનો પણ નિરોધ કરનાર મોક્ષનો સાધક થઈ શકતો નથી
 જ્ઞાન અને ક્રિયા એ બન્ને એવનના છેડાઓ છે, તે છુટા
 છુટા હોય ત્યાં સુધી કાર્યસાધક ન બને પણ એ બન્ને
 છેડાઓ સાથે જોડવાય તો જ ફળસાધક બને

શાસ્ત્રમાં એ માટે અધ્યયન એક પ્રસિદ્ધ દષ્ટાંત છે. એક ગામમાં આગ લાગવાથી ગામના બીજા બધા માણસો તો પોતાનો જીવ બચાવવા માટે ભાગી ગયા પણ એક આધજો હતો, તે આજે નહિ દેખવાથી અને એક પાગજો હતો, તે દેખાવા છતાં પણ પગ નહિ હોવાથી તે બંને આગનું સ્થાન છોડી શક્યા નહિ અને આગમાં બળીને બસ્ત્રીભૂત થઈ ગયા. જો તેઓ પરસ્પર મલી ગયા હોત અને આધજાએ પાગજાની આખની અને પાગજાએ આધજાના પગની મઠ્ઠ લીધો હોત તો બંને બચી શક્યા હોત આ દષ્ટાંતનો ઉપનય એ છે કે ક્રિયા વગરનું જ્ઞાન પાગજી છે અને જ્ઞાન વિનાની ક્રિયા આધજી છે એ બેનો પરસ્પર સંયોગ ન થાય અર્થાત્ બંને પરસ્પર સાપેક્ષ ન બને તો બંનેનો નાશ થાય અર્થાત્ એકલા ક્રિયાવાન કે એકલા જ્ઞાનવાનનો આ સમારંભો આગમાં નાશ થયા વિના રહે નહિ.

વસ્તુ સ્થિતિ આમ હોવા છતાં એકલા જ્ઞાનનો કે એકલી ક્રિયાનો પક્ષપાત જીવને શાથી થાય છે ? તેના પણ કારણો ■ અને તે એ છે કે શાસ્ત્રોમાં જ્ઞાનનો મહિમા ગાતી વખતે ક્રિયાની તુચ્છતા બતાવી હોય છે અને ક્રિયાનો મહિમા ગાતી વખતે જ્ઞાનની નિસારતા વર્ણવી હોય છે અશુદ્ધ જીવમાં અનાદિની અશુદ્ધતાના કારણે જો ઢોપો ધર કરી ગયા હોય છે, એક તો શુભ ક્રિયામાં આગશ્ય અને

અશુભ ક્રિયામાં ઉત્સાહ તથા બીજો દોષ આત્મસ્વરૂપનું અજ્ઞાન અને પરસ્વરૂપમાં આત્મસ્વરૂપનો ભ્રમ આ બે દોષો લવમાં એવા જડ ધાણીને બેઠા હોય છે કે, તે જ્યારે જ્ઞાનનો મહિમા સામળે છે, ત્યારે ક્રિયામાં આગશુ બની જાય છે અને જ્યારે ક્રિયાનો મહિમા સામળે છે ત્યારે જ્ઞાન પ્રત્યે ઉપેક્ષા ભાવવાળો બની જાય છે. લવનની આવી અશુદ્ધ દશામાં જ્યારે તેને જેવા ઉપદેશકનો સંયોગ મળે છે, ત્યારે તે તેવા દોષવાળો બની જાય છે એવી દશામાં તેની શુદ્ધિ થવી તો દૂર રહી જાય છે, કિન્તુ અનાદિકાગથી લાગેલા એક યા બોળ દોષની અધિક ને અધિક પુષ્ટિ થવાથી વધારે ને વધારે અશુદ્ધ થતો જાય છે જ્યારે તેને શુદ્ધ ઉપદેશક શુદ્ધ મળે અને બેમાથી એક પલ્લુ દોષ પુષ્ટ ન થઈ જાય, તેથી સાવધાનીપૂર્વક ઉપદેશ આપે, ત્યારે તે જો સચેતન હોય તો જ્ઞાન અને ક્રિયા ઉભયની સાધના કરનારે માય અને અશુદ્ધિનો નાશ કરી શુદ્ધ દશાને પામી શકે.

જ્ઞાન અને ક્રિયા એ બેના સુમેળથી જ મુક્તિ થાય છે એ વાત સમજવા માટે નીચેના સિદ્ધાંતસારગર્ભિત વાક્યો પલ્લુ આત્મથી લવને ખૂબ ઉપયોગી હોવાથી અહીં રજૂ કરીએ છીએ.

જેઓ મોક્ષને પામ્યા છે, પામે છે અને પામશે, તે સર્વ મુમુક્ષુઓ પ્રથમ શુદ્ધ વ્યવહારનું આલબન લઈને પછી નિશ્ચયના આશ્રય વડે પામ્યા છે શુદ્ધ વ્યવહાર વિના નિશ્ચયની ઉત્પત્તિ દોતી નથી.

વ્યવહાર રત્નત્રયીથી નિશ્ચય રત્નત્રયી પ્રગટ થાય છે
અને રત્નત્રયી (જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર) વિના કોઈને કોઈપણ
કાળે પોતાના પરમ શુદ્ધ ચિદ્રૂપની પ્રાપ્તિ થતી નથી, એવો
જ્ઞાનિઓનો દૃઢ નિશ્ચય છે

સયમ આચરણ ચારિત્ર એ વ્યવહારરૂપ છે અને
સ્વરૂપ આચરણ રૂપ ચારિત્ર એ નિશ્ચયરૂપ છે સયમ-
આચરણ ચારિત્ર વિના કેવળ સ્વરૂપાચરણ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ
થતી નથી સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર કેવળ અપ્રમત્તાદિ શુણ્ઠ
કાણેજ હોય છે

સર્વ નયનો અશ્રય કરનારા મહાત્માઓ નિશ્ચયમા
એચાતા નથી, વ્યવહારને તણ હેતા નથી જ્ઞાનને સર્વોત્કૃષ્ટ
માનીને સ્વીકારે છે પણ ક્રિયાનો અનાદર કરતા નથી, ઉત્સ-
ર્જન આદરે છે પણ અપવાદને ભૂલી જતા નથી ભાવમા
તત્પર રહે છે પણ દ્રવ્યનું નિમિત્તપણુ યાદ રાખે છે, એવી
રીતે સાધેશ્વરે અહર્નિશ વર્તન કરે છે

નિશ્ચયમા જ હીન થયેલા મહાત્માઓને જે ક્રિયાઓ
અતિ પ્રયોજનવાહી નથી, તેજ ક્રિયાઓ વ્યવહારમા રહેવાને
જ્ઞાતિ ગુણકારી છે ખાચમા અને છઠ્ઠા ગુણકાણે વ્યવહારની
મુખ્યતા છે અને નિશ્ચયની ગોણતા છે, જ્યારે અપ્રમત્ત
આદિ સાતમા ગુણસ્થાનકથી નિશ્ચયની મુખ્યતા છે

વ્યવહારનયને જાણ્યા કે આદર્શ વિના નિશ્ચયનય
આદરવાની ધંધા કરવી એ અગ્રપયોગી છે શુદ્ધ વ્યવહારમા

પ્રવીણતા પ્રાપ્ત કર્યા વિના સાચા નિશ્ચયની કશી પણ પ્રાપ્તિ થતી નથી

હ મેશ્યાં અસદારભમા રહેવાઓને વ્યવહાર ક્રિયા ખૂબજ હપયોગી છે. વૃત્તિઓમા રહેલી સ્પૃહ મલિનતાઓને ઉત્તમ વ્યવહારવાળા દાન, તપ, જપ, વહન, પૂજન, વ્યા, પ્રતિક્રમણ વ્યાદિ ક્રિયાઓથી દૂર કરી શકાય છે, જ્યારે મનમા રહેલી સૂક્ષ્મ મલિનતાને (વેવેક દષ્ટિવાળા વિચારથી વિશુદ્ધ કરી શકાય છે

ક્રિયા માર્ગમા પ્રવેશ કરનાર મનુષ્યને પોતાના મન, વચન અને કાયાને મત, તપ, જપ વ્યાદિ યમ, નિયમોમા અહર્નિશ પ્રવર્તવવા પડે છે અને જ્ઞાન માર્ગમા પ્રવેશ કરનાર મનુષ્યને ક્રિયા માર્ગમા દહના થયા પછી અહોનિશ આદ્યોપયોગમા તરફર રહેવું પડે છે

જે જ્ઞાનિમા જે ઘટે નહિ તે જીવ કરે તે તે જ્ઞાનિમાનો રહેજે ત્યાગ થાય છે

સિદ્ધાંતમા જ્યા નિશ્ચયધર્મનું વર્ણન છે, ત્યા નિશ્ચય-ધર્મનો આહર કરવા માટે છે પણ વ્યવહાર ધર્મના ખડન માટે નથી, તેમ વ્યવહાર ધર્મનું વર્ણન છે ત્યા વ્યવહાર ધર્મના આહર માટે છે પણ નિશ્ચય ધર્મના ખડન માટે નથી વ્યવહાર અને નિશ્ચયની ગોણતા-મુખ્યતા પ્રત્યેક જીવના અધિકાર પ્રમાણે બણવી શાપેક્ષ બુદ્ધિએ સર્વ સત્ય છે

વ્યવહાર અને નિશ્ચય એ બંને નયોને ગોણુ-મુખ્ય રાખી પ્રવૃત્તિ કરતા વસ્તુને યથાર્થ બોધ થાય છે જે વખતે વ્યવહારની મુખ્યતા હોય, તે વખતે નિશ્ચયની ગોણુતા હોય અને જે વખતે નિશ્ચયની મુખ્યતા હોય તે વખતે વ્યવહારની ગોણુતા હોય આમ બંને નયદષ્ટિઓમા જ્યારે જેની જરૂરીયાત હોય ત્યારે તેનો ઉપયોગ બીજી દષ્ટિનો તિરસ્કાર ન કરતા સમભાવની દષ્ટિએ કરવામા આવે તો વસ્તુ તત્વને યથાર્થ અનુભવ થાય છે

સમ્યગ્જ્ઞાનવાળા, ક્રિયાને વિષે તત્પર, ઉપશમવાળા જ્ઞાનાદિ ગુણોવડે ભાવિતાત્મા, અને જેઓ જિતેન્દ્રિય છે તેઓ ધેતે સસાર સમુદ્રથી તરેલા છે અને તેઓ બીજાને પણ તારવાને સમર્થ બને છે

ક્રિયા રહિત એકલુ જ્ઞાન અનર્થક-મોક્ષરૂપ ક્ષણ સાધવાને અસમર્થ છે માર્ગને ભણુનાર પણ ગમન ક્રિયા કર્યા સિવાય ઇન્દ્રિય નગરે પહોંચી શકતો નથી

જેમ હીવો ધેતે સ્વપ્રકાશરૂપ છે, તો પણ તેલ પૂરવા વિગેરે ક્રિયાની અપેક્ષા રાખે છે, તેમ પૂર્ણજ્ઞાની પણ અવ મરે સ્વભાવરૂપ કાર્યને અનુકૂલ ક્રિયાની અપેક્ષા રાખે છે,

‘આ ક્રિયા તો બાહ્ય ભાવ છે,’ એ રીતે બાહ્ય ક્રિયાના ભાવને આગળ કરીને જેઓ વ્યવહારથી ક્રિયાના નિષેધ કરે છે, તેઓ મુખ્યમા કોણીઓ નાખ્યા સિવાય વૃત્તિને ધ્રુષ્ટે છે

‘અધિક શુષ્કવતોનુ બહુમાન, પાપની જુગુષ્ઠા, અતિ ચારની આલોચના, મનમા લાગેલા દેવની ગર્હા, દેવ ગુરૂની ભક્તિ અને ઉત્તરગુણની યજ્ઞ તથા લીધેલા નિયમોને હંમેશા સભારવા, આ બધા કારણો વડે શુભ ક્રિયા અત્યંત શુષ્ક કરનારી છે, તેનાથી ઉત્પન્ન થયેલા ભાવનો નાશ થતો નથી અને નહિ ઉત્પન્ન થયેલા ભાવને પણ શુભ ક્રિયા ઉત્પન્ન કરે છે

સામૈપશ્યમિક ભવે વર્જતા તપ, સયમ અનુરૂપ ને ક્રિયા કરાય છે, તે ક્રિયાવડે શુભ ભાવથી પડી ગયેલાને પણ તે ભાવની દરીથી વૃદ્ધિ થાય છે તે હેતુથી શુભનો વૃદ્ધિ કરવા માટે અથવા શુષ્કથી પડી ન જવાય તે માટે ક્રિયા કરવી જરૂરી છે એક સયમ સ્થાન તો માત્ર કેવલજ્ઞાનીને જ સ્થિર રહે છે

ભવ્ય છવ વચનાનુષ્ઠાનથી નિર્વિકરપ સમાધિરૂપ અસ ગ ક્રિયાની યોગ્યતાને પ્રાપ્ત થાય છે અને તે અસ ગ, ક્રિયા આ જ્ઞાન અને ક્રિયાની અલેખ ભૂમિકા છે કારણ કે અસ ગ ભાવરૂપ ક્રિયા શુભ ઉપયોગ અને શુદ્ધ ચીરોત્થાસની સાથે તન્મયતા ધારણ કરે છે વળી તે સ્વાભાવિક આનંદરૂપ અમૃતરસથી બીજાયેલી છે

પોતાના શુદ્ધ આત્માને મૂઢીને કોઈ સ્થળે, કોઈકાળે કે કોઈપણ પ્રકારે શુદ્ધ નિશ્ચય નય બીજાનો સ્પર્શ કરવો નથી, છતાં વ્યવહારનુ આલબન લાજ નિશ્ચયમા પડેાથે છે

આમ વ્યવહારના આલબનને લઈ નિશ્ચય વર્તતો હોવાથી જ તે શુભ આત્મ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કરે છે માટે વ્યવહાર, એ નિશ્ચયને માટે પરમ ઉપકારી છે

જેન શાસનરૂપી રથને નિશ્ચય નય અને વ્યવહાર નમ એમ બે ચક્રો છે જેઓ એ બે ચક્રોમાથી એક પછી ચક્રનો ઈન્કાર કરનારા અગર એકમા જ રાચનારા પણ ઉભયનો યથાસ્થિત સ્વીકાર અને અમલ નહિ કરનારાઓ રથને ભાગી નાખવાનું કામ કરનારા છે.

બે પાખ વિના જેમ પક્ષો ઉડી શકતું નથી અને બે હાથ વિના જેમ તાલી પાડી શકાતી નથી અને બે નેત્રો વિના જેમ વસ્તુનું અવલોકન બરાબર થતું નથી તેમ બે નય વિના દ્રવ્યોનું અવલોકન યથાર્થ થતું નથી કેટલાક જીવો વ્યવહારનય વિના કેવળ નિશ્ચયનયથી નાશ પામ્યા છે જ્યારે કેટલાક જીવો નિશ્ચયનય વિના એકલા વ્યવહારનયથી પણ સર્વ કર્મરહિત બની શક્યા નથી, એમ તીર્થંકર દેવોએ કહ્યું છે વ્યવહાર અને નિશ્ચય બન્ને સાથે મળીને જ કાર્ય સાધક બને છે એ તાત્પર્ય

કેવળજ્ઞાની ભગવતો પણ સર્વસંવર રૂપ ક્રિયાને પામ્યા વગર પરમપદ સ્વરૂપ મોક્ષને પામી શક્યા નથી, તો પછી બીજાની તો શી વાત ? મતલબ કે સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્ ક્રિયા એમ ઉભયથી મોક્ષ છે, પણ બેક્રમાથી એકના અભાવમા મોક્ષ નથી

અહીં મોક્ષમાર્ગમાં જ્ઞાનથી આત્મ સ્વરૂપનું જ્ઞાન લેવાનું છે અને ક્રિયાથી હિસાદિઅશુભક્રિયાઓથી નિવારણ કરનારી ક્રિયાઓ સમજવાની છે મોક્ષમાર્ગમાં આત્મજ્ઞાન-શૂંય જ્ઞાન, સમજ જગતનું થાય તો પણ તેની કાંઈ જ કિંમત નથી, તેમ જ્ઞાન, અધ્યાત્મ આદિના નામે અહિંસાદિ શુભ ભાવોને ઉત્તેજન આપનારી શુભ ક્રિયાઓનો નિષેધ જેમાં ન હોય તેજ સાચો મોક્ષ માર્ગ છે

શુભ ક્રિયા પૂર્વકનું શુદ્ધજ્ઞાન અને શુદ્ધજ્ઞાન પૂર્વકની શુભક્રિયાઓ મોક્ષમાર્ગ છે આત્માર્થી જીવોએ તે બંનેનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજીને તે બંનેમાંથી એકની પણ ઉપેક્ષા કર્યા વિના યથાશક્ય આરાધક જીવન ગાળવા પ્રયાસ કરવો જોઈએ.

સમાધિયોગ ઉપર ચઢવાને ઇચ્છતો સાધક બાહ્ય ક્રિયાને પણ સેવે છે અને એ જાવસાધક પ્રીતિ, ભક્તિ અને વચનરૂપ શુભ સંકલ્પમય ક્રિયા વડે અશુભ સંકલ્પને દૂર કરતો આરાધક થાય છે યોગરૂપ ગિરિ સિખર ઉપર ચઢેલો પુરૂષ અતર્ગતક્રિયાવાળો ઉપશમવીજ શુદ્ધ થાય છે

જેની દષ્ટિ કંઠજાળી વૃષ્ટિ જેવી છે અને જેની વાણી ઉપશમરૂપ અમૃતનો છટકાવ કરનારી છે એવા શુદ્ધજ્ઞાન અને ક્રિયામાં મગ્ન થયેલા યોગિને નમસ્કાર હો.

પરિશિષ્ટ પહેલું.

મહાવ્રત અને તેની ભાવનાઓ.

“ધર્મ સાધના” નામનું આ પુસ્તક મુખ્ય રીતે યોગ શાસ્ત્ર ધન્યના આધારે ગૃહસ્થ ધર્મીઓને ઉદ્દેશીને તૈયાર થયેલું હોવાથી તેમને જરૂરી માર્ગાનુમારિતાના ગુણોનું, અભ્યુદયોનું, તથા શ્રાવકની દીનચર્યા આદિનું વર્ણન એમાં કરવામાં આવ્યું છે પરંતુ યોગશાસ્ત્ર ધન્યની શરૂઆતમાં કરવામાં આવેલ મંગલાચરણનું રહસ્ય, યોગનો મહિમા, મુનિઓની આચાર શુદ્ધિમાં અનન્ય કારણભૂત મહાવ્રતો તથા મહાવ્રતોની ભાવનાઓનું, મહાવ્રતોના અધિકારીઓનું વર્ણન કે જે પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં હાખલ થયું નથી તેથી તેને સંક્ષેપમાં અહીં જોડ્યું છે, જેથી યોગશાસ્ત્રના પ્રથમ વિભાગ સ્વરૂપ શરૂઆતના આરંભકાદ્યનો સંક્ષિપ્ત ભાવાર્થ પણ અહીં અખંડિત બનશે.

(યોગશાસ્ત્ર શરૂઆતના શ્લોક ૧ થી ૩૪ સુધીના ભાવાર્થ)

મંગલાચરણ ઘણી મહેનતે દૂર કરી શકાય એવા શાકદ્રેષ આદિ શત્રુઓના સમૂહનું નિવારણ કરનાર, અહંત, યોગીઓના સ્વામી અને જગતના જીવોનું રક્ષણ કરનાર મહાવીર દેવને નમસ્કાર !

ભગવાનની સમદષ્ટિ દશ કરવાની બુદ્ધિથી પગને સ્પર્શ કરનાર પૂર્વ જન્મના કૌશિકગોત્રી સર્પના ઉપર અને

નમન કરવાની બુદ્ધિથી પગનો સ્પર્શ કરનાર ઇન્દ્રના ઉપર
જે મહાશયનુ મન સરણુ જ હતુ તે શ્રીમન મહાવીરદેવને
નમસ્કાર !

મહાવીર દેવની કૃષ્ણા અપરાધ કરવાવાળા લોકો
ઉપર પણ ક્રુણાથી નમ્ર અને અશ્રુથી આર્દ્ર એવા શ્રી
વીર પરમાત્માના નેત્રોનું કલ્યાણુ યાચ્યો !

આ શ્લોકમા સુદર રૂપક આપી પૂ આચાર્યશ્રીએ
જગવાનના આત્મામા રહેલ અનંત કૃષ્ણાનું દર્શન કરાવ્યુ
■ જગવાનની અંદર રહેલ અનંત કૃષ્ણાનું દર્શન આપણા
આત્મામા થનુ એજ પરમાત્માનું સાચુ દર્શન છે પરમાત્માની
સાથે સબધ બાધવા માટેની એ ચોખ્ખી ભૂમિકા છે પરમા-
ત્માની સાચી પિછાણુ થવાની એ શરૂઆત છે.

જગવાન મહાવીરના જીવનની જે બાબતુઓ છે એક
કઠોર અને ખીજી કૌમળ. આતર બાહ્ય વિવિધ સુરકેલીઓનો
સામનો કરતી વખતે જગવાને પોતાના જીવનમા ઘણી જ
ધીરતા, વીરતા અને ગભીરતા બનાવી છે અને એથી જ
જગવાનનું મહાવીર નામ એ શુષ્ક નિષ્પન્ન મહાવીર તરીકે
પ્રસિદ્ધિમા આવ્યુ છે, મન, તપ, ધ્યાન, ઉપસર્ગ અને પરિ-
ષદ સહવાની અને તે વખતે અડગ રહેવાની દૃષ્ટિએ તેમનું
જીવન ઘણુ કઠોર હતુ પરંતુ જગવાનના જીવનમા કઠોર વત,

અને તપ જ હતા એતો ભગવાનના જીવનની એક બાજુ હતી, એમની સામે એમની બીજી બાજુ પણ છે અને તે મુખ્ય બાજત છે, કઠોર તપ, મતમા અટોલ રહેવાનું સામાર્થ્ય પ્રગટ થવામા પણ તેમની તે બીજી બાજુ જ કારણમૂલ હતી ભગવાનમા જ એવું અપૂર્વ સામાર્થ્ય પ્રગટ્યુ તેમા મુખ્ય તત્ત્વ એ હતું કે ભગવાનના આત્મામા કર્ણના તત્ત્વ સૌથી અધિક હતું ભગવાનના જીવનમા કર્ણના એવી અપાર હતી કે તેની સરખામણીમા ઉભી થકે એવો કોઈ પદાર્થ આથરાયર વિશ્વમા મહાશાની પુરોવાને પણ ગોલ્યો જડનો નથી અને તેથી “જગત્રયાધાર કૃપારત્તર” ‘હે પ્રભુ ! તમે ત્રણ જગતના આધાર છો અને કર્ણના અવતાર છો’ ‘સ્વયં-જૂરમણુ સાગર કરતા પણ આપની કૃપા અધિક છે’ એવી રીતે ભગવાનને સ્તવીને અટકી ગયા છે

ભગવાન સૌથી શ્રેષ્ઠ ગણાય છે તેમા ઘણા કારણો હોવા છતાં તેઓ કર્ણના મહાસાગર છે એ કારણ મુખ્ય છે ત્રણ ત્રણ ભવ સુધી ભગવાન સતત રીતે કર્ણનો વરસાદ વરસાવે છે અને તેથી જ ભગવાનના એ ભવો પણ ગણના તુલ્ય બન્યા છે સિદ્ધત્વની સાધના એક ભવમા પણ થઈ શકે છે, જ્યારે અરિહતપણની સાધના માટે ઓછામા ઓછા ત્રણ ભવ જોઈએ આમા સિદ્ધત્વ કરતાં ભવ વધારે છે, છતાં એ વસ્તુ પ્રથસા પાત્ર બને છે તેનું કારણ એ છે કે એ ત્રણ ભવોમા ભગવાન કેવળ કર્ણનો જ વરસાદ વરસાવે છે અને

તેથી જ જગતના અનેક ભવ્યજીવો ભવથી નિસ્તારને પામે
 એવી પરિસ્થિતિ જગતમા મર્જાતી જાય છે એથી એ ભવો
 ભવસ્વરૂપ હોવા છતાં અનેકના ભવોએ-મા કારણ બને
 જે જગતમા આવું કરૂં તત્ત્વ ન હોત તો કેાઈ પણ જીવને
 મોક્ષની સાથે સંબંધ થઈ શકત નહીં. જેમ ઘાતી ઈર્મો
 ખખ્યા પછી અવશેષ અઘાતી ઈર્મો જગતને આગીવાંદ રૂપ
 બને છે, તેમ પરાધર્મી પ્રધાન બન્યા પછીના તીર્થ-દરના
 ભવો પણ સ્વભાવ જગતને પરમ આગીવાંદ રૂપ જ બને છે.

વરખોધિની પાત્તિ પછી ભગવાનના આત્મામા આ કરૂં
 તત્ત્વ એટલું બધું વિકસી જાય છે કે તે તેની પરાક્રાપ્તિએ
 પહોંચી જાય છે તેમની તમામ પ્રવૃત્તિઓ કરૂં પ્રધાન
 હોય છે હોદાના ચિત્તમા ચમત્કાર ઉત્પન્ન કરે તેવી યોગની
 મહાન વિભૂતિઓ-અતિશયોની પરપરાઓ એમની સામે
 ખડી થાય છે, તેમા મુખ્ય કારણ તરીકે એમના
 આત્મામા જગતના તમામ જીવો પ્રત્યે ઉત્પન્ન થયેલ અનંત
 કરૂં તત્ત્વ જ છે સૂર્ય જેમ સોને સરખો પ્રકાશ આપે છે,
 પરંતુ કેાઈ માણસ પોતાનો દરવાજો બંધ કરી મૂકે તો તેને
 પ્રકાશ મળતો અટકો જાય છે, પણ તેમા સૂર્યની ખામી કે
 કૃપણતા નથી, પણ તેની સામે આડ મૂકનાર જીવની વિપરીત
 ચેષ્ટા કારણભૂત છે તેમ ભગવાનની કરૂં પણ સર્વ જીવો
 પ્રત્યે સમાન હોવા છતાં તે કરૂં માનવા કે જીવવા જે
 તેમાર નથી તે ભગવાનની કરૂં માનવા પાત્ર બનતો નથી
 તીર્થ કર જેવી જિદ્દિ સિદ્ધિ બીજા જીવો પ્રાપ્ત કરી શકના

નથી એનો અર્થ પણ એજ છે કે તીર્થંકર જેવી કંઈ પણ
 ખીજા આત્મામાં પ્રગટી શકતી નથી જેનામાં સૌથી અધિક
 સૌથી વિશાળ અને સર્વ જીવ વિષયક સહજ કંઈ પણ પ્રગટે,
 તેનામાં સૌથી અધિક તારવાણુ સામર્થ્ય પ્રગટે એવો નિયમ
 છે, ભગવાનમાં સૌથી અધિક કંઈ પણ હવી માટે ભગવાન
 સૌથી વધારે તારક અને સૌથી વધારે પૂજ્ય બની શક્યા છે
 મોતીની મુદરતાના મુવમાં કોમળપાણી કારણમુત હોય છે
 તેમ ભગવાન મહાવીરમાં પણ જે પરમસુદરતા હતી તેના મૂલમાં
 સર્વ જીવ વિષય કોમળતારૂપી કંઈ પણ કારણમુત હતી જેમ
 પાણી વિનાનું મોતી નિસ્તેજ અને કિમત વિનાનું છે, તેમ
 કંઈ પણ વિનાના શુદ્ધ પણ નિસ્તેજ અને અકિંચિત્કર છે
 ભગવાન મહાવીર સમગ્ર જગત પ્રત્યે આત્મિક કોમળ હતા
 અને એથીજ ઘેર અપરાધી ઉપર પણ ભગવાન કંઈ પણ
 વધાવી શક્યા હતા માત્ર ચિત્તના દોષો અને ચિત્તની અશુભ
 પ્રતિભા પ્રત્યે જ ભગવાન કઠોર હતા કે જે કઠોરતા તો
 પ્રત્યેક મુમુક્ષુઓને મહાન બનાવનાર છે આ રીતે ભગવાન
 મહાવીરના જીવનની બંને બાજુઓનો સ્થિરચિત્ત અભ્યાસ
 જરૂરી છે અને એમના આત્મિક જીવનમાં રહેલા કંઈ પણ
 તત્વને શોધીને તેને આત્મસાત બનાવવું એજ ભગવાન
 મહાવીરની વાસ્તવિક ભક્તિ છે ભગવાન મહાવીર કેવળ
 કંઈ પણ મૂર્તિ હતા એવું જ્યારે દુનિયાને ભગવાનનું સાચું
 દર્શન થશે ત્યારે ભગવાન મહાવીર તમામ વિવેકી પુરુષોના
 હૈયાના હાર બન્યા વિના નહિ રહે જ્યાં સુધી પરમકૃપાળુ

ભગવાન મહાવીર આપણા હૃદયમાં બિરાજમાન ન થાય ત્યાં સુધી આતર કલેશોની અપાર અને ભયંકર ભગબળમાંથી શી રીતે મુક્ત બની શકાય ? અનંત દુખથી મુક્ત થવા માટે અને આન્તર્યાન્તિની પ્રાપ્તિ માટે તે સિવાય બીજો ઉપાય નથી.

ભગવાન મહાવીરનું કરુણાત્મક બહાર દાવવાની સર્વકાળ કરતાં આજના વિષમકાળમાં વધુ જરૂર છે, કારણ કે એમાં જ સમગ્ર જગતનું પરમહિન સમાયેલું છે.

યોગશાસ્ત્ર બનાવવાનો આધાર એવા શ્લોકમાં આચાર્યશ્રી જણાવે છે કે સિદ્ધાંત રૂપ સમુદ્રમાંથી કેટલોક ભાગ લઇને, કેટલોક ભાગ સદ્ગુરુની પરપરાથી મેળવીને અને કેટલોક ભાગ મને પોતાને જે અનુભવ થયો છે તે, એમ ત્રણ આધાર મેળવીને આ યોગશાસ્ત્ર બનાવુ છું. કોઇપણ વસ્તુને પ્રામાણિક બનાવવા માટે તેના કહેનારા તેને સ્વીકારનારા અને તે વસ્તુનું નિરવર સ્વરૂપ આ ત્રણની શુદ્ધિ બતાવવી પડે છે. આ શાસ્ત્રને કહેનારા અવિચ્છિન્ન પરપરા પ્રાપ્ત મહાજ્ઞાની, અનુભવી અને યોગી મહાપુરુષ છે, તેને સ્વીકારનાર પરમાર્હવ કુમારપાલ જેવા વિવેકી સત્પુરુષો છે, અને તેમાં બતાવેલ યોગનોમાર્ગ હેતુ સ્વરૂપ અને અનુબધ્ધ એમ ત્રણ પ્રકારે શુદ્ધ છે. આગમ, સદ્ગુરુઓની પરપરા અને આચાર્યશ્રીનો સ્વાનુભવ, એમ ત્રણ રીતે આ ગ્રન્થ કસોટીમાંથી પસાર થયેલો છે તેથી આ ગ્રન્થ સમજાનોને માનનીય. ■

યોગમહિમા દુનિયાની સર્વપ્રકારની વિપત્તિઓરૂપી
 વેલડીઓના સમુદ્રને કાપવા માટે યોગ એક વીક્ષુ ધારવાળા
 કુહાડા મરજો છે તથા જડીબુટ્ટી, મત્ર કે તત્ર વિના મોક્ષ
 લક્ષ્મીને વશ કરનાર વચીકરણ છે જેમ પ્રચંડ પવનથી
 ઘણી ઘાટી પણ વાદળાની ઘટા વિખરાઈ જાય છે, તેમ
 યોગના પ્રભાવથી ગમે તેટલા મોટા પાપ પણ નાશ પામે
 છે ઘણા વખતથી એકઠા થયેલા લોકડાઓને પ્રબલ અગ્નિ
 જેમ એક ક્ષણવારમાં બાળીને ભસ્મ કરી નાખે છે, તેમ
 ઘણા કાળથી ભેગા થયેલા પાપોને પણ યોગ બાળી નાખે
 છે યોગના પ્રભાવથી યોગીનો કદ વિગેરે શારીરિક મળ
 અને શરીરનો સ્પર્શ વિગેરે દિવ્ય ઔષધિરૂપ બની જાય છે
 તેને અણ્ણિમા લણ્ણિમા વિગેરે સિધ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે બધી
 ઇન્દ્રિયોના વિવેચનુ જ્ઞાન તે ગમે તે ઇન્દ્રિય દ્વારા પ્રાપ્ત
 કરી શકે છે પૃથ્વી, પાણી, આગચ વગેરે સ્થળે તે ગમે
 તેમ ગતિ કરી શકે છે નિઃશ્વર અને અનુશ્વર કરવામાં
 સમર્થ થાય છે, દૂરના કોઈપણ મૂર્તિદ્રવ્યનુ જ્ઞાન કરી શકે
 છે તથા બીજાના મન પ્રત્યક્ષ દેખી શકે છે આ બધી
 સિધ્ધિઓ યોગરૂપી કટપટ્કના વિકસ્વર થયેલા પુષ્પોની
 શોભા છે યોગનું ખરેખર ફલતો મોક્ષની પ્રાપ્તિજ છે

યોગનુ માહાત્મ્ય કેવુ અદ્ભુત છે ! ભરતશેત્રનો સ્વામી
 ભરત ચક્રવર્તી વિશાળ સામ્રાજ્ય વહન કરતો હોવા છતા
 આરીસા બુવનમાં યોગના માહાત્મ્યથી કેવળજ્ઞાન પામ્યો !
 પહેલાં કોઈપણ જન્મમાં ધર્મ નહિ પામેલા છતા યોગના

પ્રભાવની પરમાનંદથી સમૃદ્ધિવાન મરૂદેવી માતા પરમપદ (મોક્ષપદ) પામ્યાં, પ્રાદાણુ, સ્ત્રી, બાળક અને ગાયની હત્યા જેવા મહાપાપ કરનારા તથા તરકમા જવાને તૈયાર થયેલા હુટારૂ હંદપ્રદારી આદિનુ રક્ષણ કરનાર યોગજ છે તથા તરતમાજ જેણે સ્ત્રી હત્યા કરી છે તેવા દુરતમા ચિવાતી પુત્રને પણ યોગેજ બચાવ્યો, તેવા યોગી સૃષ્ટિ કોણુ ન કરે ? હવે આચાર્યશ્રો જન્મતના છવોને જાગૃત કરવાને અર્થે દ્વરમાવે છે કે યોગ એવા અદારોરૂપ શુદ્ધાકા (કાન વિધવાની સ્ત્રી) વડે જે માણસના કાન વિધાયેલા નથી અર્થાત્ યોગ સબધી ઉપદેશ, વાર્તા, સવાક, કે ચર્ચા કંઈપણ શ્રવણ કરવામા આવ્યું નથી, તે નરપશુનો જન્મ નિરર્થક છે જન્મ થવા છતાં જન્મ ન થવા બરાબર છે તેવા બ્યર્થ જન્મેલ નરપશુનો જન્મજ મા થજો. એ પ્રમાણે કઠોર શબ્દો કહીને પણ માનવોને જાગૃત કરવાનુ આચાર્યશ્રોનુ કથન એ આ હુનિયાના પામર છવો ઉપર આતિરિક્ત કરૂણારસને સૂચવી આપે છે. તેઓશ્રીના આ શબ્દો ઘોર નિદ્રામા પડેલા હુનિયાના છવોને જાગૃત કરવાને એક મહાન વાણીજ તુલ્ય છે.

યોગનું સ્વરૂપ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ આ ચારે વર્ગોમા મોક્ષ ઉત્તમ છે. એ મોક્ષનું કારણ યોગ છે જ્ઞાન, શ્રદ્ધા અને આસ્તિરૂપી સ્તવચ એ યોગનુ સ્વરૂપ છે.

જ્ઞાનયોગ. જેવી રીતે છવાડિ તત્ત્વોનુ , સ્વરૂપ છે, તેવી જ રીતે સંક્ષેપથી કે વિસ્તારથી બોધ થવો તેને વિદ્વાન પુરુષો સમ્યક્ જ્ઞાન કહે છે.

દર્શનયોગ. શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનના કહેલા તત્વોને વિષે રૂચિ થવી તેને સમ્યક્ શ્રદ્ધાવાન કહે છે આ શ્રદ્ધા સ્વાભાવિક રીતે યા ગુરુના ઉપદેશથી થાય છે

ચારિત્ર યોગ. સર્વ પાપવાળી મન, વચન, કાયાની પ્રવૃત્તિઓનો ત્યાગ કરવો તેને ચારિત્ર કહેવામાં આવે છે. અહિંસાદિ પાંચ મહાવ્રતોના ભેદ અનુસાર તેના પાંચ પ્રકાર છે અહિંસા, સત્ય, અયોર્ય, પ્રદાયર્ય અને અપરિશ્કલ એક એક મહાવ્રતની પાંચ પાંચ ભાવનાઓ છે એ ભાવનાઓ વડે ભાવિક કરેલા મહાવ્રતો પરમ મુક્તિને માટે થાય છે

અહિંસા વ્રત. પ્રમાદના કારણથી ત્રસ જીવોનું અને સ્થાવર જીવોનું જીવિનબચ નાશ ન કરવું તેનું નામ અહિંસા નામનું પ્રથમ મહાવ્રત છે.

સત્ય વ્રત. બીજાને ત્રિય લાગે તેવું હિતકારી અને સત્ય વચન બોલવું તે સત્ય નામનું બીજું મહાવ્રત છે જે વચન સત્ય હોવા છતાં અપ્રિય અહિંનકાર હોય તે સત્ય નથી

અસ્તેય વ્રત. માલિકે આપ્યું ન હોય ત્યાં મુઘો તેનું કાઈ ન લેવું, એ અસ્તેય અથવા અયોર્ય નામનું ત્રીજું મહાવ્રત છે ધનાદિ પદાર્થો એ મનુષ્યના બાહ્ય પ્રાણુ જેવા છે, તે ધનાદિ હરણ કરવાથી તેના પ્રાણુ જ હરી લીધા એમ કહી શકાય

અદ્વયર્થ મત. દિવ્ય કે સ્મૃત શરીરો સાથે મન, વાણી, કાયાથી, તેમજ કર્મ, કરાવણુ કે અનુમતિ આપવી એમ અદાર પ્રકારથી કામ જોગનો ત્યાગ કરવો તેનું નામ અદ્વયર્થ નામનું ચોટુ મહાવત છે.

અપરિશ્વદ મત. સર્વ પદાર્થોમા આસક્તિનો ત્યાગ તેનું નામ અપરિશ્વદ છે કારણ કે પદાર્થોનો ત્યાગ કર્યો હોય પણ તે આસક્તિનો ત્યાગ ન કર્યો હોય તો વસ્તુ પાસે ન હોય તો પણ મનમા અનેક વિકરણો ઉત્પન્ન થાય છે.

અહિમાદિ મતની પાચ પાચ ભાવનાઓ. મનોગુપ્તિ, એપણા સમિતિ, આહન સમિતિ, ઈર્ષ્યા સમિતિ અને અન પાન જોધને મંડલુ કરવું આ પાચ ભાવનાઓ વડે બુદ્ધિમાન મનુષ્યોએ અહિસા મતને ભાવિત કરવું.

હાસ્ય, લોભ, ક્રોધ અને દોષનો ત્યાગ કરવા વડે, અને નિરતર વિચાર પૂર્વક જોડવા વડે સત્ય જનને ભાવિત કરવું

બરાબર વિચાર કરીને અવશ્યકની યાચના કરવી, ઘારવાર અવશ્યકની યાચના કરવી, આટલોજ અવશ્યક વાપરી જીમ નિયંત્ર કરી તેટલો અવશ્યક રાખવો, સ્વધર્મોમા પામેથી અવશ્યકની યાચના કરવી અને અન્નપાન આસન વિગેરે શુદ્ધની આજ્ઞા મેળવીને વાપરવા એ પાચ અસ્તેય મતની ભાવનાઓ છે.

સ્રી, નયુસકે અને જનાવરોવાળા ઘર, આમન તથા તેઓ જ્યાં વસતા હોય તે મકાનની ભીતના આતરે રહેવાનો ત્યાગ કરવા વડે કરીને, રાગ પેદા થાય તેવી રીતે સ્રીની કથાઓનો ત્યાગ કરવા વડે કરીને, પૂર્વ અવસ્થામાં અનુભવેલા વિષયોની સ્મૃતિ ન કરવા વડે કરીને, સ્રીઓના મનોહર અંગો રસપૂર્વક ન જોવા તથા પોતાના શરીરની ટાપટીપ ન કરવા વડે કરીને, તેમજ રસવાળા અને પ્રમાણથી અધિક આહારનો ત્યાગ કરવા વડે કરીને બ્રહ્મચર્ય મતને ભાવિત કરવું

સ્પર્શ, રસ, ગંધ, રૂપ અને શબ્દ આ પાંચ ઇન્દ્રિયોના મનોહર વિષયોને વિષે ગાઢ આસક્તિનો ત્યાગ કરવો અને તેજ પાંચ ઇન્દ્રિયોના અમનોરસ-મનને ન ગમે તેવા વિષયોને વિષે સર્વથા દેખનો ત્યાગ કરવો તે આકિચન્ય યાને અપરિશ્કૃત મતની પાંચ ભાવનાઓ કહેલી છે

બીજી બ્યાખ્યા પ્રમાણે, પાંચ સમિતિઓ અને ત્રણ શુષ્તિઓથી પવિત્ર બનેલા ચારિત્રને તીર્થંકર ભગવતો સમ્યક્ ચારિત્ર કહે છે વિવેક સુખ સમ્યક્ પ્રવૃત્તિ એ સમિતિ કહેવાય ॥ અને ભુષ્ણિ તથા શ્રદ્ધાપૂર્વક મન, વચન કાયાને ઉન્માર્ગેથી રોકવા તે શુષ્ણિ કહેવાય છે આ પાંચ સમિતિ અને ત્રણ શુષ્ણિ મળીને આઠ બાબતો સાધુના ચારિત્રરૂપી શરીરને ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી, તેનું રક્ષણ

કરતી હોવાથી, તથા તેનું મયોધન-શુભિ કરનાર હોવાથી
સાધુની આઠ માતાઓ કહેવાય છે *

ચારિત્રના અધિકારીના વિષયમાં બે વિભાગો કરવામાં
આવ્યા છે એક સર્વવિરતિ, બીજું દેશવિરતિ. પૂર્વે વર્ણન
કરેલ પાંચ મહાવનો રૂપ મૂલ્યશુદ્ધ અને આઠ પ્રવચન માતા
રૂપ ઉત્તર શુદ્ધને જે પૂર્ણ રીતે પાળી શકે તે સર્વવિરતિ
કહેવાય છે આ સર્વવિરતિ ત્યાગીઓથી જ બની શકે ॥
પરંતુ તે પ્રમાણે જેઓ પૂર્ણ આદર કરવા માટે સર્વથા
સમર્થ નથી તેવા છતાં પણ સાધુધર્મમાં પ્રેમવાળા બની
તે સ્થિતિ મેળવવા માટે અને પોતાની યોગ્યતામાં વધારો
કરવા માટે દેશવિરતિનો આદર કરે ॥ સર્વ વિરતિનો
અમુક અંશે આદર કરવો તેનું નામ દેશ વિરતિ છે તેને
ગૃહસ્થનો ધર્મ અથવા શ્રાવકધર્મ' તરીકે ઓળખા-
વવામાં આવે છે ચારિત્રમાં પ્રીતિ હોવા છતાં અશક્તિના
કારણે તેને સર્વાંશે ન આચરી શકતા ગૃહસ્થો તેને અદ્યપ
અંશે આચરીને પણ કંમે કંમે કર્યાણુના ભાગી બની શકે છે

છે આ પાંચ સમિતિ અને ત્રણ શુષ્કિનું વિરોધ સ્વરૂપ આ પુસ્તકમાં
'શુદ્ધતાવની ઓળખાણ' ૫૪૮ ૬૩-૬૪ માં કહેવાઈ ગયું છે

૧ શ્રાવક ધર્મનું વિરોધ વર્ણન આજ પુસ્તકના પાંચમા
પ્રકરણમાં ૫૪૮ ૨૬૦ થી વિસ્તારથી કરવામાં આવ્યું છે

આ દેશ વિરતિરૂપ ચારિત્ર (શ્રાવક ધર્મરૂપ અણુધર્મીના પાલન) ના મૂલ્યમા પણ 'ન્યાય સ્વપન્ન વિશ્વવ' આદિ નીતિ માર્ગાનુસારીના પાત્રીસ ગુણોના^૧ પાલનની જરૂર છે તે પાત્રીસ ગુણોને જીવનમા ઉતારવાની જેઓ કાળજીવાળા હોય છે તેવા ગૃહસ્થો ગૃહસ્થયોગમાર્ગના અધિકારી બની શકે છે

---

૧ માર્ગાનુસારીના પાત્રીસગુણોનું વિશેષ વર્ણન આ પુસ્તકની શરૂઆતમા આપવામા આવ્યું છે જુઓ પ્રકરણ પહેલું પૃષ્ઠ ૩ થી ૫૨

પરિશિષ્ટ ખીજું.

યોગનાં આઠ અંગો.

યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિ આ યોગના આઠ અંગો છે યોગશાસ્ત્રમાં યોગના આઠ અંગોનો નીચે પ્રમાણે સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે

(૧) યમ અહિસા, સત્ય, અચોર્ય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ આ પાંચ વ્રતોને યમની સજ્ઞા આપવામાં આવી છે આવકતા અભુજનના અધિકારમાં તથા મુનિરાજોના મહાવ્રતના અધિકારમાં આ યમોત્તુ સ્વરૂપ આવી જાય છે આ પુસ્તકમાં તે હકીકત આગળ આવી ગઈ છે

(૨) નિયમ આવકતા વજ્રુ શુષ્કવ્રતો અને ચાર શિક્ષા મનોમાં તથા આવકની દિનચર્યામાં સાધકને ઉપયોગી અનેક નિયમોત્તુ વર્ણન આ પુસ્તકમાં તે તે સ્થળે કરવામાં આવ્યું છે તેની અતર્ગત શોચ, મતોષ, તપ, સ્વાધ્યાય અને ઇશ્વર પ્રણીધાન રૂપ પાંચ નિયમોનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે

(૩) આસન સાધનાને ઉપયોગી આમનોત્તુ વર્ણન આ પુસ્તકમાં 'આત્મ જ્ઞાનના સાધન' નામના પ્રકરણમાં અગાઉ થઈ ગયું છે

(૪) પ્રાણાયામ શ્વાસ પ્રશ્વાસની ગતિનો નિરોધ કરવો તેનું નામ પ્રાણાયામ છે. યોગશાસ્ત્રના પાચમા પ્રકાશમા તે હકીકત વિસ્તારથી બતાવવામા આવી છે છતાં મુક્તિના સાધનરૂપ ધ્યાનમા પ્રાણાયામને આચાર્યશ્રી એકાતે ઉપ યોગી માનતા નથી પ્રાણાયામથી મન સ્વાસ્થ્ય પ્રાપ્ત થવાને બદલે ઉવરો કલેશ થાય છે પોતાના અનુભવથી લખેલા બારમા પ્રકાશમા તેઓશ્રી ફરમાવે છે કે 'રેચક પૂરક તથા કુબક કરવાના અભ્યાસક્રમ વિના પણ અમનસ્કતા પ્રાપ્ત થતા પ્રયત્ન વિના પ્રાણ પોતાની મેળે જ કાળુમા આવી જાય છે એકવાર આત્માએ બકિરાત્મકતાનો ત્યાગ કરી અતરાત્મરૂપ બની પરમાત્મા સાથે તન્મયતા કરી એટલે પ્રાણાયામાદિ ઠાઇ ઉપયોગના નથી ઇન્દ્રિય જાય કરી અમનસ્કતા સિદ્ધિ કરવી ભેદજે એ મિદ્ધ થતા પ્રાણાયામ એની મેળે સિદ્ધ થાય છે શુદ્ધામેથી ઉપદેશ પ્રાપ્ત કરી અધ્યાત્મ જ્ઞાનમા લીન થવાથી યોગ સિદ્ધિ થાય છે સદ્ગુણની ઉપાસના ઉપર ગાઢ ઇચ્છા કરવી તેમની પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત કરવી અને આત્માને પરમ બ્રહ્મમા યોગ દેવો એજ યોગની સિદ્ધિનો પરમ ઉપાય ॥

છતાં પ્રાણાયામના વિષયમા એટલું વિશેષ સમજવાનું કે યોગીઓને નાના પ્રકારની રૂચિ થાય છે અને પોતાની રૂચિ પ્રમાણે યોગનો ઉપાય કરવામા આવે તો ઉત્સાહ રહે, તેથી કેઇ વ્યક્તિને પ્રાણાયામથી પણ કુળ સિદ્ધિ થવી સંભવે છે તથા જે પ્રાણોની ઇન્દ્રિય વૃત્તિનો નિરોધ પ્રાણ

વૃત્તિના નિરોધથી જ થઇ શકે તેમ હોય તેને આ પ્રાણા
યામ નામનું અજ ઉપયોગી છે

ઉપરાંત શારીરિક આરોગ્ય, મૃત્યુજ્ઞાન વિગેરે ઠેકઠીક
અન્ય બાબતો તેનાથી સિદ્ધ માય છે, તેટલા પૂરતું તેનું
પ્રયોગન સ્વોકાસ્વામા આનંદુ છે

(૫) (૬) પ્રત્યાહાર અને ધારણા ઇન્દ્રિયો સહિત
મનને વિષયોમાથી જેથી લઈ, પ્રચાન્ત બુદ્ધિવાળા પુરૂષે
ધર્મધ્યાન કરવા માટે મનને નિશ્ચલ કરવું, તે પ્રત્યાહારનું
લક્ષણ છે એ પ્રમાણે વિષયોમાથી પાછા જેથેલા મનને
પછી નાસિ, દૃઢ્ય, નાનિકાને અમસાગ, ઠપાળ, જુપટી
તાળવું, આખ, મુખ, કાન, અને માથું, એ બધા ધારણાના
સ્થાનોમાથી ઠાઇ એક સ્થાને નિશ્ચલ કરવું તે ધારણા કહે
વાય છે ઉપર બતાવેલ સ્થળોમાથી ઠાઇપણ એક સ્થળે
મનને લાગે વખત સ્થાપન કરનાર પુરૂષના અનુભવમા
યોગમાર્ગની ધણી પ્રતીતિઓ ઉદ્ભવે છે

(૭) ધ્યાન. ધારણા પછી યોગશાસ્ત્રમા ધ્યાનનો અધિકાર
આવે છે ધ્યાન કરવા ઇચ્છનારાએ સૌથી પ્રથમ ધ્યાતા,
ધ્યેય અને ધ્યાનનું કૃણ અને એ ત્રણનું સ્વરૂપ જાણવું
લેઇએ તેથી તેને અહીં સ્મૃ કરીએ છીએ

ધ્યાન કરનારના લક્ષણો. પ્રાણનો નાશ થાય તો
પણ સદાચરણમા અગ્રીસરપણું ન મૂકનાર, બીજાં છવોને

પણ પોતાના આત્માની સમાન જોનાર, પોતાના સ્વરૂપથી પાછો ન પડનાર ટાઢ, તાપ અને વાયુ આદિથી જોડ ન પામનાર અને અજરામર દયાને પ્રાપ્ત કરાવનાર યોગરૂપી અમૃતના રસાધારુ પીવાનો ઈચ્છુક, રાગદ્વેષ આદિથી નહિ દબાયેલ, ડોષ, માન, માયા અને લોભાદિકથી અદુષિત જોવા પોતાના મનને આત્માનહમા રમતુ કરનાર તથા સર્વ કાર્યો કરવા છતાં નિર્લેપ રહેનાર કામભોગથી વિરક્ત, પોતાના શરીર પ્રત્યે પણ નિસ્પૃહ, સ્વેગરૂપ દ્રઢમા મગ્ન થયેલ અને મિન, શત્રુ, સુવર્ણ અને પત્થર, નિકા અને સ્તુતિ વગેરે સર્વ વિષયમા સમભાવ રાખનાર, રાજા હોય કે રક હોય કિન્તુ જેઠતા તુલ્ય કન્યાણનો ઈચ્છુક, મર્વજીવો ઉપર કરુણા કરનાર અને સસારના સુખોથી પરાગમુખ મેરૂપર્વતની જેમ અટોલ, ચંદ્રમાની જેમ આનંદ દાયક અને વાયુની જેમ નિઃસંગ જોવો જુદિમાન ધ્યાતા ધ્યાન ધરવાને લાયક છે

દ્યેયનુ સ્વરૂપ. પિંડસ્થ, પદસ્થ, રૂપસ્થ અને રૂપાતીત, આ ચાર પ્રકારનું ધ્યાનના આલબનરૂપ દ્યેય, શાની પુરૂ પોએ કહેલું છે

પિંડસ્થ દ્યેયમા પાર્થિવી, આગ્નેયી, માટ્ટી, વાદળી અને ત્રત્વજ્ઞ આ પાચ ધારણાઓ કરવાની હોય છે

પાર્થિવી ધારણા. તિર્છાલોક પ્રમાણુ લાખો પહોળો એક ક્ષોર મમુદ્ર ચિતવવો, તે સમુદ્રની અદર ન જુદીપ

પ્રમાણ એક લાખ ચોગ્ગનના વિસ્તારવાળું અને એક હજાર પાખડીઓ વાળું કમલ ચિત્રવવું તે કમળના મધ્યભાગમાં કેસરાઓની અદર દેલીપ્યમાન ખીંગી પ્રભાવાળી અને મેરૂ પર્વત જેટલી પ્રમાણવાળી કલ્પિકા છે એમ ચિત્રવવું તે કલ્પિકા ઉપર એક ઉજ્જવલ સિંહાસન છે, તેના ઉપર બેસી કર્મેણે મૂળથી ઉખેડી નાખવાનો પ્રયત્ન કરતા પોતાને ચિત્રવવો, તે પાર્શ્વથી ધારણા કહેવાય છે

આગ્નેથી ધારણા તથા નાભિની અદર સોળ પાખડીવાળું કમલ ચિત્રવવું, તે કમળની કલ્પિકામાં મહામત્ર (મહં) સ્થાપન કરવો અને તે કમળના દરેક પત્રોમાં અનુક્રમે જ્ઞં કાર આદિ સોળ સ્વરો સ્થાપવા

પછી હૃદયમાં આઠ પાખડીનું કમલ ચિત્રવવું જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મે અનુક્રમે એક એક પાખડીમાં સ્થાપન કરવા અને તે કમળનું મુખ નીચું રાખવું અર્થાત્ સોળ પાખડીવાળા કમળના ઉપર જાણે અપર જુલતું હોય તેમ નીચા મુખે તે કમળ રાખવું પછી રેફ બિન્દુ અને કક્ષાયુક્ત મહામત્રમાં જે (હં) અક્ષર છે તેના રેફમાંથી હળવે હળવે નીકળતી ધૂમકાની શિખા ચિત્રવવી પછી તેમાંથી અગ્નિના કલ્પિયાઓ નીકળતા ચિત્રવવા અને પછી અનેક જ્વાળાઓ નીકળતી ચિત્રવવી તે જ્વાળાઓના સમૂહથી હૃદયની અદર રહેલું (આઠ કર્મેથી બનેલું, આઠ પાખડીવાળું) કમળ જાળવું અને તે મહામત્ર (મહં) ના ધ્યાનથી ઉત્પન્ન થયેલો પ્રજ્વળ અગ્નિ અવશ્ય

તે કર્મવાળા કર્મલને બાળી નાખે છે એમ ચિતવવું . પછી શરીરની બહાર ત્રણ બુધ્ધિવાળો બળનો અગ્નિનો જલ્યો (કુડ) સાથિયાના ચિન્હવાળો અને વહ્નિમીઝ (૨) રકાર સહિત ચિતવવો . પછી શરીરની અંદર મહામત્રના ધ્યાનથી ઉત્પન્ન અગ્નિની જવાબા અને બહારના વહ્નિપુરની જવાબા, એ યથેથી બન્ને વડે કરી દેહ અને આઠ કર્મનું બનેલું કર્મળ તે બન્ને બાળીને તત્કાળ ભસ્મમાત કરી શાન્ત થવું, તેને આગ્નેથી ધારણા કહે છે

વાયવી ધારણા ત્યાર પછી ત્રણ બુવનના વિસ્તારને પૂરી દેતા, પર્વતોને ચલાયમાન કરતા અને સમુદ્રને ક્ષોભ પમાડતા, પ્રચંડ વાયુને ચિતવવો અને પૂર્વે શરીર તથા કર્મલને બાળીને જે રાખ કરવામા આવી છે, તેને આ વાયુ-વડે ઉડાડી નાખી દેહ અવધાસે-પ્રબળ ધારણાએ કરી તે વાયુરને પાછો શાન્ત કરવો, એને માતૃતી નામની ત્રીજી ધારણા કહેવાય ■

વારૂણી ધારણા અમૃત સરખા વગ્સાદને વરસાવનાર, મેઘની માળાઓથી વાદળાઓથી ભરપુર આકાશને ચિતવવું પછી અર્ધચંદ્રાકાર કલાગિદ્ધ સહિત વરૂણ બીજ (૬) ને સ્મરવું, તે વરૂણ બીજથી ઉત્પન્ન થયેલા અમૃત સરખા પાણીથી આકાશને ભરીને પૂર્વે શરીરથી પેદા થયેલ રજ, જે આકાશમા ઉડાડી હતી, તે રજને તે પાણીથી ધોઈ નાખવી પછી વારૂણ મહાકર્મ શાન્ત કરવું, તે વારૂણી ધારણા કહેવાય છે

તત્ત્વજ્ઞ ધારણા. ત્યાર પછી શુભ શુભિવાળા યોગીએ
સાત ધાતુ વિનાના, પૂર્ણચક્રની માફક નિર્મલ કાતિવાળા
અને સર્વજ્ઞ સમાન પોતાના આત્માને ચિતવવો. પદ્મ સિદ્ધા
સન ઉપર આરુઢ થયેલા, સર્વ અતિશયોથી મુથોભિત, સર્વ
કર્મેનો નાશ કરનારા અને કટ્યાણુકારક મહિમાવાળા, પોતાના
શરીરની અંદર રહેલા, નિરાકાર આત્માને ચિતવવો. એ
તત્ત્વજ્ઞ નામની ધારણા બહુવી. આ પિડસ્થ ધ્યાનનો હું મેં ધ્યા
અભ્યાસ કરનાર યોગી મોક્ષ સુખ પામે છે

પિડસ્થ ધ્યેયનુ માહાત્મ્ય આ પ્રમાણે નિરતર
પિડસ્થ ધ્યાનમાં અભ્યાસ કરનાર યોગીને દુષ્ટ વિદ્યા, મત્ર,
મહલ, શકિત વગેરે પ્રાપ્ત થઈ શકતા નથી. શાકિનીઓ,
કુદ્ર યોગણીઓ, પિશાચો અને માસ લક્ષણ કરનારાઓ, તે
યોગીના તેજને સહન નહીં કરી શકતા તત્કાળ જ ત્રાસ પામે
છે તેમજ દુષ્ટ હાથી, સિંહ, શરભ અને સર્પો મારવાની
ઇચ્છાવાળા પણ સ્તબ્ધ થયેલાની માફક દૂર ઉભા રહે છે.
પિડસ્થ ધ્યાનનું આ સામાન્ય ફળ છે. વિશેષ ફલ કર્મક્ષયથી
ઉત્પન્ન થતું મોક્ષ છે.

પદસ્થ ધ્યાન. પવિત્ર પદોનું આલબન લઈને જે
ધ્યાન કરવામાં આવે છે, તેને સિદ્ધાન્તના પારગામી પુરુષોએ
પદસ્થ ધ્યાન કહેલું છે.

માતૃકાનું ધ્યાન. નાભિકંઠ ઉપર સોળ પાખડીવાળું
એક કમળ ચિતવવું તેની પ્રત્યેક પાખડીમાં અનુક્રમે

અ, આ, ઇ, ઈ, ઉ, ઊ, ઋ, ઋ, ૠ, ૠ, ૡ, ૡ, ળ, ળ, ણ, ણ, ં, ં, ઃ, ઃ. એ પ્રમાણે સોળ સ્વરની એણિ ગ્રમણ કરતી ચિન્તવવી.

તથા હૃદયમાં ચોવીસ પાખડીવાળું કમળ ચિતવવું તેમાં વચ્ચે એક ઠણિંકા છે એમ ચિન્તવવું ચોવીસ પાખડીમાં અનુક્રમે ક, છ, ગ, ઘ, ઙ, ચ, છ, જ, ઝ, ઞ, ટ, ઠ, ડ, ઢ, ણ, ત, થ, દ, ઘ, ન, પ, ફ, ર, મ, એ ચોવીસ બ્યજનો ચિન્તવવા અને પચાસમેા મ કાર વચ્ચે ઠણિંકામાં ચિન્તવવો.

તથા મોઢામાં આઠ પાખડીવાળા કમલની કદપના કરવી અને તે મુખકમલની આઠ પાખડીમાં અનુક્રમે ય, ર, લ, વ, શ, પ, સ, હ, આ આઠ વર્ણોની મ્થાપના કરી તેનું ચિન્તવન કરવું.

આ પ્રમાણે આ સ્વર અને બ્યજન સ્વરૂપ માતૃકાનું ચિન્તવન કરતો ધ્યાતા શુભજ્ઞાનનો પારગામી થાય છે તે સંબધી કહ્યું છે કે—અનાદિ નિરુદ્ધ આ જ કાર આદિ વર્ણોનું વિધિપૂર્વક એટલે કે ઉપર બતાવેલ નજી કમળોમાં મોઢવીને એકાગ્રતા પૂર્વક ધ્યાન કરતા થોડા જ વખતમાં ધ્યાન કરવાવાળાને નષ્ટાદિસંબધી અર્થાત્ ગયુ-આબ્યુ, થયુ-થવાનું તથા હવિત અને મરણાદિ સંબધી જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે.

બીજી રીતે પદ્મસ્થ ધ્યાન. નાભિકંઠની નીચે આઠ પાખડીવાળુ એક કમળ ચિત્રવતુ તે કમળની રમણિક કેસરાઓ સોળ સ્વરોની ઠંડપવી કમળની આઠ પાખડીઓમા આઠ વર્ગો અનુક્રમે સ્થાપન કરવા તે આઠ વર્ગો નીચે પ્રમાણે સમજવા (૧) જ કારયાં માડી જ સુધી સોળ સ્વરો (૨) ક છ ગ ઘ ટ. (૩) ચ છ જ ઙ ણ (૪) ટ ઠ ઢ ઢ ણ. (૫) ત થ દ ધ ન. (૬) પ ફ વ મ મ. (૭) ય ર લ વ. (૮) શ ષ સ હ. આ આઠ વર્ગો એક પાખડીમા એક એમ આઠ પાખડીમા સ્થાપન કરવા આઠ પાખડીવાળા આ કમળની પ્રત્યેક પાખડીની સપ્તિઓમા એટલે કે એક પાખડી અને બીજી પાખડીના આંતરમા સિધ્ધાનુવિત્તિ બધાંત્ર હ્રીં કાર તેને સ્થાપન કરવા આઠ પાખડીઓના અમ્રમાગમા ઓં હ્રીં સ્થાપન કરવા તે કમળમા પહેલો વર્ણ જ અને છેલ્લો વર્ણ હ, રેફ (૧) કલા (૨) અને (૦) સહિત બરફની માફક ઉચ્ચવલ સ્થાપન કરવો તાતપર્ય એ છે કે કમળમા મહં ની સ્થાપના કરવી. આ બહં અક્ષર છે તેનુ મનમાં સ્મરણ કરવા માત્રથી પવિત્ર કરનાર છે આ બહં શબ્દનો પ્રથમ ક્ષર ઉચ્ચાર (નાદ) મનમા કરવો, પછી હીર્ષ, શ્રુત, સૂક્ષ્મ અને પછી અતિ-સૂક્ષ્મ કરવો પછી તે નાદ નાભિની, હૃદયની અને ઘટિકાદિકની માકને વિદારણ કરવો સૂક્ષ્મ ધ્વનિવાળો થઈ તે સર્વના મધ્યમા થઈ આગળ આગ્યો બધ છે એમ ચિત્રવતુ પછી તે

બિન્દુથીતેપેક્ષી કળામાથી નીકળતા દુધ સરખા ઉજ્જવલ અમૃતના
 કદ્દોલેકરી અતરાત્માને સિચાતો ચિતવવો. પછી એક અમૃતનું
 સરોવર કંપનુ તે સરોવરમાં પેદા થયેલ સોળ પાખડીવાળા
 કમળની અંદર પોતાના આત્માને સ્થાપન કરી તે પાખડી
 એમાં અનુક્રમે સોળ વિગ્રાહેવીઓને ચિતવવી. પછી દેદીપ્યમાન
 રેફ્રેક્ટિવ રત્નના કુલમાથી ઝરતા દુધની માફક ઉજ્જવલ
 અમૃતવડે પોતાને સિચાતા ઘણા વખત મુખી મનમાં
 ચિતવવું પછી આ મંત્રરાજના નામવાળા શુદ્ધ રેફ્રેક્ટિવની
 માફક નિર્મળ જે પરમેષ્ઠિ અર્હંત છે તેનું મસ્તકને વિષે
 ધ્યાન કરવું તે ધ્યાનના આવેશથી સોહ, સોહ,—તે વીતરાગ
 તેજ હું, તેજ હું, એમ વારવાર બોલતા નિશકપણે
 આત્માની અને પરમાત્માની એકતા અનુભવવી પછી નિરાગી,
 અદ્રેષી, અમોહી, સવદર્શી, દેવોથી પૂજનીય અને સમવ
 સરજીમાં રહી ધર્મદેશના કરતા પોતાને પરમાત્માની સાથે
 અભિન્નપણે ધ્યાવવો આ પ્રમાણે પરમાત્માના સાથે અભિન્ન-
 તાનું ધ્યાન કરતા ધ્યાની પાપનો નાશ કરીને પરમાત્મ
 પદ્માને પામે છે

અર્હુનું ધ્યાન ઉપર અને નીચે રેફ્યુક્ત અને
 કલા અને બિન્દુથી આકાન્ત, અનાહત સહિત મંત્રાધિરાજ
 (અર્હુ) ને સુવર્ણના કમલમાં રહેલા ગાઢ ચંદ્રના કિરણોની
 માફક નિર્મલ, આકાશમાં સચરતો અને દિશાઓને પ્રાપ્ત
 થતો ચિતવવો ત્યાર પછી મુખ કમળમાં પ્રવેશ કરતા,
 જૂવતાની અંદર જમના, નેત્રપત્રમાં સ્પુરાયમાન થતા, બાહ

મહાપદ્મા રહેતા, તાહુના રમથી જહાર નીકળતા, અમૃતરસને
અરતા, ઉજાવવવામાં ચદ્રમાં સાથે રપધા કરતા, જ્યોતિષ
મહાપદ્મા રપુરતા, આકાશના સાગમાં સચરતા અને મોક્ષ
લક્ષ્મી સાથે ચોજતા સર્વ અવયવોથી સપૂર્ણ મનાધિરાજને
કુલક કરીને ચિતવવો કહ્યું ॥ કે જ કાર જેની આદિમાં
છે અને હકાર જેના અતમાં છે તથા મધ્યમાં બિન્દુ સહિત
રેફ (' ') છે તે જ (અર્હ) પરમ તત્ત્વ છે તેને જે જાણે
છે, તે તાવનો જાણુ છે મનને સ્થિર કરી ચોગ્રી જ્યારે આ
અર્હ માહતત્ત્વનું ધ્યાન કરે છે, તે જ વખતે તેને આનંદ
સપદાની ભૂમિ સમાન મોક્ષ લક્ષ્મી સમીપ આવીને ઉભો
રહે ॥

ઐકારનું ધ્યાન. હું-ય કમલમાં રહેલ, સમગ્ર શબ્દ
જાણતી ઉત્પત્તિનું એક કારણ, સ્વર તથા વ્યજન સહિત,
પદ્ય પરમેષ્ઠિપદ વચ્ચે તથા મસ્તકમાં રહેલા ચદ્રકલામાંથી
જરતા અમૃતના રસે કરો લિજતા, મહામંત્ર પ્રણવ-ઐકારને
કુલક કરીને ચિન્તવવો

પદ્ય પરમેષ્ઠિ મંત્રનું ધ્યાન ત્રણ જગતને
પવિત્ર કરનાર, અતિ પવિત્ર, પદ્ય પરમેષ્ઠિ નમસ્કાર મહા-
મનને ત્રિયેષ પ્રકારે ચિન્તવવો આ પુસ્તકના છઠ્ઠા પ્રકરણમાં
શ્રાવકની દિગ્વિચાર્યામાં શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રના અધિકાર
પ્રસંગે મહામંત્ર નવકારનું ધ્યાન કેવી રીતે કરવું એ હકીકત
સફોપથી કહેવાઈ ગઈ છે (જુઓ પૃષ્ઠ ૩૦૭ થી ૩૪૨)

આ મહામત્રનેજ સારી રીતે આરાધીને શ્રેષ્ઠ આત્મ
લક્ષ્મીને મેળવી, આ લવમા યોગીઓ ત્રણેલોકના લવેથી
પણ પૂજાય છે હજારો પાપો કરનારા અને સેકડો પ્રાણીઓ
ને મારનારા તિર્થો પણ આ મહામત્રનું આરાધન કરી
દિવ્ય ગતિને પ્રાપ્ત થયા છે

ચત્તારિમગલં આદિ. મગલ, ઉત્તમ અને શરણ
આ ત્રણને અરિહંત, સિદ્ધ, સાધુ અને ધર્મ એ ચારની
સાથે મેળવીને એકાગ્ર ચિત્તથી સ્મરણ કરવાથી મોક્ષની
પ્રાપ્તિ થાય છે તે પવિત્ર પદો નીચે પ્રમાણે છે—
ચત્તારી મહાલ-અરિહંતા મગલ, સિદ્ધા મગલ, સાદુ મગલ,
કૈવલિપદ્મતો ધમ્મો મગલ । ચત્તારિલોગુત્તમા-અરિહંતા
લોગુત્તમા, સિદ્ધા લોગુત્તમા, સાદુ લોગુત્તમા, કૈવલિપદ્મતો
ધમ્મો લોગુત્તમો । ચત્તારિ સરણ પવજ્જામિ-અરિહંતે સરણ
પવજ્જામિ, મિધ્ધે સરણ પવજ્જામિ, સાદુ સરણ પવજ્જામિ,
કૈવલિપદ્મત ધમ્મ સરણ પવજ્જામિ ।

વિદ્યા અને મત્ર. મોક્ષ મુળને આપવાવાળી
પદ્મ અક્ષરવાળી વિદ્યાનું ધ્યાન કરવું અને સર્વજ્ઞાન પ્રકાશક,
મર્વજ્ઞ સમાન મત્રને સ્મરવો તે વિદ્યા અને મત્ર અનુક્રમે
નીચે મુજબ છે “ૐ અરિહંત સિદ્ધ સયોગી કેરલી સ્વાહા ।”
આ વિદ્યા છે અને “ૐ શ્રી હ્રીં અર્હં નમઃ ।” આ
મત્ર છે આ મત્ર મહાન અમલકારી છે. તે સર્વજ્ઞ ભગવાન

સરખાપણાને ધારણુ કરે ॥ સર્વપ્રકારે તેનો પ્રભાવ કહેવાને
કેાઈ સમર્થ નથી

નમો અરિદંતાણ, શ્રી મહામત્ર નવકારના આદિપદ
તળધી હત્યુ ઉ કે જો સમારૂપ કાવાનળનો એક ક્ષણ
વારમા ઉચ્છેદ કરવાને તમે ઇચ્છના હો તો નવકાર
મત્રના પહેલા સાત અક્ષરોનુ સ્મરણુ કરો

નમો સિદ્ધાંત, તથા આઠ કર્મોનેા નાશ કરવા માટે
મહામત્ર નવકારના બીજા પદસ્વરૂપ પાંચ અક્ષરવાળા
નમો સિદ્ધાંત પાંચુ સ્મરણુ કરો

હ્રીકાર વિદ્યાનુ" ધ્યાન. મુખની અદર આઠ પાંખડી
પાળુ ઠાલવળ કમળ ચિતવણુ તે આઠ પાંખડીમા આઠ
વર્ગોં જ, ફ, ચ, ટ, ત, વ, ય, ય. (પૂર્વે કહેવાઈ ગયા છે તે)
સ્થાપવા તેમજ ૐ નમો અરિદંતાણ આ આઠ અક્ષરોમાથી
એક એક અક્ષર એક એક પાંખડીમા મૂકવો આ કમળની
કેસરાની ચારે બાજુના બામમા જ આ આઠ સોળ સ્વરો
ગોઠવવા અને વચલી કર્જિકાને અમૃતના બિંદુઓથી વિભૂ
ષિત કરવી, પછી ચદ્ર મહળમાથી આવતા, મુખમા સચરતા
પ્રભામહાલમા રહેલા અને ચદ્રમા સમાન કાતિવાળા માયાત્રીજ
ની કારને તે કમળની કર્જિકામા ચિતવવો પત્રી દરેક
પાંખડીઓમા જમતા, આકાશ તળમા સચરતા મનની
મવિનતાનો નાશ કરતા, અમૃત રસને વરસાવતા, તાલુરધમા

મમન કરતા, શકુટીની અદર દીપતા, ત્રણ લોકમા અચિન્ત્ય
 માહાત્મ્યવાળા અને જ્યોતિમયની જેમ અદ્ભુતતાવાળા, આ
 પવિત્ર મંત્રનું એકાગ્ર મનથી ધ્યાન કરતા મન અને વચનની
 મવિનતા જેની દૂર થઈ છે એવા ધ્યાતાને શ્રુતજ્ઞાન પ્રકાશ
 પામે છે મનને સ્થિર કરી છ મહીના નિરતર અભ્યાસ
 કરનાર સાધક મૂળકમળમાથી નીકળતી ધૂમની શિખા જેઈ
 શકે છે એક વર્ષ અભ્યાસ કરનાર સાધક જ્વાલા જેઈ શકે
 છે, પછી વિશેષ વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થતા સર્વજનુ સુખ કમળ
 જુએ છે અને તેથી આગળ વધતા કન્યાજી માહાત્મ્ય, સર્વા
 તિથય સંપન્ન અને લાભકલ્પની અદર રહેલા જાણે સાક્ષાત્
 સર્વજ્ઞ હોય તેમ સર્વજ્ઞને જુને છે પછી તે સર્વજ્ઞના સ્વરૂપમા
 નિશ્ચયવાળો મનને સ્થિર કરી સત્માર અટવીનું ઉત્તરધન કરી
 મોક્ષ મહિરમા આરૂઢ થાય છે

ક્ષિં વિધાનું ધ્યાન ચદ્રના મિળથી જાણે ઉત્પન્ન
 થયેલી હોય તેવી ઉજ્જવલ, નિરતર અમૃતને વરસાવતી અને
 દરબાજુના કારણરૂપ રિં નામની વિધાનું લલાટને વિષે
 ધ્યાન કરવું

શશિકલાનું ધ્યાન ક્ષીરસમુદ્રમાથી નીકળતી, અમૃ
 તના પાણીથી વિશ્વને પલાળતી અને મોક્ષરૂપ મહેત્તના પગ-
 વિધાની ત્રેણિ સમાન ચદ્રકલાનું લલાટને વિષે ધ્યાન કરવું
 આના રમરજી માનથી સસારના કારણરૂપ કર્મો તુટી જાય
 છે અને તેનું ધ્યાન કરનારો ધ્યાતા પરમ આનંદના કારણ
 રૂપ અન્યથપદ સ્વરૂપ મોક્ષ પ્રત્યે જાય છે

પ્રણવ, શૂન્ય અને અનાહતનું ધ્યાન. નાસિકાના ત્ર્યંશાગ ઉપર પ્રણવ (ૐ કાર) શૂન્ય (૦) અને અનાહત (હ) આ ત્રણનું ધ્યાન કરનાર અભિમાદિ આઠ સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરી નિર્મળ જ્ઞાન પામે છે આ ત્રણેનું નિરતર શબ્દ, મયક્રુદ અને ચદ્રમાના સરણુ સ્વેન ધ્યાન કરનાર મનુષ્યો સમગ્ર પદાર્થોના જ્ઞાનમાં પ્રવીણતા મેળવે છે

અષ્ટાક્ષરી વિદ્યા. આઠ પાખડીવાળા કમળને વિષે દેદીપ્યમાન તેજવાળા આત્માને ચિત્તવશે અને ઐ કાર સ્થિતિ પહેલામત્રના (ૐ નમો અરિહતાયં એ મત્રના) આઠે વર્ણોને અનુક્રમે આઠે પાખડીઓ ઉપર સ્થાપવા તેમાં પહેલી પાખડી પૂર્વદિશા તરફથી ગણવી અને તેમાં પહેલો ઐ મૂકવો પછી અનુક્રમે બાકીના અક્ષરોથી સ્થાપના કરી તે આઠ અક્ષરવાળા મત્રનો (કમળના અક્ષરો ઉપર) અગ્નિ ધારમો વારે જાપ કરવો સર્વ જાતના વિધોની શાન્તિ માટે આઠ દિવસ સુધી તે આઠ અક્ષરવાળી વિદ્યાનો જાપ કરવો. એમ કરના આઠ દિવસે તે કમળની અદર રહેલા પત્રોમાં તે અષ્ટાક્ષરી વિદ્યાના વર્ણો અનુક્રમે જોવામાં આવે છે જ્યારે એ અક્ષરો દેખાય છે, ત્યારે જોનારમાં એવું સામર્થ્ય આવે છે કે ધ્યાનમાં રિપ્ત કરનાર ભયકર સિંહ, હાથી, રાક્ષસ અને બીજા વ્યતરો વિગેરે પણ તત્કાળ શાન્ત થઈ જાય

ત્રિહર્યક્રનું ધ્યાન. વિદ્યાપ્રવાદમાંથી ઉધ્ધાર કરીને શ્રી વજ્રસ્વામી આદિ જ્ઞાની પુરુષોએ પ્રગટપણે મોક્ષ લક્ષ્મીના

બીજ સરખુ માનેછું, જન્મમરણાદિ દાવાનળને શાન્ત કરવા-
ને માટે નવીન મેઘ સમાન શ્રી સિદ્ધચક્ર (શ્રી નવપદ્મ)
ને ગુફના ઉપદેશથી બાણીને કર્મક્ષય માટે ચિન્તવવું

સિધ્ધાત રૂપ સમુદ્રથી ઉત્પન્ન થયેલ બીજ પદ્મ
અક્ષર, પદ, વગેરે સમગ્રનું ધ્યાન પદ્મ મોક્ષપદ્મની પ્રાપ્તિ
માટે થાય ॥ જમે તે પદ્મ, વાક્યનું કે શબ્દનું પદ્મ
ચિત્તન કરતા ધ્યાતા રાગગદિત થાય તેને પદસ્થ ધ્યાન
કહ્યું છે પદસ્થ ધ્યાનની વિસ્તૃત માહિતિ માટે યોગશાસ્ત્રનો
અઠમો પ્રકાશ જોવો.

રૂપસ્થ ધ્યાન. અરિહંત ભગવાનના રૂપને અવલખીને
કરેલું ધ્યાન રૂપસ્થ ધ્યાન કહેવાય છે તે આ પ્રમાણે,
જેમકે શ્રી અરિહંતો કે જેઓ મોક્ષ લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરવાની
હવે તૈયારીમાં છે, સમગ્ર કર્મોનો જેમણે વિનાશ કર્યો છે,
ધર્મદેશના આપની વખતે દેવોએ કરેલા ત્રણ પ્રતિબિંબ
સહિત ચાર મુખવાળા, ત્રણ ભુવનના સર્વ જીવોને અભય
દાન આપવાવાળા અર્થાત્ કોઈ જીવને નહિ મારવા તેવી
દેશના આપવાવાળા, સદ્રમકર સદૃશ ઉજ્જવળ ત્રણ છત્રો
જેમના મન્ત્રક ઉપર શોભી રહ્યા છે, સૂર્યમહત્તની પ્રમાણે
વિહંગન કરતું અતિ તેજસ્વો ભામદલ જેમની પાછળ જળ
જગાદ કરી રહ્યું છે, જેમની સામ્રાજ્ય સપત્તિનો ઘોષ
દિગ્વ્ય દુદ્ધિઓ વડે થઈ રહ્યો છે, શબ્દ કરતા ભ્રમરોના
ઝંકારથી અશોક વૃક્ષ વાચાલિત થયો હોય તેમ શોભી

રહ્યો છે, વચ્ચેના સિંહાસન ઉપર તીર્થંકર મહારાજ બિરાજેલા છે, એ બાજુ ચામરો વીઝાઈ રહ્યા છે, નમસ્કાર કરતા મુસામુરના મુકુટ મણિઓથી જેમના પગના નખોની કાનિ પ્રતીપ્ત થઈ રહી છે, દિવ્ય પુષ્પોના સમૂહોથી જેમની સજાની જમીન ઢકાઈ ગઈ છે, ઉચ્ચ ડોકો કરીને-એકતાન થઈને મૃગાદિ પશુઓના સમૂહો જેમનો મધુર ધ્વનિતુ પાન કરી રહ્યા છે અર્થાત્ પ્રભુની દેશના સાબળી રહ્યા છે. સિંહ તથા હાથો વગેરે પ્રાણીઓ પોતાનું સકુળ વૈર ભૂવીને શાત થઈને નજીકની ભૂમિમા ભેઠેલા છે, - જેમના આસપાસ દેવ, મનુષ્ય અને તિર્થંચનો સમુદ્ધ એકત્રિત થયો છે, સર્વ અતિશયોથી પરિપૂર્ણ, કેવળજ્ઞાનથી શોભતા અને સમવસરજીભ રહેલા તે પરમેષ્ઠિ અરિહનના રૂપનું આવી ગેને આલબન લઈને ધ્યાન કરવું તેને રૂપરથ ધ્યાન કહેલું છે

પ્રતિમાથી રૂપરથ ધ્યાન. એજ પ્રમાણે શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માની પ્રતિમાના રૂપનું ધ્યાન કરનારો પણ રૂપરથ ધ્યાન કરનારો કહેવાય છે તે પ્રતિમાજીના ધ્યાન વખતે આ પ્રમાણે ચિન્તવન કરવું. શ્રી જિનેશ્વરની પ્રતિમા રાગ દેવ અને મહાભોઈ-અજ્ઞાનાદિ વિકારોના કલ્લ કથી રહિત છે, શાન્ત, કાન અને મનોહર છે, સર્વ ઉત્તમ લક્ષણોથી યોગપ્રાપ્ત છે, અન્ય તીર્થંકોએ નહિ જાણેવ યોગ મુદ્રાની મનોહરતાને ધારણ કરનાર છે

અદ્વૈત સિધ્ધતા આપનાર, શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમાનું નિર્મલ મન કરી એક હૃદયે ધ્યાન કરનાર રૂપસ્થ ધ્યાનવાન ઠહેવાય છે તત્ત્વર્થ એ છે કે શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનની શાન્ત મનોહર અને આનંદી મૂર્તિની સન્મુખ ખુન્ની આખ રાખી, એક હૃદયો એક રહેતુ, આખ મીચી કે હવાવરી નહિ તેમ કરતા શરીરનું પચુ લાન બૂની જઈ એક નવીન દયામા પ્રવેશ કરાય છે જેમા અપૂર્વ આનંદ અને કર્મની નિર્ગરા થાય છે તે દયાવાળાને રૂપસ્થ ધ્યાનવાન કહે છે ।

રૂપસ્થ ધ્યાનનું ફક્ત આ રૂપસ્થ ધ્યાનના અભ્યાસ વડે પોતાના ધ્યેય સાથે તન્મયતાને પામેલો સાધક પોતાના આત્માને સર્વજ્ઞરૂપ બનેલો જીએ છે. તથા આ સર્વજ્ઞ ભગવાન હું પોનેજ હું એમ જાણે છે એવી તન્મયતાને પામેલો યોગી સર્વને જાણનાર મનાય છે કારણ કે વીતરાગ પરમાત્માનું ધ્યાન કરનારો વીતરાગ થઈને મુક્ત થાય છે. તેજ પ્રમાણે રાગવાનનું ધ્યાન કરનારો તત્ક્ષણ રાગવાન બને છે જેમ સ્ફટિકમણિ જે જે પદાર્થોની સાથે યોગ પામે છે તે તે રૂપ બની જાય છે, તેમ ધ્યાન કરનારો આત્મા પણ જે જે ભાવનું ધ્યાન કરે છે તે તે ભાવ સાથે તન્મય બની જાય છે એટલા માટે કૌતુકી ખાતર પણ સાધકે અસદ્ધ્યા નોતું આવબન લેતુ નહિ. કારણ કે તે અસદ્ધ્યાનો સેવવાથી તે પોતાના જ વિનાશને માટે વાય છે મોક્ષનું જ આવબન લેનારને બધી સિદ્ધિઓ સ્વયં સિદ્ધ થાય છે કર્મકૃપને અર્થે પ્રયત્ન કરવો એ આચાર્યશ્રીનો ઉપદેશ છે

રૂપાત્મક ધ્યાન જે ધ્યાનમાં અમૂર્ત, ચિદાનંદ સ્વરૂપ, નિરંજન સિદ્ધ પરમાત્મા ધ્યેય તરીકે હોય છે તે ધ્યાન રૂપાત્મક ધ્યાન કહેવાય છે. નિરંજન સિદ્ધ પરમાત્માનું અવગળન હવે નિરંજન તેનું ધ્યાન કરનાર યોગી શ્રાદ્ધ શ્રાદ્ધક બાવળી રહીને એવું વનમયપણુ પ્રાપ્ત કરે છે આ રીતે યોગી જ્યારે અનન્ય બાને વનમયપણુ પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે તેને કોઈપણ આવગળન રહેલું ન હોવાથી તે સિદ્ધાત્મામાં એવી રીતે હવ પામે છે કે ધ્યાતા અને ધ્યાન એ બનેનો અભાવ થતા ધ્યેય જે સિદ્ધ પરમાત્મા તેની સાથે જ એકરૂપ બની જાય છે આવો જે સમસ્ત ભાવ તેનું નામ જ આત્મા સાથે પરમાત્માનું એકીકરણ છે, કારણ કે તે વળતે આત્મા જરાપણ ભેદ વિના પરમાત્મામાં લીન થાય છે.

નિરાલગ્ન ધ્યાયનો ક્રમ. પ્રથમ પિડસ્થ આદિ લક્ષણવાળા ધ્યાનના ક્રમે અલગ જે નિરાલગ્ન ધ્યાન તેમાં આવવું પ્રથમ સ્યૂવ થયેલો લઈ, અનુક્રમે સૂક્ષ્મ થયેલોનું ચિંતન કરવું અને રૂપસ્થ આદિ આલગ્ન થયેલોથી નિરાલગ્ન (સિદ્ધ અરૂપિ) થયેલોમાં આવવું આ ક્રમે અધ્યાસ કરવામાં આવે તો તત્વનો જાણકાર સાધક થોડા વખતમાં તત્ત્વ પામી શકે આ પ્રમાણે પિડસ્થ, પસ્થ, રૂપસ્થ અને રૂપાત્મક આ ચાર પ્રકારના ધ્યાનરૂપી અમૂલ્ય મંગલ

થયેલુ સુનિતુ મન જગતના તત્ત્વોને સાક્ષાત કરી-નત્ત્વોનો અનુભવ કરી આત્માની વિશુદ્ધિ કરે છે

બીજી રીતે ધર્મધ્યાનના ચાર પ્રકાર.

હવે બીજી રીતે એટલે કે આજ્ઞા, અપાય, વિપાક અને સંસ્થાનના ચિંતન કરવા રૂપ ધર્મધ્યાનના ચાર પ્રકાર કહેવામા આવે ॥

આજ્ઞાવિચય. પૂર્વાપર બાધા રહિત સર્વજ્ઞ ભગવતની આજ્ઞાને આગળ કરી તત્ત્વથી પદ્મયોનુ ચિંતન કરવુ તે આજ્ઞા વિચય ધ્યાન કહેવાય છે સર્વજ્ઞ ભગવતે કહેલું સૂક્ષ્મ વચન થલુ હેતુ કે સુક્રિત વડે ખડિત થતુ નથી, તે સર્વજ્ઞનુ વચન આજ્ઞારૂપે સ્વીકારવુ જોઈએ, કેમકે જિનેશ્વરો અમલ્ય ખોલતા નથી

અપાય વિચય. રાગ, દ્રવેષ, કપાય વગેરે દોષોથી થતા કષ્ટોનો વિચાર કરવો તે અપાય વિચય ધ્યાન કહેવાય છે એ ચિંતન કરવાથી મનુષ્ય રાગદ્રવેષાદિથી થતા ઐહિક અને પારલૌકિક દુખોમાથી જાયવા તત્પર થાય છે અને અતે તેમનો ક્ષય કરી બધા પાપકર્મોથી નિવૃત્ત થઈ શકે છે

વિપાક વિચય પ્રતિદાણુ ઉત્પન્ન થતા કર્મફળના ઉદયનો અનેક પ્રકારે વિચાર કરવો તે વિપાક વિચય ધ્યાન કહેવાય ॥ તે વિચાર આ પ્રમાણે કરવાનો ॥ કે અગ્નિ ત

ભગવાનની ઉચ્ચામા હિચી સપદાઓ છે, તે પુણ્ય કર્મોનું ફળ
 ॥ અને નારકીના છુરોની હતુષ્ટ વિપદાઓ છે, તે પાપ
 કર્મોનું ફળ છે

સસ્થાન વિચય આખા લોકનું સસ્થાન-આકૃતિ
 -સ્વરૂપ વિચારવું તે મસ્થાન વિચય ધ્યાન કહેવાય છે જેમ
 કે આ અનાદિ અને અનંત આખો લોક ઉત્પત્તિ અને
 વિનાશગીલ છે, આ પ્રમાણે લોકમા આવેલા વિવિધ દ્રવ્યોની
 પરિવર્તનશીલતા જાણ્યા બાદ, મન તેમા આસક્તિ રહિત
 થાય છે અને રાગ દેવાદિથી બ્યાકુલ બનતું નથી

ધર્મ ધ્યાનનું ફળ ઉપર જણાવના ધાર્મિક ચિન્ન
 નથી ચિત્તનો ભાવ વિશુદ્ધ થાય છે તથા કમજનિત બધા
 વિકારો કાતો ઉપચમ પામી જાય છે, અથવા કઈક અંશે
 ક્ષીણ થાય છે અથવા તદ્દન નષ્ટ પણ થાય છે વગી ચિત્તની
 મવિનતા અને શુદ્ધિની નિઃશંક લેશ્યાઓ આવું ધર્મ ચિત્તન
 કરનારને ક્રમે ક્રમે પીત લેશ્યા તેનાથી પણ વિશુદ્ધ પદ
 લેશ્યા અને તેનાથી પણ વિશુદ્ધ એવી શુકલ લેશ્યા પ્રાપ્ત
 થાય છે

આ ચાર પ્રકારના ધ્યાનમા અત્યંત વૈરાગ્ય રસના
 સંયોગથી તરંગિત થયેલા મનુષ્યોને, પોને અનુભવ કરી શકે
 તેવું, અતીન્દ્રિય આદિમક મુખ અહીં જ પ્રાપ્ત થાય છે .

અને પરલોકમા દેવ મનુષ્યની મુક્તિ, જોષિ, સમાધિ અને પરપરાએ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે

અનિત્યાદિ ભાવનાઓ, મૌના આદિ ભાવનાઓ તથા જ્ઞાનાદિ ભાવનાઓ આ ધ્યાન માટે અતિ ઉપયોગી છે ઘણા આત્માઓ તેના આસનનથી શુદ્ધ ધ્યાન પર આરૂઢ થઈ, દેવજ્ઞાન પામ્યા છે

શુદ્ધ ધ્યાન શુદ્ધધ્યાન ચાર પ્રકારનું છે તેમાં દ્રવ્યના અર્થ, વ્યવજન અને યોગના સંક્રમણ પૂર્વક પૂર્વગત શ્રુતાનુસાર ચિંતન કરવું તે પૃથક્ત્વવિતર્કસંવિચાર નામનું શુદ્ધ ધ્યાન કહેવાય છે તાત્પર્ય એ છે કે જે ધ્યાનમાં શાસ્ત્રોમાં વર્ણવેલા દ્રવ્યના ચિંતન પરથી શબ્દના ચિંતન પર અને શબ્દના ચિંતન પરથી ક્રિયાદિયોગના ચિંતન પર અવાય તે પૃથક્ત્વ-વિતર્ક-સંવિચાર નામનો શુદ્ધ ધ્યાનનો પહેલો પ્રકાર છે અહીં વિતર્કનો અર્થ શ્રુત છે

અર્થ, વ્યવજન તથા યોગાતરોમાં સંક્રમણ કર્યા વિના દ્રવ્યના એક જ પર્યાયનું ચિંતન કરવું, તે અપૃથક્ત્વ વિતર્ક સંવિચાર નામનો શુદ્ધ ધ્યાનનો બીજો પ્રકાર છે આ ધ્યાનના બળે આત્મા દેવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે કે જેના વડે તે સમસ્ત લોકના સર્વ પદાર્થોના સર્વપર્યાયોને જરાબર જાણી શકે છે

મોક્ષ ઝમનના અવસરે દેવની ભગવતો મન, વચન અને કાયાના બાહર યોગોને શકે છે, તે મૂર્ધન-ક્રિયા

ન્યાયાધા તેમને નથી કેવળ આત્મસ્વભાવનું સુખ હોવાથી તે પરમ સુખ છે.

આ દેહમાં રહી અનેક પ્રકારની સમાધિઓ થઈ શકે છે, તેવું અન્ય દર્શનકારો કહે છે તે સર્વ સમાધિઓના સમાવેશ ધ્યાનમાત્ર થઈ શકે ॥ શ્રી જિનેશ્વરોએ બતાવેલ ધ્યાન અને અન્ય દર્શનકારોએ બતાવેલી સમાધિની સરખામણી ભે પરસ્પર કરવામાં આવે તો આ વાતની ખાત્રી સહેજ થઈ શકે. આ પ્રમાણે યોગના આઠ અંગોની સક્ષિપ્ત વિચારણા અહીં સમાપ્ત થાય છે

પરિશિષ્ટ ત્રીજું.

અનુભવ વાણી.

(યામરાત્રિના બાગમાં પ્રગટને આવારે)

આ પરિશિષ્ટમાં યોગીમત્સદ્ પૂ આચાર્ય શ્રી હેમ-
ચંદ્રમૂર્તીશ્વરજીના યોગવિષયક સ્વાનુભવને સાધકને જરૂરી
માર્ગદર્શન મળે તે રીતે સક્ષિપ્ત ભાવાર્થ સહિત પ્રગટ
કરવામાં આવ્યો છે

સ્વાનુભવ પ્રગટ કરતા તેઓશ્રી શરૂઆતમાં જ દર્શાવે
છે કે સિદ્ધાંતરૂપ સમુદ્રથી અને ગુરુના મુખથી યોગ સંબંધી
જે કાંઈ જાણ્યું હતું તે પૂર્વે સાચી રીતે જણાવી દીધું છે
હવે મને પોતાને યોગ મળ્યાની જે કાંઈ અનુભવથી સિદ્ધ
થયું છે, તે નિર્મળ તત્ત્વને અહીં પ્રકાશિત કરું છું

યોગનો સર્વ આધાર મન ઉપર છે મનની અવ-
સ્થાઓ જાણ્યા સિવાય અને તેને ઉચ્ચ સ્થિતિમાં મૂક્યા
બિનાય, યોગમાં પ્રવેશ થઈ શકતો નથી માટે આચાર્યશ્રી
પ્રથમ મનની સ્થિતિના ભેદો બતાવે છે

મનના ભેદો વિક્ષિપ્ત, ચાતાચાત, સ્વિષ્ટ, અને

સુલીન, એમ ચાર પ્રકારનું મન છે અને તે તેના જાણનાર માનવોને ચમત્કાર કરવાવાળું થાય છે

વિશિષ્ટ જ્યા ત્યા ભમતું અસ્થિર મન વિશિષ્ટ ઠહેવાય છે પ્રથમ અભ્યાસી જ્યારે અભ્યાસ શરૂ કરે છે, ત્યારે મનમાં અનેક જાતના વિશ્લેષો આવ્યા કરે છે મન ઠરતું નથી અને ચપળતા કર્યા જ કરે છે પણ આથી અભ્યાસીએ કાંઈ નારીપાસ થનાનું નથી, કિંતુ હિમત રાખીને પોતાનો અભ્યાસ આગળ વધાર્યા કરવાનો છે, એ પ્રમાણે લાખા કાળ સુધી સતત રીતે આદર અને બહુમાન પૂર્વક અભ્યાસ ચાલુ રાખવામાં આવે તો ઘણી ચપળતા અને વિશ્લેષવાળું પણ મન શાન્ત થઈ સ્વાધીન બની જાય છે માટે સાધકે મનોજય સાધવા માટે તેનો અભ્યાસ સતત ચાલુ રાખવો

ચાતાચાત. પહેલી વિશિષ્ટ દશા ઝોળાગ્યા પછી મનની ખીજ દશા ચાતાચાત નામની આવે છે ચાતાચાત એટલે જવું અને આવવું જરાવાર મન સ્થિર રહે વળી ચાલ્યું જાય, અર્થાત્ વિકલ્પો આવી જાય વળી ઉપયોગથી સ્થિર કર્યું, વળી ચાલ્યું જાય, આ ચાતાચાત અવસ્થા છે પહેલી વિશિષ્ટ દશા કરતા ખીજ ચાતાચાત નામની દશા શ્રેષ્ઠ છે તેમાં કાંઈકે જ્ઞાનદનો અંશ રહેલો છે, કારણકે જેટલી વાર મન સ્થિર હોય તેટલી વાર તે જ્ઞાનદ સહિત હોય છે વિશિષ્ટ અને ચાતાચાત, આ, બન્ને, પ્રકારના મન

પ્રથમ અભ્યાસીને હોય છે અને તે વિકલ્પપૂર્વક બાહ્યવિષયને અહણુ કરે છે

સ્થિત સ્થિર અને જ્ઞાનદવાશુ ચિત્ત સ્થિત કહેવાય છે તે મનની આત્મામા નિરતા હોવાથી જ્ઞાનદ યુક્ત હોય છે

મુક્તીન અત્યંત સ્થિર અને પરમાનન્દ યુક્ત ચિત્તને મુક્તીન કહેવામા આવે છે સ્થિત અને મુક્તીન આ બંને પ્રકારનું ચિત્ત, માત્ર ચિત્તગન ધ્યેયરૂપ વિષયને અહણુ કરે છે પણ બાહ્ય વિષયને અહણુ કરતું નથી જેટલી મનની નિરતા અધિક તેટલો જ્ઞાનદ અધિક મનનાં બીજી અવસ્થા કરતાં ત્રીજી અવસ્થામા સ્થિરતા વિશેષ હોવાથી જ્ઞાનદ પણ વિશેષ હોય છે ચોથી અવસ્થામા તેથી પણ અધિક નિરતા હોય છે તેમા મન અત્યંત નિશ્ચલ થાય છે અને તેથી જ્ઞાનદ પણ અલૌકિક થાય છે આ પ્રમાણે વારંવાર અભ્યાસથી ચોગી નિરાલબ્ધન ધ્યાનને પ્રાપ્ત થાય છે તાત્પર્ય એ છે કે પ્રથમ ન્યાયાધિક વિશિષ્ટ ચિત્તથી ચાતાયાત ચિત્તનો અભ્યાસ કરે, ચાતાયાત ચિત્તથી સ્થિત ચિત્તનો અભ્યાસ કરે, અને સ્થિત ચિત્તથી મુક્તીન ચિત્તનો અભ્યાસ કરે એમ પુન પુન અભ્યાસ કરવાથી નિરાલબ્ધન ધ્યાન પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારનાદ નમરસ ભાવની પ્રાપ્તિથી પરમાનન્દને અનુભવે છે

નમરસભાવની પ્રાપ્તિનો ક્રમ બાહ્યાત્મભાવનો

ત્યાગ કરી પ્રસન્નતાયુક્ત આત્મા વડે પરમાત્માના તન્મય થવા માટે યોગીએ નિરતર પરમાત્મભાવનું ચિન્તન કરવું-

બાહ્યાત્માનું સ્વરૂપ આત્મ બુદ્ધિથી શરીરાદિકને અહધુ કરનાર બાહ્યાત્મા (બહિરાત્મા) કહેવાય છે અર્થાત્ શરીર તે હું, એ રીતે શરીરાદિકમા “અહ” બુદ્ધિ રાખનાર અને ધન, સ્વજન, કુટુંબ, સ્ત્રી પુત્રાદિને વિષે ‘મમત્વ’ બુદ્ધિ રાખનાર એટલે પોતાના માનનાર અને તેમના મ યોગ વિયોગમાં સુખી દુઃખી થનાર બાહ્યાત્મા (બહિરાત્મા) કહેવાય છે

અત્માત્માનું સ્વરૂપ. શરીરનો હું અધિષ્ઠાતા છું, શરીરમા હું રહેનારો છું, શરીર મારું રહેવાનું ઘર છે, અથવા શરીરાદિનો હું દષ્ટા છું આદિ શબ્દથી ધન, સ્વજન, કુટુંબ, સ્ત્રી પુત્રાદિ એ સાયોગિક છે તથા પર છે આ યોગ વિયોગો એ શુભાશુભ કર્મવિપાક—જન્ય છે, એમ જાણી સ યોગ વિયોગમા હર્ષ શોક ન કરતા દષ્ટા તરીકે રહે તે અત્માત્મા કહેવાય છે

પરમાત્મ સ્વરૂપ જ્ઞાનસ્વરૂપ, આનંદમય, મમશ્વ ઉપાધિથી રહિત, પવિત્ર, ઈન્દ્રિયોને અગોચર, અને અનંત શુણ્ણનું ભાજન જે હોય તેને જ્ઞાનીઓ પરમાત્મા તરીકે ઓળખાવે છે

ભેદજ્ઞાનનું કૃણ આત્માને શરીરથી જુદો જાણવેલ અને શરીરને સત્ એવા આત્માથી જુદું જાણવું એ પ્રમાણે

જે આત્મા અને શરીરનો ભેદ જાણે છે, તે યોગી આત્મ-
નિશ્ચય કરવામાં અસક્તતા પામતો નથી.

જેમની આત્મવ્યોતિ આવરણોને લીધે ઢકાયેલી છે,
જેવા અવિવેકી છવો આત્માથી બીજી વસ્તુ અર્વાત્ પુદ્ગલોમાં
સતોય પામે છે પરંતુ જાદ્ય વિષયોમાં જેમની મુખની
આગ્નિ ફર થયેલી છે, જેવા જ્ઞાની પુરુષો આત્માને વિવેક
સતુષ્ટ ધાય છે-અતોય પામે છે જ્ઞાની પુરુષોને વિના
પ્રયત્ને પ્રાપ્ત થઈ શકે તેવું મોક્ષપદ ખરેખર આત્મામાં જ
છે, તેથી તો જ્ઞાની પુરુષો માત્ર આત્મજ્ઞાન મેળવવા ઇચ્છે છે
જેમ મિદ્ધ રસના ન્પર્કથી લોહ મુવર્ણભાવને પામે છે,
તેમ પરમાત્માના ધ્યાનથી આત્મા પરમાત્મપણાને પામે છે.

મદ્ધગુરુની ઉપામના જેમ નિદ્રામાંથી જાગૃત
થયેલા મનુષ્યને પૂરે અનુભવેલા પદાર્થો કોઈના કદા
સિવાય જ્ઞાન ધાય છે, તેમ પૂર્વજન્મના સંસ્કારથી કોઈના
ઉપદેશ સિવાય પણ સ્વયમેવ આત્મતત્ત્વ પ્રકાશિત ધાય
છે તાત્પર્ય એ છે કે જેણે અન્ય જન્મમાં આત્મતત્ત્વનો
અભ્યાસ કર્યો છે, તેને આ જન્મમાં ગુરુના ઉપદેશ સિવાય
પણ આત્મજ્ઞાન થાય છે અથવા જન્માન્તરના સંસ્કાર સિવાય
પણ ગુરુના ચરણની સેવા કરનારા, પ્રત્યક્ષગુરુ અને શુદ્ધ
ચિત્તવાજાને ગુરુની કૃપાથી ચોક્કસ રીતે આ જન્મમાં પણ
આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ ધાય છે તેમાં જેણે જન્માતરમાં
તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ કર્યો છે, તેને ગુરુ તે તત્ત્વજ્ઞાનની
ખાળતમાં હૃદ પ્રતીતિ કરાવનારા ધાય છે અર્થાત્ જે તત્ત્વ-

જ્ઞાન થયું છે તે જરાગર છે, એવું ચોક્કસ કહી આપનાર ગુરુ છે અને જેને જન્માતરના તત્ત્વજ્ઞાનના મસ્કાગ નથી તેને તત્ત્વજ્ઞાનમાં ગુરુ આ જન્મમાં માર્ગદર્શક થાય છે. આ કારણથી જન્મે રતિએ એટલે કે તત્ત્વજ્ઞાન થયું હોય તો પણ અને ન થયું હોય તો પણ ગુરુની સહ ઉપાસના કરવી યોગ્ય છે કારણ કે ગુરુ જન્મે નીતે ઉપદ્રારક છે જેમ સૂર્ય ગાઢ અધકારમાં પડેલી વસ્તુને પ્રકાશિત કરે છે, તેમ અહીં મહુગુરુ પણ અજ્ઞાનરૂપ અધકારમાં પડેલા તત્ત્વને પ્રકાશિત કરે છે માટે યોગીએ (પોતાનાં મતિ કંડપના મુજબ ઠરાતા) પ્રાણાયામ વગેરેના ઈશ્વરને ત્યાગ કરી ગુરુનો ઉપદેશ પામી આત્માના અભ્યાસમાં પ્રીતિ કરવી.

માધકે પ્રથમ મન, વચન અને કાયાનાં અપગતોને પ્રયત્નપૂર્વક ત્યાગ કરવો અને રમથી ભરેલા વામણની માફક પોતાના આત્માને ગાન્ત અને નિશ્ચલપણે ઘણો વખત ધારી રાખવો. રમને નિશ્ચલ ધારી રાખવા માટે તે રસના આધારૂત વામણને સ્થિર રાખવું પડે છે કારણ કે આધારમાં જેટલી અન્ધિરતા હોય છે, તેટલી અસ્થિરતાની અસર આધેય ઉપર થાય છે આજ હેતુથી જણાવ્યું છે કે મન, વચન, અને ગરીરને જરાપણ શોભ ન થાય તે માટે બહુ જ પ્રયત્ન કરવો. અહીં મન, વચન અને શરીર આધારરૂપ છે અને આત્મા તેમાં આધેયરૂપે રહેલો છે આધારની અન્ધિરતાની અસર આત્મા ઉપર થાય છે આ અસ્થિરતા એકાગ્રતા કર્યા વિનાય બધું થઈ શકતી નથી અહીં આ હકીકતને જરા વિનિયમથી વિચારીએ

એકાગ્રતા મનની વારવાર પરાવર્તન પામતી સ્થિતિને રોડી અને મનને ઢોધ એકજ આકૃતિ કે વિચાર ઉપર દૃઢતાથી બેડી રાખવું તેને એકાગ્રતા કહેવામા આવે છે. આત્મવિશુદ્ધિ માટે એકાગ્રતા પ્રાપ્ત કર્યા વિના બીજા ઢોધ ઉપાય જ નથી તે સિવાય આજળ વધી શકાય નહિ. માટે પ્રમગ પુરુષાર્થ ફારસીને પણ એકાગ્રતા મિલ્લ કરવી જોઈએ. ખરી જીતે જોતા એકાગ્રતામા મનની પ્રવૃત્તિ શાન્ત થતાં નથી, પણ મનની નમ્ર શક્તિને એકજ માર્ગે વહેન કરાવાય છે નહીના અનેક જુદા જુદા વહેન થતા પ્રવાહો પ્રવાહના મૂળ જળને જુદા જુદા ભાગમા વહેથી નાખે છે તેથી પ્રવાહનું મૂળ જળ ભાગી જાય છે અને તે જોશથી પ્રમગ કાર્ય કરી શકતું નથી તેવી જ રીતે એકાગ્રતાથી એકજ પ્રવાહે વહેન થતું અને તેથી મજબુત થયેલું પ્રમગ મન, જે થોડા વખતમા કાર્ય કરી શકશે તે અસ્ત-વ્યન્ત જુદા જુદા વહેન થતા મનના પ્રવાહો કામ નહિ જ કરી શકે એટલા માટે જ એકાગ્રતાના મહાન ઉપયોગીપણા વિશે દરેક મહાપુરુષોએ વિશેષ ભાર આપ્યો છે એકાગ્રતા જ્યારે પરાક્રાંદ્યોએ પહોંચે છે ત્યારે મન તરંગ વિનાના સરોવરની માફક શાન્ત બને છે આ અવસ્થા સ્વરૂપગાથી વધારે વખત રહેતી નથી, પરંતુ આ સ્વરૂપ વખતની પણ ઉત્તમ અવસ્થાને લાય અવસ્થા કહેવામા આવે છે આ લાય અવસ્થામા વધારે વખત સ્થિતિ થતા તત્ત્વજ્ઞાન-આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે આ પ્રમાણે એકાગ્રતાનું અતિમ

કળ તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ છે હવે એકાગ્રતા કેવી રીતે કરવી તે વિચારીએ

આકૃતિ ઉપર એકાગ્રતા. કોઈ પણ પૂજ્ય પુરુષ ઉપર ભક્તિવાળા માણસો ઘણી સહેલાઈથી એકાગ્રતા કરી શકે છે ધારો કે તમારી ખરી ભક્તિની લાગણી લગવાન શ્રી મહાવીર દેવ ઉપર છે તેઓ તેમની છદ્મચ અવસ્થામાં રાજગૃહીનગરીની પાસે આવેલા વૈભારગિરિના પહાડની એક ગીચ ઝાડીવાળા પ્રદેશમાં આત્મધ્યાનમાં નિમગ્ન થઈ ઉભેલા છે આ સ્થળે વૈભારગિરિ, ગીચ ઝાડી, મરિતાના પ્રવાહનો ધોધ, અને તેમની આશુળાશુનો હરિયાળો, શાન્ત અને રમણીય પ્રદેશ આ સર્વ તમારા માનસિક વિચારોમાં કંટપો આ કંટપના મનને ચરુઆતમાં ખુશી રાખનાર છે પછી મહાવીરમુનિ પગથી તે મસ્તકપર્યન્ત સર્વ આકૃતિ એક ચિતારો જેમ ચિતરતો હોય, તેમ હજવે હજવે તે આકૃતિનું ચિત્ર તમારા હૃદયપટ પર ચિતરો, આલેખો, અનુભવો, આ આકૃતિને સ્પષ્ટપણે તમે દેખતા હો તેટલી પ્રબળ કંટપનાથી મનમાં આલેખી તેના ઉપર તમારા મનને સ્થિર કરી રાખો થોડો વખત તેમ અભ્યાસ કરવાથી ધીમે ધીમે મન એકાગ્ર થતું જશે અથવા લગવાનની મૃતિ ઉપર એકાગ્રતા કરો એજ રીતે તેમના સમવસરણનો ચિતાર ખડો કરી તેના ઉપર એકાગ્રતા કરો તેમને યથેલા ઉપસર્ગો અને તે વખતની સ્થિતિ યાદ કરી તેમના ગરીર ઉપર એકાગ્રતા કરો એજ રીતે ચોવીશે

તીર્થંદરોનુ આજ્ઞાન તથા જોડામના ઠેઠાથી શક્ય છે ઉપરાંત આપણા પદ્મ ઉપકારી ઠેઠાં પણ ચે.તી-મદાન્યા હોય તો તેમના શરીર ઉપર પણ જોડામના કરો. ગમે તે ઉત્તમ અવસ્થાન હઈને જોડામના કરી એ તાત્પર્ય છે.

મદ્યગુણ ઉપર જોડામના મદ્યગુણ ઉપર પણ જોડામના થઈ શકે છે. કોઈપણ જોડામ તદ્દગુણ તથા તેના ઉપર જોડામના કરી ગુણની પ્રાંતિ દ્વારા મન બાહ્ય થઈ તદ્દગાર થઈ ઉચ્ચામાં ઉચ્ચા નદ્યગુણ પેતે કલ્પી શકાય તેવો કરપવો, તેની સામાન્ય નાજ મન ઉપર થવા તાને સ્વાદે તેના નાસ્તિક અવસ્થા ઉપર મનને નિયંત્ર કરવું ઉવટે આ મદ્યગુણની જોડામતા સ્વાધ્યાયિક પંચાના સુત્રરૂપ થાય છે અર્થાત્ પોતે તે તે શુદ્ધરૂપ બની જાય છે.

અનેક વિચારો આ જોડામનાનો અભ્યાસ જેઓને કદલ પટે તેઓએ જુદી જુદી જાતના અનેક વિચારો કરવા આ પણ જોડામનાનું એક સાધન છે, પણ તે જોડામના નાથી, કેમકે જુદા જુદા વિચારો કરવામાં મનને અનેક આકારો ધામ્લુ કરવા પટે છે, અર્થાત્ અનેક આકાર પરિણમવું પટે છે અને તેથી એક આકૃતિ કે એક જાતના વિચાર ઉપર તે સ્થિર ગડેતુ નથી તો પણ એક આકૃતિ ઉપર મનને ડગવવું તે કરવા આ રસ્તો ઘણો સરળ છે અને પછી જોડામના ઉપર પણ દગ્ધવે દગ્ધવે સાધક પહોંચી શકે.

સ કદપનુ બળ મનને મુચિશિત કરનારા મનુષ્યોએ

મનમા જે વિચારો આવે તેના મળધમા દહ માવધાની રાખી જોઈએ નિરતર આવો દહ નિર્ણય કરવો કે “મારે અમદ્દ વિચારો ધીલકુવ મનમા દાખલ થવા દેવા નથો જ” કદાચ પેસી જાય તો તત્કાળ તેને કાઢી નાખવા તેમજ તે ખરાબ વિચારોને સ્થાને તેનાથી પ્રતિપક્ષી અર્થાત્ સારા વિચારોને તરત જ સ્થાપન કરવા. આ અભ્યાસથી મન એટલું બંધુ વરા થશે કે ઘોડા વખત પછી પોતાની મેળે જ સારા વિચારો ડરશે અને અમદ્દ વિચારો પોતાની મેળે ફર થશે માટે સરુઆતમા ઉપર જણાવેલ દહ સંકલ્પ કરવો જ આપણા મનમા આવતા વિચારોની જો આપણે પોતે તપાસ કરીશું તો ખાતરી થશે કે જે વિચારોને આપણે વારવાર ઉત્તેજન આપીએ છીએ તે જ પ્રકારના વિચારો વારવાર આવે છે પોતાની મામાન્ય પ્રકૃતિને અનુકૂલ જે વિચારો હોય તેનું મન આકર્ષણ કરે છે માટે જ આપણે આપણી પ્રકૃતિના ઘડતર માટે નિર્ણય કરવો જોઈએ કે “આવાજ વિચારો મારે કરવા અને આવા વિચારો ન જ કરવા” જો કે એકાગ્રતાનું બળ વધે છે ત્યારે એકાગ્રતાના જોરથી મન પોતાની મેળે બળવાન થાય છે તેથી આ વિચાર કરવા અને આ વિચાર ન કરવા, તે કામ મન પછી પોતાની મેળે કરી લેશે પણ એકાગ્રતાની સરુઆતમા તે તેને આવી ટેવ પકાવવી જ પડશે વળી ખરાબ વિચારો મનમા આવે ત્યારે તે વિચારોની સાથે પ્રત્યક્ષ યુદ્ધ ન કરવું પણ તે વખતે ખરાબ વિચારોને સાબ વિચારોમાં

ફેરવી નાખવા તાત્પર્ય એ છે કે ખરાબ વિચારોની માથે સારા વિચારો જોડવી દેવા તેમ કરવાથી ખરાબ વિચારો પોતાની મેળે દૂર થઈ જશે કેાઈપણ વિચારોની માથે ઉત્તર—પ્રત્યુત્તરરૂપ સુદ્ધ કરવામા પરિશ્રમ વધારે થાય છે અને કૃષ્ણ ઓછું મળે છે, એનાથી ઉલટી જ રીતે તે વિચારની ભુરી દિશા તરફ મનનુ પરાવર્તન કરવાથી વિચારમાથી તે ખરાબ વ્યકૃતિ વિના પ્રયત્ને વિલય થઈ જાય છે. સારા વિચારો કરવાનો અભ્યાસ ગળવાયાં ખરાબ વિચારો ન કરવાની દૃઢતા કેળવાતી જાય છે અને માયા વિચારોનો સ્વીકાર કરવાનું આપણું સામર્થ્ય વધતું જાય છે

અસદ્ વિચારોને ધ્યાને સદ્ વિચારો નીચે પ્રમાણે સ્થાપન કરવા

ધારો કે આપણને કેાઈ મનુષ્યના સબધમા અપ્રિય વિચાર આવ્યો તો તે કેાણે સામા મનુષ્યમા આપણા કરતા ભુલો જ નેાઈ વિશિષ્ટ સદ્ગુણ હોય, અથવા તેણે કેાઈ માઠ કાર્ય કર્યું હોય, તેનો વિચાર કરવો એથી અપ્રિયતા દૂર થશે

કદાચ આપણું મન ચિંતાથી વ્યગ્ર રહેતું હોય, તો તે કેાણે તે ચિંતાનું મૂળ કારણ અને ચિંતા કરવાથી જેને ગેરફાયદા થયા હોય તેવા મનુષ્યની સ્થિતિ આપણા મન આગળ સ્થાપન કરી અથવા આવી ચિંતાથી મુક્ત થયેલ મહાવીર્યવાન મહાત્માઓના વિચારો સ્થાપન કરવા તે

પ્રમાણે કરવાથી ચિંતામાં અવશ્ય ફેરફાર થશે અને કાર્ષ્ક શાન્તિ મળશે.

કદાચ કેઈ પૌદ્ગલિક પદાર્થ ઉપર વધુ પડતો રાગ-સ્નેહ થતો હોય તો તે વસ્તુની ઉત્પત્તિનું મૂળ અને તેનું અંતિમ પરિણામ આ બેનો ખારીકાઈથી વિચાર કરતા રાગને બદલે વિરાગ થશે. કદાચ કેઈ અમુક પ્રકારનો ખરાબ વિચાર જોરથી મનમાં પ્રવેશ કરવાનો દુરાગ્રહ કરતો હોય ત્યારે તેનાથી વિપરીત ભાવના ડેખાડનાર એક સૂત્ર કે પદ મોઢે કરી રાખવું અને તે પદ કે સૂત્રનું વારંવાર મનમાં પુનરાવર્તન કર્યા કરવું આમ નિરતર કરવાથી થોડા જ દિવસો પછી તે ખરાબ વિચારો બધ પડશે.

વિચારોને સુધારવા માટે નિંદ્રાનો ત્યાગ કરોકે ઇષ્ટ-દેવનું સ્મરણ કરી તરત જ સારામાં મારા વિચારોથી મનને પુષ્ટ કરો જે રીતે મુદર વર્તન કરવાની તમારી ઇચ્છા હોય તેવી જ ગિખામણ મનને આપો. ઉત્તમ શિક્ષાવાળા પદો કે બજનોનું ધીમે ધીમે પઠન કરો પઠન કરતી વખતે મનનો તમામ પ્રવાહ પ્રબળતાથી તેમાં વહન કરાવો. અર્થાત્ વિશ્લેષ વિના મન, વચન, કાયાની એકાગ્રતા પૂર્વક તે પદો જોવો. તેનાથી અત કરણને દૃઢ વાગ્મિત કરો અને ત્યાર પછી જ બીજું કામ કરો. આમ કરવાથી દિવસના કેઈ પણ ભાગમાં જ્યારે તમારું મન કેઈ કામમાં નહિ રોકાયેલું હોય ત્યારે તે પદોનું તે પુનરાવર્તન કર્યા કરશે આમ

યવાધી દિવસના મોટા ભાગમાં મન શુભ બાવનાથી વાસિત થઈ રહેશે

ખરાબ વિચારોએ માનસિક રોગ છે, ભલે તે જુદા જુદા અનેક આકારે પ્રગટ થાય પણ મૂળ તો તે બધા વિકૃત મનના પરિણામો છે જુદા જુદા તે તમામ ખરાબ વિચારોને અટકાવવાનો અને માનસિક રોગને દાળવાનો સિદ્ધ રામબાણુ ઉપાય પથપરમેષ્ઠિ નવકાં મહામત્રના પવિત્ર જાપમાં મનને વાસિત કર્યા કરવું તે છે અથવા મહામત્રના પ્રથમ પદસ્વરૂપ “નમો અરિહતાળ”નું રટણ કર્યા કરવું તે છે તે સબધી કહ્યું છે કે—

“નમસ્કાર અરિહતાને, વામિત જેહનુ ચિત્ત,
ધન્ય તેહ કૃતપુણ્ય તે, હરિન તાસ પવિત.
આર્તમાન તસ નનિહુએ, નવિહુએ દુરગાનિ વાસ,
ભય ક્ષય કરતા સમરતા, લહીઅ મુકૃત અસ્વાસ. ॥૧૧॥”

જેમ કુશળ વૈદ હાજરો રોગોની એક જ દવા શોધી કાઢે તેમ જ્ઞાની ભગવતોએ મનુષ્યોના માનસિક હાજરો રોગોના નાશ માટે અમોઘ જડીબુટ્ટી સમાન આ મત્રને ફરમાવ્યો છે આ નવકારરૂપી કેશરી કિશોર ત્યા મુધી આપણા મનમાં નિર્ભયપણે ફરે છે, ત્યા મુધી પાપ વિચાર-રૂપી તુચ્છ સત્વો પ્રવેશ પામી શકતા નથી “સર્વ જગતનુ કલ્યાણુ થાએ” એવી શુભ બાવનાપૂર્વક મહામત્ર નવકારના સતત સ્મરણથી માત્ર માનસિક ખરાબ વિચારો અટકે છે એટલું જ નહિ પણ ખરાબ વિચારને ઉત્પન્ન

થવાની મૂળભૂત ચોખ્ખતા જ નાશ પામે છે મહામત્ર નવ-
કારની એજ વિશેષતા છે “સવ્વપાવપ્પજાસણો” એ પદમાં
આ અર્થ છુપાયેલો છે

વિચાર શક્તિ ખીલવવાની ક્રિયા. વિચાર કર-
વાની ટેવ ન હોવાથી ઘણા માણસો તરફથી એવી ફરીયાદ
આવે છે કે અમે સારા વિચાર કરવા ભેમીએ છીએ પણ
સારા વિચાર આવતા નથી અથવા તે વખતે ખરાબ
વિચારો વગર તેડયા આવી પહોચે છે ત્યાં મમજવું
ભ્રમ્યે કે દહના પૂર્વકના નિરતર અભ્યાસથીજ માત્ર
વિચારશક્તિ વૃદ્ધિ પામે છે આ વિચારો પછી સારા
હોય કે નહારા હોય સારા વિચારથી સારા વિચારની અને
ખરાબ વિચારથી ખરાબ વિચારની શક્તિ વૃદ્ધિ પામે ■
વિચારની અધિકતા ઉપર મનના પ્રવાહની વૃદ્ધિનો આધાર
છે અને વિચારના શુભ ઉપર તે શુભની દૃઢતાનો આધાર
રહે છે મનને સુધારવાની અને તેને વિકસિત કરવાની જેમની
શ્રદ્ધા હોય તેમણે નિરતર નિયમિત રીતે મનન કરવાનો
અભ્યાસ કરવો અને પોતાની માનસિક શક્તિઓ સુધા-
રવાનો નિશ્ચય લક્ષ્યમાં રાખવો આ અભ્યાસ પૂર્ણ ફળદાયક
થાય તે માટે પોતાને અધ્યાત્મ આદિ જે વિષય પ્રિય
હોય, એવા કોઈ વિષયના સળધમાં ટોઈ ઉત્તમ પુરુષે
એવું અને જેની અદર પ્રતિભાજન્ય સુદર અને અપૂર્વ
વિચારો દાખલ થવા હોય તેવું એક પુસ્તક લેવું તેમાંથી
ચોંડા વાક્યો હજવે હજવે વાચવા પછી ‘વૉચેલ’ વાક્યો

ઉપર દહતાથી વિચાર કરવો જેટલા વખતમા તે વાક્યો વાંચ્યા હોય તેથી જમણા વખત સુધી વિચાર કરવો. વાચવાનું કાનજી નવા વિચારો મેળવવાનું નથી પણ વિચાર શક્તિ મેળવવાનું છે. શરૂઆતમા અડધી ઘડી વાચવાનું જાણ છે, કારણ કે વધારે વખત વાચવાથી દહતાથી જ્ઞાન આપવાનું કામ શરૂઆતમા જરા નિશેષ પરિશ્રમ આપનાર છે કેટલાક મહિના સુધી આવે નિયમિત અભ્યાસ કરનારને માનસિક જલ્મમા સ્પષ્ટ વધારો થયેલો માલમ પડે છે અને પ્રથમ કરતા ઘણી ઝાડી રીતે નવાન વિચારો કરી શકે છે આ સર્વે વિચારોની ઉત્પત્તિનું મૂળ આપણો આત્મા છે. મત્તામા રહેલી શક્તિઓ આવા વિચારો દ્વારા બહાર આવે છે. અભ્યાસીઓએ આ વાત વારંવાર સમરણમા રાખવી કે અવિનિષ્કલ્પ ઉન્નતિ માટે અભ્યાસની નિયમિતતા જરૂરની છે એક દિવસને અભ્યાસ અખલિત થતા આઠ દિવસના અભ્યાસ જેટલી ખોટ પડે છે તેટલી હાનિ પડેલી છે. વિચારની ચિંતરતા થયા પછી આ નિયમિતતાનો એટલી જાણી જરૂર રહેલી નથી.

જે માણસો વિચાર શક્તિને ખીણવતા નથી તેઓના મનમા ઘણા અસ્તવ્યસ્ત વિચારો હોય છે. કોઈપણ જાતના દ્યેય વિના વારંવાર જેમ તેમ વિના પ્રયોજને જેવા તેવા વિચારો કર્યા કરે છે એક જ જાતી માણસ કે અજ્ઞાન પશુ આહુ અવજી વિના પ્રયોજને જેમ કર્યા કરે છે, તેમ તેઓના મનમા જમર કિંમતજા, વિચારોના મનસ્વેષ મુખ્યા

કરે છે તેના પરિણામનું તેમને જ્ઞાન હોતું નથી આવા મનુષ્યોના મનો જલ્દીથી ક્રોધ, કામાદિથી વિકૃત બને છે અને ઘિર માનસિક વ્યાપાર તેમને અશક્ય થઈ પડે છે તેઓ અનેક પ્રકારની ઈર્ષ્યા, તૃષ્ણા, લાય, શોક કે તેવા જ કોઈ કારણથી પીડાતા હોય છે આવી સ્થિતિમાંથી મુક્ત થવા માટે કર્મના ઉત્તમ નિયમ ઉપર આશ્રય રાખવાનું મનને શિક્ષણ આપવું જોઈએ કર્મના નિયમને અનુસરીને સર્વ વૃત્તાંતો બને છે અકસ્માત કોઈ થતું નથી એ પ્રમાણે હૃદયમાં સતોષવૃત્તિ ધારણ કરવી જોઈએ જે દુઃખ કે પીડા પૂર્વકૃત કર્મથી આપણી સન્મુખ આવે તે લોગવવાને સજ્જ થવું. શાન્તિથી તેનો સ્વીકાર કરવો તેને અનુકૂલ થવું આજ નિયમને આધીન થવાથી તેની વેદના કે વિકળતા ઘણું અશે ઝોછી થશે જે કર્મો આપણને બધનમાં રાખનાર છે, તે કર્મો તેના નિયમ પ્રમાણે આપણને પ્રવર્તવે તેમાં આપણને દુઃખ થશે તોપણ પરિણામે તે દુઃખ સુખના માર્ગરૂપ થશે આપણા બધનો ઝોછા કરાવનાર થશે. છેવટમાં તેથી સુખ જ થશે જન્મ મરણના પરિવ્રમણનો સબધ ઝોછો થશે માટે પ્રતિકૂલ સંજોગોમાં કે દુઃખ વખતે “જે થાય છે તે કર્મના નિયમને અનુસરીને થાય છે” આ વિચારોનો નિત્ય અભ્યાસ રાખીએ તો મનની વિકળતા દૂર થાય છે કેમકે સતોષ અથવા વિચારની પ્રબળ શાન્તિમંદ વિકળતા સુખના આકારમાં બદલાઈ જાય છે

મનને શાન્તિ આપવાનો સરળ માર્ગ. જ્યારે

મનન કરવાનું કામ સમાપ્ત થાય ત્યારે મનને આરામ
આપવો જરૂરી છે જ્યારે કામ ન કરવું હોય,
ત્યારે યત્રને ચાલતું રાખવાથી તે ઘસાઈ જાય છે તેવી-
રીતે મનની અમૃદ્ય યત્ર રચનાને નિષ્પ્રયોજન વારંવાર શ્રમજી
કરતી રાખવામા આવે તો તેથી કાંઈ પણ ઉપયોગી પરિ-
ણામ ઉત્પન્ન કર્યા સિવાય તે જર્જરિત થઈ જાય છે.
વિચારમાથી વિરામ પામવું ખર્વાત મનને શાન્તિ આપવી
તે મહાન્ અમૃદ્ય લાભ છે નિરતર વિચાર કરવો અને
નિરતર કંઈ પામવો શક્તિના આ નિરર્થક વ્યયથી શાન્તિ
અકસ્માત ન મળે પામે છે વિચારવૃત્તિને નિવૃત્ત કરવી, આ
કાર્ય સરલ નથી વિચાર-ક્રિયા કરતા તે અધિક કઠણ છે
જ્યાં સુધી તેનો અભ્યાસ સંપૂર્ણ હોય ન થાય ત્યાં સુધી
થોડો થોડો વખત અભ્યાસ ચાલુ રાખવો જૂઠા જરૂરી છે

મનને વિશ્રાન્તિ આપવાનો એક ઘણો સહેલો માર્ગ
વિચારનું પરાવર્તન કરવાનો છે એક જ શ્રેણિને અનુમરીને
જે મનુષ્ય નિરતર હૃદય પૂર્વક વિચાર કરતો હોય તેણે
ખરે સેટલી તેનાથી ડેવળ બિન્ન પ્રકારની એક અન્ય વિચાર
શ્રેણિ રાખવી જોઈએ, કે જે શ્રેણિ ઉપર તે પોતાનું મન
વિશ્રાન્તિ માટે પરાવર્તન કરી શકે જેમકે, દ્રવ્યાનુયોગનો
વિચાર કરનારે, મગજ અથવા મનની વિશ્રાન્તિ માટે તે
વિચાર શ્રેણિ મૂકી દઈ, થોડો વખત કથાનુયોગ-મહાપુરુષોના
ચરિત્રોના વિચારની શ્રેણિને આગીકાર કરવી અથવા ધ્યન
સમાપ્ત થયા પછી જેમ મૈત્રીઆદિ ભાવના સંબંધી શ્રેણિ

સાધકો અગીકાર કરે છે, તેવી જ રીતે તે વિષયથી બુદ્ધ વિષયની શ્રેણી લેવી આથી થાકેલ કે કટાબેલ મનને, સહેલા વિષયમાં વિચાર કરવાનું ગમતું હોવાથી તે વિચાર કરવા છતાં વિશ્રાન્તિ પામી શક્યો

જેમ અતિપરિશ્રમ કર્યા પછી શરીરને વિશ્રાંતિની જરૂર પડે છે, તેમ વિચારના વ્યાયામમાં પણ મનુષ્યને વિશ્રાન્તિનાં જરૂર છે એ તેવી સ્થિતિમાં વિશ્રાન્તિ લેવામાં ન આવે તો શરીર જેમ પક્ષાઘાતાદિકથી પીડા પામે છે, તેમ મગજમાં પણ પક્ષાઘાત અને વિચારમાં વેલછા થવાની માટે વિચાર ક્રમના અભ્યાસીઓએ મનને, મગજને અને શરીરને વિશ્રાન્તિ આપવી જરૂરની છે

છેવટે એકાગ્રતા પ્રાપ્ત કરી, તે દ્વારા લય, અને તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાના છે મનની એકાગ્રતા અને તત્ત્વજ્ઞાન ઠરવામાં જે જે બાળતો ઉપયોગી જણાય છે, તે તે બાળતોનો સામાન્ય સૂચનારૂપ અહીં સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે સાધકોને એકાગ્રતા અને તત્ત્વજ્ઞાન સુલભ થાય તે માટે તેઓએ પોતાના મનની વિકળ સ્થિતિને સુધારવી, વિચાર શક્તિ ખીલવવી, અનેક વિચાર કરવાનો અભ્યાસ રાખવો, આકૃતિ કે સદ્ગુણ ઉપર એકાગ્રતા કરી એક વિચારમાં સ્થિર થવાની ટેમ પાડવી, પછી વિચારવૃત્તિને નિવૃત્ત ઠરવાની ટેમ પાડવી છેવટે મનની શાન્તદશા, લય, અને તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા આ પ્રસંગે જે જે સૂચનાઓ બુદ્ધા-

વવમા આવી છે, તે સૂચનાઓ ઉપર પુરતું લક્ષ આપવું
આધકો જે જાટની હૃદની દશા માત્ર કંચે તો આગળ શુ
કરવું તે તેમને પોતાની મેળે નમજશે આપણને મહા-
પુત્રો તરફથી પ્રગાદી, શબ્દમા આવી શકે તેટલી અથવા
શીળને સમજતી શકાય ત્યાં સુધીજ મળી શકે છે પણ તે
પ્રગાદી આગળનો માર્ગ ખુલ્લો કરી આપે છે

હવે એજ વાતને આચાર્યશ્રીએ પોતાના અનુભવથી જે
રીતે જણાવી છે તે રીતે અહીં મક્ષેપમા ગ્નુ કરવામા આવે છે

ત્યાં સુધી સાધકના પ્રયત્નની ન્યૂનતા છે અને સકલ્પ
વિકલ્પો થયા કરે છે, ત્યાં સુધી ચિત્તના લીનતા પણ થતી
નથી તો પછી આત્મજ્ઞાનની વાત જ રી કરતી ઉદા-
સીનતામા તત્પર થયેલો સાધક કોઈ પણ વસ્તુનું ચિન્તન
ન કરે કારણકે સકલ્પોથી વ્યાકુળ થયેલું ચિત્ત સ્થિર થતું
નથી જે તત્ત્વને 'તે આ છે' એમ કહેવાને સક્ષાત્ ગુરુ
પણ શક્તિમાન નથી તે તત્ત્વ ઉદાસીનતામા તત્પર થયેવાને
પોતાની મેળે પ્રગટ થાય છે

ઉન્મનીભાવની પ્રાપ્તિનો ઉપાય - એકાગ્ર અનિપવિત્ર
અને રમણીય સ્થાનમાં મુખપૂર્વક જેમ્ની ચકાય તેવા
આમને જેમ્ની પાનના અશુભ માડી પ્રસ્તકના અગ્રભાગ
સુધીના શરીરના અધ્યાવસયોને (નિધિવ) લીલા કરી મન
અને ઇન્દ્રિયોના વિષયમાં તદન તટન્ય બની અર્થાત્ તેમના
પ્રવર્તન અને નિવર્તનમા જ્ઞાતા દૃષ્ટા બની, રાગ દ્વેષ રહિત

ઉદાસીનતાને ધારણ કરી નિરતર વિષયની બ્રાન્તિને તથા, ચેષ્ટાથી રહિત થઈ તન્મયતાને પ્રાપ્ત થયેલો યોગી અત્યંત ઉન્મનીલાવને પામે છે.

મનસ્થિરતાનો ઉપાય. જ્યારે, જેમ, જે સ્થળે અને જેનાથી યોગીનું ચચળ ચિત્ત નિર ચાય ત્યારે, તેમ, તે સ્થળે અને તેનાથી જરાપણ ચલાવણ નહિ આ યુક્તિવડે અભ્યાસ કરનારનું મન ઘણું ચચળ હોય તો પણ આગળીના અગ્રભાગ ઉપર સ્થાપન કરેલા દડની પેઠે સ્થિર થાય છે.

દક્ષિણ ઉપાય દક્ષિ પ્રથમ નીકળીને કોઈપણ ધ્યેય પદાર્થમાં લીન થાય છે અને ત્યાજ સ્થિરતા પામીને હળવે હળવે વિલય પામે છે - પાછી હઠે છે એમ સર્વ ઠેકાણે ફેલાયેલી અને ત્યાથી ધીમે ધીમે પાછી વળેલી દક્ષિ પરમાત્મ-તત્ત્વ-રૂપ નિર્મળ આરીમામા આત્માવડે આત્માને ભુલે છે.

આખા વિશ્વમાં ઇચ્છામાં આવે ત્યાં રોકી શકાય તેવી દક્ષિને, એકાગ્ર કરનાર પ્રથમ કાળા ગિન્દુ પર અથવા મ્હટિકના કે બીજા ઉજ્જવલ પદાર્થ પર રોકે છે અને ત્યાં સ્થિર થતા ધીમે ધીમે તેને નાસિકાના અગ્ર ભાગ પર લાવે છે, અને ત્યાં સ્થિર થતા પછી ત્યાંથી ખસેડી કપાળની વચ્ચે સ્થાપન કરે છે અને ત્યાંથી પછી શુરની આજ્ઞાનુસાર તેને અતરમાં રોકી, સ્થિર કરી પરમ તત્ત્વનો અનુભવ કરે છે,

મન છૂતવાનો ઉપાય ઉદ્દામીનતામાં મગ્ન થયેલો, પ્રયત્ન વિતાવે અને નિરતર પરમાનંદ દશાની ભાવનાવાળો આત્મા કોઈ પણ મ્થળે મનને બેડતો નથી આ પ્રમાણે થવાથી આત્માવડે ઉપેક્ષા કરાયેલું મન કદી પણ ઇદ્રિયોનો આશ્રય કરતું નથી અને મનના આશ્રય વિના ઇદ્રિયો પણ પોત પોતાના વિષયોમાં પ્રવૃત્ત થતી નથી જ્યારે આત્મા મનને પ્રેરણા કરતો નથી, અને મન જ્યારે ઇદ્રિયોને પ્રેરણા કરતું નથી ત્યારે જાતે બાબુથી બ્રહ્મ થયેલું મન પોતાની મેળેજ વિનાશ પામે છે

મનોજયનુ કૃષ્ણ. જ્યારે મન, ભસ્મથી ઢાકાયેલા અગ્નિની પેઠે દેખાતું નથી અને કલામહિન સર્વથા પાણીના પ્રવાહની અદર પડેલા અગ્નિની પેઠે વિલય પામે છે, ત્યારે પવન વિનાના સ્થાનમાં રહેલા હીપકની માફક સંપૂર્ણ આત્મજ્ઞાન રૂપ તત્ત્વ પ્રગટ થાય છે

નત્ત્વજ્ઞાન થયાની નિગ્માની. આત્મજ્ઞાન જેને પ્રાપ્ત થાય છે, તેનું શરીર સ્વેદન અને મર્દન સિવાય પણ હીમજતા ધારણ કરે છે, તેલ વિના પણ સ્તિબ્ધતા પ્રાપ્ત કરે છે અમનચ્કતાની પ્રાપ્તિ વગર જ્યારે મનરૂપ શત્રુ નાશ પામે છે ત્યારે શરીર છત્રની પેઠે જડતાને-અક્ષતતાને તજી નમ્ર થાય છે હું મેશા કલેશ આપનારા જલ્દય ઉપે થયેલા અત કરણને શત્રુ રહિત કરવા માટે અમનચ્કતા સિવાય બીજું કોઈ ઔષધ નથી

ઉન્મનીભાવનુ ક્ષણ ચચળ ઇદ્રિયો રૂપ માદડાવાળી અને મનરૂપ કદવાળી, કેળરૂપ અવિદ્યા, અમનસ્કતા રૂપ ક્ષણનુ દર્શન થતા મર્વંથા નાશ પામે છે

કેળને ક્ષણ આત્મા પછી તેને ઉજેડી નાખવામા આવે છે કારણ કે ફરી તેમા ક્ષણો લાગતા નથી તેથીજ અહીં કહેવામા આવ્યુ છે કે ક્ષણો દેખાવા પછી જેમ કેળને નાશ થાય છે તેમ અવિદ્યારૂપ કેળ પણ અમનસ્કતા રૂપ ક્ષણ દેખ્યા પછી નાશ પામે છે

મન અતિ ચચળ છે અને વેગવાળુ હોવાથી લક્ષ્મી આવે તેણુ નથી તેને પ્રમાદ રહિત પણે ધ્યાન મિવાય ઉન્મનીભાવ રૂપ નાશ વડે ભેદી નાખવુ

અમનસ્કતાના ઉદયની નિગાની ન્યાદે અમનસ્ક-ભાવના પ્રાપ્તિ થાય છે, ત્યાદે યોગી પોતાનુ ગતીર છુટું પડી ગયુ હોય, બળી ગયુ હોય, ઉડી ગયુ હોય, ઓગળી ગયુ હોય, અને બાણે હોયજ નહિ તેમ જાણે છે, મદોન્મત્ત ઇદ્રિય રૂપ સર્વો રહિત અમનસ્કતારૂપ નવીન અમૃતના કુડમા મગ્ન થયેલો યોગી અનુપમ પરમ અમૃત રમનો આસ્વાદ અનુભવે છે અમનસ્કતા પ્રાપ્ત થના રેચક, પૂરક અને કુભક ક્રિયાના અભ્યાસ વિના પ્રયત્ન મિવાય વાયુ પોતાની મેળેજ નાશ પામે છે લાળા કાળ સુધી પ્રયત્ન કરવા છતાં જે વાયુ ધારી શકાતો નથી, તે વાયુ અમનસ્કતા પ્રાપ્ત થતા ત ગળ એક ઠેકાણે ધાગી શકાય છે, આ અભ્યાસમા નિર્મૂલ

પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે અને નિર્મળ તથા આવરણરહિત તત્ત્વ ઉદય પામે છે ત્યારે મૂલ્યથી શ્વાસનુ ઉન્મૂલન કરનાર યોગી મુક્ત જેવો લાગે છે જે જાગૃત અવસ્થામાં સ્વત્ત્ય અને લયની અવસ્થામાં મુનેલાની માફક રહે છે તે લય અવસ્થામાં શ્વાસોશ્વાસરહિત યોગી મુક્ત જીવ કરતા કોઈ પણ રીતે ઉતરતો નથી આ પૃથ્વી ઉપર રહેનારા લોકો હમેશા જાગૃત અને સ્વપ્ન (નિદ્રા) ની અવસ્થામાં હોય છે પરંતુ લયની અવસ્થામાં મગ્ન થયેલા તત્ત્વજ્ઞાનીઓ જાગતા પણ નથી તેમ ઉદય પણ નથી ઉદયમાં ખરેખરે શૂન્યભાવ છે અને જાગૃત અવસ્થામાં જાગવા પછી પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયોનું ચક્રણ થાય છે પરંતુ એ બંને અવસ્થાઓથી પર આનંદમય તત્ત્વ રહેલું છે

અતિમ ઉપદેશ કર્યો હું અને માટે છે અર્થાત્ કર્યોથી દુષ્પ થાય છે અને નિષ્કર્મપણુ-કર્મરહિત થવું તે મુખર્ને માટે થાય છે એ પ્રતિદ્ધ છે તો પછી જેમા મોક્ષ મુલ્લ છે એવા આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે દોષ પ્રયત્ન ને કરે? બલે મોક્ષ પ્રાપ્ત થાઓ કે ન થાઓ, પણ શુદ્ધ આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે ખરેખર પરમાનંદને અનુભવ થાય ૥ કે જે પરમાનંદની પાને સ સારના સમગ્ર મુખો તૃણ તુલ્ય પણ લાગતા નથી

અમનસ્કતાના રૂપ રૂપ આ પરમાનંદની આગળ મધુ 'પણ મધુર' નથી, ચંદ્રના કિરણો પર્વે 'શીતલ' નથી,

અમૃત તો નામનું અમૃત છે સુધા પણ વૃથા છે તો હે
મિત્ર મન ! સુખપ્રાપ્તિના ળધા નિષ્કળ પ્રયત્નો છોડી
પ્રસન્ન થા અને તું પ્રસન્ન થઈશ એટલે તને સંપૂર્ણ
સુખની પ્રાપ્તિરૂપ ફળ પ્રાપ્ત થશે જો મન છે તો પ્રિય વસ્તુ
ફર હોય તો પણ અહણ કરાય છે, અને જો મન નથી તો
વસ્તુ નજીકમા રહેલી હોવા છતાં પણ અહણ કરાતી નથી
આમ જાણનારા પુરુષોને ઉન્મનીભાવ (અમનન્કપણું)
પ્રાપ્ત કરવા માટે મહાશુરની ઉપામના કરવામા તીવ્ર ઈચ્છા
કેમ ન થાય ? અર્થાત થાયજ કાળજી કે મહાશુરની કૃપા
સંપાદન કર્યા વિના ઉન્મનીભાવની પ્રાપ્તિ અશકતી નથી

**અમનસ્કતા પ્રાપ્ત કરવા માટે આત્માને
પ્રસન્ન કરવાની આવશ્યકતા.**

હે ઐશ્વર્યયુક્ત આત્મા ! સુખપ્રાપ્તિના અને
હુ.ખને ફર કરવાના ઉપાયોનો અભાવ હોવાથી તું ધન, યશ,
વિદ્યા, રાજ્ય અને સ્વર્ગાદિની પ્રાપ્તિ, તથા રોગ, દરિદ્રતા,
ઉપદ્રવાદિ અનર્થને ફર કરવાના તે તે પ્રકારના અભિપ્રાયથી
આત્મા સિવાયના પરમેશ્વર સુધીના પર પદાર્થોને પ્રસન્ન
કરવાનો પ્રયત્ન કરતો વૃથા મહેનત શા માટે કરે છે ? રજસ
અને તમો ગુણને ફર કરી એક આત્માને જ જરા પ્રસન્ન
કર જેથી સંપત્તિ તો શું પણ પરમ જ્યોતિ સ્વરૂપ
પરમાત્મનું અચુર સામ્રાજ્ય તને પ્રાપ્ત થશે

અતમા ઉપસહાર કરતા પૂ. આચાર્ય શ્રી

ફરમાવે છે કે, વિવેકી પુરુષોની પરિપક્વતા ચિત્તને આનંદ આપનાર શાસ્ત્ર, મુંગુરુ અને અનુભવથી જે યોગનુ રહસ્ય જાણ્યું હતું તે ચોક્કસ વચના કુમારપાલ ગણતરી અત્યંત પ્રાર્થનાથી મે - શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે વાણીના માર્ગમા લેનાયું

सर्वेपि सुपिन सन्तु, सर्वे सन्तु निरामया ।

सर्वे भद्राणि पश्यन्तु मा कश्चिद् दुःखभाग् भवेत् ॥ १ ॥

વિશ્વના સર્વ પ્રાણીઓ મુખી થાઓ, સર્વે નિરાગી હો ! સર્વ પ્રાણીઓ મગવને જુઓ, કોઈ દુખને ન પામે

પરિશિષ્ટ ચોથું કાવ્ય વિભાગ

સિદ્ધાંત રહસ્ય અપરનામ શ્રી મીમંધર સ્વામી
વિનતિ સ્વરૂપ સાડા ત્રણસો ગાથાના સ્તવનની ૧૧-૧૨
૧૩-૧૪ અને ૧૫ એમ પાંચ ઢાળોમાં, ધર્મ-રતન-પ્રકરણ
અન્યના અધારે પૂ ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ-
શ્રીએ ધર્મ માધનામા અતિ ઉપયોગી હકીકતને સંક્ષેપમાં
ઘણીજ સુઠર ગીતે રજુ કરી છે અહીં તે ઢાળો મૂળમાં જ
આપવામાં આવી છે એ કાવ્યો ગણીર ભાવથી ભરેલા છે
તેને ઠઠ્ઠા કરી નિયમિત તેનો પાઠ અને તેનું પુનઃ પરિ-
શીક્ષન કરવાથી તેના ગણીર અર્થો સમજવાની યોગ્યતા
આવે છે જે કે સાડા ત્રણસો ગાથાનું આખું સ્તવન જેવું
તેનું નામ છે તેવુંજ મિહાતોના અનેક રહસ્યોથી ભરપૂર છે.
ધર્મમાર્ગમાં ગિરતા પ્રાપ્ત કરવાના એક અજોડ ઉપાય
રૂપ છે આ ઢાળોનું તથા આખા સ્તવનનું શુરુગમથી
રહસ્ય સમજવા માટે પ્રયત્ન કરવો આવશ્યક છે

૧

(આનંદના ૨૧ ગુણ વર્ણન સ્વરૂપ ઢાળ ૧૧ મી)
એકવીસ ગુણ પરિણમે, જામ ચિત્ત નિતમેવ,
ધરમરતનના યોગ્યતા, તાસ કહે સું દેવ ૧.

ખુદ નહી વસી રૂપનિધિ, સોમ્ય જન પ્રિય જ ધન્ય,
 ફૂર નહી ભીરુ વસી, અમક માર દક્ષિણન્ન ૨.
 લક્ષ્મણુઓ દયાલુઓ, સોમદિક્ષિ મજ્જાત્ય,
 શુભરાગી મલ્લય મુપદ્મ, દીરઘદરશી અત્ય ૩
 વિશેષજ્ઞ વૃદ્ધાનુગત, વિનયવત કૃતબ્રહ્મ,
 પરહિતકારી લખ્મલક્ષ્મ, શુભ એકનીસ પ્રમાણ ૪
 ખુદ નહી તે જેહ મને, અતિ ગભીર ઉદાર,
 ન કરે જન ઉતાવળો, નિજ પરનો ઉપકાર ૫
 શુભ મધ્યલ્પી રૂપનિધિ, પૂરણ અગ ઉપગ,
 તે મમરથ સેજે ધરે, ધર્મ પ્રભાવન ચગ. ૬
 પાપકર્મે વરતે નહી, પ્રકૃતિ સોમ્ય જગમિત,
 સેવનીક હોવે મુખે, પરને પ્રશમ નિમિત્ત ૭
 જન વિરુદ્ધ સેવે નહિ, જનપ્રિય ધર્મે શૂર,
 મલિન ભાવ મનથી તણ, કરી શકે અકૂર ૮.
 ઇહ પરલોક અપાયથી, બીડે ભીરુજ જેહ,
 અપયશથી વસી ધર્મનો, અધિકારી છે તેહ ૯.
 અશક ન વચે પર પ્રતે, લહે કીર્તિ વિશ્વાસ,
 ભાવ-સાર ઉદમ કરે, ધર્મ ઠામ તે ખામ ૧૦.
 નિજ કાર્ય છાડા કરી, કરે અન્ય ઉપકાર,
 સુદક્ષિણન્ન જન સર્વને, ઉપાદેય બ્યવહાર ૧૧.
 અગીકૃત ન ત્યજે ત્યજે, લક્ષ્મણુઓ અકાજ,
 ધરે દયાલુ ધર્મની, દયા મૂલની, લોજ ૧૨.

- ધર્મ મર્મ અવિતથ લહે, મોમદિક્ષિ મજ્જતથ,
શુભ મયોગ કરે સદા, વરજે દોષ અણુતથ. ૧૩
- શુભરાગી શુભ સથહે, ફેસે ન શુભ અનત,
હિવેજે નિર્ગુણ સદા, બહુમાને શુભવત ૧૪
- અશુભ કથા કલુષિત મતિ, નાસે રતન વિવેક,
ધર્માર્થ મત્કથ હુએ, ધર્મ નિદાન વિવેક ૧૫
- ધર્મશીલ અનુકૂલ યશ, સદાચાર પરિવાર,
ધર્મ સુપદ્મ વિધને રહિત, કરી શકે તે સાર ૧૬
- માઠે સવિ પરિણામ હિન, દીરઘદર્શી કામ,
લહે દોષ શુભ વસ્તુના, વિશેષતઃ શુભધામ ૧૭
- વૃદ્ધાનુગત મુમગતે, હોવે પરિણત બુદ્ધિ,
વિનયવત નિયમા કરે, જ્ઞાનાદિકની શુદ્ધિ ૧૮
- શુભ ભેગે શુભ આહરે, તત્ત્વ બુદ્ધિ કૃતબલુ,
પર હિતકારી પર પ્રતે, થાપે માર્ગ સુખલુ ૧૯
- શીખે લખે સુખે સકલ, લબ્ધ લક્ષ શુભકામ,
એમ એકત્રીય શુભે વર્ણે, લહે ધર્મનુ રાજ ૨૦
- પૂરણ શુભ ઉત્તમ કહ્યો, મધ્યમ પાદે હીન,
અર્ધહીન જઘન્ય જન, અપર દરિદ્રી હીન ૨૧.
- અરજે વરણ પાપને, એહ ધર્મ સામાન્ય,
પ્રભુ તુઝ ભક્તિજશ લહે, તેહ હોવે જન માન્ય ૨૨

(ભાન આવના ક્રિયાગત ૭ લક્ષણ સ્વરૂપ કાળ ૧૨ મી)

એકવીશ ગુણ નેણે લદ્યા, ને નિજ મર્યાદામા રહ્યા,
તેહ ભાવ આવકતા લહે, તસ લક્ષણ એ તું પ્રભુ કહે ૧-

કૃતવ્રતકર્મા શીલાપાગ, ગુણવતો ને ઋણુ બ્યવહાર,
શુભસેવા ને મવચનદક્ષ, આવક ભાવે એ પ્રત્યક્ષ ૨-

અવણુ જાણુલા અર્થણુ ઉદાર, પડિસેવા એ ચાર પ્રકાર,
પ્રથમ ભેના મન ધારીયે, અર્થતામ ઈમ અવતારીયે ૩-

બહુભાણે નિમુણે ગીયત્ય-પાસે જ ગાઠિક બહુ અત્ય,
જાણુ ગુણ પાસે મત અહે, પાસે ઉપસર્ગાઠિક સહે ૪-

સેવે આયતણા ઉદેશ, પરગૃહ તજે અલુબ્ધક વેસ,
વચન વિકારત્યજે શિશુ લીલ, મધુર ભણે એ પદવિધ ગીલ ૫-

આયતન સેવે ગુણ પોષ, પરગૃહ ગમને વાધે દોષ,
ઉદ્ગટવેષ ન શોભા લાગ, વચન વિકારે જામે રાગ, ૬-

મોહનણે શિશુવીલા લિગ, અનર્થદ કાઠે એ અંગ
કઠિન વચનનુ જલપન જોહ, ધર્મિને નહિ
અમમત તેહ ૭-

ઉપમ કરે સદા સજ્જન્ય, કરણ વિનયમા સર્વ ઉપાય,
અનભિનિવેશી રચિ જિન આણુ, ધરે, પચ્ચગુણ
એહ પ્રમાણુ

- સન્ન્યાયે ધારે વૈરાગ્ય, તપ નિયમાદિક કરણે રાગ,
 વિનય પ્રયુજે ગુણનિધિતણે, જેમ મન વાધે
 આદર ધણે ૯
- અનલિનિવેશી અવિતથ ગણે, ગીતારથ ભાષિત
 જે મુણે.
 સદહણ્યાયે મુણવા ચાહ, સમકિતનો મોટો ઉચ્છાહ ૧૦
- અવિતથ કથન અવચક ક્રિયા, પાતિક પ્રગટન
 નૈત્રી પ્રિયા,
 યોધખીજ સદ્ભાવે સાર, ચાર ભેદ એ ઋણુ વવહાર ૧૧
- ગુરુસેવી ચડવિહ સેવના, કારણ સ પાદન ભાવના,
 સેવે અવમરે ગુરુને તેહ, ધ્યાન યોગનો ન કરે છેહ ૧૨
- રિહા પ્રવતવિ પરપ્રતે, ગુરુગુણ ભાવે નિજ પરછતે
 મ પાદે ઔપધ મુખ વહી, ગુરુભાવે ચાહે અવિચલી ૧૩
- સૂત્ર અર્થ ઉત્સગ્ગવવાય, ભાવે વ્યવહારે સોપાય,
 નિપુણપણ પામ્યો છે જેહ, પ્રવચન દક્ષ કહીજે તેહ ૧૪
- ઉચિત સૂત્ર ગુરુપાને ભણે, અર્થ મુતીયે તેહનો મુણે,
 વિષય વિભાગ લહે અવિવાદ, વહી ઉત્સર્ગ
 તથા અપવાદ ૧૫
- પદ્મભાવ વિધિમાહે ધરે, દેશકાલમુખ જેમ અનુસરે
 જાણે ગીતારથ વ્યવહાર, તિમ, સવિ પ્રવચન-કુગલ
 ઉદાર ૧૬
- કિરિયાંગત એ યજ્ઞવિધ લિંગ, ભાવે રૂ
 જિનરાજ અભંગ,
 એ વિધિ શ્રાવક જે આચરે, મુખ જગ લીલા
 તે આદરે ૧૭

(ભાવ આવકના ભાવગત ૧૭ ગુણ વજન મ્વરૂપ ૬૮/૧૩ મી)

- ભાવ આવકના ભાવિયે, હવે સત્તર ભાવગત તેહો રે,
 મેહો રે, પ્રભુ તુજ વચને, અવિચલ હોતો એ ૧
- ક્રિયા ચ ચલ ચિત્તથી, જે વાટ નરકની ખોટી રે,
 ખોટી રે, છાંટે એ ગુણ પુરે ગણો એ ૨
- ઇદ્રિય ચપલ દુરગમે, જે રુપે જ્ઞાનની સશેરે,
 પાને રે, તે ખીને ગુણ આવક ધરે એ ૩
- કલેશનણ્ય કારણ ધણુ, જે અર્થ અનાર જ લાણે રે,
 આણે રે, તે ત્રીએ ગુણ નિજ મનિધિ એ ૪
- ભવ વિડ બનામય અછે, વડી દુ ખરૂંપી દુ ખ હેતોરે,
 એતોરે, એમ ચોથો ગુણ અબીકરે એ ૫
- ખિણમુખ વિષય વિષોપમા, એમ જાણી નરી
 બહુ હરેરે,
 બીહરે, તેહથી પચમ ગુણ વર્યો એ ૬
- સીમારમ તજે સદા, ગુણુ છાનો સલાગી રે,
 રાગીરે, નિસારણનનો ધણુ એ ૭
- માને મત્તમ ગુણુ વર્યો, જન પાસ મદદ
 ગૃહવામો રે,
 અધ્યાત્મો રે, મોહ જિતવાનો કરે એ ૮
- અહમ હંસણુ ગુણુ ભર્યો, બહુ ભાતે કરે
 સુર ભક્તિ રે,
 સુદિરે, નિજ સુલભિની હૃદયે એ ૯

- લોકસન્ના મવિ પરિહરે, જાણે ગાડરિઓ પરવાહારે,
લાહારે, એમ નવમા ગુણનો સપજે એ ૧૦.
- આગમને આગલ કરે, તે વિણ કુણ મારગ સાખીરે,
ભાખીરે, એમ કિરિયા દશમા ગુણ ચક્રી એ ૧૧.
- આપ અગાધારે કરે, દાનાદિક ચાર શક્તિ રે,
વ્યક્તિરે, એમ આવે ગુણ ઇચ્છારમો એ ૧૨.
- ચિતામણિ સરિખો લહી, નવિ મુગ્ધ હસ્યો
પણ લાજેરે,
ગાજેરે, નિજ ધર્મે એ ગુણ ખારમો એ. ૧૩.
- ધનભવનાદિક ભાવમા, જે નવિ રાગી નવિ દ્વેષીરે,
સમ પેપીરે, તે વિલસે ગુણ તેરમો એ. ૧૪.
- રાગદ્વેષ મધ્યસ્થનો, સમગુણ ચહદમે ન બાધેરે,
સાધેરે, તે હઠ છાડી મારગ ભણેએ ૧૫.
- ક્ષણ બગુતા ભાવતો, ગુણ પન્નરમે સેવ તોરે,
સતોરે, ન ધનાદિ સંગતિ કરે એ ૧૬.
- ભાવવિરતિ સેવે મને, ભોગાદિક પર અનુરોધેરે,
બાધેરે, એમ ઉત્તરને ગુણ સોલમે એ ૧૭.
- આજકાલ એ છાડીશુ, એમ વેશ્યા પર
નિ સનેહો રે,
ગેહોરે, પર માને ગુણ સત્તરમે એ. ૧૮.
- એ ગુણવૃદ્ધ જે ભર્યા, તે શ્રાવક કહીયે ભાવેરે,
પાવેરે, મુજસ પૂર તુઝ ભક્તિથી એ ૧૯.

૪

(ભાવ સાધુના સાત લક્ષણ સ્વરૂપ. કાળ ૧૪ મી)

તે ભાવ સાધુપણુ લહે, જે ભાવ આવડ સાર,
તેહના લક્ષણ માત છે, સવિ બણે હો તુ ગુણ-
ભરાર સાહેમણ સાચી તાહરી વાણી ૧-
કિરિયા મારગ અનુમાગળી, શ્રદ્ધાપ્રવગ અવિવાદ,
સમુભાવે પન્નવણિજ્જના, કિરિયામા હો

નિત્યે અપ્રમાદ સાં ૨

નિગથજ્ઞિ સાત કાજનો, આરભ ગુણ અનુરાગ,
આરાધના ગુરુ આણુની, જેહથી લહીએ હો

ભવજલતાગ સાં ૩

માર્ગ મમયની ધિતિ તથા, સવિશ બુધ્ધની નીતિ,
એ દોઈ અનુમારે કિયા, જે પાલે હો તે ન

લહે ભીતિ સાં ૪.

સૂરે ભણ્યુ પચ અન્યથા, જુદ જ બહુગુણ બણુ,
મવિશ વિગુપે આચર્યુ, કાઈ દીને હો

કાલાદિ પ્રમાણુ સાં ૫

કટપતુ ધર્યુ ઝેલિકા, બાજને દવરકદાન,
તિથિ પશૂમણુની પાલટી, લોજનવિધિ હો

ઈત્યાદિ પ્રમાણુ સાં ૬

વ્યવહાર પાચે જાખિયા, અનુક્રમે જેહ પ્રધાન,
આજ તો તેમા જીત છે, તે તણએ હો

કેમ વગર નિદાન ? સાં ૭

શ્રાવક મમત્વ અશુદ્ધ વણી, ઉપકરણ વસતિ

આહાર,

મુખશીલ જન જે આવરે, નવિ ધરિયે હો તે

ચિત્ત લગાર સાં ૮

વિધિનેવના અવિતૃપ્તિ શુભ, દેશના ખલિત-

વિશુદ્ધિ,

શ્રદ્ધા ધર્મ ઈચ્છા ઘણી, ચઉલેદે હો એમ

બાણે મુખુધિ સાં ૯

દ્રઢ રાગ છે શુભ ભોજ્યમા, જેમ સેવતા

યે વિરૂદ્ધ,

આપદામાહે રસ બાણને, તેમ મુનિને હો

ચરણ તે શુદ્ધ સાં ૧૦

જેમ તૃપ્તિ જગ પામે તહી, ધન હીન લેતો રત્ન,

તપ વિનય વેધાવચ્ચ પ્રમુખ, તેમ કરતો હો

મુનિવર પાહુચત્ન સાં ૧૧

શુરની અનુજા લેઈને, બાણતો પાત્ર કેપાત્ર,

તેમ દેશના શુદ્ધી દીએ, જેમ દીપે હો નિજ

સયમ ગાત્ર સાં ૧૨

જે કદાચિત્ત લાગે મતે, અતિચાર પક કલક,

આલોચણે તે શોધતા, મુનિ ધારે હો શ્રદ્ધા નિ રાક સાં ૧૩

શ્રદ્ધા થકી જે સર્વ લહે, ગભીર આગમ લાવ,

શુરનચને પન્નવપ્તિજ તે, આરાધક હો હોવે

સરલ સ્વભાવ સાં ૧૪

પટકાય ધત પ્રમત્તને, પડિલેહણાદિક યોગ,
જાણી પ્રમાદી નવિ હોએ, કિરિયામા હો મુનિ

શુભ મયોગ સાં ૧૫

જેમ શુરુ આયં મહાગિરિ, તેમ ઉગમે જાણવત,
જાણ અવિષય નવિ ઉગમે, વિવશૂતિ હો જેમ

શુરુ હીજત સાં ૧૬

શુણવતની સગતિ કરે, ચિત્ત ધરત શુણુ અનુરાગ,
શુણુલેશ પણ પરનો શુણે, નિજ દેખે હો અવ-

શુણુ વડલાગ સાં ૧૭

શુરુ ચરણમેવા રત હોઈ, આરાધતો શુરુ-આણુ,
આચાર સર્વના મૂળ શુરુ, તે જાણે હો તે ચતુર

મુખણુ સાં ૧૮

એ સાત શુણુ લક્ષણુ વર્યો, જે ભાવ સાધુ ઉદાર,
તે વરે સુખ જસ સપદા, સુગ ચરણે હો જસ

ભક્તિ અપાર સાં ૧૯

૫

(સાધુ-શુણુવર્તિ મહાત્માઓની સંખ્યા-શુણુ-પ્રશ સાપ્રદર્શક
કાળ ૧૫ મી.)

ધન્ય તે મુનિવસારે, જે આલે સમજાવે,
જાવમાયર હીલાએ ઉતરે, સયમ કિરિયા નાવે ધન્ય

- લોગપક તણ ઉપર બેઠા, પકળ પરે જે ન્યારા,
 સિંહપરે નિજ વિક્રમ શૂરા, ત્રિભુવન જન આધારા ધન્ય ૨.
- જ્ઞાનવત જ્ઞાનીગુ મળતા, તન મન વચ્ચે સાચા,
 દ્રવ્ય ભાવ મુધા જે ભાળે, માચી જિનની વાચા ધન્ય ૩.
- મૂલ ઉત્તર ગુણ સંગ્રહ કરતા, તજતા બિશા દોષો,
 પગ પગ વ્રત દ્વષણ પરિહરતા, કરતા સયમ પોષો ધન્ય ૪.
- મોહ પ્રતે હણતા નિત આગમ, ભણતા મદ્દશુર પાસે
 દ્વષમ કાલે પણ ગુણવતા, વરતે ગુણ અભ્યામે ધન્ય ૫,
- છઠું ગુણકાણુ ભવ અડવી, ઉલ્લઘણુ જેણે લહિઉ,
 તમ મોભાગ મકલ મુખ એકે, કેમ ડરી બાએ કહિઉ ધન્ય ૬.
- ગુણકાણ્વાની પરિણતિ જેહની, ન છીપે ભવ જ બાલે,
 રહે શેલડી ઢાકી રાખી, કેતો કાલ પરાલે ? ધન્ય ૭.
- તેહવા ગુણ ધરવા અણધીગ, જો પણ મુખ ભાખી,
 જિન ગામન શોભાવે તે પણ, મુધા સવેગ પાખી ધન્ય ૮.
- સદ્દહણા અનુભોદન કાળુ, ગુણધા મયમ કિરિયા,
 વ્યવહારે રહિયા તે દરને, જે નિશ્ચય નય દરિયા ધન્ય ૯.
- દુ કરકારથકી પણ અધિગ, જ્ઞાન ગુણે ઇમ તેહો,
 ધર્મદામગણા વચ્ચે લહિયે, જેહને પ્રવચન નેહો ધન્ય ૧૦.
- સુવિહિત ગચ્છ કિરિયાનો ધોગી, શ્રી હરિભદ્ર કહાય,
 એહ ભાવ ધરતો તે કારણ, મુજ મન તેહ મુહાવ ધન્ય ૧૧.

મયમ ઠાતુ વિચારી ભેતા, ભે ન લહે નિજ માખે,
તો મૂઠુ બોલીને દુરમનિ, મુ માધે મુળપાખે? ધન્ય૦ ૧૨
નવિ માયાં ધર્મે નવિ કહેવુ, પગ્ગનની અનુવૃત્તિ,
ધર્મ વચન આગમમા કહિયે, કપટ રહિન મનવૃત્તિ ધન્ય૦ ૧૩.

મયમ વિલુ મંથનના યાપે, પાપ ધ્રમવુ તે બાખ્યો,
ઉત્તરાધ્યયને સગલ અબાપે, શુદ્ધ પ્રરૂપડ દાખ્યો ધન્ય૦ ૧૪

એક બાલ પલ કિરિયા નયે, જ્ઞાન નયે નવિ બાલા,
તેવા ચોખ્ય મુસયતને તે, જોવે ઉપદેશમાલા ધન્ય૦ ૧૫

કિરિયાનયે પતુ એક બાલ તે, જે લિંગી મુનિરાગી,
જ્ઞાનયોગમા જસ મન વરતે, તે કિરિયા મોભાગી ધન્ય૦ ૧૬

બાલાદિક અનુકૂલ ક્રિયાથી, આપે ઈશ્વર યોગી,
અધ્યાત્મ મુખ યોગ અબ્યાને, કેમ નવિ કહિએ યોગી ?
ધન્ય૦ ૧૭

ઉચિત ક્રિયા નિજશક્તિ છાડી, જે અતિવેગે ચડતો,
તેભવધિતિ પરિપાક થયા વિલુ, જગમા હીને પડતો ધન્ય૦ ૧૮

માથે મોટાઈમા જે મુનિ, ચલવે હાકડમાજા,
કુધ્ધ પ્રરૂપણુ શુભ વિલુ ન પટે, તમ ભવ અગ્રહ
માલા ધન્ય૦ ૧૯.

નિજ ગણ સયે, મન નવિ ખસે, અન્ય ભણી જન વચે,
લુંચે કેશ ન મુચે માયા, તો મત ન રહે પચે ધન્ય૦ ૨૦
યોગઅન્યના ભાવ ન બાળે, બાળે તો ન પ્રકાશે,
દ્વાગદ મોટાઈ મન રાખે, તસ શુભ દૂરે નાને ધન્ય૦ ૨૧.

મેલે વેશે મહિયલ મ્હાલે, બકપરે નીચો ચાલે,
 જ્ઞાન વિના જગ ધ ધે ઘાલે, તે કેમ આરગ ચાલે ? ધન્ય૦ ૨૨.
 પરપરિણતિ પોતાની માને, વરતે આરત ધ્યાને,
 બધ મોક્ષ કારણ ન પિછાને, તે પહિલે ગુણઠાણે ધન્ય૦ ૨૩
 કિરિયા લવ પણ જે જ્ઞાનીનો, દષ્ટિ ધિગદિક લાગે
 તેથી મુજશ લહીજે ચાહિળ, મીમધર તુઝ રાગે-
 ધન્ય તે મુનિવસારે, જે ચાલે સમભાવે ૨૪.

સમાપ્ત.

મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહાગજદત

આઠ દષ્ટિની લાખો

લાખ ૧ સ્ત્રી

[ચતુ સનેરી મોદના—એ દેશી]

શિવમુખ કારણ ઉપદિગી, યોગનાલી અંક દિદો રે,
તે શુભ થુલી જિન વીરનો, કશું ધર્મની પુદી રે
વીર જિનેશ્વર દેગના

૧

સપન અપન દિન રયલીમા, બાલ વિકલ ને અનેરા રે,
અર્થ ભુવે જેમ જાજ્યા, તેમ જોધ નજરના ફેરા રે વીર૦ ૨
દર્શન જે થયા શૂન્રૂઆ, તે જોધ નજરને ફેરે રે;
બેઠ નિરાદિક દષ્ટિમા, સમક્તિ દષ્ટિને હેરે રે વીર૦ ૩
દર્શન મકલના નય શહે, આપ રહે નિજ ભાવે રે,
દિન કરી જનને સહુવની, થાગે તેહ ચરાવે રે વીર૦ ૪
દષ્ટિ બિરાદિક ચારમા, મુદ્ધિ પ્રયાણ ન બાજે રે,
રયલી શપન જેમ શ્રમ હરે, સુર નર મુખ તેમ છાજે રે વીર૦ ૫
એહ પ્રસંગથી મે કહ્યુ, પ્રથમ દષ્ટિ હવે કહીએ રે,
જિહાંમિત્રા તિહા જોધ જે, તેતુણ-^૧અગ્નિસો લહીએ રે વીર૦ ૬
મત પણ ઈહાં યમ મંપજે, એહ નહી શુભ કાજે જે,
દેવ નહીં વળી અવરગુ, એ શુભ અગ વિરાજે રે વીર૦ ૭
યોગના બીજ ઈહાં અહે, જિનવર શુદ્ધ પ્રજામો રે,
ભાવાચારજ નેવના, ભવ હટેગ મુદ્ધામો રે વીર૦ ૮

દ્રવ્ય અભિગ્રહ પાળવા, ઔષધ પ્રમુખને દાને રે,
 આદર આગમ આશરી, લિખનાદિક બહુમાને રે વીર૦ ૯
 લેખન પૂજન આપવું, શ્રુત વાચના ઉદ્દાહો રે,
 લાવ વિન્તાર સન્નિવૃત્તી, ચિંતન લાવન ચાહો રે વીર૦ ૧૦
 બીજ કથા લક્ષી સાભળી, રામાચિત્ર હુવે દેહ રે,
 એહ અવચક યોગથી, લહીએ ધર્મ મનેહ રે વીર૦ ૧૧
 સદ્ગુણ યોગ વદન ક્રિયા, તેહથી ફળ હોય જેહ રે,
 યોગ ક્રિયા ફળ લેહથી, ત્રિવિધ અવચક એહ રે વીર૦ ૧૨
 ચાહે ચક્રોર તે ચક્રને, મધુકર માલતી લોગી રે,
 તેમ ભવ્ય સહજ ગુણે હોયે, ઉત્તમ નિમિત્ત સયોગી રે વીર૦ ૧૩
 એહ અવચક યોગ તે, પ્રગટે સ્વરભાવતે રે,
 સાધુને સિદ્ધશા મનુ, બીજનુ ચિત્ત પ્રવર્તે રે વીર૦ ૧૪
 કરણ અપૂર્વના નિકટથી, જે પહેલુ ગુણકાલુ રે,
 મુખ્યપણે તે ઈહા હોયે, મુખ્યગ વિલામનુ ટાલુ રે વીર૦ ૧૫

લાગ ૨ છ

[મન મોહન મેરે—એ દેસી]

દર્શન તારા દષ્ટિમા મન મોહન મેરે, ^૧ગોમય અગ્નિ મમાન રે, મં
 શૌચ મ તોપ ને તપ ભવુ, મં સન્નિવૃત્ત ઇન્દ્રિય ધ્યાન રે મં ૧
 નિયમ પચ ઈહા સ પજે, મં નહિ કિરિયા ઉદ્વેગ રે, મં
 જિજ્ઞાસા ગુણ તત્ત્વની, મં પણ નહિ નિજ હઠ દેગ (ક) રે મં ૨

એહ દિશા વર્તતા, મં યોગ કથા બાહુ મેમ રે; મં
અનુચિત તેહ ન આદરે, મં વાળ્યો વળે જેમ હેમ રે મં ૩
વિનય અધિક ગુલીનો કરે, મં દેખે નિજ ગુણદાણ રે, મં
ત્રામ ધરે ભવનયથાકી મં ભવ માને દુષ્ણ ખાણ રે મં ૪
શસ્ત્ર ધણા મતિ ચોરલી, મં ચિદ કહે તે પ્રમાણ રે, મં
મુયશ લહે એ ભાવયાં, મં ન કરે નક કદાણ રે મં ૫

હાળ ૩ છ

[પ્રથમ ગોરાળાને ભવેછ—એ રીતી]

ત્રીજી દિશી બજા દહી છ, કાષ્ઠ અગ્નિ સમ બોધ,
દોષ નહિ આમન સપી છ, અવલ સમીહા શોધ રે
જિનછી ! ધન્ય ધન્ય તુજ ઉપદેશ ૧
તરુણ મુખી સી પરિવર્યો છ, જેમ ચાહે સુરગીત,
સાબગવા તેમ તત્ત્વને છ, એ દષ્ટિ મુવિનીત રે જિનછી ૨
રમરિ એ ભોધ પ્રવાહની છ, એ વિલ્લુ મૃત ધણદૂપ
અવલ નમીહા તે કીમી છ, અશયિત મુણે જેમબૂપ રે જિનછી ૩
મન રીઝે તન Cહમે છ, રીઝે ખુઝે એક તાન,
તે ઇચ્છા વિલ્લુ ગુણકથા છ, બહેરા આગળ ગાન રે જિનછી ૪
વિધન ઇહા પ્રાપે નહીં છ, ધમદિતુમા કોય,
અનાચાર પરિહારથી છ, મુયરા મહોદય હોય રે જિનછી ૫

છાંડ ૪ થી.

[ઝાઝરિયા મુનિવરની દલી]

યોગ દષ્ટિ ચોથી કહી જી, દીપા તિહા ન ઉત્યાન,
પ્રાણાયામ તે ભાવથી જી, દીપ-પ્રભા સમ જ્ઞાન

મનમોહન જિનજી ! મીઠી તાહરી વાણી ૧

ખાદ્યાભાવ રેચક ઇહા જી, પૂરક અતરભાવ,
કુભક સ્થિતતા ગુણે કરી જી, પ્રાણાયામ સ્વભાવ મન૦ ૨

ધર્મ અર્થે ઇહા પ્રાણને જી, છોડે પણ નહીં ધર્મ,
પ્રાણ અર્થે સકટ પડે જી, અવો એ દષ્ટિનો મર્મ મન૦ ૩

તરવ અવણ મધુરોદકે જી, ઇહા હોય બીજ પ્રરોહ,
ખાર ઉદક સમ ભવ તજે જી, ગુરુ ભક્તિ અદ્રોહ મન૦ ૪

સૂક્ષ્મ બોધ તો પણ ઇહા જી, મમકિત નિણ નવિ હોય,
વેદ સવેદ પડે કહ્યો જી, તે ન અવેદે જોય મન૦ ૫

વેદ બધે શિવ હેતુ છે જી, સવેદન તસ નાણ,
નય નિશ્ચયે અતિ ભલુ જી, વેદ સવેદ પ્રમાણ મન૦ ૬

તે પદ અધિભેદથી જી, છેકવી પાપ પ્રવૃત્તિ,
તસ લોહ પદ ધૃતિ મમી જી, તિહા હોય અત નિવૃત્તિ મન૦ ૭

એક યદી વિપરીત છે જી, પદ તે અવેદ સવેદ,
ભવાભિનદી જીવને જી, તે હોય વજ્ર અભેદ મન૦ ૮

લોભી કૃપણ દયામતો જી, માથી મચ્છર ઠાણ,
ભવાભિનદી ભય ભયો જી, અર્જુન આરણ અયાણ મન૦ ૯

એવા અવગુણવતનુ જી, પદ છે અવેદ કઠોર,
સાધુમગ આગમતણો જી, તે જીત્યો ધુર રઘોર મન૦ ૧૦

તે છતે સહેજે ટળે છ, વિષમ કુતક* પ્રજાર,
 દૂર નિકટ હાથી હણે છ, જેમ એ બહાર વિચાર મન૦ ૧૧
 હુ પામ્યો સથાય નહીં છ, મૂરખ કરે એ વિચાર,
 આળમુઆ ગુરુ શિષ્યનો છ, તે તો વચન પ્રકાર મન૦ ૧૨
 ધી(એ) જે તે પતિઆવવું છ, આપ મતે અનુમાન,
 આગમને અનુમાનથી છ, સાચુ લહે સુજ્ઞાન મન૦ ૧૩
 નહીં સર્વજ્ઞ જ્ઞાનુઆ છ તેહના જે વળી દાસ,
 ભગતિ દેવની પણ કહી છ, ચિત્ર અચિત્ર પ્રકાશ મન૦ ૧૪
 દેવ સસારી અનેક છે છ, તેહની ભક્તિ વિચિત્ર
 એક રાગ પર દ્વેષથી છ, એડ મુઝિનાં અચિત્ર મન૦ ૧૫
 ઇંદ્રિયાવંગત બુદ્ધિ છે છ, જ્ઞાન છે આગમ હેત,
 અમ મોહ શુભ કૃતિ ગુણે છ, તેણે કૃણ લેદ મહેત મન૦ ૧૬
 આદર ઠિરિયા રતિ ધણી છ, વિધન ટળે મિત્રે લચ્છી,
 જિજ્ઞાસા બુધ-મેવના છ, શુભ કૃતિ ચિન્હ પ્રત્યચ્છી મન૦ ૧૭
 બુદ્ધિક્રિયા ભવકૃણ દિયે છ, જ્ઞાનક્રિયા ચિવ અગ,
 અસ મોહ ક્રિયા દિયે છ, શીઘ્ર મુઝિ કૃણ ચગ. મન૦ ૧૮
 પુદ્ગલ વ્યના કારમી છ, તિહા જસ ચિસ ન લીન,
 એહ માર્ગ તે ચિવતણો છ, લેદ ૨લહે જગદીન મન૦ ૧૯
 ચિથ્ય ભણી જિન દેશના છ, કહે જન પરિણતિ લિન,
 કહી મુનિની નય દેશના છ, પરમારથથી અભિજ મન૦ ૨૦
 શબ્દભેદ જગટો કિરચો છ?, પરમારથ જો એક,
 કહો ગગા કહો સુરનદી છ, વસ્તુ ફરે નહીં છેક મન૦ ૨૧

ધર્મ ક્ષમાદિક પણ મિટેલ, પ્રગટે ધર્મ સન્યાસ,
 તેા જગડા 'જાટાતણે' લ, મુનિને કવણ અબ્યાસ મનં ૨૨
 અભિનિવેરા સઘજો તણ લ, ચાર લહી જેણે દણિ,
 તે લેશે હવે પચમી લ, મુયશ અમૃત ધન વૃણિ મનં ૨૩

ઢાળ ૫ મી.

[ધન્ય ધન્ય સપ્રતિ સાચો ગાન—એ દેથી]

દણિ ચિરામાહે દર્શન નિત્ય, રતન-પ્રભા સમ જાણે રે,
 જ્ઞાતિ નહિ વળી જોધ તે સૂક્ષ્મ, પ્રત્યાહાર વખાણે રે ૧
 એ શુણ વીરતણે ન વિસારુ, સભાગ દિન-રાત રે,
 પશુ ટાળી સુરૂપ ઠરે જે, સમજિતને અવદાત રે એં ૨
 બાળ ધૂલિ ઘર લીલા સરખી, ભવ ચેષ્ટા ઇહા ભાસે રે,
 ઋદ્ધિ મિદ્ધિ મવિ ઘટમા પ્રગટે, અષ્ટ મહામિદ્ધિ પાને રે એં ૩
 વિષયવિકારે ન ઇદ્રિય જોડ, તે ઇહા પ્રત્યાહારે રે,
 કેવળ જ્યોતિ તે તત્ત્વ પ્રકાશે, શેષ ઉપાય અમારો રે એં ૪
 ગીતજ અદનથી પણુ ઉપન્યે, અગ્નિ દહે જેમ વનને રે,
 ધર્મજનિત પણુ હોગ ઇહા તેમ, લાગે અનિષ્ટ તે મનને રે એં ૫
 અગે હોય ઇહા અવિનાની, પુરૂજગ જાળ તમામી રે,
 ચિદાન દધન મુયશ વિલામી, કેમ હોય જગનો આશીરે ? એં ૬

લાગ ૬ [I]

[ભોળીગ દમા રે રિખ ન રાચોએ—એ દેશો]

અવપગ રો : રહિત નિહુર નહિ, અપ હોય હોય નીતિ,
મધ તે સારો કાતિ પ્રચન્નતા, મુખ ૧ પ્રમુખ પ્રવૃત્તિ

ધન્ય ધન્ય ગામન શ્રી જિનવરતાણુ

૧

ધીઁ પ્રભાવી રે આગળ યોગથી, મિત્રાદિક યુત ચિત્ત,
લાભ હંદનો દ્વંદ્વ અધૂધતા, નનપ્રિયતા હોય નિત્ય ધન્ય ૦ ૨
નાશ દોષનો રે તૃપ્તિ પગ્મ લહે, મમતા ઉચિત મયોગ,
નાશ દેરનો રે બુદ્ધિ કાતભરા, એક નિષ્પન્નહ યોગ ધન્ય ૦ ૩
ચિદ્ધ યોગના રે જે પર પ્રથમા, યોગાચાર્યે દિદ્ધુ,
પચમ દુષ્ટિથી તે જોડીએ, એકવા તેહ ગરિક ધન્ય ૦ ૪
છટ્ટી દિદ્ધી રે હવે કાતા ઠહુ, તિકા રે તારાભ પ્રકાશ,
તત્ત્વમીમામા રે દહ હોય ધારણા, નહિ અન્ય શુનનો મવાસ ધન્ય ૦ ૫
મન મદિલાનુ' રે બ્હાલા ઉપરે, બીજા કામ કરત,
તેમ યુતધર્મે રે એકમા મન ધરે, જ્ઞાનાશેપડવત ધન્ય ૦ ૬
એકવે જ્ઞાને રે વિધન નિવારણુ, ભોગ નહિ ભનહેત,
નાવિશુળ દોષ ન વિપય સ્વરૂપથી, મન શુભ અવશુભ જેન ધન્ય ૦ ૭
માયા પાણી રે જાણી તેહને, લથી જાય અટોલ,
સાચુ જાતી રે તે બી'તો રહે, ન ચળે કામાટોલ ધન્ય ૦ ૮
લોગ તત્ત્વને રે એ ભય નવિ ટળે, જૂઠા જાતો રે લોગ,
તે એ દષ્ટિ રે ભવ સાયરતરે, લહે વગી મુચરા સયોગ ધન્ય ૦ ૯

છાળ ૭ મી.

[એ ઝીંટી કિહા તાળી—એ દેશી]

અર્ક-પ્રભા^૧ સમ જોધ પ્રભામા, ધ્યાન-પ્રિયા એ દિદિ,
તરવતલી પ્રતિપત્તિ ઇહા વળી, રોગ નહિ સુખ-પુદિ રે
ભવિકા ! વીગ વચન ચિત્ત ધારે ૧

સધણુ પરવશ તે હુ ખ લક્ષણ, નિજ વશ તે સુખ લહીએ,
એ દષ્ટે આતમ ગુણ પ્રગટે, મ્હો સુખ તે કોણુ ઠહીએ રે ભવિકા ૦ ૨
નાગર સુખ પામર નવિ જાણે, વદ્ધલ સુખ ન કુમારી,
અનુભવ વિણુ તેમ ધ્યાન તણુ સુખ, કોણુ જાણે નરનારી રે ?

ભવિકા ! ૦ ૩

એહ દષ્ટિમા નિર્મળ જોષે, ધ્યાન સદા હોય સાચુ,
ફૂપણુ રહિત નિરતર જ્યોતિ, રતન તે દીપે જાચુ રે ભવિકા ! ૦ ૪
વિષભાગદાય શાતવાહિતા, શિવમાર્ગ મૂવ નામ,
કહે અસ ગ કિયા ઇહા યોગી, વિમળ સુચશ પરિણામ રે ભવિકા ૦ ૫

છાળ ૮ મી

[તુજ સાવે નહિ જોતુ મારા બાના—એ દેશી]

દષ્ટિ આઠમી સાર સમાધિ, નામ પરા તસ જાતુ જી,
આપ જ્વલાવે પ્રવૃત્તિ પૂરણુ, શશિસમ જોધ વખાણુ જી,
નિરતિચારપદેર એ યોગી, કહીએ નહિ અતિચારી જી,
આગેહે આગેહે ગિરિને, તેમ એહની ગતિ ન્યારી જી ૧

૧ સૂતની કાનિ જેવો ૨ પામતર-નિરનિચાર પદ એહમા યોગી

ચદન ગધ સમાન ક્ષમા ઈહા, વાસકને ન ગવેજે ૭,
 આસને વર્જિત વગી એકમા, કિરિયા નિજ ગુણ લેજે ૭,
 શિક્ષાથી જેમ રતન નિયોજન, દષ્ટિ ભિન્ન તેમ એહા ૭,
 તામ નિયોગે કરખુ અપૂરવ, લહે મુનિ કેવળ ગેહા ૭ ૨
 ક્ષીણ દોષ સર્વજ્ઞ મહામુનિ, સર્વ લગ્નિ ક્ષણ ભોગી ૭,
 પર ઉપકાર કરી શિવમુખ તે, પામે યોગી અયોગી ૭,
 મર્વ શત્રુક્ષય મર્વ વ્યાધિ લય, પૂરણ મર્વ મમીહા ૭,
 સર્વ અર્થયોગે મુખ તેહથી, અનતગુણહ નિરીહા ૭ ૩
 એ અક દિહી ઠહી મંજે, યોગશાસ્ત્ર સકેતે ૭,
 કુળ યોગીને પ્રવૃત્ત ચક્ર જે, તેહ તણે હિત હેતે ૭,
 યોગીકુળે જાયા તમ ધર્મે, અનુગત તે કુળયોગી ૭,
 એદેની શુરુ દેવ ૧દિજ પ્રિય, દયાવત ઉપયોગી ૭ ૪
 શુશ્રુષાદિક ૨અકગુણ મ પૂરણ, પ્રવૃત્ત ચક્ર તે કહીએ ૭,
 ચમકય લાભી પર દુગ અર્થા, આઘ આવચક લહાએ ૭,
 આર અહિસાદિક યમ ઇચ્છા, પ્રવૃત્તિ ગિર મિદ્ધનામે ૭,
 શુદ્ધ રુચિએ પાળે અતિચારહ-ટાળે ક્ષણ પરિણામે ૭ ૫
 કુળયોગી ને પ્રવૃત્ત ચક્રને, શ્રવણ શુદ્ધિ પક્ષપત ૭,
 યોગ દષ્ટિ થયે હિત હોવે, તેણે કહી એ વાત ૭,
 શુદ્ધ ભાવ ને સૂની કિરિયા, જેમા અતર ડે'તો ૭,
 અહંકારનો સૂરજ ને ખખૂઓ, તાસ તેજમા જેતો ૭ ૬

ગુહ્ય ભાવ એ તેહને કહીએ, જેહય અતર ભાજે છ,
 જેહય ચિત્ત પડતર હોવે, તેહય ગુહ્ય ન છાજે છ,
 યોગ્ય અયોગ્ય વિભાગ અલકનો, કરશે મોટી વાતોછ,
 ખમશે તે પડિત પરિવદ્ધમા, મુઠિપ્રકાશ ને લાતો છ

મળા ત્રણ શ્રોતા ગુણ અવગુણ, નહીસૂત્રે હીસે છ,
 તે જાણી એ ગ્રંથ યોગ્યને, દેજો સુગુણ જગાશે છ,
 લોક પૂરજો નિજ નિજ ઈચ્છા, -યોગભાવ ગુણ રચણે છ,
 શ્રી નયવિજય વિબુધ પથ સેવક, વાચક યગને વચણે છ

ધર્મ સાધના સમાપ્ત

